T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ (KLASİK ARKEOLOJİ)

ANABİLİM DALI

ANADOLU'DA ROMA DÖNEMİ ZIRHLI HEYKELLERİ

Doktora Tezi

Candemir ZOROĞLU

Ankara - 2014

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ (KLASİK ARKEOLOJİ)

ANABİLİM DALI

ANADOLU'DA ROMA DÖNEMİ ZIRHLI HEYKELLERİ

Doktora Tezi

Candemir ZOROĞLU

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Musa KADIOĞLU

Ankara – 2014

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ (KLASİK ARKEOLOJİ)

ANABİLİM DALI

ANADOLU'DA ROMA DÖNEMİ ZIRHLI HEYKELLERİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Musa KADIOĞLU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Musa KADIOĞLU (Danışman)	.....
Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY	.....
Doç. Dr. Erhan ÖZTEPE	.....
Doç. Dr. Veli KÖSE	.....
Doç. Dr. Serdar AYBEK	.....
Doç .Dr. Ertekin DOKSANALTI (Yedek Üye)	.....

Tez Sınavı Tarihi .....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

……/……/2014

Candemir ZOROĞLU

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER i-ii

ÖNSÖZ iii

TEŞEKKÜRLER iv

KISALTMALAR ve KAYNAKÇA v-xxix

1. GİRİŞ

1.1. Konu ve Kapsam 1

1.2. Amaç 2

1.3. Yöntem 3

2. ZIRHLI HEYKELLERİN KÖKENİ VE GELİŞİMİ 5

2.1. Araştırma Tarihi 7

2.2. Tanımlar 16

2.3. Terminoloji 22

2.4. Tarihsel Gelişim 28

3. ANADOLU TİPİ ZIRHLI HEYKELLERİN ÜRETİMİ VE STİL GELİŞİMİ

3.1. Roma Cumhuriyet Dön. ve Erken İmparatorluk Dön. Zırhlı Heykelleri 33

3.2. Roma İmp. Döneminde Anadolu'da Zırhlı Heykel Üretimi ve Stil Gelişimi 40

3.2.1. Aphrodisias Tipi Zırhlı Heykeller ve Stil Gelişimi 45

3.2.2. Dokimeion I Tipi Zırhlı Heykeller ve Stil Gelişimi 60

3.2.3. Dokimeion II Tipi Zırhlı Heykeller ve Stil Gelişimi 70

3.2.4. Prokonnesos Tipi Zırhlı Heykeller ve Stil Gelişimi 76

3.2.4.1. Prokonnesos Tipi A Grubu Zırhlı Heykeller 78

3.2.4.2. Prokonnesos Tipi B Grubu Zırhlı Heykeller 83

3.2.4.3. Prokonnesos Tipi C Grubu Zırhlı Heykeller 92

3.2.5. Yerel Üretim Zırhlı Heykeller 98

4. ANADOLU'DA BULUNMUŞ İTHAL ZIRHLI HEYKELLER

4.1. Yunanistan Üretimi İthal Zırhlı Heykeller 101

4.2. Afrika Üretimi İthal Zırhlı Heykeller 106

5. ANADOLU'DA ZIRHLI HEYKELLERİN İKONOGRAFİSİ

5.1. *Corona Civica* (Meşe Tacı) 120

5.2. *Paludamentum* 122

5.3. Silahlar 123

5.3.1. Kargı (*Hasta Pura*) 123

5.3.2. *Parazonium* 123

5.4. Zırh 124
5.4.1. Karın İkonografisi 126
5.4.1.1. Herakles ile Nessos 126
5.4.1.2. Karşılıklı Grifonlar 128
5.4.1.3. Panhellenik İkonografi 132
5.4.1.4. Zafer Sancağı (*Tropaeum)* 133
5.4.1.5. *Pax* ve Mars 134
5.4.2. Göbek Süslemesi 135
5.4.2.1. Tünemiş Kartal Motifi 135
5.4.2.2. Bitkisel Motif 137
5.5. *Pteryges* Rozetleri 140
5.6. Merkezi *Pteryges* Bandı 153
5.6.1. Bitkisel Motif 154
5.6.2. *Terminus* 157
5.7. Botlar 158
5.8. Heykel Desteği
5.8.1. Personifikasyon 160
5.8.2. *Cornucopia* (*Virtus*) 166
5.8.3. Miğfer 168
5.8.4. Zırh 169
6.ZIRHLI HEYKELLERİN KRONOLOJİK, TİPOLOJİK ve MEKÂNSAL DAĞILIMI 170
7. SONUÇ 174
ÖZET / SUMMARY 181
KATALOG 186
Harita, Çizim, Grafik, Tablo Listesi 311
Resim Listesi 312
Sözlük 316
Haritalar Harita 1-2
Çizim Çizim 9
Levhalar Levha 1-33

ÖNSÖZ

5 Ağustos 2007 tarihinde, Ankara'da, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde iş hayatına adım atmanın hemen ardından Eylül 2007'de Ankara Üniversitesi'nde başladığım Doktora çalışması, yeni yaşamaya başladığım bu kentte bu güne kadar bana yoldaşlık eden bir uğraş olmuştur. Mesleki ilgi alanı bakımından plastik sanatlara yönelmemin kaçınılmaz olduğunu kendi kendime telkin etmekle birlikte, akademik kariyerimin başında, bu çalışmanın konusunu oluşturan zırhlı heykellerin tam olarak farkında olduğumu söylemem doğru olmaz. Bu nedenle benim için bundan sonra da çok önemli bir ilgi ve araştırma alanı olacak olan zırhlı yontular konusunda çalışma önerisini getiren Danışman Hocam, Sayın Musa Kadıoğlu'na teşekkürlerimi ve minnettarlığımı sunmayı bir borç bilirim. Kendisi sadece beni bu konuya yönlendirmekle kalmamış, bilgi, birikim ve materyal paylaşımı konusunda sonsuz bir cömertlik göstermiş, yol gösterici olmuştur. Tez konusunun seçiminde görüş ve önerileri ile desteğini esirgemeyen Sayın Hocam, Ramazan Özgan'da desteğini hiç esirgememiş, kişisel kütüphanesinden faydalanmam konusundaki nezaketi çalışmalarım için büyük yarar sağlamıştır. Doktora çalışmasının ilerleme sürecinde tez izleme komitesi üyeleri olarak katkı sağlayan Sayın E. Öztepe ve Sayın V. Köse yapıcı ve yönlendirici eleştirileri ile çalışmanın tutarlı bir bütün haline gelmesinde büyük rol oynamışlardır. Bununla birlikte bu Doktora çalışması 2010 yılında Akdeniz Medeniyetlerini Araştırma Enstitüsü tarafından maddi olarak desteklenmiştir. Bu saygın kuruma ve yöneticilerine destekleri için teşekkür ederim.

Bu çalışmadaki tüm hataların bana ait olduğunu kabul eder, burada yardımlarını saymayı unuttuklarımdan özür dilerim.

Bu çalışmanın meydana getirilmesindeki en önemli etken beni bu günlere getiren sevgili annem ve babam ile kıymetli eşim Leyla'nın bitmek bilmeyen destek, özveri ve nezaketi olmuştur. Yanımda oldukları için sonsuz şükran ve sevgilerimi sunarım.

Candemir ZOROĞLU Ankara, Şubat 2014

TEŞEKKÜRLER

Ömer Balamir, Zeynep Boz, Levent Boz, Melek Çanga, Özlem Erkmen, Özgür Mehmet İrkin, Pınar Kuşseven	*Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü*
Kazım Tosun	*Adana Müzesi*
Mevlüt Üyümez	*Afyonkarahisar Müzesi*
Melih Arslan, R. Emel Yurttagül, Mehtap Türkmen, Ülkü Devecioğlu, Sinan Durmuş, Asuman Alpagut, Nuray Demirtaş	*Anadolu Medeniyetleri Müzesi*
Enver Sağır, Ebru Dumlupınar	*Bursa Arkeoloji Müzesi*
Hüseyin Baysal	*Denizli Müzesi*
Deniz Ongun	*Fethiye Müzesi*
Özcan Şimşek	*Hatay (Antakya) Müzesi*
Zeynep Kızıltan, Şehrazat Karagöz, Feza Demirkök, Nurhan Turan	*İstanbul Arkeoloji Müzesi*
Önder Öztürk	*Tekirdağ Müzesi*
Ö. Özay Ağar	*Side Müzesi*
Prof. Dr. Levent Zoroğlu	*Selçuk Üniversitesi*
Doç. Dr. M. Ertekin Doksanaltı	*Selçuk Üniversitesi*
Canan Özbil, Özlem Demir	*Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi*
Prof. Dr. Carola Reinsberg	*Universität des Saarlandes*
Yrd. Doç. Dr. Bahadır Duman	*Pamukkale Üniversitesi*
Mustafa Bilgin	*Pamukkale Üniversitesi*
Özgen Acar	*Cumhuriyet Gazetesi*

Bilkent Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Çalışanlarına

Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi Çalışanlarına

Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Çalışanlarına

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

Abbasoğlu – Martini 1997 – H. Abbasoğlu – W. Martini, "Perge Akropolisinde 1995 Yılında Yapılan Çalışmalar", *KST 18.2*, 1996 (1997) 51-63.

Abmeier 1990 – A. Abmeier, "Zur Geschichte von Apollonia am Ryhndakos", içinde: E. Schwertheim (ed.) *Mysische Studien 1*(1990) 1-16.

Adam 1994 – J.P. Adam, *Roman Building. Materials and Techniques* (1994).

Alanyalı 2000 – H.S. Alanyalı, "Der Kentauromachie- und der Gigantomachie fries", *AA* 2000, 336-340.

Alanyalı 2007 – H. S. Alanyalı, "Gebannte Kentauren und Giganten. Die Friese am Theater von Perge in Kleinasien zeugen vom Nachleben der griechischen Mythologie in römischer Zeit", *Antike Welt* 2007.1, (2007) 85-90.

Alanyalı 2011 – H. S. Alanyalı, "Side'nin Roma Dönemi Pantheonu", *Anadolu/Anatolia 37*, 2011, 75-92.

Alanyalı 2013 – H. S. Alanyalı, Der *Kentauromachie und Gigantomachie Fries im Theater von Perge*, WFA 15, (2013).

Alföldi 1952 – A. Alföldi, *Der römische Reiteradel und seine Ehrenabzeichen* (1952)

Alföldi 1959 – A. Alföldi, "Hasta-Summa imperii: The Spear As Embodiment of Sovereignty in Rome" *AJA* 63.1,1959, 1-27.

Alföldi 1999 – M. R. Alföldi, *Bild und Bildersprache der römischen Kaiser* (1999).

Alföldi-Rosenbaum 1960 – E. Alföldi-Rosenbaum, *A catalogue of Cyrenaican portrait sculpture* (1960).

Anabolu 1970 – M. U. Anabolu, *Küçük Asya*'da *Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları* (1970).

Anderson 1970 – J. K. Anderson, *Military Theory and Practice in the Age of Xenophon* (1970).

Andreae 1997 – B. Andreae, "Datierung und Bedeutung des Telephosfrieses im Zusammenhang mit den übrigen Stiftungen der Ataliden von Pergamon", içinde: W. Heilmeyer (ed.): *Der Pergamonaltar. Die neue Präsentation nach Restaurierung des Telephosfrieses* (1997) 67-70.

Andreae 2000 – B. Andreae, *Römische Kunst* (2000).

Apollodorus – J. G. Frazer, (Çev.) *Apollodorus: The Library* (1921).

Arnt – Bruckmann 1932 – P. Arnt – F. Bruckmann, *Griechische und römische Porträts* (1932).

Asgari 1981 – N. Asgari, "*Saraylar* Köyü (*Marmara* Adası) 1980 Çalışması" *KST* 3,

1981, 117 – 118.

Asgari 1978 — N. Asgari, "Roman and early byzantine marble quarries of Proconnesus." *The proceedings of the Xth international congress of classical archaeology. I-III, Ankara-İzmir, 23-30/ix/1973. 1973* (1978) 467-480.

Asgari 1983 — N. Asgari, "Perinthos (Marmara Ereğlisi) Çalışması 1981", *KST* 4, 1982, 1983, 337-45.

Asgari 1990 — N. Asgari, "Objets de marbre finis, semi-finis et inachevés du Proconnese" İçinde: M. Waelkens (ed.), *Pierre éternelle, du Nil au Rhin: carrières et préfabrication. Crédit communal de Belgique,* (1990) 106-126.

Asgari – Matthews 1995 — N. Asgari – K. J. Matthews, "The stable isotope analysis of marble from Proconnesus", içinde: Y. Maniatis – N. Herz – Y. Basiakos (ed.) *ASMOSIA III: The study of marble and other stones used in antiquity* (1995) 123–9.

Ateşoğulları-Şimşek 1995 — S. Ateşoğulları – Ö. Şimşek, "Bartın İli, Amasra İlçesi, Küçüksanayi Sitesi İnşasında Bulunan Roma Dönemi Heykellerini Kurtarma Kazısı", *MüzeKK V*, 1995 93-97.

Ateşoğulları 1999 — S. Ateşoğulları, "Amasra Müzesi'nden Zırhlı Bir İmparator Torsosu", *AMMY 1998* (1999) 207–19.

Aybek 2009 — S. Aybek, *Metropolis İonia I, Heykel* (2009).

Aybek – Öz 2004 — S. Aybek – A. K. Öz, "Preliminary report of the archaeological survey at Apollonia ad Rhyndacum in Mysia", *Anadolu/Anatolia 27* 2004, 1-25.

Babler 2010 — B. Babler, "Zeus", *New Pauly, Antiquity 15*, 2010, 918-926.

Balty 1984 — J. C. Balty, "Asia", *LIMC* II.1, 1984, 857-858.

Beckwith 1961 — J. Beckwith, *The art of Constantinople: an introduction to Byzantine art 330-1453* (1961).

Bennett 1997 — J. Bennett, *Trajan: Optimus Princeps (1997).*

Bergemann 1998 — J. Bergemann, *Die römische Kolonie von Butrint und die Romanisierung Griechenlands* (1998).

Bergmann 2010 — B. Bergmann, "Bar Kochba und das Panhellenion: Die Panzerstatue Hadrians aus Hierapytna/Kreta (Istanbul, Archäologisches Museum Inv. Nr. 50) und der Panzertorso Inv. Nr. 8097 im Piräusmuseum von Athen" *IstMitt 60,* 2010, 203-289.

Bernhardt 1998 — R. Bernhardt, *Rom und die Städte des hellenistischen Ostens (3.-1. Jahrhundert v. Chr.)* (1998).

Bernoulli 1982/94 — J. J. Bernoulli, *Römische ikonographie* (1882/94).

Berns 1998 — C. Berns, "Zur Datierung der Tempel in Seleukeia am Kalykadnos und in Elaiussa-Sebaste (Kilikien)", *DM 10,* 1998, 135-210.

Beykan 1988 — M. Beykan, "The marble architectural elements in export-form from the Şile shipwreck." içinde: H. Norman – M. Waelkens (ed.), *Classical Marble: Geochemistry, Technology, Trade* (1988), 127-137.

Beykan 2012 — M. Beykan, *Ionische Kapitelle auf Prokonnesos: Produktion und Export römischer Bauteile* (2012).

Bieber 1945 — M. Bieber, "Honos and Virtus", *AJA* 49.1,1945, 25-34.

Bieber 1964 — M. Bieber, *Alexander the Great in Greek and Roman Art* (1964).

Bier 2008 — L. Bier, "The Bouleuterion", içinde: Ch. Ratté – R.R.R. Smith (ed.), *Aphrodisias Papers 4. New research on the city and its monuments* (2008) 145–168.

Bier 2011 — L. Bier, *The Bouleuterion at Ephesos*. FiE IX,5 (2011).

Billows 1993 — R. Billows, "The religious procession of the Ara Pacis Augustae: Augustus' supplicatio in 13 BC", *JRA 6,* 1993, 80-92.

Birley 1966 — A. Birley, *Marcus Aurelius*: *A Biography (*1966*).*

Birley 1997 — A. Birley, *Hadrian*: *The Restless Emperor* (1997).

Birley 1999 — A.R. Birley, *Septimius Severus: The African Emperor* (1999).

Blanck 1969 — H. Blanck, *Wiederwendung alter Statuen als Ehrendenkmäler bei Griechen und Römern* (1969).

Blanck 1971 — H. Blanck, "Review of Studien zur statuarischen Darstellung der römischen Kaiser, by H. Niemeyer" *GGA 223,* 1971, 86-103.

Blümner 1911 — H. Blümner, *Die Römischen Privataltertümer* (1911).

Boardman 1995 — J. Boardman, *Greek Sculpture, The Late Classical Period* (1995)

Boatwrigth 2002 — M. T. Boatwright, *Hadrian and the Cities of the Roman Empire* (2002).

Bol 1984 — R. Bol, *Das Statuenprogram des Herodes Atticus-Nymphäums*, OF XV (1984).

Bol 2011 — R. Bol, *Marmorskulpturen der römischen Kaiserzeit aus Milet,* Funde aus *Milet* 5 (2011*).*

Borchhardt Schiele 1976 — J. Borchhardt – W. Schiele, Die Bauskulptur des Heroons von Limyra: das Grabmal des lykischen Königs Perikles, *IstForsch 32* (1976).

Bormann – Henzen 1876	E. Bormann – G. Henzen, *Corpus Inscriptionum Latinarum Pars Prima* (1876)
Bowersock 1965	G.W. Bowersock, Augustus and the Greek World (1965).
Bowersock 1973	G.W. Bowersock, "Greek Intellectual sand the Imperial Cult in the Second Century A.D", *Le cultedessouverains dans l'empireromain, Fondation Hardt, XIX* (1973) 179-212.
Buckler – Robinson 1932	W. H. Buckler – D. M. Robinson, *Sardis VII*.1. *Greek and Latin inscriptions* (1932)
Buluç 1972	S. Buluç, "Belevi Mezar Anıtı", *VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 25–29 Eylül 1970* (1972) 137–144.
Burkert 1985	W. Burkert, *Greek Religion* (1985).
Burn 1992	L. Burn, *The British Museum Book of Greek and Roman Art* (1992).
Burrell 2004	B. Burrell, *Neokoroi: Greek cities and Roman Emperors* (2004).
Cadario 2004	M. Cadario, *La CorazzadiAlessandro. Loricatidi tipo ellenistico dal IV secoloa.C. al II d.C.* (2004).
Campbell 2005	J. B. Campbell, "Legio" *New Pauly Antiquity 7*, 2005, 356-370.
Caretonni 1965	G. F. Carettoni, "*Scavo del tempio di Apollo* a *Hierapolis"*, *ASAtene, XLI-XLII* 1963/64 411-433.
Carter 1983	J. C. Carter, *The sculpture of the sanctuary of Athena Polias at Priene* (1983).
Cartledge 1977	P. Cartledge, "Hoplites and Heroes: Sparta's Contribution to the Technique of Ancient Warfare" *JHS 97,*1977, 11-27.
Cascella 2002	S. Cascella, *Teatro* Romano di *Sessa Aurunca (*2002*).*
Cavalier 2001	L. Cavalier, "Deux Empereurs Romains a Xanthos", *Anatolia Antiqua/Eski Anadolu IX,* 2001, 101.
Chamonard 1895	J. Chamonard, "Les Sculptures de la Frise du Temple d'Hekate a Lagina", *BCH 19*, 1895, 235–262
Chausson 2006	F. Chausson, "Antonin le Pieux, Ephèse et les Parthes." içinde: W. Seipel (ed.), *Das Partherdenkmal in Ephesos. Wien, 2003*, (2006) 32-69.
Clairmont 1993	C. W. Clairmont, *Classical Attic Tombstones* (1993).
Cohen 1880/92	H. Cohen, *Description Historique* des *monnaies frappées sous* l'*Empire Romain (*1880/92*).*

Cohen 1997	A. Cohen, *The Alexander Mosaic: Stories of Victory and Defeat* (1997).
Cook 1914	A.B. Cook, *Zeus* (1914).
Cox 1965	A. S. Cox, "To do as Rome does?" *Greece & Rome 12.1,*1965,85-96.
Croon 1981	J. Croon, "Die Ideologie des Marskultes unter dem Principat und ihre Vorgeschichte", *ANRW II* 17.1, 1981, 246-275.
Cutler 1991	A. Cutler, "Barberiniana: Notes on the Making, Content and Provenance of Louvre, OA. 9063" içinde: *Festschrift für Josef Engemann, Jahrbuch für Antike und Christentum 18,* 1991, 329-39.
Çalık 1997	A. Çalık, *Roman Imperial Sculpture from Cilicia*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Londra (1997).
Dally ve diğ. 2009	O. Dally – M. Maischberger – P. Schneider – A. Scholl (ed.), *ZeitRäume - Milet in Kaiserzeit und Spätantike* (2009)
Dalton 1911	O. M. Dalton, *Byzantine art and archaeology* (1911).
Davesne – Marcadé 1992	A. Davesne – J. Marcadé, "Les sculptures", içinde: *Fouilles de Xanthos IX, La région Nord du Létôon* (1992).
Delbrueck 1929	R. Delbrueck, *Die Consulardiptychen und verwandte Denkmäler* (1929).
Delbrueck 1933	R. Delbrueck, *Spätantike Kaiserporträts* (1933).
Delbrueck 1940	R. Delbrueck, *Die Münzbildnisse von Maximinus bis Carinus* (1940).
Delemen 2011	İ. Delemen, "The Colossal Statue of Lucius Verus Recently Discovered in Perge", *Adalya 14*, 2011, 297-314.
De Maria 1988	S. De Maria, *Gli archi onorari di Roma e dell'Italia Romana* (1988).
Demirer ve diğ. 2005	Ü. Demirer – Ü. Çınar – N. S. Karakaş – A. Koç, *Antalya Museum* (2005).
Deppmeyer 2008	K. Deppmeyer, *Kaisergruppen von Vespasian bis Konstantin. Eine Untersuchung zu Aufstelleungskontexten und Intentionen der statuarischen Präsentation kaiserlicher Familien* (2008).
Diepolder 1965	H. Diepolder, *Die attischen Grabreliefs des 5. und 4. Jahrhunderts v. Chr.* (1965).
Domaszewski 1895	A. v. Domaszewski, "Aquila", *RE* II 1, 1895, 317-318.
Domasewski 1899	A. v. Domaszewski, *"*Cingulum*"* *RE* III 2, 1899, 2561.
Domaszewski 1992	A. v. Domaszewski, *"*Balteus*"* *RE* II, 2, 1992, 2841-2842.
D'Ossat – Pietrangeli 1965	A. D'Ossat – C. Pietrangeli, *Il Campidoglio di Michelangelo, Milano* (1965).

Dörner – Gruben 1953	F. K. Dörner – G. Gruben, "Die Exedra der Ciceronen", *AM 68,* 1953 63-76.
Drerup 1969	H. Drerup, *Griechische Baukunst in geometrischer Zeit* (1969).
Drew-Bear – Eck 1976	*T. Drew-Bear* – W. *Eck*, "*Kaiser, Militärund Steinbruchinschriften aus Phrygien*", *Chiron 6*, 1976, 289-318.
Earl 1967	D. C. Earl, *The moral and political tradition of Rome* (1967).
Eck 2002	W. Eck, "Verus", *RE XII 2*, 2002, 105.
Ehrhardt 2008	W. Ehrhardt, "Das Alexandermosaik oder: wie authentisch muss eine historische Darstellung sein?" *RM* 114, 2008, 215-269.
Eichler 1940	F. Eichler, *Das sogenannte Partherdenkmal von Ephesos* (1940).
Eichler 1953	F. Eichler, Die Skulpturen, *FiE V.1*, (1953).
Eichler 1971	F. Eichler, Zum Partherdenkmal von Ephesos, 2. *ÖJh 49,* 1971.
Elton 1996	H. Elton, *Frontiers of the Roman Empire* (1996).
Engemann 1999	J. Engemann, "Das Apotheosebild des Partherdenkmals aus Ephesos", içinde: *H. Friesinger – F. Krinzinger (ed.), 100 Jahre Österreichische Forschungen in Ephesos. Akten des Symposions Wien, 1995* (1999) 633-637.
Erim 1981	K. T. Erim, *"Aphrodisias 1980", KST 3 1981, 21-24.*
Erim 1982	K. T. Erim, "Recentes *decouvertes* a Aphrodisias en *Carie* 1979-1980", *RA 1982*, 163-169.
Erim 1986	K. T. Erim, *Aphrodisias: City of Venus Aphrodite* (1986).
Euripides	T. A. Buckley, *Tragedies of Euripides* (1850).
Evers 1994	C. Evers, *Les portraits d'Hadrien*: typologie et ateliers (1994).
Fant 1985	J. C. Fant, "Four unfinished sarcophagus lids at Docimium and the Roman Imperial quarry system in Phrygia." *AJA 89,* 1985, 655-662.
Fant 1989	J. C. Fant, *Cavum antrum Phrygiae: The organization and operations of the Roman imperial marble quarries in Phrygia.* BAR 482 (1989).
Fant 1990	J. C. Fant, "New Sculptural and Architevtural Finds from Docimium" *KST* 7, 1990, 111-118.
Fejfer 2008	J. Fejfer, *Roman portraits in context* (2008).
Ferrari 1966	G. Ferrari, *Il commercio dei sarcofagi asiatici* (1966).
Ferrero 1966	D. De Bernardi Ferrero, *Teatri classici in Asia Minore 1. Cibyra – Selge – Hierapolis* (1966).
Ferrero 1974	D. De Bernardi Ferrero, *Teatri classici in Asia Minore 4* (1974).

Ferrero 1993	D. De Bernardi *Ferrero*, "*Hierapolis"*içinde: *Arslantepe, Hierapolis, lasos, Kyme: Scavi archeologici italiani in Turchia. (1993) 105-87.*
Fıratlı 1990	N. Fıratlı, *La Sculpture Byzantine Figurée Au Musée Archéologique D'Istanbul* (1990).
Fiebiger 1910	O. Fiebiger, "Gladius" *RE VII 1*, 1910, 1372–1376.
Fiebiger 1912	O. Fiebiger, "Hasta Pura" *RE VII 2*, 1912, 2508–2509.
Filgis – Radt 1986	N. M. *Filgis – W. Radt, Das Heroon* (1986).
Fisher 1996	G. Fisher, *Das römische Pola* (1996).
Fischer 2003	M. Fischer, "Marble from Pentelikon, Paros, Thasos and Proconnesus in ancient Israel: An attempt at chronological distinctions", *ASMOSIA VII,* 2003, 15-20.
Fittschen 1970	K. Fittschen, "*Zwei Römische Bildnisse in Kassel*", *RM 77*, 1970, 132-143.
Fittschen 1999	K. Fittschen, *Prinzenbildnisse Antoninischer Zeit* (1999).
Fittschen 2006	K. Fittschen, "Die Porträts am sogenannten Parthermonument. Vorbilder und Datierung", içinde: W. Seipel (ed.), *Das Partherdenkmal in Ephesos. Wien, 2003* (2006) 71-87.
Fittschen – Zanker 1985	K. Fittschen – P. Zanker, *Katalog der römischen Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom Bd. 1. Kaiser und Prinzessinnenbildnisse* (1985).
Flagge 1975	I. Flagge, *Untersuchungen zur Bedeutung des Greifen* (1975).
Frézouls 1961	E. Frézouls, "Les théâtres antiques de l'Orient syrien", içinde: *In Atti del Settimo Congresso Internazionale di Archeologia Classica, τόμ. 1 (International Congress of Classical Archaeology, Rome–Naples 1958* (1961) 339-351.
Fuchs 1987	M. Fuchs, *Untersuchungen zur Ausstattung römischer Theater: in Italien und den Westprovinzen des Imperium Romanum* (1987).
Fuchs 2002/03	M. Fuchs, "*Staatsideologie* und Herrscherpanegyrik: neue Überlegungen zum *Parthermonument* von Ephesos", *Jahrbuch des Kunsthistorischen Museums,* (2002.03), 8-29.
Gabba 1989	E. Gabba, "Rome and Italy in the Second Century BC." *Cambridge Ancient History 8*, 1989, 197-243.
Galinsky 1966	G. K. Galinsky, "Venus in a Relief of the Ara Pacis Augustae" *AJA 70.3,*1966, 223-243.
Gehrke 2004	J. H. Gehrke, "Euergetism", *New Pauly Antiquity 5*, 2004, 154-156.
Gergel 1986	R. A. Gergel, "An allegory of imperial victory on a cuirassed statue of Domitian" *Record of the Art Museum, Princeton University 45.1*, 1986,

3-15.

Gergel 1987 R. A. Gergel, "A Julio-Claudian Torso in the Walters Art Gallery" *The Journal of the Walters Art Gallery 45*, 1987, 19-31.

Gergel 1988 R. A. Gergel, "A Late Flavian Cuirassed Torso in the J. Paul Getty Museum." *GettyMusJ* 16, 1988, 5-24.

Gergel 1991 R. A. Gergel, "The Tel Shalem Hadrian Reconsidered", *AJA* 95, 1991, 231-251.

Gergel 1994 R. A. Gergel, "Costume as Geographic Indicator: Barbarians and Prisoners on Cuirassed Statue Breastplates,", içinde: J. L. Sebesta – L. Bonfante (ed.), *The World of Roman Costume*, 1994, 191-209.

Gergel 2004 R. A. Gergel, "Agora S166 and Related Works: The Iconography, Typology, and Interpretation of the Eastern Hadrianic Breastplate Type", *Hesperia Supplements* 33, 2004, 371-409.

Gerkan 1923 A. v. Gerkan, "Der Altar des Artemis tempels zu Magnesia a.M.". *AA* 38-39, 1923/24, 344-348.

Giuliano 1959 A. Giuliano, "La ritrattistica dell'Asia Minore dall' 89 A.C. al 211 D.C." *RivIstArch 8* (1959).

Gneisz 1990 D. Gneisz, *Das antike Rathaus: das griechische Bouleuterion und die frührömische Curia* (1990).

Gnoli 1971 R. Gnoli, *Marmora Romana* (1971).

Goethert 1935 F. W. Goethert, "Ein Panzertorso in Beyrut", *Berytus 2,* 1935, 133-138.

Goette 1988 H. R. Goette, "Mulleus-Embas-Calceus. Ikonographische Studien zu römischen Schuhwerk", *JdI* 103, 1988, 402-464.

Goette 1990 H. R. Goette, *Studien zur römischen Togadarstellungen* (1990).

Goldman 1994a N. Goldman, "Roman Footwear", içinde: J. L. Sebesta – L. Bonfante (ed.), *The World of Roman Costume* (1994) 101-129.

Goldman 1994b N. Goldman, "Graeco-Roman Dress in Syro-Mesopotamia", içinde: J. L. Sebesta – L. Bonfante (ed.), *The World of Roman Costume* (1994) 163-81.

Goldman 1994c N. Goldman, "Reconstructing Roman Clothing," içinde: J. L. Sebesta – L. Bonfante (ed.), *The World of Roman Costume* (1994) 213-237.

Gordon 2006 R. Gordon, "Mars" *New Pauly Antiquity 8*, 2006, 398-402.

Graf 2002 F. Graf, "Agalma" *New Pauly Antiquity 1*, 2002, 301.

Grant 1994 M. Grant, *The Antonines: The Roman Empire in Transition* (1994).

Hafner 1955 G. Hafner, *Zum Augustus Relief in Ravenna, RM* 62, 1955, 160-173.

Hagemann 1919 A. Hagemann, *Griechische Panzerung* (1919).

Hallett 1998	C. H. Hallett, "A Group of Portrait Statues from the Civic Center of Aphrodisias", *AJA 102.1*, 1998, 59-89.
Hamiaux 1998	M. Hamiaux, *Les sculptures grecques: La période hellénistique (IIIe-Ier siècles avant J.-C.)*. 2, (1998).
Hanfmann 1962	G. M. A. Hanfmann, "The Fourth Campaign at Sardis", *BASOR* 166, 1962, 1-57.
Hanfmann 1983	G. M. A. Hanfmann, *Sardis from Prehistoric to Roman Times* (1983).
Hanfmann – Ramage 1978	G. M. A. Hanfmann – N. H. Ramage, *Sculpture from Sardis: The Finds through 1975* (1978).
Hanfmann – Vermeule 1957	G. M. A. Hanfmann – C. C. C. Vermeule, "A NewTrajan," *AJA 61*, 1957, 223-253.
Hannestad 1988	N. Hannestad, *Roman art and imperial policy* (1988).
Hassel 1966	F. J. Hassel, *Der Trajansbogen in Benevent: ein Bauwerk des römischen Senates* (1966).
Heberdey 1905	R. Heberdey, "Vorläufiger Bericht über die Grabungen in Ephesus 1904", *ÖJh 8*, 1905, 71-76.
Heberdey 1912	R. Heberdey, "IX. Vorläufiger Bericht über die Grabungen in Ephesos 1907–1911", *ÖJh 15*, 1912, 157–182.
Hekler 1919	A. Hekler, "Beiträge zur Geschichte der antiken Panzerstatuen", *ÖJh 19/20*, 1919, 190–241.
Henrichs 2010	A. Henrichs, "Zeus", *New Pauly Antiquity* 15, 2010, 918-926.
Hepding 1910	H. Hepding, *Die Arbeiten zu Pergamon 1908-1909*, AM 35, 1910.
Herbig – Sieveking 1931	R. Herbig – J. Sieveking, "Eine römische Panzerstatue", *Gnomon* 9, 1931, 479-490.
Hermann ve diğ. 1995	J. J. Hermann – N. Herz – R. Rewman (ed.) *ASMOSIA 5: Interdisciplinary Studies on Ancient Stone* (1995).
Hermann ve diğ. 2009	J. Herrmann – V. Barbin – R. Newman – R. Tykot, "Some Products from the Dokimeion Quarries: Craters, Tables, Capitals, and Statues", *Proceedings of the 7th International Conference of Association for the Study of Marble and Other Stones in Antiquity 51,* 2009 59-75.
Hoepfner 1993	W. Hoepfner, "Zum Mausoleum von Belevi", *AA* 108, 1993, 111-123.
Hoff 2007	R. von den Hoff, "Die Skulptur der Diadochenzeit", içinde: P. C. Bol (ed.), *Geschichte* der *antiken Bildhauerkunst* III: Hellenismus (2007) 1-40.
Homeros	A. T. Murray, *Homer. The Iliad with an English Translation* (1924)

Hornblower – Spawforth 2005	S. Hornblower – A. Spawforth, *The Oxford classical dictionary* (2005).
Höcker 2002	C. Höcker, "Ara Pacis", *New Pauly Antiquity* 1, 2002, 951-953.
Hölscher 1973	T. Hölscher, *Griechische Historienbilder des 5. und 4. Jahrhunderts v. Chr. (1973).*
Hölscher 1989	T. Holscher, *"Zur Deutung des Alexandermosaiks", içinde: Akurgal*'a Armagan. Festschrift *Akurgal*, Anadolu/Anatolia 22, 1981/83, 1989, 297-307.
Humann ve diğ. 1904	C. Humann – J. Kohle – C. *Watzinger*, *Magnesia* am Meander *(1904).*
Hübner 1862	E. Hübner, *Die antiken Bildwerke in Madrid* (1862).
Hünemörder 2006	C. Hünemörder, "Myrtle" *New Pauly Antiquity 9*, 2006, 423-424.
Ilgım 2008	M. Ilgım, *Afrodisyas Sebasteion Sevgi Gönül Salonu* (2011).
İdil – Kadıoğlu 2005	V. İdil – M. Kadıoğlu, "2004 Yılı Nysa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *KST* 27.2, 2005, 131–146.
İdil – Kadıoğlu 2006	V. İdil – M. Kadıoğlu, "2005 Yılı Nysa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *KST* 28.1, 2006, 647–670.
İnan – Rosenbaum 1966	J. İnan – E. Rosenbaum, *Roman and early Byzantine portrait sculpture in Asia Minor* (1966).
İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979	J. İnan – E. Alföldi-Rosenbaum, *Römische und frühbyzantinische Portratplastik aus der Türkei: neue Funde* (1979).
İnan 1960	J. İnan, "Side ve Perge Kazılarında Bulunan Portreler", *TürkTK V*, 1960, 36–38.
İnan 1965	J. İnan, *Antalya Bölgesi Roma Devri Portreleri* (1965).
İnan 1974	J. İnan, "Neue Porträtstatuen aus Perge", *Mansel'e Armağan: Mélanges Mansel*, 1974, 643-661.
İnan 1975	J. İnan, *Side'nin Roma Devri Heykeltraşlığı* (1975).
İnan 1980a	J. İnan, "Perge Kazısı 1979 Çalışmaları", *KST* 2, 1980, 11-14.
İnan 1980b	J. İnan, "Perge Kazısı 1979 Çalışmaları", *Belleten C.XLIV*, 175, 1980, 607-11.
İnan 1983	J. İnan, "Neue Porträts von Perge", *AntK* 26, 1983, 119–120.
İnan ve diğ. 1997	J. İnan – A. Öztürk – N. Atik – H. S. Alanyalı – G. Ateş – S. Şahin, "Perge Tiyatrosu Yayın Çalışmalarının Önraporu", *KST* 18, 1997, 65–83.
Johnson 1925	F. P. Johnson, "The Colossus of Barletta", *AJA* 29.1, 1925, 20-25.

Jucker 1976 — H. Jucker, "Die Prinzen auf dem Augustus-Relief in Ravenna", içinde: *Mélanges d'Historie Ancienne et d'Archéologie offerts à Paul Collart*, 1976, *237*-267.

Kadıoğlu 2008 — M. Kadıoğlu, Ein Porträtfragment des Lucius Verus? aus dem Gerontikon von Nysa am Mäander, içinde: E. Winter (ed.), Vom Euphrat bis zum Bosporus. Kleinasien in der Antike. Festschrift für Elmar Schwertheim zum 65. Geburtstag. *AMS* 65, 2 (2008) 359–366.

Kadıoğlu ve diğ. 2011 — M. Kadıoğlu – K. Görkay – S. Mitchell, *Roma Döneminde Ankyra* (2011).

Kadıoğlu 2011 — M. Kadıoğlu, Vorbericht über die Arbeiten im Gerontikon von Nysa am Mäander (2006-2009), JdI 126, 2011, 107–154.

Kadıoğlu 2014 — M. Kadıoğlu, *Das "Gerontikon" von Nysa am Mäander*. Forschungen in Nysa am Mäander 3 (2014).

Kalinowski – Taeuber 2001 — A. Kalinowski – H. Taeuber, "A new Antonine inscription and a new imperial statue-group from the bouleuterion at Ephesos", *JRA 14*, 2001, 351–357.

Kalinowski 2002 — A. Kalinowski, "The Vedii Antonini: Aspects of Patronage and Benefaction in Second-Century Ephesos", *Phoenix 56*, 2002, 109–153.

Kane 1988 — S. Kane, "Sculpture from Cyrene in its Mediterranean context", *Ancient Marble Quarrying and Trade,* 1988,127-38.

Kantorowicz 1961 — H. Kantorowicz, "Gods in Uniform," *PAPhS 105*, 1961, 368-93.

Karagianni 2011 — A. Karagianni, "The Harbour of Proconnesus in Greco-Roman and early Byzantine Times: The Marble trade, a source of financial and cultural development", *The European Archaeologist, 36*, 2011/2012, www.e-a-a.org/tea/rep4_36.pdf.

Kaya 2006 — M. A. Kaya, Roma İmparatoru Septimius Severus Döneminde Anadolu", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 39,2006, 27-48.

Keil – Wilhelm 1931 — J. Keil – A. Wilhelm, Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien, *MAMA 3* (1931).

Keppie 1973 — L. J. F. Keppie, "The legionary garrison of Judaea under Hadrian" *Latomus* 32.4, 1973, 859-864.

Kern 1863 — O. Kern, *Die Inschriften von Magnesia am Mäander*(1863).

King 1970 — C. King, "The Homeric Corslet", *AJA* 74.3, 1970, 294-96.

Kleiner 1970 — G. Kleiner, *Das römische Milet* (1970).

Kleiner 1992 — D. E. E. *Kleiner, Roman Sculpture* (1992).

Knackfuß 1908 — H. Knackfuß, *Das Rathausvon Milet*, Milet 1, 2 (1908).

Knackfuß 1924	H. Knackfuß, *Der Südmarkt und die benachbarten Bauten*, Milet 1, 7 (1924).
Koch 1949	C. Koch, "Pax", *RE XVIII 4*, 1949, 2430-2436.
Koch 2010	G. Koch, *Türkiye'deki Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri,* (2010) Çev. B. Varkıvanç.
Koch – Sichtermann 1982	G. Koch – H. Sichtermann, *Römische Sarkophage* (1982).
Koch 2010 Shapur	H. Koch, "*Die Feldzüge Shapurs* d. Gr. (240-271 n. Chr.) Anatolien um die Mitte des 3. Jahrhunderts n. Chr.", *Adalya 13*, 2010, 205-222.
Kollwitz 1978	J. Kollwitz, *Oströmische Plastik der theodosianischen Zeit* (1978)
Koonce 1988	K. Koonce, "Agalma and Eikon", *AJPh* 109, 1, 1988, 108-110.
Koppel 1985	E. M. Koppel, *Die Römischen Skulpturen von Tarroca*, MF 15 (1985).
Kourouniotis 1921/22	K. Kourouniotis, Ἀνασκαφαί ἐν Νύσῃ τῇ ἐπὶ Μαιάνδρῳ, *Adelt* 7, 1921-22, 1–88; 227–246
Köse 2005	V. Köse, *Die Nekropolen und Grabdenkmäler von Sagalassos in Pisidien in hellenistischer und römischer Zeit* (2005).
Köse 2008	V. Köse, "Dionysos-Felicitas-Bereket. Küçük Asya Taş Ustalarının Roma Mimarlık Süslemelerine Katkısına bir Örnek: Kıvrımlı Sarmaşık Dalı", içinde: İ. Delemen ve diğ. (ed.), *Euergetes. Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı – Festschrift für Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu zum 65. Geburtstag*, 2008, 747-758.
Köster 2004	R. Köster, *Die Bauornamentik von Milet. Die Bauornamentik der frühen und mittleren Kaiserzeit*, Milet VII.1 (2004).
Kramer 1994	J. Kramer, *Korinthische Pilasterkapitelle in Kleinasien und Konstantinopel*, IstMitt, Beih. 39, 1994.
Kreikenbom 1992	D. Kreikenbom, *Griechische und römische Kolossalportrats bis zum späten ersten Jahrhundert nach Christus* (1992).
Krischen – Gerkan 1928	F. Krischen – A. von Gerkan, *Thermen und Palästren*, Milet I, 9 (1928).
Lambertz 1949	M. Lambertz, "Parazonium", *RE XVIII 4*, 1949, 1416–1417.
Lammert 1987	F. Lammert, "Thorax", *RE* VI A, 1, 1987, 332-336.
Lanckoronski 2005	K. G. von Lanckoronski, *Pamphiylia ve Pisidia Kentleri: Pamphylia* (2005) Çev. S. Bulgurlu.
Landskron 2006a	A. Landskron, "Repräsentantinnen des orbis Romanus auf dem sog. Partherdenkmal von Ephesos. Personifikationen und Bildpropaganda", içinde: *W. Seipel (ed.) Das Partherdenkmal in Ephesos. Wien,*

2003 (2006) 103-127.

Landskron 2006b — A. Landskron, "Das Partherdenkmal von Ephesos. Ein Monument für die Antoninen", *Öjh 75*, 2006, 143–183.

Lau 1967 — O. Lau, *Schuster und Schusterhandwerk in der griechisch-römischen Literatur und Kunst* (1967).

Laube 2004 — I. Laube, "Die frühkaiserzeitliche Panzerstatue", içinde: H. Abbasoğlu – W. Martini (ed.) *Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997*, Band 1 (2003) 151-155.

Laube 2006 — I. Laube, *Thorakophoroi. Gestalt und Semantik des Brustpanzers in der Darstellung des 4. Bis 1. Jhs. v. Chr.* (2006).

Lawrence 1951 — M. Lawrence, "Additional Asiatic Sarcophagi", *MemAmAc 20,*1951,115-166.

Le Bohec 1993 — Y. Le Bohec, *Die römische Armee: Von Augustus zu Konstantin d. Gr.* (1993).

Le Bohec 2004 — Y. Le Bohec, *New Pauly Antiquity 4*, 2004, 992-996.

Lepper – Frere 1988 — F. Lepper – S. S. Frere, *Trajan's Column: A New Edition of the Cichorius Plates: Introduction, Commentary and Notes* (1988).

Lewis – Short 1987 — C. T. Lewis – C. Short, *A Latin dictionary* (1987).

Lewis – Stroud 1979 — D. M. Lewis – R. S. Stroud, "Athens Honors King Euagoras of Salamis", *Hesperia* 48.2, 1979, 180-193.

Liddell – Scott 1959 — H. G. Liddel – R. Scott, Greek-English Lexicon (1959)

Lightfoot 1990 — C. S. Lightfoot, "Trajan's Parthian War and the Fourth-Century Perspective", *JRS* 80, 1990, 115-126.

Lippold 1923 — G. Lippold, *Kopien und Umbildungen griechischer Statuen* (1923).

Liverani 1995 — P. Liverani, "Nationes et civitates nella propaganda imperiale." *RM* 102,1995, 219-49.

Liverani 1996/97 — P. Liverani, "Il monumento Antonino di Efeso", *RIA Ser. III* 19/20, 1996/97, 153-174.

Liverani 1999 — P. Liverani, "Il cosiddetto monumento partico di Lucio Vero. Problemi di interpretazione e di cronologia." i*çinde: H. Friesinger – F. Krinzinger (ed.), 100 Jahre Österreichische Forschungen in Ephesos. Akten des Symposions Wien 1995* (1999) 639-645.

Lochman 2003 — T. Lochman, *Studien zu kaiserzeitlichen Grab und Votivreliefs aus Phrygien* (2003).

L'Orange – Gerkan — H. P. L'Orange – A. Gerkan, *Der spätantike Bildschmuck des*

1939 *Konstantinsbogens* (1939).

L'Orange 1984 H. P. L'Orange, *Das spätantike Herrscherbild* von *Diocletian bis zu den Konstantin - Söhnen, 284-361 n. Chr.* (1984).

Madsen 2009 J. M. Madsen, *Eager to be Roman: Greek Response to Roman Rule in Pontus and Bithynia* (2009).

Magie 1950 D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor* (1950).

Magie 1979 D. Magie, *The scriptores historiae Augustae* (1979).

Maischberger 2010 M. Maischberger, "Zwei marmorne Kolosse. Zur Neuaufstellung der Skulpturen im Markttor von Milet", *AW* 2010, 34–35.

Mancini 1911 G. Mancini, *Le statue loricate imperiali* (1911).

Manderscheid 1981 H. Manderscheid, *Die Skulpturenausstattung der Kaiserzeitlichen Thermenanlagen,* MAR 15 (1981).

Mansel 1956 A. M. Mansel, "Bericht über Ausgrabungen und Untersuchungen in Pamphylien in den Jahren 1946–1955", *AA* 71, 1956, 34-120.

Mansel 1958 A. M. Mansel, "1957 Senesi Side ve Perge Kazıları", *TAD* 8.1, 1958, 3-5.

Mansel 1963 A. M. Mansel, *Die Ruinen von Side* (1963).

Mansel 1968 A. M. Mansel, "1968 *Perge* Kazısına Dair Önrapor" *TürkAD* XVIII. 1 (1968) 93-105.

Mansel 1975 A. M. Mansel, "Bericht über Ausgrabungen und Untersuchungen in Pamphylien in den Jahren 1957–1972", *AA 90*, 1975, 49-96.

Mansel 1978 A. M. Mansel, *Side: 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları* (1978).

Marbach 1988 E. Marbach, "Terminus" *RE* V A, 1, 1988, 781-784.

Marcadé 1969 J. Marcadé, *Au musée de Délos* (1969).

Marcadé 1980 J. Marcadé, "Les statues recomposées du Létôon de Xanthos (Lycie)", içinde: *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 124e année, N. 4,* (1980) 737-759.

Marcadé 1993 J. Marcadé, *Études de sculpture et d'iconographie antiques*. Scripta varia, 1941-1991 (1993).

Marshall 1968 A. J. Marshall, "Pompey's Organization of Bithynia-Pontus: Two Neglected Texts", *JRS 58,* 1968, 103-109.

Martin 1965 R. Martin, *Manuel d'architecturegrecque. Matériaux et Techniques* (1965).

Marquardt 1886 J. Marquardt, *Das Privatleben der Römer (1886).*

Matthaei 2007 — A. Matthaei, "Polis und Imperium Romanum. Die Stadtrepräsentanten des sog. Parthermonuments von Ephesos" içinde: F. Hölscher – T. Hölscher (ed.), *Römische Bilderwelten. Von der Wirklichkeit zum Bild und zurück. Kolloquium der Gerda Henkel Stiftung am Deutschen Archäologischen Institut Rom, 15.–17. März 2004* (2007) 181-189.

Mattingly – Sydenham 1926 — H. Mattingly – E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, II *(1926).*

Mattingly – Sydenham 1930 — H. Mattingly – E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage* III *(1930).*

Mattingly – Sydenham 1936 — H. Mattingly – E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage* IV. I *(1936).*

Matz 1955 — F. Matz, "Belli facies et triumphus", içinde: G. Bruns (ed.) *Festschrift für Carl Weickert*, 1955, 41-58.

Maxfield 1981 — V.A. Maxfield, *Military Decorations of the Roman Army* (1981).

Meischner 2003 — J. Meischner, Die Skulpturen des Hatay Museums von Antakya, *JdI* 118, 2003, 285 – 394

Mellink 1973 — M. J. Mellink, "Archaeology in Asia Minor", *AJA* 77.2, 1973, 169-193.

Mellink 1980 — M. J. Mellink, "Archaeology in Asia Minor" *AJA* 84.4, 1980, 501-518.

Mendel 1908 — G. Mendel, *Catalogue des sculptures du Musée de Brousse (1908).*

Mendel 1909 — G. Mendel, "*Catalogue* des monuments grecs, romains et byzantins du Musée de *Brousse", BCH 33, 1909*, 245-435.

Mendel 1912/14 — G. Mendel, *Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines* (1912 – 1914).

Metz – Hirmer 1962 — P. Metz – M. Hirmer, *Elfenbein der Spätantike* (1962).

Mercer 1962 — C. Mercer, *Alexander the Great* (1962).

Meriç 2004 — R. Meriç, *Metropolis Ana Tanrıça Kenti* (2004).

Meyer 2006 — M. Meyer, "Der Kaiser, Apollon-Helios und die Stadt. Zur Interpretation der Reliefs mit Wagenfahrt" içinde: W. Seipel (ed.) *Das Partherdenkmal in Ephesos. Wien 2003,* (2006) 129-141.

Meyer-Schwelling 2005 — S. Meyer-Schwelling, "Image I", *New Pauly Antiquity* 6, 2005, 737.

Mielsch 1985 — H. Mielsch, *Buntmarmore aus Rom im Antikenmuseum Berlin* (1985).

Millar 1964 — F. Millar, *A study of Cassius Dio* (1964).

Millar 1993 — F. Millar, *The Roman Near East: 31 BC-AD 337* (1993).

Mingazzini 1972 — P. Mingazzini, *La datazione della Maison carrée di Nîmes*,

RendPontAc 44 (1972).

Mitchell 1993 — S. Mitchell, *Anatolia, Land, Men, and Gods in Asia Minor II* (1993).

Mitchell 1995 — S. Mitchell, *Anatolia, Land, Men, and Gods in Asia Minor I: The Celts and theImpact of Roman Rule* (1995).

Mommsen 1952 — T. Mommsen, *Römisches Staatsrecht III.* 2 (1952).

Moreno 1993 — P. Moreno, "L'immagine di Alessandro Magno nell'opera di Lisippo e di altri artisti contemporanei" içinde: J. Carlsen, (ed.) *Alexander the Great: reality and myth*, 1993, 101-136.

Moretti 1923/24 — G. Moretti, "Rocchio di statua loricata imperiale romana", *ASAtene 7*, 1923/24, 505-506.

Morey 1924 — C. R. Morey, "The Sarcophagus of Claudia Antonia Sabina and the Asiatic Sarcophagi", *Sardis* V, 1924, 37-48.

Muthmann 1951 — F. Muthmann, *Statuenstützen und dekoratives Beiwerk an griechischen und römischen Bildwerken* (1951).

Nicols 1979 — J. Nicols, "Zur *Verleihung öffentlicher Ehrungen* in der*römischen Welt*", *Chiron* 9, 1979, 242-60.

Nicols 1990 — J. Nicols, "Patrons of Greek Cities in the Early Principate," *ZPE 80*, 1990, 81-108.

Niemeyer 1968 — H. G. Niemeyer, *Studien zur statuarischen Darstellung der römischen Kaiser* (1968).

Nilsson 1992 — M. P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion: Die Religion griechenlands bis auf die griechische Weltherrschaft I*, (1992).

Nock 1951 — A. D. Nock, "Soter and Euergetes" içinde: *The Joy of Study: Papers presented to F.C. Grant,* 1951, 127-48.

Nock 1972 — A. D. Nock, *Essays on Religion and the Ancient World* II (1972).

Oberleitner 1978 — W. Oberleitner, "Das Partherdenkmal", *Funde aus Ephesos und Samothrake. Kunsthistorisches Museum Wien, Katalog der Antikensammlung* II, 1978, 66-94.

Oberleitner 1985 — W. Oberleitner, "*Drei unbekannte Köpfe* am Partherdenkmal von Ephesos", içinde: *Pro antiqua. Festschrift für Hedwig Kenner II, 1985,* 258-267.

Oberleitner 1999 — W. Oberleitner, *"Das Partherdenkmal von Ephesos", içinde: H. Friesinger – F. Krinzinger (ed.), 100 Jahre Österreichische Forschungen in Ephesos. Akten des Symposions Wien 1995* (1999) 619-631.

Oberleitner 2006 — W. Oberleitner, "Zum Partherdenkmal: Drei Problemkreise", içinde: *Das Partherdenkmal von Ephesos: Akten des Kolloquiums, Wien, 27. -*

28. April 2003 (2006) 13-23.

Oberleitner 2009 — W. Oberleitner, *Das Partherdenkmal von Ephesos. Ein Siegesmonument für Lucius Verus und Marcus Aurelius* (2009).

Opper 2008 — T. Opper, *Hadrian: Empire and Conflict* (2008).

Orlandos 1968 — A. K. Orlandos, *Les matériaux de construction et la technique architecturale des anciens Grecs* II (1968).

Özgan 1982 — R. Özgan, "Zur Datierung des Artemisaltars in Magnesia am Maeander", *IstMitt 32*, 1982, 196-209.

Özgan 1995 — R. Özgan, *Die griechischen und römischen Skulpturen aus Tralleis*, *AMS* 15 (1995).

Özgan 2000 — R. Özgan, "Säulensarkophage – und danch …" *IstMitt 50*, 2000 365-87.

Özgan 2003 — R. Özgan, *Die kaiserzeitlichen Sarkophage in Konya und Umgebung,* AMS 46 (2003).

Özgan 2013a — R. Özgan, *Roma Portre Sanatı I* (2013).

Özgan 2013b — R. Özgan, *Roma Portre Sanatı II* (2013).

Özgür 2009 — E. Özgür, *Marble Reflections, Antalya Museum Selection* (2009).

Özgür 2010 — E. Özgür, *Sculptures Du Musee D'Antalya* (2010).

Öztürk 2009 — A. Öztürk, *Die Architektur der Scaenae Frons des Theaters von Perge* (2009).

Parker 2002 — R. Parker, "Aegis", *New Pauly Antiquity* 1, 2002, 195-96.

Pekman 1989 — A. Pekman, *Perge Tarihi* (1989).

Pellino 2011 — G. Pellino, Una statua di provincia orientale dall'agorà di Hierapolis di Phrygia, *JRA* 80, 2011, 251-268.

Pensabene 1994 — P. Pensabene, *Le vie del marmo* (1994).

Pensabene 1998 — P. Pensabene, "Inscribed architectural elements from the Prokonnesos in Durazzo, Tartous, Cilician Aphrodisias and Caesarea", içinde: *Asmosia 5, Interdisciplinary studies on ancient stone,* 1998, 328-34.

Persia ve diğ. 1995 — M. Persia – R. Tykot – L. Nedelcu – A. Barnea "Thracian horsemen: a provenance study of marble sculptures from Dobrudja, Romania", içinde: Hermann ve diğ. 1995, 256-262.

Pfuhl – Möbius 1977 — E. Pfuhl - H. Möbius, *Die ostgriechischen Grabreliefs* (1977).

Philips 2009 — C. R. Philips, "Terminus", *New Pauly Antiquity* 14, 2009, 294-295.

Piesker – Ganzert 2012 — K. Piesker – J. Ganzert, *Das Theater von Patara. Ergebnisse der Untersuchungen 2004 bis 2008* (2012).

Price 1986	S. R. F. Price, *Rituals and Power* (1986).
Prittwitz 2007	H. Prittwitz, "Die Hellenistische Plastik von 160 bis 120 v. Chr", içinde: P. C. Bol (ed.), *Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst III, Hellenitische Plastik,* 2007, 241-272.
Pülz 1989	S. Pülz, Untersuchungen zur kaiserzeitlichen Bauornamentik von Didyma, *IstMitt, Beih.* 35 (1989).
Quazaa ve diğ. 2013	N. L. Ouazaa – L. Casas – A. Álvarez – B. Fouzai – M. Moreno-Vide – L. Vidal – R. Sihem – C. Sonzogni – D. Borschneck, "Provenance of marble sculptures from the National Museum of Carthage (Tunisia)" *Archaeological Science, 40. 3,* (2013) 1602-1610.
Queyrel 2003	F. Queyrel, *Les portraits des Attalides*: *fonction et représentation* (2003).
Radt 1982	W. Radt, "Pergamon, Vorbericht Über die Kampagne 1981", *AA* 1982, 521-61.
Ratté – Smith 2004	Ch. Ratté – R. R. R. Smith, "Archaeological research at Aphrodisias at Caria 1999-2001", *AJA 108*, 2004, 145–186.
Ratté – Smith 2008	Ch. Ratté – R. R. R. Smith, "Archaeological Research at Aphrodisias in Caria 2002-2005", *AJA 112,* 2008, 713–751.
Ratté 2006	Ch. Ratté, "Aphrodisias", içinde: W. Radt (ed.), *Stadt grabungen und Stadt forschungen im westlichen Kleinasien. – Geplantes und Erreichtes. Internationales Symposion 6/7 August in Bergama (Türkei), Byzas* 3, 2006 37–48.
Ratté 2008	Ch. Ratté, "The founding of Aphrodisias", içinde: Ch. Ratté – R. R. R. Smith (ed.), *Aphrodisias Papers 4. New researches on the city and its monuments, JRA Suppl. 70,* 2008, 7–36.
Reinach 1913	A. J. Reinach, "La baseaux trophees de Delos et lesmonnaies de Philippe Andriskos", *Journal International d'archeologie numismatique* (1913) 97-142.
Reinach 1897/1930	S. Reinach, *Répertoire De La Statuaire Grecque Et Romaine,* I-V (1897-1930).
Reisch 1990	E. Reisch, "Ανδριας", *RE* I, 2, 1990, 2141.
Reisch 1995	E. Reisch, "Αγαλμα" *RE* I, 1, 1995, 718-719.
Reynold 1982	J. M. Reynolds, *Aphrodisias and Rome* (1982).
Richardson 1978	L. Richardson, "Honos et Virtus and the Sacra Via", *AJA 82, 2,* 1978, 240-246.
Richter 1962	G. Richter, *Greek portraits IV, Iconographical Studies, A few suggestions* (1962).
Ridgway 1997	B.S. Ridgway, *4th Century Styles in Greek Sculpture* (1997).

Robert 1912 — C. Robert, "Gryps", *RE* VII 2, 1912, 1918–1924.

Robert 1962 — L. Robert, "Les Kordakia de Nicée, le combustible de Synnada et les poissons-scies. Sur des lettres d'un métropolite de Phrygie au Xe siècle. Philologie et réalités, II" *JSav 1.1,* 1962,5-74.

Rostovtzeff 1949 — M. I. Rostovtzeff, *The social & economic history of the Hellenistic World* (1949).

Rose 1994 — Ch. B. Rose, "The 1993 Post-Bronze Age Excavations at Troy", *Studia Troica 4,* 1994, 75-104.

Rose 1997 — Ch. B. Rose, *Dynastic Commemoration and Imperial Portraiture in the Julio-Claudian* Period (1997).

Rose 1998 — Ch. B. Rose, "Troy and the historical imagination", *The Classical World* 91.5, 1998, 405-413.

Rose 2002 — Ch. B. Rose, "Ilion in the Early Empire", içinde: C. Berns – H. von Hesberg – L. Vandeput – M. Waelkens (ed.), *Patris und Imperium. Kulturelle und politische Identität in den Städten der römischen Provinzen Kleinasiens in der frühen Kaiserzeit. Proceedings of a conference held in November 1998 at the University of Cologne, November, 1998* (2002) 33-47.

Rose 2005 — Ch. B. Rose, "The Parthians in Augustan Rome" *AJA* 109.1, 2005, 21-75.

Rotili 1972 — M. Rotili, *L' arco di Traiano a Benevento* (1972).

Rotili 1986 — M. Rotili, *Benevento romana e longobarda. L'immagine urbana* (1986).

Röder 1971 — J. Röder, "Marmor Phrygium. Die antiken Marmorbrüche von Iscehisar in Westanatolien", *Jdl* 86,1971, 251-321.

Röder 1988 — G. Röder, "Numidian Marble and Some of its Specialities", içinde: H. Norman – M. Waelkens (ed.), *Classical marble: geochemistry, technology, Trade*, 1988, 91-96.

Rumscheid 1994 — F. Rumscheid, *Untersuchungen zur kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus* (1994).

Salcedo 1994 — F. Salcedo, "Parthia", *LIMC* VII.1, 1994, 192.

Sánchez 2007 — J. J. Sánchez, "El parazonium en la numismática imperial" El báculo y la espada: sobre un fragmento de escultura monumental romana de bronce de Lucentum", *Museo Arqueológico de Alicante-MARQ,* 2007, 81-84.

Savalli – Lestrade 2001 — I.Savalli – Lestrade, "I Greci e i popoli dell'Anatolia" içinde: *dans Storia dei Greci. III, 1 : I Greci oltre la Grecia, a cura di S. Settis*, 2001, 39-78

Sauer 1949 — H. Sauer, "Paludamentum", *RE XVIII* 3, 1949, 281-286.

Schaffner 2007	B. Schaffner, "Honos", *New Pauly Antiquity* 6, 2007, 478-479.
Schauenburg 1966	K. Schauenburg, "Die Lupa Romana als sepulkrales Motiv", *Jdl* 81,1966, 261-309.
Scheer 2000	T. S. Scheer, *Die Gottheit und ihr Bild: Untersuchungen zur Funktion griechischer Kultbilder in Religion und Politik*. (2000).
Schilling 1992	R. Schilling, *Roman and European Mythologies* (1992).
Schlesier 2002	R. Schlesier, "Der Fuß des Dionysos. Zu PMG 871", içinde: H. F. J. Horstmanshoff ve diğ. (ed.) *Kykeion: Studies in Honour of H. S. Versnel* (2002) 161–92.
Schneider 1986	R. M. Schneider, *Bunte Barbaren* (1986).
Schneider 1999	C. Schneider, *Die Musengruppe von Milet*, MilForsch 1 (1999).
Schober 1933	A. Schober, *Der Fries des Hekataions von Lagina (1933).*
Schottky 2007a	M. Schottky, "Phraataces", *New Pauly Antiquity* 4, 2007, 189.
Schottky 2007b	M. Schottky, "Parthian and Persian Wars", *New Pauly Antiquity* 10, 2007, 571-575.
Schönert-Geiß 1965	E. Schönert-Geiß, *Die Münzprägung von Perinthos (1965).*
Seaby 1978	H. A. Seaby, *Roman Silver Coins* (1978).
Shilleto 1900	A. R. Shilleto, *Pausanias' Description of Greece translated into English with notes and index* (1900).
Sieveking 1931	J. Sieveking, *Eine römische Panzerstatue in der Münchner Glyptothek. No. 92* (1931).
Simon 1960	E. Simon, *Der Augustus von Prima Porta* (1960).
Simon 1962	E. Simon, "Zur Bedeutung des Greifen in der Kunst der Kaiserzeit", *Latomus 21, 1962*, 749-80.
Simon 1994	E. Simon, *"Terminus", LIMC VII.1, 1994, 893-94.*
Smith 1904	A. H. Smith, *A Catalogue of Sculpture in the Department of Greek and Roman Antiquities, British Museum* (1904).
Smith 1987	R. R. R. Smith, "The imperial reliefs from the Sebasteion at Aphrodisias" *JRS 77,* 1987,88-138.
Smith 1988	R. R. R. Smith, *Hellenistic Royal Portraits* (1988).
Smith 1993	R. R. R. Smith, *Aphrodisias I. The Monument of C. Julius Zoilos* (1993).
Smith 1994	R. R. R. Smith, "Spear-won land at Boscoreale: On the Royal Paintings

of a Roman Villa." *JRA* 7, 1994, 100-28.

Smith 1996 — R. R. R. Smith, "Archaeological research at Aphrodisias, 1989-1992", *Aphrodisias Papers* 3, 1996, 11-72.

Smith 2006 — R. R. R. Smith, *Roman portrait statuary from Aphrodisias. Aphrodisias II* (2006).

Smith – Lenaghan 2008 — R. R. R. Smith – J. L. Lenaghan, "Aphrodisias'tan Roma Portreleri" *Sergi Kataloğu* (2008).

Snodgrass 1964 — A. M. Snodgrass, *Early Greek Armour and Weapons* (1964).

Snodgrass 1965 — M. Snodgrass, "The Linear B Arms and Armour Tablets", *Kadmos* 4, 1965, 97-98.

Snodgrass 1967 — A. M. Snodgrass, *Arms and Armour of the Greeks* (1967).

Söğüt 2005 — B. Söğüt, "*Hierapolis Arkeoloji Müzesi Bahçesi'nde* ve *Güney Roma Hamamı'nda Bulunan İonik Mimari Elemanlar* ile *İlgili Bir Değerlendirme*", *Anadolu/Anatolia 28*, 2005, 91-106.

Spaeth 1994 — B. S. Spaeth, "The goddess Ceres in the Ara Pacis Augustae and the Carthage relief", *AJA* 98, 1994, 65-100.

Sperti 1990 — L. Sperti, *Nerone e la "submissio" di Tiridate in un bronzetto da Opitergium (1990).*

Stemmer 1978 — K. Stemmer, *Untersuchungen zur Typologie, Chronologie und Ikonographie der Panzerstatuen* (1978).

Stewart 1996 — A. Stewart, "A Hero's Quest: Narrative and the Telephos Frieze" içinde: *Pergamon: The Telephos Frieze from the Great Altar 1* 1996, 39-52.

Stewart – Attalos 2000 — A. Stewart – A. Attalos, "Pergamo Ara Marmorea Magna. On the Date, Reconstruction, and Functions of the Great Altar of Pergamon" içinde: N. de Grummond – B. Ridgway (ed.). *From Pergamon to Sperlonga: Sculpture and Context,* 2000, 32-57.

Stillwell 1938 — R. Stillwell, *Antioch-on-the-Orontes: The excavations 1937-1939* (1938).

Strocka 1971 — V. M. Strocka, "Kleinasiatische Klinensarkophag-Deckel", *AA* 1971, 62-86.

Strocka 1972 — V. M. Strocka, "Beobachtungen an den Attikareliefs des severischen Quadrifons von *Lepcis Magna"*, *AntAfr. 6,* 1972, 147-72.

Strocka 1981 — V. M. Strocka, *Das Markttor von Milet*, BWPr 128 (1981).

Strocka 2005 — V. M. Strocka, "Griechische Löwenkopf-Wasserspeier in Ephesos", içinde: Barbara Brandt (ed.), *Synergia: Festschrift für Friedrich Krinzinger* (2005), 337-348.

Strocka 2013	V. M. Strocka, "Celsus oder Aquila? Zur Panzerstatue Istanbul 2453", içinde: G. Kökdemir (ed.), *Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağanı / A Festschrift for Orhan Bingöl on occasion of his 67th Birthday* (2013) 597–610.
Strubbe 1975	J. Strubbe, *A* Group of Imperial Estates in Central Phrygia, *Ancsoc 6, 1975, 229-50.*
Sturgeon 2000	M. Sturgeon, "From Pergamon to Hierapolis: From Theatrical "Altar" to Religious Theater", içinde: N. T. Grummond ve diğ., (ed.) F*rom Pergamon to Sperlonga: sculpture and context*, 2000, 58-77.
Sutherland 1984	C. H. V. Sutherland, *Roman Imperial Coinage* (1984).
Şahin 2012	S. Şahin, *"Marmor Numidicum in Perge unter Domitian"*, *Gephyra* 9, 2012, 41–46.
Taşkıran 1999	C. Taşkıran, *Silifke (Seleukeia am Kalykadnos) und Umgebung* (1999).
Taylor 1975	L. R. Taylor, *The divinity of the Roman emperor* (1975).
Tobin 1997	J. Tobin, *Herodes Attikos and the city of Athens: patronage and conflict under the Antonines* (1997).
Toesca 1927	P. Toesca, *Storia dell'arte italiana* (1927).
Touloumakos 1988	J. Touloumakos, "Zum römischen Gemeindepatronat im griechischen Osten", *Hermes* 116.3, 1988, 304-324.
Toynbee 1956	M. C. Toynbee, *The Ara Pacis Reconsidered and Historical Art in Italy* (1956).
Tritsch 1942	F. J. Tritsch, "The Harpy Tomb at Xanthus", *JHS* 62, 1942, 39-50.
Tuchelt 1979	K. Tuchelt, *Frühe Denkmäler Röms in Kleinasien* (1979).
Uggeri 2008	G. Uggeri, "Sculpture", *New Pauly Antiquity* 13, 2008, 133-144.
Vandeput 1997	L. Vandeput, *The Architectural Decoration in Roman Asia Minor. Sagalassos: a Case Study*. SEMA I (1997).
Vanderpool 1963	E. Vanderpool, "News Letter from Greece" *AJA* 67.3, 1963, 279-283.
Varbanov 2007	I. Varbanov, *Greek Imperial Coins and their Value, 3 Thrace (from Perinthus to Trajanopolis)* (2007).
Ventris – Chadwick 1959	M. Ventris – J. Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek* (1959).
Vermeule 1959/60	C. C. C. Vermeule, "Hellenistic and Roman cuirassed statues", *Berytus* 13, 1959/60, 1–82.
Vermeule 1964	C. C. C. Vermeule, "Hellenistic and Roman cuirassed statues, A Supplement", *Berytus 15, 1964*, 95-110.

Vermeule 1966 C. C. C. Vermeule, "Hellenistic and Roman Cuirassed Statues: Second Supplement", *Berytus 16, 1966*, 49-59.

Vermeule 1968 C. C. C. Vermeule, *Roman imperial art in Greece and Asia Minor* (1968).

Vermeule 1974 C. C. C. Vermeule, "Cuirassed Statues-*1974* Supplement", *Berytus 23*, 1974, 5–26.

Vermeule 1978 C. C. C. Vermeule, "'Cuirassed Statues – 1978 Supplement", *Berytus* 26, 1978, 85–123.

Vermeule 1980 C. C. C. Vermeule, *Hellenistic and Roman cuirassed statues* (1980).

Volbach 1976 W. F. Volbach, *Elfenbeinarbeiten der Spätantike und des frühen Mittelalters: Bearbeitete Auflage* (1976).

Von den Hoff 2004 R. von den Hoff, "Ornamenta gymnasióde? Delos und Pergamon als Beispielfälle der Skulpturausstattung hellenistischer Gymnasien", içinde: D. Kah – P. Scholz (ed.), *Das hellenistische Gymnasion,* 2004, 373-405.

Voutiras 1997 E. Voutrias, "Zeus", *LIMC* VIII.1, 1997, 311-12.

Waelkens ve diğ. 2002a M. Waelkens – P. Muchez – L. Loots – P. Degryse – L. Vandeput – S. Ercan – P. Paepe, "Marble and the marble trade at Sagalassos (Turkey)", içinde: *ASMOSIA V,* 2002, 370-380.

Waelkens ve diğ. 2002b M. Waelkens – P. Degryse – L. Vandeput – L. Loots – P. Muchez, "Polychrome architecture at Sagalassos (Pisidia) during the Hellenistic and Imperial period against the background of Greco-Roman coloured architecture", içinde: *ASMOSIA VI,* 2002, 517-530.

Waelkens ve diğ. 2009 M. Waelkens – M. Vanhaverbeke – H. Vyncke – K. Jacobs – I. Martens – F. Degraeve – B. Poblome – J. Richard – J. Uytterhoeven – I. Demarsin – K. Koçcak – E. De Silva – N. Risser – E. Mägele – S. Eck – W. Eich – A. Eich – E. Torun – S. Ercan, "Report on the 2006 and 2007 excavation and restoration activities at Tepe Düzen and Sagalassos", *KST* 30.3, 2008, (2009), 427–456.

Waelkens 1982 M. Waelkens, "Carrieres de marbre en Phrygie (Turquie)", *BMusArt 53.2*, 1982, 35-38.

Waelkens 1985 M. Waelkens, "From a Phrygian quarry: the provenance of the statues of the Dacian prisoners in Trajan's Forum at Rome", *AJA* 89, 1985, 641-653.

Waelkens 1986 M. Waelkens, *Die kleinasiatischen Türsteine: typologische und epigraphische Untersuchungen der kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür* (1986).

Waelkens – Poblome 2011 M. Waelkens – J. Poblome, Sagalassos. *City of Dreams* (2011).

Waelkens 2007 M. Waelkens, "Colossal Statue of Hadrian Found at Sagalassos,

Turkey", *Minerva 18.6*, 2007, 3–4.

Walker – Burnett 1981 — S. Walker – A. Burnett, *The image of Augustus* (1981).

Walsh 1961 — P. G. Walsh, *Livy: his historical aims and methods* (1961).

Wardle 2007 — D. Wardle, *"Virtus", New Pauly Antiquity* 15, 2007, 459-460.

Ward-Perkins 1980 — J. B. Ward-Perkins, "Nicomedia and the marble trade", *BRS* 48, 1980, 23-69.

Watzinger 1904 — K. Watzinger, *Magnesia* (1904).

Webb 1966 — P. A. Webb, *Hellenistic Architectural Sculpture: figural motifs in western Anatolia and the Aegean Islands* (1996).

Wegner 1939 — M. Wegner, *Herrscherbildnisse in antoninischer Zeit*. Das römische Herrscherbild 2, 4 (1939).

Wegner 1956 — M. Wegner, *Das römische Herrscherbild: Hadrian, Plotina, Marciana, Matidia, Sabina* (1956).

Wegner 1984 — M. Wegner, "*Verzeichnis der Bildnisse von Hadrian und Sabina*, Boreas 7, 1984, 105-156.

Wernicke 1895 — K. Wernicke, "Arimaspoi", *RE* II 1, 1895, 826-827.

Wiegand 1906a — T. Wiegand, *Milet* (1906)

Wiegand 1906b — T. Wiegand, *Milet 1* (1906)

Wiegand 1924 — T. Wiegand, *Achter vorläufiger Bericht über die von den staatlichen Museen in Milet und Didyma unternommenen Ausgrabungen* (1924).

Wiegartz 1965 — H. Wiegartz, *Kleinasiatische Säulensarkophage* (1965).

Wiegartz 1974 — H. Wiegartz, "Marmorhandel, Sarkophagherstellung und die Lokalisierung der kleinasiatischen Säulensarkophage", içinde: J. İnan (ed.) *Mélanges Mansel* 1, 1974, 345-83.

Winter 1908 — F. Winter, *Die Skulpturen mit Ausnahme der Altarreliefs*, AvP 7.2 (1908).

Wissowa 1912 — G. Wissowa, *Religion und Kultus der Römer* (1912).

Wrede 1985 — H. Wrede, *Die antike Herme* (1985).

Wroth 1892 — W. Wroth, *British Museum Catalogues* of *Greek Coins, Mysia* (1892)

Wulff 1914 — O. K. Wulff, *Altchristliche und byzantinische Kunst* (1914).

Yaylalı 1976 — A. Yaylalı, *Der Fries des Artemisions von Magnesia am Mäander*, IstMitt Beih. 15 (1976).

Yegül 1987 — F. K. Yegül, "Roman architecture at Sardis", içinde: E. Guralnick (ed.) *Sardis: twenty-seven years of discovery* (1987) 46-61.

Zanker 1972	P. Zanker, *Forum Romanum: die Neugestaltung durch Augustus* (1972)
Zanker 1983	P. Zanker, *Provinzielle Kaiserporträts. Zur Rezeption der Selbstdarstellung des Princeps*, AbhMünch 90 (1983).
Zanker 1988	P. Zanker, *The Power of Images in the Age of Augustus* (1988)
Zoroğlu Leyla 2010	L. Zoroğlu, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Roma Portreleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya (2010).
Zoroğlu 2013	C. Zoroğlu, "Anadolu'dan Bir Grup Zırhlı İmparator Heykeli Üzerindeki Bitkisel Bezeme ve Anlamı", içinde: M. Tekocak (ed.) *K. Levent Zoroğlu'na Armağan/Studies in Honour of K. Levent Zoroğlu* (2013) 757-766.
Zoroğlu 2014	C. Zoroğlu, "Ankyra Tiyatrosu Zırhlı Hadrian Heykeli" Anadolu /Anatolia (Baskıda)

Kullanılan Diğer Kısaltmalar

a. dn. : aşağı dipnot
age. : adı geçen eser
ay. : aynı yazar
bkz. : bakınız
cm : santimetre
Çiz. : çizim
D : Derinlik
dn. : dipnot
G : Genişlik
Kat. : Katalog
Lev. : levha
Res. : resim
vd. : ve devamı
Y : Yükseklik
ve diğ. : ve devamındakiler
y.dn. : yukarı dipnot

Kullanılan diğer Uluslararası kısaltmalarda *Archaeologischer Anzeiger 2. Halbband 2005, 329-89,* dikkate alınmıştır.

1. GİRİŞ

1. 1. Konu ve Kapsam

Antik Dönem'de heykeller ve diğer plastik sanat eserleri yönetici sınıfın kendi halkına olduğu kadar, müttefiklerine ve düşmanlarına, içeriği olan bir mesaj verebilmenin en etkili yolu idi. Heykeller kimi zaman dini bir anlam taşıyabileceği gibi kimi zaman da siyasi bir içerik barındırırlardı.

Roma Cumhuriyet İdaresi'nin MÖ 3. yüzyıldan itibaren Akdeniz'de genişletmeye başladığı egemenlik sahası İmparatorluk Dönemi ile birlikte sistemli bir eyalet politikasını halini almıştır. Roma propaganda sanatının en etkin biçimde kullanıldığı Augustus Dönemi'nden itibaren imparatorun ve onun yakın mahiyetinin dini, siyasi ya da askeri anlamlar yüklenmiş heykelleri imparatorluğun merkezinde ve eyaletlerde kentlerin belirli noktalarında, belirli bir program ve kompozisyon dâhilinde dikilerek veya diktirilerek imparatorluğun egemenlik propagandası sağlanmış olurdu.

Roma heykeltıraşlık sanatının en yaygın öğelerinden biri olan zırhlı heykeller, İmparatorluk Dönemi propaganda sisteminin en önemli figürleri olarak kullanılmışlardır. Bu çalışma Roma İmparatorluğu Anadolu'sundaki zırhlı heykellerin gelişim sürecini gösterebileceği gibi Anadolu'daki Roma heykeltıraşlığının potansiyelinin anlaşılabilmesi için tutarlı sonuçlar üretebilecek ve bu kompozisyonu üzerinden Anadolu'da güdülen imparatorluk siyaseti ve onun detayları da anlaşılabilecektir.

Araştırma konusunu oluşturan heykeller Roma hâkimiyetinin Küçük Asya coğrafyası içerisinde yer alan eyaletlerinde bulunmuş, Geç Cumhuriyet/Augustus Dönemi'nden başlayarak Geç Antik Çağ'a kadar tarihlenen heykelleri kapsamakla birlikte yapılan analizler neticesinde Anadolu'da bulunan heykeltıraşlık atölyelerinde üretildikleri tespit edilip, ihraç edilmiş zırhlı heykeller de çalışma kapsamına alınmıştır.

Çalışmanın değerlendirme bölümünde Anadolu'da zırhlı ikonografiler barındıran Klasik ve Helenisitk Dönem'den anıtsal yapılar incelenerek bu kompozisyonun gelişim süreci izlenmiştir. Bunun ardından Anadolu'da bulunmuş olan Geç Cumhuriyet ve Augustus Dönemi'nden zırhlı heykellerin temsil ettikleri

anlamlar üzerinde durularak, bu heykeller, Roma eyalet siyaseti ekseninde irdelenmiştir.

Çalışmanın analiz bölümünde Anadolu'da bulunmuş olan heykellerin şablon, kompozisyon ve ikonografik farklılıklarına göre yapılan sınıflandırma üzerinden Anadolu zırhlı heykel üretimi ve bu heykellerin stilistik gelişimi üzerinde durulmuştur. Bunun ardından Anadolu'da bulunmuş olan yerel üretim ve ithal zırhlı heykeller, incelenerek bu heykellerin de stilistik gelişimi irdelenmiştir. Daha sonra zırhlı heykellerin gerek zırhı üzerinde gerekse heykelin yardımcı dekorasyon unsuru olarak kullanılan atribütler tek tek ele alınarak Roma İmparatorluk Sanatı'nın bu önemli propaganda figürünün ikonografik temsili analiz edilmiştir.

MS 4. yüzyılda Roma Devleti'nin merkezinin Byzantium'a (Konstantinopolis) taşınması ile Anadolu önemli bir propaganda merkezi haline gelmiştir. Bu süreçte de zırhlı heykel üretiminin İmparatorluk Dönemi'nden kalan şablonların güncellenmesi ile çok uzun süre devam ettiği ve zırhlı ikonografilerin, idarenin, askeri hâkimiyetini yansıtan bir figür olmaya devam ettiği görülmüştür.

1. 2. Amaç

Anadolu kökenli zırhlı heykeller bu zamana kadar Roma, Kıta Yunanistan ve Afrika coğrafyalarında bulunmuş zırhlı heykeller ile birlikte ele alınan çalışmalar çerçevesinde incelenmiş, bu heykellerin Anadolu'ya özgü nitelikleri henüz belirlenmemiştir. Bununla birlikte Roma Dönemi'nde Anadolu'da faaliyet gösteren heykeltıraşlık atölyelerinin heykel üretim potansiyeli de yeterince irdelenmiş değildir. Bu nedenle Anadolu'da bulunan zırhlı heykeller şablon, kompozisyon, üslup ve ikonografik nitelikleri dikkate alınarak, tipolojik ve kronolojik olarak sınıflandırılması ile Anadolu'da faaliyet gösteren heykeltıraşlık atölyelerinin zırhlı heykel üretim süreci, potansiyeli ve bunların stilistik gelişimi tespit edilebilecektir. Bu atölyelerin üretim şablonları ve üslupları arasındaki benzerlik ve farklılıkların belirlenmesi ile gündeme getirilecek öneriler, kompozisyonda gerçekleşen değişikliklerin neden ve süreçlerini ortaya çıkaracaktır.

Roma Sanatı'nın etkili bir öğesi olan zırhlı heykellerin ikonografik analizi ile de imparatorluğun eyalet siyasetinde öncelik verdiği konular tespit edilebileceği gibi

bu heykelleri gören ve algılayan Anadolu'daki yerel unsurların Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki siyasi ve dini eğilimleri tespit edilebilecektir.

Çalışma sonucunda belirlenecek olan tipolojik, kronolojik ve stilistik kriterler Anadolu'da bulunmuş zırhlı heykellerin sınıflandırılmasını sağlayacağı gibi Anadolu dışındaki zırhlı heykellerin sınıflandırılmasında da kullanılabilecektir. Bunun yanı sıra Anadolu'ya yerleştirilen zırhlı heykellerin ikonografik özelliklerinin belirlenmiş olması ise Roma ve diğer eyaletlerdeki ikonografik kompozisyonların tasvir manalarının çözümüne katkı ağlayacaktır. Bunlara ek olarak, gerek metin içerisinde gerekse "Terminoloji" başlıklı bölümde heykellerin ve ilgili terminolojinin Türkçeleştirilmesi yönündeki öneri ile bundan sonra bu konuda yapılacak araştırmalar için bir zemin oluşturulacaktır.

1.3. Yöntem

Anadolu'daki Roma Dönemi zırhlı heykellerin gelişiminin anlaşılabilmesi için öncelikle daha önce bu konuda yapılan çalışmalar ekseninde Anadolu kökenli zırhlı heykelleri için gündeme getirilen öneriler sentezlenmiştir. Daha sonra zırhlı heykellerin tanım ve terminolojisi üzerinde durularak bu heykellerin ikonografik temsili hakkında ortaya atılan öneriler değerlendirilmiştir. Bunun ardından Roma Dönemi'nden önce, zırhlı ikonografiler barındıran plastik eserler ve bunların tasvir manalarına ilişkin tespitler üzerinden bu şablonun betimlenme süreci irdelenmiştir.

Hazırlanan katalog yardımı ile belirli şablon, kompozisyon ve ikonografik özelliklere göre sınıflandırılan Anadolu'da üretilmiş zırhlı heykeller öncelikle tipolojik, kendi içlerinde ise kronolojik olarak gruplandırılmışlardır. Detaylı olarak analiz edilen Anadolu üretimi zırhlı heykellerin stilistik farklılıkları dikate alınarak bir üretim süreci belirlenmiştir. Zırhlı heykel üretimi yapan atölyelerin üretim kapasiteleri ve süreçleri incelenerek her bir atölyenin üretim ve sanatsal potansiyeli tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anadolu üretimi heykeller için belirlenen sınıflandırma ve gruplandırmaya dâhil olmayan heykeller ise yerel üretim ve ithal heykeller olarak sınıflanrılmış ve bunların gelişim süreci de analiz edilmiştir.

Anadolu'da bulunmuş olan zırhlı heykellerin zırhları üzerinde ve heykel kompozisyonunda yer alan kabartma ve aksesuarlar detaylı olarak analiz edilerek

bunların ikonografik anlamları belirlenmiş yada belirlenemeyenler için öneriler getirilerek Anadolu'da zırhlı heykellerin tasvir manası çözümlenmeye çalışılmıştır.

2. ZIRHLI HEYKELLERİN KÖKENİ VE GELİŞİMİ

Savaşlarda düşman silahlarının (ok, kılıç, süngü vb.) etkisinden korunmak için giyilen metal giysi anlamına gelen zırh, Almanca literatürde, "*Panzer*" yahut "*Brustpanzer*" (göğüs zırhı), İngilizce literatürde de ise "*Cuirass*" yahut "*Breastplate*" (göğüs zırhı) olarak tanımlanır. Yunanca karşılığı θώραξ (Thorax)[1], Latince'de ise "*Lorica*" (=plaka) olan bu koruyucu silah Homeros efsanelerinde bahsi geçen askeri bir kıyafet olduğu kadar antik dünya savaşlarının başlıca ganimetidir[2]. Homeros destanlarından daha önce Linear B tabletler üzerinde "zırh" a karşılık gelecek ifadelerin varlığı bilinmektedir[3]. Thebes'te bulunmuş olup, "Dendra Bronzu" ya da "Dendra Zırhı" olarak isimlendirilen MÖ 15. yüzyıl zırh takımı günümüze ulaşmış en eski zırh olmakla birlikte[4], bu zırhın Homeros destanlarında anlatılan zırh ile benzerliği mümkün gözükmemektedir[5].

Olympos tanrılarından Ares ya da Roma *panteon*'undaki karşılığı ile Mars'ın atribütleri arasında yer alan zırh[6], yarı tanrılar veya kahramanların savaşçılıklarını vurgulamak için Antik Dönem'in resim ve plastik sanatlarında çokça kullanılan betimlemelerden biridir[7]. Bununla birlikte MÖ 5. yüzyıldan itibaren kahramanlık göstermiş birçok kişi de mezar kabartmalarında zırhlı olarak tasvir edilmişlerdir[8]. Geç Klasik ve Helenistik Dönem'le birlikte zaman zaman bazı kral ve askeri idarecilerin zırhlı heykellerinin serbest heykel formunda dikilmiş olduğu bilinmektedir[9].

---

[1] Liddell – Scott 1959, 373; Lammert 1987, 332-6; Snodgrass 1967, 90 vd.; Anderson 1970, 20-4; Cartledge 1977, 14.
[2] Homeros 11.19. Ayrıca bkz. Apollodorus E.3.
[3] Ventris – Chadwick 1959, 375 vd.; Stemmer 1978, 131; Snodgrass 1965, 97-98.
[4] Ventris – Chadwick 1959, 375-6; Vanderpool 1963, 280 vd., Lev. 62; King 1970, 294-5; Snodgrass 1964, 71-73; 76-77; Snodgrass 1965, 97-98; Snodgrass 1967, 24-25, Lev. 9.
[5] Stemmer 1978, 131.
[6] Esasında Yunan mitolojisinde pek de sevilmeyen Ares'in Roma *panteon*'unda Kapitol Üçlüsü'nden sonra en sevilen tanrı olan Mars ile bağdaştırılması Roma'nın Yunanistan coğrafyasını kontrolü altına almasından sonra gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Mars'ın Arkaik Dönem'de Kapitol Üçlüsü'nün içinde olduğunu ve epitetlerinden birinin de "*Sınırları Koruyan*" olduğunu belirtmek gerekir. Wissowa 1912, 133-34; Gordon 2006, 397-402; Croon 1981, 246 vd.
[7] Tanrıların askeri bir giysi içerisinde tasvir edilmesinin bir Roma Sanatı uygulaması olarak ortaya çıktığına ilişkin görüşler vardır. Bkz. Goldman 1994b, 166; Kantorowicz 1961, 368-93.
[8] Bkz. Vermeule 1959/60, 13; Stemmer 1978, 132; Laube 2006, 25 vd.; Cadario 2004, 52; Diepolder 1965, Lev. 46; Reinach 1897/1930, 504, No. 2; 506, No 1; Pergamon'da bulunmuş olup halen İstanbul Arkeoloji Müzesindeki kahraman kabartması için Bkz. Winter 1908, 248, Ek 33; Mendel 1912/14, 237, No 90.
[9] Richter 1962, 9-11; Fejfer 2008, 208; Laube 2006, 35 vd.

Pompei'deki Faun Evi'nde bulunmuş olan ve üzerinde Pers Satrapı Darius'u savaş alanından kaçmaya mecbur eden İskender'in zırhlı tasviri yer alan mozaik[10] ile İskender'in Lysippos'a yaptırdığı kendi süvari heykeli[11] nedeniyle Büyük İskender ile özdeşleştirilen zırhlı heykeller[12], daha çok Augustus sonrası dönemde Roma Heykeltıraşlık Sanatı içerisine yer almış bir heykel programıdır.

Sayısı dünya genelinde 600'den fazla olan[13] Roma İmparatorluk Dönemi zırhlı heykelleri, bu oranla Roma siyaseti için ne kadar önemli bir propaganda öğesi olduklarını kanıtlarlar. Öyle ki bu sembolik figürler barındırdıkları dini ve askeri tehdit öğeleri ile belki de en etkili olanlardır. Bu heykeller üretildikleri dönemin siyasi, ekonomik ve dini konjonktürüne uygun atribütler ve mesajlar taşıyabilmesi sebebiyle kent ve eyaletlerin imar sürecinde yapı programı içerisinde tutulmuşlardır[14]. Her ne kadar heykeller üzerindeki zırhlar seremonik bir anlam ifade etse de[15] *panteon*'un farklı tanrılarının atribütleri bu heykellere dini ve emperyal bir imaj yüklemiştir[16]. Bu nedenledir ki bu heykeller kentlerde halkın kolaylıkla görebileceği mekânlarda konumlandırılmışlardır. Oldukça fazla sayıdaki zırhlı heykel organize bir sanat programı kapsamında imparatorluk merkezine ve eyaletlerde kent meydanlarına, tiyatrolara, agora'lara, sütunlu caddelere, odeion'lara, hamamlara veya kütüphanelere yerleştirilmişlerdir. Hiç şüphe yok ki bu heykeller farklı birçok atölye ve usta tarafından yontularak dikilecekleri kent ve mekânlara dağıtılmışlardır[17]. Şimdiye kadar yayımlanan incelemeler ile bu heykellerin miktarı, kökeni, kronolojisi, tipolojisi ve ikonografisi konusunda bazı çalışmalar yapıldıysa da Anadolu'da bulunmuş yahut Anadolu'da üretilmiş zırhlı yontular kendi özellikleri

---

[10] Bilindiği üzere mozaik yaklaşık MÖ 100'lere tarihlenmekle birlikte, mozaiğin, Thebesli Aristides'in MÖ 4. yüzyıl son çeyreğinden bir duvar resminin veyahut onun daha geç bir taklidi olan Eretrialı Philoxenos'un freskosunun bir taklididir. Bkz. Cadario 2004, 32 vd.; Hölscher 1973, 122 vd.; Hölscher 1989, 297-307; Moreno 1993, 101-136; Cohen 1997, 175-199; Ehrhardt 2008, 215-269.

[11] Bieber 1964, 36 vd.; Cadario 2004, 34 vd.; Laube 2006, 72 vd.

[12] Vermeule 1959/60, 5; Niemeyer 1968, 48; Stemmer 1978, 134; Cadario 2004, 31; Laube 2006; 72 vd.

[13] Stemmer'in yaptığı listeye göre 603 olan sayı içerisinde *tropaeum*'lar ve süvariler de dâhildir. Bkz. Stemmer 1978, 168-180. Kesin bir rakam verememekle birlikte dünyada hali hazırda bulunan zırhlı heykellerin sayısının 700'e yakın olduğu söylenebilir.

[14] Niemeyer 1968, 51; Stemmer 1978, 148; Laube 2006, 62; Cadario 2004, 52 vd.

[15] Vermeule 1959/60; 6 vd.; Cadario 2004, 110 vd.

[16] Bkz. dn. 18

[17] Vermeule 1959/60, 5; Stemmer 1978; 121 vd.

çerçevesinde değerlendirmemiş ve tetkik edilmemiştir[18]. Roma heykeltıraşlık sanatının önemli bir tasvir öğesi olan zırhlı heykellerin Anadolu'daki üretimi, dağılımı, tipolojisi, ikonografisinin kendine has özelliklerinin belirlenmesi Anadolu'daki Roma sanatının politikasının ve bu politikanın dinamiklerinin anlaşılmasını sağlayacaktır.

2.1. Araştırma Tarihi

Heykel, kabartma ve diğer antik devir sanatlarında zırhlı betimlemelerin incelenip araştırılması yaklaşık yüzyıllık bir geçmişe sahiptir. Yapılan araştırmalar, zırhlı betimlemeler, bunların kökeni ve kronolojisi, zırh malzemeleri ve aksesuarları, zırhlı heykellerin tipolojisi ve tabii ki ikonografik temsilleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Zırhlı heykellerin tipolojisi ve kronolojisi üzerine yapılan incelemeler heykellerin şematik farklılıklarını ortaya çıkarmış, araştırılan diğer detaylara zemin oluşturmuştur.

Zırhlı heykel, kabartma ve diğer sanat örnekleri Roma İmparatorluk Dönemi zırhlı heykelleri, içerisinde Klasik ve Helenistik Dönem zırhlı yontuları da içeren birkaç çalışma ile gündeme gelmiştir. Bu çalışmaların hiç biri Anadolu'ya özgü bir konu içermese de önemli sayıda zırhlı heykel ve kabartmanın gün ışığına çıkmış olması nedeni ile zırhlı heykellerin Anadolu'ya özgü bazı özellikleri hakkında tespit ve öneriler gündeme getirilmiştir.

Zırhlı heykellerin sınıflandırılması konusunda yapılan en erken araştırma Mancini'nin 1911 tarihli *"Le statue loricate imperiali"* adlı çalışmasıdır[19]. Mancini'nin basit bir katalog niteliğindeki çalışmasında Roma Dönemi zırhlı heykeller, üzerlerindeki zırh süslemelerine göre sınıflandırılmış ve yüzeysel olarak tarihlendirmeler yapılmıştır.

Lippold, Roma portrelerini irdelerken Roma Dönemi zırhlı heykellerinin Roma Sanatı'nın bağımsız, yeni bir yaratısı olmadığını, bu heykellerin önemli Yunan

[18] Anadolu'da bulunmuş zırhlı heykeller günümüze kadar yayımlanan heykeltıraşlık ve zırhlı heykel araştırmaları kapsamında incelenmiş, çok az sayıdaki çalışma ile tanıtılmıştır. Ateşoğulları 1999, 207-219; Kadıoğlu 2008, 359–366; Delemen 2011, 297-314; Kadıoğlu 2011, 107-54; Kadıoğlu 2014, 94-100.

[19] G. Mancini, *Le statue loricate imperiali* (1911).

heykellerinin duruş ve ponderasyonlarının dikkate alarak üzerlerine eklenen atribütler ile anlamlandırıldığını gündeme getirmiştir[20].

Hekler'in 1919 yılında yayımladığı çalışma[21] zırhlı heykeller konusundaki literatürünün gelişimine yapılan önemli bir katkı olmuştur. Hekler, Roma Dönemi zırhlı heykellerinin öncülleri konusunda Bergama Müzesi'nde gördüğü Helenistik Dönem zırhlı heykel parçalarını irdelemiş (**01 – 03**[22]**,** Lev. 3, 1-3), bunları Reinach'ın yayımladığı III. Attalos yazıtı ile ilişkilendirmiş[23], ancak ikonografik kanıtların bulunamamış olması dolayısı ile bu heykel parçasının III. Attalos olma ihtimalini bir olasılık olarak önermekle yetinmiştir[24]. Bununla birlikte Hekler, bu parçaların en azından Helenistik bir zırhlı yönetici heykeline ait olduğunu vurgulayarak bu parçaların önemine vurgu yapar ve olasılıkla durağan zırhlı heykel tipli heykellerin bir Roma Sanatı icadı değil Helenistik bir gelenek olması gerektiğini savunur[25]. Heykel zırhlarındaki dekoratif değişimi de inceleyen Hekler, Augustus Dönemi'nde *pteryges* adı verilen koruyucu deri bantların üst kısmına eklenen deri ve metalden rozetlerden dolayı iki farklı tipin Helenistik Tip Zırhlı Heykel ve Klasik Tip Zırhlı Heykel olarak adlandırılmasını önermiştir[26]. Bu çalışmada zırh üzerindeki eklentilerin farklı dönemlerdeki değişimleri ele alındığı gibi[27] Hadrian Dönemi'nde zırhlı heykellerin bir propaganda programı olarak kullanıldığını ilk defa gündeme getirilmiştir[28]. Hekler, Yunan zırhlı heykellerinin iki önemli eğilim üzerinde yoğunlaştığını savunur. Bunlardan ilki plastik formlu olması gereken metal zırhın olabildiğince organik olması, diğeri ise inorganik olan metal zırh yüzeyinin olabildiğince dekore edilebilmesidir. Hekler'e göre bu eğilim Yunanistan ve Anadolu'da belirgin örneklerle Geç Helenistik Dönem'e kadar sürse de batıda, yani Roma'da, Roma Sanatı'nın ciddiyeti zırhlı heykelleri de kendi ciddi üslubu ile

---

[20] Lippold 1923, 178.
[21] A. Hekler, "Beiträge zur Geschichte der antiken Panzerstatuen", *ÖJh* 19/20, 1919, 190–241.
[22] Metin içinde vurgulu olarak verilen numaralar zırhlı heykellerin katalog numaralarını göstermektedir.
[23] Bu yazıta göre Elaialılar III. Attalos'a bir heykel adamışlardır: Reinach 1913, 114 vd.
[24] Hekler 1919, 195 vd.
[25] Hekler 1919, 200; Hanfmann ve Vermeule statik heykel tipinin Roma Dönemi'nde ortaya çıktığını savunmaktadır. Bkz. Hanfmann – Vermeule 1957, 226.
[26] Hekler 1919, 208 vd; Hekler'den sonraki araştırmalar da bu terminolojiyi kabul etmiş ve kullanmışlardır.
[27] Hekler 1919, 223.
[28] Hekler 1919, 233 vd; Hekler bu görüşünü Pausanias'a dayandırmaktadır, Bkz. Shilleto 1900, 92.

gündemine almıştır[29]. Zırhlı heykellerin dağılımı konusundaki yorumunda Hekler, Roma'da Iulius Claudiuslar Dönemi yontularının, Yunanistan ve Anadolu'da ise MS 2. yüzyıl örneklerinin sayıca yoğun olduğuna işaret eder. Bununla birlikte bazı Hadrian Dönemi zırhlı heykellerinin Augustus Dönemi zırhlı heykellerinin kopyaları olduğunu da savunur[30]. Hekler'in bir diğer önemli tespiti, Hadrian Dönemi zırhları üzerinde yer alan ikizleri emziren dişi kurt (*Lupa Romana*) ve bunun üzerindeki Nikeler tarafından taçlandırılan *Palladion* ikonografili heykeller hakkındadır. Hekler'e göre Hadrian Dönemi'nde kültür-sanat ve politika alanlarında görülen Panhellenik propaganda siyaseti Roma ve eyaletlerde bir heykel programı ile desteklenmiştir[31]. Hekler, Anadolu ve diğer doğu eyaletlerinde bulunmuş MS 2. yüzyıl zırhlı heykel ve torsolarını incelerken bu heykellerin tipolojik açısından Helenistik bir geleneğin izlerini taşıdıklarına vurgu yapar[32].

Zırhlı heykellerin araştırılmasında kapsamlı bir dizi çalışma yapan Vermeule öncelikle Fogg Art Müzesi'nce satın alınan zırhlı bir Traian Heykeli'ni Hanfmann ile birlikte tanıtmış ve zırhlı heykellerin tipolojik ve ikonografik özelliklerine değinmiştir[33]. Hanfmann ile Vermeule, Fogg Art Traian Heykeli'ni değerlendirirken zırhlı heykel konusunu ana hatları ile irdeleyerek bundan sonraki çalışmaların önünü açmışlardır. Hanfmann ve Vermeule, zırhlı heykellerin başları ile gövdelerinin genellikle bir bütün halinde yontulduklarını, birçoklarının renkli olması gerektiğini, heykellerin sol omuzları üzerinde yerleştirilen *paludamentum* drapelerinin Praxiteles'ten beri bilinen bir heykeltıraşlık geleneğinin devamı olduğunu savundukları gibi, daha önce Hagemann tarafından yapılan terminolojik tespitlere[34] eleştiri niteliğinde teknik konular üzerinde durmuşlardır[35]. Anılan araştırmada zırhlı heykellerin kullanımına yönelik yorumda, Sieveking'den alıntı yapılarak[36], esasında zırhlı heykeller üzerinde betimlenen zırhların belki de hiç var

---

[29] Hekler 1919, 200-1; Hekler bu savını Kos ve Tenos'dan bulunmuş, olasılıkla onurlandırma trophyleri olan, torsolar ile örneklendirmeye çalışır. Bu torsolardan biri halen İstanbul Arkeoloji Müzelerindedir.

[30] Hekler bu önerisi için Kapitol Mars Ultor'unun yanı sıra Aphrodisias Hadrian Hamamındaki bir Herakles başı ve Didymaion'den bir başlık üzerindeki yaşlı erkek başını örnek olarak göstermiştir: Bkz. Hekler 1919, 227.

[31] Bergmann yaptığı çalışma ile bu program kapsamındaki heykelleri tespit etmiş ve incelemiştir.

[32] Hekler 1919, 240-1.

[33] Hanfmann – Vermeule 1957, 223-253.

[34] Hagemann 1919, 54 vd.

[35] Hanfmann – Vermeule 1957, 225.

[36] Sieveking 1931, 1-10.

olmamış olabileceği görüşüne yer verilmişse de, olasılıkla bu zırhların var olmakla birlikte, savaş alanında giyilen bir silah olmaksızın, İmparatorun törensel bir giysisi olması gerektiği vurgulanmıştır[37]. Hanfmann, Augustus'un Prima Porta Heykeli'nin bir repliği olarak gördüğü Fogg Traianı'nın ikonografik kökenine ilişkin yaptığı yorumda, bu heykel tipinin ünlü Yunan yontularının mitolojik unsurlarını barındıran yeni bir program çerçevesinde uygulamaya konmuş olması gerektiğine vurgu yapar[38]. Aynı çalışma içerisinde Vermeule tarafından yapılan yoruma göre Fogg Art Traian'ı, Hadrian tarafından kendinden önceki imparatorun yüceltilmesi için yaptırılmış, bu sayede Traian'a verilen payelerden hali hazırdaki imparator olarak kendisi de faydalanmıştır[39]. Bu yorum Roma İmparatorluk Dönemi boyunca halef imparatorların zırhlı yontularının önemli birer propaganda aracı olarak kullanıldıklarının göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir.

Vermeule Roma Dönemi zırhlı heykellerinin birçoğunun karın bölgesinde karşılıklı olarak duran Grifonlar konusunda da bazı görüşler bildirerek, bunların doğulu, barbar bir kavim olarak tanımlanan ve İskitlilerle bağdaştırılan *Arimaspeler*'le mücadele içerisindeki koruyucu mitolojik figürler olduğunu belirtir[40]. Bu yaratıklar Apollon'un hizmetindedir ve onun altınlarını korumaktadırlar. Augustus'un Prima Porta'sının zırhının sağ bel kısmındaki grifon üzerindeki Apollon da bu ikonografinin bir temsili olmalıdır. Zira Apollon Roma imparatorlarının koruyucusu "*Virtus Augusti*"nin kaynağıdır[41]. Vermeule Erken Helenistik Dönem'de zırhlar üzerinde yer alan kısa deri dilimlerin Roma İmparatorluk Dönemi'nde rozetlere dönüştüğünü öne sürer[42].

---

[37] Hanfmann – Vermeule 1957, dn. 33.
[38] Hanfmann – Vermeule 1957, 223-28
[39] Hanfmann – Vermeule 1957 230–1; Vermeule, bu iddiasını bir adım daha ileriye taşıyarak Beneventum Traian Kapısı'ndaki Campana yönündeki Attik panel kabartmaları üzerinde Hadrian Dönemi'nde bilinçli bir değişiklik yapılarak Hadrian'ın bu panele yerleştirildiğini öne sürerek Hadrian'ın tahta çıkışının Plotina'nın bir son dakika oyunu olduğu yönündeki görüşlere destek verir. Hadrian'ın adopsiyon yolu ile tahta ortak edilmesi meselesi halen tartışılsa da Hadrian'ın 3. konsüllüğü döneminde Traian Dönemi sikkelerinin arka yüzlerinde yer bulması ve imparatorun Roma ve yakınlarında bulunan genç tip portreleri esasında adopsiyonun çok daha erken bir dönemde gerçekleştiği yönündeki görüşleri desteklemektedir. Konuya ilişkin olarak Bkz. Opper 2008, 59–60, Res. 41, 43.
[40] Hanfmann – Vermeule 1957, 23-35.
[41] Hanfmann – Vermeule 1957, 235.
[42] Hanfmann – Vermeule 1957, 236.

Vermeule daha sonra bu konudaki çalışmalarına *Berytus* serilerinde 1959/60 yıllarında başladığı liste ve katalogla devam etmiş[43], bu çalışmaya eklenen eserleri[44], 1980 yılında çıkardığı toplu katalogla bir araya getirmiştir[45]. Vermeule'e göre Klasik Tip bir Roma zırhı MÖ 4. yüzyıldan bir Yunan *lorica*'sından, Helenistik Tip zırh ise MÖ 250-150 yılları arasında Pergamon'da geliştirilen zırh formu ile ilişkilidir. Bu öneriye göre zırhlı heykel ikonografisi MÖ 1. yüzyılın Neoattik üslubu ile yaygınlaşan bir programın ürünüdür[46]. Zırhlı heykelleri dönemsel özelliklerine göre sınıflandıran Vermeule'e göre Yunanistan ve Anadolu'da ele geçen Geç Hadrian ve Erken Antoninler Dönemi zırhlı heykelleri Helenistik Dönem zırhlı heykellerinden ilham alınarak üretilmişlerdir[47].

Niemeyer, Roma İmparatorluk Dönemi heykellerinin temsil manaları üzerine yaptığı çalışma kapsamında irdelediği zırhlı heykellerin kökeninden bahsederken Plinius ve Pausanias'ın zikrettikleri Atina Tiyatrosu'na dikilen Themistokles ve Miltiades heykellerinin, bu şablonun ilk örneklerinden olması gerektiğini belirtir[48]. Zırhlı heykeller ile kamu ve propaganda yapıları üzerindeki zırhlı kabartmalar arasındaki bağlantı üzerinde duran Niemeyer, tüm bu siyasi programın, heykel programı ve kabartmalarda takip edilebileceğini anlatır[49]. Zırhlı bir imparator heykelinin ona bakan bir vatandaş tarafından nasıl algılanacağı konusunu gündeme getiren Niemeyer, tanrısal belirteçler taşıyan bu ihtişamlı heykeli gören ve imparatorla bir tanışıklığı olmayan birinin hiç şüphesiz imparatorun tanrısal bir mucize olabileceğine inanabileceğini belirtir[50]. Zırhlı heykellerin Roma

---

[43] Vermeule 1959/60, 1-82 Lev. 1-26. Vermeule bu çalışmasında Kıta Yunanistan ve Anadolu'daki MÖ 6. yüzyıl kabartmaları üzerindeki zırhlı figürlerden başlayarak bir silsile halinde zırhlı ikonografinin gelişimini irdeleyerek Helenistik ve Roma Dönemi zırhlı heykellerinin bir listesini ve bunların genel ve detay özellikleri üzerinde durur.

[44] Vermeule 1964, 95-110, Lev. 17-22; Vermeule 1966, 49-59, Lev. 9-13; Vermeule 1974, 5-26, Res. 1-8.

[45] Vermeule 1980. Vermeule "Roman Imperial art in Greece and Asia Minor" adlı bir diğer çalışmasında zırhlı heykeller konusuna fazla girmez, bkz. Vermeule 1968, 41.

[46] Vermeule 1959/60, 29-30.

[47] Vermeule 1959/60, 57.

[48] Niemeyer 1968, 47-54. Antik kaynaklardan bilinen Klasik Dönem zırhlı heykeller bu iki heykelden ibarettir. Bu iki heykelin sikkeler ve antik kaynaklar yolu ile tanımlanmasına ilişkin inceleme için bkz. Richter 1962, 9-11

[49] Niemeyer 1968, 49.

[50] Niemeyer 1968, 51; Bu konu hakkında R. Özgan ile yaptığım görüşmede propagandanın sıradan halktan ziyade üst tabaka halka, yani *patrici* sınıfına yapılıyor olmasının daha mantıklı olduğu görüşünü paylaşmıştır. Zira sıradan halk birçok atribüt ile kutsallık bağını kuramıyor olabilir ancak okumuş, seçkin sınıf atribütler ile tanrısal mesajı anlayabilecek kabiliyettedir (Kişisel görüşme, 25.11.2012).

İmparatorluğu propaganda sanatının bir üretimi olduğu konusuna değinen araştırmacı, heykel ve zırhların detaylarında yer alan tanrısal belirteçler üzerinde durmuştur. Zırhlı heykellerin genellikle önemli bir askeri zafer veya onurlandırma ardından gündeme geldiğine dikkat çekerek bazı zırhlı heykelleri örnek göstererek kimi zaman zırhlı heykellerin "*strategos*" lar için de dikilmiş olduğu tespitini yapar[51]. Bununla birlikte kimi araştırmacılar tarafından gündeme getirilen görüşün[52] aksine, zırhlı heykellerin Polykleitos'un bir devşirme tipi olduğu yönündeki öneriye de karşı çıkar[53].

Roma Dönemi zırhlı heykellerini tipolojik, kronolojik ve ikonografik olarak inceleyen Stemmer zırhlı heykelleri kol, bacak ve *paludamentum* pozisyonlarına göre 12'si ana şema olmak üzere 17 şemaya ayırmıştır[54]. Şematik tipolojilerin coğrafi dağılımı konusunda yorumlar yapan Stemmer, o dönem elinde bulunan verilere göre bazı önermelerde bulunmuş, dağılımın imparatorun kült uygulamaları ile ilgili olabileceğini de belirtmiştir[55]. Bunlara ek olarak göğüs zırhı üzerinde yer alan kabartmaların dönemsel ve şematik olarak belli bir varyasyonda üretilmiş olabileceği üzerinde durarak daha önce de gündeme geldiği üzere bu heykellerin Yunan heykellerinin idealleştirilmiş kopyaları olup olamayacağı konusunu tartışmıştır[56]. Stemmer, zırhlı heykelleri stilistik gelişimlerine göre sınıflandırarak bu değerlendirmesine göre bir kronolojik sınıflandırma meydana getirmiştir[57]. Zırhlı heykel ve kabartmaların ortaya çıkışı ve gelişimini inceleyen Stemmer, Arkaik Devir'den başlayarak Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar geçen sürede zırhlı heykellerin tasvir manası açısından sürekli gelişmekte olduğunu vurgulamış ve İmparatorluk Dönemi'nde bu seviyenin en üst düzeyde hissedildiğine işaret etmiştir[58]. Stemmer'de Roma İmparatorluk Dönemi zırhlı heykellerinde görülen zırhın hiçbir zaman savaş alanında kullanılamayacağını benimseyerek bu zırhın seremonik bir anlamı olduğu yönündeki görüşlerle hem fikirdir[59]. Zırh ikonografilerinin kökenine ilişkin yorumunda Stemmer bu uygulamanın Helenistik

[51] Niemeyer 1968, 53.
[52] Lippold 1923, 178.
[53] Niemeyer 1968, 53-54.
[54] Stemmer 1978, 5; 120-1.
[55] Stemmer 1978, 121-3.
[56] Stemmer 1978, 124-6.
[57] Stemmer 1978, 126-30.
[58] Stemmer 1978, 131 vd.
[59] Stemmer 1978, 148.

bir geleneğe dayansa da Roma İmparatorluk Dönemi zırhlı heykellerinin çıkış noktasının Augustus'un Prima Porta heykeli olması gerektiğini savunur[60]. Zırhın karın bölgesi üzerine işlenen süslemeleri tek tek ele alarak bunları şematik liste ile birlikte sınıflandırır[61]. Stemmer'e göre Roma Dönemi zırhlı heykelleri köklü bir geleneğin ikonografik simgeleri olsalar da Erken İmparatorluk Dönemi'nden itibaren Roma iktidarı daha sonra eklenen birçok farklı unsur ile bu önemli simgeyi dönemin politik gereksinimleri doğrultusunda kullanmış fakat bu program imparatorun bireysel unsurlarına bağlı kalmadan yürütülmüştür[62].

Zırhlı heykeller hakkında yakın zamanda tamamlanan en kapsamlı araştırmalardan biri Cadario tarafından yayımlanmıştır[63]. Çalışmasını iki bölüme ayıran Cadario ilk bölümde Helenistik zırhın kökeni ve bunun Iulius Claudiuslar Dönemi'ndeki kullanımı üzerinde durmuştur[64]. Aynı çalışmanın ikinci bölümünde heykellerin zırhları üzerindeki ikonografik temsillere göre dönemsel politikaları tartışan Cadario, Aphrodisias Boluterion'undan çıkan zırhlı heykelden yola çıkarak bir ikonografik tespit yapmış, daha sonra ise Anadolu Ege'sinde ele geçen düz zırhlı heykelleri değerlendirmiştir[65]. Kronolojik bir değerlendirme ile çalışmasını sonlandıran Cadario Aphrodisias Boluterionu'ndan çıkan heykelden (**11**) yola çıkarak "Aphrodisias Tipi" terminolojisini kullanmıştır[66]. Sessa Aurunca Tiyatrosu sahne binasında bulunan bir Hadrian Heykeli üzerindeki ikonografiyi Hadrian'ın yeni bir zırhlı heykel programı olarak tespit eden Cadario, Side Nymphaeumu'ndan bulunan torsoyu da (Bkz. Lev. 27, 4) bu program kapsamına alıp göğüs üzerindeki ikonografiyi Dionysos / Sabazios ile ilişkilendirmiştir[67].

MÖ 4. yüzyıl ile MÖ 1. yüzyıl arasına tarihlenen zırhlı heykelleri tasvir manası bakımından inceleyen Laube, Helenistik Dönem'e tarihlenen zırhlı heykellerin, Helenistik Kral ve yöneticilerin askeri görev ve sorumluluklarını gösterir bir belirteçten ziyade, onlara Soter *(Kurtarıcı)*[68] ve Euergetes *(Hayırsever)*[69] unvan

[60] Stemmer 1978, 150-1
[61] Stemmer 1978, 152-66
[62] Stemmer 1978, 166-7.
[63] Cadario 2004.
[64] Cadario 2004, 40-205
[65] Cadario 2004, 291-4
[66] Cadario 2004, 357 vd.
[67] Cadario 2004, 371-77.
[68] Liddell – Scott 1959, 789.
[69] Liddell – Scott 1959, 324.

ve sıfatlarını yükleyen heroik/kutsal bir sembol olduğunu ileri sürer[70]. Augustus Dönemi'ne kadar gelen süreçte doğu eyaletlerinde görev yapan Romalı idarecilerin de zaman zaman bu sıfat ve belirteçleri kullanması bahsi geçen çalışmanın ilginç sonuçlarından biridir[71]. Kıta Yunanistan ve Anadolu'daki Erken Roma Dönemi zırhlı heykelleri üzerindeki ikonografik sahneleri bir arada değerlendiren Laube bunların değişen idarelerin başarı ve refahı göstermedeki bir aracı olarak kullanıldıklarını ileri sürer[72].

Zırhlı heykellerin ikonografisi ve zırh kompozisyonundaki ikonografik unsurların temsil ettiği mana üzerinde çalışmalarını yoğunlaştıran Gergel bir dizi makale yayımlamıştır. Gergel ilk çalışmasında ele aldığı Princeton Torsosu'nun zırhı üzerindeki esirler ve zafer sancaklı sahneyi Domitian'ın MS 89'daki Marcomanni ve Dacia Seferleri ile ilişkilendirirken, heykelin *pteryges* rozetleri üzerindeki protomları da bu seferde görev alan Roma Lejyonları ile bağdaştırmıştır[73]. Daha sonra Walter Art Gallery'deki bir torsoyu inceleyen Gergel, bu yontuyu uzun, dilim şeklindeki palmetli *pteryges* rozetleri nedeniyle Iulius Claudiuslar Dönemi'ne tarihlerken zırh üzerindeki deniz tanrısı ikonografisi nedeniyle heykelin MS 39'da Baiae Körfezi'ne geçen Claudius olması gerektiğini ileri sürmüştür[74]. Gergel, J. P. Getty Müzesi koleksiyonundaki bir zırhlı torsoyu tanıttığı çalışmasında ikonografik unsurları nedeniyle heykeli Flaviuslar Dönemi'ne tarihlerken bu heykelin *pteryges* rozetleri üzerinde bulunan motifleri de Roma Lejyonları ile ilişkilendirmiştir[75]. Gergel'in bir diğer çalışması Jarusalem'de (Kudüs) bulunmuş olan bronz Tel Shalem Hadrian Heykeli üzerine olmuştur[76]. Hadrian'ın Panhellenik zırhlı heykel programını tarihi kontekst ve heykellerin dağılım alanı çerçevesinde değerlendirdiği çalışmasında

---

[70] Laube 2006, 88-94. Mitchell bir kentin yağ ihtiyacının karşılanması sorumluluğunun da normal bir "*Euergetism*" olduğunu söyler. Bkz. Mitchell 1995, 109. Bu duruma çarpıcı bir örnek Telmessos'da bulunmuş bir onurlandırma yazıtında mevcuttur. Bu yazıt I. Eumenes'in Bithynia'nın kontrolü için Bithynialı I. Prusias ile Tolistobogii Galatlarının lideri Comboiomarus'un yaptığı ittifaka karşı kazandığı zaferden sonra "Soter" ünvanı ile anılmaya başlandığını belgelemektedir. Bkz. Magie 1950, 764; Mitchell 1995, 25.

[71] Laube 2006, 95-100. Bu konuya daha önce Nimeyer'de değinmiş, bu konudaki en önemli ayrımın zırh üzerindeki süslemelerin varlığı olduğunu işaret etmiş ve süslemesiz zırhların imparatorluk döneminde görülenlerinin Roma komutanları olması gerektiğini savunmuştur. Bkz. Niemeyer 1968, 53.

[72] Laube 2006, 101 vd.

[73] Gergel 1986, 3-15.

[74] Gergel 1987, 19-31.

[75] Gergel 1988, 5-24.

[76] Gergel 1991, 231–252. Gergel Hadrian'ın portre başı ile torsosunun birbirleri ile uyuşmadığını ikonografik mukayese yolu ile kanıtlamay çalışmıştır.

Gergel, bu heykel kompozisyonunu dört farklı gruba ayırarak, bunların Hadrian'ın Roma ve Yunanistan kültürünü birleştirme çabalarının birer temsilcileri olduğu tespitini yapmıştır[77].

Bergmann, İstanbul'da sergilenen ve Hierapytna'da bulunmuş olan zırhlı Hadrian'ı dönemin diğer zırhlı heykelleri ile birlikte sınıflandırarak daha önce Hekler'in gündeme getirdiği ve Gergel'in incelediği Panhellenik siyaset çerçevesinde değerlendirmiştir. Araştırmada Hadrian Dönemi'nde oluşturulan bir zırhlı heykel programı ile Roma eyaletlerinde Hadrian'ın kişisel olarak da ilgili olduğu, Panhellenik politika izlenerek imparatorluk otoritesinin tesis edildiği vurgulanmış, bu program en önemli unsurlarından birinin de imparatorluğun değişik bölge ve kentlerine yerleştirilen zırhlı heykeller olduğu anlatılmıştır[78]. Bergmann Hierapytna Heykeli'nde Hadrian'ın ayakları altına aldığı esirin, MS 123'lerde oluşturulan heykel programının bir repliği olmakla birlikte, esirin fizyonomik özellikleri dikkate alındığında aynı programın MS 132'de güncellenerek, Bar Kochba isyanının bastırılmasını onurlandırmak için kullanılmış olabileceği üzerinde durmuştur[79].

Türkiye'de Roma Dönemi zırhlı heykellerini temel alan çalışmalar yapılmamışsa da kazı sonucu ortaya çıkarılan zırhlı heykellerin tanıtıldığı yayımlar mevcuttur. Bunlardan Amasra Torsosu[80], Aphrodisias General Heykeli[81], Ephesos Celsus Kütüphanesi Heykeli[82], Nysa Torsosu[83], Perge Güney Hamamı Traian Heykeli[84], Perge Nymphaeum Hadrian Heykeli[85], Perge Marcus Aurelius ve Lucius

---

[77] Gergel 2004, 371-409.
[78] Bergmann 2010, 203-289.
[79] Bergmann 2010, 37.
[80] Ateşoğulları – Şimşek 1995, 93-97, Res. 4, 12-14; Ateşoğulları 1999, 207-212, Res. 1,2.
[81] Mellink 1973, 189, Lev. 37, Res. 36; Reynolds 1982, 166, VII Doc. 4; Vermeule 1974, 17-18 No 233A; Hallett 1998, 62-69, Res. 2-11; Smith 2006, 122-24 No 14 Lev. 14-16; Cadario 2004, 241-44, XLVI, 1,2; Laube 2006, No 4, Lev. 49, 1-3; Smith – Lenaghan 2008, 71 vd. Res. 1, 10.
[82] Heberdey 1905, Mendel 1912/14, 584 Nr. 1373; Goethert 1935, 137; Eichler 1953, 57 vd. Res. 101; Vermeule 1959/60, 58 Nr. 208 Lev. XVIII, 53; İnan – Rosenbaum 1966, Nr. 144, Lev. 83.2, 84. 1-2; Stemmer 1978, 101, VIII 6, Lev. 70,3; Cadario 2004, 363-64; Strocka 2013, 597 vd. Res. 1-4.
[83] Kourouniotis 1921/22, 74, Res. 60; Vermeule 1959/60, 67, No 278; Niemeyer 1968, 31 dn. 193; Wegner 1939, 150; Stemmer 1978, 69, dn. 211; Bol 1984, 23f. dn. 83; 92 dn. 301; Fittschen 1999, 134 vd. dn. 746; Kadıoğlu 2011, 130 vd. Res. 18; Kadıoğlu 2014, 94 vd.
[84] İnan 1980a, 6; İnan 1980b, 608; Mellink 1980, 509; İnan 1983, 119-120; Bennett 1997, Lev. 2, c; Özgan 2013b, 77, Res. 63, a-b.
[85] İnan 1974, 649 vd. Nr. 2, Lev. 198,199; Mansel 1975, 91 vd. Res. 61, 62; İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 97, No 46, Lev. 38.2, 39.1, 40.3-4; Özgür 2010, 78, No 32; Zanker 1983, 12, Lev. 2, 1,3; Cadario 2004, 373, Lev. LI 3.

Verus Heykelleri[86] ile Perge Septimius Severus Heykeli[87] gibi hali hazırda yayımları yapılmış heykeller mevcut olmakla birlikte, Perge Tiyatrosu'nda bulunan zırhlı heykel grubu ve yakın zamanda Tlos Tiyatrosu'nda bulunan Antoninler Dönemi zırhlı heykeller yayım çalışması beklenen eser grupları arasındadır.

2.2. Tanımlar

Arkaik Yunan Sanatında zafer nedeniyle kahramanlaştırılmış heykeller bulmak mümkündür ancak bunların büyük çoğunluğunun bronz olmasından dolayı günümüze ulaşamamış olduğu tahmin edilmektedir[88].

Klasik Dönem heykellerin adlandırılmasına ilişkin öne sürülen teoriler dikkate alınırsa, tapınaklar başta olmak üzere kutsal alanlara yerleştirilen heykeller dini bir ifade içerdiği için *agalma*[89] *(*=onurlandırma heykeli*)* olarak adlandırılırken, kamusal alanlara yerleştirilen heykeller ise *andrias*[90] veya *eikon*[91] 'lardı. Bu nedenle Klasik Dönem'den itibaren belirli bir olay veya tarihsel döngü neticesinde hükümdar, idareci veya kahramanları onurlandırmak amacıyla dikilen heykellere "*agalma*" denmekte idi[92]. Bu uygulama Klasik Dönem'de olduğu gibi Roma İmparatorluk Dönemi'nde de bu şekilde sürdürülmüş, kuvvetle muhtemel imparatorun tanrısal belirteçler taşıyan muzaffer bir komutan kompozisyonunda hazırlanmış heykelleri birer *agalma* olarak dikilmişti. Bununla birlikte tanrısal imgeler taşıyan bu heykellerin imparatorluk kültü alıp almadıkları konusunda kesin bir yargıya varılabilmiş değildir[93]. Bu noktada Tralleis Nero Heykeli'nin (**15**, Lev. 7, 1)

---

[86] İnan 1980a, 6; İnan 1980b, 608; Mellink 1980, 509; İnan 1983, 119-20; Özgür 2010, 86, No 36; Demirer ve diğ. 2005, 76, 233; Delemen 2011, 304, Res. 23.

[87] Mansel 1968, 94 Res. 10; İnan 1974, 655, no. 8, Lev. 208-209; İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 114 vd, No: 64, Lev. 38.4, 57, 1–2.

[88] Niemeyer 1968, 48; Niemeyer Delphi Apollon Tapınağı'nda bulunmuş bir mermer heykelin Pausanias'ın bahsettiği zırhlı Oikisten heykeli olabileceğini, Atina sikkelerinde üzerinde betimlenen zırhlı Themistokles heykelini de bu ikonografinin Klasik Dönem'de devamı olarak gösterir.

[89] Yunanca onurlandırma anlamına gelen *agalleion*'dan türeyen ve birçok anlamda kullanılan kelime, dini bir ritüel olarak adak manasına gelmekte idi. Antik kaynaklardan anlaşıldığı kadarı ile kült heykelleri için kullanılan "*agalma*" terimi, buradan yola çıkılarak modern arkeolojide aynı anlamda kabul görmüştür. Bkz. Reisch 1995, 718-19; Graf 2002, 304. Ayrıca Bkz. Hekler 1919, 190-1; Uggeri 2008, 134-36.

[90] Reisch 1990, 2141; Uggeri 2008, 134-36.

[91] Liddell – Scott 1959, 228; Meyer-Schwelling 2005, 737; Uggeri 2008, 134-36.

[92] Price 1986, 291-95; Lewis – Stroud 1979, 193; Bowersock 1973, 179 vd.; Smith 1988, 15-16; Scheer 2000, 8-18; Schlesier 2002, 161-92; Bu yorumu destekleyen bir buluntunun tanıtıldığı makale için Bkz. Koonce 1988, 108 vd.

[93] Price 1986, 291-300. Price bu heykellerden tapınaklara yerleştirilenlerin imparatorluk kültü ile alakalı olduğunu, kamusal alanlara yerleştirilenlerin ise imparatoru savaşçı özelliğini vurguladığını

kaidesindeki "*Tanrı Claudius'un oğlu Tanrı Nero*" yazıtı bu heykellerin kült almış olabileceğine işaret etmekle birlikte buluntu yeri konusunda herhangi bir bilgi olmaması kesin bir yorum yapmayı engeller. Genellikle tiyatro veya agora'larda bulunan zırhlı heykellerden az da olsa kentlerin tapınaklarında bulunanlar da mevcuttur[94].

Roma Dönemi'nde ikisi giyimli olmak üzere üç tip olan imparator heykellerinden sayıca en fazla olan zırhlı yontular, imparatorları muzaffer bir komutan, kurtarıcı ve koruyucu olarak simgelemektedir[95]. Roma Dönemi'nde çok sayıda görülen togalı heykellerin bir alternatifi olan zırhlı heykellere "*statua loricata*"[96], "*statua armata*" ya da "*statua habitu militari*" dendiği antik ve epigrafik kaynaklardan bilinmektedir[97]. Roma idaresinin MÖ 2. yüzyıldan itibaren Kıta İtalya'sından çıkarak Akdeniz coğrafyasında genişlemesi ile arttırdığı egemenlik sahasında Yunan kültürünün ve Helenistik monarşilerin *Euergetes* (=*Hayırsever*) ve *Soter* (=*Kurtarıcı*) ünvanları ile bağdaştırdığı zırhlı heykeller[98], Roma'nın egemenlik kurduğu coğrafyalarda görevli ve idarecilerin de bu unvanlarla anılmasını ve zırhlı heykellerinin dikilmesini sağlamıştır[99]. Bununla birlikte Augustus'un MS 11/12'de yayımladığı bir genelge ile *Soter (Kurtarıcı)*, *Ktistes (Kurucu)*[100] ve *Theos (Tanrı)*[101] unvanlarının imparatorluk sülalesi üyeleri dışında kullanımını yasaklanmış, Romalı idarecilerin veya önde gelen yerel vatandaşların sadece *Euergetes* ve *Patrocinium Publicum* (=*Halk Hamisi*) unvanlarını kullanmasına izin vermiştir[102]. Bu genelgenin zırhlı heykeller kapsamında etkili olup olmadığı konusunda kesin bir yorum yapmak

---

öne sürer. Laube de heykellerin imparatorluk kültü ile bağlantılı olduğunu savunduğu gibi Anadolu'da Pergamon, Xanthos ve Sardes'ten bulunmuş olan Geç Helenistik dönem zırhlı yontuları kanıt göstererek bu kentlerde imparatorluk kültü olması gerektiğini savunur. Bkz. Laube 2006, 95 vd.; Ayrıca bkz. Vermeule 1959/60, 7; Stemmer 1978, 123; Blanck 1971, 90 vd.

[94] Hierapolis Heykeli Kat. No **59** (Apollon Tapınağı); Kyzikos Torsosu, Kat. No **66** (Hadrian Tapınağı); Silifke Heykeli Kat. No **41** (Apollon Tapınağı).

[95] Price 1986, 299-308; Kleiner 1992, 9 vd. Roma İmparatorluğu içindeki diğer iki heykel repertuarı; imparatorları tanrı sıfatına daha yakın tutan çıplak heykeller ile imparatorun Romalılığını ve halkın babası (*paterpatriae*) ve başrahipliğini (*Pontifex Maximus*) gösteren togalı heykellerdir.

[96] Niemeyer 1968, 38; Stemmer 1978, 123.

[97] Fejfer 2008, 207; Lucius Verus, Marcus Aurelius ve Commodus zamanında iki Alman savaşına katılmış ve Asia Eyaleti Prokonsüllüğü yapmış olan T. Pomponius Proculus Virtrasius Pollio adlı senatörün zırhlı bir heykelinin (habitu militari) Traian Forumu'na dikilmesi Marcus Aurelius ve Commodus'un önerisi kabul edilmiştir. Bkz. Maxfield 1981, 108; Bormann – Henzen 1876, VI 1540.

[98] Cadario 2004, Price 1986, 91-8; Stemmer 1978, 147.

[99] Gehrke 2004, 154-156, Price 1986, 300.

[100] Liddell – Scott 1959, 453.

[101] Liddell – Scott 1959, 362.

[102] Nock 1951, 127, 142-3; Bowersock 1965, 119-21; Nock 1972, 732-3; Nicols 1990, 86 vd.

mümkün değildir ancak bu noktada Anadolu'da bulunmuş Geç Cumhuriyet Dönemi zırhlı heykelleri ve Aphrodisias Bouluterion'unda bulunmuş olan General Heykeli (**11**, Lev. 5, 4-5) kritik bir öneme sahiptir[103]. Bunlardan Magnesia Torsosu[104] (**08**, Lev. 4, 1), Metropolis Torsosu[105] (**09**, Lev. 4, 2), Xanthos Heykelleri (**05**[106], Lev. 3, 6; **06**[107], Lev. 3, 4) ve Sardes Heykeli[108] (**04**, Lev. 5, 3) yalın birer zırh kuşanmışken Aphrodisias General Heykeli aynı bir imparator gibi sağ omuzu üzerinde uçuşan Nikeler, göğsünün ortasına yerleştirilmiş *aegis* üzerindeki bir gorgo başı ve karnında karşılıklı duran iki grifonla tanrısal atribütler barındıran bir kompozisyonda betimlenmiştir. Bu tasvir ne Augustus Dönemi'nde ne de daha sonra hanedan üyelerinin dışındaki hiçbir zırhlı yontuda[109] görülmeyen bir kompoziyondur. Bu nedenle MÖ 1. yüzyılın sonu veya MS 1. yüzyılın başına tarihlenen Aphrodisias General heykeli daha önce önerildiği gibi[110] yerel bir aileden gelen komutana ait ise, olasılıkla bu genelgenin çıkışından önce dikilmiş olmalı ve hatta belkide anılan genelgenin yayımlanmasındaki etkenlerden biri olmalıdır.

Şimdiye kadar yapılan çalışmalar sonucunda zırhlı heykeller, heykel sahibinin kuşandığı zırh formuna göre iki ana gruba ayrılmıştır. Bunlardan ilki "Helenistik Tip"[111] (Bkz. Çiz. 1) ya da "Silindirik Zırh"[112] adı verilen zırh iken diğeri ise "Klasik Tip" (Bkz. Çiz. 2) ya da "Kaslı Zırh"[113] adı verilen tiptir. Helenistik Tip Zırh ile

---

[103] Mellink 1973, 189, Lev. 37, Res. 36; Reynolds 1982, 166, VII Doc. 4; Vermeule 1974, 17-18 No 233A; Hallett 1998, 62-69, Res. 2-11; Smith 2006, 122-24 No 14 Lev. 14-16; Cadario 2004, 241-44, XLVI, 1,2; Laube 2006, No 4, Tafel 49, 1-3; Smith – Lenaghan 2008, 71 vd. Res. 1, 10.

[104] Watzinger 1904, 214, Res. 218; Vermeule 1959/60, 39, No 48; Cadario 2004, 64, Lev. VI, 6; Laube 2006, 101 vd., No 37, Lev. 42.3-4.

[105] Meriç 2004, 117; Laube 2006, No 38, Lev. 39, 1-2, s. 97; Aybek 2009, No 46, Lev. 26-7, s. 62-5.

[106] Marcadé 1980, 737 vd. Res. 10; Marcadé 1993, 198 vd., Res. 8-9; Davesne – Marcadé 1992, 118 vd.; Laube 2006, 83, 237, No 77, Lev. 35,1.

[107] Marcade 1980, 753;Laube 2006, 84, Lev. 36, 2.

[108] Vermeule 1964, No 1 A, Lev. 17, 1; Hanfmann 1962, 34; Hanfmann – Ramage 1978, 93, Nr. 72, Res. 188; Laube 2006, 208, No 61, Lev. 39,4; 83, 1.

[109] Ephesos Celsus Heykeli için Bkz. sf. 41.

[110] Hallett 1998, 62-69; Smith 2006, 122-24.

[111] Bu isimlendirmeyi ilk olarak öncül çalışmalardan birinin sahibi olan Hekler yapmıştır. Hekler, Pergamon Gymnasiumu'nun yakınlarında bulunan bir zırhlı heykel parçasından yola çıkarak tanımladığı Helenistik Tip zırhların MÖ 4. Yüzyıldan MÖ 1. Yüzyılın sonlarına kadar kullanıldığını daha sonra ortaya çıkan Klasisistik akım nedeniyle Augustus Döneminde yerini Klasik Tip zırhlı heykellere bıraktığı tespitini yapmıştır. Bkz. Hekler 1919, 199 vd.; Ayrıca Bkz. Vermeule 1959/60, 5; Cadario 2004 120 vd.; Gergel 1994, 194

[112] Cadario 2004, 14, Res. 1; Laube 2006, 101; Gergel 1994, 194

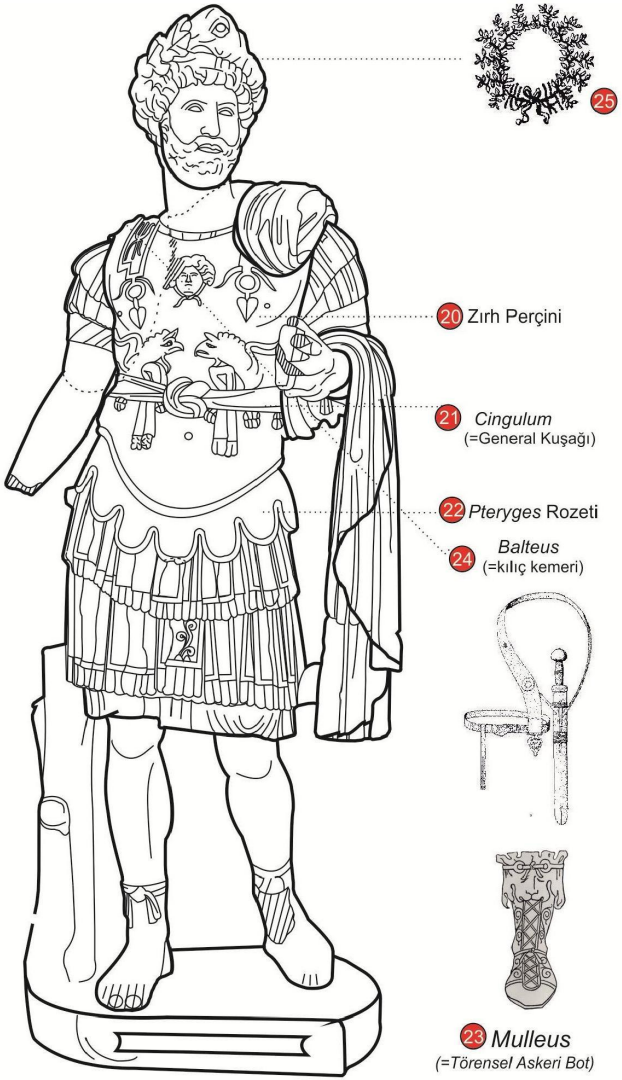
[113] Yuk. Dn.

Klasik Tip Zırhları birbirinden ayıran temel farklar Helenistik Tip zırhların silindirik formlu bir koruyucu giysiden oluşurken, Klasik Tip zırhların[114] kaslı bir vücut

[114] Stemmer gerek Prima Porta'nın gerekse diğer Klasik Tip'teki heykellerin duruş yönünden *Doryphoros*'un bir repliği olarak yaratıldığı önerir. Stemmer 1978, 124 vd., Ayrıca Bkz. Hanfmann – Vermeule 1957, 226; Simon 1959, passim.

Çizim 1- Helenistik Tip Zırh

Çizim 2- Klasik Tip Zırh

şeklinde meydana getirilmiş metal bir zırhı adlandırıyor oluşudur. Bununla birlikte Helenistik Tip zırhların alt kenar formu düz ve *pteryges* rozeti adı verilen aksesuarı barındırmazken, Klasik Tip zırhların alt kenar profili daha eğimlidir ve bu profilin hemen altından bir, iki ve bazen üç sıra şeklinde dizilmiş, üzerinde bazı şekil veya protomlar yer alan, *pteryges* adı verilen rozetler barındırmaktadır[115]. Bu iki zırhlı heykel tipi arasındaki bir diğer fark heykellerin omuzları üzerine yerleştirilen ve *epomides*[116] (=omuz bandı) adı verilen omuz bantlarında görülebilmektedir. Helenistik Tip zırhlı heykellerin omuz bantları abartılı şekilde kalın ve uzun bir banttan meydana getirilirken[117], Klasik Tip zırhlı heykellerin omuz bantları daha ince ve alçak kabartma yapılmaktadır[118]. Bu iki zırh tipi arasında göze çarpan bir diğer fark da *pteryges* bandı (=koruyucu bant) olarak isimlendirilen ve zırh levhasının altından sarkan, koruyucu, deri bantların Helenistik Tip zırhlı heykellerde birbirine bitişik, bazen iç içe, hareketsiz bir formasyona sahipken[119], Klasik Tip zırh taşıyan heykellerin *pteryges* deri bantları daha serbest ve hareketli bir yapıya sahip oluşudur[120].

Zırhlı heykeller ile ilgili yapılan araştırmaların başından beri zırhlı heykellerin Helenistik Tip ya da Klasik Tip olarak isimlendirilmesi yerleşik bir terminoloji haline gelmişse de esasında bu tanımlamanın doğru bir tespit olmadığını da belirtmek gerekir. Zira her iki tip arasındaki fark bir kronolojik farklılıktan değil, zırhların kullanım alanı ve zırhı kuşanan kişinin algılanma biçimi üzerinden verilmek istenen mesaj ile alakalıdır[121]. Helenistik Tip olarak adlandırılan zırh hem askerler hem imparator tarafından kuşanılabilmektedir. Örneğin İmparator Traian'ın Dacia Seferi'nin panoramik bir biçimde anlatıldığı Traian Sütunu üzerinde imparator, karşılama töreni sahnesi dışında[122], hiçbir tasvirinde "Klasik Tip" zırh

---

[115] Stemmer 1978, 126
[116] Liddell – Scott 1959, 310.
[117] Cadario 2004, Lev. XXVIII; Laube 2006, Lev. 41. 3; 42.4
[118] Cadario 2004, Lev. XVII.2; XLVI.2; XLVII.4
[119] Bkz. Cadario 2004, 14, Res. 1, a, b, f.
[120] Bkz. Cadario 2004, 14, Res. 1, c, g, h. Bu aksesuarda Erken İmparatorluk Dönemi'nde görülen hareketliliğin MS 2. yüzyılın ikinci çeyreğinden başlayarak azalmaya başladığını söylemek mümkündür.
[121] Cadario, Hekler'in de daha önce vurguladığı gibi özellikle Augustus Döneminde Klasisist akımın öne çıkarıldığını vurgulayarak, Augustus'un ve imparatorluk ailesi üyelerinin eski, kahraman Yunan komutanları Miltiades, Themistokles, Perikles vb. gibi kahramanlaştırılması için zırhlı heykel tasvirlerinin kullanıldığını vurgulamaktadır. Bkz. Cadario 2004, 25, 120 vd.
[122] Lepper – Frere 1988, 100, Lev XXXIX, (Adlocutio sahnesi)

kuşanmamıştır. Bu betimleme esasında onun sürekli olarak arazide olduğunu, seferin tüm olayları ile birebir ilgilendiğinin vurgulandığı bir anlatım biçiminin tezahürüdür. Bu durum daha önce yapılan araştırmalarda da gündeme getirilmiş, "Klasik Tip" zırh adı verilen kıyafetin seremonik bir giysi olduğu kabul edilmişse de[123], terminolojinin yerleşmiş olması sebebiyle her iki zırh tipini ayırmak için bu terimlerin kullanılmasına devam edilmiştir.

"Helenistik Tip" ya da "Silindirik Tip" olarak adlandırılan heykel tipi yakın zamanda Cadario'nun yaptığı çalışma ile "Silindirik Bezemesiz Helenistik Zırh", "Anatomik Aegisli Helenistik Zırh", "Bezemeli Anatomik Helenistik Zırh", "Aphrodisias Tipi Helenistik Zırh", "Bezemeli Silindirik Helenistik Zırh" olmak üzere beş alt gruba; Klasik Tip zırhlı heykeller ise "Butrint Tipi Klasik Zırh", "Karışık Pteryges Klasik Zırh" (g) ve aynı adlı bir tipi de (h)[124] içine alan üç farklı gruba ayırmıştır. Cadario bu gruplandırmayı yaparken heykellerin kuşandığı zırhın formunu *silindirik* ve *anatomik* isimlendirme olarak dikkate almış, "Helenistik Tip" ve "Klasik Tip" ayrımını sadece zırhların alt kenar profillerinin altında *pteryges* rozeti olup olmaması durumuna göre belirlemiştir[125].

MÖ 4. yüzyıl ile MÖ 1. yüzyıl aralığındaki zırhlı heykelleri şematik olarak değerlendiren Laube, Augustus Dönemi'ne tarihlenen Helenistik Tip zırhlı heykelleri "Silindirik Gevşek Zırh", "Düz Kaslı Zırh", "Deri Bantlı Düz Kaslı Zırh", "Belirgin Kaslı Zırh" olmak üzere dörde gruba ayırmışsa da[126] bu sınıflandırma Cadario'nun gruplandırmasından farklı olmamıştır[127].

Bu nedenle bu çalışmada iki farklı zırh tipini ayırmak için sadece "Helenistik Tip" ve "Klasik Tip" zırh terimleri kullanılacak ancak zaman zaman bunların daha iyi anlaşılabilmesi için detaylı bir anlatım yoluna da gidilecektir.

---

[123] Vermeule 1959/60; 6 vd.; Cadario 2004, 110 vd.; Stemmer 1978, 148.
[124] Bu son tipin (h) diğer tipten farkı *pteryges* rozetlerinin altından sarkan deri bantların iki sıra oluşudur.
[125] Cadario 2004, 13-5.
[126] Laube 2006, 101 vd.
[127] Laube, Cadario'nun 2004 yılında yayımlanan çalışmasını kendi yayımında dikkate almadığını önsözünde belirtmiştir. Bkz. Laube 2006, XI.

2.3. Terminoloji

Türkiye'de yapılan araştırma ve yayım sayısı bakımından nispeten az olan heykeltıraşlık sanatı konusunda bu alanının terminolojisinin Türkçe karşılıklarının belirlenmesi bakımından da eksiklikler mevcuttur. Bu nedenle gerek bu çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi, gerekse bundan sonra Türkçe olarak yapılacak heykeltıraşlık sanatı çalışmalarında kullanılmak üzere bir Türkçe terminoloji önerisi getirmek uygun bulunmuştur[128].

Bu çalışma kapsamında araştırılan heykellerin isimlendirilmesinde kullanılan "zırh"ın literatürde "Helenisitik Zırh" ve "Klasik Zırh" olmak üzere ikiye ayrıldığı yukarıda anlatılmıştır.

Yunanca θώραξ (*Thorax*)[129] olarak, Latince de ise *Lorica* olarak anılan koruyucu giysi Türkçe'de "**zırh**" olarak anılmalıdır. Maalesef Anadolu'da Roma İmparatorluk Dönemi kült pratiklerinin incelendiği en önemli eserlerden bir olan S. R. F. Price'ın Türkçe'ye çevrilmiş "*Ritel ve İktidar. Küçük Asya'da Roma İmparatorluk Kültü*"[130] başlıklı kitabında önemli bir hata yapılarak "Zırhlı Heykel" yerine "Cevşenli Heykel" ifadesi kullanılmıştır[131].

Zırhlar kolsuz, yakayı açık bırakacak şekilde, *gyala*[132] (γύαλα) adı verilen iki metal levhanın birleşiminden meydana gelir (=**zırh levhası**). Zırh yakaları genellikle daire olmakla birlikte belli bir grup heykelin kare formlu, kenarı profillendirilmiş bir zırh yaka şekline sahip olduğu tespit edilmiştir[133]. Zırh levhaları yan kenarlarında bulunan menteşe ve zıvanalar yardımı ile birbirine tutturulurlardı. Zırhın birleşiminin mukavemetini arttırmak için zırhın omuz bölgesinde olasılıkla kalın bir deriden, *epomides*[134] adı verilen **omuz bandı** bulunurdu. Bu omuz bandı Helenistik Tip zırhlı heykellerde daha kalın ve uzunken erken örneklerde bandın üzerinde bezeme yoktur ve bandın zırha olan bağlantı detayı görülmez. Klasik Tip zırhlı heykellerde omuz bandı daha daralmış ve kısalmıştır. Bu tip omuz bantları genellikle kanatlı bir

---

[128] Bu konuda göstermiş olduğu hassas tutum ve yardımları için M. Kadıoğluna saygılarımı sunarım.
[129] Liddell – Scott 1959, 373; Lammert 1987, 332-6; Snodgrass 1967, 90 vd.; Anderson 1970, 20-4; Cartledge 1977, 14.
[130] S. R. F. Price, Ritüel ve İktidar. Küçük Asya'da Roma İmparatorluk Kültü (2004) Çev. T. Esin. Zırhlı heykelin tanımlanmasındaki hatanın yanı sıra bu kitabın çeviri mantığının ve anlaşılabilirliğinin de yeterli olmadığını belirtmek gerekir.
[131] Bkz. Price 2004, passim.
[132] Liddell – Scott 1959, 169.
[133] Bkz. sf. 61-65.
[134] Liddell – Scott 1959, 310. Ayrıca bkz. Gergel 1994, 191.

yıldırım demeti ile bezenmiştir ve bandın zırh üzerine bağlantısını sağlayan bağlantı elemanları görülebilmektedir. Bu bağlantı omuz bandı ucuna bağlanan bir halkanın zırh üzerine lehimlenmiş bir perçine[135] bir ip veya deri ile bağlanması ile sağlanmaktadır. Bununla birlikte omuz bantlarının hemen hepsinin ucu, bağlantı halkasının bağlanacağı yerden köşeli bir kesimle inceltilerek olasılıkla bandın hareket kabiliyeti kazanması sağlanmıştır. Zırhların omuz bitimleri hafif profillendirilmiş olmakla birlikte, sağ kolu yukarıya kaldırılmış birçok zırhlı heykelin koltuk altında fark edilebileceği gibi, metal yüzeye yapıştırılmış, olasılıkla deriden mamul, şua şeklinde bir parça bulunmaktadır. Bu şua şeklindeki parça kuvvetle muhtemel metal olan zırh plakasının koltuk altı derisini yaralamaması için zırh üzerine monte edilen koruyucu bir aksesuar olmalıdır[136].

Heykel zırhlarının alt kenar profillerini üç gruba ayırmak mümkündür. Yatay bir zırh alt kenar profiline sahip heykeller genellikle Helenistik Tip zırhlı heykellerdir[137]. Zırhlı heykellerin bir kısmının zırh alt kenar kenarı yay şeklinde bir kavis çizerken[138], bazı heykellerin alt kenar profilleri çanak şeklinde, kasıklardan düz gelip göbek hizasında yarım daireye yakın bir kavis çizer formdadır[139].

Zırhın hemen altından sarkan ve literatürde *pteryges* olarak bilinen rozetler[140], zırh alt kenar profilinin altından sarkmakta, olasılıkla zırh plakasına içten monte edilmekte idi[141]. Bir, iki ve hatta üç sıradan oluşabilen[142] *pteryges* rozetlerinin metalden mi yoksa deriden mi olması gerektiği kesin olarak bilinmese de[143], rozetlerin alt kısmının kalın bir deriden, figürlü üst parçanın ise metalden bir düğme

---

[135] Bu perçin genellikle bir halka veya kalp şeklindeki sarmaşık şeklindedir. Zırh perçinlerinde görülen sarmaşık yaprağı motifinin anlamına ilişkin, bkz. Kadıoğlu 2014, 105-6.
[136] Bkz. Hallett 1998, 62-69; Smith – Lenaghan 2008, 71 vd. Res. 1, 10.
[137] Bkz. Kat No **08**, **09**, **10**, **78**, **86**, **95**, **97**.
[138] Bkz. Kat. No **11**, **12**, **14**, **16**, **17**, **18**, **21-25**, **28**, **29**, **31**, **32**, **35**, **60-62**, **73**, **84**, **90**, **92**, **93**.
[139] Bkz. Kat. No **26**, **27**, **30**, **33**, **34**, **37-39**, **41**, **42**, **44**, **45**, **47-55**, **64-67**, **71**, **75**, **91**, **98**.
[140] Cadario 2004, 15, dn. 18; Vermeule 1959/60, 5; Hallett 2006, 118, dn. 10.
[141] "*Pteryges*" terimi için Türkçe bir karşılık bulmak çok mümkün gözükmemektedir. Ancak bu aksesuara "*pteryges* rozeti" adı verilerek bunların "*pteryges* bandı" denen deri giysi kayışlarından ayrılması yoluna gidilmiştir.
[142] Anadolu'da protomlu iki sıra pteryges rozeti bulunan altı örnek varken (**84**, **85**, **87**, **91**, **93**, **98**), üç sıra rozet olan hiç heykel bulunmamıştır. Bu heykellerin de tümünün ithal heykeller arasında sınıflandırıldıklarını belirtmek yerinde olacaktır.
[143] Bkz. Cadario 2004, 37.

şeklinde üretilerek deri üzerine monte edildiği bazı zırhlı heykellerin *pteryges* rozetleri üzerinde görülebilen menteşelerden anlaşılabilmektedir[144].

Zırhlı heykellerde kullanılan bir diğer aksesuar "*cingulum*"[145] adı verilen kuşaktır[146]. "**General kuşağı"** olarak isimlendirilebilecek olan bu aksesuar, zırhın karın bölgesine, hemen göbek deliğinin üzerine bağlanır. General kuşağının ikonografiye yönelik bir anlamı olduğuna ilişkin kabul gören bir yorum yapılmamıştır[147]. Bu aksesuar olasılıkla her iki yandaki menteşe ve zıvanalarla birleştirilen zırhın, vücudun hareketi sebebiyle çıkmasını engellemeye yönelik fonksiyonel bir işleve sahiptir. Genellikle Herakles Düğümü adı verilen yöntemle bağlanan bu kuşak zaman zaman kelebek biçiminde bağlandığı gibi, general kuşağı bağlanmayan zırhlı heykeller de mevcuttur.

Zırhlı heykeller üzerinde görülen bir diğer aksesuar olan "*balteus*" (=**kılıç kemeri**) Romalı askerlerin kılıçlarını taşımak için kullandıkları kılıç kemerine verilen addır[148]. Deriden mamul bu kemer sağ omuz üzerinden, sol bele uzanan ince bir yapıdadır.

Zırhlı heykellerin zırhları dışında dikkat çeken aksesuarlarından biri de zırhlı yontu sahibinin başı üzerine yerleştirilmiş *Corona Civica*[149] (=**meşe çelengi**) adı verilen çelenktir. Tüm zırhlı heykellerde görülmeyen meşe çelengi, bir savaşta Roma vatandaşlarının hayatlarını kurtaran askerlere verilen en yüksek ikinci onur nişanesi olup, bunun bir üst seviyesi kuşatmadan kurtulmuş orduların komutanına verilen *Corona Graminea*'dır[150] (=**çiçekli çelenk**).

Roma Dönemi zırhlı heykellerin en karakteristik giysisi, genellikle heykelin sol omuzu üzerinde toplanan "*paludamentum*"[151] (=**askeri pelerin**) adı verilen manto. İmparatorun veya Romalı generallerin giyme ayrıcalığı olan bu giysi,

---

[144] Vermeule 1959/60, 5; *Ptryges* rozetlerinin yukarıda anlatıldığı biçimde oluşturulduğunu gösteren Afrodisias Antoninus Pius torsosunu görmek için Bkz. Kat. No **30.**

[145] (=General Kuşağı); Domasewski 1899, 2561. Türkçe terminoloji için "General Kuşağı" önerisi M. Kadıoğlu'na aittir.

[146] Henüz kapsamlı bir inceleme yapılmamışsa da literatürde *cingulum*'un *balteus* ile karıştırıldığı veyahut general kuşağı olarak tanımlanan kuşağın esasen *cingulum* olmadığı yargısına varmak mümkündür. Zira *cingulum* ve *balteus* Yunan ve Romalı askerlerin kılıçlarını taşıdıkları deriden mamul kemere veril isimdir. Bkz. Lewis – Short 1987, 221; Domaszewski 1992, 2841-2.

[147] Gergel *cingulum*'un kuşağı bağlayanı kötülüklerden koruduğunu belirtse de geçerli bir gerekçe sunmamıştır. Bkz. Gergel 1994, 194.

[148] Lewis – Short 1987, 221; Domaszewski 1992, 2841-2.

[149] Taylor 1975, 161.

[150] Bkz. Maxfield 1981, 67-70.

[151] (=askeri pelerin/manto) Sauer 1949, 281-86. Ayrıca bkz. Goldman 2001, 232-3.

genellikle mor, kırmızı ve beyaz renkli bir kumaştan olmalıdır[152]. Zırhlı heykeller üzerinde bağlanan askeri pelerin birkaç şekilde bağlanarak heykele estetik bir görünüm kazandırılmaktadır. Stemmer zırhlı heykelleri şematik olarak incelediği çalışmasında heykelleri sınıflandırırken pelerin bağlama yöntemini de değişken unsurlardan biri olarak kullanmıştır[153]. Stemmer'in "*Omuzdan Hareketli Sarkan*", "*Fibula ile Bağlanmış Aşağı Sarkan*", "*Fibula ile Göğse Sarılıp Sırta Sarkan*", "*Fibula İle Bağlanıp, Göğsü ve Kolu Çapraz Kapatan*" olmak üzere dört bağlama biçimini tanımlamıştır[154]. Pelerinlerin zırh üzerinde durması için neredeyse istisnasız tümünde daire formlu bir "*fibula*"[155] (=**toka**) kullanılmakla birlikte birçok heykelin bu detayı kırılmış durumdadır.

Pteryges bant sırası *pteryges* rozetlerinin hemen altından aşağı doğru sarkan bantlar zırh kuşanan kişinin hem rahat edebilmesi hem de kasık bölgesinin korunabilmesi için kalın dilimler halindeki deri şeritlerden oluşturulan etek biçimindeki sıradır. Bu bantların da *pteryges* tanımlamasına girip girmediği konusunda tartışma çözümlenmemişse de[156] esasında bu bantların *pteryges* olduğu, rozetlerin geç Helenistik – Erken Roma döneminde deri bantların kısa üst sırasından meydana getirildiğini söylemek mümkündür. *Pteryges* bantları genelde tek sıra bantlardan oluşmakla birlikte iki sıra banttan oluşan zırhlarda mevcuttur. Bantlar farklı coğrafya veya dönemlerde hareketli veya hareketsiz olabildiği gibi, ölçülerinde de sabit bir düzenleme mevcut değildir. Roma Dönemi zırhlı heykellerinde bantların uçları Helenistik Tip zırhlarda görüldüğü gibi ince püsküllerden ziyade daha çok matkap işçiliği ile oluşturulmuş burgu biçimli püsküllere sahiptiler. Anadolu'da bulunmuş Roma Dönemi zırhlı heykelleri ile ilgili ilginç bir detay bazı heykellerin *pteryges* bant sırasının merkezi bandının zaman zaman bitkisel veya figürlü bir kabartma ile süslenmesidir[157].

---

[152] Gergel 1994, 191
[153] Stemmer 1978, 120; Tablo için Bkz. 5.
[154] Stemmer yapmış olduğu şematik sınıflandırmayı analiz ederken *paludamentum* bağlama biçimlerine göre kronolojik bazı tespitler yapmaya gayret göstermiş ancak bu konuda çok kesin bir hipotez öne sürmemiştir. Bkz. Stemmer 1978, 121.
[155] Cadario 2004, 55; Gergel 1994, 191.
[156] Bkz. Vermeule 1959/60, 5; Hallet 2006, 118, dn. 10.
[157] Merkezi pteryges bandı üzerindeki bitkisel motif için bkz. Zoroğlu 2013, 757-766. *Terminus* figürü için bkz. sf. 157.

Zırhlı heykellerde heykel sahibinin iç giysisi olarak kullanılan "*tunik*"[158] (=**içlik**) pamuklu veya yün bir kumaştır. *Pteryges* bantlarının altında, omuzlarda ve diz kapaklarının üzerinde bitecek biçimde tasvir edilen tunik zırhlı heykel kompozisyonunda kullanılan görsel unsurlarından biridir. Farklı dönem ve tipolojilere göre uzun veya kısa olarak heykel kompozisyonunda yer alabilir.

Zırhlı heykellerin çok azı çıplak ayakla betimlenmiş[159], ayağı giyimli olanlar ise iki farklı bot tipi ile tasvir edilmişlerdir. Zırhlı heykellerin kullandıkları ilk bot tipi "*mulleus*" (=**törensel askeri bot**) adı verilen askeri bottur[160]. Bu tip botların konçları aslan başı postu şeklinde yapılmış olup[161] genellikle kapalı bir gövdeye sahiplerdir ancak bunların önü açık olan örnekleri de mevcuttur[162]. Zırhlı heykellerin tasvirinde kullanılan bir diğer bot türü olan "*Calceus Patricius*"[163] Roma İmparatorluğu'nda *patrici* (Soylu Sınıf) sınıfına verilen ayrıcalıklı ayakkabı türüne verilen isimdir[164]. Bu nedenle bu tip botlara "**soylu sınıf botu**" demek mümkündür.

Zırhlı heykellerin temsil ettiği savaşçı ve askeri figürün desteklenmesi için zırhlı heykellerin hemen hepsi saldırı silahları taşımaktadırlar[165]. Heykellerin sağ ellerinde genellikle "*hasta*"[166] adı verilen (=**mızrak/kargı**), gövdesi ahşap, ucu metal bir kargı bulunmaktadır[167]. Bununla birlikte kanımca korunmuş hiçbir örneği olmasa da zırhlı heykellerin ellerinde taşıdıkları mızrak üzerinde bir sancağın olması da muhtemeldir. Ucunda sancağın bağlı olduğu bu mızrağa "*hasta pura*" adı verilir (=**lejyon sancağı**)[168]. Zırhlı heykellerin büyük bir çoğunluğunun sol elinde ise

---

[158] Goldman 1994, 121-3; Gergel 1994, 191.
[159] Stammer 1978, VII4; VIIa 2; VIIIa 5 (?); Vermeule 1959, Pl. XXII, 67.
[160] Goldaman 1994a, 123 vd.; Goette 1988, 411-14; Vermeule 1959/60, 15; Vermeule 1964, 16; Vermeule 1966, 23; Vermeule 1974, 26; Niemeyer 1968, 51; Stemmer 1978, 11 vd.
[161] Goette 1988, 402, Abb. 1, a-b.
[162] Goldman 1994a, 124, Fig. 6.29.
[163] (= Soylu Sınıf Botu); Goette 1988, 450 vd.; Goldman 1994a, 116 vd.
[164] Diğer *calceus* bot tipleri bağlama şekli ve gövde yapısı ile soylu sınıf botundan şöyledir; "*Calceus Senatorius*", "*Calceus Equester*"; Bkz. Goette 1988, 450 vd.; Goldman 1994a, 116 vd.
[165] Bu tespit Anadolu zırhlı heykellerinin tümünü kapsar ancak Anadolu dışında bulunmuş zırhlı heykellerin bazılarının bir silahtan farklı olarak rulo (Bkz. Cadario 2004, Tav. XLIV, 3,4; XLVII, 1; Stemmer 1978, Taf. 35.2; 63.6; 70.5-6;) ve küre (Bkz. Cadario 2004, Tav. LIII,1; Stemmer 1978, Taf. 14,4; 41,2; 70, 4-5) taşıdıkları gibi *adlocutio* pozunda sağ ellerini kaldırmış örnekler de mevcuttur (Bkz. Cadario 2004, XXIII, 3; XXXIII, 1 (Prima Porta); XLIII, 1; Stemmer 1978, Taf. 31,1; 49,1; 50,3; 52,3; 53,1; 56, 1,5; 64, 1; 65, 1).
[166] Stemmer 1978, 124;
[167] Kargının MÖ 5. yüzyıldan itibaren Attik mezar stellerinde ve Büyük İskender'in tasvirlerinde kullanımını görmek için Bkz. Cadario 2004, 20 vd.
[168] Fiebiger 1912, 2508-09; Maxfield 1985, 85-86.

"*parazonium*" adı verilen kılıç bulunmaktadır (=**tören kılıcı**)[169]. Zırhlı heykellerin bu kılıcı tutuşu özel bir anlam ifade ediyor olmalıdır zira tüm eserler kılıç sapını avuç içinde hafifçe kavrayarak, kılıcın ucu geriye dönük biçimde koltuk altına doğru yada kolun üzerinde duracak şekilde tutmaktadırlar[170].

Anadolu'da bulunmuş zırhlı heykellerin dengede durabilmesi için heykelin sağ veya sol bacağına bitişik olarak heykel destekleri işlenmektedir. Üç gruba ayrılan desteklerin başında düz bir ağaç kütüğü gelirken, bundan sonra en çok kullanılan destek şekli palmiye ağacı kütüğüdür[171]. Zırhlı heykellerin çok azında ise heykel desteği olarak yontunun omuzlarından yere uzanan pelerinin yere dökülen kumaşları kullanılmıştır[172].

Zırhlı heykel kompozisyonundaki önemli öğelerden biri de heykel desteklerinin önlerine yerleştirilen ve *atribüt* (=**simge/sembol**) olarak adlandırılabilecek figürlerdir. *Cornucopia* (=**bereket boynuzu**), Ayakta Duran Esir, Diz Çökmüş Esir (=**personifikasyon**), Korinth Miğferi ve boş bir zırhtan oluşan[173] dört şablonda uygulanan destek *atribütleri* heykelin dikildiği zaman, dönemin siyasi durumu ve gelişen olaylara ilişkin bazı mesajları simgelemektedir. Bir bereket boynuzu muhtemel imparatorluk siyasetindeki *Virtus* (=**askeri erdem**) felsefesini sembolize ederken[174]; zırhlı heykelin yanında, çok küçük boyutta tasvir edilen esir figürü ise muzaffer komutanın mağlup ettiği ülke veya topluluğu küçümseme ve imparatorun egemenlik gücünü göstermenin en belirgin yoludur[175]. Yukarıda silahlar bölümünde anlatıldığı üzere; zırhlı heykellerin desteği olarak kullanılan miğfer de yontu sahibinin muzaffer bir komutan olarak resmedilmesi için kullanılan *atribüt*'lerden biridir.

---

[169] Lambertz 1949, 1416-17.
[170] Stemmer 1978, Taf. 6, 1; 8, 4; Cadario 2004, Tav. XXVI, 3; XLIII, 1-2; XLIV, 4; LI, 2-4; Bu zamana kadar parazoniumun kavranma ve tutma şekli ile ilgili kesin bir görüş öne sürülmüş değildir. Cadario İskender Mozaiği'nde İskender'in taşıdığı kılıcı Greko-Makedon geleneğe bir atıf ve doğulu bir prestij imgesi olarak belirtmiştir. Cadario 2004, 50-1.
[171] Zırhlı heykellerin zırh desteklerinin ikonografisi için Bkz. sf. 160-169.
[172] Bkz. Kat. No. 08, 15, 28, 41,58
[173] Bu atribütlerden tek bir örnekle temsil edilen zırh Perge Tiyatrosu zırhlı heykelleri arasında yer alan **93** numaralı heykelin atribütüdür. Bkz. Lev. 28,1.
[174] Bkz. sf. 166 vd.
[175] Stemmer 1978, 156 vd.; Cadario 2004, 138, 348, 356.

2.4. Tarihsel Gelişim

Miken Dönemi'nde zırhın resim ve seramik sanatındaki temsili ile yazılı belgelerdeki varlığı bilinmekle birlikte, zırhların veya zırhlı yontuların varlığı oldukça nadirdir[176]. Figür olarak Delphi'deki Sipnoslular Hazine Dairesi'nin doğu frizinde yer alan oturur biçimdeki savaşçı ve aynı yapının kuzey frizinde *thorax*'ları ile yer alan Troialı kahramanlar en erken zırhlı plastik eserler olarak gösterilebilir (MÖ 525)[177]. Bunu takip eden Aristion Mezar Steli (MÖ 510) zırhlı figürlerin en erken dönemlerden beri onurlandırma amacıyla kullanıldığını ve *pteryges*'lerin yer aldığı zırh formunu göstermesi açısından çok önemlidir[178].

Anadolu'da zırhlı figürler barındıran en erken eser olarak Xanthos Harpy Anıtı'nı (MÖ 500-480/70) göstermek mümkündür (Lev. 1,1)[179]. British Museum'daki Payava Lahdi'nin kaidesindeki zırhlı kabartmalar (Lev. 1, 2)[180], Nereidler Anıtı'nın üst ve alt podyumlarınaki savaşçı figürler (Lev. 1, 3-4) ile batı alınlığında betimlenen muzaffer idareci figürleri (Lev. 1, 5)[181], Limyra Heroon'u ve Trysa Gölbaşı Anıtı'nın frizlerinde yer alan kabartmalar Anadolu'da olduğu kadar Akdeniz coğrafyasındaki anıtsal mimarlık yapılarında görülen erken tarihli zırhlı betimlemelerdir[182].

Seleukos Kralı II. Antiochos için inşa edilen[183] Belevi'deki Mezar Anıtı'nın frizlerinde işlenen *Kentauromakhy* sahnelerinde kentaurlarla savaşan zırhlı figürler (Lev. 1, 6-7) erken Helenistik devrin zırhlı figürlerin kompozisyon şemasını gösteren

---

[176] Stemmer 1978, 131; Ventris – Chadwick 1956, 375 vd.; Drerup 1969, Lev. III d.

[177] Fuchs – Floren 1987, 172-76, Lev. 12.1 -2; Vermeule 1959/60, 12, A.1.; Stemmer 1978, 131. Karanastassis'in zırhlı bir mezar stelini MÖ 530'lara tarihliyor oluşu zırhlı yontuların çok az da olsa erkene gidebileceğini gösterir, Bkz. Karanastassis 2002, 212, Res. 294;

[178] Maderna – Lauter 2002, 265, Res. 350; Vermeule 1959/60, 12, A.2.; Stemmer 1978; 132

[179] Tritsch 1942, 39-50; Bruns-Özgan 1987, 20-33; Burn 1992, 117; Jenkins 2006, 166, Res. 158.

[180] Bu eser MÖ 4. Yüzyılın ilk yarısına tarihlenmekle birlikte, mezar kabartmaları Grek üslubunda yapılmış Pers Hanedanı mezarları olmalıdır. Bkz. Cadario 2004, 23; Boardman 1995, Res. 219; Burn 1991, 116-7, Res. 99.

[181] Cadario 2004, 23; Sturgeon 2000, 59–60; Ridgway 1997, 79-88; Boardman 1995, 190-91; Bu kabartmadaki figürlerin *Arbinas Sülalesi* ile ilişkilendirilmesi için Bkz. Savalli-Lestrade 2001, 53.

[182] Cadario MÖ 4. yüzyıl Likya Anıtları'nda hem Helenistik Tip hem de Pavaya Lahdinde olduğu gibi küçük *pteryges* rozetleri bulunan kaslı zırhın kullanımını mezar sahiplerinin kendilerini Yunan elitleri ile ilişkilendirmeleri ile açıklar. Cadario 2004, 23. Bu anıtların tarihlendirilmesi ve tanımları için Bkz.; Limyra için Bkz. Cadario 2004, 23 vd.; Borchhardt 1976, 61-62; Sturgeon 2000, 64-5; Ridgway 1997, 94-9; Trysa için Bkz. Sturgeon 2000, 63-4; Ridgway 1997, 88-94; Boardman 1995, 191-2, Res. 222,1-9; Eichler 1950, 62-3, Lev. 20.

[183] Cadario anıtın II. Antiochos için inşa edildiğine şüphe ile yaklaşılması gerektiğini savunmaktadır. Bkz. Cadario 2004, 52.

önemli belgelerden biridir[184]. Buradaki kahramanların kısa, silindir biçimli zırhları ile zırhın altından sarkan koruyucu bantlar Helenistik Tip zırhın yapısınının anlaşılması bakımından dikkate değerdir.

Menderes Magnesia'sındaki Artemis Leukophryene Tapınağı'nın altarının tüm yönlerdeki frizleri üzerinde sahnelenen *Amazonomakhia* mücadelesi içerisindeki birçoğu Helenisitik Tipte zırh giymiş Yunan Hoplitleri ile kaslı zırh giymiş birkaç figür Helenistik devrin zırh betimlemelerinin görüldüğü önemli yapılardan biridir[185]. Bu frizler de yer alan kaslı, Klasik Tip zırh ile düz, silindirik, Helenisitk Tip zırhın aynı anda temsili zırhların farklı işlevlerinin düşünülmesi bakımından ilginçtir[186].

Cadario, Pergamon Gymansimu'ndan bulunmuş olan ve III. Attalos ile ilişkilendirilen[187] zırhlı heykel parçalarını (**01-03**, Lev. 3, 1-3) altar frizi üzerinde betimlenen ve Ares olarak tanımlanan zırhlı kabartma ile karşılaştırarak heykelin tarihlendirilmesi üzerinde durmuştur[188].

Helenistik Dönem'in en önemli anıtsal yapılarından biri olan Pergamon Altarı'nda yer alan Telefos Frizi üzerinde, Auge'den onun için yapılan silahları alan Telephos'un hemen önündeki zırhlı figürün, kaslı zırh formu ve çanak şeklindeki zırh alt kenar profili Roma İmparatorluk Dönemi zırhlı yontularında da görülecek şablonun erken öncülerinden biridir (Lev. 2, 1)[189]. MÖ 2. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği kabul gören altarın tarihlendirilmesine ilişkin tartışmalar devam etmekle birlikte frizde Pergamon'un kurucu kralı Telephos'un dişi kurt (*Lupa Romana*)

---

[184] Laube 2006, 42, Lev. 2, 2; Cadario 2004, 52; Hoepfner 1993, 111–123; Buluç 1972, 137–144; Rumscheid 1994, 70, 76; Strocka 2005, 346. Belevi anıtının çatı kenarlarında karşılıklı konuşlanması gerektiği önerilen kolosal ölçülerdeki aslan başlı grifonlar Pers kökenli bir ikonografi olarak yorumlanmışken, yapının metop frizlerindeki zırhlı hoplitlerin kentaurlarla olan mücadelesi ise barbar kavimlere karşı yapılan mücadelenin bir temsili olması gerektiği önerilmiştir. Bkz. Webb 1966, 77.

[185] Frizler olasılıkla Lagina Hekate tapınağında olduğu gibi bir askeri zaferi ve siyasi birlikteliği temsil ediyor olmalıdır. Bkz. Yaylali 1976, 107-20; Hamiaux 1998, 276, 287-309, dn. 354-396.

[186] Frizler Gerkan tarafından MÖ 130/129 yıllarına tarihlendirmişlerdir. Bkz. Gerkan 1923, 344-48; Yaylalı yapının iki aşamalı olarak tarihlenebileceğine değinerek frizlerin epigrafik kaynaklara göre MÖ 204/3'ten erken bir döneme tarihlenemeyeceğini savunurken, mimari bezemelerine göre MÖ 140-120 aralığını işaret etmektedir. Bkz. Yaylalı 1976, 107-20; 120-41; Vermeule frizleri Watzinger'e bağlı kalarak MÖ 150-130 aralığına tarihler ve Yunanlı figürlerin Helenistik tipteki zırhlarına dikkat çeker. Bkz. Vermeule 1959/60, 14; Özgan yapının podyumu üstünde yer alan kabartmaları aşağıya podyum orthostatlarına taşıyarak altyapıyı biraz daha yükselterek altarı MÖ 3. yüzyılın sonuna tarihlemiştir. Bkz. Özgan 1982, 207-209; Laube MÖ 200'lere yapılan tarihlemeyi kabul ederek kabartma üzerindeki kaslı zırhlı figürü Ares olarak tanımlar. Bkz. Laube 2006, 41, 64, 81. Ayrıca Bkz. Humann ve diğ. 1904, 184 vd.

[187] Reinach 1913, 114 vd.; Hekler 1919, 195 vd.

[188] Cadario 2004, 60 vd.

[189] Stewart 1996, 43-45, Kat. No 6 Panel 16; Andreae 1997, 68 Kat. 22, Lev. 16; Stewart – Attalos 2000, 48-49, Res. 13-14, 16.

tarafından emzirilmesi dikkate alınarak anıtsal yapıda Pergamon Krallığı ile Roma Cumhuriyeti'nin ittifakının da onurlandırıldığı yönünde görüşler ortaya atılmıştır[190].

Anadolu'daki önemli Geç Helenistik yapılardan biri olan Lagina Hekate Tapınağı'nın kuzey frizindeki kabartmalarda yer alan zırhlı figürler gerek taşıdıkları tasvir manası gerekse tarihlenmelerindeki tartışmalar nedeni ile önem arz etmektedir (Lev. 2, 2)[191]. Chamonard, 223 numaralı panel üzerindeki el sıkışan Amazon ile zırhlı askeri (Lev. 2, 3) Karialılar ile Roma'nın personifikasyonu olarak tanımlamış ve kabartmanın Stratonikeialıların Mithridathes'e karşı Romalılar ile ortak hareket etmesine bağlamıştır[192]. Mendel bu kabartmayı Labienus'un Stratonikeia'ya yaptığı saldırı ve sonrasındaki gelişmelere bağlar[193]. Vermeule, Biber ve Schober'in tezi doğrultusunda MÖ 125-90 aralığını işaret eder ve zırhlı figürleri Yunanlı ve Romalı kahramanlar ile idareciler olarak tanımlayarak, yukarıda anılan tartışmaların hiçbirine değinmez[194]. IX. Paneldeki zırhlı figürün Ares olması gerektiğini savunan Stemmer, friz üzerindeki zırhlı figürlerin Pergamon kökenli Helenistik modeller olması gerektiğini ve Prima Porta ile şematik olarak benzerlik taşıdıklarını öne sürer[195]. Laube anıtın tarihlendirilmesi ve zırhlı figürlerin temsil manasına değinmez ve bunları sadece tipolojik olarak irdeler[196]. Baumeister, kuzey frizinde yer alan Amazonların Karialıları temsil etme fikrine karşı çıkar[197] ve Schober'in tezine destek vererek frizlerde işlenen konunun Aristonikos isyanı (MÖ 133) ile ilgili olması gerektiğini savunur[198]. Cadario Lagina Hekate Tapınağı frizlerini Domitius Ahenobarbus Altarı'nın Census Frizi ile karşılaştırarak her iki kabartma üzerindeki Mars figürünün zırh detaylarını MÖ 1. yüzyıl zırhlı heykellerini değerlendirmek için kullanmıştır[199].

---

[190] Stewart 1996, 43-45, Stewart – Attalos 2000, 48-49, Res. 13-14, 16; Cadario 2004, 66; Webb 1996, 61-66.
[191] Schober, 1933, 27-54; Baumeister 2007, 38 vd, Lev. 28, 29, 32, 33, 35.
[192] Chamonard 1895, 235 vd.
[193] Mendel I, 448 vd.
[194] Vermeule 1959/60, 14, B5.
[195] Stemmer 1978, 137-8.
[196] Laube 2006, 41, Lev. 13, 1-4.
[197] Baumeister, Amazonlar Karialıları temsil etmesinin tarihi süreç ve ikonografik olarak uygun görmemekle birlikte Amazonların Roma'ya destek veren Küçük Asya'daki diğer müttefik polisler olması gerektiğini savunmuştur. Bkz. Baumeister 2007, 42 vd., 242
[198] Baumeister 2007, 39.
[199] Cadario 2004, 70, 78, 89.

MÖ 5. yüzyıldan itibaren birçok anıtsal yapı ve kabartmada görülen zırhlı savaşçı figürü üç boyutlu görünüme *Attik Stil Mezar Stelleri* adı verilen ve MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak MÖ 4. yüzyılın sonuna kadar süren süreçte üretilen onurlandırma amaçlı mezar stelleri ile ulaşmış olmalıdırlar[200]. Roma Dönemi zırhlı heykel programının, Augustus Dönemi'nde ortaya çıktığı kabul edilen *Neoattik Stil'in* kapsamında mezar stellerinden devşirilen bir kompozisyon olduğu yönünde fikir birliği oluşmuş durumdadır[201]. Büyük İskender sonrası dönemde büyük ilgi gören Helenistik Tip zırh ise, Helenistik Krallıklar döneminde inşa edilmiş yapı ve anıtsal eserlerde olduğu kadar[202], MÖ 2. yüzyıl ve sonrasında Anadolu'da Roma egemenliğinin etkilerinin hissedildiği anıtsal yapıların figürlü bezemelerinde de görülmektedir[203]. Roma Dönemi zırhlı heykel programında yukarıda açıklanan Helenistik ve Klasik Tipli zırhlı heykellerin her ikisi de kullanılmakla birlikte, özellikle imparatorların büyük bir çoğunlukla Klasik Tip zırh kuşanmış heykeller ile temsil edildikleri görülür[204].

Bu bağlamda Roma Dönemi zırhlı heykel programının oluşmasındaki en önemli kaynak olarak gözüken Attik Mezar stellerinde görülen zırhlı erkek figürlerinin savaşlarda mücadele edip ölmüş kişileri onurlandırmak amacıyla dikilmiş olduklarını kabul etmek gerekir[205]. Iulius Claudiuslar Dönemi zırhlı heykellerinin bazılarının ayakucuna yerleştirilen atribüt niteliğindeki Korinth Miğferi'nin Attik Mezar stellerinde[206] de görülüyor olması ikonografik alıntının

---

[200] Attik Mezar Stelleri için bkz. Pfuhl – Möbius 1977, 339-340, no 1429; 350, no 1477, 309, no 1274 ; Clairmont 1993, 66-72; Stemmer 1978, 132-133.

[201] Cadario 2004, 22 vd.; Laube 2006, 25-30; Niemeyer 1968, 47 vd.; Stemmer 1978, 147 vd.

[202] Cadario bu tipin görülebileceği en dikkat çekici örneklerin İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki İskender Lahdi olarak tanımlanan ve olasılıkla Sidon Kralı Abdalonimo'ya ait olması gerektiği söylenen lahit üzerindeki figürler olduğunu belirtmektedir. Bkz. Cadario 2004, 46; Ayrıca Bkz. Moreno 2000, 88 vd.; Hauser 1998, 281-291; Moreno 1994, 98-108; Ridgway 1990, 37-45; Von Graeve 1970.

[203] Cadario 2004, 61, 78; Laube 2006, 14 vd., 38 vd.; Stemmer 1978, 137 vd.; Niemeyer 1968, 48; Vermeule 1959/60, 13 vd.

[204] Cadario 2004, 22 vd.; Cadario Klasik Tip zırhın Attik mezar stellerinden alındığını, Helenistik Tip zırhın ise İskender sonrası dönemde yayıldığını, dile getirirken imparatorluk programına giren tipin Klasik Tip zırhlı heykeller olduğuna dikkat çeker. Ayrıca Bkz. Laube 2006, 25-30.

[205] Cadario 2004, 20 vd. Cadario MÖ 5. – 4. yüzyıl mezar stellerindeki zırhlarla Atina Parthenon Tapınağı frizlerinde görülen hoplitlerin zırhlarının benzer olmasından yola çıkarak bu ikonografinin mezar sahibinin savaş sonrası onurlandırılması ile ilgili olduğu savını destekler. Ayrıca bkz. . Laube 2006, 25-30; Stemmer 1978, 132; Vermeule 1959/60, 5,13, 29-30. Vermeule zırhlı heykellerin kökeninin iki temel noktaya dayandığını savunur. Bunlardan biri MÖ 4. yüzyıl mezar stelleri üzerindeki üslubun Klasisistik bir etki ile Roma sanatına etki etmesi iken, bir diğeri de Pergamon'da MÖ 250-150 yılları arasında zırh ve silah sanatındaki gelişmelerdir.

[206] Cadario 2004, Lev. I, 2,3; von den Hoff 2004, Res. 10a; Prittwitz 2007, Res. 200 (Polybios).

kaynağı hakkında ipucu vermektedir[207]. Anadolu'da bulunmuş olup bu kompozisyona giren Pergamon kökenli bir mezar steli olasılıkla karısıyla vedalaşan bir Pergamonlu askeri betimlemektedir (Lev. 2, 4)[208].

Zırhlı heykellerin tarihsel kökenine ilişkin dikkate değer bir öneri Richter tarafından gündeme getirilmiştir. Richter, MS 2. yüzyıl Atina sikkeleri üzerinde betimlenen, Maraton ve Salamis Savaşları'nın ünlü komutanları Miltiades ve Themistokles'in Atina Tiyatrosu'na, yanlarında esir ve *tropaeum*'larla onurlandırma amacıyla dikilmiş zırhlı heykellerinin Roma Dönemi zırhlı heykellerinin kökenini oluşturabileceğini öne sürmüştür[209]. Niemeyer ve Stemmer bu görüşe itiraz etmemektedir[210]. Cadario'da Richter'in, görüşüne olumlu bakmaktadır[211]. Richter'in önerisi akla yatkın gelmekle birlikte Roma İmparatorluk Dönemi zırhlı heykel programının en yoğun biçimde gündemde olduğu MS 2. yüzyılda sikke üzerine darp edilen bir temsil üzerinden zırhlı heykellerin kökeni konusunda kesin bir yargıya varmak sağlam arkeolojik ve epigrafik veriler olmadan mümkün gözükmemektedir.

[207] Cadario 2004, 20 vd.; Laube 2006, 2, 24; Hallet 1998, 67 dn. 7; Smith 2006, 123.
[208] Cadario 21-22; Lev. I, 4; Clairmont 1993, 513-15, No 3.930.
[209] Richter 1962, 9-11. Richter savını MS 2. yüzyılın ikinci yarısında etkin olan *Aelius Aristides*'e dayandırmaktadır ve kendisi de Pausanias'ın bu heykelleri zikretmediğinden bahseder.
[210] Niemeyer 1968, 47; Stemmer 1978, 132, dn. 407.
[211] Cadario 2004, 25 vd.

3. ANADOLU TİPİ ZIRHLI HEYKELLERİN ÜRETİMİ VE STİL GELİŞİMİ

3.1. Roma Cumhuriyet Dönemi ve Erken İmparatorluk Dönemi Zırhlı Heykelleri

Roma Cumhuriyet Dönemi sanatının bir kent devleti olan Roma'nın dışına çıkması, MÖ 3. yüzyılda Roma Devleti'nin siyasi egemenliğinin İtalya yarımadasındaki yakın kıyı kenti Ostia gibi merkeze uzak coğrafyalara ulaşması ile başlar[212]. Gün geçtikçe siyasi ve coğrafi sınırlarını genişleten Roma'nın egemenlik gücü MÖ 146'da kıta Yunanistan'a, MÖ 133'de Anadolu'ya kadar ulaşmıştır. Bu yüzyıl içerisinde Sicilya, İberya Yarımadası, Galya ve Makedonya, Roma Cumhuriyet idaresinin yönetimi altına girmiş, MÖ 1. yüzyılda ise Anadolu'daki zorlu coğrafyalar olarak da adlandırılabilecek Kilikya, Bithynia et Pontus ve Syria toprakları kontrol altına alınabilmiştir[213].

Romalı idareci ve askerlerce yönetilen bu coğrafyalarda, özellikle de Yunanistan ve Anadolu'da, Romalı otoriteler Roma yaşantısının etkileyici simgeleri olan forum, bazilika, senato, tapınak ve tabii ki villalar inşa ettirdikleri gibi, bunların görünen yerlerine Romalılık bilinci aşılayan heykeller diktirdikleri de bilinmektedir[214]. Eyaletlere yerleşen Romalı idareci ve askeri veteranlar aileleri ile yerleştikleri bu coğrafyalara dini inanışlarını, sosyal davranışlarını ve sanatsal anlayışlarını da beraberlerinde getirmişlerdir. Böylece bu kent ve ülkelerde Romalı bir düşünce ile kompoze edilmiş fakat yerel bir üslup ve teknikle üretilen heykeltıraşlık eserleri, meydan ve anıtsal yapıları süslemiştir[215].

Yunanistan ve Anadolu'nun Roma Cumhuriyet Dönemi idaresi altındaki heykel programı kapsamında dikilmiş olan az sayıda serbest heykel bulunmuştur. Roma Cumhuriyet idaresinin hâkimiyetini gösteren bu heykellerin birçoğunun kimleri temsil ettikleri yazıtların ve arakeolojik bulguların yetersizliği nedeni ile tespit edilememiştir[216].

---

[212] Elton 1996, 11 vd.

[213] Roma İmparatorluğu'nun MÖ 25 – MS 525 yılları arasında Anadolu coğrafyasındaki eyalet sınırları ve yapılanması için bkz. Mitchell 1993, 29 vd., 151-63; Elton 1996, 11-39.

[214] Niemeyer 1968, 53-54; Kleiner 1992, 2

[215] Dörner – Gruben 1953, 63-76; Tuchelt 1979, 51-4; Nicols 1979, 243-60; Rose 1997, 7.

[216] MÖ 2 – 1 yüzyıllarda Roma merkezinde de zırhlı heykellerin varlığından söz etmek güçtür. Bununla birlikte Tusculum'dan bulunan zırhlı Cumhuriyet Generali (?) ile Tivolili Komutan olarak bilinen heykel (MÖ 75-50) ve Via Appia'dan bir mezar kabartmasının üzerindeki ayaklarının kenarında yer alan Helenistik zırhlar bu temsil pratiğinin Roma'da da kullanılmış olması gerektiğini

Bu heykellerden en önemlisi hiç şüphe yok ki Roma'nın MÖ 100'lerde Yunanistan *propreator proconsul*'ü C. Billienus'a ait Delos'ta bulunmuş onurlandırma heykelidir (Lev. 3, 5)[217]. Yerel patronlar tarafından yaptırılan heykel yazıtından anlaşıldığı kadarı ile MÖ 2. yüzyılın sonunda dikilerek Apollon ve Artemis'e adanmıştır. Üzerinde bazı Romalılık işaretleri de taşıyan heykelin Telephos Frizi üzerindeki zırhlı figürle olan benzerliği dikkat çeker[218]. Olasılıkla sağ kolu *adlocutio* pozunda yukarı kaldırılan heykelin sol kolu beline doğru iner. Oldukça tahrip olmuş heykel sol omuzunda ağırlıklı olmak üzere, göğsünü tamamen kapatan bir *paludamentum* taşır. Gövdenin etrafında zırhı saran bir *cingulum*'un varlığı görülür. Çok açık bir yay formundaki zırh alt kenarının bitiminden itibaren *pteryges* bant sırası başlar. İki sıra olan bantlardan üstteki bant çok kısa, alttaki oldukça uzun şeritlerden oluşur. Heykelin dikkat çeken özelliği çıplak bacak boyunun çok uzun olmasıdır.

Anadolu'da da Billienus heykeline benzer yontular bulunmuş olup maalesef bunların kimlikleri konusunda yazılı bir bir belge mevcut değildir. Bu nedenle Anadolu kökenli benzer heykelleri bulundukları kontekst içerisinde ve tipolojik olarak değerlendirmek gerekir. Bu gruba giren heykellerin hiç biri bir diğerinin benzeri olmadığı için bu yontular arasında stilistik veya tipolojik bir gelişim sürecini tespit etmek güçtür.

Bu tür heykeller arasında en dikkate değer olanlardan biri Letoon Kuzey Propylonu'ndan bulunmuş olan heykeldir (**05,** Lev. 3, 6)[219]. Oldukça tahrip olmuş durumdaki heykelin başı, sağ kolu ve bacağı ile sol eli eksik olup gövde de birçok parçanın birleştirilmesi ile meydana getirilmiştir. Letoon Heykeli de Delos Billienus Heykeli gibi sağ kolunu havaya kaldırmıştır. Billienus Heykeli'nden farklı olarak, fakat Augustus'un Prima Porta Heykeli'ne benzer şekilde, sağ kalça etrafından sol kol üzerine doğru uzanan *paludamentum*'u taşımaktadır. Yapılan tamamlamaya göre[220] zırh alt kenarı yay formunda olup, zırhın hemen altından iki sıra *pteryges*

---

gösteren kanıtlardan biridir. Bkz. Schweitzer 1948, 65; Herbig – Sieveking 1931, 479 vd. ; Vermeule 1959/60, 34, No 12, Lev. III, 10; Kleiner 1992, 35 Res. 12; 41 Res. 22

[217] Vermeule 1959/60, 32, No. 2, Lev. II, Res. 7; Tuchelt 1979, 88, 96-98; Laube 2006, 95 vd, No 14, Lev. 38, 2-4.

[218] Laube 2006, 95 vd.

[219] Marcadé 1980, 737 vd. Res. 10; Marcadé 1993, 198 vd., Res. 8-9; Davesne – Marcadé 1992, 118 vd.; Laube 2006, 83, 237, No 77, Lev. 35,1.

[220] Marcadé 1993, Res. 8-9; Laube 2006, Lev. 35, 3.

bant dizisi sarkar. Bunun da altında uzun etekli bir tunik yer alır. Üzeri bezemesiz, kaslı bir vücut formundaki zırhın sağ omuzundan sol beline doğru inen *balteus* (=kılıç kemeri)[221] heykel sahibinin askeri kimliğini işaret etmektedir. Marcade ve Laube heykelin tipolojik yapısını ve *paludamentum*'un kompozisyonunu Lagina Hekate Tapınağı zırhlı kabartmaları ve Billienus Heykeli ile karşılaştırılmışlardır[222]. Kalın *paludamentum* ve ince işçilikli *pteryges* bantları nedeniyle bu tür heykellerin önemli bir temsilcisi olduğu savunulan heykel dikkate alınarak Letoon'da olasılıkla MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısında Likya Federasyonu'na bağlı bir heykeltıraşlık okulu olabileceği iddia edilmiştir[223]. Bu heykelin sol ayakucunda imparatorluk devrinde de görülecek olan miğferin yarı işlenmiş olarak yer aldığı görülür. Benzer bir heykel parçası yine Letoon'da bulunmuş olup (**06,** Lev. 3, 4)[224] bu heykelin de atanmış bir Romalı idareciye ait olması kuvvetle muhtemeldir[225].

Magnesia Prytaneionu'nunda bulunmuş olan zırhlı torsoda (**08,** Lev. 4, 1) Cumhuriyet Dönemi ile İmparatorluk Dönemi arasında geçiş özelliği gösteren buluntulardan biridir[226]. Watzinger ve Vermeule torsonun İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenme gerekçesini, torsonun Iulius Claudiuslar Dönemi'nden başlarla birlikte bulunmuş olmasına bağlarlar[227]. Vermeule torsonun Pergamon heykeltıraşlık geleneğinin etkilerini taşıdığını söylerken, Laube, bu heykeli kanıt göstererek gruplandırdığı heykellere, "Helenistik Kökenli Şablonlar" (*tradierung hellenistischen formenguts*) adını vererek bu heykeli de Erken İmparatorluk Dönemi "*Silindirik Biçimli Bantlı Zırh*" tipi olarak isimlendirir[228].

Bu gruba dâhil edilebilecek bir diğer önemli eser yakın zamanda Metropolis Boluterion'unda bulunmuş olan başsız torsodur (**09**, Lev. 4, 2)[229]. Kalın ve mekanik bir işçiliğe sahip olan Metropolis Torsosu düz yüzeyli bir zırha sahiptir. Zırhın göğüs ve karın yüzeyi bezemesiz olduğu gibi ön zırh plakası kaslı bir vücut şeklinde değildir. Torsonun iki sıra *pteryges* bandı vardır ve heykelin en dikkat çekici unsuru

[221] Lewis – Short 1987, 221; Domaszewski 1992, 2841-2842.
[222] Marcadé 1993, 198 vd., Res. 8-9; Laube 2006, 83, 237, No 77, Lev. 35,1.
[223] Marcadé 1969, 334; Laube 2006, 83 vd.
[224] Marcadé 1980, 753;Laube 2006, 84, Lev. 36, 2.
[225] Laube 2006, Lev. 36, 2.
[226] Watzinger 1904, 214, Res. 218; Vermeule 1959/60, 39, No 48; Cadario 2004, 64, Lev. VI, 6; Laube 2006, 101 vd., No 37, Lev. 42. 3-4.
[227] Watzinger 1904, 214; Vermeule 1959/60, 39.
[228] Laube 2006, 101 vd.
[229] Meriç 2004, 117; Laube 2006, 97, No 38, Lev. 39, 1-2; Aybek 2009, 62-5, No 46, Lev. 26-27.

sol omuz üzerine atılmış, kalın drapeli *paludamentum*'dur. Aybek tarafından Sardes, Delos (2 Adet), Naxos (2 Adet) Kyrene ve Tenos'ta bulunmuş yedi farklı örnekle karşılaştırılan torso MÖ 2. yüzyılın sonlarına tarihlenmiştir[230]. Laube bu tür heykellerin tarihlenmesindeki güçlüğü dile getirerek, heykelin taşıdığı *paludamentum*'u bir Romalılık işareti sayar ve heykelin MÖ 1. yüzyıla tarihlenebileceğini belirtir[231].

Zırhı üzerinde yer alan kabartma nedeni ile ayrı bir dikkat gerektiren diğer bir yontu Perge Akropolisi'nde bulunmuş olan torsodur (**07,** Lev. 4, 3-4)[232]. İki parça halinde bulunan torso bel hizasından ikiye bölünmüş olup, kabartmalı zırh yüzeyinde Herakles'in Kentaur Nessos ile karısı Deianira için giriştiği mücadelenin bir sahnesi yer almaktadır. Perge torsosu bu özelliği ile Anadolu'da bulunan diğer tüm zırhlı heykellerden ayrılır[233]. Göğsünde büyükçe bir gorgo başı bulunan zırhın gövdesi yukarıda anılan kabartma sahne ile tamamen kaplanır. Gövdenin alt kısmının kırık olması nedeni ile zırh alt kenar formu açısından yorum yapılamasa da Perge Torsosu'nda ilginç bir detay olarak düz, bezemesiz *pteryges* rozetlerini varlığı göze çarpar. Belin hemen altında sağ kalçayı saran *paludamentum*'un drapeleri vardır. Bu drapeler aşağıdan sol kolun üzerine doğru kalın kıvrımlar şeklinde yükselir. Bu şematik kompozisyon Letoon heykeli (**05,** Lev. 3, 6) ile olduğu kadar Augustus'un Prima Porta yontusu ile de benzerlik gösterir. Laube, bu sahnenin tasvir manasını Erken İmparatorluk Dönemi'nin hemen öncesinde gerçekleşen Triumvirlik Dönemi'ne ilişkin bir gönderme olarak kabul eder ve bu heykelin o dönem Octavian'ın (Augustus) yanında yer alan Erken İmparatorluk Dönemi Asia Eyaleti *pro preator*'larından biri olması gerektiğini önerir. Laube bu torsodan yola çıkarak Augustus'un Pergamon'daki imparatorluk kültüne atıf yapar ve iddiasını bir adım öne taşıyarak, Perge'de bir Augustus Kültü olma ihtimalini dile getirir[234].

Tarihlenmesi tartışmalı olsa da bu bölümün kapsamına girmesi gerekli bir diğer önemli yontu Ephesos Tiyatro'sundan bulunmuş olan zırhlı heykeldir (**10,**

---

[230] Aybek 2009, 62–65, No 46, Lev. 26-27.
[231] Laube 2006, No 38, Lev. 39.
[232] Abbasoğlu – Martini 1997, 61, Res. 5; Laube 2004, 151 vd.; Laube 2006, 9 vd, 199 vd., No 47, Lev. 1; 2,1; 3; 4; 5, 1, 4, 5.
[233] Laube bu torsoyu şematik olarak Naxos ve Tenos'daki yontularla karşılaştırır. Bkz. Laube 2006, 199-201.
[234] Laube 2006, 199-204. Bu öneriyi destekleyecek herhangi bir epigrafik veya arkeolojik kanıt henüz bulunabilmiş değildir.

Lev.5, 1) . Bu grup içerisinde değerlendirdiğimiz en kaliteli yontu olan heykelin sağ omuz bandı üzerinde Aphrodisias'da bulunmuş olan General Heykeli'nde (**11,** Lev. 5, 3-4) olduğu gibi uçuşan bir Nike bulunur[235]. Hekler'in heykeli MS 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlerken[236], Vermeule, bir kanıt göstermeksizin, heykelin MS 2. yüzyılın ikinci yarısından sonraki bir döneme ait olması gerektiğini belirtmiştir[237]. Oberleitner heykeli MS 2. yüzyılın ortasına tarihlemeyi uygun bulur[238]. Laube heykeli "*Gevşek Zırhlı*" grup içerisinde değerlendirir ve MÖ 1. yüzyıl ila MS 1. yüzyıl aralığını işaret eder[239]. Tarihleme konusunda kararsız olan Laube heykelin Cyrenae, Gortyn, Tenos ve Mantova heykelleri ile benzerlikler taşıdığını vurgulamaktadır[240]. Laube'nin de gündeme getirdiği gibi Ephesos yontusunu karşılaştıracak en mantıklı heykeller Cyrenae'den bulunmuş olan Erken İmparatorluk Dönemi Helenistik Tip zırhlı heykellerdir. Kesin kanıtlar olmamakla birlikte Laube bu tipin Anadolu kökenli olma ihtimali olabileceğini önermiştir. Cadario'da benzer bir değerlendirme yaptığı heykeli MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısı ile MS 1. yüzyılın ilk yarısı aralığına verir[241].

Anadolu'da Erken İmparatorluk Dönemi heykellerini temsil eden bir diğer heykel Sardes kökenli torso parçası ve Laube tarafından bu torso (**04**, Lev. 5,2**)** ile ilişkilendirilen omuz bandı parçasıdır (Lev. 5, 3)[242]. Laube omuz bandı (*epomides*) üzerindeki Aenas'ın, babası Anchises ve *Palladion*'u kurtarıp Troia'dan kaçışının yer aldığı kabartma sahneyi, Forum Augustus Kabartmaları[243] ile bağdaştırmıştır. Sardes Artemision'u temelinden bulunan torso ile omuz bandı orantısal olarak uygun gözükmese de Laube başka torsoları örnek göstererek omuz bandının büyük olması gerektiğini savunur. Augustus'un MÖ 20/19 tarihinde eyaletleri gezdiğini hatırlatan Laube bu ziyaretin anısına Sardes'te olası bir Augustus kültü meydana getirilmiş olabileceğini gündeme getirir[244].

---

[235] Omuz bandı üzerinde Nike kabartması bulunan diğer heykeller Milet Tiyatrosu Torsosu (**21,** Lev. 9, 1)ve Benevento Torsosu (**12**, Lev. 6, 1)'dur.
[236] Hekler 1919, 239, No 6, Res. 167.
[237] Vermeule 1959/60, 62, Nr. 239.
[238] Oberleitner 1978, 120, No 173, Res. 101
[239] Laube 2006, s. 104, No. 18, Lev. 42.1.
[240] Laube 2006, 103-6, Lev. 41, 1-4.
[241] Cadario 2004, 291-292.
[242] Laube 2006, Lev. 83, 1.
[243] Bkz. Kleiner 1992, 96, Res. 78; Özgan 2013a, 180-181, 118a-b.
[244] Laube 2006, 208. Sardes'te MÖ 5'ten itibaren kentin akropolünde Augustus'a adanmış bir tapınak olduğu epigrafik kaynaklardan bilinmekle birlikte bu yapıya ait izler bulunabilmiş değildir. Bkz. Buckler – Robinson 1932, No 8, 16-27. Bununla birlikte bulunan bir diğer yazıta göre kentte varlığı

Helenistik Tip'te zırh kuşanmış Cumhuriyet Dönemi ve Erken İmparatorluk Dönemi zırhlı heykelleri Roma'nın imparatorluk öncesi eyalet siyasetinin bir propaganda figürüdür. Romalı önemli komutan ve idarecilerin eyalet merkezlerinde *propylon* veya agora gibi merkezi anıtsal yapılar içerisinde konulan heykelleri gerek askeri gerekse siyasi yönden bulunduğu bölgenin güvenliğini temel alan bir mesaj içermektedir. Bu nedenledir ki bu heykellere "*Soter*" (Kurtarıcı) ve "*Euergetes*" (Hayırsever) unvanları yüklenir[245]. Bu politik dinamik Roma siyasetinin yerel inanış ve beklentileri çok iyi tahlil ve tespit etmesi ile açıklanmalıdır. Zira Roma'nın uzun fakat etkili bir siyaset sonucunda hâkimiyet kurduğu eyalet toprakları MÖ 4. yüzyılın sonundan itibaren yerel krallıkların kontrolünde fakat sürekli bir savaş mücadelesi içinde olduğundan yerel halkın bitap ve yorgun durumu da dikkate alınarak Roma'nın atadığı idarecilerin birer *Kurtarıcı* ve *Hayırsever* olarak tezahürü bilinçli bir seçimdir.

Helenistik Monarşiler Dönemi'ndeki savaşlar nedeniyle Kıta Yunanistan ve Anadolu'daki sefaletin vahim boyutlara ulaştığını Rostovtzeff şu sözlerle anlatır:

"*Erken Helenistik Dönem'de ekonomik kalkınma emekleme seviyesine gelmiş daha sonra ise tamamen engellenmiştir. Bu durumun en önemli sebebi hiç şüphesiz tüm Helenistik coğrafyada hüküm süren savaş hali olmuştur. Bu savaşların sebep ve gerekçeleri pek tabi bilinmektedir. Ekonomik çerçeveden bakıldığında bitmek bilmeyen savaşlar Yunanlılar için bir felakete dönüşmüştür. Bu felaket sadece topraklarının yağmalanmasına ve şehirlerin yok edilmesi ile kalmamış bunlara sahip olanların da köleliğe mahkûm olmasına neden olmuştur. Daha da önemlisi büyük veya küçük olsun tüm Helenistik Kentler tüm paralarını kendilerini korumak için askeri harcamalara ayırmak zorunda kalmışlardır.*"[246]

Bu durumda Roma tüm Yunan Dünyası'na kurtarıcı ve istikrarı sağlayıcı bir kuvvet olarak nüfuz etmeye başlar. MÖ 3. yüzyılın sonundan itibaren Kıta Yunanistan ile daha sonra ise Pergamon ile kurulan yakın ilişkiler Akdeniz'de ekonomik ve siyasi istikrarı sağlayacak ortamın kurulmasına zemin hazırlar. Roma'nın Akdeniz'deki istikrarı sağlam gayesi de hiç şüphesiz ekonomik gerekçeler

---

muhtemel bir *Hadrianeion*'un şehrin ilk imparatorluk kültü yapısı olduğu önerilmiştir. Bkz. Hanfmann 1983, 145.

[245] Price 1986, 299-300; Touloumakos 1988, 304-324; Bernhardt 1998, 45 vd.; Laube 2006, 88-94.

[246] Rostovtzeff 1941, 4, vd.

dayanır[247]. Tüm Akdeniz kıyısındaki müttefiklerini koruma arzusundaki Roma, siyasi ve idari yönetimini kontrol altına aldığı coğrafyaların kültürel duygularına da hitap edecektir.

Bu siyasi ve kültürel program, önce Roma Cumhuriyet idaresi, hemen ardından da imparatorluk idaresi tarafından huzur, sükûnet ve bunların devamlılığının tesis edilmesi üzerine kurulmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde eyaletlere atanan yönetilerin zırhlı heykelleri bu siyasetin sorumluluğunu ve gücünü o idareciye yükleyerek atanmış yöneticinin saygınlığının Helenistik Krallar ile denk tutulması gerektiği mesajı vurgulanmış olmalıdır. Bahsi geçen birçok idareci ve imparator heykelinin yerel halk veya bir himaye eden tarafından yapıldığına ilişkin yazılı kanıtlar dahi olsa heykel programlarının içeriklerinin idarenin kontrolü dışında geliştiğini düşünmek mümkün değildir[248]. Anadolu eyaletlerinin başkent ve önemli kentlerine yerleştirilen zırhlı heykeller Roma İdaresi'nin tüm Akdeniz'i saran dominant yönetiminin birer temsilcileridirler.

Erken Augustus Dönemi ile birlikte ise bu siyasi ve idari pratiğin, muhtemelen Augustus'un kendi insiyatifi ile bir imparatorluk propagandası haline getirildiğini söylemek mümkündür. Augustus Triumvirlik Dönemi'nin başında, MÖ 42'de, maktul dayısı Iulius Caesar'ın ölmeden önce yapmayı planladığı Mars Ultor Tapınağı'nın inşasını başlatmış, tapınağın tamamlanması MÖ 12 Mayıs 2'yi bulmuştur[249]. Tapınağın tamamlanmasının ardından Mars Ultor kültü imparatorluğun askeri gücünün yegâne sembolü, Augustus'un dini ve kültürel programının en belirgin figürü haline gelmiştir[250]. Bu nedenle Roma İmparatorluk Dönemi zırhlı heykelleri her ne kadar Klasik ve Helenisitk Dönem şablon ve unsurları barındırsa da bunların Augustus'un ve Roma İmparatorluğu'nun yeni bir felsefe ile, organize bir program ve propaganda kapsamında, imparatorluğun kült imgeleri olarak ortaya çıkardığını ve kullandığını söylemek mümkündür[251].

---

[247] Gabba 1989, 221-225.
[248] Aksi görüş için bkz. Price 1986, 286-289. Lehte görüş için bkz. Walker – Burnett 1981, 9 vd.
[249] Zanker 1972, 5; Zanker 1988, 72.
[250] Gordon 2006, 400-401.
[251] Bkz. Cadario 2004, 139-53.

3.2. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Anadolu'da Zırhlı Heykel Üretimi ve Stil Gelişimi

Anadolu'daki heykel üretim geleneği içerisinde zırhlı heykellerin potansiyeli konusunda kapsamlı bir öneri günümüze kadar gündeme getirilmiş değildir. Hekler, Helenistik ve Klasik Tip zırhlı heykellerin ayrımını yaparken, Helenistik Tip zırhlı heykellerin MS 2. yüzyılda, sadece Doğu Yunanistan'da yani Anadolu'da görüldüğünü vurgular[252] ancak üretim sürecine ilişkin herhangi bir yorum yapmaz[253]. Vermeule, Hekler'in bu tespitine vurgu yaparken Yunanistan ve Anadolu'da zırhlı heykel üretimi yapıldığını belirtir fakat buna bir kanıt göstermez[254]. Vermeule MS 90-150 yılları arasında Anadolu'da dâhil olmak üzere Roma egemenliğinin sürdüğü coğrafyalarda inşa edilen tiyatroların hiç birinde zırhlı bir imparator yontusunun yer almadığı heykel programı olmadığını belirtirken Magnesia Prytaneion'undan bulunmuş zırhlı torsoyu (**08**, Lev. 4, 1) örnek göstermiştir[255]. İnan ve Rosenbaum, Perge Şehir Kapısı yakınlarında bulunan torso[256] (**35**, Lev. 13, 1) ile Perge Nymphaeumu'ndan bulunmuş olan zırhlı Hadrian Heykeli'ni (**34**, Lev. 12, 3-4)[257] tanımlarken bu heykellerin Helenistik Dönem'in *pathos* ifadesini barındıran yerel bir üslupta üretilmiş olduklarına değinirler. İnan ve Rosenbaum Perge Nympaeumu'ndan bulunan Septimius Severus Heykeli (**44**, Lev. 14, 3) için de benzer bir tanımlama yaparak bu heykellerin Anadolu'da üretilmiş olduklarını ima ederler[258]. Laube, Xanthos-Letoon, Kuzey Propylonu'nda bulunan Geç Cumhuriyet Dönemi zırhlı heykellerinden (**05**; **06**, Lev. 3, 4, 6) ve Perge'de bulunmuş Erken İmparatorluk Dönemi torsosundan (**07**, Lev. 4, 3-4) yola çıkarak bu bölgede yerel bir heykel üretim atölyesi olabileceğini gündeme getirmişse[259] de bu iddianın somut kanıtları yoktur. Cadario'da Perge zırhlı torsosunun, Helenistik

---

[252] Hekler 1919, 212; Hekler'in tespiti büyük oranda yerinde olmakla birlikte Anadolu'da bulunmuş MS 2. yüzyıldan zırhlı heykeller arasında Helenistik Tip zırh kuşanmış heykellerin oldukça az olduğunu da belirtmek gerekir. Bunların Anadolu'dak adedi 9'dur.
[253] Zaten bu görüş daha sonra bölgede bulunan Helenistik Tip zırhlı heykeller nedeniyle çürümüştür. Bkz. Laube 2006, (Delos Örnekleri) Lev. 34 1,2; (Amphipolis) Lev. 35 2.
[254] Vermeule 1959/60, 5.
[255] Vermeule 1959/60, 7.
[256] İnan – Rosenbaum 1966, 68-69, Lev. XIX 2, XXI.
[257] İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 97-8, No 46, Lev. 38 2, 39 1, 40 3,4.
[258] İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 116.
[259] Laube 2006, 83 vd.

Dönem üretim merkezi için bir kanıt olabileceğini söyler fakat tutarlı bir gerekçe gösterebilmiş değildir[260].

Stemmer, zırhlı heykelleri kol ve bacak hareketleri ile paludamentum kompozisyonuna göre 12'si ana şema olmak üzere 17 şemaya ayırmıştır[261]. Bu şematik düzenleme üzerinden zırhlı heykelleri gruplandıran Stemmer başka herhangi bir tipolojik analiz yapmamış, değerlendirdiği heykelleri ağırlıklı olarak ikonografik unsurlarına göre tarihlendirmiştir.

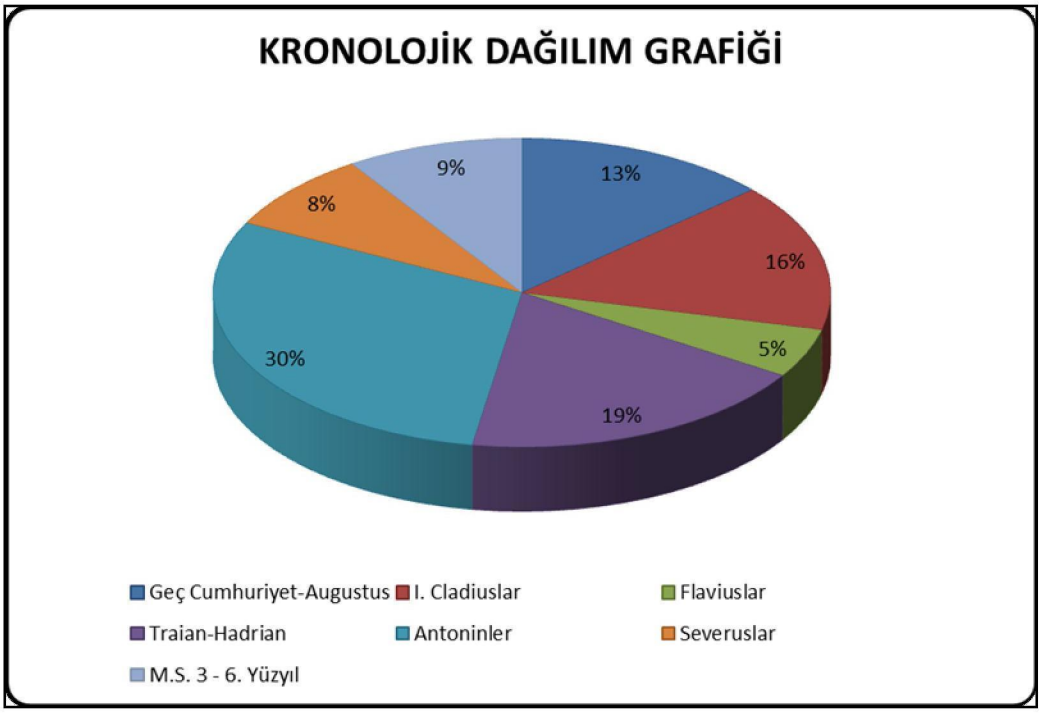
Cadario, Helenistik zırhların gelişimini incelediği çalışmasında zırhlı heykel tipoloji konusunda bazı tespitler yaptığı gibi zırh üzerinde karşılıklı grifonların yer aldığı bir grup heykeli Aphrodisias Tipi olarak adlandırmıştır[262]. Bu araştırmacı daha önce yapılan çalışmalarda da bahsedildiği üzere[263], Erken İmparatorluk Dönemi'nde ortaya çıkıp, Hadrian Dönemi heykel programı kompozisyonu içinde önemli bir yer tutan bu şablondaki heykellerin ilk olarak Aphrodisias'ta ya da bu tipin ele geçirildiği diğer Batı Anadolu kıyı kentlerinde üretilmiş olabileceğini[264] belirterek bu tipin bazı karakteristik özelliklerini tespit etmiştir[265].

Bu çalışma kapsamında yapılan inceleme sonucunda Anadolu kökenli[266] zırhlı yontular içerisinde olup Roma İmparatorluk Dönemi ve imparatorluğun ikiye ayrılmasından sonraki döneme tarihlenen serbest yada yüksek kabartma 98 heykel, stilistik ve tipolojik kriterler dikkate alınarak tutarlı bir gruplandırma yapılmaya çalışılmıştır (Bkz. Grafik 1-2). Yapılan gruplandırma zırhlı yontuların dekortaif unsurları göz önünde bulundurularak tespit edilen şablon ve motif benzerliklerinin bir araya getirilmesi ile mümkün olmuştur.

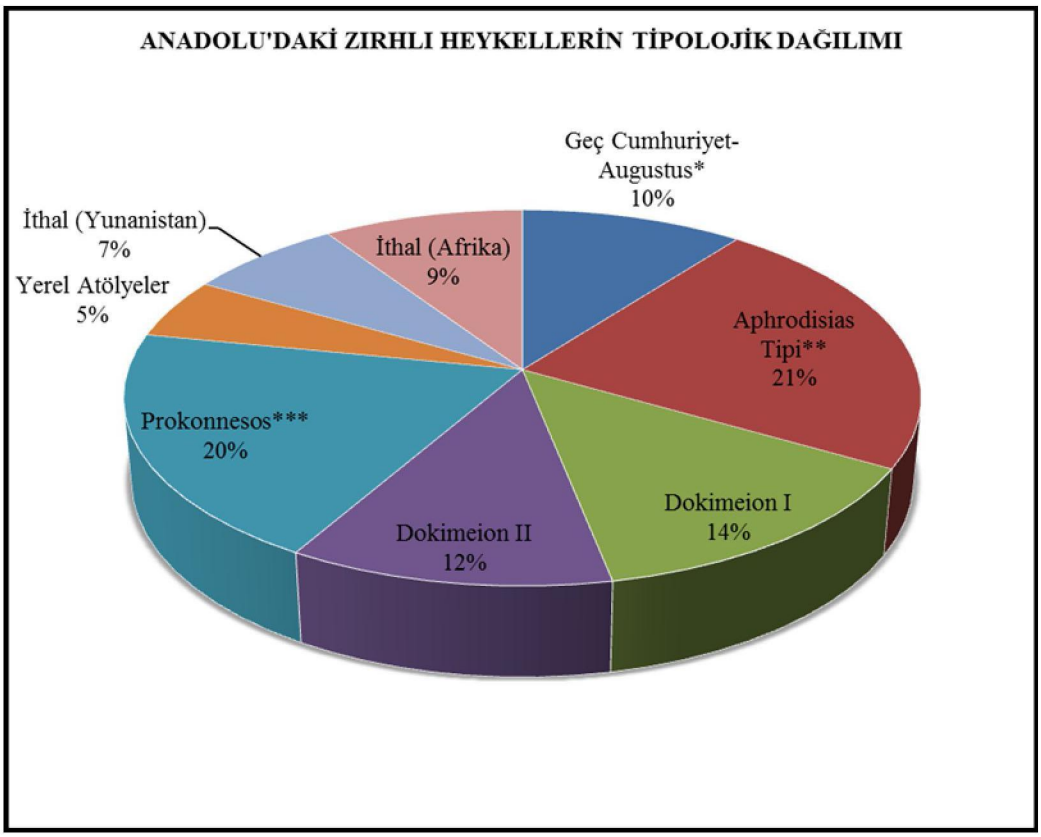
Tespiti yapılan 98 heykelin 67'sinin Anadolu'da faaliyet gösteren heykeltıraşlık atölyeleri tarafından üretilmiş oldukları stil-kritik ve arkeolojik kanıtlar yolu ile tespit edilmiştir (Bkz. Grafik 2). İsimlerini üretildikleri atölyelerden alan

---

[260] Cadario 2004, 303-304.
[261] Stemmer 1978, 5; 120-121.
[262] Cadario 2004, 241 vd.; 365-68.
[263] Vermeule 1959/60, 43.
[264] Cadario 2004, 365.
[265] Cadario 2004, 369.
[266] Çalışma kapsamında da görüleceği üzere yapılan analiz neticesinde Anadolu coğrayasında bulunan heykeltıraşlık atölyelerinde üretilerek ihraç edilen heykeller ile Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonraki süreçte Roma'ya götürülen heykeller de stilistik bağlantılar kurularak kataloğa ve analize dahil edilmiştir.

Grafik 1 - Kronolojik Dağılım

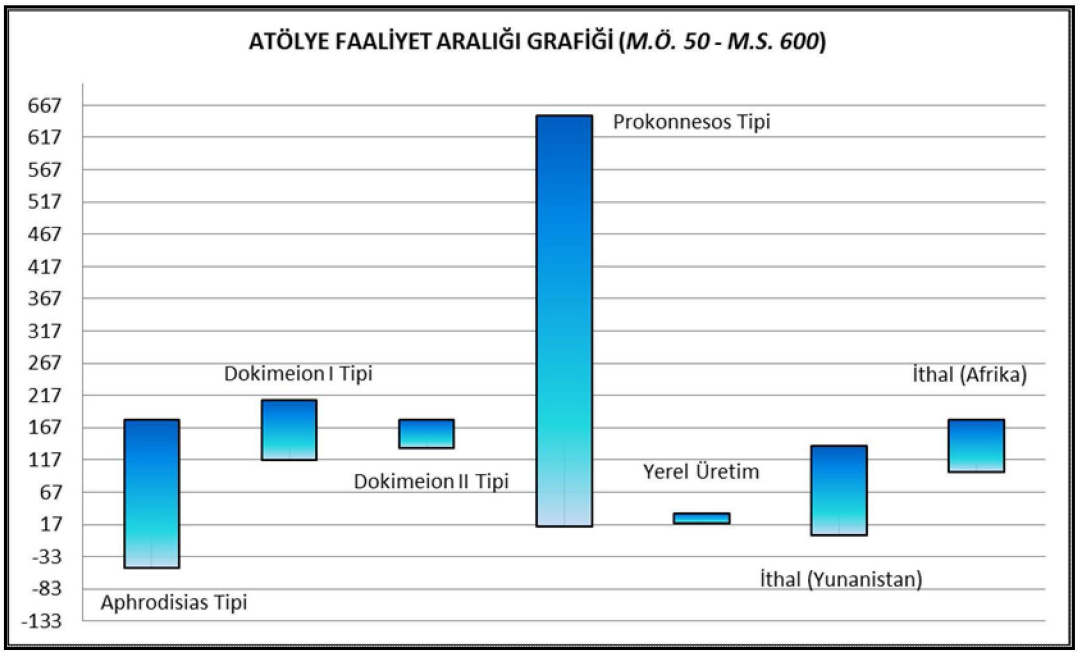

Grafik 2 - Tipolojik Dağılım

farklı heykel tipleri birbirlerine benzer özellikler barındırmakla birlikte aynı tipteki heykellerin belirli bir şablon üzerinden üretilmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Yapılan sınıflandırmaya göre Anadolu'da üretilmiş olduğu düşünülen heykellerden 22 adedi Aphrodisias Tipi'ne, 13 adedi Dokimeion I Tipi'ne, 12 adedi Dokimeion II Tipi'ne, 19 adedi ise Prokonnesos Tipi'ne girmektedirler. Geriye kalan heykellerden 5 adedi Anadolu'daki bir takım yerel atölyeler tarafından üretilmişken 7 adedi muhtemelen Kıta Yunanistan'daki bir atölyeden, 9 adedi ise Afrika'daki bir atölyeden ithal edilmiş olmalıdır.

Anadolu Tipi veya Küçük Asya Tipi olarak adlandırılabilecek zırhlı heykeller tipolojik ve şematik olarak bir araya getilirken en önemli belirleyici unsurlarheykellerin üzerine işlenen ve hazır bir şablondan tekrarlanan motifler olmuştur. Anadolu Tipi zırhlı heykellerde en çok tercih edilen gövde süslemesi olan karşılıklı grifon kabartmaları, zırhların altından sarkan *pteryges* rozetleri üzerine yerleştirilen protomlar ve zırhın göğsüne yerleştirilen gorgo başları, zırhlı heykellerin genel stil özelliklerinin gruplandırılmasını sağlamıştır. Aynı atölyede üretilmiş grifonların stilisitik farklılıkları ise bu atölyelerin kronolojik gelişiminin göstergesi olmuştur.

Grafik 3 - Atölye Faaliyet Aralıkları

Heykellerin kronolojisinin belirlenmesinde heykellerin ponderasyon ve matkap kullanım oranları gibi teknik gelişmeler dikkate alınmıştır. Bununla birlikte zırhlı heykellerin zırh alt kenarından sarkan *pteryges* bantlarının uzunluklarının kronolojik olarak farklılıklar gösterdiği tespit edilerek bu stilistik parametre, tarihi bilinen kabartma ve sanat eserleri ile eşleştirilerek tutarlı bir kronoloji elde edilmeye çalışılmıştır.

3.2.1. Aphrodisias Tipi Zırhlı Heykeller ve Stil Gelişimi

Kentte bulunan zırhlı heykeller ve kentin Erken İmparatorluk Dönemi yapılarından Sebasteion'un yüksek kabartma panellerinde yer alan zırhlı yontular nedeniyle Aphrodisias Tipi adını alan grup daha önce de Cadario tarafından da aynı isimle anılmıştır[267]. Cadario'nun bu gruba dâhil ettiği heykelleri sınıflandırma yöntemi bu çalışma ile meydana getirilen sınıflandırma ve analiz kriterleri ile aynı olmadığından bu çalışmada Aphrodisias Tipi içerisinde değerlendirilen heykellerden bazıları farklı olmuştur. Aynı zamanda her iki çalışmada da bu gruba giren heykellerden bazılarının stilistik değerlendirmeleri ve tarihlendirme aralıklarında farklı önermeler ortaya çıkmıştır[268].

Cadario'nun tespit ettiği on zırhlı heykele göre Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin bazı karakteristik özellikleri ve bunları birbirlerinden ayıran bazı bezeme farklılıkları mevcuttur[269]. Bu farklılıklar gorgo kabartmasında kullanılan "küçük aegis", "karşılıklı grifonlar" ve Aphrodisias General Heykeli (**11**, Lev. 5, 3-4), Milet Tiyatrosu Torsosu (**21**, Lev. 9, 1) ve Benevento Heykeli'nin (**12**, Lev. 6, 1) sağ göğsünde görülen *Viktoria/Nike* kabartmasıdır[270]. Bu grubun en erken örneği olan Aphrodisias General Heykeli'nin sağ göğsü üzerinde yer alan uçuşan Nike, zırhlı heykeller üzerinde çok ender görülen bir bezeme unsurudur. Cadario bu ikonografinin Roma Cumhuriyet Dönemi, Augustus veya Iulius Claudiuslar Dönemi'nin bir geleneği olabileceğini vurgular[271].

Bu çalışma ile kapsamında Aphrodisias Tipi olarak sınıflandırılan heykeller bazı bezeme unsurları farklılık gösterse de stilistik ve tipolojik benzerlikleri dikkate alındığında aynı şablondan üretilmiş olduğu anlaşılan heykellerden meydana gelmektedir. Bu tipolojiye giren 22 heykelden[272] 13 adedi *pteryges* rozeti barındırmayan Helenistik Tip bir zırh kuşanmışken[273], geri kalan 9 heykel zırh alt

---

[267] Bkz. Cadario 2004, 241-247.
[268] Örneğin Cadario Tralleis'te bulunmuş olan Nero Heykeli'ni *pteryges* rozetleri dışında tüm bezeme unsurları Aphrodisias Tipi olarak adlandırdığı heykeller ile örtüşmesine rağmen bu gruba dâhil etmemiştir. Bkz. Cadario 2004, 367.
[269] Cadario 2004, 365.
[270] Cadario 2004, 366.
[271] Cadario 2004, 366.
[272] Burada Aphrodisias Sebasteionu panellerinde yer alan ve nerdeyse serbest heykel kadar yüksek kabartma şeklinde işlenmiş yontularında Aphrodisias Tipi heykeller arasına dahi edildiklerini belirtmek gerekir. Bkz. Kat. No **16-20.**
[273] Bkz. Kat. No **11-14, 19, 21, 22, 25-28, 31, 33.**

kenar profilinin altında tek sıra *pteryges* rozeti taşımaktadırlar[274]. Bu nedenle Aphrodisias Tipi Zırhlı Heykelleri Helenistik Zırh Formlu Grup ve Klasik Zırh Formlu grup olarak ikiye ayırmak mümkünüdür. Ancak bu durumun heykellerin temel stil özellikleri dikkate alındığında aynı atölye ya da aynı şablon üzerinden üretilmiş olduklarından, tutarlı bir sonuç vermez. Bununla birlikte bu tipoloji içinde değerlendirilip, zırhları üzerinde karşılıklı grifon bulunmayan 5 adet heykel[275] stil ve kompoziyon olarak bu grubun heykelleri ile benzerlikler gösterdiği için Aphrodisias Tipi başlığı altında incelenmiştir.

Aphrodisias Tipi 22 heykelden 8 adedi Stemmer Schme VIII'e, 4 adedi Schema II'ye, 3 adedi Schema IIa'ya, 2 adedi Schema V'e diğerleri ise Schema I, III ve IV'e girmektedir. Bu grupta ağırlıklı olarak görülen Schema VIII'in Anadolu Tipi Aphrodisias Heykelleri'nde aynı şemaya giren diğer heykellerden farklı olarak *paludamentum*'larının göğüs üzerinde dökümlü olarak işlenmediği, bunun yerine ince bir silme ile omuza ulaştığı tespit edilebilmektedir. Benzer bir durum Schema II grubuna giren heykeller için de mevcuttur.

Bu grubun en erken tarihli yontusu Aphrodisias General Heykeli'dir (**11,** Lev. 5, 4-5)[276]. Kentin Boluterionu'nda bulunmuş olan ve heykeltıraş Apollonios Aster'in imzasını taşıyan zırhlı general yontusu göğsünde karşılıklı grifon ikonografisini taşıyan en erken heykel olması bakımından oldukça önemlidir. Hallet tarafından yapılan tespite göre zırhlı yontu, bir arada bulunduğu dörtlü heykel grubu içerisinde yer alan rahip heykelinin babası olmalıdır ve olasılıkla Romalı bir generaldir[277]. Laube eseri Augustus Dönemi "*Düz Zırhlı Tek Sıra Deri Kayışlı*" grup içerinde değerlendirerek Hallet'in tarihlendirmesini ve tanımlamasını desteklemiştir[278]. Cadario'da Hallett'in tarihlendirmelerine uyar ve Aphrodisias General heykelini temel alarak oluşturduğu gruba Aphrodisias Tipi adını verir[279].

Bu tipin karakteristik özellikleri ve birbirlerinden ayrılan bazı yönleri mevcuttur. Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerde en belirgin ayırt edici unsur, diğer

---

[274] Bkz. Kat. No **15-18, 20, 23,24, 29, 30, 32.**
[275] Bkz. Kat. No **16, 19, 25, 26, 29.**
[276] Mellink 1973, 189, Lev. 37, Res. 36; Reynolds 1982, 166, VII Doc. 4; Vermeule 1974, 17-18 No 233A; Hallett 1998, 62-69, Res. 2-11; Smith 2006, 122-24 No 14 Lev. 14-16; Cadario 2004, 241-244, XLVI, 1,2; Laube 2006, 116 vd. No 4, Lev. 49, 1-3; Smith – Lenaghan 2008, 71 vd. Res. 1, 10.
[277] Hallett 1998, 62-69; Smith 2006, 122-24 No 14; Smith – Lenaghan 2008, 71.
[278] Laube 2006, 116 vd.
[279] Cadario 2004, 241-244.

tiplerde de olduğu gibi, göğüs üzerine yerleştirilmiş olan grifonların stilistik özellikleridir. Aphrodisias General Heykeli bu tipteki grifonları analiz edebilmek için en uygun örnektir (bkz. Lev. 5, 5; Çiz. 3).

Çizim 3

Heykelin kuşandığı zırhın karın bölgesine karşılıklı yerleştirilmiş olan grifonlar birbirlerine çok yakındırlar. Uzun boyunları yarım daireye yakın kıvrılmış, keskin gagaları göğüslerine değecek seviyeye gelmiştir. Ucu sivri gaga çengel biçimlidir. Grifonların yüzünde sert bir ifade vardır. Kaslı ve güçlü boyun oldukça çevik bir izlenim verir. Enseden başlayarak sırta doğru uzanan keskin diş şekilli yeleler grifonun güçlü imajını pekiştirmektedir. Grifonların kanatları da kafatası yapısına uygun biçimde işlenmiştir. Dolgun, güçlü tüylerden meydana getirilen kanatlar göğüs altından koltuk altına doğru uzanmakta, kanatların ucu en yukarda öne doğru kıvrılarak grifonun dinamik ifadesi desteklenmektedir. Karna dolanan *cingulum* grifonların gövdesini ve ön ayaklarını kapatsa da arka ayakların da grifonun genel karakteristiğine uygun olarak güçlü ve yırtıcı bir biçimde işlendiğini söylemek gerekir.

Bu grup içerisinde değerlendirilen karşılıklı grifonlu Benevento Heykeli (**12**, Lev. 6, 1)[280], Apollonia Heykeli (**14**, Lev. 6, 2), Milet Tiyatrosu Torsosu (**13**, Lev. 6, 3-4)[281], Tralleis Nero Heykeli (**15**, Lev. 7, 1-2)[282], Berlin'deki Milet Torsosu (**21,** Lev. 9, 1)[283], Pola Tiyatrosu Torsosu (**22**, Lev.9, 2)[284], Ephesos Celsus Kütüphanesi Heykeli (**23**, Lev. 9, 3-4)[285], Pergamon Torsosu (**29**, Lev. 11, 2)[286], Aphrodisias Antoninus Pius Heykeli (**30**, Lev.11, 3)[287], Telmessos Tiyatrosu Torsoları (**31**, Lev. 11, 4; **32**, Lev.12, 1) ve Seleukeia Heykeli'nin (**33**, Lev. 12, 2)[288] hepsinde yukarıda anılan stilistik özellikleri görmek mümkündür. Ponderasyon ve bazı stilistik özellikleri nedeni ile bu grup içerisine dahil edilen Halikarnassos Heykeli (**24**, Lev. 10, 1)[289] uzun yıllardır açık alanda kalmış olduğundan yüzeyindeki tüm dekorasyonu yok olmuştur ancak bu heykelin de karnı üzerinde karşılıklı grifonların yer aldığını varsaymak yanlış olmayacaktır.

Aphrodisias Sebasteionu Dioskurlar Heykelleri (**17**[290] - **18**[291], Lev. 8, 1-2), Roma Kabartması (**20**, Lev. 8, 4)[292] ve Tralleis Heykeli'nin (**28**, Lev. 11, 1)[293]

---

[280] Hallet 1998, 68, a; Rotili 1986, 31; Rotili 1972, 113-114, Res. 82; Cadario 2004, 358-360, Lev. XLVI, 3.

[281] Hekler 1919, 238, No. 3; Vermeule 1959/60, 61, No. 234; Kleiner 1970, 18; Stemmer 1978, 39, dn.108; Vermeule 1980, No. 271A, 24-25; Koppel 1985, 29 ve dn. 67; Bol 2011, 123, 144, VII.1.22, Lev. 64.

[282] Hanfmann – Vermeule 1957, 232; Mancini 1911, 182, No 22; Mendel 1912/14, No 584; Muthmann 1951, 50 vd., 211, Lev. 8; Goethert 1935, 137, Lev. 52; Vermeule 1959/60, 43, No 76, Lev. VII, Res. 23; Niemeyer 1968, 92, No 37, Res. 37, 1; Stemmer 1978, 17, dn. 62; Sperti 1990, 41, dn. 31, Res. 31; Vermeule 1980, 63, Res. 24; Bergmann 1998, 153-55, Res. 2, Lev. 30, 3; Cadario 2004, 184, 366-368, Lev. XXV 4.

[283] Hekler 1919, 238-9, No. 4, Res. 166; Vermeule 1959/60, 61, No 235; Stemmer 1978, 101, dn. 283; Strocka 1981, 14 dn. 38; Koppel 1985, 29 ve dn. 67; Cadario 2004, 361-362, Lev. XLVII 2; Bol 2011, 144-145, VII.1.23; Lev. 65.

[284] Hekler 1919, 24041, No 10, Res. 169; Fisher 1996, 168, dn. 996, 170, Lev. 44b; Fuchs 1987, 109; Vermeule 1959/60, 61-62, No 236; Hallett 1998, 68; Cadario 2004, 359-60, Lev. XLVI 4.

[285] Heberdey 1905, Mendel 1912/14, 584 Nr. 1373; Goethert 1935, 137; Eichler 1953, 57 vd. Res. 101; Vermeule 1959/60, 58 Nr. 208 Lev. XVIII, 53; İnan – Rosenbaum 1966, Nr. 144, Lev. 83.2, 84. 1-2; Stemmer 1978, 101, VIII 6, Lev. 70,3; Cadario 2004, 363-364; Strocka 2013, 597 vd. Res. 1-4.

[286] Radt 1982, 558, Res. 28;Cadario 2004, 363, Lev. XLVII 4.

[287] Erim 1981, 24; Erim 1982, 168;Erim 1986, 128; Smith 1993, 355, Res. 12; Smith 1996, 67, Res. 72; Smith 2006, 126-128, Lev. 17; Smith – Lenaghan 2008,126-28, No 17, Lev. 17.

[288] Keil – Wilhelm 1931, 9, Lev. 7, No 19, Lev. 9, No20; Vermeule 1959/60, 63, No 251; Çalık 1997, 209, No 119, Lev. 60 (a). Seleukeia am Kalykadnos kökenli Adana Müzesi Heykeli'nin karnı üzerindeki karşılıklı grifonlar stil olarak Aphrodisias Tipi'ne benzerlik göstermekle birlikte heykelin diğer üslup özellikleri Aphrodisias Tipi grubundaki heykellerle çok yakın benzerlikler göstermemektedir ancak heykelin diğer tipolojilere giren heykeller ile olan yakınlığı da kuşkuludur.

[289] Vermeule 1964, Nr. 262A, Lev. 21 Res. 10.

[290] Ilgım 2008, 40-41.

[291] Ilgım 2008, 36-37.

[292] Rose 2005, 5-6, Res. 6; Ilgım 2008, 68-69.

zırhları üzerine işlenen grifonlar benzer bir şablonunun replikleri olsa da işçilik bakımından oldukça özensiz ve beceriksiz bir ustanın ürünüdürler veyahut çok acele ile üretilmişlerdir. Özellikle İstanbul Tralleis heykelinin zırh kompozisyonunda grifonların adeta papağana benzer üslupları ile grifonların gorgo ile olan oran ve konumları bu heykelin zamanla dejenere olmuş bir atölyenin ürünü olduğunu söylememize imkan vermektedir.

Aphrodisias Sebasteion'u Nero Heykeli (**16**, Lev. 7, 3-4), Aenas Kabartması (**19**, Lev. 8, 3), Ephesos Heykelleri (**25**[294]; **26**[295], Lev. 10, 2, 3), Hierapolis Torsosu (**27**, Lev. 10, 4) karınları üzerinde karşılıklı grifon bulunmasa da bu grubun diğer stil özelliklerini taşımaktadırlar ve grup içerisinde değerlendirilirler. Zırhlarında grifon kabartması bulunmayan heykellerden Aphrodisias Nero Heykeli (**16**) ve Aeneas Kabartması (**19**) olasılıkla heykeltıraşlık programı nedeniyle bu bezemeyi barındırmaz. Ephesos Heykelleri (**25, 26**) ve Hierapolis Torsosu'nun (**27**) bölgede görevli bir vali ya da bir askeri temsil ettiğini önermek mümkündür.

Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin göğüsleri üzerine yerleştirilen gorgo başları birbirlerinden farklı özellikler göstermekle birlikte bu farklılıklar bu grubun dışındaki yontularda karşımıza çıkmadığından bu farklılıkların dönemsel yahut şablon farklılıklarından kaynaklandığını önermek mümkündür. Bu grupta anılabilecek ilk gorgo iki yana hafif genişçe açılmış, dokulu bir *aegis* üzerinde yer alan küçük formlu olandır. Bu tip gorgo başı Aphrodisias General Heykeli (**11**), Benevento Torsosu (**12**), Milet Tiyatrosu Torsosu (**13**), Apollonia Torsosu (**14**), Tralleis Nero Heykeli (**15**), Milet Tiyatrosu Torsosu (**21**), Pola Tiyatrosu Torsosu (**22**), Pergamon Torsosu (**29**) üzerinde görülebilir. Çok belirgin olmasa da Aphrodisias Antoninus Pius Torsosu (**30**) ve Ephesos Celsus Kütüphanesi Heykeli (**23**) bu grubun dışında kalır zira bu heykellerin gorgoları yüksekçe kabartılmış, yoğun saç dokulu ve hafifçe başları sağa dönüktür. Aphrodisias Tipi heykellerin göğsünde görülen bir diğer gorgo tipi olan yüksekçe kabartılmış, yoğun saç dokulu gorgo başları aegis üzerinde değil, doğrudan zırh üzerindedir. Bu tip gorgo başları

---

[293] Mendel 1912/14, No 1109; Hekler 1919, 240, No 9, Res. 168; Vermeule 1959/60, No 231, Lev. XIX, Res. 57; Stemmer 1978, dn. 283; Özgan 1995, 105, Lev. 28, 2; Cadario 2004, 362-363, Lev. XLVII 3.

[294] Hekler 1919, 239, No 8; Heberdey 1905, 175, Res. 138; Vermeule 1959/60, 62, No 241; Cadario 2004, 395, Lev. LII 1.

[295] Hekler 1919, 239, No 7; Heberdey 1912, 175-6, Res. 137; Vermeule 1959/60, 62, No 240; Cadario 2004, 394-395, Lev. LII 2.

Aphrodisias Antoninus Pius Torsosu (**30**) ve Ephesos Celsus Kütüphanesi Heykeli'nin (**23**) yanı sıra, Tralleis Heykeli (**28**) ve Helenistik Tip zırh kuşanmış olan Telmessos Tiyatrosu Torsosu'nda (**31**) görmek mümkündür. Telmessos Tiyatrosu'ndan bulunmuş olan Klasik Tip zırhlı torsonun (**32**) göğsündeki oldukça geniş aegis üzerindeki gorgo başı ender görülen bir uygulama olmakla birlikte bu şablona benzer daha basit ve acemice işlenmiş gorgolar Tralleis kökenli İstanbul Heykeli (**28**) ile Aphrodisias Sebasteionu'ndan bulunmuş olan Roma Kabartması (**20**) ve Dioskurlar Kabartmaları'nda (**17, 18**) da görülebilmektedir.

Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerden Aphrodisias General Heykeli (**11**), Aphrodisias Antoninus Pius Heykeli (**30**), Pergamon Torsosu (**29**), Milet Torsosu (**21**) ve Benevento Torsosu'nun (**12**) sağ koltuk altlarına, metal zırhın kenarına, olasılıkla koltuk altının zırhtan zarar görmesini engelleyici, deriden bir koruyucu aksesuar eklendiği görülmektedir. Sivri uçlu diş şeklindeki bu deri parça Aphrodisias Tipi'ne giren heykellerin tümünde görülmese de, Dokiemeion I Tipi'ne giren Dinar Torsosu (**37,** Lev. 14, 2) ile Perge Marcus Aurelius Heykeli'nde (**39**, Lev. 14, 4) görülebilmektedir.

Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin tümünün karın bölgesine, karşılıklı grifonların gövdesini kapatacak biçimde ince bir *cingulum* bağlanmıştır. Heykellerin büyük bir çoğunluğunda bağlama şekli aynıdır. Bu bağlama biçiminde gövdeye iki tur sarılan kuşak, ikinci turun bitiminde Herakles Düğümü ile bağlanır. Kuşağın uçlarından sağdaki, alttan kuşak altına sıkıştırılarak ucu aşağıya doğru çevrilir ve sarkıtılır. Kuşağın soldaki ucu ise gövdeyi saran kuşağın üzerinden kuşağın altına sıkıştırılarak aşağı doğru sarkıtılmaktadır. Bu uygulamayı Aphrodisias Tipi Helenistik Zırhlı Grup içerisine giren Aphrodisias General Heykeli (**11**, Lev. 5, 3-4), Apollonia Torsosu (**14,** Lev. 6, 2), Berlin Milet Torsosu (**21**, Lev. 9, 1), İstanbul Tralleis Heykeli (**28**, Lev. 11, 1), Benevento Heykeli (**12**, Lev. 6, 1) ve Pola Torsosu'nda (**22**, Lev. 9, 2) görmek mümkünken aynı tipin Klasik Zırh Formlu grubuna giren Pergamon Torsosu (**29**, Lev. 11, 2), Telmessos Torsosu (**32**, Lev. 12, 1) ve Ephesos Celsus Kütüphanesi Heykeli'nde (**23**, Lev. 9, 3-4) de kuşak benzer biçimde bağlanmıştır. Tralleis Nero Heykeli (**15**) ile Aphrodisias Nero Kabartması (**16**) yontularında *cingulum*'lar önden düğümlenmiş daha sonra alttan yana doğru açılarak kuşağın altına doğru sıkıştırılarak aşağı, vücudun yanlarına doğru

sarkıtılmışlardır. Diğer gruptan farklı olan bir diğer yontu da Nero heykellerinde olduğu gibi kuşağı yanlara doğru uzatılarak neredeyse gövdenin kenarlarından sarkıtılmış olan bir *cingulum* taşıyan Aphrodisias Tipi Helenistik Form Zırhlı Telmessos Torsosu'dur (**31**). Ephesos kökenli torsolar (**25**, **26**) ile Hierapolis Torsosu'nun (**27**) *cingulum*'ları ise kurdela biçiminde bağlanarak farklı bir şablon meydana getirmektedirler.

Aphrodisias Tipi Zırhlı Heykellerin hem Helenistik hem de Klasik Formlu Zırh kuşanmış olanlarının büyük bir çoğunluğunun zırh alt kenar profilleri geniş bir yay biçimindedir. Bu heykeller arasında yalnızca Aphrodisias Sebasteionu kabartmalarından Aenas (**19**) ve Roma'nın (**20**) zırh alt kenar profilleri, Ephesos Torsosu (**26**), Hierapolis Torsosu (**27**) ve Aphrodisias Antoninus Pius Heykeli'nin (**30**) zırh alt kenarları çanak formludur. Bir diğer farklı örnek Klasik Tip zırhlı Telmessos Tiyatrosu torsosunun (**32**) birkaç ince profil ile kalınlaştırılmış zırh alt kenar profilidir[296].

Zırh alt kenar profillerinin altından sarkan *pteryges* rozetleri bulunan Aphrodisias Tipi Klasik Formlu Zırhlı Heykellerden Tralleis Nero Heykeli (**15**), Aphrodisias Nero Kabartması (**16**), Ephesos Celsus Kütüphanesi Heykeli (**23**), Pergamon Torsosu (**29**), Aphrodisias Antoninus Pius Heykeli (**30**), ile Telmessos Tiyatrosu Torsosu'nun (**32**) *pteryges* rozetlerinin büyük bölümü korunmuştur ve dizilimleri aşağıdaki gibidir. Diğer Anadolu tipi zırhlı heykellerde olduğu gibi Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin *pteryges* rozet sırası tek sıradan oluşur. Bunlardan erken tarihlilerin rozetlerinde yıldız ve çiçek motifleri ağırlıklı olarak görülürken MS 2. yüzyıla tarihlenenlerde koçbaşı, aslan başı ve boğa başı protomlarının yer almaya başladığını belirtmek mümkündür[297].

[296] Bu uygulama olası bir kırılma veya hatalı işçilikten kaynaklanan düzeltmeden kaynaklanıyor olabilir.
[297] Bu protomların tasvir manalarına ilişkin öneri için bkz. sf. 140-153.

15			Çiçek	Yıldız	Çiçek	Yıldız	Çiçek	Yıldız	Çiçek		MS 1. Yüzyıl
16			Yıldız	Çiçek	Yıldız	Çiçek	Yıldız	Çiçek	Yıldız		
23	Kartal	Koç B.	Portre	Çiçek	Çiçek	Aslan	Çiçek	Çiçek	Portre	Çiçek	
29	Boğa	Fil B.	X	X	X	Koç B.	X	X	X	X	MS 2. Yüzyıl
30			Çiçek	Panter	Boğa	Koç B.	Kartal	Fil Başı	Panter		
32		Çiçek	Domuz	Koç B.	Panter	Kartal	Panter	Panter	Koç B.	Kalkan	

Aphrodisias Tipi Heykellerin *Pteryges* Rozetleri

Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin 15'inde tek sıra *pteryges* bandı düzenlemesi görülürken 7 heykelin bantları iki sıradan oluşmaktadır. Bu bantların boyları bazı heykellerde içe giyilen tuniğin tüm etek boyunu gösterecek kadar kısa iken bazı heykellerde *pteryges* bandının boyunun tunik eteğinin çok dar bir bölümünün görünebileceği kadar uzayarak diz kapağının üzerine kadar ulaştığı görülmektedir. Esasında bu durum Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin tipolojik varyasyonları ve kronolojik sınıflandırma açısından çok önemlidir.

Aphrodisias Tipi Zırhlı Heykellerin en erken tarihlisi olan Aphrodisias General Heykeli'nin (**11**) *pteryges* bantları bilinen en kısa bantlı heykellerden biridir. *Pteryges* bandının kısa oluşu nedeniyle iç giysi olarak kullanılan tuniğin etek boyu tamamen görünür. Tuniğin etek kısmı bacağın hareketli olduğu bölümde aynı MÖ 4. yüzyılın Neoattik mezar stellerinde olduğu gibi gergindir[298]. Benzer *pteryges* bandı ve tunik kompozisyonu Benevento Takı'nın yakınlarından bulunan[299] Benevento Heykeli (**12**), Milet Tiyatrosu Torsosu[300] (**13**) ve Apollonia Torsosu'nun (**14**) *pteryges* bant boyları ve tunik etekleri için de geçerlidir. Bunlardan Benevento Heykeli Cadario tarafından Aphrodisias Tipinin son temsilcilerinden biri olarak gösterilmiştir. Cadario, heykelin birlikte bulunduğu diğer heykellerin mermerleri ile aynı mermerden üretildiğini ve buluntu yerini dikkate alarak Traian'ı tasvir ettiğini belirtmiş ancak stilistik bir değerlendirmeye gitmemiştir[301]. Hâlbuki Traian'a ait

[298] Bkz. Diepolder 1931, 52, Lev. 52; Vermeule 1959/60, A9, Lev, 1, 3; Laube 2006, 21, Lev. 7, 4.
[299] Rotili 1972, 113-114, Res. 82; Rotili 1986, 31; Hallett 1998, 68, a; Cadario 2004, 357-358; Lev. XLVI 3.
[300] Hekler 1919, 238, No. 3; Vermeule 1959/60, 61, No. 234; Kleiner 1970, 18; Stemmer 1978, 39, dn.108; Vermeule 1980, No. 271A, 24-25; Koppel 1985, 29 ve dn.67; Bol 2011, 123, 144, VII.1.22, Lev. 64.
[301] Cadario 2004, 357-358.

veya ona atfedilen zırhlı heykellerin hiçbiri Benevento Heykeli ile benzerlik göstermemektedir[302]. Traian Dönemi'ne gelindiğinde zırhlı heykeltıraşlık üslubunda önemli değişiklikler meydana gelmiş, Iulius Claudiuslar Dönemi'nin Neoattik üslubu yerini mono blok, hareketsiz yapılı heykellere bırakmıştır[303]. Bu durumu Benevento Torsosu'nun bulunduğu Traian Benevento Anıtı'nın kabarmalı nişlerinde yer alan zırhlı Mars Ultor ve Honos betimlemeleri üzerinden tahlil etmek dahi mümkündür[304]. Traian'a ait olup Neoattik üslubun en çok hissedildiği Fogg Traian heykelinde dahi Benevento Heykeli'nin esnekliği görülmez[305]. Benzer bir tarih aralığı Milet Tiyatrosu Torsosu için de verilmiştir[306] ancak stil kritik olarak değerlendirildiğinde bu yontunun da MS 1. yüzyılın ilk yarısından daha geç bir tarihe verilmesi mümkün değildir. Bu dönemde zırhlı yontuların *pteryges* bantlarının kısa ve tunik eteğinin boylu boyunca göründüğü kompozisyonları Erken İmparatorluk Dönemi kabartmalarında bulmak mümkündür. Claudius Dönemi'ne tarihlenen Ravenna Kabartması'ndaki zırhlı Drusus'un, yalnızca rozetlerinden oluşan *pteryges* düzenlemesi ve uzun tunik eteği[307] ile bu kompozisyona çok benzer biçimde Gemma Augusta üzerinde yer alan prens figürü,[308] bu şablonun Erken Iulius Claudiuslar Dönemi'ndeki varlığını kanıtlamaktadır.

MS 1. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Aphrodisias Tipi Zırhlı heykellerin şablonunda bir takım küçük değişiklikler olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Nero'nun tahta çıkışı ile ilişkilendirilen Aphrodisias

---

[302] Bkz. Stemmer 1978, I 9, Lev. 6, 1; I 10, Lev. 6, 3; IIa 8, Lev. 16, 1; III 10, Lev. 20, 3; V 4, Lev. 35, 3; X 3, Lev. 76, 1-2; Ayrıca Perge Traian Heykeli (**89**) için bkz. İnan 1980a, 6; İnan 1980b, 608; Mellink 1980, 509; İnan 1983, 119-120; Bennett 1997, Lev. 2c; Özgan 2013b, 77, Res. 63, a-b.

[303] Stemmer 1978, 129.

[304] Hassel 1966, Lev, 6, 1; 6, 2.

[305] Hanfmann – Vermeule 1957, Lev. 68; Vermeule 1959/60, No 168; Stemmer 1978, V 4, Lev. 35,3.

[306] Hekler, torsoyu MS 2. yüzyılın Helenistik tipte üretilen heykelleri arasında anar ve Milet tiyatrosunda bulunmuş olan Berlin torsosu (**21**) ile birlikte Milet Tiyatrosunun inşa süreci ile ilişkilendirir. Hekler bu heykellerin imparatorluk ailesinden portreler taşıması gerektiğini de vurgular. Vermeule torsoyu Antoninler Dönemi Helenistik Tip Zırhlar içerisinde değerlendirerek, kalitesiz bir örnek olarak anar ve bu tip zırhlı heykellerin Ephesos'da olabilmesinin beklenebileceğini söyler. Vermeule bu tip heykellerin özellikle Marcus Aurelius ve Lucius Verus için dikildiğini ve olasılıkla Lucius Verus'un Parth Seferi ile ilişkili olması gerektiğini savunur. Stemmer'de eseri Antoninler dönemi eserleri arasında gösterir. Bol heykelin Marcus Aurelius veya Commodus' ait olması gerektiğini önerirken olasılıkla MS 2. yüzyılın 70'li yıllarında üretilmiş olduğunu belirtir. Bkz. Hekler 1919, 238, No. 3; Vermeule 1959/60, 61, No. 234; Stemmer 1978, 39, dn. 108; Vermeule 1980, No. 271A, 24-25; Bol 2011, 123, 144, VII.1.22, Lev. 64

[307] Hafner 1955, 171-73; Ryberg 1955, 90-3; Jucker 1976, 237-67; Kleiner 1992, 145 vd., Res. 121; Vermeule 1959/60, 19, D.5; Rose 1997, 1000-1002, Kat. No 30, Lev. 98, 99.

[308] Sieveking 1931, 10 vd.; Kleiner 1992, 70, Res. 47; Vermeule 1959/60, 18, D.2.; Özgan 2013a, 187, Res. 22.

Sebasteionu Kabartmaları ile Tralleis Nero Torsosu'nun (**15**) kesin tarihleri Aphrodisias Tipi'nin gelişim sürecinin tespitine yardımcı olurlar. Bu dönemde koruyucu *pteryges* bantlarının boyutlarının baldırın ortasına kadar uzayarak tunik eteğini kapatmaya başladığı görülür. Bu nedenle Aphrodisias Sebasteionu kabartmaları ile Tralleis Nero Heykeli'nin yanı sıra, Berlin Milet Torsosu (**21**) ve Pola Tiyatrosu Torsosu'nu (**22**) da MS 1. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlemek mümkündür.

Aphrodisias Tipi zırhlı heykeller içerisine giren ve portresinin, MS 5. yüzyılda yeniden yontulmadan önce, Celsus veya oğlu Aquila'yı temsil ettiği konusunda tartışmalar süren Ephesos Heykeli'nin[309] (**23**), zırh ve *pteryges* düzenlemesindeki stil özellikleri, bugüne kadar heykelin portre üslubu üzerinden yapılan tartışmalardan farklı olarak yontunun Aphrodisias Tipi'nin MS 1. yüzyılın ikinci yarısında görülen unsurlarını barındırmaktadır. Portre başı daha sonraki bir dönemde değiştirilen zırhlı yontunun *pteryges* bantları baldırın ortasına kadar inmiştir. Aphrodisias Sebasteionu Nero Kabartması (**16**) ve Roma Kabartması (**20**) ile Tralleis Nero Heykeli (**15**) üzerinde de bu stil farkı göze çapmaktadır[310]. *Pteryges* bantlarının boylarının yanı sıra Ephesos Heykeli ile aynı gruba giren heykellerin bir diğer yakın benzerliği *pteryges* bantlarının ve bunların ucunda yer alan püsküllerin oluşturulmasında gözlemlenebilen matkap işçiliğidir. Bu grup içerisine giren heykellerin gerek *pteryges* bantlarının oluşumunda gerekse bantların ucunda püskül şekli verilmek istenen alanlarda derin olmayan bir matkap işçiliği kullanılmış, bu alanlarda iç içe geçmeler ve ışık-gölge oyunları çok fazla uygulanamamıştır. Hâlbuki daha önceki araştırmalarla Hadrian Dönemi içerisine tarihlenen Ephesos Celsus Kütüphanesi Heykeli'nin *pteryges* bant ve bu bantların uçlarındaki püsküllerin işçiliklerini Pergamon Torsosu (**29**) veyahut da Aphrodisias Antoninus Pius Torsosu (**30**) ile karşılaştırmak ve yakın bulmak mümkün değildir.

Birlikte bulunduğu yazıt sayesinde Hadrian Dönemi'ne tarihlenen Pergamon Torsosu (**29**) incelendiğinde heykelin *pteryges* bantlarının diz kapağının üzerine

---

[309] Bkz. Strocka 2013, 597 vd. Res. 1-4.

[310] Burada Aphrodisias Sebasteionu kabartmaları arasında yer alan mitolojik Aenas Kabartması ile olasılıkla Lucius ve Gaius Caesar'ı temsil eden Dioskurlar kabartmalarında Nero ve Roma Kabartması'na oranla kısa *pteryges* bandı kullanılması, bu kabartmaların retrospektif bir sahneyi canlandırdığına işaret eder ve durumun Aphrodisias Heykeltraşlık Okulu'nun kendi stil gelişiminin farkındalığı ile açıklanmalıdır.

kadar uzadığı, *pteryges* bantlarının kalınlaştığı, bu kalın bantların ışık-gölge oyunları yapmak için önlü arkalı yerleştirildiği görülür. Ephesos Celsus Heykeli'nde bu derinlemesine işçiliklerin hiçbirini görmek mümkün değildir. Cadario, Ephesos Heykeli'nin Aquila'nın ölümünden sonra, olasılıkla bir yeğeni tarafından MS 143/144 yıllarında dikilmiş olması gerektiğini önerir. Heykele ait olduğu düşünülen yazıt nedeniye Hadrian veya Erken Antoninler Dönemi'ne tarihlenen heykelin gövdesi ile başı farklı heykellere ait olmalıdır. Celsus Heykeli'ne monte edilen ve MS 5. yüzyılda yeniden yontulduğu anlaşılan portre daha önce de önerildiği gibi MS 2. yüzyılın ilk yarısına ait olmalıdır. Ancak portrenin monte edildiği gövde stilistik kriterler göz önünde bulundurulduğunda MS 1. yüzyılın ikinci yarısından olmalıdır. Bu tespiti yapmak için en geçerli kanıt Aphrodisias Agora Kapısı yakınlarında bulunmuş olan yazıtlı Antoninus Pius (**30**) heykelinin stilistik özellikleridir. Antoninler Dönemi'ne gelindiğinde diğer heykel tiplerinde olduğu gibi zırhlı heykellerde de Neoattik üslubun tamamen ortadan kaybolduğunu Aphrodisias Antoninus Pius heykeline bakarak da söylemek mümkündür. Antoninus Pius heykelinin göğsü üzerine düşen *paludamentum*'unda, *cingulum* düğümünde ve özellikle de *pteryges* bant ve bantların ucundaki püsküllerin oluşturulmasında kullanılan yoğun matkap işçiliği Antoninler Dönemi'nin karakteristik özelliği olarak bu yontuda da kullanılmıştır. Bu stil özelliklerinin hiç birini Ephesos Celsus Kütüphanesi Heykeli'nde görmek mümkün değildir ve bu nedenle Cadario'nun ve diğer araştırmacıların Ephesos Heykeli ile ilgi tarihlendirme önerileri tam olarak doğru değildir. Çünkü yakınlarında bulunan onurlandırma yazıtı ve portre baş nedeni ile Geç Hadrian Dönemi'nden Erken Antoninler Dönemi'ne kadar olan bir aralığa tarihlenen heykelin gövde kısmı kuvvetle muhtemel MS 1. yüzyılın ikinci yarısında, Nero veya sonrasındaki bir dönemde hüküm sürmüş bir imparatora ait olmalıdır. Zira Roma Cumhuriyet Dönemi ve Iulius Claudiuslar Dönemi'nde zırhı üzerinde mitolojik bir ikonografi ile betimlenen az sayıda Roma Komutanı heykeli mevcutsa da, MS 1. yüzyılın ikinci yarısından MS 3. yüzyıla kadar olan döneme ait istisnasız hiçbir Romalı'nın zırhı üzerinde tanrısal veya mitolojik bir ikonografiyi barındıran tek bir heykeli dahi yoktur. Aksi bir durum hiç şüphesiz Augustus'un MS 11/12 tarihinde yayımladığı ve imparatorluk hanedanı dışındaki kişiler için *Soter*, *Ktistes* ve

Theos unvanlarının yasaklandığı genelgeye[311] karşı gelmek olurdu. Ephesos Heykeli'nin sol ayağının kenarına yerleştirilmiş olan ve MS 1. yüzyıldan sonra hiçbir heykelde görülmeyen Korinth Miğferi de gövdenin erken bir döneme tarihlenmesi önerisini destekleyici bir kanıttır. Ephesos Heykeli'nin stilistik özellikleri MS 1. yüzyılın ikinci yarısını işaret etmesi ve heykelin başının eksik oluşu, torsonun, alınan bir "*Damnatio Memoriae*" kararı ile başı kopartılan bir Domitian heykeline ait olabileceğini akla getirmektedir.

Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerden MS 1. yüzyıl içerisine tarihlenebilecek son heykel Bodrum Heykelidir (**24**)[312]. Uzun yıllardır açık alanda sergilenmesi nedeni ile yüzey bezemeleri nerdeyse tamamen yok olan heykel, Neoattik tarzdaki ponderasyonu ve sol ayağının yanına iliştirilen miğfer nedeni ile bu tipin MS 1. yüzyıl'a tarihlenen yontularından olmalıdır.

Aphrodisias Tipi Zırhlı Heykeller içinde MS 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenebilecek beş heykel mevcuttur. Bunlardan Ephesos Kökenli Torsolar (**25**, **26**), Hierapolis Güney Bizans Suru yakınlarında bulunan torso (**27**) ve İstanbul Arkeoloji Müzesi Tralleis Heykeli (**28**) Aphrodisias Tipi zıhlı heykellerin MS 1. yüzyıl şablonunun bu dönemde dejenere olmaya başladığını göstermektedir. (**25**) Nolu Ephesos Torsosu'nun bu çalışma kapsamında yerel üretim zırhlı heykeller arasında değerlendirilen Troia Hadrian Heykeli[313] (**80**, Lev. 25, 3) ile olan yakın stil ve şablon benzerliği tarihlendirme açısından önemli bir ipucu olmuştur. Ephesos'da bulunmuş bir diğer zırhlı heykel (**26**) sağ omuzundan sol dizkapağına kadar çapraz olarak gövdeyi kapatan *paludamentum* kompozisyonu ile Aphrodisias Tipi şablondan uzaklaşır. Bu kompozisyonun Prokonnesos Tipi zırhlı heykellerin şablonu ile örtüşmekle birlikte heykelin *pteryges* kompozisyonu daha çok Aphrodisias Tipi'ni işaret etmektedir.

Tralleis'te bulunmuş zırhlı heykel (**28**) adeta Berlin'deki Milet Torsosu (**21**) ve Pola Tiyatrosu (**22**) Torsosu'nun kötü bir repliği niteliğindedir. Hareketsiz bir ponderasyona sahip olan heykelin göğsündeki karşılıklı grifonların papağana benzer üslubu, gorgonun orantısız konumu ve ölçüleri ilk bakışta izleyicinin dikkatini

[311] Nock 1951, 127, 142-143; Bowersock 1965, 119-21; Nock 1972, 732-3; Nicols 1990, 86 vd.
[312] Vermeule 1964, Nr. 262A, Lev. 21 Res. 10.
[313] Bu heykel portre fizyonomisinin Traian unsurları taşımasından dolayı Hadrian'ın erken iktidar dönemine tarihlenmektedir. Bkz. Özgan 2013b, 156-157, Res. 151, a-b.

çekmektedir. Heykel için farklı tarihlendirmeler mevcuttur[314]. Heykelin matkap işçiliği Antoninler Dönemi zırhlı heykellerinde görülen derin izleri barındırmaz. *Paludamentum* vücudun solundan aşağı sarkıtma pozisyonu MS 1. yüzyıl örneklerini çağrıştırmaktadır. Heykelin, bu tipin Antoninler Dönemi şablonu ile olan farklılığı yontunun Hadrian Dönemi'nde gerçekleşmiş olası bir düzenlemeden hemen önce üretilmiş olması gerektiğini akla getirir.

Aphrodisias Tipi heykellerden MS 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen son heykel Pergamon'daki Traiaeneum da bulunan ve yakınında ele geçen yazıt nedeni ile İmparator Hadrian'a atfedilen zırhlı torsodur (**29**, Lev. 11,2)[315]. Hafif gri damarlı kaliteli bir mermerden üretilmiş olan torso bu grup içerisindeki en kaliteli heykellerden biridir. Heykelin göğsündeki gorgo başı ve karnındaki karşılıklı grifonlar Iulius Claudiuslar Dönemi heykellerinde olduğu gibi kaliteli bir şablona geri dönmüştür. *Pteryges* rozetleri ve *pteryges* bantlarında yapılan düzenleme ile heykel kompozisyonu güncellenmiş gözükmektedir. Torsonun zırh alt kenarından sarkan iyi korunmuş *pteryges* rozetleri ile bunların altından sarkan uzun *pteryges* bantları hareketsiz fakat barok bir işçiliğe sahiptir. *Pteryges* bantları önceki döneme oranla iyice uzamış, içe giyilen tuniğin etek kısmını neredeyse tamamen kapatmıştır. Heykelin bu özellikleri nedeniyle Hadrian Dönemi'nde Aphrodisias Atölyesi'nde bir düzenlemeye gidilmiş olabileceği önermek mümkündür.

Yazıtı ile bulunmuş bir diğer heykel olan Aphrodisias Antoninus Pius Heykeli'nin (**30**) ponderasyonu oldukça kütleseldir. Zırh üzerine işlenen karşılıklı grifonlar alçak bir kabartma işçiliği göstermekle birlikte heykelin *paludamentum*, *cingulum*, *pteryges* rozet ve bantları ile bu bantların ucuna işlenen püsküllerdeki yoğun matkap işçiliği heykelin Antoninler Dönemi stil özellikleri taşıdığını kanıtlayan unsurlardır. Antoninus Pius'un sağında yer alan ve ona doğru bakan esir figürü olasılıkla Dacia'yı personifike etmektedir ve imparatorun MS 157'de bu bölgede gerçekleştirdiği askeri ve siyasi düzenlemeyi temsil ediyor olmalıdır.

---

[314] Hekler 1919, 240, No 9, Res. 168 (MS 2. yüzyılın ilk yarısı); Vermeule 1959/60, No 231, Lev. XIX, Res. 57 (Antoninler Dönemi); Stemmer 1978, dn. 283 (MS 2. yüzyılın ilk yarısı); Özgan 1995, 105, Lev. 28, 2 (Hadrian Dönemi veya Antoninler Dönemi); Cadario 2004, 362-363, Lev. XLVII 3 (Hadrian veya Antoninus Pius Dönemi).

[315] Radt 1982, 558, Res. 28;Cadario 2004, 363, Lev. XLVII 4.

Aphrodisias Tipi zırhlı heykeller grubuna giren Telmessos Torsoları (**31**, Lev. 11, 4; **32**, Lev. 12, 1) kentin Tiyatrosu'nun sahne binasında gerçekleşen kazılarda bulunmuşlardır[316].

Telmessos Torsoları Aphrodisias Tipi heykeller içerisindeki farklı heykel gruplarından biridir. Torsoların bu tip içerisine dâhil edilmesindeki en önemli sebep her iki torsonun da karnı üzerine yerleştirilen karşılıklı grifonların Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin değişmeyen unsuru olan uzun boyunlu, diş sırası şeklinde yeleli, sert ifadeli grifon tipolojisine uygun olmasıdır. Telmessos Torsoları Aphrodisias Tipi'nin genel karakteristik özelliklerinden *paludamentum*'un sağ omuz üzerinden bağlanarak göğüs üzerinden sol omuza geçiş kuralının görülmediği iki örnektir. Telmessos torsolarının *paludamentum*'ları sol omuzda toplanmış ve buradan arkaya doğru atılmıştır. Telmessos Tiyatrosu Torsolarından Helenistik formlu zırhlı heykelin sağında duran ve sadece üst kısmındaki meyvelerin korunduğu bereket boynuzu (*cornucopia*) Anadolu'daki Dokimeion II Tipi olarak isimlendirilen heykellerin şablonu ile benzerlik gösterir. Bu kompoziyon heykellerin Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilmesini destekleyen kanıtlardan biridir. Telmessos Tiyatrosu torsolarından Klasik Formlu Heykel de bazı stilistik özellikleri ile Aphrodisias Tipi grubuna giren heykellerden ayrılır. Bu heykelin göğsündeki gorgo başı Anadolu'da olduğu kadar Roma ve Kıta Yunanistan'da da nadiren görülen bir uygulama ile tüm üst göğüs kafesini kapatacak bir *aegis* üzerine yerleştirilmiştir. Oldukça dokulu bir desenle üretilen aegisin kenarları bunun bir deri olduğunu gösterecek biçimde içeri doğru kıvrılmıştır. *Aegis* üzerine yerleştirilen kanatlı gorgo başı hacimli bir saç yapısı ve dolgun bir yüze sahip olup, yüzünde üzgün, ağlamaklı bir ifade bulunmaktadır. Telmessos Torsosu'nun zırh alt kenar profili olasılıkla oransal bir hatadan dolayı aşağı doğru sarkıtılmış, bu hatanın düzeltilmesi için heykelin zırh alt kenar profili üç silme ile yivlendirilmiştir. Olasılıkla bu oransal hata nedeni ile uzayan zırh gövdesine nazaran *pteryges* bantlarının ve baldır boyunun kısaldığı izlenebilmektedir. Zırhın altından sarkan *pteryges* rozetlerinin tümü korunmuştur ve bunların deri bir parça üzerine bir menteşe yardımı ile monte edilen metal rozetler olduğunu gösteren detay protomların hemen üzerinde görülür.

[316] Maalesef heykellerin bulunduğu kazılara ait raporlar ile bu kazılarda bulunmuş eserlere ilişkin herhangi çalışma yapılmamıştır.

Her iki torsonun da *cingulum*, *pteryges* rozet ve bantları ile bantların ucundaki yoğun matkap işçiliği heykellerin Antoninler Dönemi'ne ait olabileceklerini işaret etmektedir. Bu durumda akla yakın zamanda Perge Güney Hamamı'nda bulunan kolossal Lucius Verus başından yola çıkılarak ortak imparatorlar Marcus Aurelius (**39**) ve Lucius Verus'un (**40**) zırhlı heykellerinin kente dikildiği yönündeki öneri gelmektedir[317]. Ayrıca yine yakın zamanda Telmessos'a en yakın mesafedeki kent olan Tlos Tiyatrosu sahne binasının Geç Antoninler Dönemi'ne ait zırhlı heykel programı ile donatıldığı dikkate alınırsa iki Telmessos Torsosu'nun da Antoninler Dönemine ait olması gerektiği görüşü güçlenmektedir. Bu nedenle bu iki heykeli olasılıkla Ortak İmparatorlar Lucius Verus ve Marcus Aurelius olarak önermek mümkündür.

Bu grup içerisinde değerlendirilen Seleukeia am Kalykadnos kökenli kolossal heykel (**33**, Lev. 12, 2)[318] *pteryges* rozetleri olmayan Helenistik tip bir zırh kuşanmakla birlikte heykelin diğer unsurları Klasik Tip zırhlı heykel kompozisyonundadır. Heykelin en göze çarpan detaylarından biri heykelin karın kısmında bulunan karşılıklı grifonların hemen altında göbek üzerine yerleştirilmiş ve yukarı doğru açılarak kenarlardan filizlenmiş bir akanthus çiçeğinin bulunuyor olmasıdır. Bununla birlikte heykelin diz kapağının üzerine kadar uzanan iki sıra *pteryges* bandının adeta dışa doğru kabartılmış olması farklı bir üslup özelliğidir. Heykelin karnı üzerindeki akanthus çiçeği ve *pteryges* rozetlerinin işlenişinde kullanılan yoğun matkap işçiliği ile zırh desteği olarak kullanılan bereket boynuzu yontunun Antoninler Dönemi içerisine tarihlenmesine imkân vermektedir[319]. Seleukeia Heykeli'nin üretim merkezi konusunda kesin bir yargıya varılamamakla birlikte en yakın olasılık olarak Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin üretildikleri atölyeleri önermek mümkündür.

[317] Delemen 2011, 297-314.
[318] Keil – Wilhelm 1931, 9, Lev. 7, No 19, Lev. 9, No 20; Vermeule 1959/60, 63, No 251; Çalık 1997, 209, No 119, Lev. 60 (a); Heykelin yakınlarında bulunduğu tapınağın tarihlendirilmesi için bkz. Berns 1998, 135–154; Taşkıran 1999, 20-21.
[319] Bkz. Çalık 1997, 209, No 119, Lev. 60 (a).

3.2.2. Dokimeion I Tipi Zırhlı Heykeller ve Stil Gelişimi

Roma İmparatorluk Dönemi mermer heykeltıraşlığı bakımından önemli bir yere sahip olan Dokimeion Heykeltıraşlık Atölyesi bugüne kadar ağırlıklı olarak mezar steli[320], lahit[321] ve mimari eleman[322] üretim potansiyeli bakımından ele alınmış[323] olup atölyenin üç boyutlu heykel üretimi konusundaki araştırmalar nispeten sınırlı kalmıştır[324].

Bu çalışmada, Anadolu'da ele geçen bir grup zırhlı heykelin "Dokimeion I" başlığı altında sınıflandırılmasındaki en büyük etken, bu heykellerin tipolojik ve stilistik kompozisyon açısından Dokimeion üretimi lahitler üzerinde görülen zırhlı yüksek kabartma figürlerle aynı şablon üzerinden uyarlanarak üretilmiş olduklarının tespit edilmesi ile olmuştur (Lev. 12, 3-5)[325]. Özellikle Pampylia, Phrygia, Pisidia ve Kilikia kentlerinde bulunan Dokimeion I Tipi heykellerin dağılımı bu atölyenin üretimi olan lahitlerin de yoğun olduğu coğrafyalardır (Bkz. Harita 2).

Dokimeion I Tipine giren 13 zırhlı heykelden 5'i Stemmer Schema I kompozisyonuna sahiptir. Diğerleri ise farklı kompozisyonlarda gruplanmışlardır.

Dokimeion Tipi heykellerin Dokimeion Lahitleri üzerindeki zırhlı figürler ile olan yakın benzerliği, zırhlı heykellerin zırh yüzeyinin dekorasyon unsurlarında da ortaya çıkar. Heykellerin göğüslerinde kullanılan gorgo başı Dokimeion Tipi Lahitlerin kısa ve uzun yüzlerindeki gorgo başlarının küçültülmüş şablonlarından aktarılmış gibidir ancak Antoninler Dönemi'nden itibaren gorgo başı arkaik bir

---

[320] Waelkens 1982, 12-16; Waelkens 1986, 187-205; Lochman 2003, 109-25, 293-300.

[321] Ferrari 1966; Strocka 1971, 62-86; Wiegartz 1974, 345-83; Koch – Sichtermann 1982, 497-509; Waelkens 1982, 31 vd.; Fant 1985; Özgan 2000 367-87; Özgan 2003; Koch 2010, 2-9; Morey 1924, 40 vd.; Lawrence 1951, 115-66; Wiegartz 1965; Kramer 1994, 12-18.

[322] Pensabene 1994; Kramer 1994, 19 vd.; Waelkens ve diğ. 2002a, 375-379,; Waelkens ve diğ. 2002b. Ayrıca Dokimeion Atölyesi'nde üretilen mimari parçalar ile lahit ve mezar stellerinin benzerliklerinin incelendiği çalışmalar için bkz. Kramer 1994, 11–18; Vandeput 1997, 187-88; Köse 2008, 747-758.

[323] Dokimeion ocakları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Robert 1962, 133 vd.; Waelkens 1982, Fant 1989, 1-12; Waelkens 1985, 644-653. Bu ocaklardaki çalışma teknikleri ve mermer cinsleri için bkz. Röder 1971, 253 vd. Ayrıca bkz. Gnoli 1971, 142 vd.; Strubbe 1975, 243 vd. dn. 58-61; Drew-Bear – Eck 1976, 313, dn 83 - 84.

[324] Waelkens 1985, 644-645, 651-653, özellikle bkz.dn. 87; Fant 1990, 111-118; Hermann ve diğ. 2009, 66-67. Dokimeion Atölyesi'nin yönetimi konusunda bkz. Fant 1989, 6-11.

[325] Bkz. Karaman Lahdi (Konya B), Wiegartz 1965, Lev. 17f; Özgan 2003, Kat. No 9, Lev. 22, 1,3; Karaman Lahdi (Konya A), Wiegartz 1965, 162-63; Özgan 2003, Lev. 24, 1,3; Konya G1 Lahdi, Özgan 2003, 55, Kat. No 20, Lev. 47, 2; Kütahya Müzesi Ana Friz Gruplu Lahit, Koch 2010, 101, Res. 2; Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerin merkezi *pteryges* bandı üzerinde görülen filizlenen bitkisel motifin Antalya Müzesi'nde sergilenmekte olan bir Herakles Lahdi'nin uzun yüzünde yer alan zırhlı Diomedes'in merkezi *pteryges* bandında görmek için Bkz. Demirer ve diğ. 2005, 151, Res. 151.

gülümsemeye bürünür[326]. Antoninler Dönemi zırhlı heykellerin göbeklerinde görülen kartal motifi bu dönemin kapı tipi mezar stellerinin alınlıklarında kullanılan şimşek demeti üzerinde duran kartal[327] şablonu üzerinden heykellere aktarılmış gibidir (Bkz. Lev. 13, 1-2). Bunun yanı sıra zırhlı heykellerin *pteryges* rozetlerinin merkezinde yer alan aslan başı protomunun aynı şablondan üretilmiş replikleri Dokimeion Tipi lahitlerin kısa yüzlerindeki kapı kasetlerinde mezar koruyucusu olarak yer almaktadır (Bkz. Lev. 13, 3-4)[328]. Bir diğer benzer şablon Dokimeion I Tipi heykellerden Hadrian ve Antoninler Dönemi'ne tarihlenenlerin merkezi *pteryges* bantları üzerinde görülen bitkisel motiftir. Bu motif kapı tipi mezar stellerin alınlıklarının yatay profillerinde[329], kapı lentolarında[330] ve kapının ortadaki kapı sövesi üzerinde kullanıldığı gibi (bkz. Lev. 30, 9)[331], lahitlerin çatı alınlıklarının yatay profillerinde de görülebilmektedir. Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerin merkezi *pteryges* bandı üzerinde yer alan bitkisel motif olasılıkla Septimius Severus Dönemi'nde *Herm* şeklindeki bir *Terminus*[332] kabartmasına dönüşmüştür (Bkz. Lev.31, 1-3) ve bu motifi de lahitlerin kısa yüzlerinde yer alan kapı kasetlerinde görmek mümkündür (Bkz. Lev. 31, 6-7)[333]. Bunlara ek olarak Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerin heykel desteği önünde bulunan personifikasyon figürleri de Dokimeion Tipi lahitlerin kısa yan yüzlerine yerleştirilen yerel kıyafetli figürlerle aynı şablondan üretilmişlerdir (Bkz. Lev. 33, 1-3)[334]. Bu nedenle hiç şüphesiz Dokimeion I Tipi zırhlı heykeller Dokimeion Atölyelerinin serbest heykel ürünlerinden bir grubu oluşturmaktadırlar.

Bu tipteki zırhlı heykellerin dikkat çekici şematik unsurlarından biri genellikle sol omuz üzerinde toplanan paludamentumun aşırı abartılmış, kalın dökümlü yapısıdır (Bkz. Çiz. 4). Bunun yanı sıra zırhların yakalarının genellikle kare oluşu da bu tipin ayırt edici unsurlarından biridir.

---

[326] Bkz. Özgan 2003, Lev. 51, 1-2; 54, 2,3.
[327] Waelkens 1986, No 60, Lev. 8, No 68, Lev. 10. Benzer kabartmalar bir yüzünde zırh veya miğfer, diğer yüzünde ise kartal kabartması şeklinde bulunan Pisidia kökenli ostohotekler üzerinde de görülmektedir. Bkz. Köse 2005, Lev. 142–144, 149, 152–156.
[328] Waelkens 1986, No 468, 472, 473, 493, Lev. 71, No 476, Lev. 72.
[329] Waelkens 1986, Lev. 6, No 50; Ayrıca bkz. Lev. 5-7, No 45-55.
[330] Waelkens 1986, No 60, 61, 195, Lev. 8.
[331] Waelkens 1986, No 472, Lev. 71; Waelkens 1982, 110, No 472, Lev. 22, 1
[332] Sınır taşı anlamına gelen *Terminus* Roma Mitolojisinde sınırları koruyan tanrıdır. Bkz Hornblower – Spawforth 2005, 1485-1486; Marbach 1988, 781-784. Bu motifin zırhlı heykeller üzerinde kullanımına ilişkin ikonografik değerlendirme için bkz. sf. 157.
[333] Waelkens 1982, Antalya M, Lev. 22, 3.
[334] Waelkens 1982, Antalya M, Lev. 22, 3.

Çizim 4- Dokimeion I Tipi Zırhlı Heykel

Dokimeion I Tipi zırhlı heykeller ile çok yakın stil ve şablon özellikleri gösteren Anadolu'da bulunmuş bir grup zırhlı heykel tipi daha tespit edilmiştir. Dokimeion II Tipi olarak adlandırdığımız bu grubun genel stil özellikleri Dokimeion I Tipi'ne çok yakın olsa da bu gruba giren heykellerin üretiminde aynı teknik şablonun farklı bir stilde ve farklı dekorasyon unsurları ile üretildiğini söylemek mümkündür.

Dokimeion I Tipi heykeller büyük oranda aynı şablon üzerinden üretilmiştir ve bu tipolojinin en belirleyici stilistik unsuru, Aphrodisias Tipi heykellerde olduğu gibi zırhlı heykellerin karın bölgesine yerleştirilen grifonların form ve üslupları olmuştur.

Bu gruba giren heykellerden gövdesi korunmuş olanların tümünün karnı üzerine yerleştirilen karşılıklı grifonlar sakin, huzurlu, yumuşak bir ifadeye sahiptir (Bkz. Çiz. 4). Grifonların boyunları kısa olup, baş ve gagaları yatay biçimde karşıya bakmaktadır. Hemen hepsinin çenesinin altından bir tüy aşağı sarkarken, başın üzerinden sırta uzanan yeleler diş sırası biçiminde değil, düzdür. Dokimeion I Tipi'ne giren grifonların kanatları Aphrodisias Tipi heykellerin grifonlarının aksine yukarı doğru değil, geriye doğru uzar ve bunların birçoğunda kanat ucunun yüksekliği grifonun baş yüksekliğinin üzerine çıkmaz. Heykellerin

gövdesine sarılarak grifonların gövdesini kapatan *cingulum* korunan tüm örneklerde aynı biçimde bağlanmıştır. Gövde etrafında tek tur sarılan kuşak karın ortasında Herakles Düğümü ile bağlanmış, artan uçlar dökümlü bir biçimde, alttan yukarı doğru, kuşağın altına sıkıştırılarak, yukarda bir kısmı bırakılmış, ucu ise yine kuşağın altından aşağı sarkıtılmıştır. *Cingulum*'u korunan tüm örneklerde istisnasız bu durum görülür ancak *cingulum* kuşağının kronolojiye göre kalınlığı ve işçiliği değişmektedir. Grifon tipolojisi ve *cingulum* işçiliği dikkate alındığında bu grup içerisindeki en erken tarihli yontular olan Perge Nyphaeum Hadrianı (**34**, Lev. 13, 3-4)[335] ile Perge Şehir Kapısı yakınlarında bulunan torsodur (**35**, Lev. 14, 1)[336]. Bu heykellerin stil özellikleri Dokimeion I Tipi'nin en erken formunun tahlil edilmesini sağlar. Her iki heykelin de grifon kabartmalarının boyunlarının çok kısa oluşu dikkat çekmektedir. Bu gruba giren heykellerden daha geç tarihli olanların grifonlarında boynun nispeten uzadığı görülecektir. Perge heykellerinde grifonların yüz ifadeleri çok sakin ve anatomik olarak klasik grifon ikonografisine uymayan bir karaktere sahiptir. Bu heykellerde grifonların gövdesini örten *cingulum* kuşağı incedir ve yontulmasında kullanılan matkap işçiliği yoğunluğu nispeten düşüktür. Kuvvetle muhtemel gövdesi bulunamamış olan zırhlı Sagalassos Hadrian Heykeli'de (**36**)[337] Dokimeion I Tipi zırhlı heykeller arasında yer almaktadır.

Gerek grifon tipolojisi gerekse *cingulum* işçiliği dikkate alındığında Dinar'da (*Apameia Kibotos*) bulunmuş olan zırhlı Afyon Müzesi Torsosu (**37**, Lev. 14, 1)[338] da Dokimeion I Tipi heykellerin Hadrian Dönemi repliklerinden biri olmalıdır. Bu heykelin grifonlarının boyunları kısa, *cingulum* kuşakları incedir. Torsonun göğsündeki yüksek kabartma, küçük gorgo başı ve büyük dilimlerden oluşan, bezemesiz *pteryges* rozetlerinin Perge Nyphaeumu Hadrian Heykeli (**34**) ile olan yakın benzerliği Dinar Torsosu'nun da Hadrian Dönemi'ne tarihlenmesine olanak tanır. Bir diğer benzerlik de Perge heykellerinin merkezi *pteryges* bandı üzerinde görülen bitkisel bezemenin Dinar Torsosu'nun merkezi *pteryges* bandı

[335] İnan 1974, 649 vd. Nr. 2, Lev. 198,199; Mansel 1975, 91 vd. Res. 61, 62; İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 97, No 46, Lev. 38.2, 39.1, 40.3-4; Özgür 2010, 78, No 32; Zanker 1983, 12, Lev. 2, 1,3; Cadario 2004, 373, Lev. LI 3.
[336] İnan 1960, 37, No 2, Res.2; İnan 1965, No. 6, Lev. VII,1; Mansel 1956, 115 vd. Res. 65; Vermeule 1959/60, 54, No. 173; İnan – Rosenbaum 1966, 68-69, No 29, Lev. XIX, 2, XXI; Cadario 2004, 373, Lev. LI 5; Deppmeyer 2008, 140-41.
[337] Waelkens 2007, 3-4; Waelkens ve diğ. 2009, 437-438, Res. 10; Waelkens – Poblome 2011, 101 (portre); 115 ve arka kapak önyüzü (bacak); Opper 2008, 25-26, Res. 8-10.
[338] Laube 2006, 127, Lev, 73, 3.

üzerinde de görülmesidir ancak derin matkap işçiliği dikkate alındığında Dinar Torsosu'nun Perge heykellerine oranla daha geç bir tarihte üretilmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Hadrian Dönemi'ne tarihlenebilecek olan heykellerin, özellikle Perge yontularının, ponderasyonlarındaki Neoattik duruş hissedilmektedir. Perge yontularının sol omuzlarında toplanmış olan *paludamentum* oldukça dökümlü, kalın bir kumaştan üretilmiştir. Her üç heykelinde göğsündeki gorgo başı dolgun fizyonomili, küçük, sevimli bir karaktere sahiptir. Perge Nyphaeum Heykeli (**34**) ve Dinar Torsosu'nun (**37**) omuz bandı perçini sarmaşık yaprağı biçimindedir. Heykellerin zırh alt kenar profili altından sarkan *pteryges* rozetlerinin bezenmemiş olması dikkat çekicidir. Bu durumu Hadrian'ın olası yeni heykel programının acemiliği ile açıklamak mümkündür. Perge kökenli heykellerin *pteryges* bantları iki sıradan oluşmakta, *pteryges* bant sıralarının merkezinde yer alan *pteryges* üzerinde filizlenen bir bitkisel motif bulunmaktadır (Bkz. Lev. 30, 1-2, 6-8). Perge Şehir Kapısı (**35**) torsosunun göbek boşluğunda yer alan lotus çiçeği üzerindeki kartal motifi bir sonraki devir olan Antoninler Döneminde zırhlı heykel programının değişmez unsurlarından biri olacaktır. Heykellerin Hadrian Dönemi stil özelliklerini yansıttığı en karakteristik unsurlardan biri de *pteryges* bantlarının uçlarında yer alan püsküllerin oluşturulmasında kullanılan işçilik yöntemidir. Kullanımı Hadrian Dönemi'nde başlamakla birlikte daha yoğun olarak Antoninler Dönemi'nde görülen matkap işçiliği Hadrian Dönemi Dokimeion I Tipi heykellerde yoğun değildir. Bu durum *pteryges* bandı uçlarındaki püsküllerde tespit edilebilir. Püsküller daha çok çentikleme yöntemi ile işlenmiş, matkap işçiliği püsküllerin ucunda ve merkezi *pteryges* bandının üzerindeki bitkisel motifin dallarının belirginleştirilmesinde kullanılmıştır. Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerden Hadrian Dönemi'ne tarihlenenlerin *pteryges* bantlarının diz kapağının üzerine kadar uzayarak, alttaki tuniğin eteğini neredeyse tamamen kapatması Aphrodisias Tipi zırhlı heykeller için önerilen kronolojik stil farklılığının farklı tipler için de geçerli olabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Dokimeion I Tipi heykeller içerisinde Antoninler Dönemi'ne tarihleyebileceğimiz en erken tarihli heykel şu andaki yeri ve durumu bilinmeyen

Aspendos Heykeli'dir (**38**, Lev. 14, 3)[339]. Bu heykelin karnı üzerindeki grifonlar Hadrian Dönemi'ne tarihlenen Dinar Torsosu (**37**) ile yakın benzerlik göstermektedir. Aspendos Heykeli'nin göğsündeki gorgo başı ve merkezi *pteryges* bandı üzerindeki bitkisel motif de Hadrian Dönemi heykelleri ile aynı şablondadır. Aspendos Heykeli'nin *pteryges* bantlarının Hadrian Dönemine tarihlenen heykellere nazaran diz kapağına daha çok yaklaşması, bantların ucundaki püsküllerin oluşturulmasında ve *cingulum* düğümünde kullanılan yoğun matkap işçiliği bu heykelin Erken Antoninler Dönemi'nde üretilmiş olması önerisini mümkün kılar.

Antoninler Dönemi Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerde aynı tipin Hadrian Dönemi heykellerinin şablonunda bazı değişikliklere gidildiği söylemek mümkündür. Geç Hadrian Dönemi'ne tarihlenen Dinar Torsosu (**37**) ile Erken Antoninler Dönemi'ne tarihlenen Aspendos Heykeli (**38**) bu şablon değişikliğinin geçiş özelliklerini gösteren heykellerdir. Dokimeion I Tipi'nin Antoninler Dönemi özelliklerini gösteren heykeller ise Perge Marcus Aurelius Heykeli (**39**, Lev. 14, 4)[340] ile Seleukeia Heykeli'dir (**41**, Lev. 15, 1)[341]. Antoninler Dönemi'nde ortaya çıkan şablonun karakteristik unsurları şöyle sıralanabilir.

Antoninler Dönemi Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerin aynı tipin Hadrian Dönemi heykelleri ile ilk göze çarpan farklılığı Perge kökenli Hadrian heykellerinin (**34, 35**) *pteryges* bant sıraları çift sıra meydana getirilmişken, bundan sonraki tüm heykellerin *pteryges* bantları tek sıradan oluşturulmuştur. Geçiş özelliği gösteren heykellerde de görülebileceği üzere, zırh yakaları kare forma dönüşmüştür. Kenarı profillendirilmiş bu yaka formu, boynu hafifçe açıkta bırakmakta, zırh yaka kenarından iç giysinin (tunik) boğazının uçları görülebilmektedir. Bu uygulama Dokimeion I grubuna giren Perge Septimius Severus Heykeli'nde (**44**, Lev. 15, 3)[342] de görülecektir.

Bir diğer şablon değişikliği zırhın göğsüne yerleştirilen gorgo başında gerçekleşmiştir. Hadrian Dönemine tarihlenen heykellerdeki dolgun yanaklı, sakin ifadeli bir gorgo başının yerine, oldukça büyük, yine dolgun yanaklı fakat Arkaik bir

---

[339] Lanckoronski 1890, 95, Res. 72; Vermeule 1959/60, 65, No 267A.
[340] İnan 1980a, 6; İnan 1980b, 608; Mellink 1980, 509; İnan 1983, 119-120; Özgür 2010, 86, No 36; Demirer ve diğ. 2005, 76, 233; Delemen 2011, 304, Res. 23.
[341] Çalık 1997, 210-211, No 120, Lev. 60, b.
[342] Mansel 1968, 94 Res. 10; İnan 1974, 655, no. 8, plate 208-209; İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 114 vd, No 64, Lev. 38. 4, 57, 1–2.

gülümsemeye sahip bir gorgo şablonu kullanılmaya başlanmıştır. Bu yeni tip gorgonun en belirgin özelliği ise başın arkasından yanlara doğru açılmış olan çok geniş kanatlardır.

Antoninler Dönemi şablonu grifonlarında da bazı değişimler söz konusudur. Öncelikle Hadrian Dönemi grifonlarının kısa boyunları uzamaya başladığı gibi, grifonların kafaları hafif küçülerek klasik grifon ikonografisine daha uygun bir forma bürünmeye başlamıştır[343]. Bu döneme tarihlenen heykellerin grifonlarının ön ayaklarından birinin görünür biçimde yukarı kaldırılmaya başlandığı da gözlemlenen şablon gelişimlerindendir.

Antoninler Dönemi Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerdeki bir diğer şablon değişikliği zırhın göbek kısmında gerçekleşmiştir. Dokimeion I Tipi Antoninler Dönemi heykellerinden göbek kısmı korunmuş olan istisnasız tüm yontuların göbeğinde adeta kalıptan çıkarılmış biçimde birbirlerine benzeyen bir kartal kabartması yerleştirilmiştir. Kanatları hafif açık, tüner şekilde tasvir edilmiş olan kartalın başı sağ omuzu üzerinden geriye, heykel sahibine doğru yönelmiştir. Dokimeion kökenli kapı tipi mezar stellerinin alınlıklarında da çok tercih edilen bir motif olan kartal protomu (bkz. Lev. 13, 1, 2)[344] bölgedeki yerel inançlar ile ilgili olmalıdır[345].

Hadrian Dönemi'ne tarihlenen Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerin hiç birinde protomlu bir *pteryges* rozeti mevcut değilken, Antoninler Dönemi'nden itibaren *pteryges* rozetlerine genellikle hayvan başı (Aslan, Koç, Domuz, Boğa, Kaplan) şeklinde, yüksek kabartma protomlar yerleştirilmeye başlanmıştır. Antoninler Dönemi'ne tarihlenen *pteryges* rozetleri korunmuş heykellerin rozet süslemeleri aşağıdaki gibidir;

38	Aslan	Çiçek	Koç	Gorgo	Kartal	Koç		MS 161-192
39	Çiçek	Kaplan	Koç	Aslan	Koç	Kaplan		
41	Çiçek	Kaplan	Koç	Aslan	Koç	Çiçek		
42	Koç							

Dokimeion I Tipi Zırhlı Heykellerin *Pteryges* Rozetleri

[343] Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerin karşılıklı grifonları hiçbir zaman gerçek klasik grifon fizyonomisine uygun şablona ulaşamamıştır. Bunun yerine Dokimeion II Tipi zırhlı heykellerde en kalitesiz örneklerinde dahi klasik grifon fizyonomisine uygun şablonlar kullanmıştır.
[344] Waelkens 1986, No 60, Lev. 8, No 68, Lev. 10.
[345] Bkz. sf. 135 vd.

Dokiemeion I Tipi zırhlı heykellerin *pteryges* rozeti şablonunda yer alan protomlar, rozetlerin konumlarında yer değiştirse de, genellikle aynı olduğu gibi, protomların stili neredeyse aynı kalıptan çıkmış denecek kadar birbirine yakındır. Bu heykellerden Aspendos Heykeli (**38**) dışında kalanların tümünün merkezi *pteryges* rozetinde bir aslan protomu yer alır[346]. Bu aslan protomunu olasılıkla Euphrates Nehri kenarında XVI. Gallica Lejyonu yerine Vespasian tarafından MS 70'de kurulan ve lejyon amblemi aslan olan XVI. Flavia Firma Lejyonu'nu[347], (16. Müstahkem Flavius Lejyonu) diğerleri ise MS 161-166 Parth Seferi'ne katılan diğer Roma Lejyonlarını temsil ediyor olmalıdır[348].

Antoninler Dönemi'nde *pteryges* bantları daha da uzayarak diz kapağına kadar uzanmıştır. Tunik eteğinin sadece etek ucu görülebilmektedir. *Pteryges* bantlarının bir önceki döneme göre kalınlaştığı ve hareketsizleştiği de söylenebilir. *Pteryges* bantlarının ucunda meydana getirilen püsküllerin oluşturulmasında çok yoğun biçimde matkap kullanıldığı tespit edilebilmektedir.

Bu çerçeveden bakıldığında gövdesi korunmamış olan Perge Lucius Verus Heykeli (**40**)[349] ile gövdesi korunmuş ancak yüzeyi oldukça tahrip olmuş Afyon Torsosu'nun (**42**, Lev. 15, 2) Dokimeion Tipi'nin Antoninler Dönemi stil özelliklerini gösterdiğini kabul etmek mümkündür. Bu gruba buluntu yeri belli olmayan ancak olasılıkla Pisidia Antiochia'da ele geçmiş olan personifikasyon betimlemeli Yalvaç Müzesi heykel parçasını (**43**, Lev. 16, 1) da eklemek uygun görünmektedir.

Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerden en iyi korunmuş olanlardan Perge Nymphaeumu Septimius Severus Heykeli (**44**, Lev. 15, 3) bu gruba giren heykellerin Antoninler Dönemi'ne tarihlenenleri ile büyük benzerlik içerisindedir. Öyle ki bu heykellerde değişen tek şeyin heykel portresi olduğu bile söylenebilir.

---

[346] Lanckoronski'nin çiziminden tanıdığımız Aspendos heykelinin merkezi *pteryges* rozeti bir gorgo başı olarak çizildiyse de bu tip heykellerin hiçbirinde gorgo başı bulunmaz. Bu nedenle Aspendos heykelinin merkezi *pteryges* rozetinin belkide de aslan başı olarak tamamlanması mümkündür. Bkz. Lanckoronski 1890, 95, Res. 72.

[347] Bkz. Le Bohec 1993, 287.

[348] Pteryges Rozetleri'nin ikonografisine ilişkin olarak bkz. sf. 121-33.

[349] Delemen 2011, 297-309, Res. 3-22.

Perge Septimius Severus Heykeli'nin Afyon Müzesi Akmonia Torsosu (**45**, Lev. 15, 4)[350] ile olan yakın benzerliği de dikkat çekicidir. Bu heykellerin *pteryges* rozet protomları, yerleri hariç aynıdır.

44	Koç	Kaplan	Domuz	Aslan	Kaplan	Koç		MS 193-211
45	Koç	Aslan	Domuz	Aslan	Boğa			
46	Köpek	Koç	Domuz	Aslan	Koç			

Dokimeion I Tipi Zırhlı Heykellerin *Pteryges* Rozetleri (S. Severus Dönemi)

Bununla birlikte Akmonia Heykeli'nin desteği bir palmiye gövdesi iken Septimius Severus Heykeli'nin desteği düz bir ağaç kütüğü olmuştur. Bu heykellerin bir benzeri olan ve kalçadan aşağısı korunmuş olan Afyon Müzesi heykelinin (**46**, Lev. 16, 2) buluntu yeri belli değildir. Bu heykelin *pteryges* rozetleri de diğer iki heykelle aynı protomları barındırmaktadır. Yarım heykel diğer iki heykelden farklı olarak heykel desteğinin önünde bir personifikasyona sahiptir. Eli ile çenesini destekleyerek sakin bir ifade ile heykel sahibine bakan figür bölge halkını temsil ediyor olmalıdır[351].

Septimius Severus Dönemi Dokimeion I Tipi üç heykelin belirgin bir ortak motifi mevcuttur. Bu heykellerin merkezi *pteryges* bandı üzerinde yukarıda da bahsi geçen *Herm* biçimli *Terminus* Kabartması yer alır. Bu motif heykelde betimlenen imparatorun bölge sınırlarını korumasının yerel dini inanışlara hitap etmesi için kullanılan bir bezeme olmalıdır[352].

Perge Septimius Severus heykelinin Antoninler Dönemi'ne tarihlenen zırhlı yontularla çok yakın benzerlikler göstermesi nedeniyle tarihleme açısından erken bir dönemi önermek mümkündür. Konuya tarihi bir çerçeveden bakıldığında yeni imparatorun MS 194'te taht rakibi Pescennius Niger'i Kilikya'da mağlup ettiği ve dördüncü kez *imparator* olarak selamlandığı[353] İssus Savaşı veya MS 197'de gerçekleştirdiği ve sonucunda Parthların başkenti Ctesiphon'u yıktığı seferden sonra dikilmiş olmalıdır[354].

[350] Laube 2006, 182, Lev. 73.4.
[351] Personifikasyon betimlemelerinin tasvir manaları için, bkz. sf. 160-166.
[352] *Terminus* figürünün tasvir manası için bkz. sf. 157.
[353] Kaya 2006, 30, dn 13.
[354] Birley 1999, 129-45.

Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerden Perge Nyphaeum'u dışındaki tüm heykeller ayaklarına aslan postlu bir askeri bot (*mulleus*) giymektedirler. Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerin desteği olarak iki farklı ağaç kütüğü kullanılmıştır. Bunlardan ilki Perge Nymphaeum'u heykelinde olduğu gibi normal bir ağaç gövdesi iken, Perge Marcus Aurelius, Aspendos Heykeli ve Akmonia Heykeli'nde olduğu gibi palmiye ağacı gövdesi kullanılan heykeller de mevcuttur. Bu heykellerin ikisinde (**43**, **46**, Lev. 16, 1-2) heykel desteği vazifesi gören ağaç gövdesine dayanmış biçimde küçük figürler bulunmaktadır. Dokimeion kökenli lahitlerin dar yüzlerine yerleştirilen yerel kıyafetli figürlerle[355] büyük benzerlik gösteren bu genç görünümlü kişiler, literatürde genellikle esir olarak tanımlansalar da ki esir figürleri adet olarak çoğunluktadır, bu figürlerin ellerini önden bağlayarak bacaklarını rahat bir şekilde üst üste atmaları, bunların birer esirden ziyade o bölgedeki yerel halkı yansıtan figürler olabileceğini akla getirmektedir. Heykele oranla oldukça küçük boyutlu olan bu figürler, sakin bir ifade ile yüzlerini heykel sahibine çevirmişler, hayranlıkla onu izlemektedirler[356].

Dokimeion Atölyesi kökenli lahit üretiminin MS 2. yüzyılın ilk yarısında başlayarak[357] MS 3. yüzyılın ortalarındaki Sasani ve Got akınlarının yıkıcı etkisi ile sona erdiği tespit edilmiştir[358]. Septimius Severus Dönemi'nden (MS 193-211) MS 250'lere kadar olan süre haricinde[359] bu kronoloji Dokimeion I Tipi zırhlı heykel grubu için de geçerlidir. Bu durumda Dokimeion I Tipi olarak adlandırdığımız heykeller ile Dokimeion Atölyesi lahit ve mimari blok üretiminin stil özelliklerinin yanı sıra üretim sürecinin de paralel olduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

[355] Waelkens 1982, Antalya M, Lev. 22, 3.
[356] Personifikasyon betimlemelerinin tasvir manaları için bkz. sf. 160-166.
[357] Koch 2010, 2.
[358] Koch 2010, 5.
[359] Dokimeion Atölyeleri'nin bu dönemde de zırhlı heykel üretmiş olmaları kaçınılmazdır ancak tarafımızca yapılan çalışmada bu dönemden hiçbir zırhlı heykel bulunabilmiş değildir.

3.2.3. Dokimeion II Tipi Zırhlı Heykeller ve Stil Gelişimi

Dokimeion II Tipi zırhlı heykeller olarak adlandırılan yontulardan hâlihazırda bulunmuş olanlar 12 adettir. Bunlardan 10 adedi serbest yontu iken Ephesos Parth Anıtı Roma Şehri Paneli'ndeki (**49**, Lev. 16, 4)[360] zırhlı imparator ile aynı anıtın Apotheosis Kabartması'ndaki imparatorun (**50**, Lev. 17, 1, 3)[361] şablon ve kompozisyonlarının Dokimeion II Tipi heykellerin şablonu üzerinden üretildikleri tespit edildiğinden bu yontularda bu sınıflandırma içerisinde değerlendirilmişlerdir.

Dokimeion II Tipi zırhlı heykeller Dokimeion I Tipi heykeller ile çok yakın bir şablon üzerinden üretilmiş olsalar da bu şablona dayandırılan bazı teknik ve stilistik farklar heykellerin iki gruba ayrılmasına olanak sağlamaktadır.

Bu gruba giren heykeller Stemmer tarafından oluşturulan şemaya göre değerlendirildiğinde, 3 heykelin Schema V'e dâhil olduğu, diğer heykellerin bir veya iki heykelle farklı şemalara dağıldığı görülür. Dokimeion I Tipi heykellerde en yüksek oranla görülen Schema I'den Dokimeion II Tipi'nde yalnızca bir heykel (**52**) mevcuttur.

Dokimeion II Tipi heykeller içerisinde Geç Hadrian-Erken Antoninus Pius Dönemi'ne tarihlenen[362] Ankyra Hadrian Heykeli dışındakileri tümü Antoninler Dönemi içine tarihlenmektedir ve bunlar Dokimeion I Tipi heykeller ile yakın benzerlik kurmaktadırlar.

Bu grubun en erken tarihli heykeli olan Ankyra Hadrianı (**47**, Lev. 16, 3)[363] kentin tiyatrosunda bulunmuş olup yakın zamanda önerilen bir restitüsyon çalışması ile Dokimeion II Tipi zırhlı heykelleri içerisine yerleştirilmiştir[364]. Bu heykelin Dokimeion II Tipi içerisine sokulmasındaki en büyük ipucu, heykele ait parçalar

---

[360] Heberdey 1912, 61; Eichler 1940, 493; Schauenburg 1966, 264 dn. 11 Res. 7; Vermeule 1968, 101, Res. 34; Eichler 1971, 105, 108, 126, Res. 3; Oberleitner 1978, 85, Res. 30 Kat. Nr. 72; Oberleitner 1985, 261 vd. Lev. 33,1-3, 35,5; Liverani 1995, 240; Liverani 1996/97, 161; Res. 7; Andreae 2000, 242 vd. 434 vd., Res. 544, 545; Liverani 1999, 644 vd.; Oberleitner 1999, 627; Fuchs 2002/03, 23; Landskron 2006a, 109 vd., Res. 15; Landskron 2006b, 154 vd.; Matthaei 2007, 184 vd. Res. 1 . 3.; Oberleitner 2009, 97 vd., FR 17, Res. 165-173, Ek. 16.

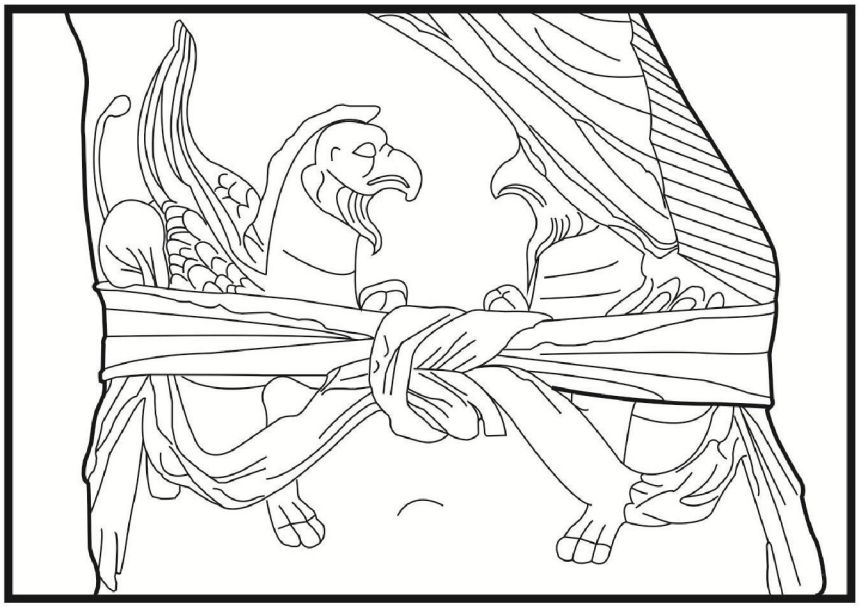
[361] Heberdey 1912, 55 vd. Res. 12; Vermeule 1959/60, 22, E9, Lev. XVIII 52; Vermeule 1968, 107 vd. Res. 40; Oberleitner 1978, 74, Res. 53,54; Liverani 1995, 235; Andreae 2000, 242 vd., 434 vd. Res. 547; Engemann 1999, 633 vd.; Fuchs 2002/03, 10 vd. Res. 2; Oberleitner 2006, 627 vd., Lev. 157,1; Chausson 2006, 50 Res. 8; Fittschen 2006, 85 ve dn. 75; Landskron 2006b, 157 vd., 172 vd. Res. 20-22; Meyer 2006; 129-142, Res. 2; Oberleitner 2009, 109 vd. Nr. FR22, Abb 191-203 Ek. 21.

[362] Zoroğlu 2013, 757-766.

[363] Zoroğlu 2010, 18, No 17, Lev. VII 1, 2; VIII 1; Kadıoğlu ve diğ. 2011, 133, Res. 55.

[364] Zoroğlu 2013, 757-766.

arasında bulunmuş olan çengel biçimli bir grifon gagası parçası olmuştur[365]. Dokimeion II Tipi zırhlı heykellerin karnına karşılıklı yerleştirilen grifonlar Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerin karşılıklı grifonlarına oranla klasik grifon fizyonomisine çok daha uygundur ancak bazı örneklerin acemice yapıldığı da olmuştur[366]. Bunlar arasında en kaliteli örnek Nysa Gerontikonu'nda bulunmuş olan Antoninus Pius Torsosu'nun (**48,** Lev. 17, 2)[367] karnında yer alan grifondur (Bkz. Çiz. 5).

Çizim 5- Nysa Antoninus Pius Torsosu (48)

Dokimeion II Tipi heykellerinin karşılıklı duran grifonların sakin bir ifadeye sahip ancak yırtıcı bir fizyonomiyi barındırdığını belirtmek yerinde olacaktır. Grifonlar ön ayaklarından birini yukarı kaldırmışlardır. Grifonların kanadı kapalıdır ancak, dokulu ve hacimli biçimde işlenen kanadın ucu yukarıya doğru uzatılarak grifonun duruşuna bir dinamizm getirilmiştir. Grifonun yukarı kaldırılmış kuyruğu da bu dinamizme katkı sağlamaktadır. Boyun diktir ve boynu saran tüyler hacimlendirilerek grifona kuvvetli bir ifade kazandırılmıştır. Derin gözler ve keskin, çengel biçimli gaga, grifonun sakin fakat etkili ifadesini bütünleştirmektedir. Bu gruba girip karnı üzerinde grifon bulunmayan tek örnek Ephesos Parth Anıtı

[365] Bkz. Zoroğlu 2013, 757-766.
[366] Bkz. Kat. No **51**, **54**.
[367] Kourouniotis 1921/22, 74, Res. 60; Vermeule 1959/60, 67, No 278; Niemeyer 1968, 31 dn. 193; Wegner 1939, 150; Stemmer 1978, 69, dn. 211; Bol 1984, 23f. dn. 83; 92 Anm. 301; Fittschen 1999, 134 vd. dn. 746; Kadıoğlu 2011, 130vd. Res. 18; Kadıoğlu 2014, 95 vd., 103-106, Taf. 57,5-6; 58, 1-3.

Apotheosis Paneli üzerindeki Zırhlı İmparator Kabartması'dır (**49**), ancak bu durum bir şablon farklılığından değil kabartma üzerinde yeterli yer olmadığından uygulanan bir motif eksiltme uygulaması ile açıklanabilir.

Dokimeion II Tipi heykellerin *paludamentum*'ları sol omuz üzerinde toplanan; sağ omuz üzerinde toplanarak sol omuz üzerine atılan ve sağ omuz üzerinden toplanarak göğsü çapraz kapatacak biçimde üç farklı kompozisyonda bağlanmıştır. *Paludamentum*u sağ omzu üzerinde bağlanıp, göğsü kapatacak biçimde sol omuza alınan ve buradan arkaya atılan Tlos Marcus Aurelius Heykeli'nin (**53,** Lev. 18, 4) şablonu daha önce Hadrian Dönemi'ne tarihlenen Xanthos Propylonu torsolarını (**54**[368], Lev. 19, 1; **54**[369], Lev. 19, 2) tarihlemek için bir ipucu olmuştur. Tipolojik şeması Hadrian Dönemi özellikleri göstermeyen Xanthos heykelleri Tlos Marcus Aurelius Heykeli (**53**) gibi Antoninler Dönemi'nden olmalıdır ve hatta olasılıkla Marcus Aurelius ve Lucius Verus'u betimliyor olmalıdırlar.

Yakası açıkta kalan Tlos Hadrian Heykeli (**51,** Lev. 18, 1-2**)** ile Tlos Antoninus Pius Heykeli'nden (**52,** Lev. 18, 3) anlaşıldığı üzere Dokimeion II Tipi heykellerin de zırh yakaları kenarı profillendirilmiş, kare biçimlidir. Omuz bantları (*epomides*) kalıncadır ve genellikle üzerinde kanatlı yıldırım demeti bulunur. Yalnızca Tlos Antoninus Pius Heykelinin omuz bandında meşaleye benzer bir kabartma mevcuttur.

Dokimeion II Tipi heykellerin birçoğunun omuz bandı perçini sarmaşık yaprağı biçimindedir[370]. Kadıoğlu, Nysa Antoninus Pius Torsosu üzerinde yaptığı değerlendirmede Anadolu'daki Geç Traian - Erken Hadrian Dönemi mimarlık yapılarında sıklıkla kullanılan sarmaşık yaprağı motifinin, bir grup Anadolu kökenli zırhlı heykelin göğsüne perçin şeklinde yerleştirilmesinden yola çıkarak bu motifin Anadolu heykeltıraşlık atölyelerinin ayırt edici bir özelliği olduğunu ileri sürmüştür[371]. Bu grubun *paludamentum*'u zırh göğsünü kapatmayan heykellerinde görülen gorgo başının Dokimeion I Tipi'nden farklı olduğu anlaşılabilmektedir. Dokimeion II Tipi'nin gorgoları Dokimeion I Tipi'nin yüzeysel gorgo kabartmasının tersine oldukça yüksek kabartma olarak işlenmiştir. Gorgo başları da oldukça

[368] Cavalier 2001, 102-4, Res. 2.
[369] Cavalier 2001, 102–4, Res. 1.
[370] Bkz. Ankyra Hadrian (**47**), Nysa Torso (**48**), Parth Anıtı Kabartmaları (**49, 50**); Diokaseria Heykeli (**56**), Side Torsosu (**57**)
[371] Bkz. Kadıoğlu 2014, 105-6.

büyüktür ancak başın arkasındaki kanatlar Dokimeion I Tipi gorgosuna oranla küçüktür. Oldukça dolgun bir fizyonomiye sahip yüz ifadesi sakin bir ruh haline sahiptir.

Dokimeion II Tipi zırhlı heykellerinde grifonların gövdeleri üzerinden gövdeyi saran *cingulum* önden iki şekilde düğümlenmiştir. Tlos Tiyatrosu'ndan bulunan üç zırhlı heykelde (**51, 52, 53**) görülen farklı bağlama metodunda, gövdeye bir tur sarılan *cingulum*'un gövdenin sağında kalan ucu kuşağın altına sıkıştırılarak yine altından yere doğru sarkıtılırken, gövdenin solunda kalan kuşak *cingulum*'un altından geçirilip, kuşağın üzerinden yere doğru bırakılmıştır. Diğer bağlama metodunda her iki uç da kuşağın altından yere doğru sarkıtılmaktadır.

Dokimeion II Tipi zırhlı heykellerden Ankyra Hadrian Heykeli'nin (**47**) ve Parth Anıtı Apotheosis Kabartması zırhlı figürünün (**50**) göbeğinde herhangi bir bezeme yoktur. Bu gruba dâhil olan Side Nymphaeumu Torsosu'nun (**57,** Lev. 19, 3)[372] göbeğinde ise bir lotus çiçeği bulunmaktadır. Dokimeion II Tipi'ne dâhil olan diğer tüm heykellerin göbeğinde Dokimeion I Tipi'nde olduğu gibi bir kartal yer almaktadır. Zırh göbeği üzerine yıldırım demeti üzerine tünemiş bir kartalın betimlendiği örneklerden Diokaseria Heykeli (**56,** Lev. 17, 4;)[373] ve Philadelphia Torsosu (**58**, Lev. 19, 4) ile Parth Anıtı Şehir Paneli Kabartması'ndaki kartallar (Lev. 16, 4), Dokimeion I Tipi heykellerinde olduğu gibi sağ omuzlarının üzerinden heykel sahibine bakarken diğer heykellerde kartallar sol omuzları üzerinden heykel sahibine yönelmişlerdir.

Bu gruptaki heykellerin tümünün zırh alt kenar profilleri yay şeklindedir. Zırh alt kenarından sarkan ve yarım daire deri bir dilimin üzerine yerleştirilmiş, *pteryges* rozetleri korunmuş olan heykellerin rozet dizilimi aşağıdaki gibidir.

Dokimeion II Tipi'nde de Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerde olduğu gibi *pteryges* rozetlerinin merkezinde aslan protomu yer almaktadır ve muhtemelen bu motif her iki grupta da aynı şeyi simgelemektedir[374].

---

[372] Mansel 1958, 221 vd., Res. 22; Vermeule 1959/60, 76, 341; Mansel 1963, 118, Res. 92; İnan 1965, 35, No 29, Lev. XXX Res. 1, XXXI; İnan – Rosenbaum 1966, No: 63, Lev. XL, 1, 2, XLI, 3; Mansel 1978, 177–9, Res. 196.

[373] Keil – Wilhelm 1931, 63-4, Lev. 33, No 100; Vermeule 1959/60, 63, No 252; Çalık 1997, 209, No 118, Lev. 59, b.

[374] *Pteryges* Rozetleri'nin Tasvir Manasına ilişkin olarak bkz. sf. 140-153.

47			Çiçek							MS 138-180
48								Çiçek	Çiçek	
49		Kartal	Çiçek	Koç	**Aslan**	Koç	Çiçek			
50		Kartal	Çiçek	Koç	**Aslan**	Koç (?)	Çiçek			
51		Kalkan	Çiçek	Koç	**Aslan**	Koç	Çiçek			
52		Çiçek	Çiçek	Koç	**Çiçek**	Aslan	Koç	Çiçek		
53	Pelta	Çiçek	?	?	**Aslan(?)**	Kartal	Koç			
54				Kartal	**Aslan (?)**	Kartal	?			
55		Çiçek	Kartal	Kartal	**Aslan**	Kartal	Kartal	?		
56		Kaplan	Koç	Grifon	**Aslan**	Grifon	Koç	Kaplan	?	
58	Miğfer	Çiçek	Koç	Çiçek	**Aslan**	Çiçek	Koç	Çiçek		

Dokimeion II Tipi Zırhlı Heykellerin *Pteryges* Rozet Protomları

Pteryges rozetlerinde kullanılan diğer protomlar Dokimeion I Tipi'nde de kullanılan; kaplan ve koçbaşları ile çiçek rozeti iken, bunlara ek olarak grifon ve birer kez de pelta kalkanı, miğfer ve dizlik kullanıldığı görülmüştür. Bu gruptaki bazı heykellerin (**49**, **50**, **56**) *pteryges* rozetlerinin hemen üzerinde, rozetlerin deri bir plakaya monte edildiğini gösteren menteşeler görülebilmektedir.

Bu tipolojiye giren heykellerin tümü tek sıra *pteryges* bandına sahiptir. Heykellerin *pteryges* bantları kalın, sık, hareketsiz deri bantlardan oluşmaktadır. *Pteryges* bantlarının araları ve uçlarındaki püsküller derin matkap işçiliği kullanılarak ışık-gölge uygulaması sağlanmıştır. *Pteryges* bantları heykellerin diz kapağının üzerine kadar uzanmıştır. Koruyucu deri giysinin içine giyilen tuniğin etek kısmı bir miktar görülebilmektedir.

Ayak kısmı korunmuş heykellerin tümü aslan başlı askeri bot (*mullei*) giymektedir. Kaidesi korunmuş olan Tlos Tiyatrosu heykelleri (**51–53**) içe doğru tek profilli tam daire olmayan alçak kaideler üzerinde durmaktadırlar.

Diokaseria Heykeli'nin (**56**) yanındaki ağaç kütüğü önünde, elleri arkadan bağlı bir esir figürü bulunmakta iken, Tlos Tiyatrosu heykellerinin hemen sağında,

bazı Aphrodisias Tipi heykellerde de görülen[375], bolca yemiş ve meyve ile dolu, alttan bir küreye dayanmış olan bereket boynuzları yer almaktadır. Bu şablon da Dokimeion II Tipi heykelleri Dokimeion I Tipi heykellerden ayıran unsurlardan biri olmuştur.

Side Nyphaeumu'nda bulunmuş olan Lucinius portreli Side Torsosu (**57**, Lev. 19, 3)[376] zırh göbeğinde ve bitkisel bir motif ve Dokimeion I Tipi zırhlı heykelleri andıran karşılıklı grifonları barındırsa da heykelin gorgo başı Dokimeion II Atölyesi'nin şablonu ile uyum gösterir.

Dokimeion II Tipi zırhlı heykellerin şablonu ve kompoziyon öğeleri bu yontu grubunun da Dokimeion Heykeltraşlık Atölyeleri ile ilişkili olduğunun tespit edilmesine imkân tanır. Bu tip heykeller Dokimeion Atölyeleri'nin farklı heykeltraşları tarafından yontulmuş olabilecekleri gibi yakın çevredeki bir başka atölyenin ürünü olma ihtimalleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Lahit ve mezar steli üretiminde Dokimeion Atölyesi ile benzer şablon ve stil özellikleri gösteren Aizanoi yakınlarındaki Altıntaş Atölyeleri[377] bir olaslık olarak önerilebilir.

Dokimeion II Tipi zırhlı heykeller arasında Ankyra Hadrian Heykeli (**47**) ve Nysa Antoninus Pius Torsosu (**48**) gibi çok kaliteli heykeller olmakla birlikte Tlos Tiyatrosu Heykelleri (**51-53**) ve Xanthos Heykelleri (**54-55**) gibi hatalı ve aceleye getirilmiş heykeller de mevcuttur. Dokimeion II Tipi olarak belirlenen zırhlı heykeller benzer şablon üzerinden çalışan Dokimeion Atölyesi'ne göre daha kaliteli bir atölye izlenimi vermektedir. Antoninler Dönemi'nin Anadolu'daki en önemli anıtsal yapısı olan Parth Anıtı'nın inşasını ya da en azından bir kısmını, gerçekleştirmiş olması atölyenin sanatsal potansiyelini ortaya koymaktadır. Ankyra Hadrian Heykeli (**47**) ve Nysa Torsosu'nun (**48**) stilistik üslupları Anadolu'daki diğer atölyelerin zırhlı heykellerine oranla çok daha kalitelidir. İlginçtir ki aynı kaliteyi bu atölyenin Asia Eyaleti başkenti Ephesos'daki Parth Anıtı'nda gösterdiğini söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte atölyenin Ephesos Parth Anıtı'nda aldığı görev, bu merkezin Anadolu'da varlığı bilinen diğer atölyeler ile yarışabilecek potansiyele ulaşmış olduğunun en önemli göstergesi olarak kabul edilebilir.

---

[375] Bkz. Kat. No **15**, **31**.
[376] Mansel 1958, 221 vd., Res. 22; Vermeule 1959/60, 76, 341; Mansel 1963, 118, Res. 92; İnan 1965, 35, No 29, Lev. XXX Res. 1, XXXI; İnan – Rosenbaum 1966, No: 63, Lev. XL,1, 2, XLI, 3; Mansel 1978, 177–179, Res. 196.
[377] Waelkens 1986, 19-20; Fant 1989, 9.

3.2.4. Prokonnesos Tipi Zırhlı Heykeller ve Stil Gelişimi

"Parium ve Priapos kıyılarından yapılan seyahatte Antik Dönem'in ve bugünün çok itibar edilen, kıymetli, büyük, beyaz mermer ocağının bulunduğu Prokonnesos şehrine ulaşılır."[378]

Strabon'un MS 1. yüzyılın başlarında bahsettiği dönemde de önemli bir mermer ocağı olan Prokonnesos (Marmara Adası), Marmara Denizi'nin ortasında yer alan coğrafi konumu nedeni ile oldukça stratejik bir ticari öneme sahiptir. Strabon'un Miletli Kolonistlerce kurulduğunu belirttiği[379] kent ve mermer ocağı, MÖ 3. yüzyılın başlarında Roma kontrolüne girmiş[380], Tiberius Dönemi'nde mermer ocağında bazı düzenlemelere gidilerek üretim kapasitesi arttırılmıştır[381]. MS 2. ve 3. yüzyıllarda Prokonnesos Mermeri Doğu Akdeniz, Adriyatik, Karadeniz[382] ve hatta Afrika[383] kıyılarında önemli bir yayılım başarısı elde etmiş, kent bu coğrafyalara mimari elemanların yanı sıra heykeltıraşlık ürünleri de ihraç etmiştir[384].

Balıkesir Saraylar Açıkhava Müzesi'nde bulunmuş olan yarı işli bir zırhlı heykel (**74**, Lev. 23, 3)[385] ile Şile'de bulunan bir batıkta ele geçen başka bir natamam yontu (**72**, Lev. 23, 1)[386] Prokonnesos Mermer Atölyeleri'nde zırhlı heykel üretimi olduğunu kanıtlamaktadır.

Prokonnesos Tipi yontu grubunun stil özelliklerinin belirlenmesinde en önemli bulgu 1980 yılında Marmara Adası köy içinde gerçekleşen bir temel kazısında bulunan ve olasılıkla heykelin baş kısmında bir mermer hatası bulunması nedeni ile yarım bırakılan natamam heykel sayesinde olmuştur[387]. Buna ek olarak Perinthos Heraklia'sı zırhlı yontusu (**64**, Lev. 21, 4) da Prokonnesos Tipi zırhlı heykeller için büyük öneme sahiptir. Zira Perinthos Heykeli'nin şematik

---

[378] Strabon 13.1.16.
[379] Strabon 13.1.12
[380] Asgari 1978, 467.
[381] Pensabene 1998, 328; Karagianni 2011, 3.
[382] Trakya Bölgesi'nin önemli bir kült imgesi olan Süvari Mezar stellerinin MS 3. yüzyıla tarihlenen birçok örneğinin Proconnesos Mermeri'nden üretildiğine ilişkin izotop analizlerini içeren çalışma için Bkz. Persia ve diğ. 1995, 261.
[383] Fischer 2003, 15-20; Quazaa ve diğ. 2013, 1602-1610.
[384] Asgari 1978, 467-480; Asgari – Matthews 1995, 123-129; Ward-Perkins 1980, 23–69; Kane 1988, 127-138; Pensabene 1998, 328; Karagianni 2011, 36, Beykan 2012, 67-71.
[385] Asgari 1981, 118; Asgari 1983, 335 Res. 3-4; Asgari 1990, 125, Res. 29.
[386] Vermeule 1966, 18, No 233B; Mellink 1973, 191, Lev. 38, Res. 38; Beykan 1988, 127–129.
[387] Asgari 1981, 118; Asgari 1983, 335, Res. 3, 4.

kompozisyonu ile Milet Güney Pazar Kapısı Heykeli (**60**, Lev. 20, 2)[388] ve Hierapolis Heykelinin (**59**, Lev. 20, 1)[389] şematik kompozisyonundaki yakın benzerlik bu atölyede üretilen zırhlı heykellerin Milet ve Hierapolis'e olduğu gibi başka kentlere de ihraç edilmiş olması gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Anadolu'da bulunmuş olup Prokonnesos Tipi zırhlı heykel grubuna dahil olan 12 heykel olmakla birlikte 4'ü İtalya'da (1 adedi bronz), 1'i İskenderiye'de, 1'i British Museum'da, 1'i ise Detroit Müzesi'nde bulunan 7 heykel daha bu tip içerisinde değerlendirilmiştir (Bkz. Grafik 2). Bu heykellerden şablonları belli olan 12 heykel Stemmer'in belirlediği şemalar üzerinde bir yoğunlaşma göstermezler. Schema I'den 2, Schema III'den 2, Schema IV'den 1, Schema V'den 1, Schema VIIa'dan 1, Schema VIIIa'dan 2, Schema IX'dan 1, Schema XI'den 1, Schema XIIa'dan bir heykel mevcuttur.

Yapılan şematik ve stilistik değerlendirme neticesinde bu heykel grubunun gelişiminin üç farklı dönemde gerçekleştiği anlaşılmıştır. Bu gelişim süreci yaklaşık beş yüz yıla yayılmış olduğundan tespit edilen stilistik farklılıklar kronolojik değişim ile paraleldir. Prokonnesos Tipi'nin en erken tarihli heykelleri (A Grubu) arasına giren heykellerin stil gelişiminde temel gösterge yontuların gövdesinde yer alan karşılıklı grifonların geç dönem yontuların şablonunda ortadan kalkmış olmasıdır (B ve C Grubu). Bununla birlikte *pteryges* rozetleri korunmuş heykellerin *pteryges* rozetlerindeki boyutsal ve şematik değişimler de Prokonnesos Tipi zırhlı heykel gruplarının birbirlerinden ayrılmasını sağlamıştır.

Prokonnesos Tipi zırhlı heykeller Aphrodisias, Dokimeion I ve Dokimeion II Tipi zırhlı heykeller ile şematik olarak benzerlikler gösterse de stilistik olarak oldukça farklı bir üsluba sahiptirler. Örneğin Milet Güney Pazar Kapısı Heykeli (**60**), Milet Faustina Çeşmesi Heykeli (**60**, Lev. 20, 3)[390] ve Detroit Torsosu'nun (**62**, Lev. 20, 4)[391] karnı üzerinde duran karşılıklı grifonlar, Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin

[388] Wiegand 1906a, 21; Wiegand 1906b, 256; Knackfuß 1924, 148, Res. 164; Vermeule 1964, 107, No 282A; Kleiner 1970, 14; Mingazzini 1972, 145 vd., Res. 11; Strocka 1981; 14 vd. Res. 38, 39; Schneider 1986, 93 dn. 621; Köster 2004, 122 vd.; Dally ve diğ. 2009, 118 vd. Res. 5, 9, 10; Maischberger 2010, 34 vd. Res. 1, 2, 3a; Bol 2011, 71-72, Kat. No IV.1, Lev. 28, 30 a-b.

[389] Vermeule 1974, 287B.

[390] Wiegand 1906a, 28 vd.; Wiegand 1906b, 263; Hekler 1919, 239 No. 5; Krischen – Gerkan 1928, 100-2, No 4, Res. 116; Stemmer 1978, Indeks No 133; Manderscheid 1981, 95 No 221 Lev. 31; Schneider 1999, 12 Lev. 67 No 9; Dally ve diğ. 2009, 126 vd. Res. 10; Bol 2011, 91-93, No. VI; Lev. 34.

[391] Vermeule 1974, 21 vd. No 298A Res. 6-8; Vermeule 1980, 137 Res. 93; Bol 2011, 92 ve dn. 613.

vakur duruşlu grifonları ile şematik bir benzerlik gösterse de stil olarak daha basittir. Bursa Kyzikos Torsosu'nun (**66**, Lev. 21, 2)[392] göbeğine yerleştirilen lejyon kartalı Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerin şematik kompozisyonuna uysa da stilistik fark ve torsonun *pteryges* rozetlerinin çift katlı işlenmesi bu torsoyu Prokonnesos Tipi'ne sokar.

Prokonnesos Tipi zırhlı heykeller stilistik ve kompozisyon farklılıkları dikkate alınarak kendi için de A, B ve C olmak üzere üç farklı gruba ayrılmıştır. Prokonnesos Tipi zırhlı heykellerden A Grubuna giren heykellerin kompoziyonları Aphrodisias Tipi Heykellerin MS 1. yüzyıl şablonunun kötü bir taklidi niteliğindedir ve olasılıkla MS 1. yüzyılın boyunca kullanılmıştır. Bu tipin B Grubu'na giren heykellerden tek istisna dışında[393] tümü MS 2. yüzyılın sonları ve MS 4. yüzyıl aralığında üretilmiş heykellerdir[394]. Prokonnesos Tipi C Grubu heykeller ise olasılıkla İmparatorluğun başkentinin Byzantion'a taşınmasından sonra geliştirilen yeni bir kompozisyonun ürünü olarak MS 4. yüzyılın ortalarından MS 6. yüzyıla kadar görülen bir şablon olmuştur.

3.2.4.1. Prokonnesos Tipi A Grubu Zırhlı Heykeller

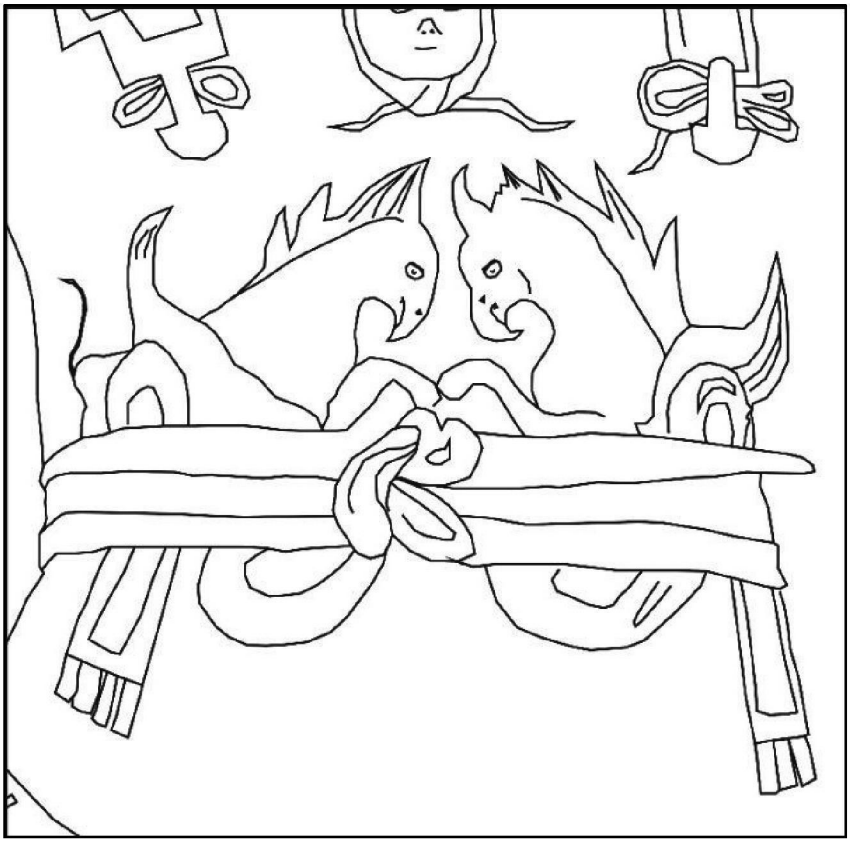
Bu grubun erken örnekleri olan Hierapolis Heykeli (**59**), Milet Güney Pazar Kapısı Torsosu (**60**), Milet Faustina Çeşmesi Torsosu (**61**), Detroit Torsosu (**62**) şematik olarak Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin MS 1. yüzyılda üretilmiş olanları ile yakın bir benzerlik kurmaktadır.

Heykellerin karnı üzerinde Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerde görülen, birbirine yakın, başları neredeyse yarım daire döndürülmüş, sivri gagalı, diş sırası şeklinde yeleleri olan grifonlar bulunmaktadır (Bkz. Çiz. 6).

Prokonnesos Tipi A Grubu heykellerin grifonlarının kanat uçları da, aynı Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerde olduğu gibi arkadan öne doğru döndürülerek yaratıklara bir dinamizm kazandırılmaya çalışılmıştır.

---

[392] Anabolu 1970, 104, Res. 321; Stemmer 1978, 53, IV 17, Lev. 32, 4-5.
[393] Bkz. Kat. No **63**, Lev. 21, 2.
[394] Prokonnesos Tipi B Grubu içerisinde MS 2. yüzyıldan heykellerin sayıca az olmasını bu dönemde Dokimeion Atölyeleri'nin bölgedeki tüm heykeltıraşlık faaliyetlerin kontrol eder hale gelmişolması ile açıklamak mümkündür.

Çizim 6 - Milet Faustina Çaşmesi Torsosu (61)

Bu grubun grifonlarını heykelin göğsünün altındaki karın boşluğuna yerleştirilmesinde sorunlar yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu heykellerin bir diğer ortak özelliği yay biçimli zırh alt kenar profillinin altından sarkan, küçük birer düğme biçiminde, alçak kabartma ile işlenmiş *pteryges* rozetleridir. Prokonnesos Tipi zırhlı heykellerin küçük bir düğme biçimindeki *pteryges* rozetleri üzerinde genellikle çiçek, yıldız ve zaman zaman aslan ve domuz protomu yer almaktadır. Bu gruba giren heykellerin *pteryges* rozetleri korunmuş olanlar aşağıdaki gibidir.

60		?	Çiçek	Çiçek	Çiçek	Çiçek	Yıldız	Çiçek		MS 1. yüzyıl
61	?	Yıldız	Aslan	Rozet	Çiçek	Rozet	Aslan	Yıldız	?	

Prokonnesos Tipi A Grubu Zırhlı Heykellerin *Pteryges* Rozet Protomları

Bu grubun *pteryges* rozetleri altından sarkan *pteryges* bantları da B ve C Grubundakilere oranla oldukça kısa ve nispeten hareketlidir. Prokonnesos Tipi zırhlı heykellerin *pteryges* bantları daha geç dönemlerde diz kapağının üzerine doğru

uzayacaktır[395]. Bu heykellerin *pteryges* bantlarının kısalığından dolayı tunik eteği heykelin kasıklarından diz üstüne kadar görülebilmektedir ve tunik, hareketli bacak üzerinde hafifçe gerilir. Prokonnesos Tipi A Grubu heykellerinden Hierapolis Heykeli (**59**) ile Milet Güney Pazar Kapısı Heykeli'nden (**60**) anlaşıldığı üzere bu gruba giren heykeller ayakkabı olarak *calceus patricius* giymektedirler. Milet Güney Pazar Kapısı Heykeli'nini (**60**) sol ayağının yanında diz çökmüş ve elleri arkadan bağlanmış, yerel kıyafetli kadın esir figürü bulunurken (Bkz. Lev. 32, 5) Hierapolis Heykeli'nin (**59**) ayakucunda yarıçıplak bir erkek figürünün gövdesi yer alır (Bkz. 32, 4).

Prokonnesos Tipi A Grubu heykeller arasındaki Milet Güney Market Torsosu'nun (**60**), daha önce Hadrian[396], Marcus Aurelius veya Commodus[397] ve belki Flaviuslar Dönemi'ne[398] tarihlenebileceği önerilmişse de bu heykelin *pteryges* bant düzenlemesi nedeni ile daha erken bir tarihte kullanılmış olması muhtemeldir. Milet Torsosunun en yakın benzerleri Aphrodisias Sebasteionu Kabartmaları arasında yer alan, olasılıkla Gaius ve Licius Caesar'ın temsil edildiği, Dioskurlar Kabartmalarıdır (**17 – 18**, Lev. 8, 1-2). Aynı yapıda yer alan Tanrıça Roma Kabartmasının (**20**, Lev. 8, 4) sağında yer alan esir figürü de benzer bir kompozisyonun şablonunun kullanıldığına işaret eder. Kısa *pteryges* ve uzun tunik eteği düzenlemesinin görülebileceği Augustus Dönemi Holconius Rufus heykeli[399], Claudius Dönemi Ravenna Kabartması'nda yer alan zırhlı figür[400] ve Gemma Augusta üzerindeki zırhlı prens[401] bu kompozisyonun Erken Iulius Claudiuslar Dönemi'ndeki varlığın kanıtlarken, Aphrodisias Kabartmaları ise Milet Heykeli'nin MS 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebilmesini mümkün kılar. Bununla birlikte Milet Güney Market Torsosunun (**60**), şematik oryantasyonunun da Aphrodisias Tipi heykellerin en fazla görüldüğü Stemmer Schema **VIII**'e girdiğini belirtmek gerekir.

Milet Güney Market Torsosu ile şematik olarak çok yakın benzerlik gösteren Hierapolis Heykelinin (**59**) *pteryges* bantları Milet Torsosu'na oranla biraz

[395] Bu uygulamanın MS 2. yüzyılda tüm zırhlı heykel şablonlarında görülmeye başladığını belirtmek yerinde olacaktır.
[396] Wiegand 1924, 148, Res. 164.
[397] Knackfuß 1924, 315-318;
[398] Bol 2011, 70,1 IV.1, Lev. 28
[399] Vermeule 1959/60, 35, No 17, Lev. IV, Res. 13.
[400] Kleiner 1992, 145 vd., Res. 121; Vermeule 1959/60, 19, D.5.; Hafner 1955, 171 vd.
[401] Kleiner 1992, 70, Res. 47; Vermeule 1959/60, 18, D.2.; Sieveking 1931, 10 vd.; Toynbee 1956, 159 vd.; Özgan 2013a, 187, Res. 122.

daha uzundur. *Pteryges* bantları kalın ve hareketsizdir. Bantların ucundaki çok yoğun olmayan matkap işçiliği Nero'nun Tralleis'ten bulunmuş zırhlı yontusu (**15**)[402] ile yakın benzerlik göstermektedir. Heykelin bulunduğu Apollon Tapınağı'nda yapılan kazılarda ele geçen heykeltraşlık eserlerinin stil özellikleri ve bulunan seramikler de MS 1. yüzyıla işaret etmektedir[403]. Kentin Güney Hamamı'nda bulunan Tiberius Dönemi yazıtlı sütunların Apollon Tapınağı'na ait olduğu yönünde görüşler olmakla birlikte[404], kentin tiyatrosunun MS 60'daki depremden sonra Nero tarafından imparatorluk bütçesinden sağlanan kaynaklarla restore edildiği dikkate alındığında[405] benzer bir faaliyetin tapınak için de gerçekleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu nedenle heykelin olasılıkla Nero'ya ait olması gerekir ve büyük ihtimalle MS 63 zaferi ile sonuçlanan Parth Savaşı'ndan sonra dikilmiş olmalıdır. Bu heykel muhtemelen Prokonnesos Tipi zırhlı heykeller arasındaki en erken tarihli yontudur.

Milet Güney Pazar Kapısı Torsosu ile Hierapolis Heykeli'nin *calceus patricius* giyimli ayaklarının solunda, diz çökmüş, elleri arkadan bağlı, dökümlü bir tulum giymiş olan esir figürü yer almaktadır. Milet heykelinde yapılan doğru tamamlamaya göre, parlak, temiz ciltli olasılıkla kadın olan esir figürü, doğulu bir milleti personifike etmektedir. Aphrodisias Sebasteionu'nda bulunmuş olan 5 numaralı İmparator ve Romalılar (veya Senato) Kabartması'nda zafer sancağı önünde elleri arkadan bağlanmış, ağlar vaziyetteki kadın esir figürü[406] (Bkz. Lev. 32, 9) heykellerin tarihsel bir olayı temsilen üretilmiş ve dikilmiş olduklarının göstergesidir. Bu durumda her iki heykelin de MS 58-63 yılları arasında Armenia'nın kontrolü için Parthlarla savaşan Nero'ya ait olduğunu söylemek mümkündür.

Prokonnesos Tipi A Grubu zırhlı heykellerden gövdesi korunmuş olan Milet Faustina Çeşmesi Torsosu (**61**) ile Detroit Torsosu (**62**) dikkate alındığında Prokonnesos Tipi heykellerin Aphrodisias Tipi heykellere oranla daha kütlesel ve kalitesiz oldukları söylenebilir. Bu gruba giren heykellerin zırh yakalarının yuvarlak olması beklenmelidir. Kalın omuz bandının üzeri kanatlı yıldırım demeti ile bezenmiştir. Milet Faustina Çeşmesi Torsosu'nun (**61**) omuz bandına bağlanan zırh

---

[402] Mendel 1912/14, No 584, Muthmann 1951, 50 vd., 211, Lev. 8; Goethert 1935, 137, Lev. 52; Vermeule 1959/60, No 76, Lev. VII, Res. 23.
[403] Caretonni 1965, 411 vd.; Ferrero 1993, 143.
[404] Söğüt 2005, 92-100.
[405] Ferrero 1966, 59 vd. Ferrero 1974, 241.
[406] Smith 1987, 112 vd., Lev. XII.

perçini ile Aphrodisias Tipi Tralleis Nero Heykeli'nin (**15**) yarım daire biçimli perçini iki şablon arasındaki ilişkiyi doğrulamaktadır. Korunan iki örneğin göğsü üzerine yerleştirilmiş gorgolar birbirilerinden farklıdır. Milet Faustina Çeşmesi Torsosu'nun (**61**) dolgun yanaklı gorgo başı göğsün üstünde yer alırken Detroit Torsosu'nun (**62**) kalın telli saçlı, büyük kanatlı gorgo başı göğsün altına doğru, hemen grifon başlarının üzerine yerleştirilmiştir. Bu nedenle Detroit Torsosu bir nebze de olsun Tralleis Kökenli İstanbul Heykeline (**28**, Lev. 11, 1) benzemektedir.

Milet Faustina Çeşmesi Torsosu (**61**) ile Detroit Torsosu'nun (**62**) yay biçimli zırh alt kenar profilinin hemen altından sarkan küçük *pteryges* rozetleri üzerinde bezemeler varken bu gruba dahil edilebilen Antiochia Heykeli'nin (**63**, Lev. 21, 1)[407] rozetleri düzdür. Bu durumda Milet Faustina Çeşmesi Torsosu, Detroit Torsosu ve Antiochia Heykeli'nde *pteryges* rozetlerinin altından sarkan deri bantların uzadığı, uzayan bantların ucunun matkapla delindiği görülmekte olup, anılan heykelleri de MS 1. yüzyılın sonlarına tarihlemek mümkündür.

Hekler, Milet Faustina Çeşmesi Torsosu'nu Helenistik Tip zırhlı heykeller içerisinde değerlendirerek Faustina Çeşmesi'nin nişi içerisindeki bir Marcus Aurelius Heykeli olması gerektiğini savunmuştur[408]. Bol, diğer Milet kökenli zırhlı yontular ile birlikte incelediği heykel üzerindeki grifon tipolojisinin Milet'in yerel bir üslubu olduğuna vurgu yaparak bu tipolojinin MS 1. yüzyıldan Erken Antoninler Dönemi'ne kadar sürdüğünü söyler ve Faustina Çeşmesi Torsosunu MS 2. yüzyılın son çeyreğine tarihler[409]. Hekler de, Bol'de Faustina Çeşmesi Torsosu'nu ağırlıklı olarak buluntu durumlarına göre tarihlediklerinden heykelin bir Antoninler Dönemi yontusu olduğuna karar vermişlerdir. Halbuki Bol, heykelin hem buluntu durumunun ikincil bir kullanım olması gerektiğini hem de karşılıklı Grifonların MS 1. yüzyıl stili işaret ettiğini belirtmiştir[410]. Daha önce Roma, Kıta Yunanistan, Anadolu ve Afrika'da tespit edilmiş olup, Antoninler Dönemi'ne tarihlenen zırhlı heykellerden istisnasız hiçbirinin *pteryges* bantları bu kadar kısa, tunik eteği ise bu kadar uzun bırakılmamıştır. Buna karşılık MS 1. yüzyıl içerisinden birçok yontu ve kabartma dikkate alındığında[411] MS 1 yüzyıl zırhlı yontu şablonunda *pteryges* bantlarının kısa,

[407] Stillwell 1938, 57–94, No 147, Lev. 19, No 173, Lev. 14, 15.
[408] Hekler 1919, 239, No. 5.
[409] Bol 2011, 91-93, No. VI; Lev. 34;
[410] Bol 2011, 71-72, 83.
[411] Bkz. dn. 242, 243.

tunik eteğinin ise uzun olduğu görülebilmektedir. Bu durum Augustus ve Iulius Claudiuslar Dönemi'nin Neoattik üslubunu yansıtan bir stil özelliğidir ve Prokonnesos Atölyeleri'nde de bu şablonun kullanılmış olduğunu varsaymak gerekir.

3.2.4.2. Prokonnesos Tipi B Grubu Zırhlı Heykeller

Prokonnesos Tipi zırhlı heykellerin şablonunun Milet Faustina Çeşmesi Torsosu (**61**) ile Detroit Torsosu'ndan (**62**) sonra, yani olasılıkla MS 1. yüzyılın sonundan itibaren değiştiğini gözlemlemek mümkündür. Bu değişiklik daha çok heykelin *pteryges* rozet ve bantlarında belirgindir. Prokonnesos Tipi B Grubu'na giren heykellerden şu zamana kadar 8 adet tespit edilmiştir. Bunlardan olasılıkla en erken tarihli olanı Apollonia ad Rhyndacum'da bulunmuş olan torso (**63**, Lev.21, 2)[412] iken Perinthos Heykeli (**65**, Lev. 21, 4), Kyzikos Torso Parçası (**65**, Lev. 21, 3)[413] ile Alexandria Septimius Severus Heykeli (**67**, Lev. 21, 5) ve British Museum Septimius Severus Heykeli (**68**, Lev. 22, 1)[414] bu grubun MS 2. yüzyıl boyunca tercih edildiğini ortaya koyar. Bununla birlikte başları Erken Bizans Dönemi'nde değiştirilen Laterano Müzesi Heykeli (**69**, Lev. 22, 2)[415] ve Campidoglio Müzesi Heykelleri (**69**[416], Lev. 22, 3; **70**[417], Lev. 22, 4) bu grubun MS 3. yüzyıl ve hatta MS 4. yüzyıl temsilcileri olmalıdırlar. Bu gruba dahil edilebilecek olan natamam Şile Batığı Heykeli (**72**, Lev. 23, 1)[418] Prokonnesos Atölyeleri'nin zırhlı heykel üretiminin kanıtlarından biridir.

Prokonnesos Tipi B Grubu içerisinde değerlendirilen heykellerin hiçbirinin karnında karşılıklı grifonlar yahut bir başka motif bulunmaz. Yalnızca Kyzikos Torsosu'nun (**66**) göbek kısmında Dokimeion Tipi zırhlı yontuların göbeğinde görülen lejyon kartalı yer alır.

---

[412] Mendel 1908,16, No 10, Res. 8; Mendel 1909, 264; Reinach 1913, 364, No 3; Vermeule 1959/60, 57, No 202, Lev. XIV, 50; Stemmer 1978, 39, III 17, Lev. 23.3.
[413] Anabolu 1970, 104, Res. 321; Stemmer 1978, 53, IV 17, Lev. 32, 4-5.
[414] Mancini 1911, No 15; Smith 1904, 175, No 1944; Vermeule 1959/60, 68-60, No 292, Lev. XXI, 66.
[415] Stemmer 1978, 67-68, Lev. 43, 3-6.
[416] Delbrueck 1933, 113, Lev. 30-32; D'Ossat – Pietrangeli 1965, No 7,; Vermeule 1959/60, 73, No 323; Niemeyer 1968, 100, No 67; L'Orange 1984, 58 vd.; Fittschen – Zanker 1985, 145-47, No 120, Lev. 149, 150.
[417] Delbrueck 1933, 135, Lev. 46; Vermeule 1959/60, 73, No 324; Niemeyer 1968, 100, No 68; L'Orange 1984, 58 vd.;Fittschen – Zanker 1985, 145-47, No 121, Lev. 149, 150.
[418] Vermeule 1966, 18, No 233B; Mellink 1973, 191, Lev. 38, Res. 38; Beykan 1988, 127–129.

Prokonnesos Tipi B Grubu heykellerin şablonlarındaki yeniliklerden biri, üç heykelde (**63–65**) *pteryges* rozetlerinin altlı üstlü olarak, alttaki *pteryges* rozetinin üstteki iki *pteryges* rozetinin aralığından görülebileceği biçimde düzenlenmiş olmasıdır. Şematik ve üslup değerlendirmesine göre Prokonnesos Tipi B Grubu içerine alınan Alexandria Septimius Severus **(67)** heykelinde bu özellik görülmese de bu heykel diğer tüm özellikleri ile Prokonnesos şablonuna uyar. Bu grubun bir diğer karakteristik özelliği *pteryges* bantlarında görülen hareketsizliktir. Daha erken tarihli olduğunu değerlendirdiğimiz Apollonia ad Rhyndakum Torsos'nun bantları bir nebze olsun hareket gösterse de bu grubun tüm heykellerinde *pteryges* bandı kalın ve hareketsizdir. Hareketsiz *pteryges* bantlarının uçları, Dokimeion Tipi yontularında olduğu kadar yoğun biçimli olmasa da derin matkap işçiliği ile küçük burgu biçimli püsküller haline getirilmişlerdir. Bu grubun bir diğer özelliği, gövdeye bağlanan *cingulum*'larının, aynı döneme tarihlenen Dokimeion Tipi heykellerin *cingulum*'larının hacimli, kalın kuşaklarına oranla, yüzeysel, dar bir kuşaktan meydana getirilmiş olmasıdır.

Prokonnesos Tipi B Grubu heykellerinden Alexandria Septimius Severus Heykeli **(67)**, Alaxandria'da bulunmuş olan British Museum Septimius Severus Heykeli (**68**) ve olasılıkla Septimius Severus olması gereken Perinthos Herakleia Heykeli'nin (**65**) *paludamentum*'ları sağ omuzdan bağlanarak, göğsü çapraz kesecek şekilde sol kol üzerine düşürülmüştür. Neredeyse hiçbir fark göstermeyen bu kompozisyon, heykellerin aynı elden çıkmış olabileceğinin önerilmesine imkân vermektedir. *Paludamentum*'un benzer bir kompozisyonu Dokimeion I Tipi, Geç Antoninler Dönemi heykellerinden Nysa Torsosu ve Diokaseria Heykeli'nde de görülebilir (bkz. Lev. 17, 1-2, 4).

Prokonnesos Tipi B Grubu heykeller içerisine dahil olan en erken yontu Bursa Müzesi'nde korunmakta olan Apollonia Torsosu'dur **(64)**. Vermeule Apollonia ad Rhyndakum Torsosu'nu Geç Hadrian/Erken Antoninler Dönemi eserleri arasına alarak, bu dönemde zırhlı heykel şablonunun basitleştiğini vurgulamıştır[419]. Stemmer eseri Atina'daki bir torso[420] ile karşılaştırarak Erken Antoninler Dönemi'nin kalitesiz bir örneği olarak anar[421]. Başı sonradan ekli olması

[419] Vermeule 1959/60, 57, No 202, Lev. XIV, 50.
[420] Stemmer 1978, II 4.
[421] Stemmer 1978, 39, III 17, Lev. 23.3.

muhtemel heykelin sol omuzunda kalınca kumaştan bir *paludamentum*'u mevcuttur. Heykelin en dikkat çekici detayı göğsü üzerine yerleştirilen çok geniş ve Klasik Dönem tipine yakın, bir aegis üzerine yerleştirilmiş olan gorgo başıdır. Gorgo başının etrafında uzun ve hareketli yılanbaşları vardır[422]. Torsonun sağ omuzu üzerinden sol bele doğru uzanan bir kılıç kemeri (=*balteus*)[423] bulunur. Bu kemer Prokonnesos Tipi C Grubu heykellerde de görülecektir. Torsonun çok ince bir kuşaktan oluşan *cingulum*'u ortada küçük bir düğümle bağlanmış, kalan uçlar ise kuşağın altından yukarı oradan da kuşağın üzerinden aşağı doğru sarkıtılmıştır. Heykelin çanak formu zırh alt kenar profilinin hemen altından sarkan *pteryges* rozetleri Anadolu'da üretilmiş zırhlı heykellerin *pteryges* rozet protomlarından farklı şablonda figürler içermektedir[424]. Alt sırası görünemeyecek şekilde üst sıra *pteryges* rozetlerin altına yerleştirilmiş şekilde, iki sıra *pteryges* rozetine sahip heykelin merkezi *pteryges* rozetinde Zeus Amon protomu mevcuttur. Zeus Amon protomunun her iki yanında kartal protomları, onların yanlarında ise birer portre bulunur.

Heykelin *pteryges* rozetlerinin altından sarkan bantlar oldukça uzundur. Bantların arasında ve bant uçlarında oluşturulan burgu biçimli püsküllerde matkap işçiliği görmek mümkündür.

64	Fil B.	Koç	Portre	Kartal	Amon	Kartal	Portre	Koç	Fil B.	Hadrian
	Dizlik		Dizlik		Dizlik		Dizlik		Dizlik	Dönemi
69		Aslan(?)	Koç	Domuz	Çiçek	Aslan	Koç	Aslan(?)		MS 4. yüzyıl
70	Çiçek	Aslan	Koç	Aslan	Çiçek	Aslan	Koç			
74	Gorgo	Gorgo	Gorgo	Gorgo	Gorgo	Gorgo	Gorgo	Gorgo	Gorgo	

Prokonnesos Tipi B Grubu Zırhlı Heykellerin *Pteryges* Rozet Protomları

Apollonia ad Rhyndakum Torsosu'nu tarihlemek oldukça güçtür. Daha önce önerilen Geç Hadrian – Erken Antoninler ve Antoninler Dönemi önerileri kabul

[422] Bu denli büyük, geniş aegisli gorgo başları zırhlı heykeller üzerinde nadiren görülmektedir. Bu tip gorgoların olduğu heykeller için Bkz. (Amastris – İstanbul Ark. Müz.) Stemmer 1978, 37, III 12, Lev. 21,3; Olympia Herodos Attikus Nymphaeumu, Prens Marcus Aurelius, Bol 1984, Lev. 20-21;

[423] Omuza asılarak bele bağlanan kılıcın taşınmasını sağlayan *baltes* genellikle *cingulum*'la karıştırılmaktadır. *Balteus* için bkz. Lewis – Short 1987, 221; Domaszewski 1992, 2841-2842.

[424] Anadolu bulunmuş olup, *pteryges* rozetleri üzerinde benzer protomların olduğu dört heykel daha mevcuttur. Bunlar Amasra'da bulunmuş torso (**86**), Antakya'da bulunmuş torso (**85**) ve Lucius Verus Heykeli (**98**) ile Antalya'da bulunmuş olan bir bel parçasıdır (**87**). Ancak bu araştırma kapsamında yapılan değerlendirmelere göre, Apollonia heykeli dışındakilerin tümü Anadolu'ya ithal edilmiş heykeller olmalıdır.

edilebilir görünmektedir. Zira Apollonia Torsosu *pteryges* rozetlerinin düzenlenmesinin görüldüğü heykellerin birçoğu Hadrian Dönemi'ne[425] ya da Antoninler Dönemi'ne[426] tarihlenir[427].

Apollonia ad Rhyndakum torsosunun tanımlanmasına ilişkin gündeme getirilen önerilerde gözden kaçan bir nokta, torsonun bulunduğu yer ve tarihsel çerçeve ilişkisidir. Tarihi kaynaklardan bilindiği kadarı ile MS 124'de Bithynia ve Güney Mysia'yı yıkan deprem Apollonia'yı da vurmuş olmalıdır[428]. Bu depremin yaralarını sarmak için bölgeye gelen İmparator Hadrian'ın Nikomedia, Nikaia ve Apollonia'nın da yol üzerinde bulunduğu Kyzikos'u ziyaret ettiği biliniyor olsa da bazı zayıf epigrafik belgeler dışında imparatorun kente uğradığını kanıtlayacak bir veri yoktur[429]. Ancak daha önce gündeme getirilmemiş olsa da, Apollonia ad Rhyndakum Torsosu kuvvetle muhtemel Hadrian'ın kenti ziyareti ile alakalı olmalı ve hatta muhtemelen imparatorun kendisini betimlemektedir. Apollonia ad Rhyndakum Torsosu'nun *pteryges* rozetleri imparatorun Atina'da kendi inisiyatifi ile oluşturduğu heykel programının şablonundan devşirilmiş olmalıdır[430]. Torsonun göğsü üzerindeki büyük, Klasik Tipteki gorgo başı kentin kuruluş mitolojisine yapılan bir gönderme olmalıdır. Ne zaman ve kim tarafından kurulduğu tam olarak bilinmeyen kentin[431] Klasik Dönem sikkelerinin arka yüzlerine kentin simgesi olarak tıpkı Apollonia ad Rhyndakum torsosunda olduğu gibi geniş, yılanbaşlı bir aegis üzerinde gorgo başları bulunmaktadır[432]. Bu nedenle olasılıkla Hadrian MS 124'de Apollonia'yı da ziyaret etmiş, Apollonialılar imparatorun bu ziyaretinden duydukları memnuniyeti belirtmek için *Grekophili* (Yunan Hayranı) imparatora onun kuruculuğunu ima eden ve *pteryges* rozetlerinde onun heykel programından bir alıntı olan bir heykel adamış olmalıdırlar. Olasılıkla imparatorun kenti ziyaretinde veya bunun hemen sonrasında dikilmiş olması gereken heykel MS 125'de üretilmiştir.

---

[425] Bkz. (Iraklion Heykeli, Hadrian Dönemi) Stemmer 1978, 37-38, III 13, Lev. 22, 1.
[426] Bkz. Stemmer 1978, 38-39, III 15, Lev. 23 ,1 (Tunus Torsosu, Antoninler Dönemi); Stemmer 1978, 40, III 19, Lev. 24, 1-3 (Brindisi Torsosu, Erken Antoninler Dönemi).
[427] Ayrıca bkz. Bergmann 2010, Kat. No 1 (Amman Tiyatrosu Torsosu), Kat. No 6 (Olympia Hadrian Heykeli), Kat. No 7 (Olympia A. Pius Heykeli), Kat. No 29 (Kyrene Torsosu)
[428] Abmeier 1990, 6; Boatwrigth 2002, 111; Aybek – Öz 2004, 3.
[429] Abmeier 1990, 15; Aybek – Öz 2004, 3.
[430] Bkz. Bergmann 2010, 203-289.
[431] Aybek – Öz 2004, 2.
[432] Wroth 1892, Lev. II. 2-6.

Apollonialılar için en yakın üretim kaynağı ise kendileri gibi bir Milet Kolonisi[433] olan Prokonnesos şehri ve onun mermer atölyesi olmalıdır. Apollonia ad Rhyndakum torsosunun işçilik kalitesinin kötü oluşunu ise imparatorun ziyaretine acele ile yetiştirme çabası ile açıklamak mümkündür.

Prokonnesos Tipi B Grubu heykeller üzerinde yapılan çalışma kapsamında Hadrian Dönemi'ne tarihlenen Apollonia ad Rhyndakum Torsosu'ndan sonra Septimius Severus Dönemi'ne kadar bu gruba giren bir heykel tespit edilebilmiş değildir.

Bu gruba girip Antoninler Dönemi'ne tarihlenen herhangi bir heykel tespit edilememişken, Prokonnesos Tipi B Grubu'na dâhil diğer tüm heykeller Septimius Severus'a ya da ondan sonraki bir dönemdeki imparatora ait olmalıdırlar.

Pannonia Lejyonları tarafından İmparator ilan edilen Septimius Severus tahtı ele geçirmek için MS 1 Haziran 193'te Roma'ya girmiş, daha sonra ise tahtın diğer namzetlerini ortadan kaldırmaya girişmiştir[434]. Septimius Severus ilk olarak, Roma'da tahtı imparatorluk muhafızlarından (=*Praetorian Muhafızlar*) para karşılığı satın alan Didius Julianus'u ortadan kaldırmış, daha sonra ise diğer güçlü aday Pescennius Niger'in peşinden Anadolu'nun yolunu tutmuştur. Pescennius Niger'i ilki Kyzikos'ta, ikincisi Nikaia'da sonuncusu ise Kilikya geçitlerindeki İssus'da yaptığı üç savaşta da mağlup eden Septimius Severus her zaferinden sonra askerlerince *imparator* olarak selamlanmış ve savaşların anısına darp ettirilen sikkelerde imparator muzaffer imparator olarak zırhlı bir büstü ile resmedilmiştir[435]. Bu tarihsel çerçeve Prokonnesos Tipi B Grubu heykellerden ikisinin kesin olarak muzaffer imparator Septimius Severus olarak tanımlamamıza imkân verir.

Bu heykellerden ilki Kyzikos Hadrian Tapınağı'nda bulunmuş olan torso parçasıdır (**66**). *Pteryges* rozetlerindeki farklı düzenleme dikkate alınmadığı takdirde, zırh göbeği üzerine yerleştirilen büyük kartal ve hareketsiz, kalın *pteryges* bantları nedeni ile Dokimeion I Tipi heykeller arasında sayılabilecek olan Kyzikos Torsosu, Stemmer tarafından haklı olarak Severuslar Dönemi'ne tarihlenmiştir[436]. Bilindiği üzere Septimius Severus'a karşı Suriye Lejyonları tarafından imparator ilan edilen

[433] Aybek – Öz 2004, 2.
[434] Kaya 2006, 29; Birley 1999, 113.
[435] Bkz. Kaya 2006, 30-33, dn. 13, 18, 24.
[436] Stemmer 1978, 53, IV 17, Lev. 32, 4-5.

Pescennius Niger, Septimius Severus ile savaşmak için ordugâhını Byzantium'da, Severus ise Perinthos Herakleia'da kurmuştur[437]. İki komutanın orduları arasında gerçekleşen ilk savaş MS 193'ün sonbaharında bu torsonun da bulunmuş olduğu, Kyzikos'ta gerçekleşmiş ve Septimius Severus'un Tiberius Claudius Candidus adlı Numidialı Komutan'ının idaresindeki ordusu galip gelmiştir[438]. Savaşın sonucunda Perinthos Herakleia'daki ordugâhında bulunan Septimius Severus askerleri tarafından imparator olarak selamlanmıştır[439] ve kuvvetle muhtemel galip ordu zaferin anısına Septimius Severus'un zırhlı bir yontusunu Kyzikos Hadrian Tapınağı'na dikmiştir.

Severus'un Pescennius Niger ile ikinci savaşı Kyzikos Savaşı'ndan birkaç ay sonra, Nikaia'daki Askania Gölü'nün güneyinde MS 193 yılının Aralık ayında gerçekleşmiştir. Septimius Severus Nikaia Savaşı'nda da ordusunun başında değil Perinthos Herakleaia'daki ordugâhındadır. Bu savaştan da galibiyetle ayrılan taraf Septimius Severus'un ordusu olurken zaferden sonra askerler Septimius Severus'u üçüncü kez imparator olarak selamlamışlardır. Yine bu zaferin anısına muzaffer imparatorun zırhlı büstünün yer aldığı sikkeler de bastırılmıştır[440]. Septimius bununla da kalmamış, bazı Perinthos sikkelerinin arka yüzlerinde de görüleceği üzere Pescennius Niger'e karşı kazandığı zaferi efsaneleştirmek adına sikke arka yüzü olarak Herakles'in on iki işinden biri olan Erymanthian Yaban Domuzu'nun yakalanması sahnesini seçmiştir[441]. Bu sahnede Severus muzaffer, güçlü, yenilmez Herakles'tir. Erymanthian Yaban Domuzu Pescennius Niger'in mağlup edilen ordusu iken, bir pithosun içinde saklanan korkak Eurystheus ise Pescennius Niger olmalıdır[442].

Bu çerçeveden bakıldığında Tekirdağ Müzesi'nde korunan Perinthos Herakleia Heykeli'nin (**65**) de kentte imparatorluğunu ilan etmiş Septimius Severus'a ait olması kuvvetle muhtemeldir. Heykelin stilistik özellikleri de imparatorun portresi korunmuş örnekleri ile büyük benzerlik göstermekte ve hatta bazı

[437] Magie 1979, VIII. 13; Kaya 2006, 29.
[438] Magie 1950,1539; Magie 1979,VIII. 15 vd.; Birley 1999, 110, 112.
[439] Mattingly – Sydenham 1936, IV/I, 60; Kaya 2006, 30.
[440] Kaya 2006, 31.
[441] Schönert-Geiß 1965, 521.2; Varbanov 2007, 201.
[442] Perinthos'un Neokorluğu için Bkz. Burrell 2004, 236 vd.

heykellerin imparatorun iyilik bahşettiği şehirlere Prokonnesos'dan ihraç edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Perinthos Herakleia heykelin sağ omuzu üzerinden bağlanarak göğsü çapraz kapatacak şekilde, heykelin soluna uzanan *paludamentum* kompozisyonunun benzerleri Mısır'daki Alexandria'da bulunmuştur (**67, 68**)[443]. Bunlardan halen Alexandria Müzesi'nde korunmakta olan yontunun **(67)** *paludamentum* kompozisyonu, zırh alt kenar profilinin kavsi ve göbek bölgesindeki şişkinlikle Perinthos Heykeli ile yakın benzerlik göstermektedir. Bu heykelin ince, alçak kabartma *cingulum*'u ile *pteryges* bantlarının uzun hareketsiz yapısı da her iki heykeli birbirine yaklaştırmaktadır.

Portre başı korunmuş bir diğer heykel de Alexandria'dan bulunmuştur fakat bugün British Museum'da korunmaktadır (**68**)[444]. British Museum Septimius Severus Heykeli de *paludamentum* kompozisyonu ile Perinthos Heykeli'nin bir repliği niteliğindedir. Bu heykelin de ince bir kuşaktan oluşan *cingulum*'u alçak kabartmadır. Zırh alt kenar profili neredeyse yarım dairedir ve göbek kısmı şişkindir. Bezemesiz *pteryges* rozetleri de hem Kyzikos Torsosu (**66**) hemde Perinthos Heykeli (**65**) ile benzerlik gösterse de tek sıradır. Bu gruba giren heykellerin tümünde olduğu gibi *pteryges* bantları kalındır ve uçları küçük burgular haline getirilmiştir.

Bu nedenle gerek Alexandria Heykeli **(67)** gerekse British Museum Heykeli (**68**) kuvvetle muhtemel imparatorun çok yakından tanıdığı Prokonnesos Atölyesi'nin birer ürünü olup özel bir amaçla Alexandria'ya ithal edilmiş olmalıdır. Ancak bu ithalat olasılıkla imparatorun sadece askeri zaferleri ile alakalı değil, Afrika kökenli imparatorun Alexandria kentine, kentin Augustus Dönemi'nden beri talebi olan kent meclisine sahip olma hakkını bahşetmiş olması ile alakalı olmalıdır[445].

Prokonnesos Tipi B Grubu heykeller içerisine dahil edilebilecek olan bir grup heykel bugün Roma'da Kapitol Müzesi'nde korunmaktadır. Bunlardan ilki Laterano'da korunan I. Konstantinus Heykelidir (**69**, Lev. 22, 3) Heykel kaliteli bir işçilik göstermektedir fakat heykelin Rönesans ve yakın zamanlarda restorasyonlar

[443] Heykel yayımlanmamakla birlikte Stemmer'in kataloğu içerisinde yer alır. Bkz. Stemmer 1978, 168 Nr. 9.
[444] Mancini 1911, No 15; Smith 1904, 175, No 1944; Vermeule 1959/60, 68-60, No 292, Lev. XXI, 66.
[445] Rostovtzeff 1959, 714; Birley 1999, 146 vd.; Kaya 2006, 45.

görmüş olduğunu belirtmek gerekir. Laterano Heykeli bu dönemin zırhlı heykellerinde görülen genel bir karakteristik özellik olarak kütlesel bir yapıyı sahiptir. Heykelin omuz bantları, omuzlarındaki deri bantlar ve *cingulum*'da ki kabartmalar yüzeyselleşmiş olsa da sol omuz üzerine atılan *paludamentum*un çok kalın, derin işlenmiş drapeleri ilk bakışta dikkati çekmektedir. Derin matkap işçilikli *paludamentum*'u o denli dikkat çekmektedir ki Laterano Heykeli'nin başının M.S 4. yüzyılda bir MS 2. yüzyıl heykeline monte edilmiş olabileceğini söylemek bile mümkündür. Heykelin zırh plakası hafifçe kaslı yapılmıştır. Prokonnesos Tipi zırhlı heykellerin şematik bir özelliği olan küçük *pteryges* rozetleri Konstantin I heykelinde de mevcuttur ve bunların üzeri düz bırakılmıştır. Laterano Heykelinin *pteryges* bantları BM Septimius Severus Heykeli'nin (**68**) aksine iki sıradır ancak bantların ucundaki burguların matkap işçiliği teknik üslubu yakınlaştırır. İki sıra *pteryges* bandının boyu uzundur ve bu nedenle alttaki tuniğin eteğinin sadece ucu görünür olmuştur. Laterano heykeli de *calceus patricius* giymektedir.

Laterano Heykeli'nin çok yakın benzerleri bugün Campidoglio'da korunan I. Konstantinus (**70**, Lev. 22, 3)[446] ve II. Konstantinus (**71**, Lev. 22, 4)[447] heykelleridir. Campidoglio Heykelleri, Laterano Heykeli'nin ponderasyonuna oranla daha esnek bir karakter göstermektedirler. Campidoglio I. Konstantinus heykelinin (**70**) sağ omuz üzerinden bağlanarak arkaya atılan *paludamentum*'u ile Campidoglio II. Konstantinus'un (**71**) sol omzu üzerinden arkaya atılan *paludamentum*'u vücudun sağından sağ kol üzerine atılmıştır. Bu uygulama Roma İmparatorluk Devri'nin başından Augustus'un Prima Porta heykeli ve birkaç istisna dışında zırhlı heykel kompozisyonunda hiçbir zaman görülmeyen bu uygulamadır. Bu heykellerdeki bir diğer şematik değişiklik, heykellerin sağ omuzlarından sol bele doğru uzanan kılıç kemerinin (*balteus*) görülmeye başlanması olmuştur. *Balteus*'un üzeri dalga motifi ile bezenmiştir ve bu uygulama bazı 4. ve 5. yüzyıl kabartma ve heykeltıraşlık eserlerinde de görülmektedir (bkz. Lev. 24, 3-4)[448]. Heykellerin küçük *pteryges* rozetleri üzerinde çiçek, aslan, koç ve domuz protomları bulunmaktadır. Her iki heykelin de *pteryges* deri bantları iki sıradır ve heykellerin ayaklarında *calceus*

[446] Mancini 1911, 198, No 147 vd.; Delbrueck 1933, 13, No 38, Lev. 8; Vermeule 1959/60, 73, No 323, Lev. XXIV 74.
[447] Delbrueck 1933, 135, Lev. 46; Vermeule 1959/60, 73, No 324; Niemeyer 1968, 100, No 68; L'Orange 1984, 58 vd.;Fittschen – Zanker 1985, 145-47, No 121, Lev. 149, 150.
[448] Delbrueck 1929, Kat. no. 66; Volbach 1976, 29-30, Kat. No 1.

patricius bulunmaktadır. İmparatorların isimlerinin kazındığı kaideler sonradan yontulmuştur.

Heykellerin sonradan değiştirilen başlarından dolayı gövdelerin hangi döneme ait olduklarını kesin olarak tespit etmek mümkün değildir. Bununla birlikte her iki heykelinde "*damnatio memoriae*" kararıyla MS 312'de tahttan indirilen Maxentius olabileceği, heykellerden birinin bu tarihte Batı'nın Augustus'u olan I. Konstantinius olarak diğerinin ise MS 317'de Batı'nın Caesar'ı olan I. Konstantinus'un oğlu II. Konstantinus olarak yeniden düzenlendiği kabul edilmektedir[449].

Bu heykeller Laterano Heykeli (**69**) ile benzer özellikler göstermekle birlikte kol, bacak ve *paludamentum* oryantasyonları Laterano Heykeli'nden farklıdır. Campidoglio Konstantinus heykellerinin sonradan değiştirilmiş, yeniden yontulmuş olan portre başlarının hafif sağa dönüşünü Prokonnesos Tipi C Grubu heykellerinden Prokonnesos Heykeli'nde (**74**, Lev. 23, 3) de görmek mümkündür.

Şile'de 1972 yılında keşfedilen mermer kargosu batığı içerisinde bulunan Şile Heykeli (**72**, Lev. 23, 1) oldukça kaba bırakılmış kütle halinde bir yontudur. Heykelin sol omuzu üzerine rezerv bırakılan mermer bölge ve heykelin sol bacağının tıpkı Laterano Heykeli'nde (**69**) olduğu gibi hafif sola atılacak biçimde tasarlanmış olması Şile Heykeli'nin Laterano Heykelinin yakın bir benzeri olarak tamamlanacağı izlenimi vermektedir.

Prokonnesos Heykel Atölyesi'nin Prokonnesos Tipi B Grubu heykellerinin stil gelişimi konusunda karşılaştırma yapılabilecek çok örnek yoktur. Bu atölyenin Antoninler Dönemi üretimi zırhlı heykellerinin Septimius Severus heykelleri ile yakın bir kompozisyon ve stilde olmalıdır ancak bu dönemden zırhlı bir heykel tespit edilebilmiş değildir. Bu durumu Hadrian Dönemi ile birlikte çok yoğun bir üretim kapasitesine ulaşan Dokimeion Heykel Atölyelerinin Antoninler Dönemi'nde bölgedeki ve Akdeniz'deki pazarların ticari potansiyelini ele geçirmiş olması ile açıklanabilir. MS 3. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun içine girdiği siyasi ve askeri krizden olsa gerek İtalya ve Kıta Yunanistan'da olduğu gibi Anadolu'da da bu yüzyıl içerisine tarihlenebilecek heykellerin sayısı oldukça azdır. Bu dönemde daha çok eski heykellerin başlarının yeniden yapılması veya yeniden yontulması yoluna gidilmiş,

[449] Fittschen – Zanker 1985, 145-147.

bu uygulamadan zırhlı yontularda nasibini almış olmalıdır[450]. Bu nedenle Prokonnesos Tipi B Grubu'nda yer alan Septimius Severus heykellerinin ardından Prokonnesos kökenli heykellerin kesin tipolojisini bilmek oldukça güçtür. Prokonnesos Atölyesi'nin MS 3. yüzyıldan itibaren heykel kompozisyonunda ve şablonunda bazı değişiklikler yaptığı Campidoglio Kontsantinus heykelleri üzerinden anlamak mümkündür.

3.2.4.3. Prokonnesos Tipi C Grubu Zırhlı Heykeller

Prokonnesos Atölyesi B Grubu Heykelleri'nin geç dönem temsilcileri olan Campidoglio Kontsantinus heykellerinin (**70**, **71**) kütlesel olmayan gövdeleri, *pteryges* ve *paludamentum*'da uygulanan düzenlemeler bu dönemden sonra atölye şablonunun bir takım değişikliklere uğradığı hissedilmektedir. Bu değişimi MS 3. yüzyılın ortalarında Anadolu içlerine kadar gelerek Dokimeion Atölyeleri'nin üretim sürecini durduran Got Akınları[451] ile bağdaştırmak mümkündür. Bu dönemde Dokimeion Atölyeleri'nin faaliyetlerini durdurmuş olmaları dikkate alındığında Prokonnesos Atölyesi'nin üretim potansiyelinin artmış olması beklense de mevcut buluntular bu görüşü desteklememektedir. Bu da olasılıkla imparatorluk içindeki istikrarın tam olarak sağlanamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak Dokimeion Tipi heykellerde görülen bazı motiflerin MS 4. yüzyıldan itibaren Prokonnesos Tipi zırhlı heykellerde kullanılması olası bir usta göçünü işaret etmektedir[452].

Prokonnesos Tipi C Grubu heykellerden MS 3. yüzyıla ait olabilecek muhtemel tek heykel (**73**, Lev. 23, 2) İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne bağlı özel bir koleksiyonda yer almaktadır[453]. Heykel genel stil olarak Campidoglio Kontsantinus heykellerini (**70**, **71**) anımsatmaktadır. Geniş bir gövde yapısına sahip heykelin sağ omuzundan sol bel bölgesine dolanan bir *balteus*'u ve gövdeye dolanan bir *cingulum*'u vardır. Sol omuz üzerinden arkaya atılan bol dökümlü *paludamentum*'un drapeleri arasında yoğun bir matkap işçiliği kullanıldığı görülebilir. Heykelin zırh alt

[450] Bu durum Perge Tiyatrosu sahne binasından bulunmuş olan zırhlı heykellerin portrelerinin olasılıkla Tacitus Döneminde, Side M Binası heykelinin değiştirilen başında ve Ephesos Aquila heykelinin portrelerinde gerçekleşen MS 3. yüzyıl güncellemelerinde görmek mümkündür. Bkz İnan ve diğ. 1997, 72.
[451] Koch 2010 Shapurs, 205-22; Koch 2010, 5.
[452] Bkz. sf. 137 vd.
[453] Bu heykelin ulaşılabilen tek fotoğrafını benimle paylaşan Sayın Özgen Acar'a teşekkürlerimi sunmak isterim.

kenar profili, neredeyse yarım daire şeklindedir. Zırh alt kenar profilinin hemen altında bu grubun en küçük örneği olan *pteryges* rozet sırası vardır. Heykelin iki sıradan oluşan *pteryges* bantlarının ilki kısa iken ikinci bant daha uzundur ve baldırın yarısına kadar uzanır. *Pteryges* bandının altından sarkan tuniğin eteği nispeten daha uzundur. Heykelin ayağında *calceus patricius* bulunmaktadır. Heykelin *paludamentum*'unda ve *pteryges* bantlarının ucundaki püsküllerde gözlemlenen matkap işçiliği heykelin MS 3. yüzyıla tarihlenebileceğini düşündürür. İstanbul Heykeli'nin (**73**) ponderasyonu ve şematik kompozisyonu ile benzerlik gösteren Mallorca Heykeli'de Stemmer tarafından MS 3. yüzyıla tarihlenmiştir[454]. Bu heykelin *pteryges* rozetlerinin Prokonessos Tipi B Grubu'ndaki Kyzikos (**66**) ve Perinthos Heykeli (**65**) ile olan yakın benzerliği de bu ilişkiyi desteklemektedir.

Prokonnesos Tipi zırhlı, mermer heykeller arasındaki en geç tarihli olanı 1980 yılında Marmara Adası köy içinde gerçekleşen bir temel kazısında bulunan ve olasılıkla baş kısmında bir mermer özrü bulunması nedeniyle yarım bırakılan heykeldir (**74**)[455]. Asgari, heykeli gözlerinin iriliği ve gövde oranlarının basıklığı nedeni ile MS 4. ve 5. yüzyıllara tarihlemiştir[456].

Prokonnesos Heykeli (**74**, Lev. 23, 3)[457] Prokonnesos'da zırhlı heykel üretiminin olduğunun en belirgin kanıtıdır. Heykelin tamamlanmamış başının bir imparatora ait olması gerektiği başın etrafında *corona civica* için kalınca bırakılan paydan anlaşılmaktadır. Heykelin hareketsiz, kütlesel bir gövde yapısı vardır. Bu hareketsizlik heykelin diğer uzuvlarına da yansımıştır. *Paludamentum* sağ omuz üzerinden bağlanmış göğsü kapatarak sol omuzdan sırta doğru atılmıştır. Göğüs yüzeyi aşınmış olan heykelin *cingulum* kuşağı kalıncadır. Balıkesir Heykeli'nin en ayırt edici özelliği omuz kısmında, zırhın hemen bitiminde, beldeki *pteryges* rozetlerinin daha küçük ve bezemesiz olanlarından yer alıyor olmasıdır. Omuzlarda görülen *pteryges* rozetinin MS 4. yüzyıl heykel kompozisyonunda gerçekleşen şablon değişikliği olarak anmak mümkünse de Aosta'daki Konsül Diptiği'nde[458] resmedilen Probus'un zırhında (Lev. 24, 4) da omuz *pteryges* rozetlerinin bulunması bu uygulamanın MS 3. yüzyılda da kullanıldığını kanıtlar. Roma'daki Konstantin

[454] Hübner 1862, 292 vd. Nr. 692; Stemmer 1978, 114, XI 5, Lev. 77, 4.
[455] Asgari 1981, 118; Asgari 1983, 335, Res. 3,4.
[456] Asgari 1990, 125, Res. 29.
[457] Asgari 1981, 118; Asgari 1983, 335 Res. 3-4; Asgari 1990, 125, Res. 29.
[458] Delbrueck 1929, Kat. no. 66; Volbach 1976, 29-30, Kat. No 1.

Takı'nın "Verona'nın İşgali" kabartmasında askerleri tarafından korunan Konstantin'in de omuzlarında *pteryges* rozetleri işlenmiştir[459]. Benzer bir uygulamayı MS 4. yüzyıla tarihlenen İstanbul Balat Süvari Kabartması'nda (**76**, Lev. 24, 1)[460] görmek mümkün olduğu gibi MS 5. yüzyıldan olması kuvvetle muhtemel Barberini Diptiği üzerindeki süvari figürü ile sol paneldeki figürün zırhları, omuz *pteryges* rozetlerini barındırmaktadır (bkz. Lev. 24, 3)[461]. Prokonnesos Heykeli'nin zırh alt kenar profilinin altından sarkan *pteryges* rozetleri küçük düğmeler şeklindedir. Bunların altından sarkan *pteryges* deri bantları ise iyiden iyiye hareketini yitirmiş, nerdeyse yüzeysel hale gelmiştir. *Pteryges* bant sırasının merkezinde Dokimeion I Tipi içerisinde değerlendirilen Perge Semptimius Severus Heykeli (**44**), Akmonia Heykeli (**45**) ve Sandıklı Torsosu'nun (**46**) merkezi *pteryges* bandında da görülen bir *Herm*[462] kabartması mevcuttur[463]. *Pteryges* bant uçları adeta düz, yatay bir hat oluşturmaktadırlar ve yüzeysel olarak işlenmişlerdir. Heykelin ayağında askeri bot (*mulleus*) bulunur ancak botların konçları aslan başı olarak işlenmemiştir. Heykelin solundaki ağaç kütüğünün önünde, elleri arkadan bağlı, bir bacağını diğerinin üzerine atmış ve başı heykel sahibine dönük sakallı, küçük bir esir figürü yer alır. Bu figür Barberini Diptiği'nin alt panelinde görülen barbarlarla benzer bir giyim ve fizyonomiye sahiptir (bkz. Lev. 24, 3)[464]. Benzer figürleri Hipodrom Obeliski'nin kaidesinin kuzeybatı yüzündeki kabarmanın alt panelinde görmek de mümkündür[465].

Bu gruba dahil edilebilecek son mermer yontu Kula Torsosu'dur (**77**, Lev. 24, 2). Küçük *pteryges* rozetleri, *pteryges* bantlarının kalınlığı ve sağ omuzdan sol beline uzanan *balteus* nedeni ile Prokonnesos Tipi C Grubu şablonuna giren Kula Torsosu Vermeule tarafından I. Konstantinus'a atfedilen Leningrad Gemması üzerinde betimlenen imparatora oldukça yakın benzerlikler göstermektedir[466].

---

[459] L'Orange – Gerkan 1939, 60-65, Res. 11; Kleiner 1992, 447-448, Res. 409.
[460] Mendel 1912/14, No 677; Kollwitz 1978, 12–16, Lev. 81; Fıratlı 1990, 38, No 71, Lev. 27.
[461] Cutler 1991, 329-339; Delbrueck 1929, 1929, No 48; Metz – Hirmer 1962, No 32-33.
[462] Zırhlı heykellerin pteryges bantları üzerine yerleştirilen *Herm* (*Terminus*) kabartmasının ikonografik anlamı için bkz. sf. 157.
[463] Bu durum Got akınları ile yerlerinden edilen heykeltraşların farklı atölyelerde çalışmaya başlamış olabileceği tezi ile örtüşmektedir. Koch 2010, 5-14.
[464] Cutler 1991, 329-339; Delbrueck 1929, 1929, No 48; Metz – Hirmer 1962, No 32-33.
[465] Beckwith 1961, 15, Res. 14.
[466] Vermeule 1959/60, 28-29, H 2, Lev. XXV, 75

Prokonnesos Tipi C Grubu'nun son temsilcisi ve belki de en geç tarihlisi olan Barlletta Bronz Heykeli'nin (**75**, Lev. 23, 4)[467] 13. yüzyılda Konstantinopolis'ten İtalya'ya getirilirken batan bir geminin yükü olduğu düşünülmektedir[468]. Normal ölçülerin oldukça üzerinde boyutlara sahip heykelin hangi Bizans İmparatorunu temsil ettiği yönünde tartışmalar olsa da[469] heykelin zırh kompozisyonunun MS 5. yüzyıl özellikleri göstermektedir. Heykelin *paludamentum*'u sağ omuz üzerinden bağlanıp, çok kıvrımlı biçimde göğsü kapatır ve sol kol üzerine düşürülür. Benzer bir uygulama Barberini Diptiği üzerindeki süvari imparatorda ve aynı eserin yan panelindeki zırhlı komutanda da görülür (bkz. Lev. 24, 3)[470]. Barletta Bronzu'nun da Prokonnesos Heykeli (**74**) gibi omuzlarında *pteryges* rozetleri mevcuttur. Heykelin *pteryges* rozetlerinin tümü gorgo başları ile süslenmiştir. Heykel bu özelliği ile de Barberini Diptiği'ni andırmaktadır[471]. Barletta Bronzu'nun ayaklarında düz bir çizmeye benzer bir bot vardır ancak bu bot üzerinde herhangi bir aksesuar mevcut değildir. Heykelin ayaklarının restore edilmiş olması da ihtimallar arasındadır.

Barletta Bronzu'nun Barberini Diptiği üzerindeki zıhlı figürlerle olan en belirgin ortak özellik, heykelin uzun kollu bir içlik giymiş olmasıdır. Barletta Heykeli'nin yukarı kaldırılmış sol kolunda açıkça görüleceği üzere zırhlı yontu sahibinin iç giysisi, kolları bileklere kadar uzanan bir tuniktir. İnce kıvrımlı bir kumaştan mamul bu içliği Barberini Diptiği üzerindeki iki zırhlı figürde de görmek mümkündür. Bu durumda Barletta Bronzu'nun da MS 5. yüzyılın Prokonnesos Tipi C Grubu'nun son dönemlerindeki kompozisyonunu temsil ettiğini söylenebilir.

Prokonnesos Tipi C Grubu zırhlı heykellerin şablonunun uygulandığı İstanbul Balat Süvari Kabartması'nın (**76**, Lev. 24, 1)[472] da bir Prokonnesos ürünü olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Yukarıda da görüleceği gibi, henüz üzerinde çok kapsamlı araştırmalar yapılmamış olsa da Helenistik Dönem'den beri bilenen bir heykeltıraşlık okulu olan Prokonnesos Heykeltraşlık Atölyesi, Anadolu'da seri üretim olarak zırhlı heykel de

[467] Bernoulli 1982/94, 257-259, No 3, Lev. LVI; Arnt – Bruckmann 1932, 895-898; Delbrueck 1933, Lev. XL – XLII; Wulff 1914, 158 vd., Lev. XI; Dalton 1911, 125; Johnson 1925, 20-25, Res. 1; Toesca 1927, 245 vd., Res. 144; Delbrueck 1933, 219-226, Lev. 116-20; Kollwitz 1978, 93-94, Lev. 30.
[468] Kollwitz 1978, 93-94.
[469] Bkz. dn. 469.
[470] Cutler 1991, 329-339; Delbrueck 1929, 1929, No 48; Metz – Hirmer 1962, No 32-33.
[471] Y. dn.
[472] Mendel 1912/14, No 677; Kollwitz 1971, 12–16, Lev. 81; Fıratlı 1990, 38, No 71, Lev. 27.

üreten merkezlerden biridir. Atölye etkinliğini MS 1. yüzyılda Tiberius Dönemi'nde gerçekleşen düzenleme ile arttırmış olmalıdır. Atölyenin Erken İmparatorluk Dönemi'ndeki potansiyeli Prokonnesos Tipi A Grubu yontuların yoğunluğundan anlaşılmaktadır. Prokonnesos Tipi A Grubu heykellerin üretim şablonu olasılıkla Aphrodisias Tipi'nin aynı dönem şablonun bir repliğidir. Bu yontuların karın bölgesine yerleştirilen karşılıklı *grifon*'lar ile *pteryges* bandı ve tunik eteği kompozisyonları bu iki tip arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

MS 2. yüzyılın sonlarına kadar Prokonnesos Atölyesi'nin varlığını sürdürmekle birlikte, Hadrian Dönemi ile faaliyete geçtiği düşünülen Dokimeion Atölyeleri'nin, özellikle serbest heykeltıraşlık ürünlerinde, Prokonnesos'un üretimini gölgede bıraktığını söylemek mümkündür.

MS 2. yüzyılın sonunda, daha doğrusu Septimius Severus Dönemi'nde Prokonnesos Atölyesi'nin üretim kapasitesini arttırmış olmalıdır. Hiç kuşkusuz buna en büyük sebep muzaffer imparatorun iç savaşın en zorlu ilk yılında, ordusunu bu atölyenin yanı başındaki Perinthos'tan idare etmiş olmasıdır. Prokonnesos bu dönemde imparatorun propaganda programının başlıca araçlarından biri olmuş gibidir. Buna en önemli kanıt Alexandria'da bulunan ve Prokonnesos Tipi B Grubu zırhlı heykel şablonunda üretilmiş yontularının kuvvetle muhtemel, imparatorun emri veya Alexandrialıların talebi üzerine ihraç edilmiş olmasıdır. Prokonnesos Tipi B Grubu heykeller içerisinde Antoninler Dönemi'ne tarihlenebilen hiçbir heykel tespit edilememiştir. Birçoğu MS 2. yüzyılın son yıllarına tarihlenen Prokonnesos Tipi B Grubu heykellerin (**68-70**) Antoninler Dönemi şablonunu yansıttığını kabul etmek yerinde olabilir. Zira Perge Nymphaeumu'nda bulunmuş olan zırhlı Septimius Severus Heykeli bu atölyenin Antoninler Dönemi yontularının bir repliği niteliğindedir.

MS 250'lerden itibaren Sasanileri'in akınları ve Got saldırıları ile imparatorluğun geneline hakim olan ekonomik buhran nedeni ile, Kuzey Batı Anadolu'da dahil olmak üzere, tüm Anadolu coğrafyası büyük yıkama uğramış, Anadolu'daki heykel atölyelerindeki ustalar büyük ihtimalle Roma'ya sığınmışlardır[473]. Benzer bir durum Prokonnesos Atölyesi için de söz konusu olmalıdır ancak olasılıkla MS 293'te Diocletian'ın Tetrarşi'yi ilan ederek

[473] Koch 2010 Shapur, 5; Koch 2010, 205-222.

Nicomedia'yı dört başkentten biri yapmasından sonra Prokonnesos Atölyesi'nin yeniden faaliyete geçmiş olması muhtemeldir. MS 4. yüzyılın başlarından itibaren Prokonnesos'un Doğu Roma yönetiminin kontrolünde üretim yaptığı, bu atölyenin ürünü olması kuvvetle muhtemel zırhlı heykellerin yoğunluğundan anlaşılır. Konstantinopolis'in başkent oluşu ile Prokonnesos Atölyesi'nin potansiyelini arttırdığı şüphesizdir ancak bu potansiyel konusunda bu zamana kadar yapılan araştırmalar ışığında kesin bir yorum yapmak mümkün değildir. Bu atölyenin MS 5. ve 6. yüzyıldaki zırhlı heykel şablonunun diğer sanatlarda görülen imparator tasvirleri ile kurduğu yakın benzerlik Prokonnesos Atölyesi'nin Bizans Dönemi'nde de imparatorluğun propaganda araçlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Prokonnesos Atölyesi'nini ilginç bir özelliği Prokonnesos Tipi şablonunda olduğu tespit edilen heykellerin ihraç edildiği bazı kentlerin kimlikleri ile alakalıdır. Bu tipin görüldüğü en önemli kent olan Milet ile birlikte Apollonia ad Rhydnakos ve Kyzikos gibi kentler, Prokonnesos'un da kurucuları olan Milet Kolonistleri tarafından kurulmuşlardır. Bu da bu kentler arasındaki ticari bağların siyasi kimlikleri ile de alakalı olabileceğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

3.2.5. Yerel Üretim Zırhlı Heykeller

Anadolu'da bulunmuş olup yukarıda tespit edilen seri üretim yapılan atölyeler içerisinde sınıflandırılamayan 5 adet heykel yerel üretim olarak değerlendirilmiştir. Bunlardan birkaçı sınıflandırılması yapılan heykel gruplarının şematik veya dekoratif bazı unsurlarını taşısalar da, bu heykellerin belirlenen tipolojilere girip girmedikleri tam olarak tespit edilebilmiş değildir. Bu heykeller yukarıda tespit edilen atölyelerin birer ürünleri olabileceği gibi, tespiti yapılamamış bir başka atölyenin ürünü veyahut da yerel taş atölyelerinde, büyük atölyelerin ürünlerinin taklit edilmesi yöntemi ile üretilmiş yontulardan olmaları münkündür.

Roma Dönemi'nde Anadolu'da yerleşik endüstrileşmiş heykeltıraşlık atölyelerinin yanı sıra bölgesel ve hatta kentsel ölçekte faaliyet gösteren taş atölyeleri de mevcuttu[474]. Daha çok mezar taşı ve osthotek gibi geleneksel üretim şablonları üzerine üretim yapan bu atölyelerin zaman zaman serbest heykel üretimi yaptıkları gerek antik kaynaklardan[475] gerekse müze koleksiyonlarında görülen naif örnekler aracılığı ile bilinmektedir.

Anadolu'da bulunmuş olup yerel taş atölyelerinde üretilmiş olması muhtemel yontuların başında Amasra Müzesi'nde korunmakta olan kireçtaşından zırhlı bir yontu gelir (**78**, Lev. 25, 1). Nerdeyse tümü korunmuş olan heykelin hafif sağına döndürülmüş başı Helenistik bir ifadeyi çağrıştırmaktadır. Kütlesel bir duruşa sahip heykelin karnı üzerine bağlanan sağ kolu heykelin üretim kompozisyonu olmayan bir işçiliğin ürünü olduğunu ortaya koyar. Zırhlı heykellerde nadiren karşılaşılan bu durum yalnızca Chalcis ad Bellum'dan (Suriye) bulunan MÖ 1. yüzyılın ilk yarısından bir torsoda görülebilir[476]. Heykelin sol bacağı da sol kol üzerinden yere sarkan *paludamentum* ile bitişik işlenmiştir. Zırhlı heykelin küçük dilimler halindeki *pteryges* rozetleri ve hemen altındaki daha uzun bezemeli dilimler ile bunun altından sarkan deri bant Butrint Tiyatrosu'ndan bulunan bir grup Erken İmparatorluk Dönemi heykel ile benzerlik gösterir[477]. Heykelin portre ve kuaför özellikleri de tarihleme açısından çok fazla yorum şansı vermez ancak bir kepe benzeyen saç yapısı Iulius Claudiuslar Dönemi portre özelliklerini çağrıştırmaktadır.

---

[474] Zanker 1983, 21-25; Niemeyer 1968, 111; Vandeput 1997, 183-189; Koch 2010, 18 vd.; Özgan 2013b, 156-157.
[475] Niemeyer 1968, 111; Zanker 1983, 7.
[476] Laube 2006, No 11, Lev. 28, 4
[477] Laube 2006, 119-122, No 8, Lev. 50.1; No 9, Lev. 50.2-4; Cadario 2004, 121-122, Lev. XVII, 2.

Başın şakak kısmındaki kuaför özelliklerinden anlaşıldığı kadarı ile küçük bukleler halindeki saçlar arkadan öne doğru taranmıştır. Dolgun bir yüz fizyonomisi olan heykelin oval bir yüzü vardır. Bu çerçevede incelendiğinde Amasra heykelinin Erken İmparatorluk Dönemi'nde Karadeniz veya çevresindeki bir atölyede üretilmiş olabileceği düşünülebilir.

Anadolu'da bulunmuş olan bir diğer yerel üretim zırhlı yontu Troia Odeionu'nda bulunmuş olan Hadrian Heykeli'dir (**80**, Lev. 25, 3)[478]. Korunmuş portresi sayesinde hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde imparatoru tasvir eden heykelin imparatorun erken dönemlerinden olması gerektiği önerilmektedir[479]. Troia Hadrian heykeli şablon olarak Ephesos'da bulunmuş olan Aphrodisias Tipi torso (**25**, 10, 2) ile yakın bir benzerlik gösterse de işçilik ve üslup olarak daha yerel bir niteliği vardır. Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin şematik özelliklerini Troia Hadrianı'nda görmek mümkünse de, heykelin ince *cingulum*'u ve gövdesinin düz bırakılması heykeli Prokonnesos Tipi B Grubu heykellere yaklaştırmaktadır (bkz. Lev. 21, 3-4; 22, 1-4). Şablon, ponderasyon ve üslup olarak farklılıklar gösterse de bulunduğu bölgenin yerel bir üretimi olan Thasos Hadrian Heykeli[480], imparatorun başka eyaletlerde de yerel üretimlerinin olduğunu kanıtlamaktadır.

Priene Athena Pollias Tapınağı'nın yakınlarından bulunmuş olan zırhlı, kolossal bir heykele ait parçaların restitüsyonu Carter tarafından yapılmıştır (**79**, Lev. 25, 2)[481]. Bu restitüsyona göre sadece Anadolu'da değil Roma ve Kıta Yunanistan'da da bilinmeyen bazı unsurlar içeren bu heykeli de yerel üretim zırhlı heykeller arasında anmak mümkündür.

Yerel üretimler arasında anacağımız bir diğer yontu Pergamon Demeter Kutsal Alanı'nda bulunmuş bir torso parçasıdır (**81**, Lev. 25, 4)[482]. Naif bir üsluba sahip heykelin *cingulum* kuşağının inceliği Prokonnesos Tipi zırhlı heykelleri andırsa da heykeli olası bir yerel atölyenin ürünü olarak anmak daha doğru olacaktır.

Anadolu'nun yerel zırhlı heykeltıraşlık eserleri arasında değerlendirilebilecek bir diğer heykel İstanbul Arkeoloji Müzelerinde bulunan bir

---

[478] Rose 1994, 91–93, Res. 18–21; Rose 1998, 405-413; Rose 2002, 43, Res. 16; Özgan 2013b, 156-57, Res. 151, a-b.
[479] Rose 1994, 91-93, Res. 18-21; Rose 2002, 43, Res. 16; Özgan 2013b, 156, Res. 151 a-b.
[480] Stemmer 1978, 87-87,VII 21, Lev. 60, 1-3.
[481] Carter 1983, 293-7, Res. 31, Lev. XLIV c,e,f
[482] Hepding 1910, 505.

torso parçasıdır (**82**, Lev. 25, 5). Nerede bulunduğu bilinmeyen torsonun zırh yüzeyi düzken, gövdeye bir *cingulum* bağlanmıştır. Torso *paludamentum*'u sağ omuz üzerinden bağlanarak göğüs üzerinden sol omuza, oradan da sırtın arkasına doğru sarkan kompozisyonda üretilmiştir.

4. ANADOLU'DA BULUNMUŞ İTHAL ZIRHLI HEYKELLER

Anadolu'da bulunmuş olan 98 zırhlı heykelden 16 adedi ithal edilmiş heykeller olarak sınıflandırılmıştır. Bu heykellerin ithal olarak değerlendirilmesinde stil, şablon ve kompozisyon özellikleri etkili olduğu gibi yakın zamanda yayımlanan epigrafik verilerde dikkate alınmıştır. İthal heykellerin bir kısmının Yunanistan üretimi yontulardan oluşmakta olduğu düşünülmekte iken bir diğer grup ise Afrika'daki bir heykel atölyesinden ithal edilmiş heykellerden olduğu tahmin edilmektedir.

4.1. Yunanistan Üretimi İthal Zırhlı Heykeller

Bu gruba giren heykellerin en erken tarihli olanı olasılıkla Tios'da (Filyos) bulunmuş olan zırhlı heykeldir (**83**, Lev. 26, 1)[483]. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde korunan heykelin zırh yüzeyi fotoğraftan tam olarak anlaşılamamaktadır[484]. Zırhın alt kenar profili düzdür. Profilin hemen bitiminde küçük *pteryges* rozetleri yer alırken, iki rozetin ortasına gelecek şekildeki bir sıra kısa *pteryges* bandı aşağı doğru sarkmaktadır. Deri bantların altında sarkan uzun tunik eteği dize kadar uzanır ve hareketli sağ diz kapağı üzerinde bir gerilme meydana gelir. Aslan başlı askeri botlar giyen figür, dikdörtgen bir kaide üzerinde yükselir. Heykelin sol bacağına bitişik ağaç kütüğü heykel desteği olarak kullanılmaktadır.

Klasik tip bir zırhla kuşanmış olan figür, Vermeule tarafından Antoninler Dönemi'ne tarihlenmişse de[485] bu öneriyi kabul etmek mümkün değildir. *Neoattik* bir ponderasyona sahip heykelin iki sıra *pteryges* bandı olduğu görünür fakat üstteki bantlar adeta rozet şeklini almıştır. Kısa *pteryges* bantlarına karşın çok uzun tunik eteği göze çarpar. *Paludamentum*'un ağır kumaşı tüm göğsü kapatmıştır. Laube söz konusu heykeli değerlendirmeye almamışsa da bu tür heykelleri "*Klasik Modellere Dönüş / Rekurs auf klassische Vorbilder*" başlığı altıda incelemiş ve bunları Butrint Tiyatrosu'nda bulunan Augustus Dönemi zırhlı heykellerden yola çıkarak Erken İmparatorluk Dönemi heykel programının ürünleri olarak değerlendirmiştir[486].

---

[483] Vermeule 1959/60, 58, No 205.

[484] İstanbul Arkeoloji Müzeleri deposunda korunan heykel hali hazırda devam eden restorasyon çalışmaları nedeniyle yakından görülerek fotoğraflanamamıştır.

[485] Vermeule 1959/60, 58, No 205. Vermeule bu duruşun Antoninler Dönemi üslubu içerisinde görüldüğü konusunda haklıdır ancak Antoninler Dönemi heykellerdeki neoattik üslup çok daha mekanik bir stil taşımaktadır.

[486] Laube 2006, 119-122.

Söz konusu heykel, Patras Müzesi'ndeki Achaia kökenli bir torso ile üslup ve şematik olarak benzerlik gösterir[487]. Vermeule, Patras Torsosu'nun, Atina'daki benzer bir başka heykel ile birlikte Yunanistan heykeltıraşlığının Geç Helenistik Dönem ile MS 2. yüzyılı arasındaki gelişimini gösterdiğini belirterek bu üslubun, MÖ 4. yüzyıl Attik Mezar Stellerinin bir mirası olduğunu savunur[488].

Tios Heykeli'nin *pteryges* bantlarının Augustus'un Prima Porta heykelinin karnı üzerinde yer alan zırhlı asker figürünün *pteryges* bantları ile olan benzerliği dikkate değerdir[489]. Butrint Tiyatrosu heykelleri[490] ve Laube'nin bu çerçevede değerlendirdiği diğer benzer heykeller[491] Tios heykeli ile yakın bir şablonu kullanan atölyelerin ürünleri olmalıdırlar.

Cadario Tios heykelinin yakın benzeri olan Butrint Tiyatrosu heykellerinden yola çıkarak tespit ettiği sekiz tipten birinin adını "Butrint Tipi Klasik Zırhlı Heykeller" olarak adlandırmıştır[492]. Cadario da bu tipi temsil eden heykellerin *Neoattik* üslubuna dikkat çeker ve bunların Augustus Dönemi'nde ihtimalle Butrint Tiyatrosu heykellerinin şablonu üzerinden üretilmiş olduklarını öne sürer[493]. Butrint Tiyatrosu sahne binasının kazılarında bulunan Augustus, Livia ve Marcus Agrippa'ya ait portre başlardan yola çıkılarak tiyatronun inşasının Actium Savaşı'ndan sonra, Agrippa'nın ölümünden önceki bir tarihte tamamlandığı düşünülmektedir[494].

Tios Heykeli'ni anılan heykellerden ayıran bir ayrıntı olarak, *paludamentum*'unun diğer heykellerde görülmeyen biçimde göğsü kapatarak sırta atılmış olduğunu belirtmek gerekir. Tios Heykeli'nin bir benzeri Amasra'da bulunmuş olan yerel üretim zırhlı heykeldir (**78**, Lev. 25, 1) ancak Amasra heykelinin üslubu Tios heykeline oranla çok daha basit unsurlar taşımaktadır. Olasılıkla yakın tarihlere ait bu heykellerin Bithynia ve Pontus Bölgeleri sınırlarına yakın bir coğrafya da bulunmuş olmaları dikkate değerdir. MÖ 1. yüzyılın ikinci

[487] Vermeule 1959/60, 40, No 50, Lev. VII 22.
[488] Y. Dn.
[489] Vermeule 1959/60, 34, No 13, Lev. IV 12; Burada *pteryges* rozetleri algılanmasa da deri dilimler halindeki ve olasılıkla üzeri bitkisel bezemeli pteryges bantları Filyos torsosunun şematik tipolojisine uygun görünmektedir.
[490] Laube 2006, No 8, Lev. 50.1; No 9, Lev. 50.2
[491] Laube 2006, No 17, Lev. 51.1,2 (Patras); Laube 2006, No 58, Lev. 52.2 (Grenoble)
[492] Cadario 2004, 120 vd.
[493] Cadario 2004, 121.
[494] Cadario 2004, 126; Bergemann 1998a, 56-7; Res. 34-35.

yarısında bölgede gerçekleşen siyasi konjonktür, İmparatorluğun Karadeniz Bölgesi'ndeki siyasi güç dengelerini düzenlediği bir dönemdir[495]. Bu nedenle Tios heykelinin Burtrint Tipi heykeller içerisinde değerlendirilmesi mümkündür ve olasılıkla Augustus veya Agrippa'yı, ya da imparatorluk sülalesinden birini temsil ediyor olmalıdır.

Tios ile yakın bir coğrafya olan Amastris'te ithal bir zırhlı yontu olabileceği düşünülen iki heykel bulunmuştur. Amasra'da bulunmuş olup bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde korunmakta olan torsonun (**84**, Lev. 26, 2)[496] göğsünde oldukça geniş aegisli bir gorgo başı bulunmaktadır. Amasra Torsosu bu özelliği ile Anadolu'da bulunmuş Apollonia ad Rhyndacum Torsosu **(64)** ve Telmessos Torsosu (**32**) ile benzerlik gösterirken, Brindisi'de bulunmuş olan Geç Cumhuriyet Dönemi torsosu[497] da bu ikonografinin görülebileceği en erken örneklerden biridir.

Torsonun karın kısmında bir zafer sancağı (*tropaeum*), sancağa asılı bir miğfer ve zırh ile sancağın altında elleri arkadan bağlı iki esir figürü yer almaktadır. Sancağın her iki yanında zaferin habercisi iki Nike sancağı defne çelengi ile taçlandırmaktadır. Bu heykel Anadolu'da bulunmuş olup zırh gövdesinde bu ikonografiyi barındıran tek örnektir. Bununla birlikte Geç Iulius Claudiuslar - Flaviuslar Dönemi'ne tarihlenen Gabii kökenli Borghese Traianı[498], Louvre Traianı[499], Aigeria Heykeli[500] ve Zagrep Heykeli[501] Amasra Torsosu ile çok yakın benzerlik göstermektedirler.

Amasra İstanbul Torsosu (**84**) ile stilistik olarak yakın bir benzerlik gösteren bir diğer heykel Antakya Müzesi'nde korunmaktadır (**85**, Lev. 26, 4). Nerede bulunduğu konusunda herhangi bir bilgi olmayan yontu, bel kısmından diz kapaklarına kadar korunmuştur ve hareketli *pteryges* bantlarına sahiptir. Heykelin *pteryges* rozetlerinin de bir kısmı korunmuştur. Şablon olarak Amasra Torsosu (**84**) ve onun yakın benzerleri ile aynı özellikleri göstermektedir. Antakya Heykeli'nin

---

[495] Marshall 1968, 103-09; Mitchell 1995, 31-34; Madsen 2009, 27-40.
[496] Mendel 1912/14; 346 vd. No 1108; Vermeule 1959/60, No 140; Reinach 1897/1930, V, 321 No. 2; Sieveking 1931, 22 dn. 5; Stemmer 1978, 37, III 12, Lev. 21, 3.
[497] Hekler 1919, 229, dn. 31; Vermeule 1959/60, 35, No 19; Stemmer 1978, 32, Dn. 91; Cadario 2004, 221, Lev. XXIX 4-5.
[498] Vermeule 1959/60, 46, No 100; Gergel 1987, 26, Res. 17; Alföldi 1999, 101-2, Res. 130; Gergel 1994, 199; Cadario 2004, 347, Lev. XLIV 3.
[499] Cadario 2004, 350 vd., Lev. XLIV 4.
[500] Vermeule 1959/60, No 70; Stemmer 1978, Lev. 20, 1.
[501] Vermeule 1959/60, No 44; Stemmer 1978, Lev. 51, 3;

Amasra Torsosu'na oranla daha hareketli *pteryges* rozetleri bu yontunun Iulius Claudiuslar Dönemi'nden olabileceğini düşündürür.

Halen Amasra Müzesi'nde korunmakta olan bir diğer Amastris Torsosu (**86**, Lev. 26, 3)[502], Klasik Tip zırh formludur ve kare yakalıdır. Zırhı üzerinde *Lupa Romana* ve onun üzerinde duran *PalladionPalladion* yer alır. İri, kaslı bir fizyonomiye sahip *Lupus* (dişi kurt), ikizler Romus ve Romulus'u besler, başı da onlara dönüktür. İkizler ve dişi kurt (*Lupa Romana*) karın boşluğu üzerine işlenmiş lotus çiçeği üzerinde dururlar. Bu heykel Anadolu'da bu ikonografiyi barındıran korunmuş tek heykeldir.

Torso daha önce Olympia, Atina, Kisamaos, Hierapytna, Knossos, Gortyna ve Tunus'ta bulunan benzer Hadrian heykellerinin ikonografik benzerliği nedeniyle Geç Hadrian Dönemi'ne tarihlenmiştir[503]. Anılan benzer heykellere Hierapytna'da bulunup halen İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Hadrian heykelini de eklemek mümkündür[504]. Şematik ve ikonografik karşılaştırma Amasra Torsosunun imparatorluğun merkezinden yürütülen bir heykel programının repliklerinden olduğunu gösterir. Bu nedenle hiç şüphesiz Amasro Torsos'u da Hadrian'ın Panhellenik heykel programanın bir ürünü olmalıdır. Bunlardan Amasra Torsosu'na en yakın olanların Heraklion'dan bulunan başsız heykel[505] ile Tunus-Ammaedara'da bulunmuş olan Bardo Müzesi heykeli[506] olduğu söylenebilir. Buna ek olarak şematik ve ikonografik benzerlikleri çok yakın da olsa Amasra Torsosu'nu yukarıda anılan eserlerden ayıran özellikler de mevcuttur. Bunlardan ilki heykelin abartılı şekilde kalın bir profille belirginleştirilen zırh yakasıdır. Yukarıda anılan ve hali hazırda bulunan hemen hiçbir zırhlı heykelin yaka kısmı bu denli abartılı biçimde kalın yapılmamıştır. Buna ilave olarak Amasra Torsosu'nun zırh alt kenarı bilinen örneklerde olduğu gibi yay veya çanak biçimli bir kavis yapmak yerine neredeyse yatay bir profil şeklindedir. Amasra Torsosu'nu benzer zırhlı heykellerden ayıran bir diğer özelliği ise tek sıra biçiminde işlenmiş *pteryges* rozetleridir. Dikkatle

[502] Ateşoğulları – Şimşek 1995, 93-97, Res. 4, 12-14; Ateşoğulları 1999, 207-212, Res. 1, 2; Özgan 2013b, 154, Res. 148, a-b.
[503] Ateşoğulları – Şimşek 1995, 93-97, Res. 4, 12-14; Ateşoğulları 1999, 207-212, Res. 1,2.
[504] Wegner 1956, 41 vd. 58 vd. 67-69, 71, 98, Lev. 13 a; 16 c; Vermeule 1959/60, 55, No 182, Lev. XV, 47; Niemeyer 1968, 97 Kat. Nr. 53 Lev. 17, 2; Vermeule 1980, 47, Res. 138; Opper 2008, 89 vd. Res. 49; Bergmann 2010, 3 vd., Kat. Nr. 4, Res. 1-4.
[505] Stemmer 1978, No III 13, Lev. 22.1; Bergmann 2010, Lev. 18, Res. 17.
[506] Stemmer 1978, III 14, Lev. 22.2, Bergmann 2010, Lev. 18, Res. 15.

incelendiğinde yukarıda detayları anlatılan heykel programı çerçevesinde üretilen hemen hemen tüm heykellerin *pteryges* rozet sırası alt alta iki veya altlı üstü biçimde iki sıra üretilen *pteryges* rozet dizisinden oluşur. Amasra Torsosu'nda ise *pteryges* rozet dizisi tek sıradır. Bu durum Amasra Torsosu'nu ünik bir niteliğe büründürse de Anadolu'da başka bir benzeri olmayan yontunun ithal heykeller arasında değerlendirmesi kaçınılmazdır.

Antalya'da bir bahçede görülmüş olup ilk olarak Vermeule tarafından yayımlanan bir zırhlı heykele ait bel parçası (**87**, Lev. 26, 5)[507] da Amasra Torsosu (**86**) gibi İmparator Hadrian'ın Panhellenik heykel programının üretimlerinden biri olmalıdır. Zırh göbeği üzerinde yer alan akanthus çiçeği, altlı üstlü iki sıra *pteryges* rozeti ve *pteryges* bant sırasının çok dar bir bölümünün korunduğu Antalya Torsosu Vermeule tarafından Geç Hadrian – Erken Antoninler Dönemi'ne[508], Stemmer tarafından ise Hadrian Dönemine[509] tarihlenmiştir. Bergmann tarafından Hadrian'ın Hierapytna Tipi heykel programının bir repliği olarak değerlendirilen heykel Geç Hadrian Dönemi'ne tarihlenmiştir[510].

Antalya Torsosu'nun (**87**) Stemmer'in önerdiği üzere Anadolu üretimi zırhlı bir yontu olduğunu kabul etmek mümkün değildir zira Anadolu'da üretim yaptığı bilinen atölyelerin hiç biri bu şablonu kullanmamaktadırlar. Bununla birlikte heykelin Geç Hadrian Dönemi'ne tarihlenmesi uygun gözükmektedir.

Hadrian'ın Hierapytna Tipi heykel programına dâhil edilen iki torso parçası (**88**[511], **89**[512]) da Knidos'ta olmalıdır. Antik kentte 1960'larda gerçekleşen kazılarda varlıkları belirtilen parçaların hali hazırdaki yerleri bilinmediği gibi herhangi fotoğrafları da mevcut değildir. Bununla birlikte kazı raporlarının incelenmesi neticesinde yapılan değerlendirmeler bu iki torso parçasının da Hadrian Dönemi Hierapytna Heykel Programı'nın birer repliği olduğunu söylemek mümkündür[513].

Anadolu'ya olasılıkla Kıta Yunanistan'dan ithal edilen heykellerden Tios Heykeli (**83**) Erken İmparatorluk Dönemi'nde Bithynia et Pontus Eyaleti'nin siyasi

---

[507] Alföldi-Rosenbaum 1960, 77, No 100; Moretti 1923/24, 505 vd., Res. 20; Vermeule 1964, 106, No 204; Stemmer 1978, 52-53, IV 16, Lev. 32,3; Gergel 2004, 373, 376; Bergmann 2010, 7, 8, Kat. Nr. 9.
[508] Vermeule 1964, 106, No 204.
[509] Stemmer 1978, 52-53, IV 16, Lev. 32,3. Stemmer heykelin Anadolu üretimi bir replik olabileceğini de ileri sürmüştür.
[510] Bergmann 2010, 7, 8, Kat. Nr. 9.
[511] Vermeule 1974, 105, 187D (veya 188D); Gergel 2004, 374, dn. 20; Bergmann 2010, 17, No 22.
[512] Vermeule 1974, 105, 187D (veya 188D); Gergel 2004, 374 dn. 20; Bergmann 2010, 17, No 23.
[513] Bkz. Y. Dn.

düzenlemesi ile alakalı olmalıdır. Bu nedenle Tios heykelini Amasra'da bulunmuş olan yerel üretim zırhlı heykel (**78**) ile birlikte değerlendirmek yerinde olacaktır.

Antakya Müzesi'nde bulunan fakat buluntu yeri bilinmeyen heykel (**85**) ise stilistik değerlendirmeye göre Geç İulius Claudiuslar Dönemi'ne, olasılıkla Nero'ya ait olmalıdır. Heykeli Nero Dönemi'nin önemli askeri olaylarından biri olan MS 66-73 tarihleri arasında süren Yahudi ayaklanması ile ilişkilendirmek mümkün olduğu gibi biraz daha erken bir tarihe götürülerek MS 58-63 Parth Savaşı'nı onurlandırmak amacıyla önermek de mümkündür.

Amastris'de bulunmuş olan torso (**84**) Nero Dönemi'nin ya da Flaviuslar Dönemi'nin Parth Savaşlarından birisi anısına kentte varlığı bilinen imparatorluk kültü[514] için adanmış olması muhtemeldir.

Amasra Müzesi'ndeki *Palladion*'lu Torso (**86**), Antalya Torsosu (**87**) ve Knidos torsoları (**88, 89**) Hadrian Dönemi'nin Panhellenik programının birer replikleri olmalıdırlar.

İthal heykeller kapsamında değerlendirdiğimiz heykellerin kendi aralarında bir ortak bir özellikleri daha vardır. Bu heykellerin tümü Anadolu'nun karadan ulaşımı zor fakat deniz ulaşımı açısından kolay olan kentlerinde bulunmuşlardır.

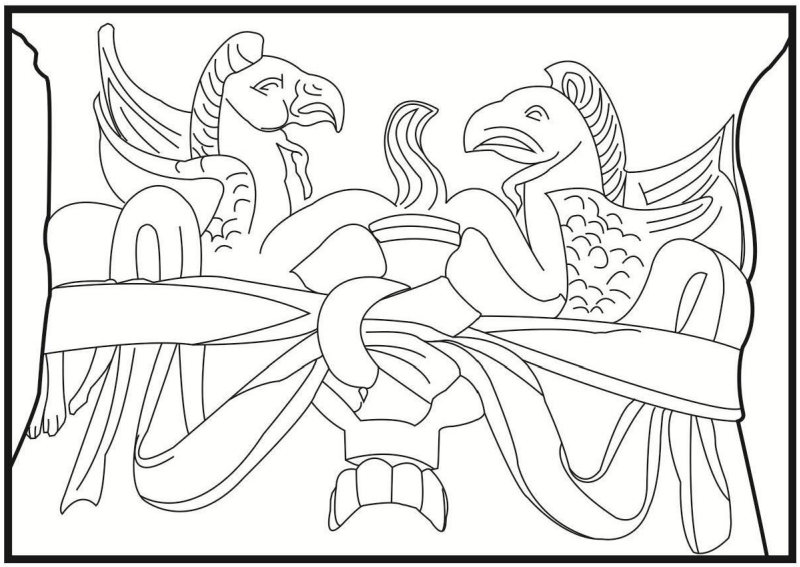
4.2. Afrika Üretimi İthal Zırhlı Heykeller

Anadolu'da bulunmuş olup kuvvetle muhtemel bir Afrika Mermer Atölyesi'nin ürünü olan heykellerin toplamı 9 adettir (Bkz. Grafik 2). Bunlardan Perge'de bulunmuş altı heykel ile biri Side'den diğeri ise Apameia'dan iki zırhlı heykel torsosu, mermer cinsi, işçilik ve stilisitik olarak Afrika'dan ithal edilmiş heykeller ile yakın benzerlikler göstermektedir. Bu heykellerin yakın zamanda yayımlanan bir yazıt sayesinde, bugün Cezayir sınırlarında kalan ve antik dönemde Numidia adı verilen bölgeden çıkarılan mermerler ile üretildikleri anlaşılmıştır[515].

Bu heykellerin en erken tarihli olanı Perge Hamamı Palestrası'nda bulunan kolossal Traian Heykeli (**90**, Lev. 27, 1-2)[516] olmalıdır. Başında bir *corona civica* ile

[514] Price 1986, 20-21, 29, No 155.
[515] Şahin 2012, 41-50.
[516] İnan 1980a, 6; İnan 1980b, 608; Mellink 1980, 509; İnan 1983, 119-120; Özgür 2010, 76, No 31, 31; Demirer ve diğ. 2005, 77, No 73; Özgür 2009, 38, No 10; Bennett 1997, Lev. 2c; Özgan 2013b, 77, Res. 63, a-b.

tasvir edilmiş olan Traian, zırhlı yontusu ve yanında diz çökmüş esir figürü ile muzaffer bir imparator olarak betimlenmiştir. Traian'ın kütlesel formdaki Klasik Tip zırhının göğüs kısmındaki geniş *aegis*'li gorgo başı vardır. Heykelin karın kısmında ortadaki bir *kandelabrum*'a birer ön ayaklarını uzatmış olan karşılıklı grifonlar bulunur. Bu kompozisyon Anadolu üretimi zırhlı heykellerin hiç birinde görülmeyen bir şablon olarak karşımıza çıkar (Bkz. Çiz. 7). Zırhın göbek bölümüne işlenmiş olan akanthus çiçeği ise bu grupta değerlendirilecek diğer Perge heykellerinden başka sadece Seleukeia Heykeli (**33**, Lev. 11, 2) ve bu gruba giren Side Torsosu'nda (**97**, Lev. 28, 4) görülür. Perge Traian Heykeli'nin tek sıra *pteryges* rozet protomları da Anadolu'da bu grupta değerlendirilen heykeller dışında görülmeyen bir stil ve teknikte yontulmuşlardır.

Çizim 7 - Perge Traian Heykeli (90)

İmparator Traian'ın sağında diz çökmüş pozisyondaki esir figürü Traian'ın feth ederek siyasi bir düzenleme getirdiği Armenia'yı personifike ediyor olmalıdır. Uzun, kıvırcık saçları iki yandan omuzlarına inen bu kadın, büyük bir keder içerisinde imparatora bakmaktadır. Üzerinde pantolonlu, tuluma benzer, dökümlü bir kıyafet bulunur ve omuzlarında oldukça kalın bir kumaştan bir pelerin vardır. Esir olasılıkla metalden ya da ahşaptan bir *tropaeum*'a (Zafer Sancağı) bağlanmış durumdadır ve başında bir *tiara* (külah biçimli başlık) taşıyor olmalıdır.

Traian MS 113-117 yılları arasında Armenia ve Parth Krallığı üzerine sefer düzenlemiş ve imparatorluğun doğu sınırını Tigris Nehri olarak belirlemiştir[517]. Senato'ya gönderdiği çelenkli bir mektupla imparatorluğun doğu sınırını belirlediğini ilan ettiğinde tarih MS 116'dır. Bu durumu nümizmatik kaynaklarda görmek de mümkündür. Traian'ın 114'ten sonra bastırdığı sikkelerde bir *tropaeum*'a bağlanmış doğulu figürler çokça karşılaşılan sahnelerden biri olmuştur[518]. Traian Doğu Seferi'ni kesin bir sona ulaştırması MS 116 yılının sonunu bulmuş, imparator ise MS 117'nin 9 Ağustos'unda Selinius'ta (Antalya-Gazipaşa) ölmüştür. Bu nedenle Perge Traian Heykeli'nin, imparatorun sağlığında mı yoksa MS 117'de ölümünden hemen sonra mı dikildiği konusunda kesin bir sonuca ulaşmak güçtür. Ancak muhtemelen Pergeliler, Roma'ya deniz yolu ile gitmek üzere Seleukeia'dan yelken açmayan Traian'ın Roma güzergâhını Perge üzerinden planlamış olduğunu öğrenmiş olmalıdırlar. Bu nedenle heykeli, imparator kente gelmeden hemen önce dikmiş olduklarını kabul etmek mümkündür.

Heykelin beyaz renkli, çok ince grenli mermer yapısının yanı sıra stilistik özellikleri ile de Anadolu'da bulunmuş diğer birçok heykelden ayrılmaktadır. Traian Heykeli'nin de bulunduğu Perge'de Hadrian Dönemi ile birlikte Dokimeion I Tipi heykellerin ağırlığı hissedilmektedir. Perge'de bulunmuş olup Dokimeion I Tipi beş adet heykel de (**34, 35, 39, 40, 44**) Perge Traian Heykeli'nin şablon ve stil özelliklerini barındırmazlar. Bununla birlikte Perge Traian Heykeli'nin benzer bir zırh ikonografisi ve kompozisyonu taşıyan Geç Flaviuslar ve Traian Dönemi yontulardan Sabratha Titus Heykeli[519], Napoli Titus Heykeli[520] ve Kopenhag Traian Heykeli[521] ile stil ve üslup yönünden farklıdır. Perge Traian Heykeli'nin anılan heykellere oranla oldukça acemice şekillendirilmiş gövdesi adeta donuk bir kütle halinde pozlandırılmıştır. Karın üzerindeki grifonlar zırh zeminine sığdırılmakta zorlanmış, *pteryges* rozetleri ise olası bir yanlış hesaplamadan dolayı heykele oranla çok küçük kalmıştır. Bu durum akla Perge Traian Heykeli'nin imparatorluk

[517] Lightfoot 1990, 115-126; Millar 1993, 100.
[518] Cohen 1880/92, 38, 186; Mattingly – Sydenham 1926, 267, 324-225.
[519] Vermeule 1966, No 92A; Niemeyer 1968, 94, No 41; Stemmer 1978, V 10, Lev. 39, 1.
[520] Vermeule 1959/60, No 92; Hekler 1919, 241, dn. 33; Niemeyer 1968, 93, No 39; Stemmer 1978, 98, VIII 1, Lev. 66, 1–2.
[521] Vermeule 1959/60, No 126, Lev. 11, 34; Niemeyer 1968, 96, No 47, Lev. 15; Stemmer 1978, 113, XI 3, Lev. 76, 1–2.

merkezinden gönderilen bir şablon üzerinden bu heykel tipini yeni çalışmaya başlayan bir atölyenin ürünü olup olamayacağı sorusunu getirmektedir

Perge Traian Heykeli'nin ithal edildiği düşünülen Numidia Mermer Atölyesi'nin tam olarak MS 2. yüzyılın başından itibaren faaliyete geçtiği dikkate alınırsa[522], bu heykelin bu atölyenin ilk defa üretimini yaptığı heykellerden biri olduğu ve hatta bu tarihten sonra faaliyete geçtiği bilinen Dokimeion Heykeltraşlık Atölyeleri için bir ana tip olarak kullanılmış olabileceği de akla yakın gelmektedir. Perge Traianı'nın göğsünde karşılıklı duran grifonların Dokimeion I Tipi zırhlı yontularda görülen grifonlara olan benzerliği (Bkz. **34**, Lev. 13, 3-4) bu öneriyi daha da kuvvetlendirmektedir.

Perge Traian Heykeli'nin stil ve üslup yönünden bir benzeri Apameia (Dinar) yakınlarında bulunmuş olan zırhlı yontudur (**91**, Lev. 27, 3)[523]. Yüzeyi oldukça aşınmış olsa da zırh üzerinde karşılıklı iki grifonun ve bunların arasında bir kandelabrum olduğu seçilebilmektedir. Apameia Torsosu'nun göbek kısmında Perge Traianı ve onun benzeri diğer yontularda olduğu gibi dalları gövdenin kenarlarına doğru filizlenen bir akanthus çiçeği çanağı bulunmaktadır. Her iki heykel arasındaki stilistik benzerliği *pteryges* rozetlerinde de görmek mümkündür. Apameia Torsosunun *pteryges* rozetleri iki sıradan oluşmakla birlikte rozetlerin küçük boyutları Perge Traian heykeli ile benzerdir. Bunun yanı sıra Apameia Torsosu'nun sadece merkezi *pteryges* rozetlerinde bulunan protomlardan üstteki, olasılıkla bir aslan başı iken, alt sırada yer alan kanatları açık, naif kartal protomunun aynısı Perge Traianı'nın merkezi *pteryges* rozetinde korunmaktadır. Her iki heykelin *pteryges* bantlarının iç içe geçmiş kompozisyonu da stil benzerliğini belirginleştiren unsurlardan biridir.

Dinar Torsosu için kesin bir tarih belirlemek güçtür. Perge Traian Heykeli (**90**) ile olan üslup farkı ilk bakışta dikkati çeker. Bu nedenle Dinar Torsosunu Antoninler Dönemine tarihlemek daha uygundur. Bu tipolojide olup Antoninler Dönemi'ne tarihlenen heykellerden üç adet Tunus kökenli heykel[524] ile Susa (Tunus)

---

[522] Röder 1988, 93 vd.

[523] Stemmer 1978, 69, V26, Lev. 45, 4; Stemmer Apameia Torsosu'nu Yugoslavya'da bir Dinar'dan (?) olduğunu belirtse de söz konusu yontu halen Afyonkarahisar İli'nin Dinar İlçesindeki bir parkta bulunmaktadır.

[524] Stemmer 1978, I 11, I 12, I13, Lev. 8.

Torsosu[525] ve Louvre'daki Marcus Aurelius Heykeli[526] Dinar Torsosu'nun mekanik üslubuna benzerlik göstermeleri bakımından dikkate değerdir. Bunlardan Susa Torsosu'nun *pteryges* rozetlerinin merkezinde, Apameia Torsosu ve Traian Torsosu'nda olduğu gibi kanatları açık naif bir kartal bulunmaktadır[527].

Afrika'dan ithal edilmiş olduğu düşünülen heykellerden en büyük grubu Perge Tiyatrosu'nda bulunmuş olan beş adet zırhlı heykel oluşturmaktadır. Bu heykellerden (**96**) nolu heykelin kaidesinin altında yer alan yazıt bu grupta incelenen diğer tüm heykellerin de Numidia Mermer Ocağı'ndan ithal edildiğinin anlaşılmasını sağlamıştır[528]. Bu yazıt heykellerin üretim yerinin belirlenmesi için önemli bir bulgu olsa da epigrafik belgeye göre önerilen tarihleme sorunludur[529]. Heykelin işlenmemiş kaidesinin altında yer alan yazıta istinaden Perge Tiyatrosu'nun sahne binasının heykel programının Erken İmparatorluk Dönemi, olasılıkla Domitian Dönemi'nde tamamlandığı önerilse de stil kritik analoji böyle bir tarihlemeye kesinlikle imkân vermez.

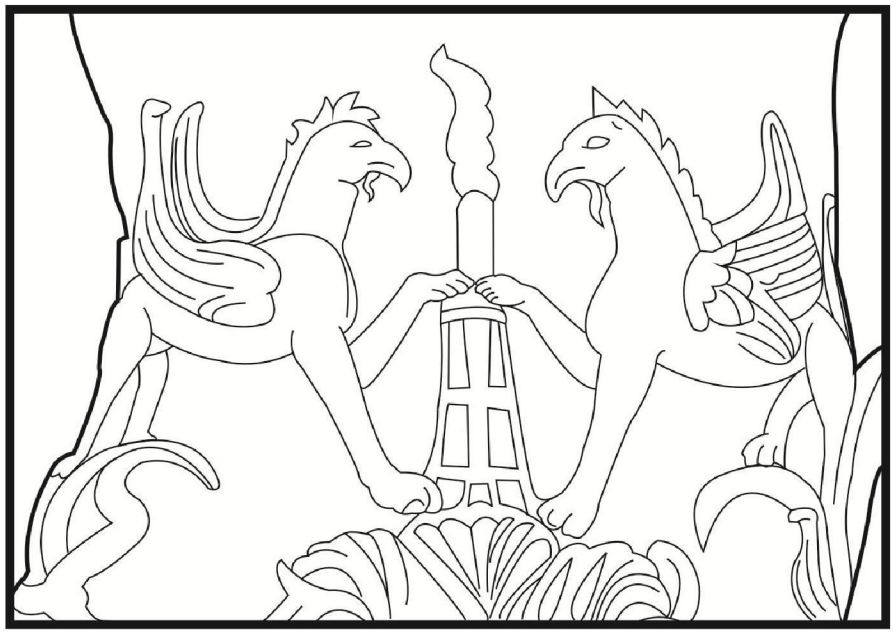
Perge Tiyatrosu sahne binasında beş adet zırhlı heykelin dördü halen Antalya Müzesi'nde sergilenmekte olup[530], Öztürk'ün rekonstrüksiyon önerisine göre dizilmişlerdir[531]. Bu heykellerin tümü aynı üslup ve işçiliğin ürünüdürler fakat birbirlerinden farklı şema ve ikonografik nitelikleri mevcuttur. Üç katlı sahne binasının en alt katında bulunan beş zırhlı yontu ile birlikte biri yarı çıplak üçü ise çıplak dört adet heykel ve kolossal bir İskender Heykeli bulunmuştur.

Zırhlı yontular arasında daha önce Traian olarak tanımlanan heykel (**92**, Lev. 27, 4)[532], Helenistik Tipte, iki sıra *pteryges* bantlı bir zırh şemasına sahiptir. Yüksek plastik stilde bir heykeltıraşlık üslubu ile yontulan heykelin gövdesinde, ortalarındaki alevli bir üçayağa birer önayaklarını uzatmış karşılıklı iki grifon yer alır. Grifonlar yüksek kabartmadır fakat fizyonomik olarak oldukça başarısızdırlar. Özellikle baş ve

---

[525] Stemmer 1978, 20, I 22, Lev. 10,4.
[526] Stemmer 1978, 80, VII 9, Lev. 53, 1- 54, 3.
[527] Bkz. dn. 525.
[528] Şahin 2012, 41-50.
[529] Şahin 2012, 41-50.
[530] Bu çalışma kapsamında Perge Tiyatrosu zırhlı heykellerinin incelenmesi için Antalya Müze Müdürlüğü'ne yapılmış olan izin başvurusu dönemin Perge Kazısı Başkanı H. Abbasoğlu tarafından reddedilmiştir. Bu nedenle halen adı geçen müzenin depolarında korunan **25** Katalog Numaralı heykel hiç görülememiştir.
[531] Öztürk 2009, Ek 7.
[532] İnan ve diğ. 1997, 72, Res. 15; Öztürk 2009, Ek 7; Özgür 2010, 144, No 62; Şahin 2012, 46, Res. 4.

gagaları komik denecek kadar kötü bir üsluptadır (Bkz. Çiz. 8). Bununla birlikte grifonun güçlü vücudu ve dinamik kanatları daha başarılıdır. Grifonların ortasındaki üçayak zırhın göbeğine yerleştirilmiş bir akanthus çiçeğinin üzerinde dururken grifonlar da çiçeğin çanağı içinden filizlenen kalın dalların üzerine basmaktadırlar. Zırhın omuz bandına bağlandığı sarmaşık yaprağı biçimli perçin ve *pteryges* bantları üzerindeki filizlenen sarmaşık dalları motifi Dokimeion I Tipi heykeller ile benzerlik gösterir. Heykelin desteği bir palmiye kütüğü şeklinde işlenmiştir.

Çizim 8 - Perge Tiyatrosu Heykeli (92)

Perge Tiyatrosu kazılarının ardından yapılan ön tespitte heykel İnan tarafından Traian olarak tanımlanmıştır[533]. Bu tespit olasılıkla heykelin zırh kompozisyonu dikkate alınarak yapılmıştır. Benzer bir kompozisyonun Perge Güney Hamamı Traian Heykeli'nde ve onun benzerlerinde görüldüğü yukarıda izah edilmiştir[534].

Perge Tiyatrosu'nda bulunmuş olan heykellerden iki *pteryges* rozet sıralı yontu (**93**, Lev. 28, 1; 29, 4)[535] bu gruba giren heykeller içerisinde Klasik Tip zırh kuşanmış tek heykeldir. Ponderasyon ve şablon olarak Perge Nymphaeum Hadrian Heykeli'nin (Bkz. **34**, Lev. 13, 3-4) bir repliği niteliğindedir. Heykelin zırhı üzerinde

[533] İnan ve diğ. 1997, 72, Res. 15
[534] Bkz. dn. 529-532.
[535] İnan ve diğ. 1997, 72; Öztürk 2009, Ek 7; Özgür 2010, 146, no 63; Şahin 2012, 46, Res. 5.

karşılıklı duran iki figür ünik bir niteliğe sahip olup mevcut zırhlı yontuların hiç birinde görülmez. Bu figürlerden soldaki, bir kaide üzerinde yükselen Pax Heykeli olmalıdır. Başı miğferli, elinde bir *kerykeion* tutan tanrıçanın karşısındaki miğferli erkek figürü ise sağ elinde kargı sol elinde ise kalkanını tutan Mars olmalıdır. Tanrıça Pax'ın elindeki *kerykeion* tanrıçanın barış ortamının tesis edilmesi ile ilgili kültüne vurgu yapmaktadır. Bir kabartma olarak işlenen heykellerin hemen altında, heykelin göbek kısmına yerleştirilmiş olan bir akanthus çiçeği bulunur ve çiçeğin çanaklarından çıkan kalın kıvrımlı dallar gövdenin iki yanına doğru ilerler. Bu noktada heykelin akanthus çiçeğinin (**92**) nolu heykele oranla çok daha yüksek bir plastik işçilikle işlendiğini ve derin matkap izlerinin görüldüğünü belirtmek yerinde olacaktır. Heykelin yay biçimli zırh alt kenar profilinin hemen altından sarkan iki sıra *pteryges* rozetlerinin neredeyse tümünün üzerinde protomlar mevcuttur. *Pteryges* rozetlerinin dizilimi aşağıdaki gibidir.

93		Koç	Kartal	Aslan	Gorgo	Aslan	Kartal	Koç		MS 2. yüzyıl
		Mask	Yıl. De.	Mask	Eros	Mask	YD	Mask		

Perge Tiyatrosu Heykeli'nin (**93**) *Pteryges* Rozet Protomları

Heykelin uzun dilimlerden oluşan *pteryges* rozetleri Apameia Torsosu'nun **(91)** *pteryges* düzenlemesini hatırlatmaktadır. Tiyatro heykelinin dize kadar uzanan *pteryges* bantları nispeten hareketlidir ve merkezi *pteryges* bandı üzerinde Dokimeion I Tipi heykellerde görülen filizlenen sarmaşık dalı motifi yer almaktadır. Perge heykelinin sarmaşık dalları motifi kaliteli fakat çok daha yüzeysel bir işçiliğin ürünüdür. Heykelin sağ ayağının yanında heykel desteği olarak kullanılan bir zırh bulunmaktadır. Tek sıra *pteryges* rozetli, *cingulum*'lu, düz bir göğüs düzenlemesine sahip zırh, Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerin zırh şablonunun bir benzeridir ve zırhlı yontunun kendi zırhından farklıdır. Bu durum yine akla Hadrian'ın Perge Nymphaeumu zırhlı yontusunu (**34**) ve imparatorun aynı yerde bulunmuş, çıplak fakat heykel desteği olarak Dokimeion I tipi bir zırh kullanılan yontusunu[536] getirmektedir.

Perge Tiyatrosu Heykeli (**93**) panderasyonu ve şematik kompozisyonu ile olduğu kadar heykele yüklenen diğer atribütler ile de Perge Nyphaeum Hadrian

[536] İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, Nr. 45; Lev. 38.1; 39.1.; Zanker 1983, 12, Lev. 2 2,4.

Heykeli'ne (**34**) yaklaşmaktadır. Bir *Grekophili* (Yunan Hayranı) olan Hadrian'a *pteryges* rozetli *Neoattik* tarzda bir zırh kuşandırmak bilinçli bir seçim olmalıdır. *Pteryges* rozetleri üzerindeki tiyatro maskları da Hadrian'ın sanatsever kişiliğine yapılan bir gönderme niteliğindedir. Heykelin gövdesine yerleştirilen iki heykel kabartması imparatorun plastik sanatlara olan düşkünlüğü ile açıklanabilir. Heykelin desteği olarak kullanılan zırh imparatorun muzaffer imparator kimliğine vurgu yaptığı gibi imparatorun Dokimeion I Tipi heykellerine ve olasılıkla Perge Nymphaeum'undan bulunan tanrılaştırılmış, çıplak heykeline yapılan bir atıf olmalıdır.

Perge Tiyatrosu zırhlı heykelleri arasında yer alıp sadece gövdenin üst kısmı korunan torso parçasının (**94**)[537] rekonstrüksiyon önerisinden anlaşıldığı kadarı ile sağ kolu yukarı kaldırılmış, sol kolu bel hizasından öne uzatılmış olup sağ bacak vücut ağırlığını taşırken sağ bacak serbesttir. *Paludamentum* sol omuzdan arkaya doğru atılmıştır. Göğüs ortasında bir gorgo başı olduğu anlaşılmakla birlikte karın bölgesinde de karşılıklı iki grifonun varlığından söz etmek mümkündür. Kuvvetle muhtemel bu grifonların ortasında bir *kandelabrum* olmalıdır.

Perge Tiyatrosu zırhlı heykelleri arasında yer alan bir diğer heykel, daha önce Hadrian olarak tanımlanan, Helenistik Tip zırh kuşanmış olan yontudur (**95**, Lev. 28, 2)[538]. Portresinin olasılıkla Tacitius Dönemi'nde yeniden yontulduğu önerilen heykelin gövdesi statik bir yapıya sahiptir. Perge Tiyatrosu'nda bulunmuş olan heykellerin yüksek plastik üslubu bu yontuda da hissedilmektedir. Heykelin göğsünde grifona benzer, aslan başlı yaratıkları başlarının üzerinden yakalamış olan çıplak, çocuk yaştaki Herakles (?) vardır. Başında sırtına uzanan bir aslan postu bulunan Herakles, zırhın göbeğine yerleştirilmiş palmet yapraklarının üzerinde durmakta iken grifonlar da bu yaprakların dibinden filizlenen kalın, kıvrık dalların üzerinde dururlar. Kalın, yatay zırh alt kenar profilinin altından bir sıra kısa bir sırası uzun *pteryges* bantları sarkar. Oldukça mekanik bir üsluptaki bantların merkezinde yer alanın üzerinde, Dokimeion I Tipi zırhlı yontuların merkezi *pteryges* bandında görülen filizlenen asma dalına çok benzer bir motif bulunmaktadır. Heykelin

[537] İnan ve diğ. 1997, 72, Res. 15; Öztürk 2009, Ek 7.
[538] İnan ve diğ. 1997, 72, Res. 15; Öztürk 2009, Ek 7; Özgür 2010, 144, No 62; Şahin 2012, 45, Res. 3, 3a.

sağındaki destek niteliğindeki ağaç kütüğünün hemen önünde içi meyve dolu bir bereket boynuzu vardır.

Heykelin zırh ikonografisi açısından yakın benzerleri Side Agorası'nda bulunmuş torsoda (**97**)[539], Roma yakınlarındaki Sessa Aurunca Tiyatrosu'ndan bulunmuş Hadrian Heykeli üzerinde[540] ve ayrıca Villa Albani Müzesi'nde korunmakta olan bir Hadrian Heykeli üzerinde görülebilmektedir[541]. Oldukça primitif bir işçiliğe sahip olan Sessa Aurunca Tiyatrosu yontusunun göğsünde de iki grifon arasındaki çocuk Herakles (?) yer alır. Cadario bu ikonografiyi bir açıklama yapmadan Dionysos / Sabazios olarak tanımlamıştır[542]. Heykelin sonradan yontulmuş portre başı, heykelin gövdesine ait ise, yontunun Hadrian'a ait olduğunu söylemek mümkün değildir. Sonradan yontma sırasında müdahale edilmeyen ağız, burun, alın yapısı ile alnın üzerine düşen kısa bukleli saçlar Hadrian'ın fizyonomisine uymaz.

Perge Tiyatrosu'nda bulunmuş olan bir diğer zırhlı yontu (**96**, Lev. 28, 3; 29, 3)[543], heykel kaidesinin altında kazınmış olan bir yazıt nedeniyle ünik bir nitelik kazanmaktadır. Şahin tarafından yayımlanan yazıt, heykelin üretildiği mermer bloğun imparatorluk tarafından işletilen Numidia Mermer Ocakları'ndan İmparator Domitian Dönemi'nde ihraç edildiğini belgeler[544]. Heykelin göğsündeki şahlanmış, karşılıklı grifonlar, tiyatroda bulunan ve bu grup içerisinde değerlendirilen (**95**) nolu heykelin grifonlarından farklı olarak Aphrodisias Tipi zırhlı yontuların zırhları üzerindeki vakur grifona benzer. Karşılıklı grifonlar heykelin göbeği üzerine yerleştirilmiş olan lotus çiçeğinin ortasında yükselen sivri yaprağa iki önayakları ile şahlanmışken, arka ayakları çiçeğin çanağından gövdenin kenarlarına doğru filizlenen sarmal dalların üzerinde durmaktadırlar.

Helenistik Tip bir zırh kuşanmış olan yontunun bir diğer ilginç özelliği iki sıradan oluşan *pteryges* bant sırasından alttaki uzun sıranın bacağın sadece baldır kısmına kadar uzatılmış olmasıdır. Bu durumun daha çok MS 1. yüzyıla tarihlenen

---

[539] İnan 1975, 153, No: 93, Lev. LXXVIII, 1.
[540] Cascella 2002, 67-76; Cadario 2004, 371, Lev. LIV 2.
[541] Cadario bu heykelin gövdesinin modern olduğunu kabul eder Bkz. Cadario 2004, 372; Fittschen – Zanker 1985, 51, dn. 7 b; Hekler 1919, 225, Res. 151; Wegner 1956, 53, 113; Wegner 1984, 138.
[542] Cadario 2004, 371.
[543] İnan ve diğ. 1997, 72, Res. 15; Öztürk 2009, Ek 7; Özgür 2010, 144, No 62; Şahin 2012, 41-42, Res. 1.
[544] Şahin 2012, 42.

heykellerde görülen bir düzenlemedir[545]. Bu nedenle (**96**) nolu heykelin Erken İmparatorluk Dönemi'nden bir imparatorun onurlandırılması için bu heykellere benzer bir kompozisyonda üretilmiş olabileceği de akla gelmektedir. Roma'daki Senatorenplast'daki olasılıkla Traian'a ait olan zırhlı yontunun[546] gerek zırh ikonografisi gerekse şematik kompozisyonu Perge Tiyatro Heykeli'nin çok yakın bir benzeridir.

Şu ana kadar yapılan arkeolojik ve epigrafik araştırmalara göre Perge Tiyatrosu'nun sahne binasının inşasının olasılıkla Geç Antoninler – Erken Severuslar Dönemi'nde gerçekleştiği görüşü hâkimdir[547]. İnan sahne binasını donatan heykellerin Tacitus Dönemi'nde yeniden yontulmuş olduğu tespitini yapar[548]. Şahin (**96**) nolu heykelin kaidesinin altındaki yazıttan yola çıkarak Perge Tiyatrosu sahne binasının inşasının, genel kabul gören görüşün aksine en geç Antoninus Pius Dönemi'nde tamamlanmış olması gerektiğini önerir[549].

Heykelin kaidesinin altında yer alan yazıt, Erken İmparatorluk Dönemi'ni işaret ediyorsa da stil kritik gözlem Perge Tiyatrosu'ndan bulunmuş zırhlı heykellerin Antoninler Dönemi'nden önce yontulmuş olmalarının kabul edilmesine imkan vermez.

Perge Tiyatrosu'ndan bulunmuş olan beş zırhlı heykelin sayısı heykel programının hangi dönemde tamamlandığını önermek için bir ipucu vermektedir. Olasılıkla Perge Tiyatrosu inşa edildiği sırada Perge Hamamı'ndan bulunmuş olan zırhlı Traian Heykeli (**90**) ile Perge Nymphaeumu Hadrian Heykeli (**34**) sağlam olarak yerlerinde durmakta idi. Kuvvetle muhtemel Perge Tiyatrosu heykel programı tasarlanırken bu iki heykel antik bir şablon olarak kopya edilmişti. Bu iki heykelin (**90, 34**) stil özelliklerinin Perge Tiyatrosu Heykelleri (**92, 93**) ile olan yakın benzerlikleri bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu nedenle **(92)** nolu heykeli Traian olarak tanımlamak mümkünken (**93**) nolu Neoattik üsluplu heykelin de sanatsever Hadrian olduğunu söylemek de mümkündür. (**95**) nolu heykelin zırh gövdesi üzerinde yer alan ikonografinin Sessa Aurunca Tiyatrosu'ndan bulunan Antoninus Pius Dönemi Hadrian heykelinde kullanıldığı bilindiğine göre bu heykeli de

[545] Pteryges bantlarının kronolojik değerlendirmesi için bkz. Bkz. sf. 41-42; 77.
[546] Vermeule 1959/60, No 125; Hekler 1919, 241, dn. 33; Stemmer 1978, 74, VI 3, Lev. 48,1.
[547] İnan – v.d. 1997, 69-70; Öztürk 2009, 181-183; Özdizbay 2012, 73-78; Alanyalı 2013, 163-170.
[548] İnan – v.d. 1997, 72.
[549] Şahin 2012, 44.

Antoninus Pius olarak isimlendirmek mümkün gözükmektedir. Bu durumda (**94**) ve (**96**) nolu heykeller de tıpkı kentin Güney Hamamı'nda bulunmuş bir çift zırhlı grup heykelinde olduğu gibi (**39, 40**) ortak imparatorlar Marcus Aurelius ve Lucius Verus olmalıdırlar.

Benzer bir heykel programının çok yakın bir coğrafyadaki Tlos Kentinin Tiyatrosu'nda da var olduğu, bu kentte son yıllarda ortaya çıkarılan heykeltıraşlık eserleri sayesinde anlaşılmış olduğundan imparatorluğun belirli bir politika çerçevesinde önemli kentlerin tiyatro ve diğer anıtsal yapılarında yeni heykeltıraşlık programları ile yeni bir düzenlemeye gitmiş olduğu tespiti yapılabilmektedir. Bu yeni heykel programında Filozof İmparator Marcus Aurelius'un tercih edeceği tarzda geçmişe dönük öykünmeler barındıran kompozisyon ve motiflerin kullanılmış olması ise dönemin düşünce yapısı ile açıklanmalıdır.

Bununla birlikte Perge Tiyatrosu zırhlı yontularının stil özellikleri de bunların kesinlikle Antoninler Dönemi'ne tarihlenmesi gerektiğini göstermektedir. (**94**) ve (**96**) nolu heykellerin kütlesel ponderasyonları Antoninler Dönemi'nin genel stil özellikleri ile uyumludur. Perge Tiyatrosu heykellerindeki yüksek plastik kabartma MS 1. yüzyılda görülmesi nerdeyse imkânsız bir işçiliğe ve üsluba sahiptir. Heykellerin Antoninus Pius Dönemi'nden önce olması mümkün değildir zira (**95**) nolu heykel üzerinde görülen çocuk Herakles ve onun yakaladığı karşılıklı grifonların görüldüğü, sağlıklı olarak tarihlenebilen tek örnek Antoninus Pius Dönemi'ndendir[550]. Hadrian Dönemi'nde ise bilinen sadece iki zırhlı heykel programı olduğundan Perge Tiyatrosu zırhlı heykelleri Hadrian Dönemi'nden de olamazlar.

Bu durumda Perge Tiyatrosu'ndan bulunmuş olan beş adet zırhlı yontunun Marcus Aurelius ile Lucius Verus'un ortak imparator oldukları MS 161-169 yılları arasında, olasılıkla da Lucius Verus'un komutasındaki Roma ordularının galip ayrıldığı Parth Savaşı'nın hemen ardından MS 166'dan sonraki bir tarihte tiyatroya dikildiklerini söylemek mümkündür.

Afrika'dan ithal edilmiş olması muhtemel bir diğer heykel olan Side Torsosu'da (**97**, Lev. 28, 4)[551] Perge Tiyatrosu'dan bulunmuş olan (**95**) numaralı yontunun bir repliği niteliğindedir. İki heykel arasındaki tek fark Side Torsosu'nun

[550] Cascella 2002, 67–76; Cadario 2004, 371, Lev. LIV 2.
[551] İnan 1975; 153, No 93, Lev. LXXVIII, 1; Cadario 2004, 373, 377, Lev. XLVIII 1.

zırh göbeği üzerinde işlenen palmet yapraklarının biraz daha küçük oluşudur. Bu durumda benzer stil özellikleri dikkate alındığında Side Torsosu MS 166'dan hemen sonra dikilmiş olmalıdır.

Afrika üretimi olup bugün Anadolu coğrafyasında kaldığı varsayılabilecek olan Antakya'da ele geçmiş olan Lucius Verus Heykeli[552] (**98**, Lev. 29, 1-2)[553] de ithal heykeller grubu içerisine dahil edilmiştir.

Seleukeia Pieria'da bulunmuş olan kolossal heykel muzaffer komutan, ortak imparatoru başında zaferini simgeleyen bir meşe tacı (*corona civica*) ile tasvir etmektedir. Şablon olarak Anadolu'da üretilen zırhlı heykel şablonlarından stil yönünden farklılık gösteren heykelin sağ omuzdan bağlanarak göğsü kapatan, oradan da sol omuz üzerinden sırta atılan bir *paludamentum*'u vardır. Seleukeia Pieria Lucius Verus heykeli'nin altlı üstlü iki sıra *pteryges* rozeti Roma ve Kıta Yunanistan'da Erken İmparatorluk Dönemi'nden beri kullanılmakla birlikte bu şablonun Anadolu'ya gelişi sadece Hadrian'ın Panhellenik zırhlı heykel programına ait ithal heykeller ile olmuştur[554]. Bununla birlikte bu uygulama özellikle Roma'da Antoninler Dönemi'nde tercih edilen bir şablon haline gelmiştir[555].

İç içe geçmiş iki sıra halindeki *pteryges* rozetlerinden sadece sol bel hizasında, üst rozet sırasında yer alan ve başı geriye doğru dönük kartal motifi ile, alt rozet sırasında, kasık bölgesindeki sola dönük koçbaşı figürü belirgindir. *Pteryges* bant sırası ise bu dönemin genel stil karakterine uygun olarak diz üzerine kadar ulaşmıştır.

Zırhın karın bölgesinde karşılıklı iki grifonun varlığı anlaşılabilmekle birlikte, bu sahnede bunların dışındaki birkaç figürsel unsur olduğu da dikkatlice bakıldığında anlaşılabilmektedir. Gerek İnan ile Alföldi-Rosenbaum[556] gerekse Meischner[557] karşılıklı iki grifonun arasında bir *Palladion* olduğunu söylemişler ve hatta Meischner *Palladion*'ın muhtemelen bir dişi kurt (*Lupa Romana*) üzerinde olduğunu önermiştir. Heykel yüzeyi kötü durumda olduğundan gerçekten de sağlıklı

[552] İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, No 47, Lev. 38.3,41.1-3; Vermeule 1980, 24, 196C; Çalık 1996, 86f Lev. 11 a; Evers 1994, 289; Meischner 2003, 328 Lev. 34,35.1-3.
[553] İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, No 47, Lev. 38.3,41.1-3; Vermeule 1980, 24, 196C; Çalık 1996, 86 vd. Lev. 11 a; Evers 1994, 289; Meischner 2003, 328, Lev. 34,35.1-3.
[554] Bkz. Kat. No **64**, **85**.
[555] Bkz. Stemmer 1978, 130, dn. 386.
[556] İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 99.
[557] Meischner 2003, 328.

bir yorum yapılamamakla birlikte, zırh üzerindeki iki grifon arasındaki figürün ne olduğu konusunda yeni bir yorum getirmek de mümkünüdür. Dikkatli bakıldığında zırh üzerindeki iki grifonun arasında bir *Palladion*'dan ziyade, örneklerinin Perge Tiyatrosu'ndan çıkarılan zırhlı heykel (**95,** Lev. 28, 2; Çiz. 1), Side'de bulunan torso (**97,** Lev. 28, 4) ve Sessa Aurunca Tiyatrosu'nda bulunmuş olan Hadrian Heykeli üzerinde de görülen[558], aslan postuna bürünmüş, çıplak bir oğlan (Herakles ?) figürü olabileceği görülebilmektedir.

Heykelin sağlam olan portre başı ile ilgili farklı yorumlar vardır. İnan ve Alföldi-Rosenbaum heykeli Hadrian'ın Imperatori 32 tipinin yerel bir kopyası olarak değerlendirmiştir. Vermeule'de muhtemelen heykeli hiç görmeden İnan ve Alföldi-Rosenbaum'a atfen Hadrian olarak tanımlamış fakat heykelin muhtemelen Geç Antoninler-Erken Severuslar Dönemi'nde üretilen bir hanedan heykeli grubu içerisinden olduğunu savunmuştur[559]. Meischner ise heykel Lucius Verus'un genç bir tipi olarak tanımlar ve imparatorun MS 163'te kente uğradığını hatırlatır[560]. Seleucia Pieria Heykeli hiç şüphesiz Lucius Verus'a ait olmalıdır ancak başındaki çelengin ortak imparatorun MS 163–166 yıllarında Antiochia'dan yönettiği Parth Savaşı'nın zaferini[561] simgelediğini ve bu tarihten hemen sonra dikilmiş olması gerektiğini düşündürmektedir.

Afrika Mermer Atölyeleri'inden ithal edildikleri öngörülen Anadolu kökenli zırhlı heykellerin hemen hepsi bu atölyenin stil ve şablon özelliklerini yansıtan unsurlara sahiptir. Bu gruba giren heykellerin hiç birinin zırhlı gövdesi üzerinde *cingulum* bulunmamaktadır. Bu heykellerin en belirgin özellikleri işçiliklerindeki çok yüksek ve hatta mekanik denebilecek yontma üslubudur. Bu üslubun acemilikten mi veyahut kanıksanmış bir gelenekten mi gelip gelmediğini tespit etmek güçtür ancak bu üslubun bu tip heykelleri yapmak konusunda daha önce fazla tecrübesi olmayan bir atölyenin ürünü olduğu aşikârdır. Bu tip heykellerin Traian'ın son dönemleri ve Hadrian Dönemi ile faaliyete geçtiğini kabul edersek bu kronoloji Anadolu'da faaliyete geçen Dokimeion Mermer Atölyelerinin faaliyete geçtiği zamanla örtüşür. Bununla birlikte özellikle Antoninler Dönemi'nde Roma eyaletlerinde görülen imar

[558] Cascella 2002, 67-76; Cadario 2004, 371, Lev. LIV 2.
[559] Vermeule 1980, 24, 196C.
[560] Meischner 2003, 328.
[561] Eck 2002, 105.

faaliyetlerinde, anıtsal yapıların heykel programlarında Traian, Hadrian ve Antoninus Pius gibi selef imparatorların zırhlı yontularının kullanılması[562] Marcus Aurelius ve Lucius Verus'un felsefi düşünce yapıları ile alakalı olmalıdır.

[562] Herodes Atticus Nymphaeumu için Bkz. Bol 1984, 98-100; Tobin 1997, 20 vd; Nysa Gerontikonu için Bkz. Kadıoğlu 2008, 359-366; Kadıoğlu 2011, 107-154; Kadıoğlu 2014, 95 vd., 103-106, Taf. 57,5-6; 58, 1-3.

5. ANADOLU'DA ZIRHLI HEYKELLERİN İKONOGRAFİSİ

Niemeyer'e göre zırhlı heykeller imparatorların seferleri sırasında beraberlerinde taşınmış olmalıdır. İmparatorların ziyaret ettikleri kentlerin tiyatrolarının sahne cephesine, hamamlara veya agora'lara yerleştirilen zırhlı heykeller Roma vatandaşları tarafından izlendiklerinde imparatorun yontusu üzerindeki farklı atribüt ve temsillerin farkına varmışlardır. Bu ikonografik temsiller sayesinde imparator vatandaşların gözünde bir insan değil bir tanrı kılığına bürünmüş olmaktadır[563]. Olasılıkla Savaş Tanrısı Mars Ultor'un kılığına bürünen imparatorun bu varlığı bile başlı başına bir ikonografik temsildir. Parlak bir zırh kuşanmış[564] Tanrı benzeri imparator elindeki silahları ile önemli bir savaştan galip gelmiş muzaffer bir niteliktedir.

Anadolu'da bulunmuş zırhlı heykellerin Roma egemenliği sınırlarında kalan diğer eyaletlerde bulunan zırhlı heykeller ile tipolojik ve ikonografik benzerlikleri olduğu gibi gerek tipolojik gerekse ikonografik şablonlarında farklılıklar da mevcuttur. Roma egemenliğindeki önemli kentlerin görünür noktalarına, belli bir amaç ve program doğrultusunda üretilerek dikilen zırhlı yontular üzerindeki kabartmalar, bu heykellerin temsili fonksiyonlarını destekleyen tanrısal atribütleri yansıtmaktadırlar. Bu atribütler imparatorluk kültünü temsil eden bazı mesajlar barındırdığı gibi zırhlı heykelin en temel propaganda amacı olan muzaffer imparator tasvirini tamamlayıcı imgelere de sahiptir.

5.1. *Corona Civica* (Meşe Tacı)

Zırhlı heykellerde kuşanılan zırhın ikonografisini destekleyen en önemli atribütlerden biri zırhlı yontunun sahibinin başında bir *corona civica* (meşe tacı) ile tasvir edilmesi olmalıdır. Plinius'un aktardığına göre bu taç, halkı ölümden kurtaranlara verilen bir ayrıcalıktı ve Roma'da *Corona Graminea*[565]'den sonra gelen en yüksek ikinci onurdur[566]. Bu nedenle başında *corona civica* ile tasvir edilen imparatorların bir zafer sonrası onurlandırılmış olmaları kuvvetle muhtemeldir.

---

[563] Niemeyer 1968, 51.

[564] Antik Dönemde heykellerin boyandığını dikkate alırsak zırhlarda olasılıkla altın yada gümüş rengine boyanmış olmalıdır. Bu konuya ilişkin öneriler için bkz. Sieveking 1931, 12.

[565] Maxfield 1981, 67-70. Genellikle tahıl bitkilerinin yapraklarından oluşturulan *Corona Graminea* aldığı karar yada yaptıkları ile tüm ordunun hayatını kurtaran general, asker veya idarecilere verilen bir askeri nişandır.

[566] Maxfield 1981, 70-74.

Anadolu'da meşe tacı korunmuş heykeller Aphrodisias Nero Kabartması (**16**), Ephesos Celsus Kütüphanesi Heykeli (**23**), Perge Traian Heykeli (**90**) Perge Nymphaeum Hadrianı (**34**), Tlos Tiyatrosu Marcus Aurelius Heykeli (**53**), Seleukeia Pieria Lucius Verus Heykeli (**98**) ve Perge Septimius Severus Heykeli (**44**)'dir. Başları korunmuş olup bir meşe tacı taşımayan heykeller ise Perge Hadrian Torsosu (**35**), Sagallassos Hadrianı (**36**), Perge Lucius Verus Başı (**40**), Tlos Hadrian Heykeli (**51**), Tlos Antoninus Pius Heykeli (**52**), BM Septimius Severus Heykeli (**68**), Troia Hadrian Heykeli (**80**) ve Perge Tiyatrosu Traian (?) Heykeli **(92)**'dir.

Anadolu'da korunmuş olan zırhlı yontulardan meşe tacı taşıyan en erken tarihli yontu olan Aphrodisias Sebasteionu Nero Kabartması'nda (**16**) imparator, Tanrılaştırılmış Agrippina tarafından *corona civica* ile taçlandırılmaktadır. Portre üslubu nedeniyle Nero'nun tahta çıkışını simgelediği önerilen[567] kabartma, Nero'nun başına konan meşe tacı dikkate alındığında, imparatorun tahta çıkışı ile birlikte kucağında bulduğu Armenia'nın işgali sorununu, aldığı askeri ve diplomatik tedbirlerle, kısa bir sürede çözüme kavuşturmasını[568] da simgeliyor olabilir.

Bir diğer meşe taçlı yontu olan Aquila denen Celsus Kütüphanesi Heykeli'nin (**23**) sonradan yeniden yontulan başında bir meşe tacı olduğu anlaşılmaktadır ancak portrenin asıl kimliği konusundaki belirsizlik kesin bir tarihsel çerçeve çizmeyi güçleştirir[569], zira Roma İmparatorluk Dönemi'nde hanedan üyesi olmayan birinin meşe tacı ile onurlandırılması olası değildir. Augustus Cumhuriyet Dönemi'nde askeri başarı gösteren vatandaşlara verilen bu onuru, çıkardığı yasa ile hanedan üyelerine özel kılmıştır[570]. Ovidius, Augustus'un Palatin Tepesindeki evinin kapı alınlığında asılı duran *corona civica*'nın yalnızca imparatorun Romalıların hayatlarını kurtardığı için değil, aynı zamanda onun tanrısallığını (Jupiter) sembolize ettiğini söyler[571]. Bu nedenle bir *proconsul*'de olsa Celsus Ailesi'nden hiç kimsenin

[567] Smith 1987, 90; Rose 1997, 164-169, Cat. 105; Cadario 2004, 184-5, 366-70.
[568] Goldsworthy 2007, 309.
[569] Heykelin çok farklı tarihlendirme ve isimlendirme önerileri için bkz. Heberdey 1905, Mendel 1912/14, 584 Nr. 1373; Goethert 1935, 137; Eichler 1953, 57 vd. Res. 101; Vermeule 1959/60, 58 Nr. 208 Lev. XVIII, 53; İnan – Rosenbaum 1966, Nr. 144, Lev. 83.2, 84. 1-2; Stemmer 1978, 101, VIII 6, Lev. 70,3; Cadario 2004, 363-364; Strocka 2013, 597 vd. Res. 1-4.
[570] Maxfield 1981, 70-74.
[571] Taylor 1975, 161.

meşe tacı taşıyan bir portreye sahip zırhlı bir heykelinin Ephesos Kütüphanesi'ne dikilmiş olması mümkün değildir[572].

Anadolu'da bulunmuş olup başında *corona civica* ile taçlandırılmış heykellerden en kalitelilerinden biri olan Perge Nymphaeumu Hadrian Heykeli'nin (**34**) imparatorun erken egemenlik yıllarından olduğu düşünülmektedir[573]. Heykelin başındaki yüksek kabartma taç heykelin, imparatorun Afrika'da gerçekleştirdiği askeri hareketleri[574] onuruna dikilmiş olabileceğini akla getirmektedir.

Başında meşe tacı taşıyan heykellerden Perge Traian Heykeli (**90**) hiç şüphesiz imparatorun Armenia Seferini[575] onurlandırırken, Tlos Tiyatrosu Marcus Aurelius Heykeli (**53**) ise, olasılıkla Lucius Verus'un ölümünden sonra imparatorun bizzat yürüttüğü Germen Seferi sırasında Doğu sınırında meydana çıkan isyan hareketinin imparatorluk lejyonları tarafından bastırılması[576] onuruna ve olasılıkla imparatorun MS 173'de çıktığı Anadolu Gezisi sırasında dikilmiş olmalıdır.

Perge Septimius Severus heykelinin de imparatorun MS 194'te taht rakibi Pescennius Niger'i Kilikya'da mağlup ettiği ve dördüncü kez *imparator* olarak selamlandığı İssus Savaşı[577] veya MS 197'de gerçekleştirdiği ve sonucunda Parthların başkenti Ctesiphon'u yıktığı seferden[578] sonra dikilmiş olması muhtemeldir.

5.2. *Paludamentum*

Zırhlı yontuların tanrısal bir diğer simgesi heykelin omuzuna değişik biçimlerde atılan *paludamentum*'dur. Roma, Minerva ve Mars kültü ile ilişki kurulan bu mor renkli pelerin imparatorluk alameti gösterdiği için sadece imparatorlar ve yüksek rütbeli generaller tarafından giyilebilmekte idi[579]. Bu nedenle zırhlı heykel kompozisyonundaki *paludamentum* heykelin askeri mesajını pekiştirmek için kullanılmış olmalıdır.

---

[572] Bu nedenle Celsus Kütüphanesi'ne dikilen heykelin olasılıkla düz zırhlı ya da togalı bir heykel olması kuvvetle muhtemeldir.
[573] Bkz. İnan 1974, 649 vd. Nr. 2, Lev. 198, 199; Mansel 1975, 91 vd. Res. 61, 62; İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 97, No 46, Lev. 38.2, 39.1, 40.3-4; Zanker 1983, 12, Lev. 2, 1, 3; Cadario 2004, 373, Lev. LI 3; Deppmeyer 2008, 140-41,
[574] Keppie 1973, 859–864; Birley 1997, 151-61; Opper 2008, 66-67.
[575] Lightfoot 1990, 115-126, Birley 1997, 66-77; Bennett 1997, 183-205.
[576] Magie 1950, 1505-1507; Grant 1994, 49–53; Birley 1966, 175.
[577] Kaya 2006, 31; Birley 1999, 112-115.
[578] Birley 1999, 129-145.
[579] Sauer 1949, 281-286.

5.3. Silahlar

5.3.1. Kargı (*Hasta Pura*)

Bir uzak dövüş silahı olan mızrak ya da kargı birçok Roma İmparatorluk Dönemi zırhlı heykelinin sağ elinde tuttuğu silah olarak kullanılmıştır[580]. Cadario zırhlı heykellerin kullandığı mızrağı *Virtus* kültü ile ilişkilendirir[581].

Zırhlı heykellerin sağ ellerinde tuttukları mızrağı bir askeri nişan olarak da değerlendirmek mümkündür. Roma İmparatorluk Dönemi'nde savaş alanında yaptığı mücadele ile insanların canını kurtaran komutan ve askerler *hasta pura* adlı verilen, ucu sivri olmayan bir mızrakla onurlandırılırlardı[582]. Bu nedenle zırhlı heykellerin sağ elinde kullanılan mızrak bir kült imgesi olarak Mars'ı, veya Cadario'nun önerisinde olduğu gibi *Virtus*'u temsil edebileceği gibi savaştan muzaffer ayrılmış imparatora bahşedilen onurların bir nişanesi olarak sunulmuş bir *hasta pura* da olabilir[583].

5.3.2. *Parazonium*

Roma İmparatorluk Dönemi zırhlı heykellerinin nerdeyse istisnasız[584] tümünün sol elinde bir *parazonium* (=törensel kılıç) bulunur. Roma askerlerinin kullandığı *gladius*[585]'tan farklı olarak daha uzun bir kılıç olan *parazonium*[586] Erken İmparatorluk Dönemi kült pratiklerinde *Honos* ya da *Virtus*'un betimlendiği sahnelerde tanrı veya tanrıça tarafından zırhlı heykellerde tutulduğu gibi[587] sapı öne, ucu arkaya doğru tutulmaktadır. Virtus kültünün erdemli orduyu temsil ettiği bilinmekle birlikte zırhlı heykellerde ve diğer betimlemelerde bu kültü çağrıştıran Tanrı yada Tanrıça'nın[588] *parazonium*'un geriye döndürülmüş olarak tutuşu

---

[580] Bir mızrak taşımayan zırhlı heykellerin kolları genellikle güğüs hizasında öne doğru uzatılır ve olasılıkla el yarım açık biçimde *adlocutio* selamı verilmektedir. Anadolu kökenli heykellerin hiç birinde bu selamlamayı gösteren heykel mevcut değildir. Bu selamlamanın görüldüğü heykeller için Bkz. Stemmer 1978, Lev. 49, 1, Lev. 56, 1, 5, Lev. 64, 1, Lev. 65, 1.

[581] Cadario 2004, 86.

[582] Fiebiger 1912, 2508-2509; Maxfield 1985, 85-86.

[583] Mızrakların kült ilişkileri ve askeri nişanlarına ilişkin detaylı bir çalışma için bkz. Alföldi 1959, 1-27.

[584] Sol elinde ne tuttuğu tartışma konusu olan Augustus'un Prima Porta Heykeli'nin bir kargı tuttuğu kabul görmektedir.

[585] Fiebiger 1910, 1372-1376.

[586] Lambertz 1949, 1416-1417.

[587] Bieber 1945, 30, Res. 7-8; Sánchez 2007, 81-84; Richardson 1978, 244; Cadario 2004, 86.

[588] Roma ikonografisinde bazen bir Tanrı bazense Tanrıça olarak betinlenen Honos ve Virtus için bkz. Bieber 1945, 25-34; Sánchez 2007, 81-84.

imparatorun savaştan önce barışı düşünen, barışçıl bir yaklaşımı benimsemiş olduğunu sembolize etmesi mümkündür.

5.4. Zırh

Zırhlı yontuların propaganda unsurlarının en etkili biçimde ortaya konduğu yer heykelin askeri temsilini vurgulayan zırhı üzerine yerleştirilen kabartmalarda görülür. Bu kabartmalardan en belirginlerinden biri iki zırh levhasını birbirine bağlamak için kullanılan omuz bandı (*epomides*) üzerinde görülen kanatlı yıldırım demeti motifidir. Roma İmparatorluk Dönemi zırhlı heykellerinin nerdeyse istisnasız[589] tümünde yer bulan kanatlı yıldırım demeti hiç şüphesiz *Jupiter*'e yapılan bir göndermedir. Üzerinde kanatlı bir yıldırım demeti olan deri omuz bandı heykelin metal zırh levhası üzerindeki bir perçine ip veya deri yardımı ile bağlanır.

Anadolu'da bulunmuş zırhlı heykellerin zırhları üzerindeki perçin iki çeşittir. Bunlardan biri zırh üzerine monte edilen ve ikonografik bir unsur içermeyen bir halka iken bir diğer tipte zırh perçini böğürtlen sarmaşığı yaprağı biçimindedir (Bkz. Kat. No **28, 31, 34, 37, 39, 41, 42, 45, 47, 48, 49, 50, 56, 57, 80, 92**). Kadıoğlu sadece Anadolu kökenli zırhlı heykellerde karşılaşılan bu motifin Anadolu Heykeltraşlık Atölyeleri'nin bir şablonu olması gerektiği tespitini yapmıştır[590]. Anadolu'da üretilen Dokimeion I ve Dokimeion II Tipi zırhlı heykellerin birçoğunda görülen bu uygulama Phrygia kökenli Tanrı Dionysos'un atribütlerinden biridir. Bu ikonografinin zırhlı heykellerin üzerine yerleştirilmesi ise Roma idaresinin Anadolu'daki geleneksel Dionysos kültüne yönelik bir çağrışım yapma amacı taşıyor olmalıdır. Bu çağrışım zırh kuşanmış imparatorun tebasının ekinlerini koruduğuna yönelik bir propaganda unsurudur.

Roma ve Yunanistan'da zırh perçini olarak sarmaşık yaprağı hiç kullanılmamış, bunun yerine genellikle metalden bir rozet az sayıda heykelde de ise aslan başı protomu perçin olarak kullanılmıştır[591].

Zırh üzerinde değişmeyen bir diğer ikonografik temsil heykellerin göğsüne yerleştirilen *gorgo* başıdır. İmparatorluk Dönemi'nin korunmuş ve göğsü açık

---

[589] Bu istisnalardan biri Tlos Tiyatrosu'nde bulunmuş olan Antoninus Pius heykelidir. Bu heykelin omuz bandı üzerinde meşaleyi andıran bir motif vardır ancak bu motifin kesin olarak ne olduğunu söylemek güçtür.
[590] Kadıoğlu 2013, 105-06.
[591] Bkz. Stemmer 1978, V 16, Lev. 40, 3-4; VII 17, Lev. 18, 1;

yontularının hemen hepsinin göğsünde kanatlı bir gorgo başı bulunmaktadır. Zırhlı heykeller üzerindeki gorgo başları doğrudan zırh üzerine aplike edilmiş şekilde yontuldukları gibi dokulu bir *aegis* üzerinde tasvir edilen gorgo başları da mevcuttur. Bu durum zırhlı yontuların göğüslerindeki *aegis*'li gorgo başının Athena'nın bir atribütü olduğunu akla getirse de konuya antik kaynaklar üzerinden yaklaşmak farklı bir yorum ortaya koyulmasına imkân tanır.

Mitolojik kaynaklara göre aegis (=**αἰγίς**) çocukluğunda Zeus'u emziren keçi Amaltheia'nın derisinden üretilmiş bir zırhtır[592]. Homeros'un Zeus'u her seferinde "*aegis taşıyan*"[593] olarak anmasının yanı sıra Augustus Dönemi yazarlarından Hyginus *aegis*'i tam da zırhlı heykellerde olduğu gibi gorgo başlı bir keçi derisi olarak tanımlaması[594] "aegis"in bilinenin aksine Athena (Minerva) ile değil Zeus'un atribütlerinden biri olması gerektiğini göstermektedir. Servius gorgo başlı keçi derisinin bir tanrı tarafından kuşanıldığı zaman bunun aegis olarak tanımlanması gerektiğini; bir insan tarafından kuşanıldığında ise bunun bir zırh (*lorica*) olması gerektiğini aktarır[595]. Bu nedenle esasında zırhlı heykeller tarafından kuşanılan zırh da başlı başına bir tanrısal atribüt olarak kabul edilebilir.

Anadolu kökenli zırhlı heykellerin çok azında heykellerin göğsü üzerinde havada süzülen bir Nike Aptera kabartması yer almaktadır. Aphrodisias General Heykeli (**11**), Milet Tiyatrosu Torsosu (**21**) ve Benevento Torsosu'nun (**12**) göğüs adelesi üzerinde görülen Nike, Anadolu dışındaki örneklerde, Augustus'un Prima Porta heykelinin sol göğsü üzerinde görülürken[596], Augustus veya Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenebilecek birkaç heykelin omuz bantları üzerinde de bulunabilmektedir[597].

Zırhlı heykellerin büyük bir çoğunluğunda görülen ve heykel sahibi tarafından kuşanılmış olan metal zırhın iki levhasını saran *cingulum* (=general kuşağı) adı verilen kuşağın ikonografik bir anlamı olduğunu söylemek güçtür[598].

---

[592] Parker 2002, 195-96.
[593] Homeros, İl., 2, 446-9; 5,738 vd.; 21, 400 vd.
[594] Astron. Poet. 13.
[595] Servius Aen. 8.435.
[596] Cadario 2004, Lev. XXXIII, 3.
[597] Cadario 2004, Lev. XXXIV, 1-6; XXXV, 3; XXXVI, 1-4; XXXVII, 1-3.
[598] Bkz. Domasewski 1899, 2561.

5.4.1. Karın İkonografisi

Zırhlı heykellerin ikonografik olarak en etkin biçimde kullanıldığı bölgesi kaslı zırhın karın bölgesindeki abdomen boşluktur. MÖ 5 ve 4. yüzyıl mezar stelleri ve Helenistik zırhlı heykellerde boş bırakılan karın bölgesi Augustus Dönemi ile birlikte, Augustus'un Prima Porta heykeli başta olmak üzere, ikonografik tasvirler ile doldurularak imparatorluk döneminin en etkin propaganda araçlarından biri olmuştur[599]. Stemmer, Roma ve eyaletlerde bulunan zırhlı yontular üzerinde yirmi dokuz farklı zırh gövde süslemesi tespit etmiştir[600]. Ne var ki Anadolu'da bulunmuş olan zırhlı heykellerin zırh gövdesi üzerine işlenmiş olan ikonografik tasvirlerin sayısı toplamda sekiz olmakla birlikte[601], bu ikonografik tasvirlerden yalnızca "Karşılıklı Grifonlar" şablonu bu çalışma ile tespiti yapılan Anadolu üretimi zırhlı heykellerin şablonu içerisinde yer alır. Bu şablonun dışında kalıp, iki heykelle temsil edilen "Karşılıklı Grifonlar ve Kandelabrum", iki heykelle temsil edilen "Karşılıklı Grifonlar ve Bitkisel Motif", üç heykelle temsil edilen "Grifonları Yakalayan Çocuk Herakles", dört heykelle temsil edilen "*Palladion* ve Lupa Romana", bir heykelle temsil edilen "Nikelerin Taçlandırdığı Zafer Sancağı", bir heykelle temsil edilen "Pax ve Mars" ve bir heykelle temsil edilen "Herakles ile Nessos" heykellerinin tümü yukarıda da anlatıldığı üzere Anadolu'ya ithal edilmiş heykeller olmalıdırlar.

5.4.1.1. Herakles ile Nessos

Perge Akropolisinde bulunan iki parça halindeki zırhlı torsonun göğsünde zırhın tüm göğsünü kaplayan mitolojik bir sahne tasvir edilmiştir (Bkz. **07**, Lev. 4, 3-4)[602].

Üç figürün yer aldığı kabartmada, solda, boynuna bağladığı aslan postundan ayırt edilebilecek olan Herakles, ortada yere düşmüş biçimde kendisini korumaya çalışan giyimli bir kadın, sağda ise şahlanarak elindeki sopa ile kadına doğru saldıran bir kentaur bulunur. Giyimli kadın sol eli ile kendini korumaya çalışırken, Herakles olanca gücü ile kadına vurmaya hazırlanan kentaurun sopayı kavramış olan sağ kolunu dirseğinden yakalamış biçimde resmedilmiştir. Zırhın alt kenar profili kırık

[599] Hanfmann – Vermeule 1957, 234.
[600] Stemmer 1978, 152-162.
[601] Bu çalışma kapsamında incelenmiş olan 98 heykelin 34 adedinin zırh gövdesi düz bırakılmıştır.
[602] Abbasoğlu – Martini 1997, 61, Res. 5; Laube 2004, 151 vd.; Laube 2006, 9 vd, 199 vd., No 47, Lev. 1; 2,1; 3; 4; 5, 1, 4, 5.

olması nedeni ile anlaşılamamaktadır. Torsonun alt parçasının üstünde basit biçimde işlenmiş iki sıra *pteryges* rozet dizisi vardır. Bunların altında da kuvvetle muhtemel sol kol üzerine alınacak olan *paludamentum*un kalın drapeleri yer alır. Laube, torso zırhı üzerindeki mitolojik hikâyeyi Herakles'in Kentaur Nessos ile karısı Deianira için giriştiği mücadele olarak tespit etmiş, heykeli stilistik olarak birçok heykel ve kabartma ile karşılaştırarak MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlemeyi uygun bulmuş, ancak zırh üzerindeki ikonografinin kesin bir yorumunun yapılamayacağını söyleyerek yalın bir bezeme olarak değerlendirmiştir[603].

Esasında, Laube'nin göğüs süslemesi ve torsonun tarihlenmesi konusundaki tespitleri oldukça yerindedir ve bu kontekste heykel üzerindeki ikonografinin temsil manasını çözmek de mümkündür. Bölgede Roma idaresinde yapılan siyasi düzenlemeler MÖ 1. yüzyıl boyunca sürmüştür. MÖ 1. yüzyılın başında Perge'nin de içinde bulunduğu Provincia Cilicia kurulmuş, MÖ 44'de lağvedilmiş, MÖ 43'te ise Provincia Asia'ya dahil edilmiştir[604]. MÖ 36'da Roma Devleti'nin doğusunu elinde tutan Marcus Antonius'un yeni düzenlemeleri dahilinde, Pisidia ve Pamphylia'nın bir kısmı Galatia Kralı Amyntas'a bırakılmış, MÖ 25'te ise Roma kontrolüne girmiştir[605]. Aynı dönemde doğu sınırı düzenlemeleri ve diplomatik girişimler sonucunda MÖ 20'de Parth Kralı II. Phraates ile yapılan anlaşma neticesinde Crassus'un kaybettiği standart ve esirler geri alınarak Parthlarla varılan anlaşma neticesinde bölgede sükûnet sağlanmıştır[606].

Bu nedenle Erken İmparatorluk Dönemi'ne ait olması kuvvetle muhtemel olan heykelin üzerindeki mitolojik sahnede, Kentaur Nessos'dan ürküp sakınan Deianira Anadolu coğrafyasındaki halkları temsil ediyor olmalıdır. Deianira'ya saldıran hayvan-insan karışımı Nessos ise Parthları temsil ederken Deianira'yı Nessos'un darbelerine karşı koruyan kahraman Herakles, Roma İdaresini simgeliyor olması kuvvetle muhtemeldir[607].

---

[603] Laube 2006, 10-11.
[604] Bkz. Özdizbay 2012, 11.
[605] Mitchell 1995, 79; Pekman 1989, 26-29; Özdizbay 2012, 11.
[606] Schottky 2007a, 189.
[607] Benzer ikonografik temsiller için bkz. Stemmer 1978, 152-162.

5.4.1.2. Karşılıklı Grifonlar

Karşılıklı grifon ikonografisinin Anadolu'da yaygın biçimde kullanıldığı daha önce yapılan çalışmalarda da vurgulanmış bir olgudur[608]. Bu çalışmanın kapsamına giren heykeller içerisinde 46 adedi gövdesine karşılıklı iki grifon yerleştirilmiş bir şablona sahiptir ve bu sayı toplamda yarıya yakındır.

Karşılıklı grifonların sembolik anlamı üzerine farklı birkaç yorum olmakla birlikte bu ikonografinin Apollon kültü ile bağlantılı olduğu kabul görmüş durumdadır[609].

Zırhı üzerindeki karşılıklı grifonların arasında doğulu kostümlü erkek figürleri bulunan birkaç yontudan yola çıkılarak karşılıklı grifonların *Arimaspoi*[610] mitolojisi ile ilgili olması gerektiği önerilmiştir[611]. Antik kaynakların İskit coğrafyasında konumlandırdığı bu efsanevi ırk, grifonlar tarafından korunan altınları çalmak için sürekli bir mücadele içerisinde olan barbar bir kavim gibi gösterilmektedir[612]. Bununla birlikte grifonların Balkanlar, Germenler ya da Galatlar'ı temsil ettiğine ilişkin herhangi bir bulgu yoktur[613]. Bilindiği üzere grifonlar doğu kökenli bir mitolojinin ürünü olsalar da Yunan ve Roma mitolojisinde Tanrı Apollon'un sembol hayvanlarından biridir[614]. Augustus'un Prima Porta heykelinin kasık bölgesine işlenmiş olan ve Apollon'u taşıyan grifon[615] bu ikonografinin Erken İmparatorluk Dönemi heykel programı içerisinde tercih edilen bir şablon olmasını açıklamaktadır. Bu programda, olasılıkla, *Arimaspoi* Parthları temsil ederken onlara karşı savaşan grifonlar ise Roma İmparatorluk idaresini temsil etmektedir. MÖ 1. yüzyıldan itibaren imparatorluğun doğu politikasının en önemli ekseni olan Parth tehdidinin bertaraf edilmesini simgelemek için zırhlı yontular üzerinde resmedilen karşılıklı grifonlar bu mücadelede Roma'nın en büyük yardımcısının Apollon olduğunu belirtiyor olmalıdır[616].

---

[608] Vermeule 1959/60, 6; Stemmer 1978, 101, dn. 283; Cadario 2004, 241-247.
[609] Stemmer 1978, 155; Cadario 2004, 146-153.
[610] Wernicke 1979, 826-827.
[611] Hanfmann – Vermeule 1957, 234; Simon 1962, 775 vd.; Flagge 1975, 59; Stemmer 1978, 152-153; Cadario 2004, 248-250.
[612] Wernicke 1895, 826-827.
[613] Hanfmann – Vermeule 1957, 235.
[614] Robert 1912, 1918-1924.
[615] Hanfmann – Vermeule 1957, 226; Stemmer 1978, 124 vd.; Simon 1959, passim, Cadario 2004, 258, Res.12; Özgan 2013a, 158-68, Res. 104a, 105b.
[616] Cadario 2004, 249.

Zırhlı heykellerin gövdesinde yer alan karşılıklı grifon ikonografisi Hanfmann ve Vermeule tarafından bu zırhı kuşanmış imparatorun Apollon tarafından korunduğunu sembolize ettiğini söylerlerken[617], Stemmer aralarında *kandelabrum* veya bitkisel motif olmayan karşılıklı grifonların sadeleşmiş örnekler olduğunu belirtir[618]. Bu noktada Stemmer'in aralarında herhangi bir kabartma olmayan karşılıklı grifonların sadeleşmiş bir şablon olduğu görüşünü kabul etmek mümkün değildir. Zira göğsünde kabartma olan zırhlı heykellerin en erken tarihli olanlarından Aphrodisias General Heykeli ve Tralleis Nero Heykeli'nin karşılıklı grifonlarının arasında herhangi bir kabartma yoktur. Bu nedenle daha sonraki dönemde grifonların arasına giren simgelerin, bu yalın şablonun zaman içerisinde geliştirilmesi ile ortaya çıktığını söylemek daha doğru olacaktır. Stemmer karşılıklı grifonların imparatorluğun düşmanlarını boyun eğdirdiğini sembolize ettiğini belirtir.[619] Cadario da Cadario nu görüşü nendesteklemektedir[620].

Anadolu'da yalın karşılıklı grifonların yer aldığı zırh tipinin yanı sıra (Bkz. Aphrodisias Tipi, Lev. 5, 4; 9, 4; Dokimeion I Tipi, Lev. 12, 4; 13, 2; Dokimeion II Tipi, Lev. 16, 1-2, 4; 17, 2; Prokonnesos Tipi, 19, 3-4) üç farklı karşılıklı grifon ikonografisi taşıyan heykel şablonuna sahip heykeller bulunmuştur. Bu heykellerin hiç biri Anadolu'da üretim yaptığı tespit edilen heykel atölyelerinin ürünleri değil, ithal yontulardır.

Bu şablonlardan ilki Anadolu dışındaki bölgelerde oldukça yoğun olarak ele geçmiş olan, iki grifon arasında üzeri alevli bir *kandelabrum*'un olduğu zırh şablonudur. Anadolu'da sadece iki yontu ile temsil edilen bu şablondaki heykellerden Perge Güney Hamamı Traian Heykeli (**90**, Lev. 26,2) imparatorun ölümünden hemen önce yada erken Hadrian Dönemi'nde dikilmişken, Perge Tiyatrosu Traian Heykeli (**92**, Lev. 26, 4) ise olasılıkla Geç Antoninler Dönemi'nde Traian Dönemi şablonu taklit edilerek yontulmuş olmalıdır[621].

Karşılıklı grifonlar arasında yanan bir kandelabrumun yada *thymiaterion*'un yer aldığı şablon Apollon'un sembol hayvanının koruduğu kutsal ateşi

[617] Hanfmann – Vermeule 1957, 235.
[618] Stemmer 1978, 154.
[619] Stemmer 1978, 153.
[620] Cadario 2004, 249.
[621] Perge Güney Hamamı Traian Heykeliiçin bkz. sf. 106-109.

simgelemektedir[622]. Stemmer bu ikonografinin Zerdüştlük İnanışı ile ilişkili olabileceğini belirterek böyle bir ikonografik temsilin seçilişini bölgede Roma'dan önce hâkimiyet sahibi olan Seleukoslar'ın Tanrı Apollon ile olan yakınlığına bağlar[623]. Niemeyer kandelabrum ve grifonlu ikonografinin mitolojik ve dini bir olay ile tarihsel bir durumu birleştirmiş olması gerektiğini önerir[624]. Apollon'un imparatorluk topraklarına yaydığı aydınlığın imparatorun askeri başarıları ile garanti altına alındığına ilişkin propagandayı içeren bu program Flaviuslar Dönemi'nde kullanılmaya başlamış ve Traian Dönemi heykel programı içerisinde yoğun biçimde yer almışsa da[625] karşılıklı grifonların koruduğu kandelabrum şablonu Augustus Dönemi'nde kurgulanmış olmalıdır[626]. Cadario, Augustus'un inşa ettirdiği Apollon Sosianus Tapınağı frizlerinden yola çıkarak *thymiaterion*'un Apollon ile ilişkisini vurgularken *thymiaterion* üzerinde yanan ateşin ise Vesta Rahibeleri tarafından korunan kutsal ateşi sembolize ettiğini belirtmiştir[627].

Kandelabrumlu karşılıklı grifon şablonunun bir benzeri olan karşılıklı grifonun bir bitki (lotus ?) gövdesine dayandığı şablon Anadolu'da tek örnekle temsil edilmektedir (**96**, Lev. 28, 3). Perge Tiyatrosu sahne binasından bulunan zırhlı heykellerden biri olan yontu da ithal bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Stemmer Anadolu dışında daha fazla oranda temsil edilen bu zırh ikonografisi şablonunun kesin manası konusunda emin olmamakla birlikte, bir bitki çanağından çıkan gövdenin hayat ağacını simgeliyor olabileceği fikri üzerinden bu ikonografiyi Dionysos kültü ile ilişkilendirmiş[628]. Cadario ise karnı bitkisel süslemeli zırhlı heykellerin de *thymiaterion* motifi gibi Apollon kültü ile ilişkili olabileceğini belirtmiştir[629].

Karşılıklı grifonlara benzer bir diğer zırh gövdesi ikonografisi şablonu karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu şablonda grifonların ortasındaki bölümde, sırtında bir aslan postu taşıyan çocuk yaşta çıplak vücutlu bir oğlan çocuğu yer alır (Bkz. Lev. 27, 2, 4). Dolgun vücutlu bu oğlan çocuğu her iki yanındaki aslan başlı

[622] Stemmer 1978, 153; Cadario 2004, 146-148.
[623] Stemmer 1978, 153.
[624] Niemeyer 1968, 50.
[625] Niemeyer 1968, 50; Stemmer 1978, 153.
[626] Cadario 2004, 146-148.
[627] Cadario 2004, 146-148.
[628] Stemmer 1978, 154. Stemmer bitkisel motifin Mars Ultor ve Nemesis kültü ile de ilgili olabileceğini belirtir.
[629] Cadario 2004, 146.

grifonları başlarının üzerindeki yelelerden kavramış ve onları etkisiz hale getirmiştir. Anadolu'da bu ikonografide düzenlenmiş üç heykel mevcuttur. Perge Tiyatrosu sahne binasında bulunan heykel (**95**), Side Agorası'ndan bulunan torso (**97**) ve muhtemelen Seleukeia Pierra'dan bulunan Lucius Verus Heykeli (**98**, Lev. 28, 1, 2), gövdelerinde bu betimlemeyi barındırırlar. Bu heykellerin Anadolu dışındaki tek benzeri Roma yakınlarındaki Sessa Aurunca Tiyatrosu'ndan bulunmuş Hadrian Heykeli'dir[630]

Cadario Sessa heykelinden yola çıkarak İmparator Hadrian için yeni bir zırhlı heykel programı önermiştir[631]. Sessa Hadrian heykelinin gövdesi üzerinde yer alan aslan postlu çıplak çocuğun Dionysos Sabazios olması gerektiğini çok da emin olmadan savunan Cadario bu ikonografiden yola çıkarak bu tipe "*Yeni Dionysos, Hadrian*" adını vermiştir[632]. Sessa Tiyatorosu'nda gerçekleşen kazılar sonucunda bulunan epigrafik belgeler ve stilistik değerlendirmeler tiyatronun sahne binası ve heykel programının Antoninus Pius Dönemi'ne işaret etmektedir[633]. Cadario ise Sessa Tiyatrosu'nda gerçekleşen düzenlemeinin Traian ve Hadrian Dönemi'nde gerçekleşmiş olması gerektiğinde de ısrarcıdır[634].

Cadario'nun Dionysos Sabazios olarak tanımladığı şablonda bu zamana kadar bulunan dört heykelin üçü Anadolu'da ele geçmişse de bu çalışma ile yapılan tespite göre bu heykellerin tümü Afrika'da ki bir mermer atölyesi tarafından imal edilmişlerdir[635]. Bu nedenle Cadario'nun bu ikonografiyi Dionysos Sabazios olarak tanımlamasına, yeni, somut bir önerme getirememekle birlikte bu ikonografinin Doğulu bir itikatın Roma idaresi tarafından propaganda amacı ile zırhlı heykel programına sokulmuş olabileceğininin de göz ardı edilmememsi gerekmektedir.

---

[630] Cascella 2002, 67-76; Cadario 2004, 371, Lev. LIV 2. Bu şablon Villa Albani Müzesi'nde korunmakta olan bir Hadrian Heykeli üzerinde de görülebilmektedir ancak Cadario bu heykelin gövdesinin modern olduğunu belirtmektedir. Bkz. Cadario 2004, 372.

[631] Cadario 2004, 371-377.

[632] Cadario 2004, 371 vd.

[633] Bkz. Cascella 2002, 67-76.

[634] Cadario 2004, 372.

[635] Şahin 2012, 42. Şahin tarafından yapılan epigrafik tespit Perge Tiyatrosu heykellerinin Numidia mermer ocağından çıkarılan bloklardan üretildiklerini göstermiştir. Bununla birlikte bu heykellerin Anadolulu bir heykel atölyesi tarafından üretilmiş olması ihtimali de göz önünde tutulmalıdır. Stil kritik değerlendirme bu heykellerin ve dolayısı ile Side torsosunun da Afrika kökenli bir heykeltıraşlık atölyesi tarafından imal edildiğini göstermektedir.

5.4.1.3. Panhellenik İkonografi

Anadolu'da bulunmuş olup, zırhlı heykelin gövdesinde, Hadrian'ın kendi kişisel duygu ve düşünceleri doğrultusunda oluşturduğu[636] *Lupa Romana* (İkizleri Emziren Dişi Kurt) üzerinde taçlandırılan *Palladion*'un yer aldığı zırh kabartmalı heykel şablonuna giren dört adet heykel bulunmuştur. Bunlardan Antalya Torsosu (**87**, Lev. 26, 5) ve iki Knidos Torsosu'nun (**88, 89**) gövdeleri korunmamış olsa da stil kritik yolu ile bu programa dâhil edilmişlerdir. Amastris'te bulunmuş olan torso ise (**86**, Lev. 26, 3) bu heykel programının özgün eserlerinden biridir[637].

Genel üslup ve işçiliği bakımından Anadolu'da bulunmuş diğer heykellerden ayrılan Amastris Torsosu (**86**) zırh alt kenarının yatay bir düzlemde olması bakımından Hierapytna Tipi'nde anılan diğer tüm heykellerden de farklıdır. Amasra torsosunun bir diğer farkı *Palladion*'un iki yanında yılan ve baykuşun yerleştirilmemiş olmasıdır.

Hekler Hadrian Dönemi Panhellenik zırhlı heykel progamının bu dönemde eyaletlerde görülen Panhellenik siyasetin Roma ve özellikle de eyaletlerde bir heykel programı ile desteklenmiş olması gerektiğini öne sürerek, bu heykellerin Helenistik bir geleneğin izlerini taşıdıklarını vurgulamıştır[638].

Bergmann ise "Hierapytna Tipi" heykel programının Hadrian'ın kişisel tasarrufu ile oluşturduğu bir şablon olması gerektiği görüşünü öne çıkararak, bu heykellerin politik tasvir manasını emperyal gücün tesis edilmiş olması yönünde tespit eder[639]. Hierapytna Hadrian Heykeli'nin ayakları altına aldığı barbar personifikasyonunu MS 132'de ortaya çıkan Bar Kochba isyanı ile ilişkilendiren Bergmann zırhlı yontuların askeri hareketin sonucunda muzaffer imparator propagandasını temsil ettiğini savunur[640].

Hierpytna Tipi'ne giren heykellerin hemen hepsi doğu eyaletlerinde bulunmuştur. Üretim yerinin Atina olduğu konusunda fikir birliği olan bu tip[641] *Romanitas*[642]'ı (=Romalılık) simgeleyen çok önemli iki sembol olan *Lupa Romana*

---

[636] Hekler 1919, 233; Niemeiyer 1968, 50; Stemmer 1978, 160; Kleiner 1992, 241; Cadario 2004, 387; Gergel 2004, 377-386; Opper 2008, 69 vd.; Bergmann 2010, 19 vd.
[637] Ateşoğulları – Şimşek 1995, 93-97, Res. 4, 12-14; Ateşoğulları 1999, 207-212, Res. 1,2;
[638] Hekler 1919, 240-241.
[639] Bergmann 2010, 35.
[640] Bergmann 2010, 37.
[641] Bkz. dn. 636.
[642] Lewis – Short 1987, 1599.

ve *Palladion* ikongrafisini barındırır. Cadario bu tipin ikonografik hazırlığının Hadrian'ın MS 121'de bastırdığı dişi kurtlu madalyon ve aynı yıl Parilia Günü için Roma'da inşa ettirdiği Venüs ve Roma Tapınağı faaliyetleri ile başladığını vurgulayarak bu tarihin Panhellenik zırh tipinin oluşturulması için kabul edilebilecek en erken tarih olduğunu öne sürmüştür[643]. Bu tip heykellerin imparatorun askeri zaferleri sonucunda dikilmiş olması gerektiği yönündeki görüşe[644] katılan Cadario Hierapytna Tipi'nin Bar Kochba isyanı ile bağlantılı olması gerektiğini belirtir.

Bu tipin temsil manasını birleştirici olarak nitelendiren Cadario, bu unsurun Arkaik *Palladion* ile vurgulandığını söyler. Iulius Claudius Dönemi'nden beri heykellerde görülen *Palladion* Roma'nın *aeternitas* (ebediyet) politikasının bir simgesidir[645].

Hierapytna Tipi zırhlı heykellerin birçoğunda görülen fakat Amasra Torsosu'nda görülmeyen baykuş ve yılan da doğrudan Yunanistan'a, Atina'nın koruyucu tanrısı Athena efsanesine yapılan bir göndermedir. *Palladion*'un bir yanındaki baykuş Athena'nın bilgeliğine yapılan bir iltifatken, diğer tarafında bulunan yılan ise Atina'nın efsanevi kıralı Hephaistos'un oğlu Erikhthonios'u simgelemektedir[646]. Bu iki figürün Amasra Torsosu'nda bulunmaması bilinçli bir seçim olabileceği gibi bu heykelin üretildiği atölyenin bu şablonu eksik taklit etmiş etmesinden dolayı da olabileceği akla gelmektedir.

5.4.1.4. Zafer Sancağı (*Tropaeum)*

Anadolu'da Amasra'da bulunmuş tek bir heykelle (**84**, Lev. 25, 2) temsil edilen "Nike'lerin Taçlandırdığı Zafer Sancağı" şablonlu zırhlı torso Anadolu dışındaki eyaletlerde daha yaygın bir şablon tipidir[647].

Sancağın tepesinde bir miğfer bulunurken sancağın toprağa saplandığı yerde elleri arkadan bağlı iki esir figürü oturmaktadır. Sancağın iki yanındaki Nikeler savaşın zaferle sona erdiğini haber vermek adına sancağın üzerine düşman kalkanlarını asmaktadırlar. Tüm bu kabartma grubu zırh alt kenar profilinin göbek

[643] Cadario 2004, 388.
[644] Bergmann 2010, 37.
[645] Cadario 2004, 388-390.
[646] Y. dn.
[647] Bkz. Stemmer 1978, 156-157.

kısmına yerleştirilen belli belirsiz palmet yaprakları üzerinde yükselmektedir. Oldukça yüksek bir kabartma ile yontulan Nikeler esir figürlerine göre çok büyüktür.

Stemmer'in zafer sancakları üzerinde görülen *paludamentum*'lu ikonografi nedeniyle ikiye ayırdığı şablonu Pergamon Athena Tapınağı frizlerindeki silahlar ile ilişkilendirmiş ve bu ikonografinin önemli askeri zaferleri temsil ettiğini belirtmiştir[648]. Bu ikonografiye eklenen esir figürleri imaparatorun veya onun generallerinin bu askeri zaferi barbarlara karşı kazandığını gösterdiği gibi bu imgenin düşmanları tarafından da bilinmesi gerektiği düşünülerek kurgulanmış olmalıdır. Stemmer elleri arkadan bağlı, çaresiz, boyun eğmiş esirlerin çaresizliğini Augustus Forumu'ndaki Apalles Duvar Resimleri'nde Büyük İskender'in yanındaki esirler ile bağdaştırmaktadır[649].

5.4.1.5. *Pax* ve Mars

Perge Tiyatrosu sahne binasında bulunmuş olan iki sıra *pteryges* rozetli zırhlı heykelin (**93**, Lev. 27, 1; 28, 4) göğsünde yer alan karşılıklı iki heykel kabartmasının Anadolu'da veya Anadolu dışında benzerlerini bulmak mümkün değildir[650]. Kırıklardan dolayı kesin olarak anlaşılamasa da bu figürlerden soldaki, bir kaide üzerinde yükselen, elinde *kerykeion* olan Tanrıça *Pax* heykeli olmalıdır[651]. Başı miğferli tanrıça, imparatorluktaki barış, istikrar ve huzur ortamını simgelemektedir. Tanrıçanın karşısındaki miğferli erkek figürü ise sağ elinde kargı sol elinde ise kalkanını tutan Mars'tır. Mars heykeli kabartması, olasılıkla, İmparatorun muzaffer sıfatına yapılan bir göndermedir. Perge heykeli dışında hiçbir yontuda görülmeyen bu ikonografi olasılıkla Hadrian olması gereken yontunun Hadrian'ın Panhellenik siyaset ve heykel politikasının bir yansıması olarak Antoninler Dönemi'nde üretilmiştir. Heykelin diğer ikonografik unsurları da dikkate alındığında bu kompozisyon Hadrian düşünce dünyasını ve felsefesini izleyiciye aktarmanın bir yolu olarak kullanılmış olmalıdır.

---

[648] Stemmer 1978, 156-157.
[649] Plin. Nat. XXXV 27.93; Matz 1955, 46 vd., Stemmer 1978, 157.
[650] Figüerlerin farklı olduğu benzer bir şablona ait Chercel Heykeli için Bkz. Vermeule 1959/60, No 179, Lev. 15, 11; Stemmer 1978, 10, I 5, Lev. 2, 1-2; 3 ,1-5
[651] Koch 1949, 2430-2436.

5.4.2. Göbek Süslemesi

Zırhlı heykel şablonuna zaman zaman giren değişiklikler heykellerin göbek bölümünün de ikonografik bir tasvir ile kullanılmasına zemin hazırlamıştır. Anadolu dışında ele geçen heykellerin göbek kısımlarında daha değişken ve fazla çeşitteki ikonografik motifler kullanılırken, Anadolu'da bulunmuş heykellerde göbek kısmı, bir yıldırım demeti üzerine tünemiş kartal kabartması ve bitkisel motif olmak üzere iki farklı şablondaki bezeme ile doldurulmuştur.

5.4.2.1. Tünemiş Kartal Motifi

Zırhlı heykellerin zırh alt kenar profilinin hemen üzerinde, gövdesi cepheden başı ise profilden betimlenmiş kartal motifi, Anadolu kökenli zırhlı heykeller üzerinde en çok görülen zırh göbeği bezeme unsurudur (Bkz. Lev. 13, 3-4; 14, 1-4; 16, 2, 4; 17, 1-4; 18, 1-3, 19, 4).

Göbek üzerine yerleştirilen kartal kabartmasının, ince bir yıldırım demetinin yada bir lotus çiçeğinin üzerinde tünemiş şekilde betimlenen şablonları olduğu gibi, pençeleri doğrudan zırh alt kenar profilinin üzerine basan kartal kabartmaları da mevcuttur.

Bu motif Anadolu zırhlı heykel tipolojisi içerisinde Dokimeion I ve Dokimeion II Tipi zırhlı heykeller dışındaki tiplerde (Aphrodisias Tipi, Prokonnesos Tipi) ve ithal heykellerin hiç birinde görülmez. Prokonnesos Tipi zırhlı heykeller için tek bir istisna Kyzikos Torsosu üzerindeki kartal motifidir (Bkz. Lev. 21, 3). Bu motif Anadolu kökenli olmayan fakat Dokimeion Atölyelerinin yakın bir şablonunda üretilmiş olan bazı Antoninler Dönemi zırhlı heykeller üzerinde de görülebilmektedir[652].

Tünemiş kartal motifinin Dokimeion Heykeltraşlık Atölyeleri ile olan ilişkisi bölgede üretilen mezar stellerinin üçgen alınlıkları üzerine yerleştirilen kartallar ile yapılan karşılaştırma ile de fark edilebilmektedir (Bkz. Lev. 13, 1-2)[653].

---

[652] Guelma Torsosu, Vermeule 1959/60, 54, No 210, Lev. XVIII; Villa Borghese Marcus Aurelius Heykeli, Vermeule 1959/60, 65-66, Lev. XXI, 63; Roma Caesar Forum Heykeli, Vermeule 1959/60, 65, No 267; Stemmer 1978, 30, IIa 9, Lev. 16,2; Villa Abamelek İskender Başlı Heykel, Stemmer 1978, 50-1, IV 9, Lev. 31,1; Poggio Heykeli, Vermeule 1959/60, 59, No 213, Stemmer 1978, 67, V 21, Lev. 42,3; 43,2; Niemeyer 1968, Lev. 22; 21.2; 21.3.

[653] Waelkens 1986, No 60, Lev. 8, No 68, Lev. 10. Ayrıca bkz. Köse 2005, Lev. 142–144, 149, 152–156.

Dokimeion I Tipi zırhlı heykeller üzerindeki kartallar ile Dokimeion II Tipi zırhlı heykeller üzerindeki kartallar arasında stilistik farklar mevcuttur ve bu fark heykel üretiminin farklı şablonlardan yapılıyor olduğu yönündeki önerimizle[654] bağdaşmaktadır.

Dokimeio I Tipi zırhlı heykellerin kartalları iki kanadı yarım açık, başları sağ omuzları üzerinden heykel sahibine bakar biçimde betimlenirken (Bkz. Lev. 15, 1-4), Dokimeion II Tipi zırhlı heykeller üzerindeki kartal kabartmasının kanatları daha kapalı ve başı sol umuzu üzerinde heykel sahibine doğru çevrilmiştir (Bkz. Lev. 17, 2; 18, 2-4; 19, 1-2). Bu motifin en kaliteli örneğinin diğer dekorasyon unsurlarında da olduğu gibi Nysa Gerontikonu Antoninus Pius Torsosu (**48**, Lev. 16, 2) olduğunu belirtmek gerekir.

Niemeyer Antoninler Dönemi'ne girildiğinde karşılıklı grifon ikonografisi şablonunda değişikliğe gidilerek ortadaki kandelabrumun yerine kartal motifinin geldiğini söyler[655] ancak kartal motifi kandelbrumun yerine değil göbek üzerine yerleştirilmiştir. Bu nedenle göbek üzerine yerleştirilen kartal motifinin zırhlı heykelin karın bölgesindeki karşılıklı grifonların arasındaki *kandelbrum*'un fonksiyonunun yerini almış olduğunu kabul etmek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte zırhlı heykeller üzerindeki karşılıklı grifonların arası boş bırakılanlarının antik dönemde boyanmış olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Niemeyer, Vermeule'nin Antoninler Dönemi zırhlı heykellerin göbeklerine işlenen kartal motifini Roma'da yerleşik bir heykeltraş tarafından yapıldığı önerisini kabul etmektedir[656] ancak bu önerinin geçerli olmadığı bu çalışmanın sonuçları ile kanıtlanmaktadır.

Yıldırım demeti üzerinde ya da bir lotus çanağı üzerinde tünemiş olan kartal motifi hiç şüphesiz Jupiter'i simgelemektedir[657]. Zırhlı heykeller üzerindeki kartalın üzerinde durduğu yıldırım demeti, hükümdarlık asası (*scepter*) ile birlikte Jupiter'in tanrısal gücünü ve işlerini gösteren en belirgin semboldü[658] ve tanrının yıldırımı ile vurulan yerler onun için kutsal kabul edilirdi[659]. Grek Pantheonu'nun ve insanların

[654] Bkz. sf. 62.
[655] Niemeyer 1968, 50.
[656] Vermeule 1959/60, 66; Niemeyer 1968, 50.
[657] Henrichs 2010, 918-26; Cook 1914-40, 505 vd.; Karakaya 2006, 184.
[658] Karakaya 2006, 184.
[659] Nilsson 1992, 392; Karakaya 2006, 184.

baş tanrısı Jupiter, aydınlık gökyüzünün, günün ve bazı elementlerin tanrısı olduğu gibi yağmuru yağdıran, hava olaylarının tanrısı olduğundan bereket tanrısı olarak da tapınım görmüştü[660].

Bu nedenle zırhlı heykellerin göbeğine yerleştirilen akanthus üzerindeki kartal ya da yıldırım demeti üzerindeki kartal motifini baştanrının yağmur yağdıran, bereketi sağlayan, ekinleri koruyan fonksiynunu sembolize ediyor olabileceğini düşündürmektedir. Zira Erken İmparatorluk Dönemi'nden itibaren zırhlı yontuların göbeğine yerleştirilen bitkisel bezemeler ile Dokimeion Atölyelerinin üretimi olan zırhlı heykellerin zırh perçinlerindeki sarmaşık yaprakları da, zırhlı heykellere, bereketi ve tarım alanlarını koruyucu bir ikonografi yüklemektedir[661].

Zırhlı heykellerin göbekleri üzerine yerleştirilen kartal motifinin sembolize edebileceği bir diğer ikonografi Roma Lejyonlarıdır. *Aquila* adı verilen kartal sembolü[662] tüm Roma Lejyonlarının simgesidir ve lejyonlar kartal dışında bir veya birden fazla simge kullanabilmektedir. Zırhlı heykellerin *pteryges* rozetlerinde de bazı protom ve rozetler mevcut olup bunların da bazılarının lejyonları simgeliyor olabileceği mümkünken[663] göbek üzerindeki kartal ve onun yardımcı unsurlarının lejyonları tasvir ediyor olması daha düşük bir ihtimaldir ancak bu durumun da göz ardı edilmemesi gerekir.

5.4.2.2. Bitkisel Motif

Anadolu'da bulunmuş zırhlı heykellerin zırh göbeğine yerleştirilen bir diğer motif bitkisel bir şablondan meydana gelir ve bu süslemede kullanılan motifin birinde akanthus çanağından çıkan sarmal dallar kullanılırken (**57**, Lev. 18,4; **90**, Lev. 26, 1, 2; **91**, Lev. 26, 3; **92**, Lev. 26, 4; **93**, Lev. 27, 1) diğer motifte ise palmet yaprakları arasından filizlenen sarmal dallar kullanılmaktadır (**33**, Lev. 12, 2; **84**, 25, 2; **86**, Lev. 25, 3; **87**, Lev. 25, 2; **95**, Lev. 27, 2; **96**, Lev. 27, 3; **97**, Lev. 27, 4). Bu motifin tespit edildiği Anadolu kökenli heykellerin nerdeyse tümü Anadolu'ya ithal edilmiş heykeller olarak sınıflandırılmış yontular arasındadır. Yani Anadolu zırhlı

[660] Babler 2010, 918-926; Nilsson 1992, 401; Voutiras 1997, 311; Karakaya 2006, 184.
[661] Zeus'un bereketi koruyucu fonsiyonunun Pamphylia'nın önemli bir kenti olan Side'deki varlığı ile ilgili olarak yapılan analiz için bkz. Alanyalı 2011, 79-80.
[662] Domaszewski 1895, 317-318.
[663] Gergel 1998, 14.

heykel üretimi şablonu içerisinde zırh göbeği üzerine sadece kartal motifi işlenmiş ya da bu alan boş bırakılmıştır.

Stemmer zırh üzerinde kullanılan bitkisel motiflerin Klasik Dönem'de mezar pratikleri ile ilgili olduğunu, ancak bu motifin zırhlı heykeller üzerindeki kullanımının tam olarak bu anlama gelemeyeceğini belirtir[664]. Zırhlı heykeller üzerindeki bitkisel motiflerin daha çok dekorasyon maksadıyla yerleştirilmiş olması gerektiğini öneren Stemmer bu motiflerin çağrışım amacı ile yardımcı dekorasyon unsuru olarak kullanıldıklarını vurgular[665].

Stemmer göbek dekorasyonunda Erken İmparatorluk Dönemi'nde palmetin, Flaviuslar Dönemi'nde palmet ve akanthus çanağının birarada, Hadrian Dönemi'nden itibaren ise akanthusun zırh göbeğini tamamen doldurduğu tespitini yapar[666]. Anadolu kökenli zırhlı heykellerden Iulius Claudiuslar Dönemi'ne tarihlenen heykellerden hiç birinin zırh göbeği bezenmiş değildir. Zırh göbeği üzerinde bir akanthus çanağı ve sarmal dal motifi bulunan en erken tarihli heykel ise Perge Güney Hamamı'nda bulunmuş olan Traian Heykeli'dir (**90**, Lev. 26, 1, 2). Bu heykelin göbeğindeki büyük akanthus çanağı ve içinden filizlenerek heykelin yan tarafına doğru kıvrılan dallar Geç Flaviuslar ve Traian Dönemi yontularından Sabratha Titus Heykeli[667], Napoli Titus Heykeli[668] ve Kopenhag Traian Heykeli'nde[669] de görülebilmektedir. Benzer bir akanthus çanağı ve filizlenen kıvrım dal motifi Perge Tiyatro'sundan bulunan zırhlı yontuda (**92**, Lev. 26, 4) da mevcut olup, yukarıda da anlatıldığı üzere bu heykelin Antoninler Dönemi'nde üretilmiş bir Traian Heykeli olması kuvvetle muhtemeldir.

Olasılıkla Atina kökenli olan Amasra Torsosu (**86**, Lev. 25, 3) ve Antalya Torso parçasının (**87**, Lev. 25, 2) göbeğinde kullanılan bitkisiel motif olasılıkla palmet dalları olmalıdır ancak yaprakların kısa oluşu kesin bir yorum yapmaya imkân vermez.

---

[664] Stemmer 1978, 154.
[665] Stemmer 1978, 154.
[666] Stemmer 1978, 154; Cadario 2004, 324, 339.
[667] Vermeule 1966, No 92A; Niemeyer 1968, 94, No 41; Stemmer 1978, V 10, Lev. 39, 1.
[668] Vermeule 1959/60, No 92; Reinach 1897/1930, I, 562, No 4; Hekler 1919, 241, dn. 33; Niemeyer 1968, 93, No 39; Stemmer 1978, 98, VIII 1, Lev. 66, 1-2.
[669] Vermeule 1959/60, No 126, Lev. 11, 34; Niemeyer 1968, 96, No 47, Lev. 15; Stemmer 1978, 113, XI 3, Lev. 76, 1-2.

Göbeğinde akanthus çanağından filizlenen kıvrım dallar bulunan diğer heykeller Side Lucinius Torsosu (**57**, Lev. 19, 3), Dinar Torsosu (**91**, Lev. 27, 3) ve Perge Tiyatrosu Hadrian (?) Heykeli (**93**, Lev. 28, 1; 29, 4) Antoninler Dönemine tarihlenmektedirler.

Bu motifi herhangi bir ikonografi ile bağdaştırmayan Stemmer zırhlı heykellerin karşılıklı grifonlu şablonunun ortasında bir akathus çanağından yükselen bitkisel motifin (çiçek sapı) ise Dionysos kültü ile alakalı olarak "hayat ağacı"nı simgeliyor olabileceğini belirtmektedir[670]. Cadario da Side Torsosu'nun da içinde bulunduğu ve "*Yeni Dionysos, Hadrian*" olarak isimlendirdiği grubun ikonografik özelliklerini anlatırken, bu gruba giren heykeller üzerinde görülen bitkisel motiflerin Dionysos'un "*dendrites e karpimos*" (=meyvelerin koruyucusu) epithetini çağrıştırdığını belirtir[671]. Bu durumu Hadrian'ın MS 125 ve MS 130-32 yıllarında Atina'ya yaptığı seyahatlerle ilişkilendiren Cadario, Side Agorası'nda bulunan Torso'yu (**97**, Lev. 28, 4) da Sessa Aurunca Tiyatrosu Hadrian Heykeli'ne olan yakın benzerliği nedeni ile bu ikonografi içerisinde değerlendirir[672].

Zırhlı heykellerin göbekleri üzerinde yükselen bitkisel motifleri Dionysos Kültü ile ilişkilendirmek oldukça yerindedir. Erken imparatorluk Dönemi'nde sivil mimarlık yapılarında kullanılan süslemelerde çokça yer alan bitkisel motifler Dionysos Kültü ile ilişkilendirildikleri gibi[673], aynı Augustus'un Ara Pacis Sunağı'nda da olduğu gibi tüm etrafı saran güzel bitkilerin erken imparatorluk döneminin mutluluk ve barışını simgeliyor olabileceği yönünde görüşler de mevcuttur[674]. Bu nedenle Erken İmparatorluk Dönemi'nden beri zırhlı yontuların göbeğinde kullanılan bu bezemeyi imparatorluk kültüyle de bağdaştırmak mümkündür.

---

[670] Stemmer 1978, 154.
[671] Cadario 2004, 376.
[672] Cadario 2004, 376-377. Cadrio, Hadrian'ın Side de kurdurduğu Agon Mystikos'u bu savını desteklemek için kullanarak, Sessa Aurunca Tiyatrosu'nun dokorasyon programının da Side Tiyatrosu dekorasyon programı ile benzerlikler gösterdiğini belirtmiştir.
[673] Bkz. Köse 2008, 747-758.
[674] Höcker 2002, 952; Billows 1993, 80-92; Spaeth 1994, 65-100.

5.5. *Pteryges* Rozetleri

Klasik Tip Zırhlı heykellerin dikkat çeken süsleme alanlarından biri olan *pteryges* rozetleri üzerinde yer alan hayvan, bitki ve tanrı protomları mutlaka ikonografik birer temsil içermektedirler ancak *pteryges* rozetlerinin temsil manasına ilişkin kapsamlı bir çalışma yapılmış değildir.

Stemmer *pteryges* rozetlerinin zırhlı heykellerin ikonografik repertuarına ve algınmasına herhangi bir katkı yapmadığını savunur[675]. Zırhlı yontuların *pteryges* rozetleri üzerinde 74 adet farklı protom tespit eden Stemmer bunların en yoğun olan 29'unu alfabetik sıra ile sınıflandırmış, bir veya birkaç adet olan protom bezemelerini ise Zoomorfik, Antromorfik ve Nesnel olmak üzere üç grupta birleştirmiştir[676].

Stemmer zırhlı heykeller üzerindeki *pteryges* rozetlerinin heykeltraşlar tarafından belirlenen bir şablon olması gerektiğini ve bu protomların seçiminde estetik kaygı ve simetri ile geleneklerin etkili olabileceğini belirtmiştir[677]. *Pteryges* rozetleri üzerindeki süslemelerin değişken olabileceğini belirten Stemmer bunlardan *apothropaik* olanların güç ve iktidarı sembolize ederken askeri olanların ise zırhlı heykeli taşıyanının üstünlüğüne, muzafferiyetine işaret ediyor olması gerektiğini önermiştir. Stemmer *pteryges* rozetleri üzerinde görülen diğer ülke personifikasyonlarının da benzer bir amaca hizmet ettiğini savunur[678].

Bitkisel bezemelerin zırhlı heykellerin daha çok yan ve arka *pteryges* rozetlerine işlendiğini söyleyen Stemmer, MÖ 1. yüzyıl zırhlı heykellerinin *pteryges* rozetlerinin bitkisel motif ve aslan başı protomları ile bezendiğini belirterek bu uygulamanın olasılıkla Roma sanatının bir icadı olması gerektiğini vurgulamıştır[679].

Klasik Tipteki zırhlı heykellerin *pteryges* rozetlerinin Roma Lejyonlarını simgelediği önerisini ortaya atan Gergel, Princeton Torsosu'nun *pteryges* rozetleri üzerindeki protomları Domitian'ın MS 89'daki Marcomanni ve Dacia Seferleri'nde görev alan Roma Lejyonları ile bağdaştırmıştır[680]. Daha sonra Walter Art Gallery'deki bir torsoyu inceleyen Gergel bu yontuyu uzun, dilim şeklindeki palmetli

---

[675] Stemmer 1978, 162.
[676] Stemmer 1978, 162-165.
[677] Stemmer 1978, 165.
[678] Stemmer 1978, 165-166. Stemmer bu tür süslemelerin askerlrin kullandığı *phalera*'lar üzerinde de görüldüğünü belirterek bu kabartmaların koruyucu bir fonksiyonunun da olabileceğini işaret eder.
[679] Stemmer 1978, 166.
[680] Gergel 1986, 3-15.

pteryges rozetleri nedeniyle Iulius Claudiuslar Dönemi'ne tarihlerken zırh üzerindeki deniz tanrısı ikonografisi nedeniyle heykelin MS 39'da Baiae Körfezi'ne geçen Claudius olması gerektiğini ileri sürmüştür[681]. Gergel, J. P. Getty Müzesi koleksiyonundaki zırhlı torsonun *pteryges* rozetleri üzerinde bulunan motifleri de Flaviuslar Dönemi Roma Lejyonları ile ilişkilendirmiştir[682].

Klasik Tip zırhların ikonografik süsleme alanlarından biri olarak geliştirildiğini kabul eden Cadario[683] *pteryges* rozetleri üzerine işlenen süslemenin zırh sahibinin temsil ettiği sembolik mana ile ilişkili olduğunu vurgular[684].

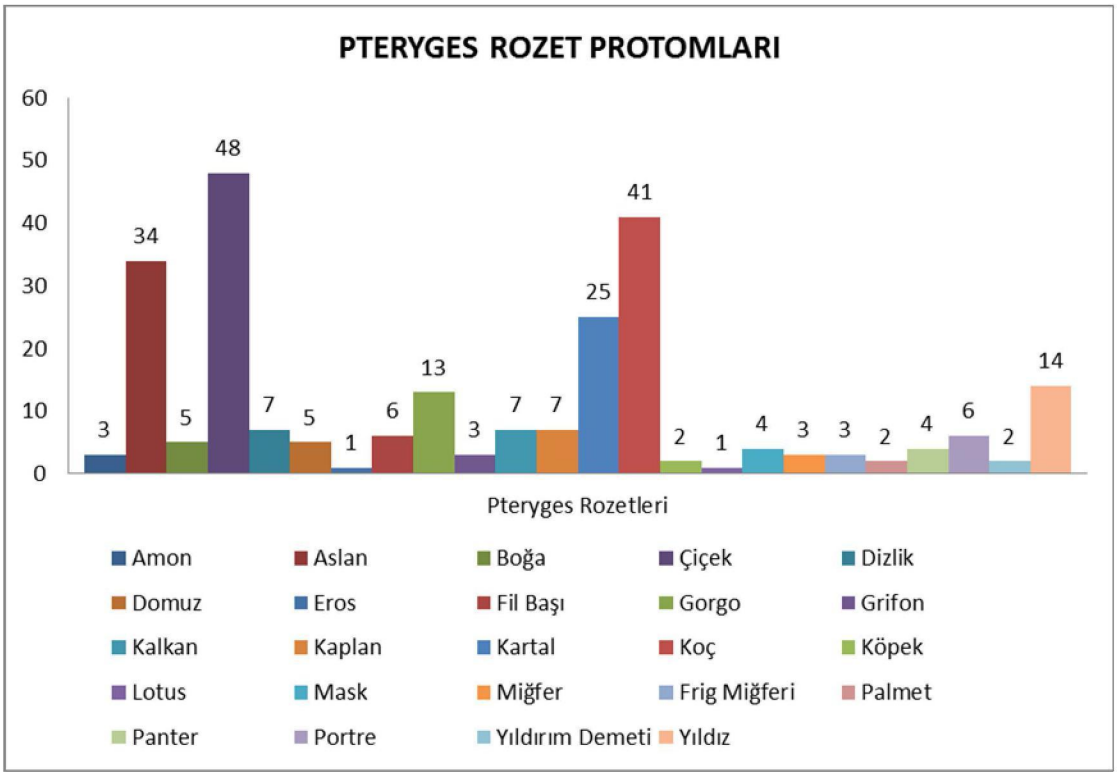
Cadario, bugün Kophenag'da korunan Erken İmparatorluk Dönemi bir torsonun[685] iki sıra *pteryges* rozetlerlerine işlenen üst sıradaki deniz canlılarını Augustus'un deniz savaşlarındaki başarısı ile bağdaştırırken, alt sıra üzerindeki figürlü onurlandırma motiflerini Gallia Bölgesi'nde tesis edilen huzur ve güven ortamı ile ilişkilendirmiştir[686]. Brindisi'de bulunmuş zırhlı bir heykelin[687] üç sıra *pteryges* rozetlerinin orta dizisinde yer alan merkezi rozetler üzerindeki yapı kabartmaları ele geçirilen şehrin surları olarak yorumlamış ve bunların bir kuşatmayı simgelediğinden hareketle heykelin Flaviuslar Dönemi veya Traian Dönemi bir heykel olduğu görüşünü desteklemiştir[688].

Anadolu kökenli zırhlı heykellerin *pteryges* rozetleri üzerinde tespit edilen 24 farklı tip protom büyük ölçüde Stemmer'in tespit ettiği şablonlar ile aynıdır (Bkz. Tablo 1, Grafik 4). Tespiti yapılan üç adet Amon Başı şeklindeki *pteryges* rozeti Stemmer'in listesinde Sakallı Baş olarak ele alınmıştır[689]. Perge Tiyatrosu Hadrian Heykeli'nin (**93**) alt sıra merkezi *pteryges* rozeti üzerindeki elinde okla betimlenen Maskeli Eros protomu (Bkz. Lev. 29, 4) Stemmer'in oluşturduğu listede yer almayan tek protomdur.

---

[681] Gergel 1987, 19-31.
[682] Gergel 1988, 5-24.
[683] Cadario 2004, 135-136.
[684] Cadario 2004, 136.
[685] Ostergaard 1996, 302-203; Johansen 1996, 88, No 32; Hekler 1996, 235-37, Res. 164-165; Cadario 2004, 135, Lev. XVIII 4.
[686] Cadario 2004, 135-6, Lev. XVIII 4; Kuttner 1995, 84-85, 166, 256, dn. 106, Res. 82.
[687] Trono 1996, 79-88, No 136, Lev. XXIX-XXXVI; Cadario 2004, 137, Lev. XVIII 5-6.
[688] Trono 1996, 87-88; Cadario 2004, 138-9.
[689] Stemmer 1978, 164.

Anadolu'da bulunmuş zırhlı heykeller üzerindeki *pteryges* rozetleri incelendiğinde bazı protom dizilimlerinin bu çalışma kapsamında gruplandırılan heykel tipleri ile kendi içinde benzerlik kurdukları ortaya çıkar. Bu benzerlik dönemsel olarak da yakınlıklar gösterir (Bkz. Tablo 1). Yapılan gruplandırmaya göre Gergel'in *pteryges* rozetlerinin Roma Lejyonlarını sembolize ettiği yönündeki önerisinin doğru olduğu ortaya çıkmaktadır.

Grafik 4 – *Pteryges* Rozet Protomları Dağılımı

MS 1. yüzyıl heykellerinden Aphrodisias Sebasteionu Nero Yontusu (**16**, Lev. 7, 3-4) ile Tralleis Nero Heykeli'nin (**15**, Lev. 7, 1-2) *pteryges* rozetlerinde biri yıldız diğeri ise açılmış bir çiçekten meydana getirilmiş protom düzenlemesi mevcuttur. Benzer bir kompozisyon Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin replikleri olarak üretildiğini önerdiğimiz Prokonnesos Atölyesi'nin MS 1. yüzyıl içine tarihlenen Milet Faustina Çeşmesi Torsosu (**61**, Lev. 20, 3) ve Detroit Torsosu (**61**, Lev. 20, 4) için de geçerlidir. Stemmer, Tralleis Nero Heykeli'nin protom düzenlemesini Apollon kültü ile ilişkilendirir[690]. Bu durumda diğer *pteryges* rozeti

[690] Cadario 2004, 368.

üzerindeki çiçek protomunu da Venüs ile ilişkilendirmek mümkündür[691] ancak bu protomlar daha çok Gergel'in önerdiği gibi İmparatorluk Lejyonları'nı simgeliyor olmalıdırlar. Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Anadolu Coğrafyası'nın doğu sınırında konuşlanmış, ya da Parth Savaşları ile birlikte doğu sınırına kaydırılmış olan lejyonlar ve bunların sembolleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Bunlardan yıldız protomu Octavian'ın (Augustus) MÖ 41/40 tarihinde kurduğu ve Actium Savaşı'ndan sonra Makedonya'ya yerleştiridiği X. Fretensis Lejyonu'nun birlik sembolü olmalıdır[692]. X. Fretensis Lejyonu MS 14'de Syria'ya yerleşmiş ve imparatorluğun doğu sınırını korumuştur. Bu birlik İmparator Nero'nun hükümdarlığının ilk yıllarında Corbulo'nun tarafından yönetilen Armenia Seferine katılmıştır[693]. Aynı seferin bir diğer birliği olan V. Makedonya Lejyonu'nun birlik sembolü ise MS 1. yüzyıl heykellerinin bir diğer *pteryges* rozeti protomu olan çiçek motifi olmalıdır[694].

Aphrodisias Tipi ve Prokonnesos Tipi heykellerde Iulius Claudiuslar Dönemi'nde görülen çiçek protomu Dokimeion II Tipi heykellerde merkezde yer alan aslan başı protomunun etrafında kullanılmıştır (Bkz. Lev. 17, 1-2; 18,1-4; 19,1, 4).

Hadrian ve Antoninler Dönemi'ne tarihlenen heykellerin hemen hepsinde, birçoğunun ise merkezi *pteryges* rozetinde protom olarak kullanılan aslan başı MS 70'lerde imparatorluğun doğu sınırında görev yapmak üzere Syria'ya gönderilen XVI. Flavia Firma Lejyonu'nun birlik sembolüdür[695] (Bkz. Lev. 14, 4; 15, 1,3-4; 16, 1-2,4; 17, 1-2,4; 18, 2-4; 19, 1-2,4). MS 75'de Syria'de konuşlanan birlik, daha sonra Satala'ya geçmiş, Traian'ın Parth Seferi'nden sonra ise Samosata'da sınır güvenliğini sağlamıştır[696].

---

[691] Aphrodisias Kenti'nde de büyük öneme sahip olan Venus Kültü'nün atribütlerinden biri Mersin Çiçeğidir. *Pteryges* rozetlerine birer kült imgesi çerçevesinden bakıldığında bu protomu Venüs ile ilişkilendirmek mümkündür. Bkz. Hünemörder 2006, 423-424. Mersin Çiçeği'nin bitkisel motifolarak Venus kültünün varlığını simgelediği önemli anıtsal yapılar için bkz. Galinsky 1966, 225-239.

[692] Le Bohec'in yaptığı listede lejyonun sembolü bir boğa yada yaban domuzu olarak gözükür. Bkz. Le Bohec 2004, 993-994. Ancak *Notitia Dignitatum*'da X. Fretensis Lejyonu'nun simgesi zırhlı heykellerin protomlarındaki sembol gibi bir yıldızdan meydana gelmektedir. Bkz. Seeck 1876, 11, Lev. 5, No 1.

[693] Campbell 2005, 365.

[694] Bkz. Seeck 1876, 19, Lev. VII, 4.

[695] Le Bohec 2004, 993-994.

[696] Campbell 2005, 369.

Lejyon Adı	Amblem	M.S. 1. Yüzyıl Savaşları	Traian – Hadrian Dönemi Savaşları	Antoninler Dönemi Savaşları	Severuslar Dönemi Savaşları
Legio I Adiutrix	Dağkeçisi, Pegasus		M.S. 114 – 116		
Legio I Minerva	Koçbaşı			M.S. 162-166	
Legio I Parthica	Kentaur				M.S. 197
Legio II Adiutrix	Yaban Domuzu, Pegasus			M.S. 162-166	
Legio II Parthica	Centaur				M.S. 216
Legio II Traiana Fortis	Herakles		M.S. 114-16		
Legio III Cyrenaica			M.S. 114-16		
Legio III Gallica	Boğa	M.S. 54-55 (Corbulo)	M.S. 132 – 135 (?)		
Legio III Parthica					M.S. 197
Legio IV Scythica	Oğlak Burcu (?)	M.S. 54-55 (Corbulo)			
Legio V Macedonica	Boğa, Kartal (Çiçek)*	M.S. 61/62 (Armenia)		M.S. 162-166	
Legio VI Ferrata		M.S. 54-55 (Corbulo)			
Legio X Fretensis	(Yıldız)**	M.S. 14 – 62 Syria			
Legio XII Fulminata	Işık (Yıldırım Demeti)***	M.S. 14 (Vespasian Melitane)			
Legio XV Apollinaris	Apollon Başı*** Grifon***	M.S. 62-63 (Syria) M.S. 66–73 (Judea)	M.S. 114-16	M.S. 162-166 (Kelkit)	M.S. 197
Legio XVI Flavia Firma	Aslan	M.S. 70 – 75 (Syria)	M.S. 114-16 (Samosata)	M.S. 162-166 (Samosata)	

Tablo 2 – Parth Savaşları'nda Görev Alan Lejyonlar ve Birlik Sembolleri

* *Notitia Dignitatum*'da yer alan sembol. Bkz. Seeck 1876, 19, Lev. VII, 4.
** *Notitia Dignitatum*'da yer alan sembol. Bkz. Seeck 1876, 11, Lev. V, 1.
*** Bu çalışma ile önerilen semboldür.

KATALOG NO	APHRODISIAS TİPİ									
Tralleis Nero (15)			Çiçek	Yıldız	Çiçek	**Yıldız**	Çiçek	Yıldız	Çiçek	
Aphrodisias Nero (16)			Yıldız	Çiçek	Yıldız	**Çiçek**	Yıldız	Çiçek	Yıldız	
Ephesos Celsus(23)	Kartal	Koç B.	Portre	Çiçek	Çiçek	**Aslan**	Çiçek	Çiçek	Portre	Çiçek
Pergamon Tor.(29)			Çiçek	Panter	Boğa	**Koç B.**	Kartal	Fil Başı	Panter	
Aphro. A. Pius (30)	Boğa	Fil B.	X	X	Aslan	**Koç B.**	X	X	X	X
Telmessos Tor. (32)		Çiçek	Domuz	Koç B.	Panter	**Kartal**	Panter	Köpek ?	Koç B.	Kalkan
DOKIMEION I TİPİ										
Aspendos Heykeli (38)		Aslan	Çiçek	Koç	Gorgo	**Kartal**	Koç			
Perge M. Aurelius (39)			Çiçek	Kaplan	Koç	**Aslan**	Koç	Kaplan		
Afyon Torsosu (42)		Koç								
Perge S. Severus (44)			Koç	Kaplan	Domuz	**Aslan**	Kaplan	Koç		
Akmonia Heykeli (45)			Koç	Aslan	Domuz	**Aslan**	Boğa			
Sandıklı TorsoPrç (46)			Köpek	Koç	Domuz	**Aslan**	Koç			
Silifke Heykeli (41)			Çiçek	Kaplan	Koç	**Aslan**	Koç	Çiçek		
DOKIMEION II TİPİ										
Ankyra Heykeli (47)			Çiçek							
Nysa Torsosu (48)								Çiçek	Çiçek	
Ephesos (49)			Kartal	Çiçek	Koç	**Aslan**	Koç	Çiçek		
Ephesos (50)			Kartal	Çiçek	Koç	**Aslan**	Koç	Çiçek		
TlosHadrianı (51)			Kalkan	Çiçek	Koç	**Aslan**	Koç	Çiçek		
Tlos A. Pius (52)			Çiçek	Çiçek	Koç	**Çiçek**	Aslan	Koç	Çiçek	
Tlos M. Aurelius (53)		Kalkan	Çiçek	?	?	**Aslan**	Kartal	Koç	X	Çiçek
XanthosTorso (54)					Kartal	**Aslan (?)**	Kartal	?		
XanthosTorso (55)			Çiçek	Kartal	Kartal	**Aslan**	Kartal	Kartal	?	
Diokaseria Hey. (56)			Kaplan	Koç	Grifon	**Aslan**	Grifon	Koç	Kaplan	?
Philadelphia Tors. (58)	Dizlik	Miğfer	Çiçek	Koç	Çiçek	**Aslan**	Çiçek	Koç	Çiçek	
PROKONNESOS TİPİ										
Milet Faust. Çeş. (61)		Yıldız	Çiçek	Çiçek	Çiçek	**Çiçek**	Yıldız	Çiçek		
Detroit Torsosu (62)		?	Yıldız	Aslan	Yıldız	**Çiçek**	Yıldız	Aslan	Yıldız	?
Apollonia Torsosu (64)		Fil B.	Koç	Portre	Kartal	**Amon**	Kartal	Portre	Koç	Fil B.
	Dizlik		Dizlik		Dizlik		Dizlik		Dizlik	
Konstantin (70)			Aslan(?)	Koç	Domuz	**Çiçek**	Aslan	Koç	Aslan(?)	
Konstantin II (71)		Çiçek	Aslan	Koç	Aslan	**Çiçek**	Aslan	Koç		
Barletta (75)	Gorgo	Gorgo	Gorgo	Gorgo	Gorgo	**Gorgo**	Gorgo	Gorgo	Gorgo	Gorgo
İTHAL HEYKELLER (YUNANİSTAN)										
Amasra Torsosu İAM (84)			Fil B.	Koç B.	Boğa	**?**	Boğa	Koç B.		
			Miğfer	Çiçek	Palmet		Palmet	Çiçek	Çiçek	
Antakya Torsosu (85)		Dizlik	Kalkan		Kartal	**Aslan**	Kartal		Kalkan	Miğfer
		Frig M.	Frig M.	Portre	Frig M.		Kalkan	Dizlik	Yıldız	Lotus
Amasra Torsosu (86)			Çiçek	Gorgo	Aslan	**Amon**	Portre	Koç	Kartal	Çiçek
Antalya Torsosu (87)	Miğfer	Kalkan	Koç	Aslan	Kartal	**Amon**	Kartal	Aslan	Fil B.	Koç
İTHAL HEYKELLER (AFRİKA)										
Perge Traian (90)				Kartal	Aslan	**Kartal**	Aslan	Grifon		
Dinar Torsosu (91)						**Aslan**				
						Kartal				
Perge Tiyatrosu Heykeli (93)			Koç	Kartal	Aslan	**Gorgo**	Aslan	Kartal	Koç	
			Mask	Yıl. De.	Mask	**Eros**	Mask	YD	Mask	

Tablo 1- Pteryges Rozet Protomları

Tralleis Nero Heykeli (**15**) ve Aphrodisias Sebasteion'u Nero Kabartması (**16**) gibi Aphrodisias Tipi heykeller kapsamına giren Ephesus Celsus Heykeli'nin (**23**) protomlu *pteryges* rozetlerinin merkezinde de bir aslan protomu bulunur (Bkz. Lev. 9, 4). Bu aslan protomu da olasılıkla MS 70'lerde imparatorluğun doğu sınırında görev yapmak üzere Suriye'ye gönderilen XVI. Flavia Firma Lejyonu'nu temsil ediyor olmalıdır[697]. Aynı heykelin rozetleri üzerinde yer alan portre başların tanımlanması mümkün olmamıştır ancak bu portrenin bir Apollon başı olması ve Syria'daki savaşa katılan bir diğer birlik olan XV. Apollinaris Lejyonu'nu[698] temsil etmesi olasıdır. Portre başlardan sonra görülen kartal başı protomu da General Vespasian komutasında Armenia Krallığı'na karşı yapılan sefere katılan V. Makedonya Lejyonu'nun sembolüdür[699]. Bu heykelin önde yer alan *pteryges* rozetlerinden dört yapraklı çiçek protomu olasılıkla V. Makedonya Lejyonunu, ince, çok yapraklı çiçek protomu ise MS 66'dan itibaren Zeugma'da konuşlanmış olan[700] IV Scythica Lejyonu'nu temsil ediyor olmalıdır[701].

Aphrodisias Tipi zırhlı heykel grubuna giren bir diğer heykel Hadrian olarak tanımlanan Pergamon Torsosu'dur (**29**) ve bu heykelin merkezi *pteryges* rozetinde bir koçbaşı protomu bulunur. Koç, I. Minerva Lejyonu'nun simgesidir[702] ve bu birlik Traian'ın Dacia Seferi'ne halef imparator Hadrian'ın komutasında katılmış daha sonra ise Lucius Verus Komutası'nda MS 162-166 Parth Seferi'nde yer almıştır[703]. Pergamon heykelinin diğer *pteryges* rozeti protomlarından kartal Kuzey Syria'da konuşlanmış ve Hadrian Dönemi Bar Kochba isyanında görev almış olan III. Gallica Lejyonu'nun simgesidir[704]. Bu heykelin diğer *pteryges* rozetleri üzerindeki fil başı ve panter başı protomlarının fonksiyonları konusunda herhangi bir bilgi üretilebilmiş değildir ancak bu protomların Dionysos kültü ile ilgili olabileceğini göz ardı etmemek gerekir.

Bu gruba dâhil olan Aphrodisias Antoninus Pius Heykeli'nin (**30**, Lev. 11, 3) merkezi *pteryges* rozetinde de Pergamon Torsosu'nda (**29**) olduğu gibi koçbaşı

---

[697] Campbell 2005, 369.
[698] Campbell 2005, 369.
[699] Le Bohec 2004, 993-994.
[700] Campbell 2005, 365.
[701] Bkz. Seeck 1876, 15, Lev. VI, 4.
[702] Le Bohec 2004, 993-994.
[703] Campbell 2005, 363.
[704] Campbell 2005, 364; Le Bohec 2004, 993-994.

protomu yer alır. Heykelin korunan diğer rozetleri üzerinde aslan, fil başı ve bir boğa başı yer alır.

Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerden en geç tarihli olanlardan Telmessos Tiyatrosu Torsosunun (**32**, Lev. 12, 1) merkezi *pteryges* rozetinde yer alan kartal başı, kuvvetle muhtemel Lucius Verus'un MS 162-166 Parth Seferi için doğu sınırına getirttiği Makedonya'daki V. Makedonya Lejyonu'nu temsil etmektedir[705]. Kartal protomonun iki yanındaki kaplan protomları da bu lejyonun simgeleri arasındadır[706]. Heykelin *pteryges* rozetlerinde görülen bir diğer protom olan koçbaşı Lucius Verus'un aynı sefer için Bonn'dan imparatorluğun doğu sınırına getirterek komuta ettiği I. Minerva Lejyonu'nun simgesidir[707].

MS 2. yüzyılın ilk yarısında üretime başlamış olduğu düşünülen Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerin *pteryges* rozetlerinde yer alan başlıca motif merkezi *pteryges* rozeti üzerine yerleştirilen aslan başı protomudur. Bu tip heykellerin geri kalan rozetleri koçbaşı, domuz başı, kaplan başı, boğa başı, köpek (?) ve çiçek protomlarından oluşan dizilimlerle meydana getirilir ve protomların bir şablondan üretildiği bu protomların çok yakın üslup özelliklerinden anlaşılmaktadır.

Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerden *pteryges* rozetleri korunmuş olanlardan Aspendos Heykeli (**38**, Lev. 14, 3) dışındakilerin[708] tümünün merkezi *pteryges* rozeti Samosata'da yerleşik XVI. Flavia Firma Lejyonu'nun sembolü olan bir aslan başı protomu şeklindedir[709]. Bu gruba giren heykellerin *pteryges* rozetlerinde görülen bir diğer protom olan koçbaşı Lucius Verus'un MS 162-166 Parth Seferi için Bonn'dan imparatorluğun doğu sınıranına getirttiği I. Minerva Lejyonu'nun simgesidir[710]. Lucius Verus'un Parth Seferi için getirttiği bir diğer lejyon olan II. Adiutrix Lejyonu'un simgesi olan yaban domuzu başı da Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerin *pteryges* rozetlerinde çokça kullanılır[711]. Bu grup içerisindeki az sayıdaki çiçek biçimli *pteryges* rozetlerinin, bölgede sevilen Dionysos kültü ile ilişkilendirilebileceği gibi, bilinen sembolü boğa ve kartal olan, fakat *Notitia*

[705] Le Bohec 2004, 993-994.
[706] Y. dn.
[707] Campbell 2005, 363; Le Bohec 2004, 993-994.
[708] Aspendos Heykeli'nin *pteryges* rozetlerinin protom şekilleri de olasılıkla Dokimeion I Tipi heykeller ile aynıdır, fakat heykelin bugünkü konumu bilinemediğinden Lanckoronski'nin çizimi kabul edilmiştir.
[709] Campbell 2005, 369; Le Bohec 2004, 993-994.
[710] Campbell 2005, 363; Le Bohec 2004, 993-994.
[711] Y. dn.

Dignitatum'da simge olarak yıldız üzerine yerleştirilmiş bir çiçek ile temsil edilen[712] V. Makedonya Lejyonu'nun birlik sembolü olması da mümkündür[713]. Bu protomun doldurma motifi olarak kullanımını da kabul etmek mümkündür zira çiçek biçimli rozetler genellikle heykelllerin yan ya da arka yüzlerinde kullanılmıştır.

Dokimeion I Tipi zırhlı heykeller ile çok benzer bir şablondan üretilmiş olan Dokimeion II Tipi heykellerin *pteryges* rozetleri de oldukça yakın protom şekillerine sahiptirler. Bu tip heykellerden sadece Tlos Antoninus Pius Heykeli (**52**, Lev. 18, 3)[714] dışındakilerin tümünün merkezi *pteryges* rozeti üzerinde aslan başı protomu yer alır. Tlos Antoninus Pius heykelinde merkezi rozette bir çiçek protomu varken onun hemen yanındaki rozet aslan başı protomu şeklindedir[715]. Dokimeion II Tipi zırhlı heykeller üzerindeki koçbaşı ve yaban domuzu başı yukarıda anılan lejyonların simgeleri iken Diokaseria kökenli Adana Heykeli'nin (**56**, Lev. 17, 4) merkezi *pteryges* rozetinin iki yanında bulunan grifon başı protomu ise olasılıkla Traian'ın Dacia Seferi'nin ardından Satala'ya yerleştirilen XV. Apollinaris Lejyonu'nu temsil etmektedir[716]. Bu tipolojiye giren heykellerin *pteryges* rozetlerinde yer alan kartal başı protomu da Lucius Verus'un MS 162-166 Parth Seferi için doğu sınırına getirttiği Makedonya'daki V. Makedonya Lejyonu'nu temsil ediyor olmalıdır. Bu tip heykellerde de çiçek biçimli rozet kullanılmıştır.

Prokonnesos Tipi A Grubu zırhlı heykellerinden Milet Faustina Çeşmesi Torsosu (**61**, Lev. 20, 3) ve Detroit Torsosu (**62**, Lev. 20, 4) Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin şablonuna benzer yıldız ve çiçek biçimli protomları Nero Heykelleri'nde (**15, 16**) olduğu gibi X. Fretensis Lejyonu'nu ve V. Makedonya Lejyonu'nu simgelemektedir.

Prokonnesos Tipi B Grubu heykellerden yalnızca Apameia kökenli Bursa Torsosu üzerinde *pteryges* rozetleri mevcuttur (**64**, Lev. 20, 2). Bursa Torsosunun merkezi *pteryges* rozeti üzerinde görülen Amon Başı imparatorun Yunanistan'da üretilmek üzere tasarlamış olduğu zırhlı heykel programının kompozisyonunu

---

[712] Seeck 1876, 19, Lev. VII, 4.
[713] Campbell 2005, 365.
[714] Bu durum Tlos Tiyatrosu Antoninus Pius heykelinin tiyatro seyircisi ile olan konum ilişkisi ile alakalıdır. Başıda soluna dönük olan Antoninus Pius'un aslan başlı *pteryges* rozeti protomunun seyirici tarafından daha iyi görülebilmesi için rozetin konumu ve açısı bu duruma göre değiştirilmiş olmalıdır.
[715] Bu durum da heykelin konumu ile alakalı olmalıdır.
[716] Campbell 2005, 369.

yansıtmaktadır. Amon başının iki yanında yer alan kartal protomu olasılıkla Hadrian'ın komutanlığında Dacia Seferi'ne katılan V. Makedonya Lejyonu'nu sembolize etmektedir[717]. Bu iki protomun yanında Stemmer tarafından Medusa olabileceği öne sürülen kadın büstleri vardır[718]. Daha dikkatli bakıldığında bu büstlerin benzer bir şablona ait Kıta Yunanistan kökenli heykellerin[719] protomlarından farklı olduğu anlaşılabilmektedir. Diğer örneklerdeki başların bazıları Medusa protomları veya kanatlı başıyla açıkça Hermes'i temsil ederken Apollonia Tososu'nun üçüncü sıra *pteryges* rozeti üzerindeki baş bir Apollon büstüdür. Bu büst Apollonia Torsosu üzerinde kartalla temsil edilen V. Makedonya Lejyonu'nu ile MS 115'deki Parth Seferi için bir araya getirilen ve bu dönemden sonra Satala'daki kışlada kalan XV. Apollinaris Lejyonu'nu simgeliyor olmalıdır[720]. Apollonia Torsosu'nun *pteryges* rozet sırasındaki bir sonraki protom olan koçbaşı protomu da Dacia Seferine katılan bir diğer birlik olan I. Minerva Lejyonu'nun sembolüdür[721]. Bu heykelin son *pteryges* rozeti bir fil başıdır fakat bu protom MS 1. yüzyılın sonunda lav edilen V. Alaudae Lejyonu[722] için kullanıldığından herhangi bir öneri getirmek mümkün değildir.

Prokonnesos Tipi zırhlı heykeller içerisinde değerlendirilen Konstantin Heykeli ile Konstantin II Heykeli'nin (**70**, Lev. 22, 3; **71**, Lev. 22, 4) *pteryges* rozetleri üzerinde çiçek, aslan, domuz başı ve koçbaşı protomları mevcuttur. Başları sonradan değiştirilen bu iki heykelin başları yenilenmeden önce kime ait oldukları bilinmediğinden kesin bir yorum yapmak mümkün değilse de bu protomların da Anadolu'da konuşlanmış veya doğu sınırını korumak üzere gerçekleştirilmiş seferlerler için Anadolu'ya getirilen lejyonlara ait semboller olduğunu söylemek mümkündür. Bu grup içerisindeki en geç tarihli heykel olan Barletta Bronzu'nun kolunda ve bel bölgesindeki *pteryges* rozetlerinin tümü gorgo başı protomundan oluşmaktadır. Bu da bu ikonografinin zamanla dejenere olmuş bir motife dönüştüğü söylemeye imkan vermektedir.

---

[717] Campbell 2005, 365; Le Bohec 2004, 993-994.
[718] Bkz. Stemmer 1978, 39, III 17.
[719] Bkz. Stemmer 1978, 24, II 4, Lev. 12, 1-5; IV 2, Lev. 28, 1-3; IV 3, Lev. 29, 1, 2; IV 3a, Lev. 29, 3;
[720] Campbell 2005, 369.
[721] Campbell 2005, 363; Le Bohec 2004, 993-994.
[722] Campbell 2005, 365.

Anadolu'da bulunmuş ithal olması muhtemel zırhlı heykellerim *pteryges* rozetlerinde bulunan protomları da Roma Lejyonları ve bu lejyonların katıldığı savaşlarla ilişkilendirmek mümkündür.

Bunlardan olasılıkla en erken tarihli olan Amastris Kökenli İstanbul Torsosu (**84**, Lev. 26, 2) yapılan stil kritik değerlendirmeye göre Flaviuslar Dönemi'ne tarihlenmektedir. Bu heykelin iki sıra pterges rozetlerinin üst sırasındaki merkezi *pteryges* rozeti kırıktır. Üst sıra *pteryges* rozetlerinin geri kalanında ise simetrik olarak sırasıyla boğa başı, koçbaşı ve fil başı protomu yer almaktadır. Heykelin alt sıra *pteryges* rozetlerinde ise askeri seferi çağrıştıran palmet, çiçek ve miğfer motifleri yar alır. Benzer protomlar aynı şablon ve düzende olmamakla birlikte Sabratha'daki Titus heykelinde[723] görülebilir. Bu protomlardan boğa başları Flaviuslar Dönemi'nde Moesia Inferior'a yerleştirilen V. Makedonya Lejyonunu[724], koçbaşları ise MS 83'de Domitian tarafından kurulan I. Minerva Lejyonu'nu[725] simgeliyor olmalıdır.

Bu grup içerisinde değerlendirilen bir diğer heykel olan Antakya Torsosu (**85**, Lev. 26, 4) da iki sıra *pteryges* rozetine sahiptir. Üst sıranın merkezi *pteryges* rozetinde bir aslan başı protomu yer alır. Bu protom bölgede yerleşik XVI. Flavi Firma Lejyonu'nun simgesidir[726]. Antakya torsosunun korunmuş diğer *pteryges* rozetlerinde kartal, MS 1. yüzyılda bölgedeki Yahudi İsyanı nedeni ile General Vespasian komutasında, burada görev alan V. Makedonya Lejyonu'nun sembolüdür[727]. Bu heykelin geri kalan rozetlerinde kalkan, dizlik, miğfer gibi doldurma motifleri kullanılarak askeri sefer faaliyeti vurgulanmış olmalıdır.

İthal heykeller arasında değerlendirilen bir diğer Amastris kökenli torsonun (**86**, Lev. 26, 3) merkezi *pteryges* rozetinde Zeus Amon protomu bulunur. Heykelin diğer *pteryges* rozetlerinde aslan başı, portre, gorgo başı, koçbaşı ve kartal protomları bulunmaktadır. Amon başının sağında yer alan aslan protomu olasılıkla XVI. Flavi Firma Lejyonu'nu sembolize etmektedir[728]. Amon başının solundaki portre bir Apollon başıdır ve XV. Apollinaris Lejyonu'nu temsil etmektedir. Heykelin *pteryges*

[723] Stemmer 1978, 63, V 11, Lev. 39,1; Vermeule 1966, No 92A; Niemeyer 1968, 94, No 42.
[724] Campbell 2005, 365.
[725] Campbell 2005, 363.
[726] Campbell 2005, 369; Le Bohec 2004, 993-994.
[727] Campbell 2005, 365; Le Bohec 2004, 993-994.
[728] Le Bohec 2004, 993-994.

rozetleri arasında yer alan koçbaşı protomu Hadrian komutasında Traian'ın Dacia Seferine katılan I. Minerva Lejyonu'nun sembolü iken[729] aynı savaşa katılan XXX. Ulpia Victrix Lejyonu'nun sembolü de bir kartaldır[730]. Bu nedenle Amastris Torsosu İmparator Hadrian'ın komuta ettiği ordularla kazandığı zaferleri simgeliyor olmalıdır.

Bugün yeri bilinmeyen Antalya torsounun *pteryges* rozetlerinde yerleri değişik olmakla birlikte Amasra Torsosu'nda kullanılan protom rozetleri kullanılmıştır.

Bu çalışma kapsamında Afrika'daki bir heykel atölyesinden ithal edilmiş olarak sınıflandırılan heykellerin *pteryges* rozetlerinin şablon ve stil özellikleri Anadolu üretimi zırhlı heykeller ile Yunanistan'dan ithal edilmiş olan heykellerin *pteryges* rozetlerinden şablon ve stil olarak farklılıklar gösterirler.

Bunlardan en erken tarihlisi olan Perge Traian Heykeli'nin (**90**, Lev. 27, 1-2) merkezi *pteryges* rozetinde kanatları yarı açık bir kartal protomu yer alır. Anatomik olarak başarısız olan kartal olasılıkla tüm lejyonların da sembolü olan kartal mahiyetindedir zira bu heykelin *pteryges* rozetleri arasında belirli bir lejyonu temsil eden bir kartal başı protomu da vardır. Merkezi *pteryges* rozetinin iki yanındaki rozetlerde aslan başı protomlu bir rozet yer almakatadır. Bu rozetler imparatorun Armenia'ın kontrolünü için Parthlarla giriştiği mücadelede yer alan XVI. Flavi Firma Lejyonu'nu sembolize etmektedir[731]. Aslan protomlarının sağında yer alan kartal protomu imparatorun Doğu Seferi'ne katılmayan fakat ondan önce Dacia Seferi'ne katılan V. Makedonya Lejyonunun sembolüdür[732]. Traian Heykeli'nin *pteryges* rozetlerinin en solunda yer alan grifon başı protomu ise XV. Apollinaris Lejyonu'nu sembolize ediyor olmalıdır.

Bu grupta değerlendirilen bir diğer Afrika kökenli heykel olan Dinar Torsosu (**91**, Lev. 27, 3) iki sıra *pteryges* rozetine sahipse de bunlardan yalnızca merkezi rozetleri bezenmiş durumdadır. Bunlardan üst sıranın merkezinde yer alan aslan olasılıkla XVI. Flavi Firma Lejyonu'nu sembolize edereken alttaki kartal protomu da Perge Traian Heykelinde olduğu gibi lejyon simgesi niteliğindedir.

---

[729] Le Bohec 2004, 993-994.
[730] Le Bohec 2004, 993-994.
[731] Campbell 2005, 369; Le Bohec 2004, 993-994.
[732] Campbell 2005, 365; Le Bohec 2004, 993-994.

Bu çalışma kapsamında değerlendirilen tüm heykellerden farklı bir *pteryges* rozet kompozisyonuna sahip olan Perge Tiyatro Heykeli (**93**, Lev. 28, 1; 29, 4) olasılıkla imparator Hadrian'ı betimlemektedir. İki sıra *pteryges* rozet sırasının üst dizisinin ortasında bir gorgo başı bulunur. Gorgo başının iki tarafında Perge Traian Heykeli'nde olduğu gibi aslan protomları vardır ve bunlar da XVI. Flavi Firma Lejyonu'nu sembolize eder. Aslan protomlarından sonra gelen rozetler de Perge Traian Heykeli'nde olduğu gibi birer kartal başı protomundan oluşmaktadır. Bu protom Hadrian'ın Dacia Seferi'nde komutanlığını yaptığı ordulardan V. Makedonya Lejyonu'nu temsil etmektedir. Kartal başı protomundan sonra gelen koçbaşı protomu da Hadrian'ın Dacia Seferi'nde komuta ettiği I. Minerva Lejyonu'nun sembolüdür. Perge Tiyatro Hadrian Heykeli'nin alt sıra *pteryges* rozetlerinin ortasında yer alan Eros protomunun başka benzeri yoktur. Vücudu profilden verilmiş kanatlı Eros elinde yaya benzer bir nesne tutmaktadır. Eros kabartması ile ilgili dikkat çekici nokta Eros'un yüzünün maske giymiş şekilde tasvir edilmiş olmasıdır. Maalesef bu motifin temsil manası çözülebilmiş değildir. Eros figürlü *pteryges* rozetinin iki yanında tiyatro maskları vardır. Bunların da herhangi bir lejyonla bağlantısı kurulabilmiş değildir. Mask rozetlerinin iki yanındaki yıldırım demeti şekilli rozet ise Melitene'de (Malatya) yerleşik XII. Fulminata Lejyonu'nun sembolüdür[733]. Yıldırım Demeti şeklindeki rozetlerin iki yanında ise olasılıkla Tanrı Apollon'a ait cepheden tasvir edilmiş yüzler bulunmaktadır. Bu protomlar da Satala'da yerleşik birlik olan ve Dacia Seferi'nde ve Doğu Seferleri'nde görev almış olan[734] XV. Apollinaris Lejyonu'nu sembolize etmektedir.

Anadolu'da üretilmiş ya da Anadolu'ya ithal edilmiş zırhlı heykellerin *pteryges* rozetleri üzerinde yer alan protomların analizi sonucunda, heykelin en görünür noktasında yerleştirilen bezemelerin bölgedeki lejyonlarla ve lejyonların katıldığı savaşlarla ilişkili olduğu tezi doğrulanmış olmuştur[735]. Bununla birlikte Stemmer'in *pteryges* rozetlerinin zırhlı heykellerin ikonografik reperturına ve algınmasına herhangi bir katkı yapmadığı[736], *pteryges* rozetlerinin heykeltraşlar tarafından belirlenen bir şablon olması gerektiğini ve bu protomların seçiminde

[733] Campbell 2005, 368; Le Bohec 2004, 993-994.
[734] Campbell 2005, 369.
[735] Gergel 1987, 19-31; Gergel 1988, 5-24.
[736] Stemmer 1978, 162.

estetik kaygı ve simetri ile geleneklerin etkili olabileceği yönünde ileri sürdüğü tezler[737] çürütülmüştür.

Anadolu Tipi zırhlı heykeller üzerinde yapılan çalışmalar neticesinde yanlızca bir *pteryges* rozetinden yola çıkarak bu protomların birer lejyonu simgelediği önerisini gündeme getiren Gergel'in önerisi geliştirilerek Roma İmparatorluğu'nun Doğu sınırında görev yapan 16 lejyondan 8 adedinin birlik sembolleri belirlenmiş olmuştur (Bkz. Tablo 2). Bunlardan XV. Apollinaris Lejyonu'nunun Apollon Büstü biçimli protomu ile aynı lejyon için kullanılan grifon başı, V. Makedonya Lejyonu için kullanılan çiçek protomu, X. Fretensis Lejyonu için kullanılan yıldız protomu ve XII. Fulminata Lejyonu için kullanılan yıldırım demeti protomu daha önce literatürde de bilinmeyen lejyon sembolleri olarak tespit edilmiş durumdadır. Benzer tespitlerin Anadolu dışında bulunan zırhlı heykeller üzerinde yapılacak çalışmalar neticesinde de belirlenmesi kuvvetle muhtemeldir.

Bu durumda Erken İmparatorluk Dönemi'nden itibaren, olasılıkla Nero Dönemi ile birlikte, zırhlı heykel şablonu içerisine lejyon sembollerinin yerleştirilmeye başlandığı önerisini yapmak mümkündür. Hiç şüphe yokki zırhlı imparator heykelinin göze en yakın konumundaki motif olan *pteryges* rozetleri muzaffer imparatorun askeri zaferini çağrıştırmaktadır. Zırhlı heykelin tanrısal atribütlerle de desteklenen kompozisyonu içerisine yerleştirilen lejyon sembolleri de imparatoru zırhlı heykelin genel kompozisyonunda olduğu gibi tam bir Kurtarıcı (*Soter*) olarak göstermektedir. Zırhlı heykeller üzerinde görülen lejyon protomları yegâne imparatorun bölgede varlıkları bilinenen güçlü Roma Lejyonlarının başkomutanı olduğunu ve imparatorun tebaasını korumaya muktedir olduğunu ilan etmektedir.

5.6. Merkezi *Pteryges* Bandı

Bilinen tek bir istisna[738] haricinde, Anadolu Tipi zırhlı heykellerdışında görülmeyen merkezi *pteryges* bandı süslemesi iki gruba ayrılmaktadır.

---

[737] Stemmer 1978, 165.

[738] Cadario 2004, 304, Lev. XXXVIII, 1-5. Naxos kökenli, Helenistik Tip zırh kuşanmış heykel MÖ 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Heykelin merkezi *pteryges* bandı üzerinde Anadolu örneklerinden farklı olarak bir ağacın (asma ?) önünde duran Dionysos betimlenmiştir. Bir elinde *thyrsos*, diğer elinde ise bir *kantharos* tutan tanrının yanın ise ona doğru bakan bir panter bulunmakatadır.

Bu gruplardan ilki merkezi *pteryges* bandının üzerine yerleştirilen bitkisel bir motifli heykellerden oluşmakta iken, bir diğer heykel grubunun merkezi *pteryges* bandı üzerinde ise *Herm* biçimli bir *Terminus* kabartması bulunur.

5.6.1. Bitkisel Motif:

Yeni açılmış bir tohumdan filizlenen sarmal dallardan meydana getirilmiş bitkisel motif Anadolu'da bulunmuş yedi zırhlı heykelin zırh altından aşağı sarkan hareketli deri bantlardan oluşan *pteryges* sırasının ortasındaki deri kayış üzerinde görülebilmektedir. Filizlenen dallar bir tohumun gömlekleri içerisinden veya fidenin açılan yaprakları arasından yükselmektedir (Bkz. Lev. 30, 1-8).

Bu gruba giren heykellerin en erken tarihli olanı Perge'de bulunmuş olan Hadrian Heykeli'dir (**35**, Lev. 30, 2)[739]. İnan ve Rosenbaum zırh ve *pteryges* rozetleri altından aşağı sarkan iki sıra deri kayışın merkezi bantları üzerindeki bezemenin (*lappet*) Helenistik bir gelenek olduğuna vurgu yaparak Pergeli heykeltıraşın gerek portrede gerekse zırhta özgün bir üslubu benimsediğini ileri sürerler. Hadrian'ın iki sıra *pteryges* bantlarının ortasında yer alan bu motiflerden üstteki bir çiçek ya da rozet motifidir. Alttaki merkezi bant üzerinde ise, orta kısmı kırık olsa da aşağıdan yukarı doğru yükselen ve bandın en altında gömleği yırtılan bir tomurcuğun içinden yukarı doğru filizlenen bitki dallarının, yani sürgünlerin, olduğu anlaşılabilmektedir.

Bu dekorasyona sahip bir diğer Hadrian Heykeli de Perge Nymphaeum'unun kuzeyinde bulunmuş olan zırhlı yontudur (**34**, Lev. 30, 1). Bu heykelin de etek bölgesindeki *pteryges* deri bantları iki sıradır. Üstteki sıra kısa iken alttaki sıra biraz daha uzundur ve alt sıranın orta bandına yerleştirilen bitkisel motifte bir tomurcuktan filizlenen sürgünler yer alır. Bu filizlerin sarmal dallarının ortasına uygulanan derin matkap dokunuşu oldukça belirgindir.

Perge Nymphaeumu Hadrian Heykeli'nin yakın bir benzeri olan Afyon Müzesi'ndeki Dinar Torsosu (**37**, Lev. 30, 4) tek sıra *pteryges* bantlarının merkezinde yer alan bitkisel motif, diğer yontulara oranla plastik stilden uzaklaşmış, kalın kontur hatları nedeni ile daha mekanik bir forma bürünmüştür. Laube, zırh

[739] Perge şehir kapısı yakınlarında bulunmuş olan heykel İnan ve Rosenbaum tarafından yakınlarında bulunan bir kaide yazıtı nedeniyle MS 121 yılına tarihlenmiş ve heykelin şehir kapısı takı ile ilişkili olması gerektiği vurgulamıştır. Bkz. İnan – Rosenbaum 1966, 68-69, No. 29, Lev. XIX, 2, XXI; Ayrıca bkz; Vermeule 1959/60, 54, No 173; Mansel 1956, 115, Res. 65; Vermeule 1980, 99, No. 55.

bezeme ayrıntılarından bahsederken Afyon Müzesi'ndeki torsonun merkezi *pteryges* bantlarını Epidauros'ta bulunan bir geç Helenistik torso ve Naxos'tan çıkmış benzer bir örnekle ilişkilendirerek bu uygulamanın *apotropaik (koruma, uzak tutma)* amaçlı olduğunu söylemiştir[740]. Dinar Heykeli'nin tipolojik ve stilistik açıdan çok yakın bir benzeri 19. yüzyılda Pamphylia ve Pisidia kentlerinde araştırma yapan Lanckoronski tarafından kaydedilen Aspendos Heykeli'dir (**38**, Lev. 30, 3)[741]. Bugünkü varlığı ve yeri konusunda bilgi sahibi olunamayan heykelin merkezi *pteryges* bandı üzerinde yer alan filizlenen sürgünler şeklindeki bitkisel motif yukarıda anılan örneklerin çok yakın bir benzeridir. Öyle ki, özellikle Dinar Torsosu (**37**) ile Aspendos Heykeli'nin tipolojik ve stilistik benzerlikleri bu yontuların aynı heykel atölyesinin bir ürünü olabileceğini söylemeye imkan verir.

Perge Tiyatrosu sahne binası kazısından bulunmuş olan beş zırhlı heykelden üçünün (**92, 93, 94**) orta *pteryges* bandı üzerinde de bir tomurcuktan filizlenen sarmal dallar görülmektedir[742]. Bunlardan İnan tarafından Traian olarak tanımlanan heykel (**92**, Lev. 30, 6)[743] Helenistik Tip bir zırh giymekte olup, zırhın altından sarkan iki sıra *pteryges* bant dizisinin orta bantları üzerinde bir tomurcuktan yükselen filizler işlenmiştir. Bu motifin stil ve üslup bakımından bir benzeri aynı grup içerisinde bulunan çift sıra *pteryges* rozetli ve tek sıra *pteryges* bantlı, başsız zırhlı heykelin orta *pteryges* bandı üzerinde mevcuttur (**93**, Lev. 30, 7)[744]. Bu iki heykel üzerindeki motif yukarıda anılan Perge (**34, 35**), Dinar (**37**) ve Aspendos (**38**) heykelleri üzerindeki bitkisel motiflerden farklı olarak derin matkap işçiliği barındırmadığı gibi, sarmal dallar iç içe geçmiş, dolgun ve harmonik bir üsluba sahiptir. Öte yandan Perge Tiyatrosu'nda bulunmuş olan **95** numaralı heykelin merkezi *pteryges* bandı üzerindeki bitkisel motif, tiyatrodan bulunmuş olan diğer heykellerin (**92, 93**) merkezi *pteryges* bandı üzerindeki bitkisel motiften ayrılır. Bu heykelin bitkisel motifi daha çok Perge (**34, 35**), Dinar (**37**) ve Aspendos (**38**) heykelleri üzerindeki bitkisel motife benzemektedir. Bu motif stilistik olarak Perge Hadrian Heykeli'ndeki (**34**) tomurcuktan filizlenen sürgünlere benzese de teknik

[740] Laube 2006, 182, Tafel 73, 3.
[741] Lanckoronski 1890, 95, Res. 72; Vermeule 1959/60, 65, No 267A.
[742] Özgür 2010, 142-147, Nr. 61, Nr. 62, Nr. 63; Demirer ve diğ. 2005, 137, 138, 140, Nr. 131, Nr. 132, Nr. 134.
[743] Özgür 2009, Res. 15; Özgür 2010, 144, Nr. 62.
[744] Özgür 2009, 146, Nr. 63.

olarak farklılıklar gösterir. Perge Tiyatro Heykeli'nin (**95**) uzun alt *pteryges* bandı merkezinde yer alan motifte herhangi bir matkap işçiliği görülmemekle birlikte filizlenen sürgünlerde çok daha ince yapılıdır[745].

Pteryges bandı üzerinde sarmal bir bitkisel motif bulunan bir diğer yontu Pergamon Torsosu'dur (**29**, Lev. 30, 5) ancak bu heykelin bitkisel motifi merkezi *pteryges* bandında değil, yontunun sol bacağı üzerine gelen kısımda yer almaktadır. Bu durum olasılıkla heykelin dikildiği pozisyon ve yönüyle alakalı olmalıdır. Pergamon Torsosu Aphrodisias Tipi heykellerde bu motifin görüldüğü tek heykeldir.

Bir tomurcuk veya yaprakların arasından yükselen sarmal filizler hiç şüphesiz, doğa ve verimlilikle alakalı olmalıdır. Küçük bir tomurcuktan yükselen nispeten kalın filizler verimli bir dönemi simgelemektedir. Euripides'in *Bacchanalia*'sında Dionysos, seyirciye seslenirken Kadmos'un kardeşi için adadığı tapınağı *"Üzüm dolu asmaların yapraklı filizleriyle sardım"* der ve hemen arkasından geldiği yer olarak başta Lidya ve Phrygia'yı daha sonra ise Pers coğrafyasını anar[746]. Anlaşıldığı kadarıyla antik Yunan edebiyatında sarmal dallar Dionysos'un bir atribütü olmasının yanı sıra onun doğaüstü gücünün bir simgesi, adeta silahıdır. Orchomenos'da, Maenadlar arasına girmeyi reddedip Athena Ergane'nin hizmetine giren Boeotialı Minyas'ın kız kardeşlerine kızan Dionysos onların dokuma atölyelerini sarmaşık ve asma filizleri ile sarmalayıp bu tercihlerini ölümcül bir oyunla değiştirerek sonunda istediğini elde etmiştir[747].

Bu durumda Anadolulu bir kültün atribütü olması gerektiğini önerdiğimiz bu motifin Phrygia ve Pamphylia'da bulunmuş kabartmalardan sonra imparator heykelleri üzerinde yer alması şaşırtıcı değildir. Esasında bir zaferi simgeleyen ve imparatorluk idaresinin askeri gücüne vurgu yapan zırhlı imparator heykeli üzerindeki bu detay sayesinde imparator egemen olduğu topraklardaki verimliliğin de koruyucusu olarak gösterilmektedir. Bundan daha önemli olan ise bu motifin küçük bir boyutta olsa da heykelin merkezine yerleştirilmesindeki iradenin kime ait olduğu sorusunun cevabıdır. Büyük bir ihtimalle bu konuda kesin bir yargıya varmak mümkün değil ancak motifin Perge kökenli Hadrian heykellerinde ve olasılıkla

---

[745] Perge Tiyatrosu heykelleri üslup ve teknik bakımından oldukça farklıdır. Bu heykellerin orta *pteryges* bandında da sarmal filiz motifinin görülmesi Anadolu'ya özgü bir geleneğin farklı atölyelere de sirayet etmiş olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.
[746] Euripides, 1.
[747] Burkert 1985, 164.

Antoninler Dönemi'ne ait Afyon, Aspendos ve Perge Tiyatrosu heykelleri üzerindeki tezahürü sürpriz değildir. Pamphylia, Phrygia, Pisidia ve Kilikya bölgelerinde yaşayan yerel halkın önemli bir geçim kaynağı olan tarım, toplumun verimliliğe olan hassasiyetlerinin bir itikada dönüşmesini sağlamış olmalıdır. Yerel halkın inanç sistemini yansıtan mezar stellerinde ve lahitlerde bu durumu tespit etmek mümkündür[748]. O halde imparatorluk kontrolündeki Dokimeion atölyesinin şablonlarındaki verimliliğe vurgu yapan filizlenen bitkisel motifinin bilinçli biçimde zırhlı bir imparator heykeline yerleştirilmesi, merkezi idarenin bir seçimi değilse bile, onun görevlendirdiği, olasılıkla sanatsever, entelektüel bir idarecinin yerel halkın itikatlarına hitap edecek bir şablonu zırhlı heykel şablonuna eklemiş olması ile açıklanabilir.

5.6.2. *Terminus*

Anadolu kökenli zırhlı heykellerin merkezi *pteryges* bandı üzerine yerleştirilen bir diğer motif *Herm* şeklindeki *Terminus* kabartmasıdır. Dokimeion I Tipi heykellerden Perge Septimius Severus Heykeli (**44**, Lev. 31, 1), Akmonia Heykeli (**45**, Lev. 31, 2) ve Sandıklı Torsosu (**46**, Lev. 31, 3) ile Prokonnesos Tipi C Grubu heykellerden Prokonnesos Yontusu'nda (**74**, Lev. 23, 3) kullanılan *Terminus* kabartması, Dokimeion kökenli lahitlerin kısa yüzlerindeki kapılarda mezar koruyucu (*apotrapaik*) dekorasyon unsuru olarak görülebilmektedir (Bkz. Lev. 31, 6-7)[749].

Başı bir aslan veya yüksek kabartmalı bir erkeğe benzeyen figür ile ilgili olarak henüz bir çalışma yapılmış değildir. Laube, yukarıda değindiğimiz bitkisel motiflerin *apotropaik (koruma uzak tutma)* amaçlı olduğunu söylemiştir[750].

Bu motif de bitkisel motifte olduğu gibi bölgede yaşayan halkların siyasi ve dini inanışlarına yapılacak bir dokunuş içeriyor olmalıdır. Bu nedenle bu kabatmayı kamusal ve kişisel mülklerin sınırlarını dini ve hukuki olarak koruyan *Terminus* kültü ile ilişkilendirmek mümkündür.

Roma'nın kurucu kralı Numa tarafından koyulduğuna inanılan sınır kanunlarının simgesi olan *Terminus* Antik Dönemde bireylerin ve toplumların

[748] Bkz. Köse 2008, 747-758.
[749] Waelkens 1982, Antalya M Lahdi, Lev. 22, 3.
[750] Laube 2006, 182, Tafel 73, 3.

çizilmemiş mülk sınırlarını belirlemek için kullanılan, taş veya ahşaptan, bir çeşit heykeldir[751]. Roma Dönemi'nde her yılın 23 Şubat günü kutlanan *Terminus* Festivalleri'nde tanrıya girlandlar ve yiyecekler adanıp eğlenceler düzenlenmiştir[752].

Terminus Erken İmparatorluk Dönemi'nden itibaren zikredilen bir kült haline gelmiş olup[753] Cumhuriyet Dönemi'nde bir Herm ya da Iuppiter ile temsil edilirken, Tanrı'nın Augustus Dönemi'ndeki ikonografisi tartışmalıdır. Kültün bir Ertüsk geleneği olabileceği düşünüldüğü gibi Yunan coğrafyasında var olan Zeus Horios kültü ile de ilişkilendirilmektedir[754].

Terminus kültünün ikonografisi hakkında kapsamlı bir çalışma yoktur[755] ve kültün Anadolu'daki varlığı konusunda herhangi bir bulgu da mevcut değildir. Ancak Augustus'un erken tarihli sikkelerinde imparatorun Iuppiter Terminus şeklindeki büstleri kültün Erken İmparatorluk Dönemi'ndeki en önemli betimlemeleridir (Bkz. Lev. 31, 4-5)[756].

Bu ikonografinin zırhlı heykeller üzerindeki temsili, bölgede üretilen lahitlerin kısa yüzlerindeki kapı kasetlerinde görülen Herm figüründen kaynaklanıyor olmalıdır. *Pteryges* bantlarında bitkisel motifler taşıyan heykellerde olduğu gibi bu gruptaki heykellerde kullanılan *Terminus* figürü de olasılıkla bölgede varlığı mevcut kültün bölgenin itikatlarına bir gönderme yapmak için zırhlı heykel şablonuna eklenmiş olmalıdır zira bu motifi diğer bölgelerde ve Roma'daki zırhlı heykellerde görmek mümkün değildir.

5.7. Botlar

Zırhlı heykeller genellikle iki tür bot giymişlerdir. Zırhlı heykellerin kullandıkları ilk bot tipi "*mulleus*"[757] adı verilen askeri bottur[758]. Bu tip botların konçları aslan başı postu şeklinde yapılmış olup[759] genellikle kapalı bir gövdeye

---

[751] Marbach 1988, 781-784; Philips 2009, 294-295.
[752] Marbach 1988, 781-784; Philips 2009, 294-295.
[753] Marbach 1988, 781-784; Philips 2009, 294-295.
[754] Simon 1994, 893-894; Ayrıca bkz. y.dn.
[755] *Herm*'in *Terminus* olarak kullanımı için Bkz. Wrede 1985, 39 vd.
[756] Bkz. Sutherland 1984, 60, No 269 (a), (b); Mattingly 1923, 630; Cohen 1880, 80, No 114; Seaby 1978, 139, No 114-114a.
[757] (= Törensel Askeri Bot / Aslanlı Askeri Bot)
[758] Goldman 1994a, 123 vd.; Goette 1988, 411-14; Vermeule 1959/60, 15; Vermeule 1964, 16; Vermeule 1966, 23; Vermeule 1974, 26; Niemeyer 1968, 51; Stemmer 1978, 11 vd.
[759] Goette 1988, 402, Res. 1, a-b;

sahiplerdir ancak bunların önü açık olan örnekleri de mevcuttur[760]. Zırhlı heykellerin tasvirinde kullanılan bir diğer bot türü olan "*Calceus Patricius*"[761] Roma İmparatorluğu'nda *patrici* (Soylu Sınıf) sınıfına verilen ayrıcalıklı ayakkabı türüne verilen isimdir[762]. Anadolu'da bulunmuş zırhlı heykellerden ayak kısımları korunmuş olanlardan 16 adedi *calceus patricius* giyerken 14 heykelin ayağında ise *mulleus* bulunmaktadır. Mevcut sayısal veriler ile Anadolu'da daha çok tercih edilen ayakkabı tipinin kesin olarak ne olduğunu söylemek mümkün değildir ancak bunların genel işlevi ve ikonografisinin heykellerin temsil fonksiyonu ile bağdaşan özellikler gösterdiğini söylemek mümkündür.

Yaptığı sınıflandırmaya göre imparatorluk yapı ve eserlerinde yer alan *mulleus*'lu figürlerin Mars Ultor, *Genius Populi Romani Kültü* (Roma Halkı Kültü), *Honos* Kültü, Tanrıça Roma Kültü ve *Virtus* Kültü ile ilişkilendiren Goette zırhlı imparator heykellerinin de altıncı bir sınıf olarak ikonografik gruplandırmaya dâhil edilebileceğini belirtir[763]. Goette Erken İmparatorluk Dönemi kabartmalarında görülen *mulleus*'un olasılıkla Mars Ultor kültünün ikonografik çağrışımı olarak kullanılan bir atribüt olduğunu savunur[764].

Mulleus'un bir aslan postu[765] mu yoksa leopar postu[766] mu olduğu yönündeki tartışmalara rağmen botun malzemesinin hiç şüphesiz bir aslana ait olması gerektiğini savunan Goette, aslanın hanedan gücünü ve sürekliliğini temsil ettiği gibi Helenistik Krallıklar'ın gücüne de çağrışım yapıyor olabileceğini belirtir[767]. Goette Orta İmparatorluk Dönemi'nde (MS 193–324) imparatorların *Honos* veya *Virtus* personifikasyonu ile betimlendiklerini ve betimleme unsurları arasında süslenmiş botların da yer aldığını öne sürse de[768] Anadolu'da bu tanımlamaya uygun bir heykel ya da kabartma mevcut değildir.

Goette başta zırhlı heykeller olmak üzere *mulleus* giyen serbest heykel tiplerini sınıflandırarak bu botların ikonografik temsiline bir cevap aramış, zırhlı

---

[760] Goldman 1994a, 124, Res. 6.29.
[761] (= Soylu Sınıf Botu); Goette 1988, 450 vd.; Goldman 1994a, 116 vd.,
[762] Diğer *calceus* bot tipleri bağlama şekli ve gövde yapısı ile soylu sınıf botundan şöyledir; "*Calceus Senatorius*", "*Calceus Equester*"; Bkz. Goette 1988, 450 vd.; Goldman 1994a, 116 vd.
[763] Goette 1988, 407-408.
[764] Goette 1988, 410-411.
[765] Niemeyer 1968, 51; Delbrueck 1940, 12.41 – N 1.86.
[766] Stemmer 1978, 10, passim.
[767] Goette 1988, 413-414.
[768] Goette 1988, 414.

heykeller dışında Artemis / Diana, Genius ve Lares kültü, Silvanus ve Dionysos heykellerinde görülen mulleus'un zırhlı heykellerdeki varlığını[769], kabartmalarda olduğu gibi Mars Ultor kültü ile ilişkilendirmiştir[770].

Bununla birlikte Goette'nin sınıflandırdığı serbest heykeller arasındaki Silvanus ve Dionysos betimlemeleri de zırhlı heykellerin çağrışım yapma fonksiyonu ile ilişkili olabileceği de akla gelmektedir.

Büyük bir çoğunlukla Anadolu'ya özgü bir unsur olsa da Dionysos'un zırhlı heykeller üzerindeki temsilini zırh perçinlerinde[771] ve merkezi *pteryges* bantları üzerine işlenen motiflerde görmek mümkündür[772]. Buna ek olarak yine Anadolu kökenli heykellere özgü olan merkezi *pteryges* bandı üzerine yerleştirilen *Terminus* Herm'i zırhlı heykellerin sınırları koruyucu fonksiyonunu temsil eder. Bu nedenle Roma Mitolojisi'nde *Terminus* gibi sınırları koruyucu olarak kült alan *Silvanus*'un[773] da zırhlı heykellerde bir çağrışım yapma amacı olarak *mulleus* veye *krepides* ile temsil edilmiş olabileceğini de göz önünde bulundurmak gerekir.

Zırhlı heykellerde görülen bir diğer ayakkabı türü olan *Calceus Patricius* adından da anlaşılacağı üzere *Patrici* sınıfından kişilerin giyebileceği bir ayakkabı türüdür[774]. Eski bir geçmişe sahip, varlıklı ve onurlu ailelerin üyelerinin dahil olduğu bu sınıfın üyelerinin giyebildiği *calceus patricius* sınıfsal aidiyeti simgelemektedir[775]. Bu nedenle zırhlı heykellerin *calceus patricius* giymesi de zırhı kuşananın aidiyeti ve soylu geçmişine yapılan bir gönderme olabilir[776].

5.8. Heykel Desteği

5.8.1. Personifikasyon

Heykellerin dengede durabilmesi ve sağlamlığının arttırılması için kullanılan heykel destekleri yalın bir ağaç kütüğü veya coğrafi bir mesaj olarak palmiye ağacı kütüğü olabildiği gibi bu kütüklerin önlerine getirilen birtakım

---

[769] Goette 1988, 414-419.
[770] Goette 1988, 414.
[771] Bkz. Kadıoğlu 2014, (Baskıda).
[772] Zoroğlu 2013, 757-766.
[773] Schilling 1992, 146.
[774] Marquardt 1886, 739 vd.; Mommsen 1952, 888 vd.; Blümner 1911, 224 vd.; Alföldi 1952, 54 vd.; Fittschen 1970, 180 vd.; Lau 1967, 115 vd.; Goette 1988, 452.
[775] Fittschen 1970, 183; Goette 1988, 456.
[776] Goette 1988, 464.

sembolik figürler de heykellerin ikonografik fonksiyonuna katkı sağlamak için kullanılmıştır[777].

Anadolu'da bulunmuş olan zırhlı heykellerin destekleri önüne, genellikle sağ yönde[778] yontulmuş olan figürlerden 10 adedi bir esiri veya tebayı gösteren personifikasyonlardır. Bu figürler literatürde esir olarak tanımlanmış olsalar da Anadolu'da bulunmuş bazı heykellerde olduğu gibi bir esirden ziyade koruma ve himaye altına alınmış şekilde betimlenmiş figürler de mevcuttur (Bkz. Lev. 16, 1-2).

Bunlardan Aphrodisias Sebasteionu Roma Kabartması'nın (**20**) sağında yer alan elleri arkadan bağlı, diz çökmüş, sakallı çıplak figür (Lev. 32, 1), Aphrodisias Antoninus Pius Heykeli'nin (**30**) sağında yer alan elleri arkadan bağlı, sakallı ve tulumlu figür (Lev. 32, 2), Diokaseria Heykeli'nin (**56**) yanındaki diz çökmüş, tulumlu figür (Lev. 32, 3), Hierapolis Heykeli'nin (**59**) solunda duran elleri arkdan bağlı diz çökmüş figür (Lev. 32, 4), Milet Faustina Çeşmesi Torsosu'nun (**60**) solunda bulunan diz çökmüş, elleri arkadan bağlı, tulumlu kadın figürü (Lev. 32, 5), Perinthos Heykeli'nin (**65**) solundaki elleri arkadan bağlı tulumlu figür (Lev. 32, 6), Prokonnesos Heykeli'nin (**74**) solunda yer alan elleri arkadan bağlı, sakallı erkek figürü (Lev. 32, 7) ve Perge Traian Heykeli'nin (**90**) sağındaki tulumlu, pelerinli kadın figürü (Lev. 32, 8) imparatorların yaptıkları seferlerle ele geçirdikleri yada kontrol altına aldıkları ülkeri personifike etmektedir.

Anadolu'da bulunmuş olup yukarıda anılan esir figürlerinden farklı olarak elleri önden bağlı ve heykel sahibi imparatora hayranlıkla bakar biçimde betimlenmiş olan iki figür bu özellikleri ile diğer tüm heykel desteği figürlerinden ayrılmaktadırlar. Bunlardan biri olasılıkla Pisidia Antiochiası'nda bulunmuş olan heykel parçası (**43**, Lev. 16, 1) iken, diğeri ise Sandıklı'da bulunmuş olan zırhlı heykel parçasıdır (**46**, Lev. 16, 2). Pisidia Antiochia Heykeli'nin korunmuş tek parçası olan heykel desteğinin önündeki tulumlu erkek figürü, ellerini önde birleştirmiş, sol bacağını rahat bir biçimde diğer bacağının üzerine atmıştır ve başını heykel sahibine çevirerek hayranlıkla onu izlemektedir. Afyon Sandıklı Heykeli'nin (**46**) desteği önündeki figür de, Pisidia Antiochiası heykeline çok benzer biçimde, sol bacağını sağ bacağının üzerine atmış, gövdesinde birleştirdiği kollarını destek alarak

[777] Ayrıntılı bilgi için Bkz. Muthmann 1951.
[778] Prokonnesos Tipi heykellerde personifikasyon figürleri istisnasız solda yer alır. Bkz. Lev. 20, 1-2; 21, 4; 23, 3.

sağ elini çenesinin altına dayayarak hayranlıkla başını çevirdiği heykel sahibini izlemektedir. Bu nedenle bu iki heykelin esir yahut düşman ülkeleri personifike eden figürler olduklarını söylemek yanlış olacaktır. Bu figürler olasılıkla heykellerin dikildiği bölgelerdeki halkları temsil etmekte olup, bu kompozisyon, bölge halkının imparator tarafından, tanrılardan aldığı güç yardımı ile korunduğu ikonografisini barındırmaktadır[779]. Benzer bir durum Geç Cumhuriyet ve Erken İmparatorluk Dönemi anıtsal yapılarındaki heykeltıraşlık eserleri üzerinde görülen doğulu figürler için de geçerlidir[780].

Pisidia Antiochiası heykeli ve Sandıklı Heykeli'nin heykel desteğinde yer alan yerel halk personifikasyonları bu heykellerin de içinde bulunduğu Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerin üretildiği atölyenin lahit şablonunda da yer almakta olup (Bkz. Antalya Müzesi Lahdi, Lev. 33, 1-2; Kayseri Müzesi Herakles Lahdi, Lev. 33, 3) bu figürlerin lahitlerde kullanımı da olasılıkla bir aidiyet belirtmek ya da *apotropaic* amaçlıdır.

Başta zafer takları olmak üzere anıtsal yapılarda görülen esir betimlemeli personifikasyonlar genellikle bir kadın olarak betimlenirken, Augustus Dönemi'nden itibaren Roma Sanatı kompozisyonuna giren personifikasyonlarda Parthların, Anadolu coğrafyasındaki halklar gibi[781] sakallı bir erkek şeklinde resmedilmeye başlandığı görülür[782].

Gergel zırhlı heykellerin zırhları üzerinde yer alan esir figürlerinin hangi ülke ve halkı simgeliyor olabileceğini sikke ve diğer belirteçler yardımı ile tespit edilebileceğini öne sürerek tutarlı bir önerme yapmıştır[783]. Buna göre açık başlı, yarı uzun saçlı, sakallı, bol bir tunik ve kısa bir pantalon giymiş figürlerin Parth, Armenia veya Dacia gibi doğulu milletleri personifike etmektedir. Gergel Parthların kısa tunik ve şapkasız olarak betimlenirken, Armenia'nın bol, uzun, dökümlü bir pantolon ve

---

[779] Anılan personifikasyon figürlerine çok benzer bir heykel Hierapolis Agorası'nda bulunmuş olup Pellino tarafından yayımlanan çalışma ile heykelin bir doğu eyaletini olasılıkla Phrygia'yı temsil ettiği önermiştir. Bkz. Pellino 2011, 251-268,

[780] Rose 2005, 14. Rose, Augustus'un Prima Porta Heykeli'nin zırhı üzerinde yer alan standart teslim eden Parth personifikasyonundan başlayarak Augustus Dönemi heykeltıraşlık ve mimarlık eserlerini kapsamlı biçimde irdelemiştir. Çalışmada irdelenen genel düşünceye göre Augustus Dönemi'nde egemenlik ve siyaset etkisi Avrupa, Afrika ve Asya'da genişleyen Roma İdaresi inşa edilen anıtsal yapılarda yer verilen doğulu figürleri bilinçli olarak huzurlu bir ortam içerisinde betimleyerek bu dönemde tesis edilmeye çalışılan barış ortamının ikonografik bir yapı taşı olarak kullanmıştır.

[781] Smith 1994, 108, Res. 4; Balty 1984, 857-858.

[782] Salcedo 1994; Rose 2005, 3, Res. 1.

[783] Gergel 1994, 191-209.

başında bir *tiara* ya da yuvarlak başlıkla betimlendiğini, Dakialılar'ın ise bol pantolonlu, uzun kollu dar ceketler ve Frig Başlığı ile tasvir edildiği tespitini yapar[784].

Aphrodisias Sebasteionu Roma Kabartması'nın (**20**) hemen sağında yer alan elleri arkadan bağlı, çıplak esir figürü (Lev. 32, 1) daha önce yapılan personifikasyon tanımlamalarının hiçbirine uymaz. Omuzunda aslan postuna benzer bir tunik bulunan figürün kimi personifike ettiğini belirlemek oldukça güçtür. Anıtın Nero Dönemi'nde tamamlandığı dikkate alınırsa diz çökmüş, çıplak figürün Nero'nun tahta çıkar çıkmaz kucağında bulduğu Parth Savaşı'nda karşı karşıya geldiği Parthları personifike ettiğini söylemek mümkündür. Benzer bir personifikasyon Hierapolis Apollon Tapınağı Heykeli'nin (**14**, Lev. 32, 4) sol ayağının kenarında da görülür (Bkz. Lev. 32, 4).

Bir diğer doğulu personifikasyon Aphrodisias'ta bulunmuş olan Antoninus Pius Heykeli'nin (**30**) sağında, elleri arkadan bağlı figürdür (Lev. 32, 2). Başında bir Frig Başlığı bulunan sakallı figür, bol, dökümlü bir giysi giymiş ve yalvarır bir biçimde imparatora doğru bakmaktadır. Bu figür kuvvetle muhtemel Armenia'yı işgal etmeleri nedeniyle Antoninus Pius tarafından resmi savaş ilan edilen[785] Parthları personifike etmektedir.

Diokaseria'da bulunmuş olan zırhlı heykelin sağında diz çökmüş vaziyetteki figür Dokimeion II Tipi zırhlı heykeller arasında heykel desteğinde bir personifikasyon kullanılan tek yontudur (Lev. 32, 3). Bu yontu şablon olarak Prokonnesos Tipi heykellerde görülen personifikasyon şablonunun bir repliğidir (Bkz. Lev. 32, 6). Diokaseria Heykeli'nin Lucius Verus Dönemi'ne tarihlenmesi dikkate alındığında şüphesizki bu heykelin desteğinde görülen personifikasyon da Parthları temsil etmektedir.

Anadolu'da bulunmuş zırhlı heykellerden Prokonnesos Tipi A ve B Grubu'na giren heykellerin korunmuş personifikasyonlarının tümü heykelin solunda yer alır. Bu durumu heykel atölyesinin kullandığı şablonala açıklamak mümkündür. Bu heykellerin atribütü olarak kullanılan personifikasyonu, Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerden farklı olarak, tek dizi yerde, elleri arkadan bağlı, uzun şaçlı ve tulum benzeri bir giysi giymiş biçimde betimlenmiş birer kadındırlar.

[784] Gergel 1994, 195.
[785] Schottky 2007b, 573-574.

Bunlardan en erken tarihli olanı Milet Pazar Kapısı Heykeli'nin (**60**) yanında bulunan kadın personifikasyonudur (Lev. 32, 5). Milet Heykeli'nin personifikasyon figürünün başı sonradan restore edilmiştir. Prokonnesos Tipi B Grubu heykeller arasında yer alan Perinthos Heraklia Heykeli'nin (**64**, Lev. 32, 6) desteği Milet Market Kapısı Heykeli'nin personifikasyon figürü ile çok yakın bir benzerlik göstermektedir. Bu figürler gerek giysileri gerekse kadın olarak tasvir edilmeleri nedeniyle Parth ikonografisinin yerine Armenia ikonografisinin birer personifikasyonu olmalıdırlar. Bu personifikasyon Erken İmparatorluk Dönemi'nden itibaren Roma Sanatı içinde yer alır. Augustus Dönemi'nde bölgede gerçekleşen siyasi düzenleme sonrası basılan sikkelerde kadın Armenia personifikasyonunun bu heykellerdeki figürlerde olduğu gibi tek dizinin üstüne çöküşü bir askeri başarı gibi sahnelenmiştir[786]. Benzer bir personifikasyon Aphrodisias Sebasteionu'ndaki "İmparator ve Roma Halkı" olarak isimlendirilen panelde de mevcuttur (Lev. 32, 9)[787].

Prokonnesos'da bulunmuş olup olasılıkla MS 4. yüzyıla tarihlenen natamam yontunun solunda bulunan fakat ikonografi olarak Prokonnesos Tipi A ve B Grubu heykellerden farklı bir personifikasyona sahip figür (Lev. 32, 7), daha çok Dokimeion I Tipi heykellerde görülen Parth figürlerine benzer. Başı açık, sakallı, kısa pantolonlu fakat tulumlu figürün elleri arkadan bağlanmış, başını heykel sahibine döndürmüştür. Roma'nın ve sonrasında kurulan Bizans Devleti'nin Parthlarla olan savaşları MS 4. yüzyılda da sürmüş ve hatta MS 7. yüzyıla kadar devam etmiştir[788]. Bu nedenle bu dönemde de imparatorların esir personifikasyonu olarak doğulu bir ikonografiyi seçmiş olması kaçınılmazdır.

Anadolu'da bulunmuş olup ithal heykeller arasında değerlendirilen Perge Traian Heykeli bu gruba giren heykeller arasındaki en iyi korunmuş personifikasyon figürüne sahiptir. Sağ dizi üzerine çökmüş, sağ kolu ile olasılıkla bir zafer sancağı taşıyan kadın figür, bol, dökümlü bir tulum giymiştir ve sırtında kalınca bir pelerini vardır. Bir kayalık üzerine oturur vaziyetteki personifikasyonun başının üzerindeki boşluktan kafasında bir *tiara* taşıdığını söylemek mümkündür. Bu personifikasyon

[786] Schneider 1986, 38, Lev. 17.8.
[787] Smith 1987, 112-115, Pls. XII-XIII.
[788] Schottky 2007b, 574-575.

daha önce önerildiği gibi bir Dacialı'yı[789] değil Traian'ın son seferini düzenlediği Armenia'yı temsil ediyor olmalıdır. Bu ikonografi imparatorun sikkelerinde Euphrathes ve Tigris nehirleri arasında betimlenen Armenia şeklinde de personifike edilmiş (Bkz. Lev. 33, 4)[790] ve böylelikle imparatorun zaferi müjdelenmiştir.

Bu konuda genel bir değerlendirme yapmak gerekirse Anadolu'da bulunmuş zırhlı heykellerin desteklerinde görülen personifikasyonlar üç gruba ayrılırlar. Bunlardan biri imparatorun hemen yanı başında Anadolu'ya özgü doğulu giysiler taşıyan, sakin ifadeli Asia personifikasyonudur[791]. İmparatorun askeri başarılarını simgeleyen heykelin yanıbaşında duran bu figür, heykele bakan izleyicinin kendisini imparatorun himayesinde hissetmesi gerektiği mesajını taşır.

Anadolu'da bulunan zırhlı heykellerde görülen diğer iki figür imparatorluğun doğu sınırı ve doğu sınırı için yapılan mücadeleleri simgeler. Bunlardan Parth personifikasyonuna sahip olan figürler muzaffer imparatorun Anadolu halkının güvenliğini sağlamak için girişti mücadelede ülkenin sınır güvenliğini tehdit eden düşmanın zapturapt altına alındığını simgeler. Bir diğer doğulu figür olan Armenia personifikasyonu da imparatorların Parth Seferleri'ni simgelemektedir zira Parthlarla girişilen mücadelelerin tümü esasında Armenia'nın kontrolü için olmuştur çünkü Armeni coğrafyası imparatorluğun sınır kontrolünün sağlanabileceği yegane stratejik noktadır. Bu nedenledir ki sikkelerde olduğu gibi kabartma ve heykellerde doğu sınırının güvenliğinin sağlandığı mesajı Armenia personifikasyonu ile verilmiştir.

Anadolu'da üretilen zırhlı heykellerden Dokimeion I tipi zırhlı heykellerde Asia Tipi ve Parth Tipi personifikasyon kullanılırken Prokonnesos Tipi zırhlı heykellerde tek bir geç dönem istisna dışında Armenia personifikasyonu kullanılmıştır. Bu durum olasılıkla heykel atölyesinin elinde bulunan şablon ile alakalıdır ancak bu figürlerini büyük bir çoğunluğunun başlarının eksik olması nedeniyle kesin bir yargıya varmak mümkün değildir.

[789] İnan 1983, 119-120; İnan 1980b, 608.
[790] Mattingly – Sydenham 1926, 289, No.642, Cohen 1880/92, II, 4, No 39.
[791] Smith 1994, 108; Rose 2005, 3. Ayrıca Bkz. Pellino 2011, 251-268.

5.8.2. *Cornucopia* (*Virtus*)

Anadolu'da bulunmuş zırhlı heykellerin heykel desteklerinde görülen bir diğer atribüt, içinden meyvelerin taştığı bir bereket boynuzudur (*cornucopia*). Genellikle bir küre üzerine dayanmış şekilde betimlenen bu atribüt *Virtus* ve onunla yakın ilişkili olan *Honos*'u sembolize etmektedir[792]. Augustus'un MÖ 27'de dört erdemden (*Virtues*) biri olarak saydığı bu kült[793], elinde genellikle bir bereket boynuzu veya bir kargı tutan tanrı ve bazen de tanrıça ile personifike edilmekte olup[794] askeri onur ve erdemi sembolize eder[795].

Stemmer *Virtus* ikonografisinin Venüs ve Fortuna kültleri ile ilişkili olması gerektiğini, ordu generallerinin patron tanrısı Venus'ün basit şekilde değişime uğramış itikatları olabileceğini öne sürmüştür[796]. Niemeyer Anadolu dışındaki zırhlı heykellerin zırhları üzerinde betimlenen *Virtus* imgesinin imparatorun "Erdemli" oluşuna işaret ettiğini söyler[797]. Cadario *Virtus*'un (*Honos*) *Genius Populi Romani* personifikasyonu ile olan yakın benzerliğinden yola çıkarak bu kültün barış ortamını simgelediğini savunur[798].

Anadolu'da bulunmuş zırhlı heykeller arasında heykel desteği atribütü olarak bereket boynuzunun kullanıldığı en erken tarihli heykel Tralleis Nero Heykelidir (**15**, Lev. 7, 1)[799]. Tralleis Nero Heykeli'nin sağ bacağının arkasına yerleştirilen bereket boynuzu neredeyse görünmeyecek bir pozisyondadır ve zayıf bir şablonda üretilmiştir. Bu noktada Aphrodisias Sebasteionu Nero ve Agrippina Kabartması'nın (**16**, Lev. 7, 3) kompozisyonunu dikkate almak yerinde olacaktır. Bu panelde her ne kadar bir bereket boynuzu heykel desteği olarak kullanılmamış olsa da Nero'nun hemen yanında duran ve onu bir meşe çelengi ile taçlandıran Agrippina gerek duruşu gerekse ruh hali ile tanrısal bir kişiliğe bürünmüştür. Agrippina'nın hangi tanrısal kimliğe büründüğü konusunda hafirleri tarafından herhangi bir öneri

[792] Wardle 2007, 459-460 (*Virtus*); Schaffner 2007, 478-79 (*Honos*); Ayrıca Bkz. Bieber 1945, 31-34.
[793] R. Gest. Div. Aug. 34,2.
[794] Bkz. Oberleitner 1978, 89, No 82, Res. 69 (Parth Anıtı); Mattingly – Sydenham 1930, 178, No 1271 (A. Pius Dön. Sikke); Strocka 1972, 157-160 (Leptis Magna Septimius Severus Takı).
[795] Bkz. Schaffner 2007, 478-79. Honos ve Virtus diğer kült ve erdemlerle olan ilişkisi için Bkz. Richardson 1978, 240-246.
[796] Stemmer 1978, 158-159.
[797] Niemeyer 1968, 53.
[798] Cadario 2004, 267.
[799] Muthmann 1951, 50-51, Res. 18, Lev. VIII.

getirilmemiştir[800]. Ancak yukarıda verilen örneklerden de görüleceği üzere elinde bir bereket boynuzu ile oğlunu taçlandıran Agrippina hiç şüphesiz imparatorun onurlu ve erdemli askeri başarılarını temsil etmektedir.

Tralleis Nero Heykeli'nden (**15**) sonra Anadolu'da zırhlı heykellerde heykel desteği olarak bereket boynuzu kullanımı Geç Antoninler Dönemi'ne kadar görülmez. Antoninler Dönemi'nde ise bereket boynuzunun heykel desteği atribütü olarak kullanımı yoğunlaşmaktadır.

Aphrodisias Tipi heykellerden Helenistik zırhlı Telmessos Heykeli'nin (**31**, Lev. 11, 4) sağında yer alan bereket boynuzunun üst yarısı korunmuştur. Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerin hiç birinde heykel desteği olarak bereket boynuzu kullanılmamıştır. Dokimeion II Tipi zırhlı heykellerde ise atribüt olarak bereket boynuzunun kullanımı görülmektedir.

Tlos Tiyatrosu'ndan bulunmuş olan üç zırhlı heykelin (**51-53**, Lev. 18, 1, 3-4) de heykel desteği bir küreye dayanmış olan bereket boynuzudur. Bu heykellerden Marcus Aurelius'a ait olan heykelin (**53**) daha özenli bir şekilde yapıldığı bereket boynuzunun detaylandırılmasından anlaşılmaktadır.

Tipolojik olarak Aphrodisias Tipi grubuna dâhil edilen ancak dekorasyon unsurları ile Dokimeion II Tipi heykelleri andıran kolossal Kalykadnos Heykeli'nin (**33**, Lev. 12, 2) de heykel desteği olarak bir bereket boynuzu kullanılmıştır.

Anadolu'da bulunmuş olup ithal heykeller olarak sınıflandırılan heykellerden Perge Tiyatrosu'dan bulunmuş olan iki heykelde destek olarak bereket boynuzu kullanmaktadır (**94**, **95**, Lev. 28, 2-3). Yapılan değerlendirme neticesinde olasılıkla Marcus Aurelius ve Lucius Verus'a ait olması gerektiği düşünülen heykeller bu kompozisyonları ile Tlos Tiyatrosu zırhlı heykellerinin bir repliği olmuşlardır.

Zırhlı heykellerde bereket boynuzunun kullanımı imparatorluk idaresinin felsefi yaklaşımı ile alakalı olmalıdır. Roma'da bir Romalının en ideal ve merkezi

[800] Bkz. Smith 1987, 88-138. Cadario bereket boynuzunun tasvir manasına ilişkin açık bir önermede bulunmamakla birlikte Aphrodisias Sabestainu'ndaki Nero – Agrippa kabartmasından yola çıkarak elinde bereket boynuzu taşyan Thyche personifikasyonlu Agrippa'nın Nero'nun tahta çıkışının ve başarısını simgelediğini belirtir. Bkz. Cadario 2004, 185. Bu konuya ilişkin Stemmer'in görüşü de benzer şekildedir. Bkz. Stemmer 1978, 146, 158.

erdem anlayışı *Virtus* olarak kabul edilmekteydi[801]. Önceleri askeri alanda kullanılan bu davranış ve felsefenin zaman içersinde barış dönemlerinde de ihtiyaç duyulacak bir erdem ve davranış biçimi olduğu anlaşılınca Roma'da *Virtus* günlük hayatın içerisinde önemli bir yer almıştır[802]. Roma'da Cumhuriyet idaresi ortadan kalkmış olsa da, gerek imparatorun kendisi gerekse aristokrat Romalılar *Virtus*'u bir yaşam biçimi olarak benimsemişler ve devlet idaresinde bu onur ve erdemi esas alan bir yönetimi tasarlamışlardır[803]. Öyleki Livius, Roma'nın dünyayı kontrol edebilme gücüne sahip olmasındaki en önemli etkenin "*Virtus*" olduğunu yazmıştır[804].

Bu nedenle zırhlı heykellerin destek atribütü olarak kullanılan bereket boynuzu, muzaffer imparatorun dikilen zırhlı heykelinin onurlu ve erdemli bir savaşta galip geldiğinin, yaşantısında da olduğu gibi devlet idaresinde de bu felsefeye bağlı olduğunun göstergesi niteliğindedir.

5.8.3. Miğfer

Anadolu'da bulunmuş zırhlı heykellerin heykel desteklerinin önünde veya kaidesinin üzerinde kullanılan diğer bir atribüt miğferdir. Korinth Tipi miğfer zırhlı heykellerin genellikle sol ayakucunda durur. Kaide üzerine yerleştirilmiş miğfer atribütü yalnızca Geç Cumhuriyet ve Erken İmparatorluk Dönemi Heykelleri'nde görülür. Literatürde bilinen az sayıda zırhlı heykelde görülen miğferin tasvir manası bakımından taşıdığı mesaj kesin olarak bilinmemekle birlikte, bu kompozisyon kuvvetle muhtemel imparatorun veya generalin muzaffer olarak tamamladığı savaşın geride kaldığına, ülkede tesis edilen güven ortamının başlamış olduğuna ilişkin bir çağrışımı barındırır.

Iulius Claudiuslar Dönemi zırhlı heykellerinin bazılarının ayakucuna yerleştirilen atribüt niteliğindeki Korinth Miğferi'nin bazı Attik Mezar stellerinde[805] de görülüyor olması ikonografik alıntının kaynağı hakkında ipucu vermektedir[806].

---

[801] Cox 1965, 86.
[802] Cox 1965, 86-87.
[803] Earl 1967, 21; Cox 1965, 86. Benzer bir durumun Parthlı figürlerin Roma'daki anıtsal yapılarda barışçıl bir biçimde temsilinin Augustus dönemi'nden Septimius Severus Dönemi'ne kadar sürdüğüne ilişkin görüş için Bkz. Rose 2005, 46; De Maria 1988, 305-307, No 89.
[804] Walsh 1961, 75.
[805] Cadario 2004, Lev. I, 2, 3; Von den Hoff 2004, Res. 10a; Prittwitz 2007, Res. 200 (*Polybios*).
[806] Cadario 2004, 20 vd.; Laube 2006, 2, 24.

Anadolu'da bulunmuş olup, bu kompozisyona giren Pergamon kökenli bir mezar steli olasılıkla karısıyla vedalaşan bir Pergamonlu askeri betimlemektedir[807].

Cadario, zırhlı heykelin ayakucuna yerleştirilen miğferin Miltiades ve Themistokles'in Atina Tiyatrosuna yerleştirilen onurlandırma heykellerinin kompozisyonundan alınmış olabileceğini ima etmektedir[808]. Laube ise Korinth miğferinin MÖ 5. yüzyıldan itibaren kullanılmadığının bilindiğini, fakat bu tür temsillerin yerleşik bir kahramanlaştırma anlayışı ile alakalı olması gerektiğini savunur[809].

Zırhlı heykellerin ayakucuna yerleştirilen miğfer atribütünün ikonografik fonksiyonu hakkında kesin bir yorum yapmak mümkün değildir. Aphrodisias Sebasteion'u kabartmaları arasında yer alan Nero ve Agrippina Paneli (**15**, Lev. 7, 1) dikkate alınırsa genç Nero'nun miğferinin de ayakucunda olduğu görülmektedir. Başındaki miğferini çıkaran Nero *Virtus* kılığındaki Agrippina tarafından, sadece halkın hayatını kurtaranlara verilen meşe çelengi ile taçlandırılmaktadır. Bu durumda başı korunmamış olup, ayakuçlarında bir miğfer yer alan zırhlı heykellerin bir meşe çelengi ile taçlandırılmış olması gerektiğini önermek mümkündür. Bu heykeller kuvvetle muhtemel askeri bir zafer kazanmış komutan ya da imparatorun muzaffer oluşunu sembolize etmektedir.

5.8.4. Zırh

Anadolu'da bulunmuş zırhlı heykellerin heykel destek atribütleri arasında tek bir örnekle temsil edilen zırh Perge Tiyatrosu'nda bulunmuş ve olasılıkla Hadrian olması gereken heykelin sağ ayağının arkasında yer alır (**93**, Lev. 28, 1). Genellikle çıplak ve tanrılaşmış Roma İmparator heykellerinde görülen bu atribütün zırhlı bir yontuda kullanımını yeni geliştirilen bir şablon olarak kabul etmek mümkündür.

Bir diğer olasılık ise yukarıda da belirtildiği üzere bu heykelin Perge Nymphaeum'undan bulunmuş olan zırhlı Hadrian Heykeli (**34**, Lev. 13, 3-4) ile aynı yerde bulunmuş olan çıplak Hadrian Heykeli'nin[810] bir kopyası olmasından kaynaklanan benzerliktir[811]. Bu atribiüt heykel sahibi imparatorun, tanrısal, muzaffer bir komutan olduğunu sembolize ediyor olmalıdır.

---

[807] Cadario 21-22; Lev. I, 4; Clairmont 1993, 513-515, No 3.930.
[808] Cadario 2004, 25, 308-309.
[809] Laube 2006, 2, 24.
[810] İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, Nr. 45; Lev. 38.1; 39.1; Zanker 1983, 12, Lev. 2 2,4.
[811] Bkz. sf. 111-113.

6. ZIRHLI HEYKELLERİN KRONOLOJİK, TİPOLOJİK ve MEKÂNSAL DAĞILIMI

Bu çalışma ile Anadolu'da bulunmuş olan ve Anadolu'dan ihraç edildiği düşünülen 97 adet yontunun kronolojik dağılımı Grafik 1'de sunulmuştur. Yapılan analize göre Anadolu'da bulunmuş olan zırhlı heykellerin yaklaşık üçte biri (29 Adet) Antoninler Dönemi'nde dikilmişlerdir.

Heykellerin tipolojik dağılımına bakıldığında (Bkz. Grafik 2) Aphrodisias Tipi Heykeller ile Prokonnesos Tipi Heykellerin yoğun olarak üretildiklerini söylemek mümkünse de çok yakın bir şablon tipini kullanan Dokimeion I Tipi zırhlı heykeller ile Dokimeion II Tipi zırhlı heykellerin üretim kapasiteleri bir arada değerlendirildiğinde bu iki atölyenin Aphrodisias ve Prokonnesos Atölyeleri'ni geride bıraktıkları anlaşılmaktadır.

Anadolu'da zırhlı heykel üreten atölyelerin üretim süreçleri dikkate alındığında (Bkz. Grafik 3), mevcut verilere çerçevesinde, Aphrodisias Atölyesi'nin Augustus Dönemi'nden Antoninler Dönemi'nin sonuna kadar zırhlı heykel üretimi yaptığı analiz edilebilirken, olasılıkla Tiberius Dönemi'nde gerçekleşen bir düzenleme[812] ile repertuarına zırhlı heykel şablonu dâhil edilmiş olan Prokonnesos Atölyesi'nin Geç Antik Çağ'a kadar ve belki de daha uzun bir süre zırhlı heykel üretimi yaptığını söylemek mümkündür. Dokimeion I ve Dokimeion II Tipi zırhlı heykeller üreten Dokimeion Atölyeleri'nin ise, bu atölyelerin lahit üretimi süreci için öngörülen faaliyet aralığı ile paralel olarak, Geç Traian – Erken Hadrian Dönemi'nde faaliyete geçtiği ve MS 3. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da etkili olan Got ve Sassani Akınları ile üretimlerinin son bulduğu anlaşılmaktadır[813].

Anadolu'da bulunmuş olup herhangi bir sınıflandırma yapılamayan Geç Cumhuriyet – Augustus Dönemi zırhlı heykeller Asia Eyaleti'nin önemli kentlerinde ve MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısında Roma hâkimiyetinin sağlanmaya çalışıldığı, bir dönem Asia Eyaleti'ne da bağlanan[814] Likya Bölgesi'nde bulunmuşlardır. Bunlardan Sardes kökenli torso (**04**) ile Perge kökenli torsoyu (**07**) imparatorluk kültü ve Romanizasyon ile ilişkilendirmek mümkündür[815].

Anadolu'da bulunmuş olan Iulius Claudiuslar Dönemi zırhlı heykeller yoğun olarak Aphrodisias, Milet ve Hierapolis gibi imparatorluğun imar faaliyetlerine yakın

[812] Pensabene 1998, 328; Karagianni 2011, 3.
[813] Koch 2010, 2-5.
[814] Bkz. Özdizbay 2012, 11.
[815] Bkz. Laube 2006, 199-204.

ilgi gösterdiği kentlerde bulunmuşlardır (Bkz. Harita). Iulius Claudiuslar Dönemi zırhlı heykellerin büyük çoğunluğunu Nero Dönemi'ne tarihlemek mümkün olmakla birlikte Milet Tiyatrosu Torsosu (**13**), Apollonia Torsosu (**14**), Hierapolis Torsosu (**59**) ve Milet Güney Pazar Kapısı Torsosu'nun (**60**) şematik kompozisyonları bu heykellerin, MS 17'de gerçekleşen Lydia Depremi'nden sonra bu kentlerde önemli yatırımlar yapan Tiberius[816] ile ilişkilendirilebilmelerine de imkân tanımaktadır.

Stilistik değerlendirmeye göre Flaviuslar Dönemi'ne tarihlenen 5 adet heykel mevcutken Traian ve Hadrian Dönemi'ne tarihlenen heykellerden tamamına yakını Hadrian Dönemi'ndendir.

Antoninler Dönemi'nden oldukları tespit edilen heykellerin büyük bir çoğunluğu Marcus Aurelius ve Lucius Verus'un ortak imparator olarak görev yaptıkları dönemden sonraya, olasılıkla Lucius Verus'un başkomutan olarak yönettiği MS 162-166 Parth Savaşı'ndan sonraki bir döneme tarihlenmelidir[817]. Bu heykellerin coğrafi dağılımına bakıldığında (Bkz. Harita 1-2) en çok heykelin Likya et Pamphylia Bölgesi'nde yoğunlaşmakla birlikte Asia Bölgesi ve Kilikya'da da bu programın heykellerinin mevcut olduğu da anlaşılmaktadır.

Severuslar Dönemi'ne tarihlenen heykellerin tümü Septimius Severus'a ait olmalıdır. İmparatorun ilk yıllarında Perinthos'u karargâh olarak kullanması Prokonnesos Atölyesi'nin faaliyetlerine de yansımış, Antoninler Dönemi potansiyelinin sönük olduğu anlaşılan atölye Septimius Severus Dönemi'nde zırhlı heykel ihraç edecek duruma gelmiş ve etkinliğini uzun yıllar devam ettirmiştir.

Anadolu'da bulunmuş olan zırhlı heykellerin tipolojik dağılımına bakıldığında Antoninler Dönemi'nde yoğun bir üretim sürecine girdiği anlaşılan Dokimeion I ve Dokimeion II Atölyeleri'ne ait heykellerin tüm heykellerin yaklaşık %30'unu oluşturduğunu söylemek mümkündür (Bkz. Harita 2). Dokimeion Atölyeleri'ne göre daha geniş bir üretim sürecine sahip olan Aphrodisias ve Prokonnesos Atölyeleri Antoninler Dönemi'nde Dokimeion Atölyesi'nin yüksek üretim potansiyelinin altında ezilmişlerdir.

Aphrodisias Tipi zırhlı heykeller daha çok Aphrodisias ve yakın kentler olan Ephesos, Milet ve Tralleis'te bulunmuşken, Prokonnesos Atölyeleri'nin zırhlı heykelleri deniz ulaşımının sağlanabileceği kentlerde ele geçmektedirler (Bkz. Harita

[816] Bkz. Yegül 1987, 46-48.
[817] Eck 2002, 105; Campbell 2005, 363.

2). Dokimeion I Atölyesi'nin zırhlı heykelleri genellikle Pamphylia ve Phrygia Bölgeleri'nde bulunurken, Dokimeion II Atölyesi heykelleri ise Pamphylia ile birlikte Asia Eyaleti'nin batısında dağılım göstermektedir.

Anadolu'ya ithal edildikleri anlaşılan heykellerden Iulius Claudiuslar Dönemi'nden Tios Heykeli (**83**) ile Flaviuslar Dönemi Amastris Torsosu (**84**) istisnai heykeller olmalıdırlar. Hadrian Dönemi'nde ise olasılıkla Atina'da meydana getirilerek üretilen Panhellenik zırh kompozisyonlu heykel programının ürünlerinin planlı olarak ithal edildiği anlaşılmaktadır. Büyük bir çoğunluğu Anadolu'daki kıyı kentlerinde bulunan bu heykeller Dokimeion Atölyeleri'nin coğrafi olarak ulaşımının zor olduğu bölgelerde bulunmuş eserlerdir. Yapılan sınıflandırma ve epigrafik verilere göre Afrika'dan ithal edildiği düşünülen heykeller olasılıkla Numidia Mermer Ocağı'ndan ithal edilmişlerdir. Neredeyse Tümü Perge'den bulunan bu heykellerden en erken tarihli olanı Perge Nymphaeumu Traian Heykeli (**90**)'dir. Perge Tiyatrosu'nun inşa sürecinde de etkili olduğu anlaşılan Numidia kökenli heykeller, Antoninler Dönemi'nde çok yoğun bir üretim kapasitesi ile çalışmış olan Dokimeion Atölyeleri'nin belirli işleri yetiştiremeyecek duruma gelmesinden dolayı ithal edilmiş olmalıdırlar.

Anadolu kökenli zırhlı heykellerin mekânsal dağılımını "Kentsel Mekânlar" ve "Kutsal Mekânlar" olarak iki ana gruba ayırmak mümkündür (Bkz. Tablo 3). Buluntu yerleri bilinen 57 heykelin 43 adedi kentsel mekânlara yerleştirilmişken 14 adet heykel kutsal mekânlarda bulunmuştur[818]. Kentsel mekânlarda bulunan heykellerin büyük bir çoğunluğu daha önce yapılan analizlerde de öngörüldüğü üzere[819] Tiyatro, Boluterion vb. ile hamamlar gibi toplanma mekânlarında, geri kalanları ise agora, propylon ve çeşme yapıları gibi günlük yaşamın yoğun olarak gerçekleştiği mekânlarda konumlandırılmışlardır. Kutsal mekânlarda konumlandırılan zırhlı heykellerin bir kısmı tapınaklara yerleştirilmişken bir kısmı altar yakınlarında ele geçmiştir.

[818] Kutsal mekanlarda bulunan 14 heykelden 5 adedinin Aphrodisias Sebasteion'u kabartmaları (**16-20**) olduğunu belirtmek gerekir.
[819] Niemeyer 1968, 51; Vermeule 1959/60, 5; Stemmer 1978; 121 vd.

	Buluntu Yeri	Katalog No	Adet	
Kentsel Mekân	Tiyatro/ Bouleuterion/ Odeion/Gerontikon	**08, 09, 10, 11, 13, 21, 22, 31, 32, 47, 48, 51, 52, 53, 62, 79, 91, 92, 93, 94, 95,**	21	**43**
	Hamam	**01, 02, 03, 36, 39, 40, 60, 89**	8	
	Agora/Propylon	**05, 07, 12, 23, 27, 30, 35, 54, 55, 59, 96**	11	
	Nyphaeum	**34, 44, 57**	3	
Kutsal Mekân	Tapınak	**04, 41, 58, 65, 78**	5	**14**
	Altar	**29, 49, 50, 80**	4	
	Sebasteion	**16, 17, 18, 19, 20,**	5	

Tablo 3 – Zırhlı Heykellerin Mekânsal Dağılımı

7. SONUÇ

Binlerce yıllık uygarlık tarihi boyunca, tüm dünyada olduğu gibi Anadolu'da da sürekli olarak siyasi bir devinim yaşanmış, egemen sınıflar iktidarlarını korumak için sanatsal propaganda sistemini kuvvetli bir figürü olarak kullanmışlardır. Bu uygulama Roma'nın hâkim olmaya başladığı dönemden itibaren Kıta Yunanistan ve Anadolu'da yeni bir egemenlik siyaseti programı ile ele alınmıştır. Roma idaresi, bu coğrafyalarda yaşayan milletlerin dini, siyasi ve yaşamsal duygu ve düşüncelerini göz önünde bulundurarak toplumsal ve bireysel kaygılara hitap edecek imgeler yaratmış yada mevcut motifleri bu imgeler ile harmanlamıştır.

Roma propaganda sanatının en etkili öğelerinden biri olarak kullanıldığı anlaşılan zırhlı ikonografiler Romanizasyon'un bir yansıması olarak MÖ 2. yüzyıldan itibaren Anadolu'daki anıtsal mimarlık yapılarında görülmeye başlanır. İmparatorluk Dönemi öncesine tarihlenen Anadolu kökenli zırhlı heykelleri tipolojik veya ikonografik olarak sınıflandırmak oldukça güçtür. Bu heykellerin Anadolu'da Helenistik Monarişiler'den arta kalan siyasi, idari ve askeri boşluğun Roma tarafından doldurulacağının birer simgesi olarak, önemli kentlerin görünür mekânlarına yerleştirildiklerini söylemek mümkünüdür. Bu formdaki heykellerin benzer amaçlarla diğer eyaletlerde de kullanılması Roma idaresinin bu tip heykelleri bir propaganda aracı olarak seçtiğinin kanıtlarından biridir.

Roma İmparatorluk Dönemi'ne gelindiğinde zırhlı heykel programı başlı başına bir propaganda kompozisyonuna büründürülerek zırh kuşanmış imparator heykelleri Roma egemenliğinin siyasi ve askeri sembolü halini almış olmalıdırlar.

Anadolu'da Augustus Dönemi ile Nero Dönemi aralığına tarihlenen zırhlı heykellerin kimlikleri kesin olarak tespit edilememiştir ancak epigrafik ve arkeolojik değerlendirmeler yolu ile stil özellikleri tespit edilebilen Nero Dönemi zırhlı heykelleri, gerek Nero öncesi, gerekse Nero sonrası dönemin zırhlı heykel üslubu hakkında saptamalar yapmaya imkân vermiştir.

Anadolu'da Flaviuslar Dönemi ve Traian Dönemi'ne tarihlenen zırhlı heykellerin sayısı nadirse de Hadrian Dönemi ile birlikte faaliyete geçen Anadolu'daki heykeltıraşlık atölyeleri bu dönemde oldukça yoğun bir üretim sürecine girmiş ancak çok daha kapsamlı bir üretimin Antoninler Dönemi'nde gerçekleştirildiği anlaşılmıştır (Bkz. Grafik 1.)

Anadolu'da bulunmuş olan Roma İmparatorluk Dönemi zırhlı heykellerinin birçoğu Anadolu'da faaliyet gösteren atölyeler tarafından üretilmiştir (Bkz. Grafik 2). Az sayıdaki ithal heykellerden Perge Tiyatrosu yontuları muhtemelen başka şablonların replikleri olarak yontulmuşlar, Yunanistan'dan ithal edilen heykeller ise imparatorluğun tasarladığı farklı heykel programlarının birer ürünü olarak Anadolu'ya ihraç edilmişlerdir.

Bu çalışma ile tespit edilen atölyelerden Aphrodisias Tipi heykellerin Augustus Dönemi ile Antoninler Dönemi arasındaki süreçte kesintisiz üretildiğini söylemek mümkündür (Bkz. Grafik 3). Bununla birlikte Pergamon'da bulunan bir Hadrian Heykeli'nin stilistik gelişimi Hadrian Dönemi'nde Aphrodisias Atölyesi şablonunda bir düzenlemeye gidilmiş olabileceğini işaret etmektedir.

Aphrodisias Tipi heykellerin şablonu üzerinden meydana getirilen Prokonnesos Tipi heykeller bu atölyenin portföyüne, Tiberius Dönemi'nde mermer ocağında gerçekleşen düzenleme ardından girmiş olmalıdır. En erken örnekleri Iulius Claudiuslar Dönemi'nden olan atölyenin faaliyetlerinin Hadrian Dönemi'nde faaliyete geçirilen Dokimeion Atölyeleri'nin potansiyeli nedeni ile yavaşladığı tespit edilmişse de Prokonnesos Atölyesi MS 6. yüzyıla kadar kesintisiz zırhlı heykel üretmiştir. Atölyenin bundan sonraki dönemlerde de etkinliğini sürdürmüş olması gerekir. Bu tip heykeller dönemsel bazı farklılıkları nedeniyele üç gruba ayrılmışlardır.

Geç Traian veya Erken Hadrian Dönemi'nde faaliyete geçen Dokimeion Atölyeleri iki şablon ve olasılıkla iki farklı atölye üzerinden üretim faaliyeti gerçekleştirmişlerdir. Şablon olarak birbirleri ile çok yakın benzerlikler gösteren Dokimeion I ve Dokimeion II Atölyeleri imparatorluk idaresince işletilen mermer ocağının lahit, stel ve mimari ürünlerinin bezeme unsurları ile yakın benzerlikler göstermektedirler. Dokimeion I Atölyesi'ne oranla daha kaliteli bir üretim kabiliyeti olan Dokimeion II Atölyesi kuvvetle muhtemel Ephesos Parth Anıtı'nın inşasında da görev almıştır. Bu atölyelerin üretimleri MS 3. yüzyılın ikinci yarısından itibaren son bulmuş olmalıdır.

Anadolu'da zırhlı heykel üretimi yapan atölyelerden Aphrodisias'ın, Adriatik Kıyısı ve Roma'ya, Prokonnesos Atölyesi'nin ise Doğu Akdeniz ve Afrika'ya ihracat yaptığı tespit edilmiş, Dokimeion Atölyeleri'nin ise ihracatları

tespit edilememiştir. Ancak Dokimeion Atölyeleri'nin yoğun üretim kapasiteleri dikkate alındığında bu atölyelerinde ihraç ürünlerinin tespit edilebilmesi olasıdır.

Anadolu'da bulunan az sayıdaki yerel üretim heykeli herhangi bir sınıflandırmaya sokmak mümkün olmamıştır ancak bu heykeller ait oldukları dönemlerin şablon ve bezeme unsurları ile yakın benzerlik gösterirler.

Anadolu'da bulunmuş olan bir grup heykel, epigrafik, stilistik ve arkeolojik veriler dikkate alınarak ithal heykeller olarak sınıflandırılmışlardır. Bunların bir grubu, daha önce varlığı bilinen Yunanistan üretimi heykellerin birer replikleri iken, bir diğer grup Afrika'da faaliyet gösteren Numidia Mermer Atölyesi'nin ürünleridirler. Bu grupta değerlendirilen Afrika kökenli heykellerin az sayıda benzerleri İtalya'da da ele geçmişse de heykellerin neden ithal edildiği yönünde kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Anadolu'da kazısı yapılmış olup aradan geçen uzun yıllara rağmen henüz yayımlanmamış olan Perge Tiyatrosu sahne binasından bulunan zırhlı heykeller, Afrika'dan ithal edilen heykellerin en büyük grubunu oluşturmaktadırlar. Bu heykellerin stilistik kompozisyonları ve programları Perge Tiyatrosu sahne binasının MS 166'dan sonra tamamlanmış olması gerektiğini gösterir.

Anadolu kökenli zırhlı heykellerin kronolojik dağılımına bakıldığında en yoğun grubunun Antoninler Dönemi'nde ele geçtiği görülür (Bkz. Grafik 1). Bunun ardından ise Iulius Claudiuslar Dönemi zırhlı heykeller yoğun biçimde ele geçmiştir. Traian ve Hadrian Dönemi'nde de oldukça fazla heykel elde edilmekle birlikte bu dönemde Dokimeion I ve Dokimeion II atölyelerinin faaliyete geçtiğini belirtmek gerekir. Flaviuslar Dönemi'ne tarihlenen heykellerin sayısı oldukça azdır. Severuslar Dönemi'ne tarihlenen heykellerin hemen hepsi Septimius Severus'un kendisidir ve imparator zırhlı heykel programını oldukça etkin biçimde kullanmış olmalıdır. MS 3. yüzyılın ikinci yarısından sonraki bir döneme tarihlenen heykellerin tümü Prokonnesos Atölyesi'nin ürünüdür.

Anadolu'da Iulius Claudiuslar Dönemi'nin erken evrelerine yani, MS 1. yüzyılın ilk yarısına ait zırhlı yontuların sayısı azdır ve bunların tümü Aphrodisias Atölyesi'nin ürünüdürler. Bu heykeller aynı dönemin anıtsal yapılarındaki

kabartmalar[820], imparatoluk sülalesini resmeden gemmalar[821] ve İtalya'da bulunmuş zırhlı heykellerle[822] benzerlikler gösterirler.

Karadeniz kıyısında bulunup MS 1. yüzyıla tarihlenen bir grup zırhlı heykel, bölgede planlanmış olan Romanizasyon siyasetinin göstergesi olmalıdırlar.

Nero Dönemi ile birlikte zırhlı heykellerin Neoattik kompozisyondan uzaklaştığı ve daha statik bir ponderasyona sahip olmaya başladığı görülür. Önemli bir kısmı Anadolu'da korunmuş olan bu dönemin heykellerinin ayırt edici özelliklerinden biri *pteryges* bantlarının boyunun uzaması olmuştur. Baldırın ortasına kadar uzayan koruyucu bantların daha sonraki dönemlerde daha da uzayarak diz kapağının üzerine kadar ulaşmıştır.

Flaviuslar Dönemi'ne tarihlendirilen az sayıdaki heykelin stil ve ponderasyon olarak Nero Dönemi'nin kompozisyonunu devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Traian ve Hadrian Dönemi'ne gelindiğinde zırhlı heykellerin büyük çoğunluğunda Neoattik ponderasyonun kaybolduğu söylenebilir. Bu durumu imparatorluğun resmi yapılarındaki kabartmalarında yer alan zırhlı kompozisyonlarda da görülebilmektedir. Hadrian Dönemi'nde oluşturulan Panhellenik zırhlı heykel programı Anadolu Atölyelerinin şablonu içerisine girmemiştir. Bununla birlikte Hadrian'ın Dokimeion Atölyeleri'nin karşılıklı grifon kompozisyonlu zırhlı heykel programının faaliyetlerini başlattığını ve yoğun biçimde kullandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Buna ek olarak Hadrian'ın Yunanistan'da üretilen Panhellenik zırhlı heykel programının ürünleri Dokimeion Atölyeleri'ne uzak kalan Anadolu'daki kıyı kentlerine ithal edilmiştir.

Anadolu Atölyeleri'nde üretilen Antoninler Dönemi zırhlı heykelleri büyük oranda Hadrian Dönemi kompozisyonunu korumuştur. Bu dönemde Anadolu'da bulunan çok sayıda heykelin Lucius Verus'un ordu komutanı olarak bizzat yönettiği ve zaferle ayrıldığı MS 162-166 Parth Savaşı'nın yüceltilmesi ile ilgili olmalıdır.

Kısa süreli bir iç savaş sonucunda tahtı ele geçiren Septimius Severus rakibi Pescinius Niger'e karşı savaşlarını yönettiği Perinthos yakınlarındaki Prokonnesos Atölyesi'ni zırhlı heykel üretimi konusunda yeniden faaliyete geçirdiği gibi,

[820] Kleiner 1992, 145 vd., Res. 121; Vermeule 1959/60, 19, D.5.; Hafner 1955, 171 vd.
[821] Kleiner 1992, 70, Res. 47; Vermeule 1959/60, 18, D.2.; Sieveking 1931, 10 vd.; Toynbee 1956, 159 vd.; Özgan 2013a, 187, Res. 122.
[822] Cadario 2004, Lev. XIX 2, XIX 4, XXIII 3; Vermeule 1959/60, Lev. VI, 19a, Lev. VII 22.

Dokimeion Atölyeleri'ni de etkin biçimde kullanmış görünmektedir. Severus, Dokimeion Atölyeleri'nin Hadrian Dönemi'nden beri kullanılan kompozisyonunda nerdeyse hiçbir değişikliğe gitmemiştir. MS 3. yüzyılın ortalarından itibaren Prokonnesos Tipi dışında hiçbir atölyenin zırhlı heykel üretmediği söylenebilir. Bu durum bu tarihlerde Batı Anadolu'ya kadar ulaşan Got Akınları ile alakalıdır. M.S 4. yüzyılda imparatorluğun başkentlerinden birinin komşu Byzantium'a taşınması ile birlikte önemini arttıran Prokonnesos Atölyesi daha önceki kompozisyonlarında bazı stilistik değişiklikler yaparak zırhlı heykel üretimini uzun süre sürdürmüş gözükmektedir.

Anadolu'da bulunmuş zırhlı heykellerin birçoğu tiyatro, bouleuterion, odeion gibi toplumun, özellikle de kentlerin ileri gelenlerinin bulunduğu anıtsal yapıların sahne düzenlemelerinde kullanılmışlardır[823]. Bununla beraber kentlerin agora, propylon gibi çok kullanılan alanlarında, hamam ve çeşmeler gibi yoğun insan sirkülasyonu olan mekânlara yerleştirilmişlerdir. Az sayıda zırhlı heykel ise tapınak ve kutsal alanlarda bulunmuştur.

Zırhlı heykellerin ikonografik temsilindeki en etkili kompozisyon alanı olan karın bölgesi, Anadolu Tipi zırhlı heykellerin nerdeyse tümünde karşılıklı grifonlarla bezenmiştir. Bu düzenlemenin dışında ve karnında bir ikonografiyi barındıran heykellerin tümü ithal heykellerdir ve bunlar arasında bir gruplandırma yapmak da mümkün değildir. Anadolu'da bulunan zırhlı heykellerin büyük çoğunluğunun karnına yerleştirilen karşılıklı grifonlar Anadolu'da da önemli kült pratiklerine sahip olan Apollon'un zırhlı imparatorun askeri seferlerinde tanrının yardımı ile muzaffer olduğunu ya da olacağını sembolize etmektedir. Daha önce aralarında *kandelabrum* veya *thymaterion* gibi bir kabartma olmayan karşılıklı grifonların sadeleşmiş bir şablon olduğu yönünde görüşler ortaya atılmışsa da Anadolu'da bulunan MS erken 1. yüzyıl yalın karşılıklı grifonlu kompozisyon bu görüşün kabul edilebilir olmadığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte daha önceki çalışmalarda Antoninler Dönemi zırhlı heykellerin göbeklerine işlenen kartal motifinin Roma'da yerleşik bir heykeltraş tarafından yapıldığı önerisi de Dokimeion Tipi zırhlı heykel şablonunun tespiti ile geçerliliğini kaybetmiştir.

---

[823] Maalesef değerlendirilen zırhlı heykellerin yarıya yakınının buluntu yeri bilinmemektedir. Bu nedenle çok sağlıklı veriler üretmek mümkün olamamıştır.

Zırhlı heykellerin bir diğer önemli ikonografik alanı olan *pteryges* rozetleri üzerinde yapılan tespitler neticesinde daha önce *pteryges* rozetlerinin zırhlı heykellerin ikonografik reperturına ve algınmasına herhangi bir katkı yapmadığı[824], *pteryges* rozetlerinin heykeltraşlar tarafından belirlenen bir şablon olması gerektiğini ve bu protomların seçiminde estetik kaygı ve simetri ile geleneklerin etkili olabileceği yönünde ileri sürülen tezler[825] çürütülmüş, Anadolu'da üretilmiş yada Anadolu'ya ithal edilmiş zırhlı heykellerin *pteryges* rozetleri üzerinde yer alan protomların bölgedeki lejyonlarla ve lejyonların katıldığı savaşlarla ilişkili olduğu tezi[826] doğrulanmıştır.

Buna ek olarak Anadolu Tipi zırhlı heykellere özgü bir süsleme alanı olduğu anlaşılan merkezi *pteryges* bandında kullanılan bitkisel motif ve *Terminus* motifi, olasılıkla bölgede yerleşik inanışlatın Roma idaresi tarafından farkedilerek Anadolu halkının bu yöndeki dini duygularına hitap edebilmek amacıyla zırhlı heykel kompozisyonuna yerleştirildikleri tespiti yapılmıştır.

Anadolu Tipi zırhlı heykellerin heykel desteği atribitü olarak kullanılan personifikasyon figürlerinin kimi zaman düşman milletleri temsil ettiği tespit edildiği gibi, az sayıda da olsa, Asia halkı tasvirli personifikasyon da tespit edilmiştir. Bu durum zırhlı heykellerin sadece savaş galibiyetini değil, aynı zamanda bölgesel himayeyi de temsil ettiğini göstermektedir. Bir diğer heykel desteği atribütü olan bereket boynuzu ise olasılıkla *Virtus* ve *Honos* kültleri ile alakalıdır ve imparatorun erdemli bir komutan olduğunu vurgulamaktadır.

Hiç şüphesiz Roma Sanatı içerisinde zırhlı heykellerin en önemli heykeli olarak kabul edilebilecek olan Augustus'un Prima Porta Heykeli imparatorun MÖ 59 yılında Crassus'un Carrhae'de (Harran) kaybettiği standartları Parthlar'dan geri alması ve imparatorluğun doğu sınırını güvenli hale getirmesini temsil etmektedir. Roma İmparatorluğu bundan sonraki tüm politikalarında bir gelenek olarak bu ikonografiyi kullanmıştır. Sadece Anadolu'da değil imparatorluğun diğer eyaletlerinde de bu politikanın aynı şekilde uygulandığını görmek mümkündür. Bu nedenle Roma Dönemi'nde Anadolu'da kullanılan zırhlı heykellerin hemen hepsi Anadolu coğrafyasının korkulu rüyası olan Parth tehlikesinin bertaraf edilmesini ve

[824] Stemmer 1978, 162.
[825] Stemmer 1978, 165.
[826] Gergel 1987, 19-31; Gergel 1988, 5-24.

eyalet topraklarının imparatorun güvencesi altında olduğunu vurgulamak amacıyla dikilmişlerdir. Bu program Anadolu'da bulunan zırhlı heykellere özgü motiflerle desteklenmiş, zırhlı heykel üzerine yada kompozisyona aksesuar olarak eklenen öğeler imparatoru muzaffer bir komutan, sınırların, toprakların ve bereketin koruyucusu olarak göstermiştir. Bu sayede yerel halk, imparatoru Roma İmparatorluğu'nun neredeyse en etkili propaganda unsuru olan bu kompozisyonda, bir Kral ya da Diktatör olarak değil tanrıların yardımı ile donatılmış bir başkomutan olarak algılamışlardır.

ÖZET

Roma Cumhuriyet İdaresi'nin MÖ 3. yüzyıldan itibaren Akdeniz'de genişletmeye başladığı egemenlik siyaseti, İmparatorluk Dönemi ile birlikte kapsamlı bir eyalet politikası halini almıştır. Roma propaganda sanatının en etkin biçimde kullanıldığı Augustus Dönemi'nden itibaren imparatorun ve onun yakın mahiyetinin dini, siyasi ya da askeri anlamlar yüklenmiş heykelleri imparatorluğun merkezinde ve eyaletlerde, kentlerin belirli noktalarında, tasarlanmış bir program ve kompozisyon dâhilinde diktirilerek imparatorluğun egemenlik propagandası sağlanmış olurdu.

Roma heykeltıraşlık sanatının en yaygın tasvir unsurlarından biri olan zırhlı heykeller, İmparatorluk Dönemi propaganda sisteminin en önemli figürlerinden biri olarak kullanılmışlardır. Bu çalışmada Roma hâkimiyetinin Küçük Asya coğrafyası içerisinde yer alan eyaletlerinde bulunmuş zırhlı heykellerin şablon, kompozisyon ve ikonografik farklılıklarına göre yapılan sınıflandırma üzerinden tipolojisi ve stil gelişimine ilişkin birtakım tespitler yapılmıştır.

Yapılan tipolojik ve stilistik sınıflandırmaya göre Anadolu'da varlığı önceden bilinen heykeltıraşlık merkezlerinden Aphrodisias, Prokonnesos ve Dokimeion atölyelerinde zırhlı heykel üretiminin varlığı ortaya konmakla birlikte, bazı yerel atölyelerde de daha düşük kaliteli zırhlı heykellerin üretilebildiği anlaşılmıştır. Buna ek olarak Erken İmparatorluk Dönemi'nden itibaren Kıta Yunanistan'ından; Traian Dönemi'nden itibaren ise Afrika'daki mermer atölyelerinden (Numidia) Anadolu'ya zırhlı heykellerin ithal edildiği görülmüştür.

Helenistik ve Erken İmparatorluk Dönemi'nin önemli heykeltıraşlık atölyelerinden biri olan Aphrodisias'da üretilen zırhlı heykellerin stil olarak Helenistik bir mirasın izlerini taşıyan üslupta üretilmişlerdir. Aphrodisias kökenli zırhlı heykeller MS 1. yüzyılda diğer dönemlere oranla daha yoğun olarak üretilmişken, bu atölyenin zırhlı heykellerinin Akdeniz kıyısındaki diğer kentlere ihraç edilebildiği de görülmüştür.

Anadolu'da varlığı bilinen bir diğer önemli heykeltıraşlık atölyesi olan Prokonnesos'da da zırhlı heykel üretiminin olduğu, ve bu programın olasılıkla mermer atölyesinde Tiberius Dönemi'nde gerçekleşen bir düzenleme sonrası faaliyete geçtiği söylenebilir. Bununla birlikte bu atölyenin Erken İmparatorluk Dönemi üretim şablonunun Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin bir repliği olduğunu

söylemek mümkündür. Arkeolojik ve tarihsel verilere dikkate alındığında üç farklı şablonda zırhlı heykel üretimi yapan Prokonnesos Atölyesi'nin faaliyetlerinin MS 2. yüzyılın sonlarından itibaren ivme kazanarak Geç Antik Çağ'da önemli bir düzeye geldiği anlaşılmaktadır.

Lahit, mimari eleman ve mezar steli üretimi kapasitesi üzerinden değerlendirildiğinde Hadrian Dönemi ve sonrasında çok büyük bir potansiyele ulaşan Dokimeion Atölyeleri'nde de zırhlı heykel üretimi yapıldığı, Dokimeion üretimi sütunlu lahitlerde kullanılan zırhlı figürlerin üç boyutlu zırhlı heykellerle olan yakın şablon benzerliği üzerinden tespit edilmiştir. Bu atölyelerden çıktığı tespit edilen zırhlı yontular, stilistik ve ikonografik farklılıkları dikkate alınarak Dokimeion I ve Dokimeion II olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. MS 2. yüzyılın ilk yarısında dikkate değer bir üretim kapasitesine ulaşan Dokimeion Atölyeleri'nin zırhlı heykel üretiminin MS 250'lerde gerçekleşen Got Akınları ile sonlanmış olduğu tespit edilebilmiştir.

Tez çalışmasının zırhlı heykellerin ikonografisine ilişkin incelemelerin yapıldığı bölümde Anadolu'da bulunmuş zırhlı heykeller üzerinde yer alan kabartmalarla, heykele iliştirilmiş olan atribütlerin anlamları üzerinde bazı önermeler yapılarak bunlara imparatorluk idaresi tarafından yüklenen mesajlar anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu temsili mesajlar arasında öne çıkan en önemli vurgu, zırhlı bir kostüm içerisinde bulunan imparator, barındırdığı tanrısal mucizeler yardımı ile halkı korumakta olan muzaffer bir komutandır. Bununla birlikte zırh kuşanmış imparator halkın can güvenliğini koruduğu gibi, topraklarını ve geçim kaynağı olan ekinleri de koruyan güçlerin sahibidir.

Anadolu'da bulunmuş zırhlı heykellerin kronolojik analizi dikkate alındığında Geç Helenistik Dönem'den Geç Antik Çağa kadar hemen her dönemde zırhlı heykellerin kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte zırhlı heykellerin sayılarının arttığı dönemlerde Roma İmparatorluğu'nun Parthlarla savaş halinde olması bu heykellerin dikilme sebebinin kazanılan askeri zaferlerle ilişkili olması gerektiğini göstermektedir.

Zırhlı heykellerin mekansal analizi dikkate alındığında tiyatro, *bouleuterion*, *odeion* gibi halkın toplu olarak bulunduğu, eğlence ve toplantı mekanlarında konumlandırıldıkları görülmektedir. Bu durum toplumun, zırhlı kostüm giyen imparatoru, toprakların ve toplumun güvenli konumunu sağlayan kişi olarak algılamasını sağlamak olmalıdır.

SUMMARY

The Roman Republic began to expand its political sovereignty across the Mediterranean starting from 3rd century BC which became a comprehensive state policy in the Imperial Period. Starting from its most effectively use in Augustus Period, art of Roman propaganda employed statues of the emperor and his entourage loaded with religious, political or martial symbols within Rome or in other provinces. These statues were erected at certain points of cities as part of a predesigned program and composition to provide the propaganda of political sovereignty of the imperial administration.

The cuirassed statues were one of the most widely used figural instruments of the Roman Imperial propaganda system. In this study the cuirassed statues found in the Roman provinces of the Asia Minor classified by their typology and stylistic development in accordance with analysis of their schema, composition and iconographic features.

According to the typological and stylistic classification of Anatolian cuirassed statues, the sculptural workshops of Aphrodisias, Prokonnesos and Dokimeion, which their presence known before, had produced cuirassed statues. It is also understood that there were several local workshops apart from the sites mentioned above producing low quality cuirassed statues. In addition to these, there were imported cuirassed statues produced in workshops in Greece and Africa. The imports from Greece starts from the Early Imperial Period and imports from the workshop in Numidia, Africa starts during the reign of Trajan.

Aphrodisias, which was an important sculpture workshop in Hellenistic and Early Imperial Period, produced cuirassed statues in a style that carries signs of Hellenistic heritage. Production of cuirassed statues in workshops of Aphrodisias was more intensive in the 1st Century AD than it was in the later periods. Statues which were produced in Aphrodisias also exported to coastal cities along the Mediterranean.

Prokonnesos which was one of the well-known sculpture workshops of ancient Anatolia also produced cuirassed statues. The schema used in Prokonnessos was introduced during the reign of Tiberius. This workshop used the replica of cuirassed statues of Aphrodisias during production took place in the Early Imperial

Period. Archaeological and historical data demonstrates that Prokonnesos workshop produced three types of cuirassed statues. In the late 2nd century AD, cuirasses statue production at the Prokonnesos workshop gained momentum and reached to substantial levels during the Late Antiquity.

Dokimeion workshop reached to a large capacity to produce sarcophagi, architectural elements, and grave steles which started in the Hadrian Period and continued in subsequent periods. A study on cuirassed figures on the composition of Dokimeion sarcophagus allowed us to determine the three-dimensional cuirassed statue schema of the Dokimeion workshop. The statues of Dokimeion workshops were divided in to two groups based on their stylistic and iconographic differences; Dokimeion I and Dokimeion II. The production capacity of Dokimeion workshops reached remarkable levels in the first half of the 2nd century and the production activity ended with the Goth Invasion around 250 AD.

The chapter on the iconography of the cuirassed statues found in Anatolia, focus on analysis of the meaning of relief decorations on the statues and attached attributes to the sculptures to understand aims of the imperial administration. The analysis reveals that the most emphasized message of the cuirassed statues is to represent emperor as a victorious commander who protects the nation with his divine miraculous power. In addition, the armored emperor also holds power to provide the security of the land, protection of livelihood and crops of citizens of the empire.

The chronological analysis of the statues found in Anatolia shows that usage of the cuirassed statues exists in almost every period starting from the Late Hellenistic Age to the Late Antiquity. The number of the cuirassed statues is parallel with the wars of Roman Empire against the Parthian Empire. So it is possible that erecting cuirassed statues is related with military victories of the empire.

A spatial analysis of the cuirassed statues indicates they were erected at meeting places such as theatres, *bouleuterion*'s, *odeion*'s where citizens come together and get entertained. This phenomenon should be representing that the emperor in cuirassed costume implicates perception of the emperor as the guardian of the current secure position/situation of the land and the society.

KATALOG

ROMA CUMHURİYET DÖNEMİ ve ERKEN İMPARATORLUK DÖNEMİ ZIRHLI HEYKELLER

01. Zırhlı Torso Parçası **Levha 3, 1**

Bergama Müzesi Deposu, Env. No. D 1698

Bulunduğu Yer : Gymnasium'un Yukarısında

Ölçüler : Y 48 cm; G 18 cm.

Tanım: Helenistik Tipte bir zırhlı heykele ait bel parçasıdır. Oldukça kaliteli, ince grenki beyaz bir mermerden üretilmiştir. Tarihi bakımdan bu çok önemli heykel parçası sadece *pteryges* bantlarından oluşmaktadır. İç içe geçirilmiş biçimde işlenmiş bantlar çok sıkı ve hareketsizdir. Kalın profiller halinde işlenen bantlar düzdür. Bantların hemen ucu ince teller şekline getirilmiş, püsküllendirilmiştir.

Tarihleme: Heykel zırhlı heykellerin Anadolu'da bilinen en erken örneklerinden biri olduğu kadar temsil etmesi muhtemel kişiler açısından da dikkate değerdir. Heykelin yakınlarındaki Diodorus yazıtına göre heykeli Agalmata Philetaerus ve III. Attalos ile ilişkilendirmek mümkündür. Laube, yaptığı stilistik incelmeye göre heykeli MÖ 2. Yüzyılın ortalarından MÖ 1. yüzyıla kadar olan bir süreç içerisinde değerlendirmiş ve heykelin olasılıkla Gymnasium inşaatının sponsoru Philetaerus Sülalesi'nden bir üye olabileceği gibi II. Eumenes veya oğlu II. Attalos olabileceğini savunmuştur. Cadario bu heykele ait diğer parçaların tek bir kolossal heykele ait olması gerektiğini savunurken heykelin Attalos Sülalesi'nden birine ait olması gerektiği görüşünde hemfikirdir.

Kaynakça: Frankel 1890, 153, Nr. 246; Hepding 1907, 379; Hekler 1919, 193 vd. Res. 124; Vermeule 1959/60, No 4; Stemmer 1978, 137, dn. 452; Tuchelt 1979, 81 vd.; Filgis – Radt 1986, 119, dn. 397, Lev. 28,2; Kreikenbom 1992, 133 Nr. I 35; Schwarzer 1999, 262, dn. 110; Queyrel 2003, 41 vd. Lev. 67,1; von den Hoff 2004, 373 vd.; 386, Res. 8; Cadario 2004, 60 vd. Lev. VI, 1; Laube 2006, 83, 237, No 44, Lev. 32.1-2.

02. Zırhlı Torso Parçası **Levha 3, 2**

Bergama Müzesi Deposu, Env. No 57 veya D 1698

Bulunduğu Yer : Gymnasium

Ölçüler : Bilinmiyor

Tanım: Helenistik Tipte, zırhlı bir heykele ait bel parçasıdır. Kaliteli, ince grenli beyaz bir mermerden üretilmiştir. *Pteryges* bantları iki sıradır ve uçları püsküllendirilmiştir.

Tarihleme: Queyrel, torso parçasının diğer Gymnasium torsoları (**01, 03**) ile uyuşmadığını tespit etmiş. Laube Pergamon Gymnasiumu'ndan bulunan her üç heykelin de aynı anda dikilmiş olması gerektiğini belirtir.

Kaynakça: Filgis – Radt 1986, 119 dn. 397, Lev. 28,5; Queyrel 2003, 42, No 2, Lev. 67,2; Cadario 2004, 60, Lev. VI, 2; Laube 2006,80, No 45, Lev.33, 1.

03. Zırhlı Torso Parçası **Levha 3, 3**

Bergama Müzesi Deposu, Env. No bilinmiyor

Bulunduğu Yer : Gymnasium

Ölçüler : Bilinmiyor

Tanım: Helenistik Tipte, zırhlı bir heykele ait bel parçasıdır. Kaliteli, ince grenki beyaz bir mermerden üretilmiştir. *Pteryges* bantlarının altta yer alan tek sırası görülmektedir. Bantların uçları püsküllendirilmiştir.

Tarihleme: Queyrel, torso parçasının diğer Gymnasium torsoları (**01, 02**) ile uyuşmadığını tespit etmiştir. Laube Pergamon Gymnasiumu'ndan bulunan her üç heykelin de aynı anda dikilmiş olması gerektiğini belirtir.

Kaynakça:
Filgis – Radt 1986, 119, dn. 397, Lev. 28,4; Queyrel 2003, 42, No 3, Lev. 67,3; Cadario 2004, 60, Lev. VI, 3;Laube 2006, 80, No 45, Lev. 32, 5.

04. Zırhlı Heykel Torsosu **Levha 5, 2**

Manisa Müzesi, Env. No S61.24.3486

Bulunduğu Yer : Sardes-Artemis Tapınağı Yakınları

Ölçüler :Y 66 cm; G 46 cm.

Tanım: Zırhlı bir heykelin gövde kısmıdır. Sağ omuz üzerine kalınca bir *paludamentum* alan heykelin başı, kolları ve bacakları eksiktir. Heykelin olasılıkla sağ omuzundan kopan omuz bandı parçası da korunmuştur. Heykelin karnında kalınca bir general kuşağı dolanmıştır. Helenistik tipteki heykelin *pteryges* bantları kalın, uçları püsküllüdür.

Tarihleme: Vermeule heykelin Augustus dönemi olamayacağını savunur ve heykeli Geç Helenistik kral veya kent ileri gelenleri ile ilişkilendirir. Laube ise heykelin erken Augustus Dönemi'ne yakın olduğu değerlendirmesini yapar ve belki de heykelin Augustus'a ait olabileceğini dile getirir.

Kaynakça: Vermeule 1964, No 1 A,Lev. 17,1; Hanfmann 1962, 34; Hanfmann – Ramage 1978, 93, Nr. 72, Res. 188; Laube 2006, 208, No 61, Lev. 39,4; 83, 1.

05. Letoon Zırhlı Heykeli **Levha 3, 6**

Antalya Müzesi Env. No. 11.17.76

Bulunduğu Yer **:** Xanthos-Letoon, Kuzey Propylon

Ölçüler **:** Y 207 cm (Kaide ile birlikte).

Tanım: Birçok parçadan oluşan heykelin başı, sağ kolu, sağ bacağı ve sol eli eksiktir. Birçok parçadan oluşan heykelin tanımlanması oldukça güçtür. Beyaz ince grenli mermerden üretilmiştir.

Helenistik tip bir zırh taşıyan heykelin sağ kolu yukarı kaldırılmış heykelin sol kolu bel hizasında öne uzatılmış, sağ kalça arkasından vücuda dolanan *paludamentum*u taşımaktadır. Heykel düz bir zırha sahiptir ve sağ omuzdan sol bele doğru bir balteus asılmıştır. Zırh üzeri bezemesizdir. İnce hareketsiz *pteryges* bantları iki sıradır. Bunun hemen altındaki tunik dizlerin üzerine kadar iner. Heykelin ayağında kuvvetle muhtemel *calceus patricius* vardır. Heykel halka daire bir kaide üzerinde yükselir.

Tarihleme: Laube heykeli onurlandırma heykelleri arasında anarak MÖ 1. yüzyıla tarihlemeyi uygun bulmuştur.

Kaynakça: Marcadé 1980, 737 vd. Res. 10; Marcadé 1993, 198 vd.,Res. 8-9; Davesne – Marcadé 1992, 118 vd.; Laube 2006, 83, 237, No 77, Lev. 35,1.

06. Miğferli Zırhlı Heykel Desteği **Levha 3, 4**

Antalya Müzesi Env. No. Bilinmiyor

Bulunduğu Yer **:** Xanthos-Letoon

Ölçüler **:** Bilinmiyor

Tanım: Zırhlı bir heykele ait kaidenin üzerinde yer alan miğfer şeklindeki destek atribittür. Muhtemelen ait olduğu heykelin sabit olan sol bacağının yanında duran miğfer Attik bir miğfere benzemektedir.

Tarihleme: Laube miğferin ve kaidenin olasılıkla MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısından bir heykele ait olması gerektiğini savunmuş ve bu heykeli onurlandırma heykelleri arasında göstermiştir.

Kaynakça: Marcade 1980, 753; Laube 2006, 84, Lev. 36, 2.

07. Perge Torsosu **Levha 4, 3-4**

Antalya Müzesi, Env. No. 19.95.1

Bulunduğu Yer : Perge Akropolü

Ölçüler : Y 120 cm; G 60 cm; D 49 cm.

Tanım: Perge Akropolisinde bulunan iki parça halindeki torsonun başı, sağ omuzu ve kolu ile sol kolunun büyük bir kısmı, ve dizden aşağı bacakları eksiktir. İki parça halinde bulunan torso bel hizasından ikiye bölünmüştür. Heykelin kabartmalı zırh yüzeyinde de kırılma ve dökülmeler mevcuttur. Heykelin boyun ve omuz kısmı kırıklardan dolayı anlaşılamamaktadır. Sağlam kalan sol omuz kısmında zırhın altına giyilen deri koruyucu giysinin *pteryges* bantları görülür.

Sol omuz üzerinde görünün omuz bandı muhtemelen bitkisel bir bezeme ile süslenmiştir. Göğsün ortasında büyükçe gorgo başı yer alır. Gorgo başı durağan, dolgun yanaklı ve iri gözlüdür. Zırhın tüm göğsünü mitolojik bir sahnenin konu edildiği kabartma kaplar. Üç figürün yer aldığı kabartmada, sağda, boynuna bağladığı aslan postundan ayırt edilebilecek olan Herakles, ortada yere düşmüş biçimde kendisini korumaya çalışan giyimli bir kadın, solda ise şahlanarak elindeki sopa ile kadına doğru saldıran bir kentaur bulunur. Giyimli kadın sol eli ile kendini korumaya çalışırken, Herakles olanca gücü ile kadına vurmaya hazırlanan kentaurun sopayı kavramış olan sağ kolunu dirseğinden yakalamış biçimde resmedilmiştir. Zırhın alt kenar profili kırık nedeni ile anlaşılamamaktadır. Torsonun alt parçasının üstünde basit biçimde işlenmiş iki sıra *pteryges* rozet dizi vardır. Bunların altında da kuvvetle muhtemel sol kol üzerine alınacak olan *paludamentum*'un kalın drapeleri yer alır.

Tarihleme: Laube torso zırhı üzerindeki mitolojik hikâyeyi Herakles'in Kentaur Nessos ile karısı Deianira için giriştiği mücadele olarak tespit etmiş, heykeli stilistik olarak birçok heykel ve kabartma ile karşılaştırarak MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlemeyi uygun bulmuştur.

Kaynakça: Abbasoğlu – Martini 1997, 61, Res. 5; Laube 2004, 151 vd.; Laube 2006, 9 vd, 199 vd., No 47, Lev.1; 2,1; 3; 4; 5, 1, 4, 5.

08. Zırhlı Torso **Levha 4, 1**

İzmir Arkeoloji Müzesi, Env. No. 502

Bulunduğu Yer : Magnesia Prytaneionu

Ölçüler : Y 75 cm.

Tanım: Magnesia Prytaneionu'nun bulunan heykelin başı ve torsonun sağ omuzuna monte edilen sağ kol ile bacaklar kasık hizasından eksiktir. Sol kol dirsek ve bilek arasından kırılmıştır. Beyaz renkli, ince grenli bir mermerden üretilmiştir. Torso üzerinde yer yer dökülmeler ve kırıklar mevcuttur. Bacakların monte edileceği torsonun alt kısmı ile sağ kolun monte edileceği omuz yüzeyi düzdür ve zıvana delikleri mevcuttur. Başın oturması için bırakılan boyun kısmının iç yüzeyi kabadır. Zırh, *paludamentum*, omuz bantları, *cingulum* ve *pteryges*'ler oldukça kalın bir profil işçiliğine sahiptir.

Torso yapısal olarak statik ve silindiriktir. Boynun hemen altında başlayan zırh kalınca profillendirilmiştir. Sağ kol yukarı kalkarken omuz kısmındaki *pteryges*ler de bundan etkilenerek yatay hale gelmiştir. Sol omuz üzerine atılan *paludamentum* sol omuz arkasından aşağıya iner. *Paludamentum* bu hali ile göğüs ve sırt zırhını birbirine bağlayan omuz bantlarından birini neredeyse tamamen kapatır. Sağ omuz üzerinden sağ göğüs altına kadar inen omuz bandı düz ve kalındır. Dikkat çekici ölçüde kalın olan bu bant göğüs altında zırh üzerine yerleştirilen bir perçine Herakles düğümü ile bağlanmıştır. Sağ omuz üzerinden sol bele çapraz inen ince *cingulum* kayışı, zırhın göbek kısmına bağlanan kalınca general kuşağının üzerinden geçer. Zırh alt sınırı düz bir şekilde sona erer ve zırhın bitiminden itibaren kalınca *pteryges*'ler başlar. Hafifçe birbirleri üzerine gelen bu deri kayışların uçları örülü püskül şeklindedir.Sağ kol yukarı kaldırılmış ve muhtemelen sol ayak hareketlidir. Torso bu hali ile Stemmer'in Schema **I**'ine girer.

Tarihleme: Watzinger torsonun bir imparatorluk heykeli olduğunu söyler (Vermeule'den aktarmadır) zira heykel Iulius-Claudiuslar dönemine ait başlarla birlikte bulunmuştur. Vermeule ön ve arka zırhı birbirine bağlayan saçaklı omuz askıları nedeniyle eseri Bergama Helenistik geleneği üslubu içerisinde tanımlar. Laube, "Resmi Helenistik Kökenli Repertuar Grup" (*Tradierung Hellenistischen Formenguts*) arasına aldığı bu eseri, bu grubun "*Gevşek Zırhlı Silindir*" tipini erken İmparatorluk dönemine tarihlemek için kullanmıştır. Cadario heykeli Pergamon

Gymnasiumu'ndan bulunan torsolarla birlikte MÖ 2. yüzyılın ilk yarısına tarihler ve bu heykelin bu tip heykellerin tarihlenmesinde büyük önem arz ettiğini vurgular.

Kaynakça: Watzinger1904, 214, Res. 218; Vermeule 1959/60, 39, No 48; Cadario 2004, 64, Lev. VI, 6; Laube 2006, 101 vd., No 37, Lev. 42.3-4.

09. Zırhlı Torso **Levha 4, 2**

İzmir Arkeoloji Müzesi (Konak) Env. No. 21516

Bulunduğu Yer : Metropolis - Bouleuterion

Ölçüler : Y 101cm; G 65 cm; D 32 cm.

Tanım: Torso halindeki heykelin sağ ve sol omuzları gövdenin bulunmasından sonraki bir dönemde bulunarak birleştirilmiştir. Zırhın baş, boyun, üst göğüs parçaları ile kollar ve bacaklar, olası bir kaide ve heykel destek kısmı eksiktir. Bununla birlikte heykel yüzeyinde bazı kırılma ve dökülmeler de mevcuttur. Heykel orta grenli, beyaz renkli mermerden yontulmuş olmakla birlikte yüzeyinde oluşan kalker tabaka nedeni ile krem rengi bir görüntüsü vardır.

Heykelin baş ve boyun hareketi anlaşılamamaktadır. Helenistik tipteki zırh karın üzerine iki defa dolanan general kuşağı ile bağlanmıştır. Sağ omuzdaki *pteryges* bantlarının hareketinden heykelin sağ kolunun hareketli olduğu anlaşılabilmektedir. Sol kasık bölgesindeki *pteryges* bantlarının hareketinden ise sol bacağın hareketli sağ bacağın ise sabit olduğu söylenebilir. Zırh üzerine alınan *paludamentum* sol omuz üzerinde toplanarak sırta doğru sarkıtılmaktadır. Heykel bu hali ile Stemmer Schema I'e girer.

Zırhın ön ve arka plakalarını omuzlarda sabitleyen omuz bantları oldukça kalın ve mekanik işlenmiş olup üzerlerinde herhangi bir motif bulunmamaktadır. Zırhın göğüs ve karın yüzeyi bezemesiz olduğu gibi ön zırh plakası kaslı bir vücut şeklinde değildir. Karın üzerine dolanan general kuşağı ortada düğümlenmiş, artan uçlar kuşağın altından aşağı doğru sarkıtılmıştır. Zırh alt kenarı düzdür ve hafif bir profilin hemen altından *pteryges* bantları başlar. İç içe geçmiş kalın dilimlerden oluşan *pteryges* bantları iki sıradır. Üstte yüksekte duran sıra kısa, bunun hemen altından diz üstüne kadar inen bantlar ise uzundur. *Pteryges* bantlarının ucundaki püsküller hareketli iplikler şeklindedir.

Tarihleme: Aybek, torsonun Anadolu'daki Helenistik Dönem'e tarihlenen anıtsal mimarlık yapıtlarının rölyeflerinden esinlenerek yapılmış olabileceğinden yola

çıkarak başta Belevi Mouseleum'u olmak üzere, Büyük Pergamon Altarı Telephos Frizi zırhlı figürleri, Menderes Magnesia'sı Artemis Leukophryene Tapınağı ve Lagina Hekate Tapınağı zırhlı figürleri ile Side Şehir kapıları üzerindeki zırhlı kabartmalarını kaynak göstermiştir. Aybek tarafından Sardes, Delos (2), Naxos (2) Kyrene ve Tenos'ta bulunmuş yedi farklı örnekle karşılaştırılan torso bu yazar tarafından MÖ 2. yüzyılın sonlarına tarihlenmiştir. Laube bu tür heykellerin tarihlenmesindeki güçlüğü dile getirmiş, heykelin taşıdığı *paludamentum*'u bir Romalılık işareti sayarak heykeli MÖ 1. yüzyıla tarihlemiştir.

Kaynakça: Meriç 2004, 117; Laube 2006, No 38, Lev. 39, 1-2, s. 97; Aybek 2009, No 46, Lev. 26-7, 62-5.

10. Zırhlı Torso **Levha 5, 1**

Viyana Ephesos Müzesi, Env. No. I 822

Bulunduğu Yer **:** Ephesos Tiyatrosu

Ölçüler **:** Y. 203 cm.

Tanım: Heykelin baş ve boynu yerinden sökülmüş olup, her iki kolu ile sol bacağı eksiktir. Heykelin gövde ve bacaklarındaki birçok kırık tamir edilerek heykelin büyük bir kısmı birleştirilmiştir. Heykel yüzeyinde de yer yer kırıklar ve dökülmeler mevcuttur. Heykelin üzerinde yükseldiği dikdörtgen kaidenin de büyük bir kısmı onarımla eklenmiştir. Heykel, çok ince grenli, beyaz bir mermerden üretilmiş ve yüzeyi son derece kaliteli biçimde parlatılmıştır.

Heykelin ağırlığı sol bacak üzerine verilmiş, sağ bacak hafifçe öne doğru uzatılmıştır. Heykelin omuz hareketlerinden sağ kolunun vücut hizasında olduğu sol kolunun ise yukarı kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Heykelin omuzlarında sağ omuz üzerinde bağlanarak, göğüs ve sol omuzu da kapatacak biçimde sırta atılan bir *paludamentum* bulunur (Stemmer Schema X).

Helenisitk tipteki zırhlı heykelin omuzları üzerindeki *paludamentum* kalın ve hareketli bir kumaştandır. Sağ omuz üzerinde görülebilen omuz bandı üzerinde sağına doğru uçuşan ve bir *tropaeum* taşıyan bir Nike bulunur. Omuz bandı olukça kalındır ve göğüs altına kadar uzanmaktadır. Göğüs üzerindeki kanatlı gorgo başı patetik bir ifadeye sahiptir ve oldukça büyüktür. Zırhın karın bölgesi bezemesiz olup, zırhın karın kısmına iki kat ince bir general kuşağı bağlanmıştır. Bu kuşağın bağlanma biçiminde dikkati çeken bir farklılık vardır. Kuşak iki defa dolanmış ancak

bu bağlamalar diğer birçok örnekte olduğu gibi üst üste değil altlı üstlü olmuştur. Zırhın hemen altında üstteki kısa alttaki ise uzun olmak üzere iki sıra *pteryges* bandı bulunmaktadır. Kasığın altında son bulan *pteryges*'lerin altında içe giyilen tuniğin kenarları görülür. Heykelin ayağında çift bağcıklı bot bulunur ve sol bacağının hemen arkasında destek niteliğinde bir ağaç kütüğü bulur.

Tarihleme: Hekler bu eserleri Ephesos'da inşa edilen sarnıçlardan yola çıkarak MS 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlemekte ve bunların boyunları ile birlikte yapıldığını savunmaktadır. Hekler bu eserin Constantius veya Constans için yeniden kullanıldığını düşünmektedir[827]. Vermeule bir kanıt göstermeksizin MS 2. yüzyılın ikinci yarısından önceye gidemeyeceğini söylemiştir[828]. Oberleitner, heykeli MS 2. yüzyılın ortasına tarihlemeyi uygun bulur[829]. Laube Ephesos heykelini "Gevşek Zırhlı" grup içerisinde değerlendirir ancak tarihleme konusunda kararsızdır. Ephesos heykelini Tenos ve Mantova heykelleri ile benzeştiren Laube, Ephesos heykeli ve anılan diğer eserler için MÖ 1. yüzyıl ila MS 1. yüzyıl aralığını işaret etmektedir[830]. Cadario'da heykelin MÖ 2. yüzyıl ile MS 1. yüzyıl arasındaki bir tarihten olabileceğini önerir.

Kaynakça: Hekler 1919, s. 239, No 6, 167; Muthmann 1951, s. 44, No. 75; Vermeule 1959/60, 62, No 239; Oberleitner 1978, 120, No. 173, Res. 101; Cadario 2004, 292, Lev. 35, 3; Laube 2006, 104, No. 18, Lev. 42, 1.

[827] Hekler 1919, 239, No 6, Res. 167
[828] Vermeule 1959/60, 62, Nr. 239
[829] Oberleitner 1978, 120, No 173, Res. 101
[830] Laube 2006, s. 104, No. 18, Lev. 42.1

APHRODİSİAS TİPİ ZIRHLI HEYKELLER

11. Zırhlı Heykel **Levha 5, 4-5; Çizim 3**

Aphrodisias Müzesi, Env. No 72-439

Bulunduğu Yer : Aphrodisias Boluterionu

Ölçüler : Y 206 cm; G 77,5 cm; D 52 cm.

Tanım: Heykel Boluterion'un doğusunda beş parça halde, dört heykelden oluşan bir grup içerisinde bulunmuştur. Baş ve kollar eksiktir. Baş ve boyun büyük bir yuvaya oturtulmuştur. İki kol demir kentlerle gövdeye monte edilmiştir. Balköpüğü-beyaz renkli mermer orta ve iri grenlidir. Yer yer kusurludur. Heykel yüzeyi pürüzlüdür.

Heykelin sol bacağı vücut ağırlığını taşırken sağ bacak dizden hafifçe bükülerek oldukça geriye atılmıştır. Bu hareket heykel sahibinin giydiği tuniğin etek kısmının drapelerinin gerilerek düzleşmesine neden olmuştur. Sağ kolun yukarı kaldırıldığı omuz hareketinden kolayca anlaşılırken sol kol da muhtemelen bel hizasında öne uzatılmıştır. Stemmer Schema VIII'ya giren heykel sağ elinde bir mızrak sol elinde ise *parazonium* tutuyor olmalıdır. Heykel en altına tunik giymiştir ve tunik etekleri kasık bölgesinden diz üstüne kadar görünür. Zira tunik üstüne giyilen deri giysinin *pteryges* bantları çok kısadır. Helenistik Form'daki zırhın sol omzuna atılan *paludamentum* boyun etrafından sağ omuzda iğnelenmiştir. Sağ omuzda kısa *pteryges* bantları görülür. Zırhın omuz kenarı ve koltuk altı şua ışını ile bezenmiştir. Sağ omuz üzerinde omuz bandı gözükmez, fakat sağ göğüs üzerinde muhtemelen bir Nike bezemesi mevcuttur. Göğüs ortasındaki gorgo başı dokulu bir aegis üzerindedir. Karın üzerindeki karşılıklı Grifonlardan soldakinin üzeri beneklidir ve grifonlar ön ayaklarını birleştirmişlerdir. Bu karşılıklı grifon oldukça plastik, esnek bir yapıda olup bu özellikleri heykelin genel duruşu ile örtüşmektedir. Grifonların üzerine gelecek şekilde karna dolanan general kuşağı incedir ve ortada düğümlenen uçları aşağı sarkıtılır. Zırh alt kenarı açık bir yay şeklindedir. Zırh altından sarkan *pteryges* bantları çok kısadır ve çentikle işlenmiş serbest hareketli püskül uçları vardır. Uzun tunik hareketli sağ bacak üzerinde gerginlik kazanır. Heykelin ayağında krepidesinin altına giydiği bir çorap bulunur. Ayaktaki krepides yüksek tabanlıdır ve ipleri bilek üzerine kadar çıkar. Heykel düzgün olmayan 10 cm. yükseklikte bir kaide üzerinde durur. Heykelin solunda duran yazıtlı bir Korinth

miğferi heykele destek vazifesi görür. Tepesinde iki bacağın arasına kadar uzanan uzun tüyler ve bir sfenks kabartması bulunan miğferin üzerindeki yazıt heykeltıraşa aittir. Heykelin parçalar halinde işlenmesi erken tarihlemeye neden olan etmenlerden biridir.

Tarihleme: Kuzey Agoranın kuzey kenarında bulunan, hareketli ancak sakin bir duruşa sahip heykel Hallet tarafından bir Roma Cumhuriyeti Generali veya siyasetçisi olarak tanımlanır. Tarihleme için raspa ile gövde üzerinde bırakılan izlerin perdahlanmamış olması dikkate alınarak erken bir tarih önerilmektedir. Zırhlı heykel, Hallet tarafından MÖ 1. yüzyılın sonu veya MS 1. yüzyılın başı gibi bir aralığına tarihlenmişken Smith heykelin bir Roma İç Savaşı sırasında görevli bir Roma Generali olabileceğini önererek Hellett'i destekler. Hallett, heykelin bir arada bulunduğu rahip heykelinin babası olabileceğini öne sürmüştür. Cadario Hallett'in tanım ve tarihlendirmelerine sadık kalarak bu heykeli benzer diğer heykellerle birlikte "Karşılıklı Grifonlu Aphrodisias Grubu" başlığı altında inceler. Laube de eseri Augustus Dönemi "*Düz Zırhlı Tek Sıra Deri Kayışlı*" grup içerinde değerlendirerek Hallet'in tarihlendirmesini ve tanımlamasını desteklemiştir.

Kaynakça: Mellink 1973, 189, Lev. 37, Res. 36; Reynolds 1982, 166, VII Doc. 4; Vermeule 1974, 17-18 No 233A; Hallett 1998, 62-69, Res. 2-11; Smith 2006, 122-24 No 14 Lev. 14-16; Cadario 2004, 241-44, XLVI, 1,2; Laube 2006, No 4, Lev. 49, 1-3; Smith – Lenaghan 2008, 71 vd. Res. 1, 10.

12. Zırhlı Torso **Levha 6, 1**

Vatikan Müzesi, Env. No. Bilinmiyor

Bulunduğu Yer **:** Benevento Traian Takı Yakınları

Ölçüler **:** Y 160 cm.

Tanım: Başı, kolları, ve her iki bileği kaval kemiğinden itibaren eksik olan torso, ince grenli, beyaz renkli bir mermerden imal edilmiştir. Heykelin ağırlığı sol bacağa verilmiş, sağ bacak dizden kırılarak hafifçe öne doğru uzatılmıştır. Sağ kol dirseğe gelmeden kırıktır fakat olasılıkla sağ el bel hizasından kırılarak öne doğru uzanır. Sol kol ise dirsekten kırılarak öne doğru geliyor olmalıdır fakat o da eksiktir. Heykelin sağ omuzu üzerinden bağlanan *paludamentum*, göğüs üzerinden sol omuza atılmış, sol omuzdan da öne doğru sarkıtılmıştır (. *Paludamentum*'un drapeleri yere kadar uzanır. Heykelin sağ göğsünün üzerinde dökümlü elbisesinden anlaşıldığı kadarı ile bir Nike kabartması vardır. Göğsün ortasında bir aegis üzerinde görülen uzun saçlı bir gorgo mevcuttur. Karın bölgesindeki karşılıklı grifonlar Aphrodisias General

Heykeli'nde (**11**) olduğu gibi birbirlerine çok yakındırlar. Boyunları nerdeyse daire biçiminde bükülen grifonların çengel biçimli gagaları, keskin diş sırası şeklinde yeleri vardır. Dokulu kanatlar koltukaltına doğru uzanır. Grifonların üzerinde ince bir kuşak bulunur. Zırhın göbek kısmında bir zafer sancağını taçlandıran Nike kabartması bulunur. Yay formlu zırh alt kenar profilinin altından tek sıra, kısa deri bantlardan oluşan *pteryges* bantları sarkar. *Pteryges* bantları iç içe geçmiştir ve bantların uzunluğu kasık bölgesini geçmez. Uçları çentik izleri ile püsküllendirilen bantların altından dize kadar uzanan tuniğin etekleri görülür. Sağ bacağın yaptığı hareketle gerilen tunik kumaşı sağ bacağın üzerinde kat izleri yapmıştır. Heykelin *paludamentum* kumaşı olasılıkla Aphrodisias General Heykeli'nde olduğu gibi destek olarak kullanılmış olabilir.

Tarihleme: Benevento torsosunun Aphrodisias'dan ithal edildiğini belirten Cadario heykeli *cingulum*'un bağlanışı ve göbek üzerine işlenen kabartmadan yola çıkarak MS 2. yüzyıla tarihlemiştir. Heykelin şematik kompoziyonu böyle bir tarihleme yapmaya imkân vermez. Heykel olasılıkla MS 1. yüzyılın ilk yarısından olmalıdır.

Kaynakça: Hallet 1998, 68, a; Rotili 1986, 31; Rotili 1972, 113-14, Res. 82; Cadario 2004, 358-60, Lev. XLVI, 3.

13. Zırhlı Torso **Levha 6, 3-4**

Milet Müzesi, Env. No. 4720 / Kazı Env. No 2249

Bulunduğu Yer **:** Milet Tiyatrosu

Ölçüler **:** Y 117 cm; G 68 cm; D 37 cm.

Tanım: Heykelin başı, sağ omuz ve kolu, sol kolu, ve bacakları eksik olup, göğüs altından itibaren de yüzey kırıkları vardır. Bu kırklar nedeni ile karın ve etek kısımları ön yüzde belirgin değildir ancak, yan yüzlerde ayrıntılar seçilebilmektedir. Heykelin iri grenli gri renkli mermerden üretilmiştir. Yan yüzlere bakıldığında yüzeysel bir işçiği olduğu görülür.

Heykel muhtemelen Stemmer **IIa** grubuna girer. Sağ baldır üzerindeki bağlantı parçası sağ bacağın vücut ağırlığını taşıdığına işarettir. Helenistik formdaki zırhın bel kısmı daralır. Sol göğüs üzerindeki omuz bandı perçini dikkat çekicidir. Göğüste geniş bir aegis dokusu üzerinde küçük bir gorgon başı bulunur. Karın üst kısmında karşılıklı iki grifon olmalıdır ancak sadece sağdaki grifonun başı belli belirsiz görülür. Bu grifonun gövdesi ve arka bacağı yan yüzde bellidir. Yan yüzde

grifonların üzerinden bağlanan kalınca kuşak görülmektedir. *Pteryges* rozetleri yoktur ve görünen *pteryges* bantları çok kısadır. Deri bantların altından aşağı inen tunik eteği ise oldukça uzundur. *Paludamentum* oldukça kalın, ağır bir kumaştandır ve göğüs üzerinde büyük drapeler yapmıştır.

Tarihleme: Hekler, torsoyu MS 2. yüzyılın Helenistik tipte üretilen heykelleri arasında anar ve Milet Tiyatrosu'nda bulunmuş olan Berlin Torsosu (**21**) ile birlikte Milet Tiyatrosunun inşa süreci ile ilişkilendirir. Hekler bu heykellerin imparatorluk ailesinden portreler taşıması gerektiğini de vurgular. Vermeule torsoyu Antoninler Dönemi *Helenistik Tip Zırhlar* içerisinde değerlendirerek, kalitesiz bir örnek olarak anar ve bu tip zırhlı heykellerin Ephesos'da olabilmesinin beklenebileceğini söyler. Vermeule bu tip heykellerin özellikle Marcus Aurelius ve Lucius Verus için dikildiğini ve olasılıkla Lucius Verus'un Parth Seferi ile ilişkili olması gerektiğini savunur. Stemmer'de eseri Antoninler dönemi eserleri arasında gösterir. Bol, heykelin Marcus Aurelius veya Commodus' ait olması gerektiğini önerirken olasılıkla MS 2. yüzyılın 70'li yıllarında üretilmiş olduğunu belirtir.

Kaynakça: Hekler 1919, 238, No. 3; Vermeule 1959/60, 61, No. 234; Kleiner 1970, 18; Stemmer 1978, 39, dn.108; Vermeule 1980, No. 271A, 24-25; Koppel 1985, 29 ve dn.67; Bol 2011, 123, 144, VII.1.22, Lev. 64.

14. Zırhlı Torso **Levha 6, 2**

Hierapolis Müzesi (Bahçe), Env. No. Bilinmiyor

Bulunduğu Yer **:** Apollonia (Phrygia)

Ölçüler **:** Y 115 cm; G 74 cm.

Tanım: Heykelin başı, kolları ve bacakları eksiktir. Yüzeyi yoğun biçimde tahrip olmuştur. Baş kısmı bir portre yerleştirilecek şekilde boş bırakılmıştır. Beyaz-krem rengi ince grenli mermerden üretilmiştir. Heykelin ağırlığı sol bacağa verilmiş, sağ bacak hafif öne doğru uzatılmıştır. Sağ kol yukarı doğru kaldırılmış, sol kol ise bel hizasında öne uzatılmış olmalıdır. *Paludamentum* sağ omuz üzerinde bağlanarak göğüs üzerinden sol omuza toplanarak, sol omuzdan öne ve yana doğru sarkıtılmıştır. Göğsün ortasında küçük bir aegis üzerindeki gorgo başı seçilebilmektedir. Karın bölgesinde karşılıklı grifonlar birbirlerine yakın ve vakur duruşludurlar. Grifonların üzerinden bağlanan kuşak incedir. Heykelin zırh alt kenar profili yay formundadır ve *pteryges* rozeti yoktur. Zırh alt kenarından sarkan *pteryges* bantları çok kısadır ve iç

içe geçmişlerdir. Bantların altından dize kadar uzandığı anlaşılan tuniğin etek kısmı uzndur ve düzdür.

Tarihleme: Torso stilistik olarak Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin erken örneklerinden biridir ve MS 1. yüzyıla tarihlenmesi mümkündür. Grifon şablonu ve zırh alt kenar profilinin açısı Aphrodisias General Heykeli'ne (**11**) çok yakın benzerlik gösterir.

Kaynakça: Yayımlanmamış.

15. Tralleis Nero Heykeli **Levha 7, 1-2**

İstanbul Arkeoloji Müzesi, Env. No. 506T

Bulunduğu Yer **:** Germencik – Ömerbeyli, Tralleis (?)

Ölçüler **:** Y 213 cm; G 70 cm; D 53 cm; Kaide: 65x60cm; Y 13.5 cm.

Tanım: Heykelin başı, gırtlak hizasından, kuvvetle muhtemel "*Damnatio Memoriae*" nedeniyle, kırılmıştır. Sağ kol omuz kısmından itibaren, sol kol ise dirsekten itibaren eksiktir. Sağ kolun omuza monte edileceği soket deliği omuz bölümünde mevcuttur. Heykelin dökülmeye yüz tutmuş sağ yüzeyinin belirli bir sure açık havaya maruz kaldığı anlaşılmaktadır. İnce grenli, krem-beyaz renkli bir mermerden üretilen heykelin *pteryges* bant uçlarındaki matkap işçiliği dikkat çekicidir.

Oldukça esnek bir ponderasyon içerisindeki heykelin ağırlığı sağ bacağa verilmiştir. Sol bacak geriye doğru uzatılmıştır. Sağ omuz hareketinden ve sağ kolun monteli oluşundan heykelin bu kolun yukarıya kaldırılmış olduğunu söylemek güç değildir. Sol kol dirsekten öne kırılmış ve sırttan öne alınan *paludamentum*'un drapelerini taşımaktadır. Sağ omuz üzerinde bir broş yardımı ile tutturulan *paludamentum*, göğsün bir kısmını da kapatarak pelerine biçiminde boyna bağlanmış ve *paludamentum* sırta atılmıştır (Stemmer Schema **II**). Omuzlardan deri bir kayışla birbirine tutturulan zırh hafif kaslı ancak esnek bir vücut formundadır. Zırh yakası yuvarlaktır ve boynu açık bırakacak biçimde daire yakalıdır. Sağ omuz bandı üzerinde dökülmelere rağmen bir yıldırım demeti kabartmasının varlığından söz etmek mümkündür. Sağ omuz bandı *paludamentum* altından bir kısmı görünen sol omuz bandına göre yıpranmış olduğundan alçaktır. Omuz batlarını zırh üzerine perçinleyen aplik yarım daire formlu bir perçin parçasıdır. Büyük bir kısmı

paludamentum altında kalsa da zırh göğsü üzerinde aegis üzerinde küçük bir gorgo başından oluşan bir kabartma olduğu anlaşılabilmektedir. Oldukça dinamik, vakur ve saldırgan formdaki grifonlar yelelerinden birbirlerine dokunacak kadar yakındırlar. Grifonların yüksek kanatları zırhın göğsü üzerine kadar çıkmakla birlikte, kanatlar da dokulu biçimde işlenmişlerdir. Ancak bu işçiliğin kaliteli olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Zırh plakaları kalın bir general kuşağı ile sıkı bir biçimde sarılmıştır. Zırh alt kanrı çanak formundadır. Zırh levhasının altından sarkan *pteryges* rozetleri alçak kabartma şeklinde süslenmiştir. Rozetler üzerinde soldan sağa; çiçek, yıldız, çiçek, yıldız, çiçek, yıldız, çiçek motifleri bulunur. *Pterygeslerin* altından uçları püsküllü, koruyucu deri kayışlar aşağıya doğru sarkıtılmıştır. Hareketsiz kayışlar iç içedir ve kısadır. Bunun da altında içe giyilen tuniğin uzun etekleri görülür. Hareketli sol bacak üzerindeki kısmı gerilen tunik kalın bir kumaştandır. Ayaklarda bileklerin üstüne kadar gelen kayışlarla bağlanmış calceus patricius vardır. Heykelin dengesinin sağlanması için sağ ayağın arkasına bir bereket boynuzu yapılmıştır ancak olasılıkla bir hata nedeni ile bacağın arkasına yerleştirilen bereket boynuzu heykele bakıldığında görünmemektedir[831]. Heykelin yüzeyinde boya kalıntılarından bahsedildiyse de günümüzde boya kalıntılarını görmek mümkün gözükmemektedir. Vermeule heykelin zırh kısmının altın tunik kısmının ise pembe renkli olduğunu belirtmektedir.

Daire biçimli kaide üzerinde iki satır yazıt yer alır:

ΝέρωναΚλαύδιονΘεοῦ	*Tanrı Kladius Nero*
ΚλαυδίουΚαίσαροςυἱόν	*Caesar Kladius'un Oğlu*

Tarihleme: Kaidesindeki yazıt sayesinde İmparator Nero'ya ait olduğu bilinen heykel Tralleis'te bulunmuştur. Grifonlu zırh ikonografisi taşıyan en erken örneklerden biridir. Vermeule eseri Roma Zırhlı heykellerinin Batı Anadolu'daki gelişiminin anlaşılması bakımından kilit öneme sahip olduğunu ifade eder. Zira Vermeule bu heykelin Fogg Traianı'ndan önce bilinen Doryphoros duruşlu üç heykelden biri olduğunu savunur[832]. Özgan heykelin Tralleis kökenli olup olmadığı

[831] Benzer bir bereket boynuzu Milet Güney Pazar Kapısı'nda bulunan Diomedes Tipi çıplak heykelin sağ bacağının yanınada yapılmıştır ancak Milet Heykeli'nin bereket boynuzu oldukça yüzeysel ve kalitesizdir. Bu durum Milet'te bulunan Prokonnesos Tipi heykeltıraşlık eserlerinin Aphrodisias Atölyesi'ni kopyaladığına ilişkin önemli bir kanıttır. Bkz. Bol 2011, No IV.2, Taf. 29 a-b.
[832] Diğer heykeller Prima Porta ve Sabratha'da bulunmuş Vespasian veya Titus heykelidir.

yönündeki tereddüt nedeniyle heykeli çalışmasının kapsamına dâhil etmemiştir[833]. Bununla birlikte O. Bingöl'ün Germencik'teki yerel halkla yaptığı görüşmelerde aldığı bilgi doğrultusunda heykelin Tralleis kökenli olduğu konusunda kesin bir yargıya varmak mümkündür[834]. Tralleis Nero heykelini güncel bir buluntu olarak kabul edebileceğimiz Aphrodisias Sebasteionu'ndaki Nero ve Agrippina kabartması ile karşılaştırmak yerinde olacaktır. Burada Agrippina tahta çıkan oğlunu bir meşe tacı ile onurlandırmaktadır. Smith bu kabartmanın Nero'nun tahta çıkışı ile ilgili olduğunu savunarak bu rölyefin tarihlemesini MS 54 olarak önermiştir. Aphrodisias Sebasteionu kabartmasındaki Nero'nun (**16**) Tralleis Nero heykeline oranla daha durağan olduğunu söylemek mümkündür. Tralleis heykeli daha kaslı ve dinamik bir ifade içerisinde iken Aphrodisias kabartması daha statiktir. Bununla birlikte her iki yontunun zırh, *paludamentum* ve *pteryges* rozetlerindeki benzerlikleri dikkat çekicidir. Bu da akla Smith'in Aphrodisias Sebasteionu kuzey portikosu kabartmalarının merkezi idarenin bir sanat programı tasarrufu olduğu yönündeki görüşünün Anadolu'daki heykel programları için de geçerli olması gerektiğini akla getirmektedir. Bu durumda Tralleis kökenli Nero heykeli Nero'nun yönetime geldiği MS 50'li yıllara tarihlenmesi mümkün gözükmekle birlikte, büyük olasılıkla bu heykel tipinin Iulius Claudiuslar Dönemi boyunca merkezi idarenin belirlediği bir şablona göre Tralleis heykel atölyelerinde üretilmiş bir heykel olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.Heykelin zırhlı olduğu dikkate alınırsa olasılıkla Nero'nun tahta geçer geçmez karşı karşıya geldiği Parth Ayaklanması'nın atlatılmasının ardından olasılıkla MS 58 yılı tarihleme için uygun gözükmektedir.

Kaynakça: Hanfmann – Vermeule 1957, 232; Mancini 1911, 182, No 22; Mendel 1912/14, No 584; Muthmann 1951, 50 vd., 211, Lev. 8; Goethert 1935, 137, Lev. 52; Vermeule 1959/60, 43, No 76, Lev. VII, Res. 23; Niemeyer 1968, 92, No 37, Res. 37, 1; Stemmer 1978, 17, dn. 62; Sperti 1990, 41, dn. 31, Res.31; Vermeule 1980, 63, Res. 24; Bergmann 1998, 153-55, Res. 2, Lev. 30, 3; Cadario 2004, 184, 366-68, Lev. XXV 4.

16. Aphrodisias Sebasteionu Nero Kabartması **Levha 7, 3-4; 32, 1**

Bulunduğu Yer **:** Aphrodisias Sebasteionu

Ölçüler **:** Y 172 cm; G 142,5 cm; D. 37.5[835]

[833] Ramazan ÖZGAN ile kişisel görüşme. 20.10.2012
[834] Bu bilgi paylaşımı için Sayın Bingöl'e şükranlarımı sunarım.
[835] Ölçüler Panelin ölçüleridir.

Tanım: Yüksek kabartma panel rölyefi olan heykelin sağ ve sol elleri eksiktir. Başındaki çelenkte de kırılmalar mevcuttur. Yer yer murç izleri görüldüğü gibi gövdenin büyük bir kısmı zımparalanmıştır. Beyaz-gri renkli, ince grenli bir mermerden üretilmiştir.

Annesi Agrippa tarafından defne tacı ile taçlandırılan Nero'nun vücudu düzken, başı 45 derece kadar soluna döndürülmüştür. Sağ kolu aşağı sarkmış, sol kolu bel hizasından kırılarak öne uzatılmıştır. Muhtemelen sağ kolunda bir miğfer sol elinde ise bir *parazonium* olmalıdır[836]. Yontunun sağ bacağı ağırlığı taşır biçimde resmedilmişken, sol bacağı yana doğru serbest pozisyondadır. Sağ omuzu üzerinde bir broş yardımı ile bağlanan *paludamentum*, göğüs üzerini de kapatarak sırta iner (Stemmer Schema **II**). Zırh açık yuvarlak yakalıdır. Zırh omuzlarında bant görülmez ancak zırhın karın bölgesine bir *cingulum* bağlanarak ön ve arka zırh plakları birbirine bağlanmıştır. Zırh üzerinde herhangi bir bezeme yoktur. Göbek üzerinde düğümlenen *cingulum*'un hemen altına göbek deliği işlenmiştir. Zırh alt kenarının kalınlaştırılan profili yay biçimlidir. Zırhın hemen altından sarkan *pteryges* rozetleri alçak kabartmalıdır. Rozetler üzerine çiçek ve rozet motifleri sırası ile bezenmiştir. *Pteryges* rozetlerinin altından aşağı sarkan bantlar tek sıradır. Hareketsiz, kalın bant sırası kısa kayışlardan oluşur. Bantların uçları verev çentiklerle burgu şekline getirilmeye çalışılmıştır. *Pteryges* bantlarının altından sarkan tunik uzundur ve sol bacak üzerinde gerilmiştir. Nero'nun ayaklarında calceus*patricius* vardır. Sağ bacağın yanındaki destek niteliğindeki Korinth miğferi kabartma şeklinde işlenmiştir.
Tarihleme: Smith ikonografik içerik ve portre özellikleri nedeni ile Nero'nun tahta çıkış yılı olan MS 54 olarak önermiştir. Cadario kabartmanın Parth Savaşı'ndaki bir galibiyet sonrası dikilmiş olması gerektiğini önerir. Nero'nun kabartma panelde zırhlı olarak yontulması ve Agrippina tarafından taçlandırılması genç imparatorun savaş sonrasında onurlandırılması ve muzaffer komutan olarak betimlenmesini çağrıştırmaktadır. Bu nedenle yontu imparatorun tahta çıkışı ile değil, tahta çıkışıyla birlikte patlak veren Parth Savaşı'nda kazanılan bir zaferden sonra, olasılıkla MS 58'de Armenia'nın başkenti Artaxata'nın ele geçirilmesi sonrasında[837] dikilmiş olmalıdır. Yontunun hemen hemen tüm unsurları ile Tralleis Nero Heykeli (**15**) ile olan yakın benzerliği dikkate değerdir.

[836] Smith bir küre olması gerektiğini savunur. Bkz. Smith 1987, 128-30.
[837] Tacitus, Annales XIII. 40.

Kaynakça: Erim 1986, Res. 4a, 21a, 32a (başlar), 122b (panel); Smith 1987, 128-30, Lev. XXIV-XXVI; Sperti 1990, 40-41, dn. 25; Rose 1997, 164-69, Cat. 105; Cadario 2004, 184-5, 366-70, Lev. XXV 5; Ilgım 2008, 20-1.

17. Zırhlı Dioskur Kabartması (1) **Levha 8, 1**

Aphrodisias Müzesi, Env. No. Bilinmiyor

Bulunduğu Yer : Sebasteion- Güney Yapı Üçüncü Kat

Ölçüler : Bilinmiyor.

Tanım: Kabartma Aphrodisias Sebasteionu'nun güney yapısının üçüncü kat kabartmalarından biridir. Diğer yöndeki Dioskur kabartması ile arasında bir Nike tarafından taçlandırlan *tropaeum*'un yanında duran çıplak Augustus bulunur. Kabartma birçok parçanın birleştirilmesi ile oluşturulduysa da arka panelin bir kısmı zırhlı Dioskur'un alın ve burun kısmının büyük bir bölümü, göğsünüm ortası ile yelesinden tuttuğu atın sağ bacağı ve ağız kısmı eksiktir. Kabartma ince grenli, beyaz renkli Aphrodisias mermerinden üretilmiştir

Klasik bir zırh içerisindeki Dioskur figürünün vücut ağırlığı sol bacağa verilmiş, sağ bacak hafifçe öne açılmıştır. Sağ kol vücudun yanına indirilmiştir ve elde bir kargı bulunmaktadır. Heykel sol eli ile sol yanında duran atın yelesini kavramış, onu zapt etmiş biçimde resmedilmiştir. Yontunun sağ omuzundan bir broş yardımı ile bağlanan *paludamentum* göğüs üzerinden de geçerek sol omuz üzerinden aşağı sarkar (Stemmer Schema **V**).

Zırhlı figürün göğsünde bukleli saçlı gorgo başı dikkati çeker. Bunun hemen altında da karşılıklı iki grifon karın üzerine yerleştirilmiştir. Bir *cingulum* yardımı ile zırh plakları birbirine bağlanmıştır. Tek sıra *pteryges* rozet sırası küçük dilimlerden oluşur. Bunların hemen altındaki deri bantlar kısadır. Deri koruyucu giysinin altına giyilen uzun tunik dizlere kadar uzanır. Ayakkabı olarak *calceus patricius* kullanılmıştır.

Tarihleme: Kabartma Sebasteion'un inşa süreci olan MS 20-60 tarihlerine verilir.

Kaynakça: Ilgım 2008, 40-1.

18. Zırhlı Dioskur Kabartması (2) **Levha 8, 2**

Aphrodisias Müzesi, Env. No. Bilinmiyor

Bulunduğu Yer : Sebasteion- Güney Yapı Üçüncü Kat

Ölçüler : Bilinmiyor.

Tanım: Kabartma Aphrodisias Sebasteionu'nun güney yapısının üçüncü kat kabartmalarından biridir. Diğer yöndeki Dioskur kabartması ile arasında bir Nike tarafından taçlandırlan *tropaeum*'un yanında duran çıplak Augustus bulunur. Diğer Dioskur kabartmasına göre daha sağlamdır. Başının alın ve saç kısmı ve burnu eksiktir. Sol kol ve bacaklarda bazı kırıklar olsa da bunlar yapıştırılmış durumdadır. Kabartma ince grenli, beyaz Aphrodisias mermerinden üretilmiştir

Klasik bir zırh içerisindeki Dioskur figürünün vücut ağırlığı sağ bacağa verilmiş, sol bacak hafifçe öne açılmıştır. Sol kol vücudun yanına indirilmiştir ve elde bir kargı bulunmaktadır. Heykel sağ eli ile sağ yanında duran atın yelesini ve yularını kavramış, onu zapt etmiş biçimde resmedilmiştir. Yontunun sağ omuzundan bir broş yardımı ile bağlanan *paludamentum* göğüs üzerinden de geçerek sol omuz üzerinden aşağı sarkar (Stemmer Schema **VIII**). Zırh bezemeleri ve teknik detayları (**17**) ile aynıdır.

Tarihleme: MS 20–60.

Kaynakça: Ilgım 2008, 36-7.

19. Zırhlı Aeneas Kabartması **Levha 8, 3**

Aphrodisias Müzesi, Env. No. Bilinmiyor

Bulunduğu Yer : Sebasteion- Güney Yapı İkinci Kat

Ölçüler : Bilinmiyor.

Tanım: Kabartma Aphrodisias Sebasteionu'nun güney yapısının ikinci kat kabartmalarından biridir. Kabartma heykelin sağ eli, sağ ayağı ve sol ayağının bir kısmı eksiktir. Kırık bacak parçaları ve sağ dirsek kabartmaya monte edilmiştir. Kabartma ince grenli, beyaz Aphrodisias mermerinden üretilmiştir.

Hareketli bir şekilde tasvir edilen Aeneas Helenistik Tipte bir zırh giymektedir. Sol eli ile sol omuzunda taşıdığı babasını tutar. Sağ eli ise oğlu Iulus'u çekiştirmektedir. Heykelin vücudu soluna doğru hareketli iken baş geriye döndürülmüş ve oğlunu tutmaktadır. Zırh her ne kadar Helenistik tipte olsa da form

ve üslup açısından Klasik Tip zırhlara benzer. Zırhın omuzlarında abartılı şekilde büyük omuz bantları yer alır. Bunların özellikle perçin halkaları çok büyüktür. Karın üzeri bezemesizdir ve karna babağlanan *cingulum* çok ince bir kuşak şeklinde işlenmiştir. Zırh alt kenarı çanakprofillidir. *Pteryges* bantları iç içe ve yana dönmüş işlenmiştir. Bu durum kabartma üzerinde bir ışık-gölge uygulaması olduğunu akla getirir. Alta giyilen tunik uzun ve hareketlidir. Dize kadar uzanır. Aeneas'ın ayağında *calceus patricius* vardır.

Tarihleme: MS. 20–60.

Kaynakça: Ilgım 2008, 36–7.

20. Zırhlı Roma Kabartması **Levha 8, 4**

Aphrodisias Müzesi, Env. No Bilinmiyor

Bulunduğu Yer **:** Aphrodisias Sebasteionu

Ölçüler **:** Bilinmiyor.

Tanım: Kabartma Aphrodisias Sebasteionu kabartma panellerinde yer almaktadır. Nerdeyse üç boyutlu olan kabartma arkasında duran düz bir fon üzerinde yer alır. Tanrıçanın sol göğsünde bir parça ve ayak uçları eksiktir. Baş boyundan, sağ el bilekten, gövde göğüsten kırıktır ve onarılmıştır. İnce grenli, beyaz-balköpüğü rengindeki heykelin bezemeleri alçak bir kabartma üslubu ile yapılmıştır.

Tanrıça Roma olarak karşımızda duran bu kabartma muhtemelen üretim esnasında ortaya çıkan bir sorunun ürünüdür, zira tanrıçanın zırhlı bir erkeğe yahut bir imparator olarak tasviri pek karşımıza çıkmaz. Kabartmayı Sebasteion ile tarihlemek doğaldır ancak özellikle portenin yeniden işlenmiş olma ihtimali de unutulmamalıdır. Kabartma Stemmer **IIa** formunda olsa da sol kolun büyük gösterilmesi ve bu bölgedeki heykeltıraşlığın kabalığı dikkati çeker. Klasik formdaki zırhta omuz bantları ve perçinler görülmez. Göğüsteki aegisli gorgo küçük ve kabadır. Karşılıklı grifonlar dört yak üzerindedirler ve birbirlerine çok yakındırlar. Karna bağlanan kuşak kalıncadır ve düğümün arkasından aşağıya sarkar. Kuşağın ucu uzun püsküllüdür. Zırh alt kenar formu yarım daire şekillidir. Tek sıra *pteryges* rozetleri bezemesiz ve küçüktür. Tek sıra deri bant uzundur. Bunun altındaki tunik etekleri de dizin üstündedir. İnce paludamentun Roma'nın soluna toplanmıştır. Bacaklar ve ayaklar kaba bırakılmıştır. Tanrıçanın sağında duran destek, kalkana

dayanmış çıplak bir esirdir. Yüzü tanrıçaya dönük, sakallı erkek figürün hemen sırtında Roma'nın sağ eli ile tutmuş olması gereken mızrağın sapı görülür. Oldukça kaslı belirtilen esir diz çökmüş vaziyettedir. Onunda bacak kısmı kaba işlenmiştir. Tanrıça Roma sol eli ile yerde duran bir kalkanı tutmaktadır fakat bu kalkan da şekil verildikten sonra kaba halde bırakılmıştır.

Tarihleme: Zırhlı Roma yontusu ilginç tipolojisi ve barındırdığı farklılıklarla dikkate değer bir eserdir. Yontuyu Sebasteion'un yapım süreci içerisinde değişimler geçirmiş olarak kabul etmek mümkün ve olasılıkla MS 50–60 yılları arasına tarihlemek olasıdır.

Kaynakça: Rose 2005, 5-6, Res. 6; Ilgım 2008, 68-9.

21. Zırhlı Torso **Levha 9, 1**

Berlin Müzesi, Env. No. Sk 1590

Bulunduğu Yer **:** Milet Tiyatrosu

Ölçüler **:** Y 149 cm.

Tanım: Başı, sağ kolu ve sol kolunun büyük bir kısmı ile baldırdan aşağı bacakları eksik olan heykel sağlam bölümlerinin yüzeylerinde kırık ve dökülmeler mevcuttur. Beyaz ince grenli mermerden üretilmiştir. Kaliteli bir işçilik gösteren heykelin zırh yüzeyi güzelce zımparalanmış, *pteryges* bantlarının püskül işçiliğinde çentikler oluşturulmuştur.

Heykelin vücut ağırlığı sol bacak üzerindedir. Sağ bacak hafif öne uzatılmış, bu hareketle vücut üzerine giyilen tunik kumaşı gerilmiştir. Heykelin sol kolu vücuda dikey olarak aşağı bırakılmış, sağ kol ise yukarı doğru kaldırılmıştır. Heykelin omuzlarına aldığı *paludamentum* sağ omuz üzerinde bir fibula/broş ile bağlanmış, boynu çevreleyip, sol omuzu örterek sırta ve sol kolun üzerinden aşağıya doğru sarkıtılmıştır (Stemmer Schema VIII). Zırhın sağ koltuk altı bölgesinde şua motifi şeklindeki bezeme dikkat çeker. Sağ göğsün üst bölümünde yer alan Nike figürünün ön yarısı *paludamentum* kumaşı ile kapatılmıştır. *Paludamentum*'un sarkan yakası yakasının hemen bitiminde, göğüs üzerinde, aegis üzerindeki gorgo başı yer alır. Bunun hemen altındaki karşılıklı grifonlar birbirlerine çok yakın ve vakur bir poz halindedirler. General kuşağı tam bu grifonların üzerine gelecek şekilde iki kat bağlanmış ve önde düğümlenerek uçları yandan aşağıya doğru sarkıtılmıştır. Zırh alt kenarı açık bir yay biçimindedir. *Pteryges* rozetleri yoktur. İki sıra *pteryges* bantları

kısa, kalın ve hacimlidir. Alta giyilen tunik uzun eteklidir ve sabit bacağın üzerinde derin drapeler yapar.

Tarihleme: Hekler, torsoyu MS 2. yüzyılın Helenistik tipte üretilen heykelleri arasında anar ve Milet Tiyatrosu'nda bulunmuş olan diğer torso (**13**) ile birlikte tiyatronun inşa süreci ile ilişkilendirir (MS 125-150). Hekler bu heykellerin imparatorluk ailesinden portreler taşıması gerektiğini de vurgular. Vermeule Antoninler Dönemi Helenistik Tip zırhlı heykelleri arasında analiz ettiği heykelin tarihlenmesi konusunda Hekler ile mutabıktır. Stemmer torsoyu *paludamentum* pozisyonu bakımından şematik olarak değerlendirerek bir grup başka heykeller ile doğu kökenli olarak addeder. Bol bu heykeli de tiyatroda bulunmuş diğer heykeller gibi tiyatronun inşa süreci içerisinde ve olasılıkla MS 2. yüzyılın 70'li yılları ile ilişkilendirir. Cadario da olasılıkla daha önce yapılan tespitlerden etkilenerek heykelleri MS 2. yüzyıl yontuları arasında anmıştır. Heykelin şablon, stil ve teknik özellikleri dikkate alındığında Aphrodisias Tipi heykellerin MS 1. yüzyıl heykelleri arasında yer alır.

Kaynakça: Hekler 1919, 238-9, No. 4, Res. 166; Vermeule 1959/60, 61, No 235; Stemmer 1978, 101, dn. 283; Strocka 1981, 14 dn. 38; Koppel 1985, 29 ve dn. 67; Cadario 2004, 361-2, Lev. XLVII 2; Bol 2011, 144-5, VII.1.23; Lev. 65.

22. Pola Torsosu **Levha 9, 2**

Pola Müzesi (Hırvatistan), Env. No. bilinmiyor

Bulunduğu Yer **:** Monte Zaro Tiyatrosu (Pola)

Ölçüler **:** Bilinmiyor

Tanım: Başı, kolları ve bacakları kırıktır. Beyaz renkli ince grenli mermerden üretilmiştir. Heykelin ağırlığı sol bacağa verilmiş, sağ bacak dizden kırılarak hafifçe öne uzatılmıştır. Omuzun hareketinden sağ kolun yukarı kaldırıldığı, sol kolun ise dirsekten kırılarak öne uzatıldığı anlaşılır. Baş heykele bitişiktir. Sağ omuz üzerinde bir fibula yardımı ile bağlanan *paludamentum* göğüs üzerinde sol omuza toplanır ve buradan yana ve öne doğru sarkıtılır. Heykelin göğsünde aegis üzerinde küçük bir gorgo başı bulunur. Karşılıklı grifonlar Aphrodisias Tipi zırhlı heykellere özgüdür (Bkz. Kat. No **11, 15, 21**). Grifonların üzerinden zırh levhalarının bağlandığı general kuşağı incedir. Yay formlu zırh alt kenar profilini altından iki sıra *pteryges* bandı sarkar. İlk sıra uzun, ikinci sıra kısadır. İç içe geçmiş bantların uçları Tralleis Nero

Heykeli'ndekine benzer şekilde (Bkz. **15**) matkapla delinmiştir. *Pteryges* bantlarının hemen altından sarkan tunik eteği hareketli sağ bacak üzerinde gerginken, sol bacak hizasından hareketlenmiştir.

Tarihleme: Fisher heykeli Antoninler Dönemi'ne tarihlemiştir. Hallett heykelin Aphrodisias'tan ihraç edildiğini önermekle birlikte tarihleme konusunda yorum yapmaz. Cadario heykelin MS 1. yüzyılın ikinci yarısında tamamlanan tiyatroda bulunmasına rağmen stilistik nedenlerden dolayı Antoninler Dönemi'ne tarihlemeyi uygun bulur. Heykelin stilistik özellikleri tiyatronun inşa süreci ile paralellik göstermektedir ve olasılıkla Domitian'ın MS 86-88 yıllarında gerçekleşen Dacia Seferi'nden sonra Tiyatro'ya dikilmiş olmalıdır.

Kaynakça: Hekler 1919, 24041, No 10, Res. 169; Fisher 1996, 168, dn. 996, 170, Lev. 44b; Fuchs 1987, 109; Vermeule 1959/60, 61-62, No 236; Hallett 1998, 68; Cadario 2004, 359-60, Lev. XLVI 4.

23. Celsus Kütüphanesi Heykeli **Levha 9, 3-4**

İstanbul Arkeoloji Müzesi, Env. No 2453

Bulunduğu Yer **:** Ephesos Celsus Kütüphanesi

Ölçüler **:** Y 242 cm.

Tanım: Ephesos Kütüphane Binası'nda bulunan heykelin sağ omuz ve kolu eksik olup, göğsünün sol tarafı da sonradan gövdeye birleştirilmiştir. Başta boyun altından kırılmış daha sonradan heykele monte edilmiştir. Heykelin üzerinde yükseldiği dairesel kaide de 3 parçadır ve birleştirilmiştir. Heykelin ağırlığı sol bacağa verilmiş, sağ bacak yana açılmıştır. Kırık olan sağ kol yukarı kaldırılmış olmalıdr. Sol kol bel hizasında öne doğru uzanmış vaziyettedir ve elinde bir *parazonium* tutmaktadır. Heykelin başı kırılıp yeniden onarılmasına rağmen rotasyonun doğru verildiği kabul edilebilir. Bu hali ile heykel başını kendi sağına çevirmiştir ve uzaklara doğru bakan pathetik bir ifade kazanmıştır. Boynu sarıp sol omuz üzerinden aşağı sarkan paludamnetum sol ayak kenarındaki miğferin üzerine düşer. Zırh üzerindeki sağ omuz badı belli belirsizdir. Göğüs üzerinde küçük bir gorgo başı vardır. Üst karın üzerindeki karşılıklı grifonlar birbirlerine çok yakındırlar ve vakur bir duruşları vardır. Bunların üzerine dolanan general kuşağı çok kalın değildir Zırh alt kenar formu geniş açılı bir yay şeklindedir. Zırk kenarının altındaki *pteryges* rozetleri üst üste iki sıradır ama altta kalan sıranın rozetleri bezemesizdir. Rozetlerin hemen altından sarkan *pteryges* bantları tek sıradır ve hareketsizdirler. Zırhın altına giyilen

tunik uzundur ve hareketli kıvrımları vardır. Tunik kumaşının sağ bacağın yana hareketi ile gerildiği görülür. Heyekel ince bir deriden bot giymektedir. Heykelin sol ayak yanındaki miğfer sol bacak ve *paludamentum* ile birleşiktir ve böylece destek niteliği görür.

Tarihleme: Heykel portresinin Hadrian portreleri ile olan yakın benzerliğine İnan dikkat çekmiştir. İnan zırh özelliklerinin de bu tarih ile bağdaştığını söyler. İnan Kiel'e dayanarak heykelin buluntu yeri olan Celsus Kütüphanesi'ne MS 125'ten önce hiçbir heykelin dikilmediğine dikkat çeker. Vermeule heykeli Tiberius Iulius Celsus Polemaeanus olarak tanımlar ve olasılıkla MS 127'den önce dikilmiş olması gerektiğini savunur. Stemmer eseri Schema **VIII'** sokar ve bu eseri bu tipteki anatiplerin bir doğu taklidinin olduğunu öne sürerek, ikonografik olarak heykeli Antoninler Dönemine tarihler. Cadario, Ephesos Heykeli'nin Aquila'nın ölümünden sonra, olasılıkla bir yeğeni tarafından MS 143/144 yıllarında dikilmiş olabileceğini önerir. Strocka portre başın MS 5. yüzyılda yeniden yontulduğunu belirtmekle birlikte heykelin Tiberius Iulius Aquila Polemaeanus'a ait olduğunu savunur. Heykelin *pteryges* bant kompozisyonu ve kaidesi üzerinde yer alan miğfer MS 2. yüzyıldaki hiçbir heykelde görülmez. Bununla birlikte bir generale tanrısal atribütler barındıran bir zırh giydirilmesi problemi gözükmektedir. Heykelin olasılıkla Flaviuslar Hanedanı'ndan bir imparatoru temsil ediyor olmalıdır.

Kaynakça: Heberdey 1905, Mendel 1912/14, 584 Nr. 1373; Goethert 1935, 137; Eichler 1953, 57 vd.Res. 101; Vermeule 1959/60, 58 Nr. 208 Lev. XVIII, 53; İnan – Rosenbaum 1966, Nr. 144, Lev. 83.2, 84. 1-2; Stemmer 1978, 101, VIII 6, Lev. 70,3; Cadario 2004, 363-64; Strocka 2013, 597 vd. Res. 1-4.

24. Zırhlı Heykel **Levha 10, 1**

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi, Env. No bilinmiyor

Bulunduğu Yer **:** Halikarnassos Körfezi

Ölçüler **:** Y 213 cm.

Tanım: Heykelin başı, kolları ile sağ diz kısmı eksiktir. Heykelin yüzeyi büyük oranda tahrip olmuş, dökülmüştür. İri grenli, krem-beyaz renkli bir mermerden üretilen heykel muhtemelen bulunduğu iklim şartları nedeni ile yüzeysel plastik detaylarını neredeyse tamamen kaybetmiştir. Heykelin ağırlığı sol bacağına verilmiş, sağ bacak hafif yana doğru uzatılmıştır. Heykelin sol kolu vücuduna paralel olarak aşağı sarkıp, bel hizasında öne doğru kaldırıldığı sol bel üzerindeki soket

deliklerinden anlaşılmakta olup sağ omuzun hareketinden bu kolun yukarı kaldırıldığını tahmin etmek güç olmaz. Heykelin üzerinde sağ omzundan bağlanarak göğsün bir kısmını, sol omuzun ise tamamını kapatan bir *paludamentum* vardır. *Paludamentum* vücudun solundan aşağı doğru sarkar (Stemmer Schema VIIa). Metal zırh klasik formdadır. Zırhın göğüs ikonografisi konusunda bir şey söylemek mümkün değildir. Zırh alt kenarı yay biçimlidir. Tek sıra *pteryges* rozetleri küçük birer daire biçimindedir fakat tanımlama yapmak mümkün değildir. Tek sıra *pteryges* bandı hareketsiz durmaktadır ancak bantların ortasındaki kalınlıktan, ortadaki bant üzerinde bir figür veya süsleme olabileceği akla gelir. Heykelin sol ayağında aslan başlı bir askeri bot giymesi kuvvetle muhtemeldir. Bununla birlikte sol ayağın hemen yanındaki üçgen formlu kütle yüksek ihtimalle miğfer şeklinde bir destek olmalıdır.

Tarihleme: 1797'de denizde bulunarak Bodrum Kalesi'ne yerleştirilen heykel o tarihten buyana aynı yerde korunmaktadır. Yıpranmasının nedenlerinin başında da bu durum gelir. Vermeule eseri Geç Antoninler veya Severuslar Dönemi tarihlemeyi uygun bulur ve heykelin muhtemelen Marcus Aurelis veya Septimius Severus adına dikilen heykel gruplarının bir örneği olabileceğini savunur. Heykelin sol ayak hizasına yerleştirilen Corinth miğferi şeklindeki destek heykelin tarihlenmesi konusunda önemli bir ipucu verir. Anadolu'da ayakucunda bir miğfer bulunan az sayıda heykel mevcuttur[838]. Bunlardan biri MÖ 1. yüzyılın sonları ile MS 1. yüzyılın başlarına tarihlenen AphrodisiasGeneral Heykeli (**11**) iken diğeri ise MS1. yüzyıla tarihlenen Ephesos Celsus heykelidir(**23**). Bodrum heykelinin *paludamentum* kompozisyonu ve yüksek kabartma olduğu anlaşılan *pteryges* rozetleri de dikkate alındığında Ephesos Celsus Heykeli ile Bodrum Heykeli'nin aynı şablonun birer repliği olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle Bodrum Heykeli'ni MS 1. yüzyılın sonuna tarihlemek mümkündür.

Kaynakça: Vermeule 1964, Nr. 262A, Lev. 21 Res. 10.

[838]Miğfer destekli heykellerin bir Anadolu heykeltıraşlık geleneği olabileceğine ilişkin yorumunda yer aldığı çalışma için Bkz. Hallet 2006, 122, dn. 23.

25. Zırhlı Torso **Levha 10, 2**

İzmir Tarih ve Sanat Müzesi, Env. No. 215

Bulunduğu Yer : Ephesos

Ölçüler : Y 90 cm.

Tanım: Heykelin baş ve boynu yerinden sökülmüş olup, sağ kolu ve bacakları dizin aşağısından itibaren eksiktir. Bunun dışında omuz, göğüs ve etek kısmında hafif kırık ve dökülmeler vardır. İnce grenli, beyaz mermerden üretilen heykel mekanik hatlara sahiptir. Etek sıraları kalça arkasına kadar işlendiyse de arka yüz kaba bırakılmıştır. Heykelin rahat bir duruşu olduğu gözlemlenmektedir. Muhtemelen sol bacağın serbest olduğu ve sağ bacağın vücudun ağırlığını taşıdığı sol baldır *pteryges* bantlarının hareketlenmesinden anlıyoruz. Sol kolun bele konulmuş olması, sağ kolun yukarıda ve bir mızrak tuttuğunu veyahut göğüs hizasında hareket ifade ettiğini gösterir (Stemmer Schema **I**). Sol kolda iki sıra *pteryges* deri bant sırası ve tunicanın uçları görülür. Fazla kaslı olmayan Helenistik formlu bir zırh giyen heykelin sol omzuna asılan *paludamentum* sırtın arkasında aşağı sarkıtılmış, sol el ile belde tutulmuştur. Boyun göğse doğru oyulmuş, bir baş yerleştirmek için hazırlanmıştır. Zırh yakası yuvarlaktır. Omuzlardan göğüs üzerine inen omuz bantları, kenarları profillendirilerek belirtilmiştir ve omuz bandında süsleme yoktur. Omuz bandı, meme ucu üzerindeki çember perçine bağlanmış, sarkan uçlar serbest şekilde sağa-sola uçuşmuştur. Göğüs, karın üst ve alt boşluğunda herhangi bir bezeme mevcut değildir ancak metal zırh orta incelikte bir general kuşağı ile karın üzerinde, kelebek düğümü ile bağlanmıştır. Kuşağın uçları düğümün altından aşağı doğru serbest şekilde iner. Zırh alt profili yarım daire şeklindedir. *Pteryges* rozetleri yoktur. Bel hizasında İki sıra *pteryges* bandı ve hemen altında uzunca bir tunik vardır.

Tarihleme: Heykel Ephesos'da bulunmuş bir diğer torso (**26**) ve Hierapolis'deki Güney Bizans Surları'ndan bulunan torso (**27**) ile yakın benzerlik gösterir. Hekler bu eserleri Ephesos'te inşa edilen sarnıçlardan yola çıkarak MS 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlemekte ve bunların boyunları ile birlikte yapıldığını savunmaktadır. Hekler bu eserin Constantius veya Constans için yeniden kullanıldığını düşünmektedir. Vermeule bir kanıt göstermeksizin MS 2. yüzyılın ikinci yarısından önceye gidemeyeceğini söylemiştir. Cadario da düz zırhlı heykeller arasında değerlendirdiği

heykeli Aphrodisias Tipi ile ilişkilendirerek tarihleme olarak Antoninler Dönemi'ni önermiştir.

Heykel kompozisyon ve şematik olarak Aphrodisias Tipi heykellerden ayrılsa da üslup olarak Aphrodisias Atölyesi etkileri taşımaktadır. Heykelin Aphrodisias Sebasteionu kabartmalarında "Aenas" panelindeki (**19**) zırhlı Aenas ile olan yakın benzerliği bu ve buna benzer heykellerin Aphrodisias Atölyesi'nin şablonunu kullandığını kanıtlar. Bu heykeli benzer diğer heykeller ile birlikte Aphrodisias geleneğini taklit eden bir atölyenin ürünleri olarak kabul etmek de mümkündür. Heykelin Troia'da bulunmuş olan yerel üretim Hadrian Heykeli (**80**) ile olan yakın benzerliği bu öneriyi güçlendirmektedir. Heykel stilistik olarak MS 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenebilir.

Kaynakça: Hekler 1919, 239, No 8; Heberdey 1905, 175, Res. 138; Vermeule 1959/60, 62, No 241; Cadario 2004, 395, Lev. LII 1.

26. Zırhlı Torso **Levha 10, 3**

İzmir Tarih ve Sanat Müzesi, Env. No. Bilinmiyor

Bulunduğu Yer **:** Ephesos

Ölçüler **:** Y 88 cm.

Tanım: Heykelin baş ve boynu yerinden sökülmüş olup, sağ kolu ve bacakları dizin aşağısından itibaren eksiktir. Sol kolun monte edileceği boşluk dirsek hizasında sağlam olarak korunmuştur. İnce grenli, beyaz mermerden üretilen heykelin göğsünü kapatan *paludamentum* sağ omuzdan sol dize kadar uzanır. Heykelin mekanik bir işçiliğe sahiptir. Etek sıraları kalça arkasına kadar işlendiyse de arka yüz kaba bırakılmıştır. Heykelin ağırlığı sağ bacağa verilmiştir. Sol bacak hafif sola doğru açılmıştır. Omuz hareketinden sağl kolun yukarı kaldırıldığı anlaşılır. Sol kol *paludamentum*'un altından öne doğru uzatılmaktadır (Stemmer Schema IIa). *Paludamentum* göğsü çapraz şekilde örtmüştür ancak heykelin sağ omuz bandı ve karnına bağlanan general kuşağı görülebilmektedir. General kuşağı yüzeysel işlenmiştir. Heykelin zırh alt kenar profili çanak formludur. Zırhın altından biri kısa diğeri uzun iki sıra koruyucu bant sarkar. Bantlar kalın, mekanik bir üsluba sahiptir ve uçları çentiklerle dalga şeklinde püsküllendirilmişlerdir. Koruyucu bandın altından görünen tuniğin eteği dizkapağının üzerinde görülür.

Tarihleme: Heykel Ephesos'da bulunmuş torso (**25**) ve Hierapolis'deki Güney Bizans Surları'ndan bulunan torso (**27**) ile benzerlik gösterir. Hekler bu eserleri Ephesos'ta inşa edilen sarnıçlardan yola çıkarak MS 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlemekte ve bunların boyunları ile birlikte yapıldığını savunmaktadır. Vermeule ise bir kanıt göstermeksizin MS 2. yüzyılın ikinci yarısından önceye gidemeyeceğini söylemiştir. Cadario da düz zırhlı heykeller arasında değerlendirdiği heykeli Aphrodisias Tipi ile ilişkilendirerek tarihleme olarak Antoninler Dönemini önermiştir.

Heykel diğer Ephesos Torsosu (**25**) gibi kompozisyon ve şematik olarak Aphrodisias Tipi heykellerden ayrılsa da üslup olarak Aphrodisias Atölyesi etkileri taşımaktadır. Heykel stilistik olarak MS 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenebilir zira Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin Antoninler Dönemi şablonundan farklıdır.

Kaynakça: Hekler 1919, 239, No 7; Heberdey 1912, 175-6, Res. 137; Vermeule 1959/60, 62, No 240; Cadario 2004, 394-95, Lev. LII 2.

27. Torso **Levha 10, 4**

Hierapolis Müzesi (Bahçe Teşhiri), Env. No. bilinmiyor

Bulunduğu Yer **:** Güney Bizans Suru

Ölçüler **:** Y 123 cm.

Tanım: Başı, kolları ve bacakları kırıktır. Beyaz renkli ince grenli mermerden üretilmiştir. Heykelin ağırlığı sol bacağa verilmiş, sağ bacak dizden kırılarak hafifçe öne uzatılmıştır. Omuzun hareketinden sağ kolun yukarı kaldırıldığı, sol kolun ise dirsekten kırılarak öne uzatıldığı anlaşılır. Baş heykele bitişiktir. Sağ omuz üzerinde bir fibula yardımı ile bağlanan *paludamentum* göğüs üzerinde sol omuza toplanır ve buradan yana ve öne doğru sarkıtılır (Stemmer Schema **VIII**) . Göğüs üzerinde grifonlar yoktur ancak zırh levhalarının bağlandığı ince bir general kuşağı vardır. Çanak formlu zırh alt kenar profilini altından iki sıra *pteryges* bandı sarkar. İlk sıra kısayken ikinci sıra uzundur. İç içe geçmiş bantların uçları çentik darbeleri ile dalgalı biçimde püsküllendirilmişlerdir. *Pteryges* bantlarının hemen altından sarkan tunik eteği hafifçe hareketlendirilmiştir.

Tarihleme: Heykelin tanrısal atribütler taşımıyor oluşu yontunun bir imparatordan ziyade bir prokonsüle ait olması gerektiğini akla getirir. Hierapolis Torsosu'nun Ephesos Torsosu (**26**) ile olan yakın benzerliği dikkat çekicidir. Özellikle zırh alt

kenar profilinin çanak formu ve koruyucu bantların şablonu her iki heykelin benzerliğini ortaya çıkarır. Olasılıkla MS 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenebilir.

Kaynakça: Yayımlanmamış.

28. Tralleis Heykeli **Levha 11, 1**

İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Env. No. 402

Bulunduğu Yer **:** Tralleis

Ölçüler **:** Y 230 cm.

Tanım: Başı olmayan heykelin, sağ kolu omuzdan, sol kolu dirseğin aşağısından itibaren eksiktir. Bu kol parçaların gövdeye monte edildiği buradaki kenet deliklerinden anlaşılmaktadır. Heykelin sağ ayağı kaval kemiğinden, sol ayağı ise bilekten kırılmıştır. Sağ omuz hareketinden sağ kolun yukarı doğru kaldırıldığı, sol kolun ise sol omuz üzerinden dökülen *paludamentum*'u taşıyarak ileri doğru uzatıldığı anlaşılmaktadır. Sağ ayak dizden bükülerek öne doğru adım atmış olup, sol bacak ise düz şekilde vücut ağırlığını taşımaktadır (Stemmer Schema **VIII**). Torso omuzlardan aşağı düz bir şekilde iner, dikdörtgen formludur. Yukarı kalmış sağ omuzda zırhın omuz altından çıkan püsküllü deri kayışlar dikkat çekicidir. Ön ve arka zırhı birbirine bağlayan omuzdaki deri kayışlar belirgindir. Göğüs hizasında büyükçe bir gorgo başı işlenmiştir. Gorgo başının altından iki yöne iki yılanbaşı çıkar. Gorgo'nun iki yanında birbirlerine dönük iki grifon bulunur. Grifonlar dejenere olmuş bir şablona sahiptirler. Başları gövdelerine oranla büyüktür. Kanatlar Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerden farklı olarak yarı açıktır ve kısadır. Zırh bu grifon kabartmaları üzerinden geçen general kuşağı ile bağlanır ve büyük bir düğüm zırhın tam karın kısmına gelir. Kuşağın uçları kuşak altından aşağı sarkıtılmıştır. Zırhın yay formlu alt kenar profilinin altından iki sıra koruyucu bant sırası sarkar. Hemen hemen aynı boyda olan bantlar iç içe geçmişlerdir ve düzensiz yontulmuşlardır. Bantların ucu yüzeysel kazımalarla püsküllü hale getirilmiştir. Koruyucu bantların altından sarkan tunik eteği uzundur ve baldırın üzerinde son bulur. Heykelin sol ayağında bir *calceus patricius*'un bilek kısmı korunmuştur.

Tarihleme: Hekler heykeli MS 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlemektedir[839]. Vermeule eseri Antoninler Dönemi içerisinde üretilen Helenistik Tipteki zırhlar arasında sayar.

[839] Hekler 1919, 240, Res. 168.

Stemmer eseri tipolojik olarak Ephesos'da bulunan Celsus Heykeli (**23**) ile ilişkilendirse de bir tarihleme yapmaz. Özgan heykeli MS 2. yüzyıl içerisine verir ve metal işçiliğine bağlı olarak Hadrian Dönemi veya Antoninler Dönemi eserleri arasında sokar[840]. Cadario heykelin omuz bantlarının aşağı indirilmesi ve uzatılması nedeni ile heykeli Hadrian veya Antoninus Pius Dönemi'ne tarihler. Heykelin Hadrian Dönemi olduğu söylemek mümkündür ancakolasılıkla dejenere olmuş, eskiden kalma bir şablonüreten yakın bir atölyenin ürünü olmalıdır.

Kaynakça: Mendel 1912/14, No 1109; Hekler 1919, 240, No 9, Res. 168; Vermeule 1959/60, No 231, Lev. XIX, Res. 57; Stemmer 1978, dn. 283; Özgan 1995, 105, Lev. 28, 2; Cadario 2004, 362-63, Lev. XLVII 3.

29. Zırhlı Torso **Levha 11, 2**

Bergama Müzesi, Env. No.

Bulunduğu Yer : Pergamon,Traianeum

Ölçüler : Bilinmiyor

Tanım: Heykelin başı, sağ kolu omuzdan itibaren, sol kolu pazı bölgesinden, sağ bacağı baldırdan sol bacağı ise diz altından itibaren eksiktir. Zırh yüzeyinde kırılma ve dökülmeler olduğu gibi, *pteryges* bantları ve *paludamentum*da da kırıklar mevcuttur. İnce grenli, gri damarlı beyaz, kaliteli bir mermerden üretilmiştir.

Heykelin ağırlığı sol bacağına verilmiş, sağ bacak hafif öne doğru uzatılmıştır. Sağ bacağın hareketi *pteryges* bantlarına yansımıştır. Heykelin sol kolu vücuduna paralel olarak aşağı sarkarken sağ kolun yukarı kaldırıldığı omuz bölgesinin yukarı hareketlenmesinden anlaşılır. Heykelin üzerinde sağ omzundan bağlanarak göğsün bir kısmını, sol omuzun ise tamamını kapatan bir *paludamentum* vardır. *Paludamentum* vücudun solundan aşağı doğru sarkar (Stemmer Schema II). Metal zırh klasik formdadır. Zırhın omuz kenarlarında şua şeklinde kabartmalar vardır. Sağ omuz bandı ince fakat yüksek kabartmadır. Omuz bandı üzerinde bezeme yoktur. Omuz bandı pek benzerine rastlanmayan biçimde kendinden iliklidir ve bir ip yardımı ile göğüs üzerindeki perçine bağlanır. Göğüs ortasında küçük kanat şeklinde işlenmiş, yüksek kabartmalı bir aegis üzerindeki küçük gorgo başı bulunur. Karın üzerindeki karşılıklı grifonlar birbirlerine çok yakın, vakur, şahlanır bir duruş sergilerler. Yukarı doğru kalkan kanatları dokulu biçimde işlenmiştir. Karna

[840] Özgan 1995, 105.

bağlanan general kuşağı grifonların üzerinde gelir ve önde düğümlenerek kalan uçları kuşağa sıkıştırılarak aşağı sarkıtılır. Zırh alt kenarı yay biçimlidir ve zırhtan *pteryges* rozet sırasına geçiş kalın bir metal profille sağlanır. Çeşitli hayvan tasvirleri bulunan, tek sıra *pteryges* rozetleri oldukça yüksek kabartma şeklinde işlenmişlerdir. Rozet sırasında soldan sağa; çiçek (?), panter başı, boğa başı, koç başı, kartal başı, fil başı, panter başı figürleri yer alır. Rozetlerin hemen altından sarkan *pteryges* bantları kalın, ince işçilikli ve hafif hareketlidir. *Pteryges* bantlarının uçları çentiklerle balık sırtı şeklinde püsküllere dönüştürülmüştür. *Pteryges* bant sırasının sol bacak üzerine denk gelen bandı üzerinde sarmal dal motifi işlenmiştir. *Pteryges* bantlarının altında kısa tunik eteği görülür.

Tarihleme: Oldukça kaliteli bir mermer ve işçiliğe sahip olan heykel Pergamon'dan bulunmuş olan tek klasik zırhlı heykeldir. Bergama heykelinin göğsü üzerindeki gorgo tipi Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerinin tipik bir formu olarak karşımıza çıkar. Bu tipte bir bezeme taşıyan örneklerin en belirginleri Aphrodisias Antoninus Pius heykeli **(30)**, Ephesos Celsus Kütüphanesi Heykeli'dir **(23).** Pergamon Heykeli, Ephesos Celsus Kütüphanesi Heykeliile Aphrodisias Antoninus Pius Heykeli'ne ponderasyon olarak olarak yakınlaşmaktadır. Cadario Pergamon Heykeli'ni örnek göstererek Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin *pteryges* rozetlerinin yeni bir şablon hazırlanmış olabileceğini önerir. Cadario'nun tespiti yerindedir ve olasılıkla Geç Hadrian Dönemi'nde Anadolu'daki zırhlı heykeltıraşlık programında bir düzenleme yapıldığını gösterir.

Kaynakça: Radt 1982, 558, Res. 28; Cadario 2004, 363, Lev. XLVII 4.

30. Antoninus Pius Heykeli **Levha 11, 3; 32, 2**

Aphrodisias Müzesi**,** Env. No 80-25

Bulunduğu Yer **:** Agora Kapısı

Ölçüler **:** Y 201 cm; G 125 cm; D 49 cm.

Tanım: Aphrodisias Agora kapısının kuzeyinde, kaideli yazıtı ile bulunan heykel, birleşen üç parça ile restore edilmiş, birleşmeyen beş parçası daha mevcuttur. Yüzeyi oldukça tahrip olan heykelin başı, sağ kolu ve ayakları eksiktir (sağ el ve ayak parçaları mevcuttur). Sol kaburga ve sol kol pazı kısmı kırıktır. Yüzeydeki

dökülmeler nedeniyle zırh süslemeleri tam olarak seçilememektedir. Sol kol altında ince bir destek çubuğu vardır. Orta ve iri grenli beyaz mermerden üretilen heykel üzerinde farklı yerlerde matkap, keski ve raspa izleri görülmekle birlikte, zırh, *pteryges*'ler ve *paludamentum*'un zımparalanarak parlatıldığı görülmektedir.

Heykel birlikte bulunan yazıt sayesinde İmparator Antoninus Pius olarak tanımlanır. Kolassal ölçülerdeki heykelin sağ bacağı vücut ağırlığını taşırken sol bacağı dizden bükülmüştür. Sağ kol yukarı kaldırılmış, sol kol bel hizasında öne uzatılmıştır. Sol avuç içine oturan bir *parazonium*un kol içinde tutulmaktadır. Ağır, hantal bir duruşu olan heykel Stemmer Schema II grubuna girer. Klasik zırhın sağ omuz bandı çember bir perçinle zırha bağlanır. Zırhın sağ koltuk altında şua şeklinde bir bezeme ile belli edilen deri koruyucu kısım mevcuttur. Göğüs üzerindeki gorgo başı oldukça tahrip olduğundan tipoloji açısından kesin bir şey söylemek mümkün olmasa da boyut olarak küçüktür. Karşılıklı duran grifonların başları birbirine çok yakındır. Birbirlerine dikkatli ve hırçın bir ifade ile bakan grifonların çengel biçimli gagaları ve kalın bukleli yelleri vardır. Kanatları dokulu biçimde işlenmiş olan grifonların üzerinden karna bağlanan general kuşağı geçer ve iki zırh plakasını sabitler. Bu kuşak oldukça ağır ve kalın bir kumaştandır. Göbek kısmında belirgin şekilde göbek deliği yer alır. Profilli zırh alt kenarı yayvan çanak biçimlidir. *Pteryges* rozetleri birbiri içine geçmiş altlı üstlü iki sıradan oluşmaktadır ancak alttaki rozet sırası yalancı sıradır. *Pteryges* rozetleri bir menteşe ile muhtemel deri dillere bağlanmıştır. *Pteryges* deri etek bantları uzundur ve uçları burgu şeklinde püsküllendirilmiştir. Alta giyilen tunik baldırdadır ve sol kısım bacağın hareketi ile gerilmiştir. Ağır kumaştan yapılan *paludamentum* sağ omuz üzerinden bir toka/broş ile bağlanmıştır ve aşağı inen büyük drapeleri vardır. Kalın bacakların altında ayakkabı olarak yüksek bilekli bir askeri bot yahut bir calceus patricius olmalıdır. Sağ bacağın yanında duran ağaç gövdesine bağlı esir, heykel desteği görevindedir. Korku ve tedirginlikle kolassal imparatora bakan esir uzun saçlı ve sakallıdır. Başında serpuş bulunan figür, dökümlü kalın kumaştan bir tulum giymiştir ve sırtında pelerini vardır.

Tarihleme: Hallett yontunun Aphrodisias'tan bulunan en iyi korunmuş imparator heykeli olduğunu söyler ve bu eseri erken örneklerin bir devamı olarak anar[841].

[841] Hallet 2008, 126–28.

Anadolu'da Aphrodisias Antoninus Pius heykeline en yakın yontu Ephesos Celsus Kütüphanesi'nde bulunmuş olan Aphrodisias Tipi heykel (**23**) ve Pergamon Hadrian Torsosudur (**29**). Gerek *paludamentum* hareketi gerekse grifonların ikonografileri karşılaştırıldığında her iki heykelin benzer özellikler gösterdikleri anlaşılır ancak Pergamon torsosu Antoninus Pius'a göre çok daha ağır bir matkap işçiliğine sahiptir. Antoninus Pius Heykeli'nin sağ ayakucunda yer alan sakallı Dacialı esir yontunun MS 157'de gerçekleşen Dacia Seferi'nden sonra, olasılıkla imparatorun Germanicus ve Dacicus ünvanlarını almasından sonra dikilmiş olmalıdır[842].

Kaynakça: Erim 1981, 24; Erim 1982, 168; Erim 1986, 128; Smith 1993, 355, Res. 12; Smith 1996, 67, Res. 72; Smith 2006, 126-28, Lev. 17; Smith – Lenaghan 2008,126-28, No 17, Lev. 17.

31. Zırhlı Torso **Levha 11, 4**

Fethiye Müzesi, Env. No. 3023

Bulunduğu Yer **:** Telmessos Tiyatrosu

Ölçüler **:** Y 134 cm; G 76 cm.

Tanım: Zırhlı bir heykele ait torsonun başı boyun hizasından, sağ kolu dirsekten ve sol eli ile dizden aşağı bacakları eksiktir. Heykelin sağında yer alan destek niteliğindeki bereket boynuzunun sadece meyveleri sağlam kalmıştır. Heykelin yüzeyinde fazla bir kırılma ve dökülme olmamakla birlikte heykelin omuz ve göğüs bölgesine sirayet etmiş siyah bir leke tabakası oluşmuştur. Çok ince, kaliteli, beyaz bir mermerden üretilmiştir. Heykelin ağırlığı sağ bacağa verilmiş, sol ayak hafifçe öne uzatılmıştır. Her iki kol vücudun yanındadır. Sağ kol dirsekten kırılarak hafif arkaya uzatılmış, sol kol dirsekten kırılarak yere paralel olarak kaldırılmıştır ve bu kolda *paludamentum*'un sarkan etekleri taşınır. *Paludamentum* sol omuza yığılmış ve sırta atılmıştır (Stemmer Schema V). Giysilerin en altında bir tunik vardır.

Helenistik formdaki zırh hareketli bir yapıya sahiptir. Zırh omuz bandı uzun, ince fakat yüksektir. Bandın üzerinde oldukça yüksek bir yıldırım demeti kabartması bulunur. Omuz bandına bağlı halka bir perçin ile göğüs üzerindeki kalp şeklindeki perçine bağlı halka yardımıyla ön ve arka zırh plakaları birbirine bağlanır. Göğüs üzerindeki gorgo başı uzun, kalın bukleli bir saç yapısına sahiptir ve saçlar tüm başın etrafını uzanmaktadır. Karın üzerinde karşılıklı duran vakur iki grifon kabartması bulunur. Grifonlar birbirlerine yakın olup, çengel biçimindeki gagaları ve yüksek, diş

[842] Schottky 2007b, 571-75.

sırası şeklindeki yeleleri dikkat çekicidir. Gagalarının altında uzun bir tüy bulunan grifonların kanatları da dokulu biçimde işlenmiştir. Bunların üzerine bağlanan iki kat general kuşağı, ortada düğümlenerek artan uçları yandan aşağı doğru sarkıtılmıştır. Hafif dışa çıkıntılı, profilsiz zırh alt kenarı yay biçimlidir. *Pteryges* rozetleri yoktur. Zırh altından sarkan iki sıra *pteryges* bantları, aynı boylarda, kalın, hacimlidir. Bu bantların uçları burgu şeklinde işlenmiştir. Deri koruyucu giysinin altına, çıplak vücut üzerine giyilen tuniğin eteği dizin üzerine kadar uzanmaktadır. Heykelin sağ bacağına bitişik duran destek niteliğindeki bereket boynuzu içerisindeki haşhaş kozalakları ve üzümler belirgindir.

Tarihleme: Form olarak Klasik Tip'te ancak şablon olarak Helenistik Tip olan heykel Anadolu'da Antoninler Dönemi'nde sıkça görülen heykel desteği atribütü olan bereket boynuzuna sahiptir. Bununla birlikte heykelde görülen yoğun matkap işçiliği de bu öneriyi destekler niteliktedir. Heykel birlikte bulunduğu Klasik Tip zırhlı yontu ile değerlendirildiğinde bu iki heykelin Ortak İmparatorlar Marcus Aurelius olması gerektiği akla gelir. Bu heykeller olasılıkla MS 166'da Lucius Verus'un zaferle sonuçlanan Parth Seferi'nin ardından dikilmiş olmalıdırlar.

Kaynakça: Yayımlanmamış

32. Zırhlı Torso **Levha 12, 1**

Fethiye Müzesi, Env. No. 3024

Bulunduğu Yer **:** Telmessos Tiyatrosu

Ölçüler **:** Y 127 cm; G 52 cm.

Tanım: Heykelin başı, kolları, sol omuz ve göğsünün bir kısmı ile baldırdan aşağısı eksiktir. Boyun çenenin hemen altından kırılmıştır. Heykelin yüzeyinde fazla bir kırılma ve dökülme olmamakla birlikte heykelin omuz ve göğüs bölgesine sirayet etmiş koyu renk bir leke tabakası oluşmuştur. Çok ince, kaliteli, beyaz bir mermerden üretilmiştir.

Heykelin göğsündeki gorgonun soluna dönüşüne bakılırsa muhtemelen heykelin başı da hafif soluna doğru başını çevirmiştir. Torsonun omuzlarına düşen diadem bantlarından heykelin olasılıkla bir *Corona Civica* (meşe tacı) ile taçlandırılmış bir portre taşıdığı söylenebilir. Heykelin ağırlığı sağ bacağa verilmiş, sol ayak hafifçe geriye uzatılmıştır. Sağ kol vücudun yanında hareketli biçimdedir

zira sağ kalça üzerinde sağ kolu destekleyen bir parçanın izleri görülür. Torso üzerinde heykelin bir *paludamentum* taşıyıp taşımadığına ilişkin bir ip ucu yoktur. Giysilerin en altında bir tunik vardır. Klasik formadaki zırh hareketli bir yapıya sahiptir. Zırh omuz bandı uzun, ince, bezemesiz fakat yüksektir. Omuz bandı ucundan sarkan bir halka ile göğüs altındaki kalp şeklindeki perçine bağlanarak zırh plakalarını sabitler. Zırh yakası yuvarlaktır. Göğüs üzerinde oldukça geniş bir *aegis* zemini üzerindeki kanatlı gorgo başı vardır. Yüksek kabartma, dokulu bir aegis üzerindeki gorgonun üzgün ifadesi oldukça dikkat çekicidir. Karın üst kısmında karşılıklı duran, yeleleri ve kanatları dokulu biçimde yontulan grifonların kanat uçları koltuk altına kadar uzanır. Zırh üzerine grifon kabartmalarının üzerine gelecek şekilde bir general kuşağı bağlanmıştır. Karın üzerinde düğümlenen kuşağın uçları kuşağa sıkıştırılarak aşağı sarkıtılmış olup, sarkıtılan uçların bitimlerinin burgu biçiminde püsküllendirilmiş olması dikkat çekicidir. Zırh alt kenarı geniş bir yay şeklindedir. Zırhın hemen altında başlayan tek sıra *pteryges* rozetlerinin bağlantı menteşeleri de işlenmiştir. *Pteryges* rozetleri soldan sağa; çiçek, yaban domuzu başı, koç başı, panter başı, kartal başı, panter başı, panter başı (?), koç başı, kalkan şeklinde dizilmiştir. Rozetlerin hemen altından sarkan *pteryges* bantları kısadır ve uçları çentik ve matkap işçiliği ile derinleştirilerek püskül haline getirilmiştir. *Pteryges* bantlarının hemen altında hareketli bir kumaştan tuniğin etekleri görünür.

Torsonun sağ omuzu üzerinde görünen bant, heykelin portresinin bir meşe tacı taşıdığını göstermektedir. Benzer bir uygulama Antalya'daki Perge Güney Hamamı Traian Heykeli'nde (**90**) , Perge Nymphaeumu Hadrian heykelinde (**34**) ve Tlos Tiyatrosu'nda bulunmuş olan Marcus Aurelius (**53**) heykelinde görülebilir. Telmessos torsosunun en dikkat çekici özelliği zırh göğsünü tamamen kaplayan dokulu aegis üzerinde gorgo başının niteliğidir. Anadolu'da ele geçmiş az sayıda zırhlı heykelin bu derece çarpıcı ve geniş bir gorgo süslemesi mevcuttur. İstanbul Arkeoloji Müzelerinde bulunan Amasra kökenli torso (**84**) ile Bursa Arkeoloji Müzesi'ndeki torsonun **(64)** göğüsleri üzerindeki aegis üzerindeki gorgolar ölçek bakımından dikkate değer olsalar da kalite ve doku bakımından Telmessos torsosu ile karşılaştırılabilecek nitelikte değildirler. Benzer tipteki, geniş zeminli gorgo süslemeleri İtalya'da erken İmparatorluk Dönemi General Heykeli'nde[843] ve

[843] Vermeule 1959/60, Lev. III. 10, No 12.

Olympia Müzesi'ndeki Antoninler Dönemi Helenistik Tip zırhlı heykelde[844] görmek mümkün olsa da bu heykellerin aegis ve gorgo süslemeleri de Telmessos torsosu kadar gerçekçi bir üslupta değildirler.

Tarihleme: Heykel birlikte bulunduğu Helenistik Tip zırhlı heykel (**31**) ile birlikte değerlendirilmelidir. Bu heykelde de yoğun matkap işçiliği görülür. Özellikle heykelin *pteryges* bantlarının uçlarındaki burgular Antoninler Dönemi üslubunu yansıtır. Heykelin zırh alt kenarından sarkan *pteryges* rozetleri üzerindeki protomlar Lucius Verus'un MS 161-166'da Parthlara karşı komuta ettiği lejyonların simgeleridirler. Bu nedenle olasılıkla bu heykel Lucius Verus birlikte bulunduğu diğer heykel ise Marcus Aurelius olmalıdır.

Kaynakça: Yayımlanmamış.

33. Adana Seleukeia Heykeli **Levha 12, 2**

Adana Müzesi, Env. No. 926

Bulunduğu Yer **:** Seleukeia am Kalykadnos

Ölçüler **:** Y 268 cm; G 120 cm.

Tanım: Zırhlı heykelin başı, kolları, sağ göğüs ve omuz kısmı, sol bacağı ile sağ ayağı eksiktir. Heykel desteği olarak kullanılan ağaç kütüğü ile bereket boynuzunun da alt kısımları kırıktır. Heykelin sağ beli üzerinde dikdörtgen bir boşluk ile biri bu dikdörtgenin içinde, diğeri ise kenarında olmak üzere iki soket deliği mevcuttur. Heykelin sol bacağı ve sağ ayağı ile desteğin alt tarafı ve doğru olmayan bir kaide sonradan betondan tamamlanmıştır. Muhtemelen 1970'lerde gerçekleşen bu tadilat gerek kullanılan malzeme gerekse heykel oranlarının dikkate alınmaması nedeni ile oldukça başarısız addedilmelidir. Yapılan yanlış restorasyon ile heykelin bacak boyu kısalmış ve kaval kemiği ile bilek arasındaki mesafe anatomiye aykırı bir uzunluğa gelmiştir. İnce grenli beyaz mermerden üretilen heykel kolasal ölçülerdedir. Bir imparatorun tasvir edildiği zırhlı heykelin sol kolu yukarı kaldırılmıştır. Sol omuz koltuk altındaki soket deliği ve buradaki boşluğun kaba fakat düz yüzeyli işlenişi, sol kolun buraya monte edilmesi gerektiğini gösterir. Sağ kol muhtemelen bel hizasından yere paralel tutulmakta ve bel hizasındaki boşluk ve soket delikleri ile sabitlenmekte idi. Büyük ihtimalle sağ kolda bir *parazonium*'un varlığından söz etmek

[844] Vermeule 1959/60, 232, Lev. 19.58.

mümkündür. Heykelin ağırlığı desteğe bitişik yontulmuş sağ bacak üzerine verilmiş, sol bacak hafif öne açılmıştır. (Stemmer Schema IV).

İmparator zırhı Helenistik formdadır. Muhtemelen sol omuz üzerinden bağlanarak sırta atılan *paludamentum* göğüs üzerini de kapatmakta idi. Bu durum göğsün sol tarafı üzerindeki kabarık kumaş biçimindeki yükseltiden anlaşılmaktadır. Sırta boylu boyunca atılan *paludamentum*un arkadan bakıldığında geniş, kalın, verev dökümler oluşturduğu görülür ancak sırt yüzeyi düzlemsel bir hatta işlenmiştir. Zırhın göğüs kısmı oldukça kaslıdır. Karın bölgesinde karşılıklı duran grifonlar dinamik bir poz içerisindedirler. Her ikisinin de kaldırılan ön pençeleri karın üzerine bağlanan general kuşağının ortadaki düğümü üzerine konmuştur. Grifonlar sivri, çengel gagalıdır ve kanatları yukarıya doğru dinamik bir biçimde açılmıştır. Grifonların kanat ve tüyleri kalın ve güçlü bir dokuya sahiptir. Bunların üzerine bağlanan ve ortada düğümlenen general kuşağı, kalın ve dökümlü bir kumaştandır. Kuşağın uçları yanlarda sıkıştırılarak kuşağın altından aşağı sarkıtılmışlardır. Alt karın boşluğunda matkap işçiliğinin de kullanıldığı palmet yapraklarından bir bezeme bulunur. Yapraklar içerisinden çıkan kıvrımlı dal dairesel hatlar ile uzayarak grifonların ayaklarının altına kadar uzanır. Bu dallardan soldaki grifonun ayağının altında bulunanın ucundaki çiçek motifi dikkat çekicidir. Palmet yapraklarının hemen üzerinde göbek deliği işlenmiştir. Zırh alt kenar profili yarım daire şeklinde olup, zırh bitiminde hemen *pteryges* bantları başlar. İki sıra olan bantların ilk sırası kısa iken ikinci sıra daha uzundur. Yüksekçe işlenen bantlar birkaç kattan oluşuyor izlenimi vermektedir. Zırhın altına giyilen tunik ince, hareketli bir kumaştandır. Sağlam ve desteğe bitişik olan sağ bacak oldukça kaslı bir yapıdadır. Kaval kemiğinin arkasına bakıldığında yontu sahibinin aslan başlı bir askeri bot giymiş olması gerektiği anlaşılır ancak yanlış restorasyon yapılırken bu da göz ardı edilerek ayaklar çıplak biçimde tamamlanmıştır. Heykelin sağındaki ağaç kütüğü desteğin hemen önünde içinden meyveler taşan bir bereket boynuzu yer alır. Kırık baş ve bacakların yanlış restorasyonu dikkate alındığında üç metreden yüksek olması gereken heykel oldukça ihtişamlı bir eserdir. Heykelin sırt kısmının kaba bırakılmayıp, kumaş dökümlerinin işlenmiş olması heykelin açık bir alanda sergilenmiş olma ihtimalini akla getirir. Heykelin özellikle sağ baldırının kaslı, güçlü yapısı izleyicinin dikkatini çeker.

Tarihleme: Heykeli arazide fotoğraflayan Keil, heykelin Hadrian Dönemi'ne ait olması gerektiğini önerir[845]. Vermuelle eseri MS 150'lere tarihlenen, Roma Dizaynı (*Roman Designs*) grubu arasında değerlendirir[846]. Çalık, Vermeule'nin tarihlemesini biraz erken bulur ve heykeli Olympia Müzesi'ndeki bir Antoninler Dönemi heykel ve Roma Villa Abamelek'teki bir Hadrian Dönemi heykelle karşılaştırır. Çalık heykelin Commodus Dönemi'nden önceki bir tarihe ait olması gerektiğini önerir[847]. Heykel desteği olarak kullanılan bereket boynuzu Anadolu'daki Hadrian Dönemi zırhlılarından ziyade Antoninler Dönemi heykel programı içerisinde yer bulan bir atribüttür[848]. Bu heykelin Antoninler Döneminde revaçta olan bereket boynuzu şeklindeki heykel desteğine sahip olması heykelin Vermeule'nin önerdiği tarihlemeye uygun olduğunu destekleyen bir özelliğidir. Heykel grifon stili ile Aphrodisias Tipi zırhlı heykellere benzerken, matkap işçiliği ve heykel desteği atribütü Dokimeion II tipi heykelleri anımsatır. Heykeli kompozisyon ve stilistik özellikleri nedeniyle Antoninler Dönemi'ne tarihlemek gerekir.

Kaynakça: Keil 1931, 9, Lev. 7, No 19, Lev. 9, No20; Vermeule 1959/60, 63, No 251; Çalık 1997, 209, No 119, Lev. 60 (a).

[845] Keil 1931, 9
[846] Vermeule 1959/60, 63, No 251.
[847] Çalık 1997, 209, No 119, Lev. 60 (a)
[848] Bu programa en güzel örnek olarak Tlos Tiyatosu zırhlı heykel grubu gösterilebilir. Bkz. No **(51), (52), (53)**

DOKIMEION I TİPİ ZIRHLI HEYKELLER

34. Hadrian Heykeli **Levha 13, 5-6; 30, 1; Çizim 4**

Antalya Müzesi, Env. No 3875

Bulunduğu Yer : Perge Nymphaeumu

Ölçüler : Y 240 cm.

Tanım: 1970 ve 1971 yıllarında Perge Nymphaeumu'nun kuzeyinde bulunmuştur. Heykelin sol eli ile sol el parmakları eksik olmakla birlikte, *paludamentum* ve zırh üzerinde de yer yer küçük kırıklar görülür. Baş iki parçadır, göğüs sağ omuz hizasından birleştirilmiş, sağ kol dirsekten birleştirilmiş, sol kol ve paludamentım da onarılmıştır. Tunik eteği ve sol ayakta tamamlamalar mevcuttur. Baş üzerindeki çelenkte matkap izleri mevcutsa da özellikle sakalların yüzeysel bukleler şekilde işlenmesi dikkat çekicidir. Yüz, boyun ve vücut yüzeyi itinalı biçimde zımparalanmıştır. *Pteryges* bant püskül uçlarındaki matkap işçiliği ile işlenen çengel uçlu püskül alışılmışın dışındadır. Başı soluna doğru dönük olan Hadrian'ın başı üzerinde oldukça yüksek, geniş yapraklardan meydana getirilmiş bir *corona civica* (meşe tacı) bulunur. Bu çelenk üzerindeki matkap işçiliği dikkat çekicidir. Hadrian'ın saçları arkadan öne doğru gelerek alın üzerinde bukleli bir hal alır. Boyun oldukça uzundur. Doryphoros duruşu içerisinde olan heykelin ağırlığı sağ bacağa verilmiş, sol bacak dizden kırılarak hafif geriye atılmıştır. Sağ kol bel hizasında olup hafifçe dirsekten kırılmıştır. Sol kol karın hizasındadır ve dirsekten kırılarak öne uzatılmıştır. Sol omuz üzerinde toplanan *paludamentum* önce arkaya atılmış, sonra bel hizasından sol kol üzerine alınmıştır. Heykel Stemmer Schema V grubuna girer. Sol elinde bir *parazonium* tutar ve sağında ağaç kütüğünden bir destek bulunur. Heykel önü ve arka kenarları düz yan kenarları eğri bir kaide üzerinde durur. Kaidenin uzun kenar yüzü tabula ansatalıdır ancak korunmuş bir yazıt yoktur. İmparator omzundan aşağı attığı *paludamentum*'u sol kolu üzerine almış ve buradan aşağı sarkıtmıştır. *Paludamentum* kumaşı ince, yumuşak bir dokuya sahiptir. Baş üzerindeki çelenkten sarkan kurdeleler omuzlar üzerine sarkmıştır. Omuzlarda iki sıra, kısa *pteryges* bant dizisinin hemen altında tunik eteği görülür. Zırh yakası yuvarlaktır ve içe giyilen tuniğin yakası da belirgindir. Ön zırh ve arka zırhı birbirine bağlayan omuz bantları kalın, ucu ters L şeklindedir. Üzerinde kanatlı yıldırım

demeti bulunan bant bir çengel yardımı ile göğüs üzerindeki kalp şeklindeki perçine bağlanır. Göğüs ortasındaki gorgo başı küçük ve sakin bir ifadeye sahiptir. Üst karın üzerine yerleştirilen karşılıklı iki grifon da durgun ama sert bir ifadeye sahip olup boynuz şeklindeki kulakları ve gagalarının altından sarkan ince tüy dikkati çeker. Sağdaki grifonun kanadı dolgun tüyler şeklinde işlenmişken soldaki grifonun kanat dokusu düzdür. Karna dolanan kuşak kalındır ve uçları kısadır. Göbek deliği belirgin, karın boşluğu bezemesizdir. Zırh altından sarkan *pteryges* rozetleri büyük ve bezemesizdir. Etek bölgesindeki *pteryges* deri bantları iki sıradır. Üstteki sıra kısa iken alttaki sıra biraz daha uzun olup, alt sıranın ortasındaki bant üzerinde bitkisel bir motif bulunur. Bant uçları keski ve matkap işçili ile püskül şekline getirilmiş, püskül uçları matkaplarla işlenmiştir. *Pteryges* bantları altındaki tunik dizin üzerine kadar iner. Ayakta ince bir *calceus patricius* bot bulunur. Destek olarak ince bir ağaç kökü kullanılmıştır.

Tarihleme: İnan ve Alföldi-Rosenbaum heykeli Wegner'in "Imparatori 32" tipi içerisinde değerlendirirler ve heykelin bir eyalet kopyası olduğunu savunurlar. Hadrian'ın *pteryges* bantlarının ucundaki matkap işçiliğini MS 124/125'e tarihlenen Thasos Hadrian'ı ile yakın bulan Vermeule Perge Hadrian'ını bu döneme tarihler. Cadario heykeli "*Hadrian, Yeni Dionysos*" adını verdiği grup içerisinde değerlendirir. Perge Hadrian Heykeli Fogg Art Müzesi'de olasılıkla Hadrian Dönemine tarihlenen Traian heykeli ile tipolojik gerekse üslup açısından yakın benzerlikler göstermektedir[849]. Büyük ihtimalle Perge Hadrian'ı İmparatorluk tarafından belirlenen bir anatipin yerel bir kopyası olmalıdır. Oldukça kaliteli bir işçiliğe sahip olan heykelin karın bölgesindeki grifonlar Dokimeion I Tipi heykeller arasına giren Afyon Müzesindeki Dinar Torsosu (**37**) ile yakın benzerlik göstermektedir. Her iki heykelin yakın benzerliği orta *pteryges* bandı üzerindeki sarmal dallarda da görülür. Her iki heykelde de orta *pteryges* bandı bir akantus çanağı içinden çıkan sarmal dallarla bezenmiştir ve sarmal dalların işlenmesindeki matkap işçiliği çok yakın bir benzerlik gösterir. Bu nedenle bu heykel Dokimeion Tipi heykellerin bir anatipi olarak kullanılmış olabilir.

Kaynakça: İnan 1974, 649 vd. Nr. 2, Lev. 198,199; Mansel 1975, 91 vd. Res. 61, 62; İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 97, No 46, Lev. 38.2, 39.1, 40.3-4; Özgür 2010, 78, No 32; Zanker 1983, 12, Lev. 2, 1,3; Cadario 2004, 373, Lev. LI 3; Deppmeyer 2008, 140-41,

[849] Hanfmann – Vermeule 1957, Lev. 68, Res. 1.

35. Zırhlı Hadrian Heykeli **Levha 14, 1; 30, 2**

Antalya Müzesi, Env. No. A.3076 (Baş), Env. A3035 (Gövde)

Bulunduğu Yer **:** Perge, Şehir Kapısı (?)

Ölçüler **:** Y 127 cm; G 79 cm.

Tanım: İmparator Hadrian'a ait heykelin torsosu 1954 yılında, baş kısmı (Env. No A3076) ise 1955 yılında Perge'de yürütülen kazılarda bulunmuştur. Sağ el, sol kol, sağ bacak tümüyle, sol bacak dizden aşağı, kaide ve destek eksiktir. Heykel boyundan, dirsekten ve gövdeden kırıktır. Sonradan bulunan baş torsoya monte edilmiştir. Boyunda dökülmeler mevcuttur. Burun kırılmış, gözler, ağız ve saçlar tahrip olmuştur. Kulak ve saç uçlarında da kırılmalar mevcuttur. Sol kol ve sağ bacak tamamen kırılmış, sağ kol korunmuş ancak el bileğinden kırılmış, sol bacak ise diz kapağı altından kırık vaziyettedir. Bunların dışında heykel yüzeyinde yer yer dökülmeler mevcuttur. İnce grenli, beyaz mermerden üretilmiştir. Sağ kolda damar ve kaslar oldukça doğal biçimde verilmiştir. Başı muhtemelen restorasyon nedeniyle keskin biçimde soluna dönük olan heykelin ağırlığı sağ bacağa verilmiştir. Sağ kol aşağı doğru sarkıtılmış, dirsekten kırılarak bükülmüştür. Sol kol muhtemelen omuz hizasında yana açılmaktaydı. Sol omuz üzerine toplanan *paludamentum* sırta atılmıştır. Stemmer Schema III tipine giren heykelin, sakin ve durgun bir hali vardır. Klasik formdaki zırhın yakası açık ve yuvarlaktır. Sağ omuz bandı ters L şeklinde aşağı iner ve kanatlı yıldırım demeti bezemelidir. Bant uzun iplerle göğüs üzerindeki çember perçine bağlanır. Sarkık ipler hareketlidir. Yüksek kabartmalı gorgo başı oldukça küçük boyuttadır. Üst karındaki karşılıklı grifonlar birbirlerinden uzak, sakin bir halde dört ayak üzerinde dururlar. Karna bağlanan general kuşağı incedir ve önde sıkıca düğümlenmiştir. Kuşak uçları aşağı sarkıtılır. Karın bölgesinde, bir lotus çiçeği üzerine konmuş, kanatları yarım açık ve başı muhtemelen arkasına dönük küçük bir kartal kabartması vardır. Zırh alt kenarı yay biçimlidir. Tek sıra *pteryges* rozetleri bezemesiz, küçük ve araları açık işlenmiştir. *Pteryges* deri bantları iki sıradır. Üstteki sıra kısa, alttaki sıra uzundur. Üst sıranın orta bandında bir rozet motifi varken, alttaki sıranın orta bandında da bitkisel bezeme (sarmal dallar) vardır. Bant uçları, eğri, verev çentiklerle püskül haline getirilmiştir. Sağ kolda içe giyilen tuniğin kolları görülür.

Tarihleme: Heykel başı bulunmadan önce Mansel tarafından yakınında bulunan Nerva ve Traian tarihli yazıtlar nedeni ile MS 117-121/22 aralığına verilmiştir[850]. Vermeule bu öneriye uyar[851]. İnan ve Rosenbaum heykeli yakınlarda bulunan bir kaide yazıtı nedeniyle MS 121 yılına tarihlemeyi önermiş ve bu buluntuları Perge Şehir Kapısı ile ilişkilendirmişlerdir. Aynı araştırmacılar heykeli kaide yazıtlı ilk Hadrian heykeli olarak tanımlayarak portresini Wagner'in Stazione Temrini tipi ve işçilik bakımından Pergamon Augustus portesi ile karşılaştırır. İnan ve Rosenbaum Perge başının Perge heykel atölyesinde üretildiğini savunmuşlardır. Bu heykel Perge'de bulunan en erken tarihli heykel olması ile büyük öneme sahip olduğu gibi, Anadolu'da üretilen zırhlı heykellerin de en erken örneklerinden biri olarak tanımlanmıştır. İnan ve Rosenbaum o dönemde, bu tipteki zırhlı heykellerin genellikle Antoninler Dönemine tarihlendiğine işaret ederek, Goethert'in daha önce zırhlı heykellerin doğuda Antoninler döneminden önce de üretildiği savını desteklemişlerdir. Heykel Chania'daki bir Hadrian heykeli ve Ephesos Kütüphanesi'nde bulunmuş olan zırhlı heykel (**23**) ile benzeştirir. Bununla birlikte İnan ve Rosenbaum zırh ve *pteryges* altından aşağı sarkan iki sıra deri kayışların ortasında duran iki "*lappet*"in Helenistik bir gelenek olduğuna vurgu yaparak Pergeli heykeltıraşın gerek portrede gerekse zırhta özgün bir üslubu benimsediğini ileri sürmüşlerdir. Vermeule heykeli Geç Traian/Erken Hadrian evresi eserleri arasında değerlendirirken heykeli "*Anadolu İmparatorluk Tipi*" ifadesi ile tanımlar. Esasında heykel başının torso ile olan ilişkisi problemli gözükmektedir zira heykel başı normalin dışında sola dönmüş vaziyettedir ve mermer renk ve dokuları birbirleri ile uyuşmamaktadır. Bununla birlikte heykelin göbeğinde bulunan kartal figürü Hadrian döneminde hemen hemen hiçbir heykelde kullanılmış değildir. Bu motif genelde Antoninler Dönemi heykel programı içerisinde yer alır. Heykel başının İmparator Hadrian'ı yansıttığı konusunda hiç şüphe yoktur ancak heykelin monte edildiği torso daha çok Antoninler dönemi zırhlı heykellerinde görülen bir şablona sahiptir. Bununla birlikte heykelin işçiliğinde matkap kullanımının Antoninler dönemi heykelleri kadar yoğun değildir. Bu nedenle heykeli Hadrian Dönemi'ne tarihlemekle birlikte torso ile başın aynı heykele ait olmadığını belirtmek gerekir.

---

[850] Mansel 1956, 115, Res. 65; Mansel 1955, 22.
[851] Vermeule 1959/60, 54, No 173.

Kaynakça: İnan 1960, 37, No 2, Res.2; İnan 1965, No. 6, Lev. VII,1; Mansel 1956, 115 vd. Res. 65; Vermeule 1959/60, 54, No. 173; İnan – Rosenbaum 1966, 68-9, No 29, Lev. XIX, 2, XXI; Cadario 2004, 373, Lev. LI 5.

36. Sagalassos Hadrian Heykeli Levha

Burdur Müzesi, Env. No. K.4.1.07

Bulunduğu Yer : Sagalassos Hamamı Frigidariumu

Ölçüler : Baş Y 66 cm; G 51 cm; Bacak Uzunluğu: 153 cm; Ayak 82 cm.

Tanım: Olasılıkla kolosal bir zırhlı heykele ait baş ile birbiri ile birleşen sağ bacak ve sağ ayaktan oluşan heykelin kalan kısmı muhtemelen kireç olmuştur. Çok ince grenli, kaliteli, beyaz Dokimeion mermerinden üretilmiştir.

Hadrian'ın muhteşem kalitedeki portresinin ilk bakışta kısa sakalları dikkati çeker. Başın üst kısmında arkadan öne doğru taranan saçlar alın üzerinde çok kalın buklelere dönüşürler ve adeta bir taca benzerler. Düz yapılı badem gözleri büyük, alın ve nazolabial hatları keskindir. Düz ağızı hafif açılmış şekildedir ve baş vücudun sağına doğru çok az döndürülmüştür. Sağ bacak ve buna yapışan sağ ayak heykelin zırhlı bir heykel olduğunu kanıtlamaktadır zira ayağa giyilen aslan başlı askeri botlar bu tipin en çok tercih edilen unsurudur. Askeri bot ayak parmaklarını açıkta bırakacak biçimde burunsuz olarak işlenmiştir. Botun üzerinde topuktan çıkan sarmal bitkisel motifler yer alır.

Tarihleme: Heykel genç portre özellikleri nedeniyle Hadrian'ın erken dönem iktidarına (MS 117'den hemen sonra) verilmektedir. Pobleme heykeli MS 118'den sonra kullanılan Chiaramonti Tipi içerisinde değerlendirerek heykelin Dokimeion mermerinden üretildiğini belirtir[852].

Kaynakça: Waelkens 2007, 3-4; Waelkens ve diğ. 2009, 437-8, Res. 10; Waelkens – Poblome 2011, 101 (portre); 115 ve arka kapak önyüzü (bacak); Opper 2008, 25-6, Res.8-10.

37. Zırhlı Heykel **Levha 14, 2; 30, 4**

Afyonkarahisar Müzesi, Env. No 1384

Bulunduğu Yer : Dinar

Ölçüler : Y 115 cm; G. 64 cm; D 43 cm.

Tanım: İnce grenli, beyaz renkli mermerden üretilmiştir. Baş, kollar ve bacaklar eksiktir. Boynun bir kısmı sağlam kalmıştır. Heykelin üzeri tozlu bir patineye

[852] Pobleme 2008, 437-8.

sahiptir. *Pteryges* bantlarında yoğun kırıklar görülür. Sol kolunu yukarı kaldırdığı, sağ kolunu ise aşağı doğru sarkıttığı anlaşılan heykelin ağırlığı sağ bacak üzerine verilmiş, sol bacak hafifçe öne atılmış olmalıdır. Heykel bu hali ile Stemmer Schema III tipine girer. Heykel sol omzunda yüksek bir *paludamentum* taşır ve *paludamentum* omuz üzerinden sırta atılmıştır. Klasik formdaki zırhın profil kenarlı kare yakası açıktır ve yakanın altından tunik yakası görünür. Omuz bantları incedir ve bir çember yardımı ile iri, kalp şeklindeki perçinlere bağlanır. Göğüste yüksekçe kabartma bir gorgo başı bulunur. Karın üzerindeki karşılıklı iki grifon birer ön ayaklarını birbirlerine doğru kaldırmıştır. Sakin bir ifadeye sahip grifonların gagalarının hemen altında uzun bir tüy bulunur. Grifonların üzerine dolanan kuşak ortada düğümlenmiş, kalan uçlar kuşağın altına sıkıştırılarak aşağı sarkıtılmıştır. Göbek deliği işlenmiştir. Zırh alt kenarı çanak biçimindedir. *Pteryges* rozetleri bezemesiz ve oldukça büyüktür. Hemen altındaki deri bantlar kalın, düzensiz, uçları burgu ve balıksırtı biçiminde püsküllendirilmişlerdir. Ortadaki *pteryges* dizisindeki kalın bant bir tohum gömleğinden filizlenen sarmal dal motifi ile bezenmiştir. Sarmal dal motiflerinin işlenmesinde kullanılan matkap işçiliği dikkati çeker. Deri bant uçları verev çizgilerle, püskül haline getirilmiştir.

Tarihleme: Laube zırh bezeme ayrıntılarından bahsederken Afyon kare yakalı zırhlılarının orta deri bantlarını Naxos'taki bir torso ile ilişkilendirmiştir[853]. Laube eseri Pterygion ortasından aşağı sarkan şerit nedeni ile Epidauros'ta bulunan bir geç Helenistik torso ve Naxos'tan çıkmış benzer bir örnekle ilişkilendirmiş, *pteryges* orta bandı üzerindeki bu süslemeleri *apotropaik* (nazar/muska) bezemeler olarak değerlendirmiştir. Dinar Torsosu Perge'de bulunan Perge Nymphaeum'u Hadrian heykeli (**34**) ve Helenistik Kuleler'in yakınında bulunan Hadrian Heykeli (**35**) ile benzerlikler gösterir. Torsonun merkezi *pteryges* bandı üzerindeki bitkisel motif her iki Perge Hadrian heykelinde de görülür.

Kaynakça: Laube 2006, 127, Lev, 73, 3.

[853] Laube 2005, 127.

38. Zırhlı Heykel **Levha 14, 3; 30, 3**

Bilinmiyor, Env. No. Bilinmiyor

Bulunduğu Yer : Aspendos

Ölçüler : Bilinmiyor

Tanım: Heykelin gövdesine sabit olan başı boyundan kırılmıştır. Sağ kol omuzdan sol kol dirseğin gerisinden, sol bacakta dizden itibaren kırıktır. Heykelin *paludamentum* drapelerinde de kırıklar olduğu görülür. Cepheden duran heykel klasik tipte bir zırha sahiptir. Sağ kol olasılıkla heykel desteğinin önüne gelmesi gereken kargıyı tutmak için yukarı kaldırılmış olmalı, sol kol ise dirsekten kırılarak sol omuz üzerinden aşağı sarkıtılan *paludamentum* 'u tutuyor olmalıdır. Heykelin sağ bacağı sabit olup, baldır bölgesinden desteğe bağlıdır. Sol bacak ise muhtemelen öne doğru basmakta olup, bu durum sağ kalçayı hareketlendirmiştir. Sol omuz üzerinde bir broş yardımı ile tutturulan *paludamentum* oldukça kalın bir kumaştan üretilmiş hissi verir (Stemmer Schema I). Klasik formlu zırhın alt kenarı çanak biçimindedir. Boyun açık olup, kare şeklindeki zırh yakası mevcuttur. Kalın omuz bandı bir halkaya bağlanan kelebek düğümle zırh perçinine bağlanır. Göğüs fazla kaslı değildir. Göğüs ortasındaki gorgo başı dairesel formludur, yanak ve çeneleri dolgundur.

Zırhın karın bölgesinde karşılıklı duran iki grifon bulunur ve bu grifonların üzerine gelecek şekilde, kalın bir kumaştan, sarılmış general kuşağı yer alır. Grifonlar eğik gagalı, sivri kulaklı olup, omuzlarında yeleleri vardır. Grifonların birer ön ayakları yukarı doğru kaldırılmıştır. Zırha sarılı kuşak ortada düğümlenmiş ve arda kalan uçlar grifonların olduğu bölümde kuşağın arasına sıkıştırılarak sarkıtılmıştır. Zırhın karın bölgesi aşağı doğru yarım daire profillidir ve bu profil içerisine cepheden tasvir edilip başı arkaya muhtemelen heykel sahibine doğru bakan bir kartal yerleştirilmiştir. Kartalın kanatları yarım açıktır ve tüyleri kalınca işlenmiştir. Zırh alt kenar formu çanak biçimindedir. Zırhın bitiminden başlayan tek sıra *pteryges* rozetleri oldukça büyük dilimler halindedirler ve öndekilerin tümü figürlüdür. Bu figürlerin görülebilenleri soldan sağa; aslan başı, rozet, koç başı, gorgo başı, kartal başı, şeklinde dizilmişlerdir. Rozetlerin altından aşağı sarkan tek sıra *pteryges* bantları kalın şeritler halindedir. Burgulu olarak püsküllendirilen bantların uçları matkapla delinmiş, ortada yer alan *pteryges* bandı üzerine bir

akanthus çanağından çıkan sarmal dallar işlenmiştir. Bu sarmal dalların volütleri matkap yardımı ile işlenmiştir. Heykelin sağ bacağına yapışık olan destek bir hurma ağacı kütüğü şeklindedir.

Tarihleme: Vermeule heykeli MS 150-200 tarihleri arasında değerlendirdiği heykeller içerisinde anar[854]. Heykel duruş, stil ve şablon yönünden Dinar Torsosu (**37**) ve Perge Marcus Aurelius Heykeli (**39**) ile yakın benzerlik gösterir.

Kaynakça: Lanckoronski 1890, 95, Res. 72; Vermeule 1959/60, 65, No 267A.

39. Perge Marcus Aurelius Heykeli (?) **Levha 14, 4**

Antalya Müzesi, Env. No. 13.1379

Bulunduğu Yer **:** Perge, Güney Hamam

Ölçüler **:** Y 256 cm; G. 60 cm; Kaide**:** U 110 cm; G 60 cm.

Tanım: Heykel 1979 yılında Perge Güney Hamamı'nın kuzey portikosunda bulunmuştur. Baş ve sol ayak dizden itibaren eksiktir. Birçok küçük parçaya ayrılan heykel sonradan başarılı biçimde birleştirilmiştir. Sağ omuz ve kol göğüs hizasından, sol kol da dirsek hizasından gövdeye birleştirilmiş. Göğüs kısmı oldukça küçük parçalara ayrılmış, büyük bir kısmı onarılmıştır. Heykel ince grenli, kaliteli, beyaz mermerden üretilmiştir. Heykel incelikli, yüksek kabartmalı bir işçiliğe sahip olup, heykelde cilt olarak verilen alanların (özellikle boynun) itinalı biçimde zımparalandığı dikkati çeker. Kolosal ölçülerdeki heykelin ağırlığı sağ bacağa verilmiş sol ayak eriye doğru uzatılmıştır. İmparator beli hizasında kaldırdığı sol eli ile bir *parazonium* tutarken sağ elinde hâlihazırda eksik olan bir rulo tutuyor olmalıdır. Sol omuzda toplanan *paludamentum* sırta atılmış, daha sonra sol kol üzerine alınmıştır. Heykel Stemmer Schema V şablonuna uygundur.

İmparatorun klasik formlu zırhının altına giydiği tunik etek kısımlarında ve omuzlarda görünür. Sol omuz üzerine alınan *paludamentum* sol kol üzerinden aşağı sarkıtılır ve çok ağır, dökümlü bir kumaş hissi verir. Zırh yakası kare şeklindedir ve dardır. Sağ omuz üzerinde seçilebilen omuz bandı üzerinde bezeme yoktur. Omuz bandının ters L şeklindeki ucu iki ucunda çengeller bulunan bir ip ile göğüs üzerindeki kalp şeklindeki perçine bağlanır. Zırhın sağ omuz ve koltuk altında ok uçlu şu motifi diyebileceğimiz metalik dokuda bir süsleme mevcuttur. Omuz altından

[854] Vermeule 1959/60, 64.

çıkan *pteryges* bantları aşağı doğru sarkıktır ve hemen altındaki tunik kolları da hareketlidir. Göğüs üzerinde geniş kanatlı, büyük çaplı, dolgun yanaklı bir gorgo başı bulunur. Dilini hafifçe dudaklarının arasından çıkaran gorgo bu yönüyle birçok benzer heykelden ayrılmaktadır. Karın üst bölümüne yerleştirilmiş olan ayakta duran, karşılıklı iki grifon birbirlerine yakındırlar ve sakin, durağan bir ifadeye sahiptirler. Karna dolanan general kuşak kalın, dökümlü ve ağır bir kumaş hissi verir. Karın boşluğu üzerine yerleştirilen kartal cepheden verilmiştir ancak kafası yukarı, imparatora doğru bakmaktadır. Kartal bir yıldırım demeti üzerine konmuştur ve kanatları yarım açıktır. Zırh alt kenarı yarım daire biçimindedir. Zırh alt kenar altından çıkan *pteryges* rozetleri oldukça büyüktür ve yüksek bir kabartmaya sahiptir. *Pteryges* etek bantları kalınca ve düzdür. Bant uçlarındaki püsküllerde matkap işçiliği belli olur ve püsküller burgu şeklini almıştır. Tunik eteği diz üstündedir. Sağ ayakta bileklerin üzerine kadar çıkan aslan postlu askeri bot vardır. Heykel desteği palmiye ağacı kökü biçimindedir. Kaide dikdörtgendir ve üzeri raspa izleri ile dokulu şekilde bırakılmıştır. Kaidenin sağ köşesinde, desteğin hemen altında bir kenet deliği mevcuttur. Heykelin arka yüzü kabaca işlenmiştir. Heykel sahibi sağ elinde kolunun içinde muhafaza edilen bir *parazonium*, sol elinde ise muhtemelen bir rulo tutmaktadır.

Tarihleme: Delemen kolassal heykeli, 2010 yılında Perge Güney Hamamında bulunan portresi sağlam ele geçmiş, zırhlı Lucius Verus heykeli parçaları (**40**) ile ilişkilendirerek, heykelin Ortak İmparator Marcus Aurelius'a ait olması gerektiğini önermiştir. Heykel Aspendos Heykeli (**38**) ve Seleukeia Heykeli (**41**) ile çok yakın benzerlikler göstermektedir. Her üç heykelin ponderasyon, teknik ve motif özellikleri birbirine çok yakındır. Heykellerin kare yakalı zırhı, büyük kanatlı gorgo başı, benzer ifadedeki grifonlar, karın üzerindeki kartal ve *pteryges* rozet protomlarıyontuların aynı elden çıkmış olduğu yönünde bir yorum yapmaya yardımcı olur. Heykel olasılıkla Lucius Verus Heykeli ile birlikte MS 166'da kazanılan Parth Savaşından sonra dikilmiş olmalıdır.

Kaynakça: İnan 1980a, 6; İnan 1980b, 608; Mellink 1980, 509; İnan 1983, 119-20; Özgür 2010, 86, No 36; Demirer ve diğ. 2005, 76, 233; Delemen 2011, 304, Res. 23.

40. Lucius Verus Heykeli

Antalya Müzesi Müzesi, Env. No. 2010-539

Bulunduğu Yer : Perge – Güney Hamamı Palestrası

Ölçüler : Y 58 cm; G 40 cm; D 45 cm.

Tanım: Heykel burun dışında sağlam bir baş, zırhın göbek kısmı, aslan başlı bir *pteryges* rozeti, *pteryges* bandı, omuz bandı perçini, *paludamentum* parçası, bir el parçası, olasılıkla bir esire ait sakal parçası, kol ve bacak parçalarından oluşur. ile buluntu durumuna göre bu heykele ait kol ve bacak parçalarından oluşan heykel bulunduğu mekan ve kontekst dolayısı ile Lucius Verus'un zırhlı bir heykeli olarak tanımlanmıştır. Üzerinde yüksek bir kartal kabartmasının yer aldığı bel parçası ve aslan başlı bir *pteryges* rozetinden heykelin klasik tipte bir zırhlı heykele ait olduğu anlaşılır. *Pteryges* bandı ucu derin matkap işçiliği ile burgu haline getirilmiştir.

Tarihleme: Delemen Perge Güney Hamamında aynı kontekst içerisinde bulunan bir diğer zırhlı heykel olan yontuyu (**39**) Lucius Verus ile ortak imparatorluk yapan Marcus Aurelius olarak tanımlamıştır. Gerçekten de gerek zırh göbeği üzerindeki kartalın ince işçiliği gerekse aslan biçimli *pteryges* rozetinin başsız Perge heykelinin bezemelerine olan yakınlığı Delemen'in yorumunu desteklemektedir. Bununla birlikte Aspendos Heykeli (**38**) ve Seleukeia (**41**) heykellerinin tipolojik ve şematik özelliklerine yakınlığı da bu heykellerin de Perge heykelleri ile aynı döneme ve hatta aynı atölyede üretilmiş olduklarını düşündürür. Heykel Lucius Verus'un MS 166'da kazanılan Parth Savaşından sonra dikilmiş olmalıdır.

Kaynakça: Delemen 2011, 297-309, Res. 3-22.

41. Zırhlı Torso **Levha 15, 1**

Silifke Müzesi, Env. No bilinmiyor.

Bulunduğu Yer : Seleukeia am Kalykadnos**,** Iupiter Tapınağı

Ölçüler : Bilinmiyor

Tanım: Heykelin başı boynu ile birlikte, sağ kolu omuzdan itibaren, sol kolu dirsek bölgesinden, sol bacağın kaval kemiği eksiktir. Heykelin sol eli ile taşıdığı *parazonium*'un da büyük bir kısmı eksiktir. Heykelin yüzeyinde yer yer kırık ve dökülmeler de mevcuttur. Heykelin sol kolu üzerinde taşıdığı kırık *paludamentum* eteği ile heykelin sağ ayak bileği ile destek biçimindeki ağacın gövdesinden kırılan

kaide kısmı heykele başarılı biçimde eklenmiştir. Heykelin üzerinde yükseldiği kaide dört parçaya bölünmüş fakat daha sonradan birleştirilmiştir. Klasik formda zırh giyen heykelin sağ omuz hareketinden sağ kolunu yukarı kaldırarak heykel desteğinin önünde alt kısmı görülen kargıyı tuttuğu anlaşılmaktadır. Heykelin sol kolu bel hizasından öne doğru dirsekten kırılmış ve sol omuzdan yere doğru sarkıtılan *paludamentum*'un etek kısımlarını taşımaktadır. Heykelin sol elinde ucunu tuttuğu bir *parazonium* tutamak kısmı ise sol kolun pazı kısmına bitişiktir. Heykelin ağırlığı sağ bacak üzerindedir. Sol bacak ise dizden kırılarak geriye doğru uzatılmıştır. Sol omuz üzerinde bir broş yardımı ile tutturulan *paludamentum* oldukça kalın ve dökümlü bir kumaştandır. *Paludamentum* sol omuz üzerinden arkaya sarkıtılmıştır. Heykel bu hali ile Stemmer Schema I'e girer.

Heykelin kayıp başı gövde ile birlikte işlenmiştir. Heykel sahibi üzerindeki zırhın yakası kare biçimindedir ve oldukça açıktır. Zırh plakalarını birbirine bağlayan sağ omuz bandı biraz alçak bir kabartma ile oluşturulmuştur ve üzerinde herhangi bir motif yoktur. Omuz bandı zırh yüzeyine göğüs üzerindeki kalp şeklinde bir perçinle bağlanır. Göğüs üzerine işlenen kanatlı gorgo başı oldukça geniştir ve yüksek bir saç kuaförüne sahiptir. Karın üzerinde karşılıklı duran grifonların birer ön ayağı kaldırılmıştır. Grifonlar yumuşak bir ifadeye sahiptirler. Zırh gövdesine bağlanmış biçimdeki general kuşağı oldukça kalın bir kumaştandır. Grifonların gövdelerini kapatacak biçimde bağlanan genral kuşağının artan uçları kuşağın altına sıkıştırılarak uçları aşağı doğru sarkıtılmıştır. Zırhın karın boşluğu üzerinde büyükçe bir kartal kabartması mevcuttur. Başı sağına doğru dönük olan kartalın kanatları yarım açıktır. Kartalın tüyleri dokulu biçimde işlenmiştir. Zırhın alt kenarı yay biçimlidir fakat kenar profili yoktur. Zırhın alt kenar bitiminden itibaren içe doğru oyulan yüzey üzerine *pteryges* rozet sırası işlenmiştir. *Pteryges* rozet sırası bu şekilde işleniş olması zırh ile *pteryges* rozet sırasının bir parçadan oluştuğu izlenimini verse de muhtemelen heykel yüzeyine uygulanmış olan boya ile oluşturulan konturlar antik devirde böyle bir algılamanın oluşmasını engellemiş olmalıdır. *Pteryges* rozet sırasının hemen altından aşağı sarkan *pteryges* bantları kalın deri dilimlerden oluşmaktadır. Bu dilimler tek bir sıra halinde olmayıp iç içe geçmiş şekilde işlenmişlerdir. Vücut üzerine giyilen tuniğin etekleri *pteryges* bantlarının hemen altına görünmektedir. Tunik etekleri diz kapağı üzerine kadar uzanmaktadır. Heykel

sahibi aslan biçimli askeri botlar giymektedir. Heykelin dengesini sağlayan ağaç kütüğü şeklindeki destek sağ bacağa birleşiktir. Heykelin sağ eli ile tuttuğu kargıda bu desteğin önünde bulunmaktadır. Dikdörtgen biçimli alçak kaide kaba bırakılmıştır.

Tarihleme: Çalık, heykeli Vatikan'da bulunan Geç Hadrian – Erken Antoninler Dönemi bir heykeli ve Perge'de bulunan Septimius Severus (**44**) heykeli ile karşılaştırarak olası bir tarih olarak Geç Antoninler veya Erken Severuslar Dönemi'ni işaret etmiştir. Çalık'ın Silifke Heykeli ile Perge Septimius Severus Heykeli arasında kurduğu bağlantı oldukça makuldür ancakSeptimius Severus DönemiDokimeion I Tipi heykellerde merkezi koruyucu bant üzerinde kullanılan Terminus motifinin yokluğu heykelin olasılıkla Lucius Verus olabileceğini akla getirmektedir. Bununla birlikteheykelin *pteryges* rozetleri arasında yer alan çiçek protomu Septimius Severus heykellerinde yer almaz çünkü muhtemelen bu protom taht savaşında Septimius Severus'a karşı Pescennius Niger'i destekleyen X. Fretensis Lejyonu'nun sembolüdür. Bu nedenle Seleukeia Heykeli'ni Geç Antoninler Dönemi'ne tarihlemek mümkündür.

Kaynakça: Çalık 1997, 210-1, No 120, Lev. 60,b.

42. Zırhlı Torso **Levha 15, 2**

Afyonkarahisar Müzesi, Env. No. Bilinmiyor

Bulunduğu Yer **:** Bilinmiyor

Ölçüler **:** Y 113 cm; G 58 cm; D 47 cm.

Tanım: İnce grenli, beyaz renkli mermerden üretilmiş olan heykelin başı, kolları ve dizden aşağısı yoktur. Heykel yüzeyi açık havada kalması nedeni ile aşınmış, adeta alçak kabartma haline gelmiştir. *Pteryges* rozetleri büyük oranda kırılmıştır. Torsonun bel hareketine göre sağ bacağın destek olarak sabit olduğu, sol bacağın ise hafifçe öne doğru bastığı söylenebilir. Sol omuz hareketinden sol kolun bel hizasında durduğu, sağ kolun ise yukarı doğru bir hareket yaptığı anlaşılmaktadır. Zırh üzerinde boyundan bağlanmış ve göğsü de kapatmış bir *paludamentum* vardır. Heykel bu hali ile Stemmer Schema IV grubundan klasik formda bir eserdir. Zırh kare yakalıdır ve yaka hafif açıktır. Omuz bandı kalpli perçinle ön zırh levhasına bağlanır. Zırhın koltukaltında şua şeklindeki muhtemel deri parça dikkat çekicidir.

Paludamentum drapeleri göğüs üzerindeki muhtemel gorgo başını kapatmıştır. Üst karın üzerindeki karşılıklı grifonların ön ayakları havaya kaldırılmış olup, grifonlar sakin bir ifade içerisindedirler. Karın üzerine bağlanan kuşak incedir ve ortada küçük bir düğüm yapar. Kalan uçlar kuşak altına sıkıştırılarak aşağı sarkıtılır. Karın boşluğu üzerinde cepheden duran ancak başını arkaya döndürmüş, kanatları yarım açık bir kartal bezemesi vardır. Zırh alt kenar profili çanak biçimindedir. *Pteryges*'ler rozetleri küçük ve araları açıktır. Kasık hizasında başlayan figürlü rozetlerden sadece en baştaki koç başı şeklindeki rozet ayırt edilebilmektedir. *Pteryges* bantlarının neredeyse tümü kırılmış haldedir.

Tarihleme: Torso *paludamentum* pozisyonu ve göbek üzerindeki kartal kabartması ile *cingulum*un düğüm kısmındaki işçilik dikkate alındığında Tlos Tiyatrosu'da bulunmuş olan Marcus Aurelius Heykeli (**53**) ile benzerlik gösterir. Bu nedenle torso Antoninler Dönemi'ne tarihlenebilir.

Kaynakça: Yayımlanmamış.

43. Zırhlı Heykel Parçası *(Destek, Sağ bacak)* **Levha 16, 1**

Yalvaç Müzesi, Env. No

Bulunduğu Yer **:** Pisidia Antiochia

Ölçüler **:** Bilinmiyor.

Tanım: Zırhlı bir heykelin destek bölümü ile sağ bacağının bir kısmından oluşur. Destek niteliğinde kullanılan esir figürünün yüzü, sağ elinin bir kısmı ve bacakları eksiktir. Bunun dışında kalan yüzeylerde de kırılma ve dökülmeler mevcuttur. Sağ bacak ise zırhın altına giyilen tuniğin altından ayak bileğine kadar sağlam kalmıştır. Heykel ince grenli beyaz renkli bir mermerden üretilmiştir. Heykelin korunan bölümünden sağ bacağının vücut ağırlığını taşıyan sabit bacak olduğu anlaşılmaktadır. Desteğin hemen yanında görünen kargı sopası da sağ kolun kargıyı tutarken havaya kaldırıldığını gösterir. Heykelin diğer uzuvları korunmadığından şematik duruşu hakkında kesin bir yorum yapmak mümkün değilse de *paludamentum* bağlanmasına göre Stemmer Schema I, II veya IIa'ya dâhil olması kuvvetle muhtemeldir. Heykelin sağ bacağı üzerindeki *pteryges* bandından bu bantların uzun ve olasılıkla tek sıra olduğu, deri koruyucu giysinin altında ise kısa etekli bir tunik olduğu anlaşılır. Sağ ayakta aslan başlı askeri botun üst kısmı

korunabilmiştir. Heykelin ağaç kütüğü biçimli desteğinin önünde yer alan esir figürü ellerini önde birleştirmiş, sol ayağını sağ ayağının yanına atmış, başını ise heykel sahibine yönlendirmiştir. Pantolonlu bir tulum giyen figürün üst giysisi oldukça dökümlüdür ve sırtına attığı bir pelerini de vardır. Sakin bir duruşu sahip heykel kabullenme duygusu içerisinde ifade edilmiştir.

Tarihleme: Heykeli stilistik özellikleri dikkate alınarak Antoninler Dönemine tarihlenebilir.

Kaynakça: Yayımlanmamış.

44. Perge Septimius Severus Heykeli **Levha 15, 3; 31, 1**

Antalya Müzesi, Env. No. A 3266

Bulunduğu Yer **:** Perge Nymphaeumu

Ölçüler **:** Y 236 cm; G 106 cm.

Tanım: Normal ölçüler üzerinde heykel birkaç kırık parçanın birleştirilmesi ile tümlenmiştir. 1968 Yılında Perge Nymphaeumunda F2 olarak adlandırılan alanda bulunmuştur. İnce grenli, beyaz renkli mermerden üretilmiş heykel uzun kenarları düz, kısa kenarları dairesel bir kaide üzerinde durur ve kaidenin ön kısmında muhtemelen bir yazıtın monte edildiği iki delik bulunur. Heykelin sol kolu dirsekten, sağ eli bilekten itibaren eksiktir. Baş kırılmış ve sonradan boyu üzerindeki kırık üzerine oturtulmuştur. Portrenin burnu kemerden itibaren ve sağ kaç ile sağ üst göz kapağı da kırıktır. Göğüs iki parçanın birleşmesi ile restore edilmiş ancak göğüs yüzeyinin sağ kısmı eksik kalmıştır. Sol bacak dizden itibaren yoktur. Sağ baldırın bir kısmı ile sağ ayak kısmen mevcuttur. Portrenin saç ve sakallarında derin matkap izleri dikkat çekicidir. Yüzde ise ince bir işçik ile meydana getirilmiş pürüzsüz bir yüzey vardır. *Pteryges*'lerin saçaklı uçlarında ve rozetlerde işlenen figürlerin bazılarında da derin matkap işçiliği görülür. Heykelin hemen sağındaki desteğin yüzeyi yoğun ve derin raspa izleri ile bırakılarak ağaç görünümü verilmeye çalışılmıştır. Arka yüzey kaba bırakılmıştır. Cepheden duran heykelin başı soluna doğru dönmüştür. Bu hareket yan boyun kısımlarında gözükse de Septimius Severus'un uzun sakalları boyunun ön kısmını kapatır. Bununla birlikte boynun arka kısmında kaba şekilde bırakılan ense kısmı fark edilmektedir. Başının üzerinde oldukça yüksek bir *corona civica* (meşe tacı) bulunur. Sağ kol yana açılmış,

dirsekten yukarı doğru kaldırılmış sağ el, yere konan mızrağı kavrıyor olmalıdır. Sol kol aşağı dönüktür ve muhtemelen sol omuz arkasından aşağı sarkan *paludamentum*'u tutmakta idi. Sağ bacak sabit olup hemen yanındaki ağaç gövdesi ile heykelin dengesini sağlamaktadır. Sol ayak ön ayağın gerisinde serbest şekildedir. Sol bacağın bu hareketi sağ baldıra ve bel kısmına hafif yukarı bir hareket getirmiştir (Stemmer Schema I). İmparatorun kuşandığı klasik formdaki zırh alçak profilli bir işçiliğe sahip olmakla birlikte zırhın alt kenar profilindeki bariz kalınlık dikkat çekicidir. Zırhın içine giyilmiş olan tunik kare formlu zırh yakasının altından dışarı çıkmıştır ve uçları kıvrımlı şekilde gözükmektedir. Ön zırh ve arka zırhı birbirine bağlayan omuz bantlarından sağdaki görülmekle birlikte omuz bantlarındaki ters L formunun muhtemelen yanlışlıkla tam olarak oluşturulamadığı görülür. Omuz bandından aşağı sarkan ip meme üzerindeki perçinle kelebek şeklinde düğümle bağlansa da, perçin kırık nedeniyle görülememektedir. Göğüs ortasındaki gorgo başı oldukça büyüktür. Dairesel formlu medusanın dolgun dudakları ve çenesi dikkat çekicidir. Gorgo kanatları açık ve oldukça büyüktür. Gorgo başı altında, karın bölgesinde karşılıklı iki grifon bulunur. Sağ yöndeki grifon oldukça kırıkken, sol grifonun ön ayakları kırıktır. Grifonlar oldukça sakin bir ifadeye sahiptir. Eğimli gagalı, sivri kulaklı grifonun göz bebekleri matkapla işlenmiş, kanatlarının iç kısımlarındaki tüyler kısa iken uçlarda tüyler uzayıp genişlemektedir. Kanat uçları koltuk altına doğru uzanır. Karın bölgesine dolanan kuşak ortada düğümlenmiş (düğüm kısmı kırıktır), daha sonra uzun gelen uçlar grifon kanatlarının altından kuşak altına sıkıştırılarak aşağı sarkıtılmıştır. Zırhın yarım daire formundaki alt kenar formu üzerindeki karın bölgesinde, gövdesi soluna başı ise arkasına doğru dönük, kanatları yarım açık bir kartal bulunmaktadır. Kartal oldukça kalın tüylü biçimde işlenmiştir. Zırhın hemen altından başlayan *pteryges* sırasında 8 adet rozet varsa da en başlardaki rozetler işlenmemiştir. *Pteryges* figürleri aşağıdaki sırada olup, bu figürlerin ağız burun ve kulaklarındaki matkap işçiliği dikkat çeker. *Pteryges* rozet sırası zırh alt kenarı gibi yarım ay şeklinde aşağı sarkar biçimdedir. Vücut üzerine giyilen tuniğin uçları yakada olduğu gibi sol kolda, az bir miktar sağ kolda ve baldırda görülür. Tuniğin üzerine giyilen deri koruyucu giysinin şerit şeklinde duran uçları omuz kısmında zırhın altından ve etek kısmında *pteryges* rozet sırasının altından diz kapağının üstüne kadar çıkmaktadır. Omuz şeritleri pazı üzerine kadar

uzanır ve kısa uçlu burgu püsküllüdür. Etek kısmındaki şeritler ise kalındır ve bazıları hareketlendirilmiştir. Şerit uçları keski ile burgulu bir saçak haline getirilmiştir. Şerit sırasının ortasında bulunan şerit üzerinde yüz kısmı tahrip olmuş cinsel organı işlenmiş bir herm vardır. Korunan sağ ayak az işlenmiş, aslan başlı, çorap şeklinde bir askeri bot giyilmiştir. İmparatorun sağında, sağ baldır kısmı ile birleşik, ağaç kütüğü şeklinde bir destek olup, imparatorun sağ eli ile tuttuğu mızrağın alt bölümü bu desteğe yapışıktır. Heykelin arka kısmı kaba biçimde bırakılmıştır.

Tarihleme: İnan ve Alföldi-Rosenbaum Perge Septimius Severus heykelini nümizmatik analoji dikkate alındığında MS 194/195–196/197 tarihlerine yerleştirmekte, saç kuaförüne göre McCann'in Tip II, Soechtings'in Tip I grubuna sokmaktadırlar. Bununla birlikte İnan ve Rosenbaum bu heykeli yapan heykeltıraşın daha önce belirlenmemiş bir tipi meydana getiren çok yetenekli bir sanatçı olduğu yorumunu yaparlar ancak heykelin birden fazla repliği olduğu tespit edilmiş durumdadır. Perge Septimius Severus Heykeli daha önce yine Perge'de bulunmuş olan ve yakın zamanda yayımlanan bir çalışma[855] ile Marcus Aurelius'a atfedilen kolassal zırhlı heykelin (**39**) şablon, üslup ve bezeme unsurlarını barındırmaktadır. Bununla birlikte heykel Aspendos Heykeli (**38**) ve Akmonia Heykeli (**45**) ile de yakın benzerlikler gösterir. Bu durum Dokimeion I Atölyesi'nin Septimius Severus Döneminde Antoninler Dönemi şablonu üzerinde fazla bir değişikliğe gidilmediğini tespit etmeye yardımcı olur.

Kaynakça: Mansel 1968, 94 Res. 10; İnan 1974, 655, no. 8, Pl. 208-209; İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 114 vd, No: 64, Taf. 38.4, 57, 1–2.

45. Zırhlı Heykel **Levha 15, 4; 31, 2**

Afyonkarahisar Müzesi, Env. No. 3266

Bulunduğu Yer **:** Akmonia[856]

Ölçüler **:** Y 171 cm; G 96 cm; D 47 cm.

Tanım:İnce grenli, beyaz mermerden üretilmiş heykelin kaidesi yoktur ve sonradan eklenen beton bir kaide üzerinde durmaktadır. Gövdeye sabit olan baş gırtlak hizasından kırılmıştır. Sağ kol destek ek yerinin de olduğu sağ pazıdan, sol kol

[855] Delemen 2011, 297-314.
[856] Müze envanterine göre Afyon'un Banaz İlçesi, Ahat Köyü, Hisar Mevkii'nde bulunmuştur.

dirseğin gerisinden, bacaklar ise dizden itibaren kırıktır. Zırhın göğsü üzerindeki gorgo başı ve *pteryges*'ler üzerinde de yer yer kırıklar olmasının yanı sıra, uzun süredir açık havada bırakılması nedeni ile heykel yüzeyi toz ve isten koyulaşmış ve muhtemelen sıcak-soğuk farklılıkları nedeni gün geçtikçe dökülmüştür. Ayrıca heykelin *paludamentum* ve karın bölgesinde siyah yağ veya mantar lekeleri vardır. Tüm bu olumsuz koşullara rağmen heykelin *pteryges* batlarının arasında kalıp güneş ve yağmurdan etkilenmeyen bazı kısımlardan görüldüğü kadarı ile ince grenli beyaz Dokimeion mermeri çok kaliteli bir işçiliğin ürünü olmalıdır. Maalesef önceleri muhtemelen yüksek kabartma halindeki zırh kabartmaları ve diğer süslemeler zamanla incelmiş ve hatlarını kaybetmiştir. Heykelin omzundaki *paludamentum*'un yüksek ve derin işçiliği dikkat çekicidir. Cepheden duran heykelin başının hafif sola dönüşü boyundaki hareketten anlaşılmaktadır. Sağ kol sap kısmı heykel desteğinin önünde görülen kargıyı tutmak için yukarı kaldırılmış, sol kol ise dirsekten kırılarak sol omuz üzerinden aşağı sarkıtılan *paludamentum*u ve sapı heykelin arkasından görülebilen *parazonium'u* tutmak için yatay şekilde öne doğru açılmıştır. Sağ bacak sabit olup, kalça bölgesinden desteğe bağlıdır. Sol bacak muhtemelen öne doğru basmakta olup, bu durum sağ kalçayı hareketlendirmiştir. Sol omuz üzerinde bir broş yardımı ile tutturulan *paludamentum* oldukça kalın bir kumaştan üretilmiş hissi verir (Stemmer Schema **I**). Klasik formlu zırhın boynu açık olup, kare şeklindeki zırh yakasının altından tunik kenarı kıvrımları görülür. Omuz bandı dar ters L şeklindedir ve bir kelebek düğümle meme altındaki perçine bağlanır. Sol omuz bandı ve perçin *paludamentum* altında kalmıştır. Göğüs fazla kaslı değildir. Göğüs ortasındaki gorgo başı dairesel, yanak ve çeneleri dolgun olup, gorgonun kanatları başın üzerinde genişçe açılmıştır.

Zırhın karın bölgesinde karşılıklı duran iki grifon bulunur ve bu grifonların üzerine gelecek şekilde, kalın bir kumaştan, sarılmış general kuşağı yer alır. Grifonlar eğik gagalı, sivri kulaklı olup, omuzlarında yeleleri vardır. Grifonların birer ön ayakları yukarı doğru kaldırılmış, kalın tüy dokulu kanatları heykelin koltukaltına kadar uzanmaktadır. Sakin duruşlu grifonların gagalarının hemen altında tüy şeklinde sakal vardır. Zırha sarılı kuşak ortada düğümlenmiş ve arda kalan uçlar grifonların olduğu bölümde kuşağın arasına sıkıştırılarak sarkıtılmıştır. Zırhın karın bölgesi aşağı doğru yarım daire profillidir ve bu profil içerisine cepheden tasvir edilip başı

arkaya muhtemelen heykel sahibine doğru bakan bir kartal yerleştirilmiştir. Kartalın kanatları yarım açıktır ve tüyleri kalınca işlenmiştir. Zırh alt kenar formu çanak biçimindedir. Zırhın bitiminden başlayan tek sıra *pteryges* rozetleri oldukça büyük dilimler halindedirler ve öndekilerin tümü figürlüdür. Bu figürler soldan sağa; koç başı, kurt başı, yaban domuzu başı, ortada kurt başı, panter başı, boğa başı (?) şeklinde dizilmişlerdir. Rozetlerin altından aşağı sarkan tek sıra *pteryges* bantları kalın şeritler halindedir. Burgulu olarak püsküllendirilen bantların uçları matkapla delinmiş, ortada yer alan *pteryges* bandı üzerine baş figürü belli olmayan bir *Herm* işlenmiştir. Heykelin sağ bacağına yapışık olan destek bir hurma ağacı kütüğü şeklindedir.

Tarihleme: Heykel ponderasyon, şablon ve bezeme unsurları ile Perge Nymphaeumu Septimius Severus Heykeli'nin **(44)** bir repliği şeklindedir. Perge Septimius Severus Heykeli'nin zırhı üzerinde yer alan geniş kanatlı gorgo başı, karşılıklı grifonların stili, göbek üzerindeki kartal ve *pteryges* rozetleri üzerindeki semboller ve merkezi *pteryges* bandı üzerine işlenen Herm kabartması bu heykelleri birbirine yaklaştırmakta, adeta aynı ustanın elinden çıkmış izlenimi vermektedir[857]. İki heykel arasındaki tek fark Akmonia Torsosu'nun heykel desteği bir hurma ağacı kütüğü iken Perge Septimius Severus Heykeli'nin desteğinin ağaç kütüğü şeklinde olmasıdır. Bu nedenle Akmonia Heykeli'nin Septimius Severus Dönemi'ne tarihlemek mümkündür.

Kaynakça: Laube 2006, 182, Lev. 73.4.

46. Zırhlı Heykel Parçası *(Kalça, Bacaklar ve Destek)* **Levha16, 2; 31,3**

Afyonkarahisar Env. No. Bilinmiyor

Bulunduğu Yer **:** Sandıklı (?)

Ölçüler **:** Y 125 cm; G 73 cm; D 43 cm.

Tanım: Heykelin belden yukarısı ve sol bacağı eksiktir. Yüksek bir kaide üzerinde yükselen heykelin kaidesinin de büyük kısmı kırılmıştır. Ağaç kütüğü şeklindeki heykel desteğinin hemen önünde duran esir figürü bacakları dışında sağlam koruna gelmiştir. Bel hizasındaki *pteryges* rozetleri figürlüdür ve sol beldeki bir rozet

[857] Bu heykeller arasındaki küçük farklardan biri olarak Septimius Severus heykelinin pteryges rozetlerinden birinde panter başı kullanılırken Afyon zırhlısında bir köpek veya kurt başı kullanılmıştır.

dışında sağlam kalmışlardır. Heykelin sağındaki desteğe bitişik olan sağ bacak sabit olup, sol bacak hareketlidir. Heykelin desteği üzerinde ve sağ kasık hizasında görülen kiriş/destek çubuğu kalıntıları sağ kolun bel hizasında öne doğru açıldığının ipuçları niteliğindedir. Bu halde sol kolda bel hizasında, vücuda bitişik olarak tutuluyor farz edilebilir (Stemmer Schema I ?). Bel hizasındaki *pteryges* rozetleri oldukça yüksek bir işçiliğe sahiptirler. Tek sıra *pteryges* bantları sol bacak hizası dışında hareketsizdir. Ortadaki bandın üzerinde bir *Herm* bulunur. Burgu halini alan *pteryges* batlarının uçları derin matkap işçiliğine sahiptir. *Pteryges* bantlarının altında içe giyilen tuniğin kenarları çok kısa olarak görülür. Heykelin sağ ayağında aslan postundan törensel askeri bot (*mulleus*) vardır. Heykel desteği önünde duran genç erkek figürü düşünceli bir ruh hali içerisinde betimlenmiştir. Yüzü heykel sahibinin yüzüne dönük olan figür sol kolunu beline indirmiş, sağ elini ise çenesinin altına getirmiştir ve hayranlıkla imparatoru inceliyor gibidir. Sol bacağını dizden kıvırıp sağ bacağının yanına koyduğu anlaşılır. Bol, dökümlü bir tulum giyen figürünün uzun telli, kabarık saçları vardır. Genç yaşlarda olduğu anlaşılan figürünün göz bebekleri işlenmiştir.

Tarihleme: Heykel genel stil özellikleri ve merkezi koruyucu bant üzerine işlenen Herm kabartması nedeniyle Perge Septimius Severus Heykeli (**44**) ve Akmonia Torsosu'na (**45**) benzemektedir. Heykelin desteği önünde yer alan personifikasyon bir esirden ziyade Anadolu Eyaletlerini (Yunanlılar) temsil ediyor olmalıdır. Personifikasyon Septimius Severus'un halkın koruyucusu olduğu propagandasını yapar ve bu nedenle onu hayranlıkla izlemektedir. Heykelin merkezi *pteryges* bandı üzerine yerleştirilen *Herm* biçimli *Terminus*'da bu politikayı destekler. Heykel olasılıkla Septimius Severus'un MS 197'de Parthlara karşı çıktığı seferin ardından dikilmiş olmalıdır.

Kaynakça: Yayımlanmamış.

DOKIMEION II TİPİ ZIRHLI HEYKELLER

47. Ankyra Hadrian Heykeli **Levha 16, 3**

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Env. 132.6.83

Bulunduğu Yer : Ankyra Roma Tiyatrosu

Ölçüler : Y 275 cm (?).

Tanım: Heykele ait farklı bölgelerinden 27 parça korunmuştur. Heykelin kimliğini tayin edici en kritik parça Anadolu Medeniyetleri Müzesi Ankyra Tiyatrosu Kazıları vitrininde sergilenen heykel başının alın ve üst kısmının korunmuş olduğu 132.12.83 Envanter numaralı parçadır. Alın parçası ile aynı vitrinde yer alan zırhlı gövde parçası (bel) ve omuz bandı (*epomides*) ile zırh perçinin yer aldığı göğüs parçası Ankyra Tiyatrosu Hadrian heykelinin imparatorun zırhlı yontularından biri olduğunu ortaya koymaktadır. Çok ince grenli, kaliteli, beyaz renkli bir mermerden üretilmiş olan heykelin yüksekliği yaklaşık olarak 2,75 metre olmalıdır. Heykelin başının üst kısmının yarısı ile göz bebeklerine kadar alın parçası korunmuş durumdadır ve bu parçalar kazı sonrası birleştirilmiştir. Bu parçalar ile neredeyse birleşen burun parçası 2012 yılı Tiyatro kazılarında bulunmuştur. Heykelin boynuna ait üç parça mevcut olmakla birlikte bunların birbiri ile bağlantısı sağlanamamıştır. Heykelin kuşandığı zırhın ön ve arka plakalarının bir omuz bandı yardımı ile birbirine bağlandığı perçin bölümü korunmuştur. Zırh üzerine bir sarmaşık yaprağı şeklinde işlenmiş olan perçin, bir deri veya ip yardımı ile omuz bandına bağlanmıştır. Omuz bandının arka zırh plakası üzerinde görüldüğü büyükçe bir parça da ele geçmekle birlikte, bu parçanın da diğer parçalarla bağlantısı sağlanamamıştır. Zırhın göğsüne yerleştirilen küçük gorgo başının burun, ağız ve çene kısmı korunmuştur. Heykelin zırhlı bir yontu olduğuna işaret eden önemli parçalardan biri de göbek deliğinden kasıklara kadar korunmuş olan bel parçasıdır. Bu parçanın sağ tarafında heykelin karnına dolanan *cingulum*'un ucu ve bir grifona ait iki arka ayak, sol tarafında ise *cingulum* 'un diğer ucu aşağı sarkmaktadır. Zırhın kasık bölgesindeki alt kenar profili çizgileri belirgindir ancak parça göbeğin altından kırılmıştır. Zırhın alt kenarından aşağı sarkan *pteryges* rozetlerinden hiçbiri eski kazılarda bulunmamış, 2012 yılı kazılarında ise, iki parça halinde, üzerinde dört yapraklı bir çiçeğin bulunduğu *pteryges* rozeti bulunmuştur. *Pteryges* rozetlerinin altından sarkan deri bant sırasına

ait dört parça bulunmuş olmakla birlikte bunlarhiçbir birbiri ile birleştirilememiştir. Kalın deri bantlardan oluşan koruyucu giysinin uçları derin matkap işçiliği ile burgulu hale getirilmiş püsküller ile bitirilmiştir. Ankyra Tiyatrosu buluntuları içinde biri hareketli bir sağ bacağa ait, diğeri ise sabit bir sol bacağa ait iki bacak parçası bulunmuştur. Heykel olasılıkla Stemmer Schema VII'ye girmektedir. Ankyra Hadrian heykeline ait *paludamentum* parçaları beş adettir ancak maalesef bunlar da birbiri ile birleştirilebilmiş değildir. Bunlardan ikisinin arka yüzlerinin de işlenmiş olması *paludamentum*'un sol omuz üzerinden sırta atıldığı, oradan da sol kol üzerine alınarak aşağı sarkıtıldığı izlenimini vermektedir. *Paludamentum* parçalarından biri üzerinde görülen altın varak izleri bugüne kadar zırhlı heykeller üzerinde tespit edilebilen ender altın boya kalıntılarından biridir. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konservasyon ve Restorasyon Laboratuvarı'nda taşınabilir X ışını spektrometresi ile yapılan analizlerde bu kalıntının altın olduğu doğrulanmıştır[858].

Hadrian Dönemi'nin karşılıklı grifonlu zırhlı heykel ikonografisine sahip heykel grubu içerisine giren Ankyra Hadrianı'nın zırhı üzerinde yer alan grifonların stilistik bir değerlendirmesini yapmak için Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki depoda bulunmuş olup zırhın solunda yer alan grifona ait olan gaga parçası oldukça önemlidir. Aşağı doğru yönelmiş keskin gaga parçası Anadolu'da bulunmuş bazı zırhlı heykeller ile yakın benzerlik göstermektedir. Bunlardan Adana Müzesi'ndeki Diokaisareia Heykeli (**56**)[859], Nysa Antoninus Pius Torsosu (**48**)[860] ile Xhantos'da bulunmuş iki torso (**54, 55**)[861] stilistik olarak bu gruba dahil edilebilecek yontulardır. Bu grifon tipini Nysa torsosu üzerinden tanımlamak gerekirse, karşılıklı duran grifonlardan açıkta kalanın sakin bir ifadeye sahip ancak yırtıcı bir fizyonomiyi barındırdığını belirtmek yerinde olacaktır. Grifonlar birer ön ayaklarını yukarı kaldırmıştır. Kanatları kapalıdır ancak, dokulu ve hacimli biçimde işlenen kanadın ucu yukarıya doğru uzatılarak grifonun duruşuna bir dinamizm getirilmiştir. Grifonun yukarı kaldırılmış kuyruğu da bu dinamizme katkı sağlamaktadır. Boyun

---

[858] Analiz çalışmalarını yapan Dr. Mahmut Aydın'a teşekkürlerimi sunarım.

[859] Keil – Wilhelm 1931, 63-64, Lev. 33, No 100; Vermeule 1959/60, 63, No 252; Çalık 1997, 209, No 118, Lev. 59, b.

[860] Kourouniotis 1921/22, 74, Res. 60; Vermeule 1959/60, 67, No 278; Niemeyer 1968, 31 dn. 193; Wegner 1939, 150; Stemmer 1978, 69, dn. 211; Bol 1984, 23f. dn. 83; 92 Anm. 301; Fittschen 1999, 134 vd. dn. 746; Kadıoğlu 2011, 130 vd. Res. 18; Kadıoğlu 2014, 95 vd., 103-106, Taf. 57,5-6; 58, 1-3.

[861] Cavalier 2001, 102-104, Res. 1, 2.

diktir ve boynu saran tüyler hacimlendirilerek grifona kuvvetli bir ifade kazandırılmıştır. Derin gözler ve keskin gaga grifonun sakin fakat etkili ifadesini bütünlemektedir. Yukarıda andığımız zırhlı heykeller üzerindeki grifonlar bu tipolojileri ile bilinen diğer grifonlu zırhlı heykellerden ayrılmaktadırlar.Nysa Antoninus Pius torsosu ile Ankyra Hadrianı'nı stilistik olarak yaklaştıran bir diğer özellik de her iki heykelin omuz bantlarındaki benzerliktir. Her iki heykelin omuz bandı ön zırha lehimlenmiş sarmaşık yaprağı biçimli perçine bağlanmıştır. Bu aksesuarlardaki tek fark Ankyra Hadrian heykelinin hem bant ucunda hem de perçine bağlı bir halkası varken Nysa torsosunda bu halka tektir[862].

Saçlarında bir miktar renk kalıntısı da kalan heykel başı parçasına dikkatli bakıldığında heykelin sol göz bebeğinin yarısına kadar korunduğu, göz bebeğinin ise bir matkap yardımı ile yarım daire şeklinde delindiği, göz bebeğinin hafifçe göz kapağının altına girdiği görülebilecektir.

Tarihleme: Bilindiği üzere Hadrian Dönemi içerisinde, olasılıkla MS 128'den sonra, portre heykeltıraşlığında matkap kullanımı görülmeye başlanmış, ancak matkap işçiliğinin çok daha derinlemesine kullanımı Antoninler Dönemi'nde yoğunlaşmıştır[863]. Wegner, Hadrian'ın "Stazione Termini" tipine giren portrelerinde görülen yoğun matkap işçilikli örneklerin Erken Antoninler Dönemi'ne girebileceğini belirtmiştir[864]. Ankyra Hadrianı'nda olduğu gibi temiz, parlak ve canlı cilt yapısı da Erken Antoninler Dönemi'ne işaret etmektedir. Portre üslubu ve *pteryges* rozetlerinin altından sarkan deri bantların uçlarına işlenmiş derin matkap işçilikli, burgu biçimli püsküllerin yardımı ile zırhlı Ankyra Hadrianı'nın da imparatorun çok geç bir döneminde ve hatta Erken Antoninler Dönemi'nde, olasılıkla imparatorun ölümünün hemen ardından üretilmiş olduğunu da önermek mümkündür. Bu durum, Cadario'nun Hadrian'ın Kıta Yunanistan'ın haricindeki doğu eyaletlerinde ortaya çıkan karşılıklı grifonlu zırhlı heykellerin imparatorun geç

[862] Kadıoğlu, Anadolu'daki Geç Traian - Erken Hadrian Dönemi mimarlık yapılarında sıklıkla kullanılan sarmaşık yaprağı motifinin, bir grup Anadolu kökenli zırhlı heykelin göğsüne perçin şeklinde yerleştirilmesinden yola çıkarak bu motifin Anadolu heykeltıraşlık atölyelerinin ayırt edici bir özelliği olması gerektiği tespitini yapmıştır. Bkz. Kadıoğlu 2014, 105-6.
[863] Wegner 1956, 9 vd.; Fittschen – Zanker 1985, 57-8; Kleiner 1992, 238; Özgan 2013b, 145.
[864] Wegner 1956, 10.

dönemlerinden veya Antoninus Pius Dönemi'nde üretilmiş oldukları görüşü ile örtüşmektedir[865].

Kaynakça: Zoroğlu 2010, 18, No 17, Lev. VII 1, 2; VIII 1; Kadıoğlu ve diğ. 2011, 133, Fig. 55.

48. Zırhlı Torso **Levha 17, 2; Çizim 5**

Aydın Müzesi, Env. No. 8999

Bulunduğu Yer : Nysa, Gerontikon

Ölçüler : Y 73 cm; G 44,5 cm.

Tanım: Heykelin gövde kısmı (1. parça) ile kasık bölgesindeki *pteryges* bantları, *paludamentum* eteği ve sol bacağın kaval kemiğine kadar olan kısmı ile bunlara bitişik ağaç kütüğü şeklindeki heykel desteği (2. parça) iki ayrı parça halinde korunmuştur. Baş, kollar, sol omuz ve göğüs bölümü ile sağ bacak eksiktir. Sağ omuz sonradan torsoya birleştirilmiştir. Boyun bölgesindeki boşluktan heykel başının demonte olduğu anlaşılmaktadır. İnce grenli, çok kaliteli beyaz bir mermerden üretilmiştir. Heykel yüzeyi perdahlanarak parlak bir yüzey elde edilmiştir. Vücut ağırlığı sol bacağa verilen heykelin sağ bacağı öne yahut arkaya doğru kırılmış olmalıdır. Sağ kolun yukarı kaldırıldığı, sol kolun ise öne doğru uzatıldığı torsonun omuz hareketinden anlaşılmaktadır. Sağ omuz üzerinde bir toka ile bağlanan *paludamentum* sağ göğsü açık bırakıcak biçimde göğüs yüzeyini kapatarak sol kola doğru uzanır. Heykel bur duruşu ile Stemmer Schema VIIIa grubuna girer. Klasik formdaki zırhın sağ omuz bandı zırh göğsü üzerindeki kalp şeklindeki perçine bir halka yardımı ile bağlanır. Karın üzerinde karşılıklı duran iki grifon bulunur. Her iki grifonun birer ön ayağı yukarı kalkmıştır. Sakin fakat güçlü duruşlu grifonların kanat ve gaga detayları dikkatlice verilmiştir. Çengel biçiminde gagaları ve başı saran yeleleri bulunan grifonlar saldırgan bir ifadeye sahiptirler. Sağdaki grifonun dokulu biçimde işlenmiş olan kanadı göğse kadar yükselir. Grifonların üzerine gelecek şekilde karna bağlanan general kuşağı önde düğümlenmiş, uçları kuşağa sıkıştırılarak

[865] Cadario 2004, 391. Burada Cadario'nun görüşünü bir nebze benimsemek mümkün olsa da, Perge Nymphaeumu zırhlı Hadrian heykelini bu tespitin dışında tutmak gerekir. Bu heykelin göz bebeklerinde herhangi bir matkap işçiliği görülmediği gibi, saç kuaföründe ve başın üzerinde taşınan *corona civica*'da matkap kullanımı yoğun değildir. Ayrıca heykelin *pteryges* rozetlerinin altından sarkan deri bantların uçlarındaki püsküllerin sade matkap işçiliğinin zırhlı Tralleis Nero heykeli ile olan yakın benzerliği de erken bir tarihi işaret etmektedir. Bkz. İnan – Rosenbaum 1979, Taf. 38 2; 39 1. Tralleis Nero Heykeli için bkz.Vermeule 1959/60, No 231, Lev. XIX, Res. 57; 283; Cadario 2004, Lev. XXV 4.

aşağı sarkıtılmıştır. Zırhın alt göbeği üzerinde, sol kanadı açık, sağ kanadı kapalı tünemiş bir kartal resmedilmiştir. Cepheden tasvir edilen kartalın kırık başının heykel sahibine yöneldiği söylenebilir. Torsonun arka yüzü kırıktır. Ön yüzde *pteryges* rozetleri olmasa da arka yüzde bulunan *pteryges* rozetlerinin dört yapraklı çiçeklerle bezendiği görülür.

Tarihleme: Kourouniotis torsoyu yakında bulunan yazıtlı heykel kaidesine dayanarak Lucius Verus olarak tanımlamıştır. Wagner, Dresden'de bulunan zırhlı ve tamamı sağlam Antoninus Pius heykelini yorumlarken Nysa torsosu ile Philippeville'deki bir başka heykeli analojik olarak kullanır ve bu eserleri Antoninus Pius'un erken devirlerine tarihler[866]. Torsoyu bulunduğu kontekst kapsamında irdeleyen Kadıoğlu, Nysa Gerontikonu'nun yapım aşaması ve mimari kompozisyonunu dikkate alarak heykelin iki katlı olduğu anlaşılan Gerontikon'un sahne binasının alt katında olması gerektiğini ve hanedan üyelerinden birini, kuvvetle muhtemel Antoninus Pius'u temsil ettiğini tespit etmiştir[867].

Heykelin Anadolu'da bulunmuş yakın benzeri Diokaseria Heykeli'dir **(56).** Torso Ephesos Parth Anıtı Apotheosis Kabartması **(50)** ile şehir personifikasyonlarının yer aldığı Roma Kenti Kabartması'daki, **(49)** olasılıkla Marcus Aurelius olarak adlandırılan kabartma ile çok yakın benzerlikler taşır[868]. Tlos Tiyatrosu'nda yakın zamanda bulunmuş olan Marcus Aurelius **(53)** heykeli de Nysa torsosuna benzese de Tlos Marcus Aurelius heykelinin *paludamentum* drapeleri bel bölgesinde doğru inmek yerine sol omuz üzerine doğru yükselmektedir. Torso, Stemmer'in Schema IIa grubundaki 9 numaralı Roma Caesarforum heykeline[869] de hem tip hem de bezeme olarak yakın benzerlik gösterir. Stemmer, Caserforum heykelinin göbek üzerindeki kartal figürü dikkate alındığında geç Antoninler Dönemi'nden önce bilinmeyen bir tip olduğunu ve bu heykelin bir replik olması gerektiğini iddia eder[870]. Nysa torsosuna en yakın buluntu olan Dokaseria Heykelini,

---

[866] Wagner 1939, 19.
[867] Kadıoğlu 2014, 94 vd.
[868] Oberleitner 1978; 72, Kat. 72; Oberleitner 2009, 292, Res. 165.
[869] Stemmer 1978, 30,, IIa 9, Lev. 16,2
[870] Stemmer 1978, 31; Göbek kısmında bir kartal kabartması bulunan heykellerin Antoninler döneminden önceye gidemeyeceği savını çürüten tek istisna Perge'den çıkan Hadrian heykelidir (**14**). Ancak katalog notunda da görüleceği üzere bu heykelin torsonun Hadrian başı ile olan ilişkisi şüpheli görünmektedir.

Keil MS 1. yüzyıla tarihlerken[871], Vermeule MS 150'lere tarihlediği *Roma Dizaynı* grubuna alır[872]. Çalık ise geç Antoninler Dönemini işaret eder[873]. Nysa Torsosu ve Diokaseria Heykeli zırhları üzerindeki karşılıklı grifonlar ile göbek üzerine işlenmiş kartalların yer aldığı heykel programı Tlos Tiyatrosu yontularının (**51-53**) zırh süsleme unsurları ile karşılaştırılacağı gibi olasılıkla yanlış bir değerlendirme ile Hadrian Dönemi'ne tarihlenen Xhanthos Dipylonu'nundan bulunan torsolar[874] (**54, 55**) üzerindeki grifon ve kartal kabartmalar ile de karşılaştırılabilirler.

Kaynakça: Kourouniotis 1921/22, 74, Res. 60; Vermeule 1959/60, 67, No 278; Niemeyer 1968, 31 dn. 193; Wegner 1939, 150; Stemmer 1978, 69, dn. 211; Bol 1984, 23f. dn. 83; 92 Dn. 301; Fittschen 1999, 134 vd. dn. 746; Kadıoğlu 2011, 130 vd. Res. 18; Kadıoğlu 2014, 95 vd., 103-106, Taf. 57, 5-6; 58, 1-3.

49. Zırhlı İmparator Kabartması **Levha 16, 4**

Viyana Ephesos Müzesi, Env. No. I 1652

Bulunduğu Yer **:** Parth Anıtı Roma Şehri Paneli

Ölçüler **:** Y 146 cm; G 65 cm; D 28 cm.

Tanım: Yüzü, boynu kırılan heykel kabartmasının başının arka kısmı korunabilmiştir fakat bu hali ile bir portre tanımlaması yapmak mümkün değildir. Sol kol dirsekten itibaren kırılmış, sağ kol korunmuştur. Sağ bacağın kasıktan aşağısı eksikken sol bacak kaval kemiğine kadar bulunarak onarılmıştır. Klasik tipte zırh giyen heykelin sağ bacağının taşıyıcı olduğu, sol bacağın ise ileri uzatıldığı anlaşılır. Sağ kol vücuda paralel bir kargı tutmakta sol el ise hafifçe ileri uzanmaktadır. Sağ omuzdan bağlanan *paludamentum* göğsü çapraz örterek sol kol üzerinden arkaya atılmıştır (Stemmer Schema **XIIa** ?). Sağ omuz üzerindeki omuz bandı bezemesi belirgindir ve bant bir halka yardımı ile kalp şeklindeki perçine bağlanır. Zırhın karın bölgesine yerleştirilen silik bir gorgo başı bulunur. Büyük kanatlı bu başın arkasından bir sarmal dal bezemesi çıkar ve koltuk altına doğru devam eder. Gövdeye dolanan *cingulum* kalın bir kuşaktandır. Göbek üzerinde büyük, yüksek kabartma şeklinde, kanatları yarım açık bir kartal figürü yer alır. Zırh alt kenar profili çanak biçimindedir. Zırhın hemen altından sarkan tek sıra *pteryges* rozetleri bezemelidir ve rozetlerin hemen üzerinde menteşeler bulunur. Rozetler üzerinde

[871] Keil 1931, 63-4, Lev. 33, No 100.
[872] Vermeule 1959/60, s. 63, No 252.
[873] Çalık 1997, 209, No 118.
[874] Cavalier 2001, s. 102-104.

soldan sağa; ?, çiçek, koç başı, aslan başı (merkezde), ?, çiçek bezemeleri vardır. Rozetlerin altından sarkan koruyucu bantlar uzundur. Sol bacak üzerinde uzun bir tuniğin izleri görülür.

Tarihleme: Giuliano anıtın Adopsion Sahnesi'ni göz önünde bulundurarak Hadrian'ın ölümünden hemen sonraki bir dönemi işaret ederken[875] Vermeule Adoption sahnesinde Hadrian'ın solunda bulunan figürün Lucius'un babası Aelius Verus olması gerektiğini öne sürerek MS 140'lı yılları önerir[876]. Hannestad en erken öneriyi yaparak MS 138 tarihini kullanmış[877]; Liverani[878] ve Fittschen[879] de erken Antoninler Dönemi'ni zikretmişlerdir. Oberleitner 1978 yılında yaptığı çalışmada anıtın MS 169'da ölen ve Roma Senatosu tarafından tanrılaştırılan *(Divus Verus)* Lucius Verus'un Parth Seferi ve ölümü anısına yapılmış olması gerektiğini savunmuştur[880]. Meyer'de kabartmanın büyük olasılıkla Lucius Verus için meydana getirildiğini, ancak Antoninus Pius önerisinin de bir alternatif olarak gündeme getirilebileceğini belirtmiştir[881]. Landskron tarafından yapılan güncel bir çalışmada Adopsiyon paneli dikkate alınarak anıtın olasılıkla Hadrian Döneminde planlanmış olduğu, halef Antoninus Pius'un tarafından Hadrian'ı onurlandırmak için inşasının gerçekleştirildiği savlanmıştır[882]. Son olarak Oberlaitner anıtı daha önce yayımlanan araştırmalar eksenin inceleyerek, anıtın Erken Antoninler Dönemi'nden olamayacağını, portre özellikleri ve mimari süslemelerin detayları dikkate alındığında Antoninler Dönemi'nin ortasında bir tarihin (MS 160/161–180) anıtın inşası için önerilebileceği tespitini yapmıştır[883].

Anıtın Partlarla olan savaşı yansıtan frizlerinde Romalı askerlerin birçoğu zırhlı olarak betimlenmiştir. Hazırlanan rekonstrüksiyona göre frizin merkezinde biga üzerinde imparatorun tasvir ediliyor olması gerekir[884]. Personifikasyon frizinin merkezinde yer alan kabartmada zırhlı imparator yanında tanrıça Roma ile betimlenirken, imparatorla tanrıça arasındaki perspektife Lupa kabartması

[875] Giuliano 1959, 184-186.
[876] Vermeule 1959/60, 22, No E 9, Lev. 18; Hanfmann – Vermeule 1957, 117, 238, nd. 125; Vermeule 1968, 96-7.
[877] Hannestad 1988, 201.
[878] Liverani 1995, 233 vd.
[879] Fittschen 2006, 71-87.
[880] Oberleitner 1978, 93
[881] Meyer 2006, 136
[882] Landskron 2006b, 178
[883] Oberleitner 2009, 267-296
[884] Oberleitner 2009, B 182, Res. 451, Lev. 6.

eklenmiştir. Sahnenin ortasındaki zırhlı figür genel kanıya göre Marcus Aurelius olarak kabul görmüştür. Bu figürün sağ omuzu üzerinden bağladığı *paludamentum*, grifonların stilleri, göbek üzerine yerleştirilen büyük kartal kabartması Marcus Aurelius Takı panellerindeki Mars kabartması ve Pompeianus kabartmasının zırhları ile olduğu kadar Nysa Torsosu (**48**), Diokaseri Heykeli (**02**) ve Tlos Tiyatrosu Heykelleri ile (**51-53**) ile yakın benzerlik gösterir. Bu nedenle kuvvetle muhtemel anıtın tüm heykeltıraşlık programının inşasında rol oynamış bu atölyenin diğer projelerinde olduğu gibi Lucius Verus'un muzaffer İmparator olarak ayrıldığı Parth Seferi'nden sonra (MS 166) inşa edilmiş olmalıdır. Bununla birlikte Apotheosis Kabartması'nda yer alan imparatorun Lucius Verus olması kabul edildiği takdirde ise yapının inşasının tamamlanmasının MS 169'dan sonraki bir tarihe verilmesi de mümkündür.

Kaynakça: Heberdey 1902, 61; Eichler 1940, 493; Schauenburg 1966, 264 Dn. 11 Res. 7; Vermeule 1968, 101, Res. 34; Eichler 1971, 105, 108, 126, Res. 3; Oberleitner 1978, 85, Res. 30 Kat. Nr. 72; Oberleitner 1985, 261 vd. Lev. 33, 1-3, 35,5; Liverani 1995, 240; Liverani 1996/97, 161; Res. 7; Andreae 2000, 242 vd. 434 vd.,Res. 544, 545; Liverani 1999, 644 vd.; Oberleitner 1999, 627; Fuchs 2002/03, 23; Landskron 2006a, 109 vd., Res. 15; Landskron 2006b, 154 vd.; Matthaei 2007, 184 vd. Res.1 . 3.; Oberleitner 2009, 97 vd., FR 17, Res. 165-173, Ek. 16.

50. Zırhlı İmparator Kabartması **Levha 17, 1, 3**

Viyana Ephesos Müzesi, Env. No. I 867

Bulunduğu Yer : Parth Anıtı-Apotheosis Plakası; Celsus Kütüphanesi

Ölçüler : Y 146 cm; G 65 cm; D 28 cm.

Tanım: Başı boynundan kırık olan kabartmanın sağ kolu, sol eli ve sağ ayağı eksiktir. Sağ omuz üzerinde bağlanan *paludamentum*'un göğüs üzerine gelen drapeleri de kırılmıştır. Klasik tipte zırh giyen heykelin *paludamentum*'u zırh göğsünü çapraz biçimde kapatmakta, *paludamentum*'un pelerini sol kol üzerinde taşınmaktadır. Sağ omuz bandı göğüs üzerine iner ve göğüs altındaki kalp biçimli perçinle birleşir. Karın üzerindeki karşılıklı grifonlar alçak kabartma biçiminde ve hatta konturları kazıma şeklinde belirtilmiştir. Grifonların üzerine gelecek biçimde gövde etrafına dolanan *cingulum* incedir. Zırh alt kenar formu çanak formunda olup hemen altından sarkan *pteryges* rozetleri adeta yarım işlenmiş, ölçüleri de oransal olarak ufak kalmıştır. Bu rozetlerin hareket sağlayan menteşeleri de mevcuttur. Rozetler üzerinde soldan sağa; kartal başı, çiçek, koç başı, aslan başı (?), koç başı ve

çiçek bulunur. Rozetlerin altından aşağı sarkan bantlar sol bacağın triga selesine atılmasına rağmen hareketsiz olduğu görülür. Bantların altında ise tunik mevcuttur.

Tarihleme: Vermeule zırhlı kabartmanın bir resmi tip olarak Yunanistan ve Anadolu'daki birçok kabartma ve lahitte tekrarlandığını söyleyerek kabatmanın tanrısallaştırılmış Traian *(Divus Traianus)* olduğunu önerir[885]. Oberleitner kabartma heykelin MS 169'da ölen ve Roma Senatosu tarafından tanrılaştırılan *(Divus Verus)* Lucius Verus olması gerektiğini savunur[886]. Meyer'de kabartmanın büyük olasılıkla Lucius Verus için meydana getirildiğini, ancak Antoninus Pius önerisinin de bir alternatif olarak gündeme getirilebileceğini belirtmiştir[887]. Bu sav anıtın genel konsepti içerisine uygun bir yorumdur. Ephesos Apotheosis Kabartmasının tipolojik benzerleri Diokaseria Heykeli (**56**) ve Nysa Torsosudur (**48**)[888]. Epheosos Kabartması'nda bu heykelerden farklı olarak göbeki üzerinde yer alan kartal figürü bulunmamaktadır. Bu durumun kabartmanın bezeme alanını uygun olmaması ile açıklanabilir[889].

Kaynakça: Heberdey 1902, 55 vd. Res. 12; Vermeule 1959/60, 22, E9, Lev. XVIII 52; Vermeule 1968, 107 vd. Res. 40; Oberleitner 1978, 74, Res. 53,54; Liverani 1995, 235; Andreae 2000, 242 vd., 434 vd. Res. 547; Engemann 1999, 633 vd.; Fuchs 2002/03, 10 vd. Res. 2; Oberleitner 2006, 627 vd., Lev. 157,1; Chausson 2006, 50 Res. 8; Fittschen 2006, 85 ve dn. 75; Landskron 2006b, 157 vd., 172 vd. Res. 20-22; Meyer 2006; 129-142, Res. 2; Oberleitner 2009, 109 vd. Nr. FR22, Res. 191-203 Ek. 21.

51. Tlos Hadrian Heykeli **Levha 18, 1-2**

Fethiye Müzesi, Env. No. 5199

Bulunduğu Yer : Tlos Tiyatrosu

Ölçüler : Y 213 cm; G 94 cm; Kaide: Y 14 cm; G 70 cm.

Tanım: Zırhlı askeri kıyafetler içerisinde betimlenen Hadrian heykelinin sağ ve sol eli eksiktir. Heykel Tlos kazısında birçok parçadan başarı ile birleştirilmiştir. Heykel yüzeyinde yer yer kırılma ve aşınmalar mevcuttur (Özellikle yüz bölgesi). İnce grenli, beyaz renkli bir mermerden üretilmiştir. Heykelin vücudu hafif sağına doğru dönükken baş hafifçe sola döndürülmüştür. Vücut ağırlığı sağ bacağa verilmiş, sol ayak hafifçe geriye uzatılmıştır. Sağ kol dirsekten hafif kırılarak arkaya doğru

[885] Vermeule 1959/60, s. 22, E9, Lev. XVIII 52
[886] Oberleitner 1978, 93; Oberlaitner 2009, 253 vd.
[887] Meyer 2003, 136.
[888] Tekirdağ heykeli (**65**) de tipolojik olarak bu heykellere benzese de şablon olarak bu gruptan ayrılmaktadır.
[889] Daha detaylı tarihlendirme için bkz. Kat. No **49**.

uzatılmış, sol kol dirsekten kırılarak yere paralel olarak kaldırılmıştır ve bu kolda *paludamentum*un sarkan etekleri taşınır. Halka bir fibula ile sol omuz üzerinde tutturulan *paludamentum* sırta atılmıştır (Stemmer Schema **V**). *Paludamentum* oldukça kalın, dökümlü bir kumaştandır. Üste giyilen zırhın altında deri koruyucu giysi, onun da altında tunik bulunur. Zırhın yakası kare şekillidir ve heykelin boyun bölgesini açıkta bırakmaktadır. Yaka altından alta giyilen tuniğin yakaları görünür. Kalın omuz bandı üzerinde bezeme yoktur. Omuz bandı biri bandın ucunda diğeri zırh göğsü üzerine lehimli halkaların kalın bir ip veya deri ile birbirine bağlanması ile zırh levhalarını sabitler. Göğüs üzerine oldukça büyük ve yüksek kabartma bir gorgo başı yerleştirilmiştir. Karın üzerindeki karşılıklı grifonlar birbirine bitişik, tek pençeleri yukarı kaldırılmıştır. Grifonların üzerine gelecek şekilde vücuda dolanan general kuşağı oldukça kalın bir kumaştandır. Zırhın göbek kısmına başı soluna dönük, kanatları yarım açık bir kartal yerleştirilmiştir. Zırh alt kenar profili çanak biçimindedir. Zırh alt kenarının altından sarkan *pteryges* rozetleri üzerinde süslemeler mevcuttur. Rozetler üzerinde soldan sağa; kaba bırakılmış iki rozet, kalkan, çiçek, koçbaşı, aslan başı, koç başı, çiçek bezemeleri vardır. Tek sıra *pteryges* rozetlerinin hemen altından sarkan *pteryges* bantları da tek sıradır ve hareketsizdir. Bantların uçları matkap işçiliği ile burgu biçiminde püsküllendirilmiştir. Heykelin ayağında aslan bilekli askeri bot bulunmaktadır. Destek niteliğindeki bereket boynuzu heykelin sağ bacağına bitişiktir ve içinde meyveler mevcuttur. Heykel oval, içe doğru profilli bir kaide üzerinde yükselmektedir.

Tarihleme: Heykel portresi kesinlikle İmparator Hadrian'ı tasvir etmektedir. Arkadan öne doğru taranmış olan saçlar önde büyük, kıvırcık bukleler haline gelmiştir. İnce sakallı imparator dolgun bir çene ve boyun yapısı ile tasvir edilmiştir. Bulunduğu kontekst içerisinde değerlendirildiğinde heykeli Antoninler Dönemine olasılıkla Marcus Aurelius ile Lucius Verus Dönemine tarihlemek mümkündür.

Kaynakça: Yayımlanmamış.

52. Tlos Antoninus Pius Heykeli **Levha 18, 3**

Fethiye Müzesi, Env. No. 5200

Bulunduğu Yer **:** Tlos Tiyatrosu

Ölçüler **:** Y 207 cm; G 87 cm; Kaide: Y 10 cm; G 87 cm; D 42 cm.

Tanım: Zırhlı askeri kıyafetler içerisinde betimlenen imparatorun saçında ve yüzünde yer yer kırılma ve dökülmeler mevcuttur. Boyundan kırılan baş yerine düzgünce yapıştırılmıştır. Heykelin ense kökünde bir bağlantı noktası da mevcuttur. Heykelin sağ eli eksiktir ve bilek cidarında elin monte edileceği soket deliği gözükür. Sağ kol bel hizasından dirseğe monte edilen bir destek çubuğu ile dengelenmiştir. Kırılan sağ kol ve destek çubuğu da kazı sırasında birleştirilmiştir. Heykelin vücuda bitişik sol kolu ve eli sağlamdır. Sağ elin sadece dört parmağı eksiktir. Heykel dizlerinden de kırılmış ve yeniden birleştirilmiştir. Heykelin sol ayağının bilekten aşağısı eksiktir. Heykelin üzerinde durduğu oval kaidenin sol ayağın altına gelen yarısı, eksik olup, kazı sırasında dikdörtgen olarak tamamlanmıştır. Heykelin arka yüzü yüzeysel olarak işlenmiştir. Kaide içe dönük profillidir. Heykel yüzeyinde yer yer kırılma ve aşınmalar da mevcuttur. İnce grenli, beyaz bir mermerden üretilmiştir. Heykelin vücudu hafif sağına doğru dönükken baş sola döndürülmüştür. Vücut ağırlığı sağ bacağa verilmiş, sol ayak hafifçe geriye uzatılmıştır. Sağ kol dirsekten kırılarak yukarı doğru kaldırılmıştır. Sağ elde muhtemelen metal veya ahşaptan bir mızrak tutulmaktadır. Bu mızrağın izi kaide üzerinde daire bir çukur olarak görülmektedir. Sol kol dirsekten kırılarak yere paralel olarak ileri uzatılmıştır. Sol elde ucu bele dayanan bir *parazonium* tutulduğu gibi omuz hizasından düşen *paludamentum* etekleri de kol üzerine konmuştur. Şimdi kırık olan fakat izi belli olan halka bir fibula ile sol omuz üzerinde tutturulan *paludamentum* sırta atılmıştır (Stemmer Schema **I**). *Paludamentum* kalınca, dökümlü bir kumaştandır. Üste giyilen zırhın altında deri koruyucu giysi, onun da altında tunik bulunur. Zırhın yakası kare şekillidir ve heykelin boyun bölgesini açıkta bırakmaktadır. Zırhın yaka açıklığından, alta giyilen tuniğin yakaları görünür. Sağ omuz üzerinde görülebilen kalın omuz bandı üzerinde meşaleye benzer bir figür bulunur ancak bunun hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Bant iki halka yardımı ile zırh levhalarını birbirine bağlar. Göğüs üzerine oldukça büyük ve yüksek kabartma bir gorgo başı yerleştirilmiştir. Karın üzerindeki karşılıklı grifonların tek ön pençeleri öne ve yukarı

kaldırılmıştır. Grifonlar statik bir formda, sakin bir ifadeye sahiptirler. Grifonların üzerine gelecek şekilde vücuda dolanan general kuşağı oldukça kalın bir kumaştandır. Zırhın göbek kısmına başı soluna dönük, kanatları yarım açık bir kartal yerleştirilmiştir. Zırh alt kenar profili yay biçimindedir. Zırh alt kenarının altından sarkan *pteryges* rozetleri üzerinde soldan sağa, çiçek, çiçek (?), koçbaşı, çiçek, aslan başı, koçbaşı ve çiçek süslemeler i mevcuttur. *Pterygeslerin* metal bir aplik olarak işlendiğini gösteren küçük menteşeler rozetlerin üzerinde görülmektedir. Tek sıra *pteryges* rozetlerinin hemen altından sarkan *pteryges* bantları tek sıradır ve hareketsizdir. Bantların uçları burgu şeklinde püsküllendirilmiştir. Heykelin ayağında aslan bilekli askeri bot bulunmaktadır. Destek niteliğindeki bereket boynuzu heykelin sağ bacağına bitişiktir ve içinde meyveler mevcuttur. Bereket boynuzu bir ağaca yaslanmıştır ve bir kürenin üzerinde durur. Heykel oval, içe doğru profilli bir kaide üzerinde yükselmektedir. Heykelin sağ omuzu üzerinde bulunan bir parça heykelin bir çelenk ve saç bandı takmış olabilme ihtimalini akla getirmektedir ancak saç kuaföründe böyle bir aksesuarın izleri yoktur.

Tarihleme: Heykel portresi kesinlikle İmparator Antoninus Pius'u tasvir etmektedir. Hacimli saç kuaförü derin matkap işçiliği ile belirgin hale getirilmiştir. Alın bölgesi yağlı ve kırışıktır. Büyük gözlü portrenin gözbebekleri matkap yardımı ile delinmiştir. İmparatorun sakalları kısa fakat buklelidir. Saçları arkadan öne doğru taranmış olan saçlar önde büyük, kıvırcık bukleler haline gelmiştir. İnce sakallı imparator dolgun bir çene ve boyun yapısı ile tasvir edilmiştir. Bulunduğu kontekst içerisinde değerlendirildiğinde heykeli Antoninler Dönemine olasılıkla Marcus Aurelius ile Lucius Verus Dönemine tarihlemek mümkündür.

Kaynakça: Yayımlanmamış.

53. Tlos Marcus Aurelius Heykeli **Levha 18, 4**

Fethiye Müzesi, Env. No. 5198

Bulunduğu Yer **:** Tlos Tiyatrosu

Ölçüler **:** Y 204 cm; G 75 cm; Kaide Y 8 cm; G 77 cm; D 75 cm.

Tanım: Birçok parçası kırık bulunarak yeniden birleştirilen heykelin sağ kolunun vücuda bitişik kısmı sağlam kalmış, sol kolu bulunamamıştır. Heykelin saçları, yüzü ve zırhlı gövdesi yoğun biçimde aşınmıştır. Heykelin birleşim yerlerinde de yer yer

kırıklar mevcuttur. Heykelin üzerinde yükseldiği oval, içe dönük profilli dikdörtgen kaidesi de iki parçanın birleştirilmesi ile tümlenmiştir. Heykel ince grenli, beyaz-krem renkli bir mermerden üretilmiştir. Heykelin ön yüzeyinde, özellikle de yüz ve zırh yüzeyinde yoğun bir aşınma oluşmuş, göğüs kısmı kahverengi bir patine ile kaplanmış durumdadır. Bu nedenledir ki heykelin yüz hatları ve zırh yüzeyi adeta tamamlanmamış bir heykel görünümündedir. İkiye bölünmüş olan kaide birleştirilmiştir. Köşeli bir oval şeklindeki kaidenin şeklinden anlaşıldığı kadarıyla Marcus Aurelius heykeli sahne binasının köşesinde bir yerde duruyor olmalıdır. Heykelin vücudu hafif soluna dönükken başı sağına doğru bakmaktadır. Heykelin ağırlığı sağ bacak üzerindedir. Sol bacak hafif yana ve geriye uzatılmıştır. Kuvvetle muhtemel sağ kolu bel hizasında duran heykelin sol elinde bir kargı olmalıdır, zira heykelin bel kısmında ve dizi hizasında bir parçayı tutacak bazı bağlantı noktalarının izleri mevcuttur. Yukarı kaldırılan heykelin sol kolu bel hizasında *paludamentum*u kavramaktadır. Zırh üzerine alınan *paludamentum* sağ omuz üzerinde bir broş yardımı ile bağlanmış, göğüs üzerini de kapatarak sol omuz üzerinden arkaya atılmıştır (Stemmer Schema **V**).

Heykel portresi İmparator Marcus Aurelius'a aittir. Çok yoğun, yüksek bir kuaföre sahip heykel başında bir c*orona civica*'nın (meşe tacı) varlığından söz etmek mümkündür. Boyun kısmını oldukça açıkta bırakan zırh göğüs kısmı *paludamentum*un drapeleri ile kapanmıştır. Karın üzerinde karşılıklı duran grifonların detayları yıpranma nedeni ile ayrıntılı bir biçimde görülememektedir ancak grifonları n sakin bir fizyonomiye sahip oldukları anlaşılabilmektedir. Zırh çevresine dolanan kalın general kuşağı grifonlar ile aynı hizaya bağlanmıştır. Zırhın göbek kısmında başı sağına (?) dönük, kanatları yarım açık bir kartal bulunur. Zırh alt kenarı açık bir yay şeklindedir. Zırh altından çıkar biçimde işlenmiş *pteryges* rozetleri büyüktür ve üzerlerinde soldan sağa, pelta kalkanı, çiçek, kırık rozet, kırık rozet, kırık rozet, kartal başı, koçbaşı motifleri bulunur. Rozet sırasının altından aşağıya sarkan *pteryges* bantları uzun bir tek sıra şeklindedir. Bantların ucundaki püsküllerdeki matkap işçiliği dikkati çeker. *Pteryges* bantlarının hemen altından içlik olarak giyilen tunik etekleri görünür. Heykelin ayağında askeri bot bulunur. Heykelin sağ bacağına bitişik olan heykel desteği bir küreye dayanmış bereket boynuzu şeklindedir.

Tarihleme: Heykel portresi Marcus Aurelius'u genç fizyonomik özellikleri ile temsil eder. Yüksek hacimli saç kuaförü oldukça dikkat çekicidir. Heykelin çok yakın bir benzeri İskenderiye Müzesi'nde mevcuttur[890]. Vermeule tarafından Marcus Aurelius'un Caesar'lık ünvanından sonraki bir tarihe (MS 160) verilen heykelin Tlos heykeli ile olan çok yakın benzerliği bu heykellerin anılan dönemde gerçekleşen bir heykel programı kapsamında üretildiğinin ipuçlarını vermektedir. Heykelin başı üzerindeki corona civica yontunun bir savaş sonrasında dikildiğine işaret ettiğinden bu gruptaki heykelleri (**51 – 53**) Lucius Verus'un komutan olarak görev aldığı MS 166'da kazanılan Parth Savaşı'ndan sonraki bir döneme tarihlemek mümkündür.

Kaynakça: Yayımlanmamış.

54. Zırhlı Torso **Levha 19, 1**

Xanthos (Depo), Env. No. Bilinmiyor

Bulunduğu Yer **:** Xanthos Dipylon'unun kuzeyindeki dolgu içerisinden.

Ölçüler **:** Y 147 cm.

Tanım: Heykelin başı, kolları ve bacakları eksiktir. Gövde ve bel altı kısım karın boşluğundan ikiye ayrılmış olarak bulunmuş, daha sonradan birleştirilmiştir. Heykelin yan yüzlerinde de büyük kırıklar mevcuttur. Heykel yüzeyinde de önemli dökülmeler ve aşınma mevcuttur. İnce grenli, beyaz renkli bir mermerden üretilmiştir. Sağ omuz *pteryges* bantlarının hareketinden heykelin sağ kolunun havaya kaldırıldığı anlaşılır. Sol kol bel hizasında dirsekten bükülmüş olmalıdır. Etek kısmındaki *pteryges* bantlarının hareketinden sağ bacağın taşıyıcı, sol bacağın ise hareketli bacak olduğu anlaşılmaktadır. Sağ omuz üzerinde muhtemel bir broşla tutturulan *paludamentum* göğüs kısmını da dökümlü kumaşı ile kapatarak sol omuz üzerinden sırta doğru atılmıştır. Heykel muhtemelen Stemmer II grubuna girer. Heykelin eksik baş kısmı gövde ile birlikte işlenmiştir. Omuzları kapatan *paludamentum* yüzünden omuz bantları görünmez. Ancak sağ omuz bandı ucundaki halka ile zırh göğsü üzerindeki perçinin halkaları ile birleşimi görülmektedir. Göğüs üzerine düşen *paludamentum* drapeleri zırh üzerindeki olası bir gorgo başını kapatır. Zırh gövdesi üzerinde karşılıklı duran iki grifon kabartması birbirlerine yakın olup, her ikisinde de güçlü, yırtıcı bir ifade dikkati çeker. Grifonların yukarı doğru uzanan

[890] Vermeule 1959/60, 65, No 263, Lev. XX, Res. 62.

ve tüyleri ayrıntılı olarak işlenmiş kanatları zırh yüzeyine farklı bir doku vermektedir. Zırh üzerindeki grifonların üzerine gelecek şekilde iki tur, gövdeye bağlanmış olan general kuşağı ortada düğümlenmiş, artan uçları gövdenin her iki yanından aşağı doğru sarkıtılmıştır. Zırhın karın boşluğu üzerinde büyükçe bir kartal kabartması kullanılmıştır. Bir akanthus çanağı üzerinde kanatları hafif açık biçimde duran kartal sağına dönüktür fakat bası sola çevrilmiştir. Zırh alt kenarı yay biçimlidir ve profillendirilmiştir. Zırhın altından çıkar biçimde işlenen *pteryges* rozet sırasının ön yüzündeki dört figürlü rozet korunmuştur ancak korunanlarda oldukça tahrip olmuştur. Tek sıra rozet sırasının altından aşağı sarkan *pteryges* bantları da tek sıradır ve iç içe geçmiş deri dillerden oluşmaktadır. *Pteryges* bant sırasının altında ise vücut üzerine giyilen tuniğin etek kısımları görünmektedir.

Tarihleme: Torso Cavalier tarafından Xanstos'ta 2000 yılında bulunan bir diğer torso (**55**) ile birlikte Hadrian dönemi eserleri arasında gösterilmiştir. Heykelin yakınlarında bulunan Hadrian dönemi yazıtlar bu savı destekleyen kanıtlardan biridir. Bununla birlikte heykellerin Nysa Antoninus Pius Torsosu (**48**) ve Tlos Marcus Aurelius Heykeli (**53**) ile olan yakın benzerlikleri dikkat çekicidir. Xanthos torsosunu Tlos Marcus Aurelius Heykeli ile karşılaştırmak oldukça faydalı olacaktır. Her iki heykelin duruş pozisyonu, omuza bağlanan *paludamentum* ve *paludamentum*'un drapelerinin hareketi heykellerin aynı elden çıktığını gösteren etkenlerden biridir. Grifonların tipolojileri ile *pteryges* rozetleri de çok yakın özellikler gösterir. Tlos heykelinde göbek üzerindeki kartal kanatlarını açmışken, Xanthos torsosu zırhı üzerindeki kartal tünemiş vaziyettedir ve arkasına dönmüştür. Bu nedenle her iki Xanthos torsosunu da Cavalier'in aksine Antoninler Dönemi'ne tarihlemek daha doğru olacaktır.

Kaynakça: Cavalier 2001, 102-4, Res. 2.

55. Zırhlı Torso **Levha 19, 2**

Xanthos (Depo), Env. No. Bilinmiyor

Bulunduğu Yer **:** Xhanthos'da Dipylon olarak tanımlanan alandaki yol üzerinde.

Ölçüler **:** Y 140 cm.

Tanım: Heykelin başı, kolları ve bacakları baldırlardan itibaren eksiktir. Heykelin sağ eli ile tutmuş olduğu kargının bir bölümü de sağ baldıra bitişik olarak

korunmuştur. Bu bölüm heykelin destek kısmı olmalıdır. Heykel yüzeyinde yer yer dökülmeler ve aşınma olduğu da gözlemlenmektedir. İnce grenli, beyaz renkli bir mermerden üretilmiştir. Sağ omuz hareketinden ve sağ baldıra bitişik olan heykel desteği parçası önündeki kargı parçasından heykelin sağ kolunun yukarıya kaldırılmış olduğu, sol kolun ise bel hizasında kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Sağ bacak vücut ağırlığını taşımakta sol bacak ise serbest pozisyondadır. Sağ omuz üzerinde bir broş ile tutturulan *paludamentum* göğüs üzerini örter biçimde geriye atılmıştır. Heykel bu formu ile Stemmer Schema **II**'ye girer. Heykelin eksik baş kısmı gövde ile birlikte işlenmiş olmalıdır. Omuzları kapatan *paludamentum* yüzünden omuz bantları görünmez. Ancak sağ omuz bandı ucundaki halka ile zırh göğsü üzerindeki perçinin halkaları ile birleşimi görülmektedir. Göğüs üzerine düşen *paludamentum* drapeleri zırh üzerindeki olası bir gorgo başını kapatır. Zırh gövdesi üzerinde karşılıklı duran iki grifon kabartması birbirlerine yakın olup, her ikisinde de güçlü, yırtıcı bir ifade dikkati çeker. Grifonların yukarı doğru uzanan ve tüyleri ayrıntılı olarak işlenmiş kanatları zırh yüzeyine farklı bir doku vermektedir. Zırh üzerindeki grifonların üzerine gelecek şekilde iki tur, gövdeye bağlanmış olan general kuşağı ortada düğümlenmiş, artan uçları gövdenin her iki yanından aşağı doğru sarkıtılmıştır. Zırhın karın boşluğu üzerinde büyükçe bir kartal kabartması kullanılmıştır. Bir akanthus çanağı üzerinde kanatları hafif açık biçimde duran kartal sağına dönüktür fakat başı sola çevrilmiştir. Zırh alt kenarı yay biçimlidir ve profillendirilmiştir. Zırhın altından çıkar biçimde işlenen *pteryges* rozet sırasının ön yüzündeki figürlü rozetler korunmuştur. Tek sıra rozet sırasının altından aşağı sarkan *pteryges* bantları da tek sıradır ve iç içe geçmiş deri dillerden oluşmaktadır. *Pteryges* bant sırasının altında ise vücut üzerine giyilen tuniğin etek kısımları görünmektedir.

Tarihleme: Torso Cavalier tarafından Xanstos'ta 1987 yılında bulunan bir diğer torso ile birlikte Hadrian dönemi eserleri arasında gösterilmiştir. Bu torso da diğer Xanthos Torsosu (**54**) gibi Antoninler Dönemi'nden olmalıdır.

Kaynakça: Cavalier 2001, 102–4, Res. 1.

56. Zırhlı Heykel **Levha 17, 4; 32, 3**

Adana Müzesi, Env. No. 1768

Bulunduğu Yer **:** Olba – Diokaseria (Uzuncaburç)

Ölçüler **:** Y 220 cm; G 115 cm; D 60 cm.

Tanım: Zırhlı heykelin başı, kolları, sol omuz kısmı ve ayakları ile heykel desteği niteliğindeki esir figürünün baş kısmı eksiktir. Heykel uzun süredir açık havada kalması nedeniyle yüzeyde dökülme ve kırılmalar meydana gelmiştir. İnce grenli beyaz mermerden üretilen heykel normalden büyük ölçüdedir. Ayak ve kaidesi kırık olan heykel betondan bir kaide üzerine özensizce yerleştirilmiştir. Heykelin sol omzuna atılmış ve sol göğsünü tamamen kapatan kalın kumaştan bir *paludamentum* heykelde ilk bakışta dikkati çeken unsurlardan biridir. Sağ kolunu yukarıya kaldırılmış olan heykel bu elinde bir kargı taşıyor yahut *adlocutio* pozu içerisinde olmalıdır. Sol kol bel hizasındadır ve muhtemelen sol elde bir *parazonium* bulunmakta idi. Heykelin ağırlığı sağ bacağa verilmiştir ve sol bacak hafifçe öne doğru uzatılmıştır (Stemmer **IIa**).Omuz üzerine alınan *paludamentum* göğüs hizasını sağ omuzdan sol bele doğru çapraz olarak kapatmıştır. Zırhın üst karın bölgesinde, soldaki *paludamentum* drapesi ile kapanmış, karşılıklı, güçlü iki grifon kabartması bulunur. Sağdaki grifon ön pençelerinden birini general kuşağı düğümünün üzerine koymuştur. Karna bağlanan general kuşağı çok kalın bir kumaştandır ve ortada büyük bir düğüm ile bağlanmıştır. Uçları kuşağın altına sıkıştırılarak kenarlardan aşağı sarkıtılır. Zırhın karın boşluğu üzerinde yıldırım demeti üzerine konmuş büyükçe bir kartal figürü bulunur. Kanatları yarım açık kartal sağ omuzu üzerinden yontu sahibine bakmaktadır. Zırh alt kenarı yay şeklindedir. Zırh alt kenarının altından çıkar biçimde bulunan tek sıra *pteryges* rozetleri büyük ölçüde korunmuştur. Rozet dilimleri ile zırh alt kenarına bağlanan deri parçaları şeklindeki şerit kabartmalar olasılıkla rozetlerin bağlantı menteşeleri olmalıdır ve bu türden bir gösterim nadir bir uygulamadır. *Pteryges* rozetleri üzerinde soldan sağa; panter başı, koçbaşı, grifon başı, ortada kurt başı, grifon başı, koçbaşı, panter başı ve anlaşılamayan bir rozet daha bulunur. Tek sıra uzun *pteryges* bantları kalın ve hareketsizdir. *Pteryges* bantların uçlarındaki püsküllerin önde olanları burgu şeklinde işlenmişken, yanlardaki püsküllerin çentik izi ile balıksırtı şeklinde işlenmiş olduğu görülür. *Pteryges* bant sırasının altında vücut üzerine giyilen ince kumaştan tunik

görülür. Yontu sahibi askeri bot (*mulleus*) giymektedir. Heykelin sağında bir ağaç kütüğüne dayanmış, elleri arkadan bağlı tulum giymiş bir esir figürü başını kaldırarak yontu sahibine bakıyor olmalıdır[891]. Sırt kısmında *paludamentum* yüzeysel olarak işlenmiştir ve düzgün, dikey bir hattı vardır.

Tarihleme: Keil, heykelin arka yüzeyinin düz olmasında dolayı bir duvarın önüne gelmesi gerektiğini savunur, sağ elin adlocutio pozu için kaldırıldığını söyler ve bir imparator heykeli olarak andığı eseri MS 1. yüzyıla tarihler. Bu araştırmacı, destek niteliğindeki esiri, fetih edilen bir coğrafyayı yansıtan kadın personifikasyonu olarak kabul eder[892]. Vermeule bu eseri de Seleukeia Adana Heykeli (**33**) gibi MS 150'ye tarihlenen, Roma Dizaynı (*Roman Designs*) grubu arasında değerlendirir[893]. Çalık, Vermeule'nin tarihlemesini erken bularak heykelin MS 2. yüzyılın sonuna, Geç Antoninler Dönemi'ne tarihlenmesi gerektiğini savunur[894]. Diokaseria Heykeli için tipolojik bir benzerlik Antoninus Pius olarak tanımlanan[895] Nysa Torsosu (**48**) ile kurulabilir. Her iki heykelin *paludamentum* kompozisyonu aynı olduğu gibi, karın üzerindeki grifonların tipoljik benzerliği de stilisitik yakınlığı doğrular. Göbek dekorasyonu olarak kanatları açık bir kartalın kullanıldığı benzer bir zırhlı heykel Roma'daki Caesar Forum'unda bulunmuştur. Stemmer IIa şeması içerisinde değerlendirilen yontu Geç Antoninler Dönemine tarihlenmektedir[896]. Heykelin benzerlik gösterdeği bir diğer yontu grubu Ephesos Parth Anıtı Kabartmaları'ndaki zırhlı panellerdir (**49, 50**). Bu nedenle Olba-Diokaseria Heykeli'ni Antoninler Dönemi'ne tarihlemek mümkündür.

Kaynakça: Keil 1931, 63-64, Lev. 33, No 100; Vermeule 1959, 63, No 252; Çalık 1997, 209, No 118, Lev. 59, b.

[891] Bu durumun Keil'in 1930'larda örenyerinde çektiği fotoğraflardan daha net görülebilmektedir. Keil 1931, Lev. 33, No 100.
[892] Keil 1931, 63-4, Lev. 33, No 100.
[893] Vermeule 1959, 63, No 252
[894] Çalık 1997, 209, No 118, Lev. 59, b
[895] Kadıoğlu 2014, 95 vd., 103-106, Taf. 57, 5-6; 58, 1-3.
[896] Stemmer 1978, 30, IIa 9, Lev. 16, 2

57. Side Licinius(?) Heykeli **Levha 19, 3**

Side Müzesi, Env. No. 35 (315)

Bulunduğu Yer : Side Nymphaeumu (M Binası)

Ölçüler : Y 97 cm; G 87 cm.

Tanım: Heykel Side Nymphaeumu'ndaki orta nişin içinde bulunmuştur. Heykelin sağ ve sol eli ile karından aşağısı yoktur. Mevcut baş bir torso üzerine yeniden eklenmiştir. Sol omuz üzerindeki *paludamentum*da ve göğüs üzerindeki kabartma figürlerde tahribatlar vardır. Heykelin torso kısmı ince grenli, beyaz, kaliteli bir mermerden, başı ise daha beyaz ve kalitesiz bir mermerden üretilmiştir. Torso ince bir işçiliğe sahiptir ve yüzeyi zımpara edilmiştir. Sağ omuz bandı üzeri bezemesizdir ve hafif raspa izleri mevcuttur. Sakal ve saç dairesel çentik izleri ile belirginleştirilmiştir. Torsoya sonradan eklenen baş vücudun soluna doğru hafif sert bir dönüş yapmıştır. Heykel Stemmer Schema V'e girer. Sol elinde bir *parazonium* tutar. Pazı hizasındaki tunik kolu iç giysiyi belirginleştirir. Onun üzerine giyilen deri giysinin hareketli, dinamik omuz *pteryges* bantları dikkat çekicidir. Muhtemelen Klasik Formdaki zırhın yakası oldukça açıktır. Bezemesiz omuz bandı bir halka ile kalp şeklindeki perçine bağlanır. Göğüs üzerindeki tahrip olmuş gorgon başının yüksek ve hareketli saçları olduğu anlaşılabilir. Karın üzerindeki karşılıklı duran iki grifonun sert bir ifadeleri vardır. Grifonlar birer ön ayaklarını ortada havaya kaldırarak birleştirirken, diğer ayakları karın boşluğuna işlendiği anlaşılan lotus çiçeğinin dalları üzerine basmaktadırlar. Grifonların üzerine bağlanan kuşak incedir ve uçları aşağı doğru sarkıtılır. Heykelin arka yüzü işlenmiş ancak kaba bırakılmıştır.

Tarihleme: İnan heykeli kollardaki iki sıra deri bant sırası nedeniyle Perge kuzey giriş kulesi takı yakınında bulunan zırhlı Hadrian Heykeli (**35**) ekseninde irdelemiş ve zırhlı gövdeyi MS 2. yüzyıla ve olasılıkla Antoninler Dönemine tarihlemiştir. İnan, heykele ait portrenin Antoninler Dönemi imparatorlarından birine ait başın Tetrarklar Döneminde yeniden işlenmesi ile oluşturulduğunu savunur. Mansel heykelin zırhlı gövdesinin olasılıkla Antoninus Pius'a ait olabileceğini, başın ise Maximinus Traks veya Karinus olabileceğini öne sürmüştür. Vermeule torsonun Antoninler Dönemi olması gerektiğini kabul eder fakat sonradan eklenen başın olasılıkla Maximus Caesar olması gerektiğini savunur. Heykelin karnı üzerinde yer alan sarmal dal üzerinde duran karşılıklı grifon modeli Perge Tiyatrosu'nda

bulunmuş olan ve Traian denen heykel **(92)** ile benzerlik gösterse de Perge heykelinin plastik işçiliği Side heykelini bu gruptan ayırır. Heykelin göğsünde yer alan yüksek kabartma işlenmiş gorgo başı Tlos Tiyatrosu Antoninus Pius heykeli (**51**) ile yakın benzerlik gösterir. Bu heykelin Dresden Müzesi'ndeki Antoninus Pius Heykeli[897] ile olan yakın benzerliği de dikkat çekicidir.

Kaynakça: Mansel 1958, 221 vd., Res. 22; Vermeule 1959/60, 76, No 341; Mansel 1963, 118, Res. 92; İnan 1965, 35, No 29, Lev. XXX Res. 1, XXXI; İnan – Rosenbaum 1966, No: 63, Lev. XL,1,2, XLI,3; Mansel 1978, 177–9, Res. 196.

58. Philadelphia Torsosu **Levha 19, 4**

Manisa Müzesi, Env. No. 6378

Bulunduğu Yer **:** Philadelphia, Tiyatro

Ölçüler **:** Y 92 cm.

Tanım: Zırhlı bir heykele ait gövde parçasıdır. Heykel üst kısmı göbek deliğinin hemen üzerinden yukarı kavis yapar şekilde kopmuştur. Bacaklar ise tek sıra *pteryges* bantlarının hemen altından, kısa tunik eteğinin görüleceği şekilde kırılmıştır. Beyaz renkli, ince grenli bir mermerden üretilmiş heykelin yoğun matkap işçiliği dikkat çeker. Vücut ağırlığı sol bacağa verilen heykelin sağ bacağı öne yahut arkaya doğru kırılmış olmalıdır. Klasik formdaki zırhın ortasında karşılıklı grifon kabartmalarının olduğu karın üzerine bağlanmış olan *cingulum*'un hemen altından görülen pençelerden anlaşılır. Kalın bir kuşaktan mamul *cingulum*'un önde birleşen düğüm yeri kırılmıştır. Kuşağın düğümden arta kalan püsküllü uçları iki yandan zırh alt kenar profiline doğru sarkıtılmıştır. Zırhın alt göbeği üzerinde, iki kanadı yarım açık, bir yıldırım demeti üzerine tünemiş bir kartal kabartması bulunur. Başı sağ omuzu üzerinden heykel sahibine dönük olan kartalın anatomik yapısı oldukça hacimli bir biçimde işlenmiştir. Zırh alt kenar profili yay biçimlidir. Zırh alt kenarının altından sarkan *pteryges* rozetleri tek sıradır ve protomların hepsi korunmuştur. Rozetlerin altından sarkan tek sıra *pteryges* bantları uzundur ve bantlar arasında derin matkap işçiliği görülür. Birkaç bant dışında hareketsiz bir yapıya sahip olan bantların uçları derin matkap dokunuşları ile yontulmuş, burgu biçiminde püsküller haline getirilmişlerdir.

[897] Vermeule 1959/60, 257 Lev. XX, 60.

Tarihleme: Philadelphia Torsosu'nun pteryges rozetleri üzerinde yer alan miğfer ve dizlikler Anadolu'da nadir görülen protomlardır. Bu protomlar Anadolu'da yalnızca Apollonia ad Rhyndakum Torsosu'nda **(65)** ve Antakya Torsosu'nda (**85**) bulunmaktadır ancak torso tipolojik ve stilistik olarak bu heykellerle benzerlik göstermemektedir. Torsonun göbeği üzerindeki kartalın ve pteryges rozetlerinin büyük boyutu Dokimeion II Tipi zırhlı heykellerde görülen kompozisyonu işaret etmektedir. Heykelin yoğun matkap işçilikli üslubu yontunun Antoninler Dönemi'nde üretilmiş olması gerektiğini göstermektedir.

Kaynakça: Yayımlanmamış.

PROKONNESOS TİPİ ZIRHLI HEYKELLER

59. Zırhlı Heykel Parçası *(Bel ve Bacaklar)* **Levha 20, 1; 32, 4**

Hierapolis Müzesi, Env. No bilinmiyor.

Bulunduğu Yer : Hierapolis, Apollon Tapınağı

Ölçüler : Bilinmiyor

Tanım: Zırhlı bir heykele ait belden aşağı parçadır. Heykel yaklaşık olarak bel hizasından kırılmıştır. Sağ bacak eksiktir. Sol bacak ayak bileklerine kadar sağlamdır fakat ön baldır kırılmış, sonradan tamamlanmıştır. Sol bacağa bitişik olan heykel desteği önünde bulunan esir figürünün başı ve gövdesi kırılmış, diz çöker vaziyetteki bacaklarının bir kısmı ile elleri arkadan bağlanan kollarının bir kısmı görülebilmektedir. Krem rengi beyaz, ince grenli bir mermerden üretilmiştir. Heykelin sol bacağı vücut ağırlığını taşımakta, sağ bacak serbest durmaktadır. Heykelin görünen *pteryges* bantları kalın, düz ve hareketsizdir. *Pteryges* bantlarının altından diz kapağına kadar uzanan tunik eteği uzundur. Heykel sahibinin ayağında calceus patricius bulunur. Diz üstü çökmüş olan esir kuvvetle muhtemel heykel sahibine bakmaktadır. Bol, kalın bir kumaştan tulum giyen esir kuvvetle muhtemel doğulu bir ülkeyi temsil etmektedir.

Tarihleme: Vermeule heykeli Antoninler Dönemi'ne tarihler. Heykel Güney Agora Kapısı civarında bulunan Milet Torsosu (**60**) ve Detroit Torsosu (**62**) ile aynı şablon ve üslupta üretilmiştir. Rohden, Milet Torsosunu Hadrian Dönemi'ne, Wiegand ise heykelin yanındaki kuzeyli veya Parth esirden hareketle Marcus Aurelius dönemini işaret ettiğini belirterek bu heykellerin MS 168 depreminden sonra dikilmiş olabileceğini savunur. Bol'da Milet torsosunu Hadrin Dönemi'ne tarihlemektedir. Hierapolis Heykeli'nin Anadolu'da, Roma'da ya da diğer eyaletlerde bulunan Hadrian Dönemi ve Antoninler Dönemi heykeller ile şematik veya stilisitk benzerliği yoktur. Kısa koruyucu bantlar ve uzun etekli tunik özellikle Anadolu için MS 1. yüzyıl şablonunun göstergesidir. Heykelin bulunduğu Apollon Tapınağı'nda yapılan kazılarda ele geçen heykeltraşlık eserlerinin stil özellikleri ve bulunan seramikler de MS 1. yüzyılı işaret etmektedir[898]. Kentin Güney Hamamı'nda bulunan Tiberius Dönemi yazıtlı sütunların Apollon Tapınağı'na ait olduğu yönünde görüşler olmakla

[898] Caretonni 1965, 411 vd.; Ferrero 1993, 143.

birlikte[899],kentin tiyatrosunun MS 60'daki depremden sonra Nero tarafından imparatorluk bütçesinden sağlanan kaynaklarla restore edildiği dikkate alındığında benzer bir faaliyetin tapınak için de gerçekleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu nedenle heykelin olasılıkla Nero'ya ait olması gerekir ve büyük ihtimalle MS 63 zaferi ile sonuçlanan Parth Savaşı'ndan sonra dikilmiş olmalıdır. Bu heykel muhtemelen Prokonnesos Tipi zırhlı heykeller arasındaki en erken tarihli yontudur.

Kaynakça: Vermeule 1974, 287B.

60. Zırhlı Torso **Levha 20, 2; 32, 5**

Berlin Müzesi, Env. No. Sk 1931

Bulunduğu Yer **:** Milet, Güney Agora Kapısı

Ölçüler **:** Y 133 cm; Kaide Y 15 cm; Esir Y 85 cm.

Tanım: Heykelin yaklaşık yarısı sağlam korunmuştur. Göğüsün üst kısmı, kollar ve sağ bacak eksik olup, birçok parçada sonradan birleştirilmiştir. Heykelin sağlam olan bölümlerinde de kırık ve dökülmeler mevcuttur. Kaidenin bir kısmı sağlam kalmıştır. Heykelin solunda duran esir şeklindeki desteğin başı sonradan bulunarak tamamlanmıştır. Vücut ağırlığının sol bacağa verildiği heykelin sağ bacağı öne doğru uzatılmıştır. Heykelin sol kolu muhtemel vücuda paralelken sağ kol yukarı kaldırılmıştır. Sol omuz üzerinden sırta atılan *paludamentum* sol kolun üzerinden aşağı doğru sarkar (Stemmer Schema **VIIIa**). Göğsün altında, abdomen bölgede karşılıklı duran iki grifondan solda olanın gövdesi sağlam kalabilmiştir. Grifon geriye çekilmiş baş ve içe doğru kapanmış çene pozu dikkat çekicidir. Bu şablon Aphrodisias Tipi zırhlı hyekellerde görülen grifon kabartmasının daha başarısız bir repliği niteliğindedir. Grifonların üzerinden zırha dolanan general kuşağı önde düğümlenmiş, arda kalan saçaklı uçları karnın her iki kenarından aşağı sarkıtılmıştır. Zırh ile bir bütün şeklinde gözüken *pteryges* rozetleri oldukça küçük ve bezemesizdir. Tek sıra *pteryges* bandı kısa fakat kalın bantlardan oluşur. Çıplak vücudun üzerine giyilen tunik ince hareketli bir kumaştandır ve kasıklardan diz üzerine kadar görünür biçimdedir. Tunik kumaşı sağ bacağın öne doğru hareketi ile gergin bir hal almış, tunik eteklerinin orta kısımları da kalın drapeler haline gelmiştir. Heykelin ayağında bağcıklı düz bir bot vardır ve heykel dairesel bir kaide üzerinde

[899] Söğüt 2005, 92-100.

yükselmektedir. Heykelin solunda yer alan uzun saçlı figür kadın bir esire aittir. Diz çöker pozisyondaki esirin üzerinde askılı bir elbise, altında ise pantolon veya benzeri bol bir giysi vardır. Yüzü heykel sahibine dönük olan esirin elleri arkadan bağlanmıştır.

Tarihleme: Heykel ilk bulunduğu dönemde Rohden tarafından Hadrian Dönemine tarihlenmiştir. Wiegand heykelin ve birlikte bulunan bir diğer heykelin market kapısındaki nişlere ait olup olmadığının kesin olmadığını belirterek, Rohden'in Hadrian Dönemi tespitini yerinde bulmaz. Heykelin yanındaki kuzeyli veya Parth esirin Marcus Aurelius dönemini işaret ettiğini dile getirir. Wiegand Güney Pazar Kapısı'nın inşa sürecini MS 178'de Karia'da gerçekleşen büyük deprem sonrası olarak kabul eder ve buna bağlı olarak heykelin Marcus Aurelius veya hemen sonrasında Erken Commodus Dönemi'nden olması gerektiğini belirtir. Bol zırhlı heykellerin yanında yer alan esir figürünün Flaviuslar Dönemi'nde başlayan bir uygula olduğunu ve heykeli tiyatroda bulunan diğer heykellerle birlikte değerlendirmek gerektiğini söyler. Heykelin şematik ponderasyonu ve şablonu ve üslubu MS 2. yüzyıldan hiçbir heykele benzer özellikler göstermez. Bu heykel Hierapolis Heykeli (**59**) ile birlikte Prokonnesos Tipi zırhlı heykellerin en erken örneklerinden olmalıdır. Bu yontular zırh üzerindeki grifondan anlaşıldığı kadarı ile Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin şablonu taklit edilerek oluşturulmuş yeni bir modelin ilk temsilcilerindendir. Bu heykelide olasılıkla Nero Dönemi'ne tarihlemek mümkündür ancak daha erken bir tarihleme yapmak da mümkündür.

Kaynakça: Wiegand 1906a, 21; Wiegand 1906b, 256; Knackfuß 1924, 148, Res. 164; Vermeule 1964, 107, No 282A; Kleiner 1970, 14; Mingazzini 1972, 145 vd., Res. 11; Strocka 1981; 14 vd. Res. 38, 39; Schneider 1986, 93 dn. 621; Köster 2004, 122 vd.; Dally ve diğ. 2009, 118 vd. Res. 5, 9, 10; Maischberger 2010, 34 vd. Res. 1, 2, 3a; Bol 2011, 71-72, Kat. No IV.1, Lev. 28, 30 a-b.

61. Zırhlı Torso **Levha 20, 3; Çizim 6**

Berlin Müzesi, Env. No. 1799

Bulunduğu Yer **:** Milet, Faustina Hamamı

Ölçüler **:** Y 95 cm.

Tanım: Heykelin başı, pazı hizasından itibaren kolları, sağ bacağı ve sol diz altından itibaren ayağı eksiktir. Heykelin kolları ve boynunda montaj çubuğunun delikleri görülür. Heykel yüzeyinde koyu bir patine de mevcuttur. İri grenli, beyaz renkli mermerden üretilmiştir. *Pteryges* bantları ucundaki püsküllerde kullanılan matkap

işçiliği dikkat çekicidir. Vücut ağırlığının sağ bacağa verildiği heykelin sol bacağı öne doğru uzatılmıştır. Heykelin her iki kolu da aşağı doğru iner ancak sol kol hafifçe öne doğru kalkmaktadır. Sol omuz üzerinde ince kumaştan, zırhın üzerine atılan bir *paludamentum* bulunur ve *paludamentum* heykelin solundan aşağı doğru iner. Muhtemelen *paludamentum*'un bir kısmı dirsekten kırılarak kaldırılan sol kol üzerinde taşınmakta idi (Stemmer Schema V). Klasik formdaki zırhın üzerinde *paludamentum*, altında ise deri koruyucu giysi bulunur. Bununda altına uzun etekli bir tunik giyilmiştir. Her iki iç giysinin uçları omuzlardan da görülmektedir. Zırhın omuz bantları üzerinde yüksekçe kabartma şeklinde yıldırım demeti motifi işlenmiştir. Omuz batları göğüs üzerindeki bir perçine Herakles düğümü şeklindeki bağcıkla bağlanmıştır. Göğüs üzerinde gorgo başı bulunur. Karın üzerindeki karşılıklı grifonlar birbirine yakın ve vakur bir poz içerisindedirler. Grifonların üzerine gelecek şekilde bağlanan general kuşağı önde düğümlenmiş, kenarları yanlardan aşağı sarkıtılmıştır. Yay şeklindeki zırh alt kenarı profilsizdir. Zırhın altından sarkar biçimdeki *pteryges* rozetleri çok küçük çaptadırlar. Bunların üzerinde yıldız ve çiçek motifleri çok alçak biçimde işlenmiştir. Rozetlerin altından sarkan *pteryges* bantları tek sıradır ve hareketsizdir. Kalın bantların ucundaki püsküller örgü şeklindedir ve uçları matkapla delik haline getirilmiştir. Gövde üzerine giyilen tunik ince hareketli bir kumaştandır. Heykelin arka yüzü kaba işlenmiştir.

Tarihleme: Hekler, heykeli Helenistik Tip zırhlı heykeller içirişinde değerlendirerek Faustina Hamamı'nin nişi içerisindeki bir Marcus Aurelius Heykeli olması gerektiğini savunur. Bol diğer Milet kökenli zırhlı yontular ile birlikte incelediği heykel üzerindeki grifon tipolojisinin Miletin yerel bir üslubu olduğunu vurgu yaparak bu tipolojinin MS 1. yüzyıldan erken Antoninler dönemine kadar sürdüğünü söyler ve heykeli MS 2. yüzyılın son çeyreğine tarihler. Heykeli Antoninler Dönemi'ne götürmek oldukça güçtür. Heykelin karnı üzerinde yer alan karşılıklı grifonlar Aphrodisias Tipi şablonunun bir taklidi niteliğindedir. *Pteryges* bantlerının ucundaki matkap işçiliği Tralleis Nero heykeli ile çok yakın bir teknik benzerlik gösterir. Kısa *pteryges* bantları heykelin MS 1. yüzyılın sonuna veya MS 2. yüzyılın başlarına tarihlenmesine olanak tanır.

Kaynakça: Wiegand 1906a, 28 vd.; Wiegand 1906b, 263; Hekler 1919, 239 No. 5; Krischen – Gerkan 1928, 100-2, No4, Res. 116; Stemmer 1978, Indeks No 133; Manderscheid 1981, 95 No 221 Lev. 31; Schneider 1999, 12 Lev. 67 No 9; Dally ve diğ. 2009, 126 vd. Res. 10; Bol 2011, 91-93, No. VI; Lev. 34.

62. Detroit Torsosu **Levha 20, 4**

Detroit Sanat Kurumları Müzesi, Env. No. 72.273

Bulunduğu Yer **:** Bilinmiyor

Ölçüler **:** Y 112.4 cm; G 56.5 cm; D 36.8 cm.

Tanım: Heykelin başı, pazı hizasından itibaren kolları ve diz altından itibaren ayakları eksiktir. Heykelin boynunda montaj çubuğunun delikleri görülür. İnce grenli, beyaz renkli mermerden üretilmiştir. Vücut ağırlığının sağ bacağa verildiği heykelin sol bacağı öne doğru uzatılmıştır. Heykelin her iki kolu da aşağı doğru iner ancak sol kol hafifçe öne doğru kalkmaktadır. İnce kumaştan bir *paludamentum* sol omuz üzerinden sırta atılmıştır (Stemmer Schema XI). Klasik formdaki zırhın üzerinde *paludamentum*, altında ise deri koruyucu giysi bulunur. Bununda altına uzun etekli bir tunik giyilmiştir. Her iki iç giysinin uçları omuzlardan da görülmektedir. Zırhın omuz bantları üzerinde yüksekçe kabartma şeklinde yıldırım demeti motifi işlenmiştir. Omuz batları göğüs üzerindeki bir perçine bağcıkla bağlanmıştır. Göğüs üzerinde gorgo başı bulunur. Karın üzerindeki karşılıklı grifonlar birbirine yakın ve vakur bir poz içerisindedirler. Grifonlar Milet Torsoları'na çok benzerdir (**60, 61**). Grifonların üzerine gelecek şekilde bağlanan general kuşağı önde düğümlenmiş, kenarları yanlardan aşağı sarkıtılmıştır. Zırh alt kanrı yay biçimlidir. Zırhın altından sarkar biçimdeki *pteryges* rozetleri çok küçük çaptadırlar. Bunların üzerinde aslan, yıldız ve çiçek protomları çok alçak biçimde işlenmiştir. Rozetlerin altından sarkan *pteryges* bantları tek sıradır ve hareketsizdir. Bantların ucundaki püsküller burgu şeklindedir. Gövde üzerine giyilen tunik ince hareketli bir kumaştandır ve sol bacak üzerinde bir gerginlik yapar.

Tarihleme: Bol Milet kökenli zırhlı yontular ile birlikte incelediği heykel üzerindeki grifon tipolojisinin Miletin yerel bir üslubu olduğunu vurgu yaparak bu tipolojinin MS 1. yüzyıldan erken Antoninler dönemine kadar sürdüğünü söyler ve heykeli MS 2. yüzyılın son çeyreğine tarihler[900].

Heykeli Antoninler Dönemi'ne götürmek oldukça güçtür. Heykelin karnı üzerinde yer alan karşılıklı grifonlar Aphrodisias Tipi şablonunun bir taklidi niteliğindedir. Kısa *pteryges* bantları heykelin MS 1. yüzyıla tarihlenmesine olanak

[900] Bol 2011, 92.

tanır. Heykel tipolojik ve stilisitik olarak Prokonnesos Tipi zırhlı heykeller grubuna girer ve olasılıkla MS 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmelidir.

Kaynakça: Vermeule 1974, 21 vd. No 298A Res. 6-8; Vermeule 1980, 137 Res. 93; Bol 2011, 92 ve dn. 613.

63. Heykel Parçası **Levha 21, 1**

Heykelin bugünkü yeri ve Env. No'su bilinmiyor.

Bulunduğu Yer : Antiochia ad Orontes Tiyatrosu.

Ölçüler : Bilinmiyor

Tanım :Bir zırhlı heykele ait parçalar 11 parçadan oluşan eserin korunan en büyük parçası zırh alt kenar profilinin bitip *pteryges* rozet sırasının başladığı, onun altından da uzun koruyucu bantların (*pteryges*) olduğu kalça bölgesidir. İnce grenli, beyaz renkli mermerden üretilen heykelin parçaları arasında, sarmaşık yaprağı biçimli perçinin bulunduğu zırh göğüs parçası, pterges rozet parçaları, çentikle işlenmiş *cingulum*'un ucunu gösteren parça, bir grifona ait kanat parça ve gövde parçaları bulunur.

Tarihleme: Tarihi kaynaklara göre Antiochia Tiyatrosu Caesar tarafında inşasına başlanmış, Agrippa tarafından tamamlanmış, Tiberius tarafından restore edilmiş, daha sonra ise yıkıcı bir depremin ardından MS 114–115 yıllarında yeniden inşa edilmiştir[901]. Sturgeon, Antiochia Tiyatrosu'nun bir imparatorluk programı kapsamında inşa edildiği düşüncesinden hareketle sahnesinde Augustus'un bir heykelinin olması gerektiğini önermişse de mevcut heykelin stil özellikleri erken bir tarih için uygun gözükmemektedir[902].Heykelin korunan parçaları yontunun Prokonnesos Tipi A Grubu heykellerden olduğunu işaret eder. Heykelin *pteryges* rozetleri ve uzun koruyucu bantları Milet Faustina Hamamı Heykeli'nin bir repliği niteliğindedir. Bu nedenle heykeli MS 2. Yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirerek tiyatroda Traian Dönemi'nde gerçekleşen restorasyon sonucunda olasılıkla'da imparatorun MS 114'de sonlandırdığı Parth Seferi'ni onurlandırmak için dikilmiş olabileceğini önermek mümkündür.

Kaynakça: Wilber 1938, 57–94, No 147, Lev. 19, No 173, Lev. 14, 15.

[901] Malalas, IX 278288, X 303, XI 360; Frézouls 1961, 347; Small 1983, 61; Sturgeon 2004, 418.
[902] Sturgeon 2004, 414.

64. Zırhlı Torso **Levha 21, 2**

Bursa Arkeoloji Müzesi, Env. No. 319

Bulunduğu Yer : Apollonia ad Rhyndacum

Ölçüler : Y 115 cm.

Tanım: Heykelin başı, kolları ve dizden aşağı bacakları eksiktir. Yüzeyde kırılma dökükler ve kahverengi bir patina oluşmuştur. İri grenli bir mermerden üretilmiştir.Rahat, sakin bir görünüme sahip olan heykel torsosunun duruşundan dolayı sol kolunun yukarı kaldırıldığı sağ kolun ise muhtemelen aşağı ve öne sarkıtıldığı anlaşılır. Heykelin ağırlığı sağ bacağa verilmiştir. Sol bacak öne atılmıştır. *Paludamentum* sol omuz üzerinden arkaya atılmıştır. Stemmer Schema III'e girer. Heykelin farklı giysi detayları vardır. Omuz bantları fazla seçilemese de bant aslan başı ile süslenmiştir. Göğüs üzerine yerleştirilen kanatlı Gorgo başı geniş bir aegis üzerindedir ve gorgonun saçlarından çıkan yılanbaşları dikkat çekici şekilde iridir. Sağ omuzdan sol karın hizasına inen askı *(balteus)* kuşağın üzerinden sırta doğru devam eder. Karna dolanan kuşak incedir. Düğümden çıkan uçlar kuşağın altına sıkıştırılarak aşağı sarkıtılır. Zırh alt kenarı yarım daire şeklindedir. Zırh ile *pteryges* rozet sırası arasındaki geçiş zayıftır. İki sıra olan *Pteryges* rozetleri üst üste gelmiştir. *Pteryges* bantları oldukça uzundur ve dize kadar iner.

Tarihleme: Vermeule bu eseri Geç Hadrian/Erken Antoninler Dönemi eserleri arasına almıştır ve bunların basitleştiğini vurgular. Stemmer eseri Atina'daki bir torso[903] ile karşılaştırarak erken Antoninler Döneminin kalitesiz bir örneği olarak anar. Bursa torsosu benzeri pek görünmeyen bir gorgo kabartmasına sahiptir. Gorgo başı geniş bir aegis üzerindedir ve aegisin kenarlarından yılanbaşları çıkmaktadır. Bununla birlikte *pteryges* rozet süslemeleri de Anadolu zırhlı heykellerinin genel motif özelliklerine uymayan figürler içerir. Heykeli olasılıkla Hadrian Dönemi'ne tarihlemek mümkündür.

Kaynakça: Mendel 1908,16, No 10, Res. 8; Mendel 1909, 264; Reinach 1913, 364, No 3; Vermeule 1959/60, 57, No 202, Lev. XIV, 50; Stemmer 1978, 39, III 17, Lev. 23.3.

[903] Stemmer 1978, II 4.

65. Zırhlı Heykel **Levha 21, 4**

Tekirdağ Müzesi, Env. No. 669

Bulunduğu Yer **:** Perinthos Herakleia

Ölçüler **:** Y 199 cm; G 80 cm; D 43 cm; Kaide Y 7 cm.

Tanım: Heykelin başı, sağ kolu ve dirsekten itibaren sol kolu eksiktir. Sol kol üzerinde dirsek kısmının heykele monte edileceği soket deliği bulunur. Sağ bacak baldırdan itibaren, sol bacak ise sol diz altından eksiktir. Heykelin ağaç kütüğü şeklindeki desteği korunmuştur. Bu desteğin önünde yer alan arkadan elleri bağlı ve diz çökmüş pozisyondaki esir figürünün de baş, gövde ve bacak kısımları kırılmış olup, yalnızca sağ kolu ile bacağı ve sol bacağı iki yanda seçilebilmektedir. Heykelin sağ omzundan bağlanarak sol omzuna atılan *paludamentum*'u ile *pteryges* bantlarının da uçlarında kırıklar meydana gelmiştir. Arka yüzü işlenmiş olan heykelin sağ kalçasının hareketi oldukça serttir. Heykel ince grenli, gri damarlı beyaz bir mermerden üretilmiştir. Heykelin ağırlığı sol bacağa verilmiş, sağ bacak öne doğru hafifçe uzatılmış, sağ bacağın bu hareketi ile *pteryges* bantları hafifçe açılmıştır. Vücut dengesinden heykelin sağ kolunu yukarı kaldırdığı anlaşılmaktadır. Sol kol bel hizasında dirsekten kırılarak öne uzatılmıştır fakat sol kolun üzerinde sol omuzu ve göğsün sol yanını öreten *paludamentum*un drapeleri yer alır (Stemmer Schema VIIIa). Sağ omuz üzerindeki bant düzdür ve omuz bandı olup olmadığı bile kesin değildir. Kaslı metal zırh üzerine bağlanan ince kumaştan kuşak, ortada bağlanarak uçları kuşağa sıkıştırılarak aşağı sarkıtılmıştır. Zırh alt kenar formu çanak şeklindedir ve kenar profillidir. Zırhın hemen altından sarkar biçimde duran *pteryges* rozet sırası iki dizi halindedir. Alttaki sıra üstekinin boşluklarının arasından zar zor görünür. *Pteryges* rozetleri bezemesiz ve küçük ölçeklidirler. Rozetlerin altından aşağı sarkan *pteryges* bantları kalın dilimlerden oluşur ve hareketsizdir. Bantların uçları burgu şeklinde püsküllendirilmiştir. *Pteryges* bantlarının altından çok kısa tunik eteği görülmektedir. Heykelin solundaki ağaç kütüğü biçimindeki desteğin hemen önüne işlenmiş olan esir figürü büyük oranda tahrip olmuş durumdadır. Bununla birlikte elleri arkadan bağlı, dizleri üzerine çökmüş biçimde resmedilen esirin uzun saçlı olduğu figürün yanlarına kadar uzanan uzun saç tellerinden anlaşılmaktadır. Bununla birlikte heykel desteğinin sol yan yüzeyi dikkatlice incelendiğinde esir figürünün

sırtında yün bir post olduğu ve kapalı deriden, bağcıklı bir ayakkabı giydiği anlaşılmaktadır.

Tarihleme: Heykelin buluntu konteksti bilinmemektedir. Gri damarlı beyaz renkli mermer Perinthos'a çok yakın olan Prokonnessos ocaklarından çıkarılmıştır ve kuvvetle muhtemel buradaki heykel atölyesi tarafından üretilmiş olmalıdır. Heykelin stilistik ve tipolojik özellikleri dikkate alındığında Hierapolis Heykeli (**59**), ve Milet Torsoları (**60, 61**) ile benzerlikler gösterdiği hissedilmektedir. Heykelin daha yakın benzerleri her ikisi de Alexandria'da bulunmuş olan İskenderiye Müzesi Septimius Severus Heykeli **(67)** ile British Museum Heykeli'dir (**68**). Bu yontu olasılıkla Prokonnesos'da üretimi MS 2. yüzyılda da devam eden zırhlı heykel şablonunun değişikliğe uğramış halidir. Bu dönemde zırh üzerindeki bezemeler kaybomuş, sadece ince bir kuşakla bağlanan *cingulum* kalmıştır. Her üç heykelin kuşak bağlama biçi de aynıdır. Bir diğer yakın benzerlik küçük düğmeler şeklindeki *pteryges* rozetleridir. Her üç heykelin *paludamentum* kompozisyonu da belirli bir şablon üzerinden üretilmiş olmalıdır. Perinthos Heykeli, İskenderiye ve British Museum heykelleri gibi MS 2. yüzyılın sonunda Perinthos'da ordugâh kurarak tahtı ele geçiren Septimius Severus'u temsil ediyor olmalıdır.

Kaynakça: Yayımlanmamış

66. Zırhlı Torso Parçası **Levha 21, 3**

Bursa Arkeoloji Müzesi, Env. No. 2497

Bulunduğu Yer **:** Kyzikos, Hadrian Tapınağı

Ölçüler **:** Y 121 cm.

Tanım: Zırhlı bir heykele ait gövdeninin karından kaval kemiğine kadar olan kısmıdır. Kyzikos'taki Hadrian Tapınağı'nda bulunmuştur. Karın, ve bacaklar kaval kemiğine kadar korunmuştur fakat heykel yüzeyindeki dökülmelerin yanı sıra yüzeyde gri bir tabaka da oluşmuştur. Heykelin karnına bir general kuşağı bağlandığı kırık parçanın en yukarısındaki düğüm bölümünden görülür. Zırh üzerinde grifonların varlığından söz etmek mümkün değildir. Zırhın karın boşluğu üzerinde başı sağına dönük, yıldırım demeti üzerine tünemiş vaziyette büyük bir kartal kabartması bulunur. Yay biçimli zırh alt kenarının altından çıkan *pteryges* rozetleri altlı üstlü iki sıradır ancak sadece üst sıranın yüzeyi görünür. *Pteryges* rozetleri

bezemesizidir. Tek sıra *pteryges* bantları kalın dilimler halindedir ve dize kadar uzarlar. *Pteryges* bantlarının hemen altındaki tuniğin ucu diz üzerinde belli belirsiz görülür. Heykelin ağırlığı sağ bacak üzerindedir ve bir *paludamentum*un sol omuz üzerinden arkaya ve aşağı sarkıtıldığı, yarım işlenmiş sırt yüzeyinden anlaşılır (Stemmer Schema **IV**).

Tarihleme: Stemmer heykelin Severuslar Dönemi işçiliğine sahip olduğunu söyler. Göbek üzerindeki kartal kabartmasını Dokimeion II Atölyesi'nin Antoninler Dönemi heykellerinde görülür ancak *pteryges* rozetlerinin şablonu heykelin Prokoonnesos Atölyesi'nde üretilmiş olduğuna işaret etmektedir. Heykel olasılıkla MS 193'te Kyzikos'ta Pescennius Niger'i yenen Septimius Severus adına dikilmiş olmalıdır.

Kaynakça: Anabolu 1970, 104, Res. 321; Stemmer 1978, 53, IV 17, Lev.32, 4-5.

67. Septimius Severus Heykeli[904] **Levha 21, 5**

İskenderiye Müzesi, Env. No. 3608

Bulunduğu Yer : Bilinmiyor

Ölçüler : Bilinmiyor

Tanım: Heykelin portre başı sağlamdır. Sağ kolu ve sol eli eksik olan heykelin ağırlığı sağ bacağı üzerindedir. Sol ayak hafifçe öne uzatılmıştır. Omuz hareketinden anlaşıldığı kadarıyla sağ kol yukarıya kaldırılmış, sol el *paludamentum*'un altından, bel hizasında öne uzatılmıştır. Sağ omuz üzerinde bağlanan paudamentum göğsü çapraz örterek, sol omuz ve sırtı kapatarak bel hizasına kadar gelir. Bu kompozisyon Stemmer'in belirlediği şemaların hiç birine girmez. Sağ omuz bandı korunmuştur. Zırh üzerinde herhangi bir bezeme yokken, gövde etrafına ince bir kuşaktan *cingulum* bağlanmıştır. Zırhın göbek kısmı şişkindir. Zırh alt kenarından sarkan *pteryges* rozetleri çok küçüktür. Rozetlerin altından sarkan *pteryges* bantları kalın ve hareketsiz bantlardan oluşur. Dize kadar uzanan bantlar altta kalan tuniğin eteğini büyük oranda örtmüştür. Heykelin ayağında aslan postundan askeri bot (*mulleus*) vardır. Yüksekçe bir kaidenin üzerindeki heykelin desteği olarak bir ağaç kütüğü kullanılmıştır.

[904] Henüz yayımlanmamış olan heykelin fotoğrafı Alman Arkeoloji Enstitüsü fotoğraf veritabanı ARACHNE'den temin edilmiştir (Inst. Neg. Rom 2549 Foto Oehler 291/4-5).

Tarihleme: Heykelin porte başı Septimius Severus'a aittir. *Paludamentum* ve *cingulum* formasyonu ile göbek üzerindeki şişkinlik heykeli Perinthos Heykeli ve British Musuem Heykeli ile yakınlaştırır. Bu nedenle heykelin Prokonnesos Atölyesinin bir ürünü olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça: Yayımlanmamış.

68. Septimius Severus Heykeli **Levha 22, 1**

British Museum, Env. No. GR 1802.7-10.2

Bulunduğu Yer **:** Bilinmiyor.

Ölçüler **:** Y 198 cm.

Tanım: Heykelin portre başı sağlamdır. Sağ kolu ve sol eli eksik olan heykelin ağırlığı sağ bacağı üzerindedir. Sol ayak hafifçe öne uzatılmıştır. Sağ kol aşağıya, sol el *paludamentum*'un altından, bel hizasında öne doğru uzatılmıştır. Sağ omuz üzerinde bağlanan paudamentum göğsü çapraz örterek, sol omuz ve sırtı kapatarak bel hizasına kadar gelir. Bu kompozisyon Stemmer'in belirlediği şemaların hiç birine girmez. Sağ omuz bandı korunmuştur. Zırh üzerinde herhangi bir bezeme yokken, gövde etrafına ince bir kuşaktan *cingulum* bağlanmıştır. Zırhın göbek kısmı şişkindir. Zırh alt kenarından sarkan *pteryges* rozetleri küçük ve araları açıktır. Rozetlerin altından sarkan *pteryges* bantları kalın ve hareketsiz bantlardan oluşur. Dize kadar uzanan bantlar altta kalan tuniğin eteğini büyük oranda örtmüştür. Heykelin ayağında aslan postundan askeri bot (*mulleus*) vardır. Yüksekçe bir kaidenin üzerindeki heykelin desteği olarak bir ağaç kütüğü kullanılmıştır.

Tarihleme: Heykelin porte başı Septimius Severus'a aittir. *Paludamentum* ve *cingulum* formasyonu ile göbek üzerindeki şişkinlik heykeli Perinthos Heykeli **(65)** ve İskenderiye Müzesi Heykeli **(67)** ile yakınlaştırır. Bu nedenle heykelin Prokonnesos Atölyesinin bir ürünü olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça: Mancini 1911, No 15; Smith 1904, 175, No 1944; Vermeule 1959/60, 68-60, No 292, Lev. XXI, 66.

69. Laterano Heykeli **Levha**

Laterano, Vatikan, Env. No. Bilinmiyor.

Bulunduğu Yer **:** Bilinmiyor.

Ölçüler **:** Y 189 cm. (kaidesiz)

Tanım: Heykelin portre başı sonradan yontulmuşdur ve restore edilmiştir. Sağ kolu yukarı kaldırılmış olan heykelin sol kolu bel hizasında bir kılıcın sapını tutmaktadır. Heykelin ağırlığı sağ bacağa verilmiş, sol bacak hafifçe yana uzatılmıştır ancak ayak ve ellerde kapsamlı restorasyonlar uygulanmıştır. İnce grenli, beyaz renkli bir mermerden üretilen heykelin ponderasyonu kütleseldir. Sol omuzunda derin matkap işçiliği uygulanmış, kalın kumaştan bir paudamentum durmaktadır. *Paludamentum* omuzdan sırta, oradan da sol kol üzerine atılmıştır Stemmer Schema **I**). Heykelin omuz bandı alçak kabartma şeklinde işlenmiştir. Göğsü ve karnında herhangi bir bezeme yoktur. Gövdeyi saran *cingulum* ince bir kumaştandır ve Prokonnesos kökenli diğer heykeller ile aynı biçimde bağlanmıştır. Çanak formlu zırh alt kenar profilinin hemen altından sarkan rozetler küçük ve bezemesizdir. İki sıradan oluşan *pteryges* bantları hareketsizdir. Uçları ince burgu haline getirilmiştir. Alt sıra *pteryges* bantları diz kapağının üzerine kadar uzanır. Bantların altından çok kısa tunik eteği görünür. Heykelin ayağında aslan postundan askeri bot (*mulleus*) vardır. Yüksekçe bir kaidenin üzerindeki heykelin desteği olarak bir ağaç kütüğü kullanılmıştır.

Tarihleme: Stemmer heykelin gövdesi ile başın uyumsuzluğunu dile getirerek portreyi MS 4. yüzyıla tarihlerken, gövdeyi MS 3. yüzyıla tarihlemiştir.Heykelin porte başı yeniden yontulduğu için kesin bir yorum yapmak mümkün değildir. *Paludamentum* ve *pteryges* rozetlerindeki işçilik antoninler Dönemi Dokimeion I tipi heykellerin stil özelliklerini hatırlatmaktadır. Prokonnesos Tipi A Grubu Heykeller'den farklı olarak iki sıra *pteryges* bant sırası mevcuttur fakat *pteryges* bantlarının British Museum Septimius Severus Heykeli'ne (**68**) olan benzerliği dikkate çekicidir. Bu nedenle heykeli olasılıkla MS 3. yüzyıla tarihlemek mümkündür.

Kaynakça: Stemmer 1978, 67-68, Lev. 43, 3-6.

70. I. Konstantinus Heykeli **Levha 22, 3**

Campidoglio Müzesi (Kapitolin), Env. No Bilinmiyor.

Bulunduğu Yer **:** Roma

Ölçüler **:** Y 275 cm.

Tanım: Heykelin portre başı sonradan değiştirilmiştir. Başında meşe çelengi ile betimlenen portre yazıtı nedeniyle I. Konstantinus olarak kabul edilir. Heykelin ağırlığı sol bacağa verilmiş, sağ bacak hafifçe yana uzatılmıştır. Sağ kol heykelin arkasından gelen *paludamentum*u taşırken sol kol vücudun yanındadır ve elinde bir kargı tutmaktadır. Sağ omuz üzerinde bağlanan *paludamentum* göğsü kapatarak sol omuza atılmış, arkadan sağ kol üzerine bırakılmıştır (Stemmer Schema **XIIa**). Omuz bandı alçak kabartma olarak işlenmiştir. Göğsü ve karnında herhangi bir bezeme yoktur. Gövdeyi saran *cingulum* ince bir kumaştandır ve Prokonnesos kökenli diğer heykeller ile aynı biçimde bağlanmıştır. Heykelin sol omuzundan gelen bir balteusun ucuna *parazonium* bağlanmıştır ve silah heykelin belinde asılı durmaktadır. Çanak formlu zırh alt kenar profilinin hemen altından sarkan rozetler küçüktür ve üzerlerinde çiçek, aslan, domuz ve koç protomları yer alır. İki sıradan oluşan *pteryges* bantları hareketsizdir. Uçları ince burgu haline getirilmiştir. Alt sıra *pteryges* bantları diz kapağının üzerine kadar uzanır. Bantların altından çok kısa tunik eteği görünür. Heykelin ayağında calceus patricius vardır fakat olasılıkla restore edilmiştir. "Konstantinus I" yazıtlı yüksekçe bir kaidenin üzerindeki heykelin desteği olarak bir ağaç kütüğü kullanılmıştır.

Tarihleme: Heykelin porte başı yeniden yontulduğu için zırhlı torso için kesin bir yorum yapmak mümkün değildir. Prokonnesos Tipi A Grubu Heykeller'den farklı olarak iki sıra *pteryges* bant sırası mevcuttur.Heykeli MS 4. yüzyılın başına tarihlemek mümkündür.

Kaynakça: Delbrueck 1933, 113, Lev. 30-32; D'Ossat – Pietrangeli 1965, No 7,; Vermeule 1959/60, 73, No 323; Niemeyer 1968, 100, No 67; L'Orange 1984, 58 vd.; Fittschen – Zanker 1983, 145-47, No 120, Lev. 149, 150.

71. II. Konstantinus Heykeli **Levha 22, 4**

Campidoglio Müzesi (Kapitolin), Env. No bilinmiyor.

Bulunduğu Yer **:** Roma

Ölçüler **:** Y 282 cm.

Tanım: Heykelin portre başı sonradan değiştirilmiştir. Başında meşe çelengi ile betimlenen portre yazıtı nedeniyle II. Konstantinus olarak kabul edilir. Heykel I. Kontantinus heykelinin bir repliğidir. Heykelin ağırlığı sol bacağa verilmiş, sağ bacak hafifçe yana uzatılmıştır. Sağ kol heykelin arkasından gelen *paludamentum*u taşırken sol kol olasılıkla yanlış restore edilerek dümdüz yana uzatılmıştır. Sağ omuz üzerinde bağlanan *paludamentum* göğsü kapatarak sol omuza atılmış, arkadan sağ kol üzerine bırakılmıştır (Stemmer Schema **IX**) . Omuz bandı alçak kabartma olarak işlenmiştir. Göğsü ve karnında herhangi bir bezeme yoktur. Gövdeyi saran *cingulum* ince bir kumaştandır ve Prokonnesos kökenli diğer heykeller ile aynı biçimde bağlanmıştır. Heykelin sol omuzundan gelen bir balteusun ucuna *parazonium* bağlanmıştır ve silah heykelin belinde asılı durmaktadır. Çanak formlu zırh alt kenar profilinin hemen altından sarkan rozetler küçüktür ve üzerlerinde çiçek, aslan, domuz ve koç protomları yer alır. İki sıradan oluşan *pteryges* bantları hareketsizdir. Uçları ince burgu haline getirilmiştir. Alt sıra *pteryges* bantları diz kapağının üzerine kadar uzanır. Bantların altından çok kısa tunik eteği görünür. Heykelin ayağında calceus patricius vardır fakat olasılıkla restore edilmiştir. "Konstantinus II" yazıtlı yüksekçe bir kaidenin üzerindeki heykelin desteği olarak bir ağaç kütüğü kullanılmıştır.

Tarihleme: Heykelin porte başı yeniden yontulduğu için zırhlı torso için kesin bir yorum yapmak mümkün değildir. Prokonnesos Tipi A Grubu Heykeller'den farklı olarak iki sıra *pteryges* bant sırası bu heykelde de mevcuttur. Heykeli MS 4. yüzyılın başına tarihlemek mümkündür.

Kaynakça: Delbrueck 1933, 135, Lev. 46; Vermeule 1959/60, 73, No 324; Niemeyer 1968, 100, No 68; L'Orange 1984, 58 vd.;Fittschen – Zanker 1983, 145-47, No 121, Lev. 149, 150.

72. Natamam Zırhlı Heykel (Şile) **Levha 23, 1**

İstanbul Arkeoloji Müz. Env. No 72.87

Bulunduğu Yer **:** Şile Batığı

Ölçüler **:** Y 450 cm; Kaide: 154x105x30 cm.

Tanım: Kolosal ölçülerdekizırhlı bir heykelin işlenmemiş hali olan heykelin sağ ve sol kolları sonradan monte edilecektir. İnce grenli, beyaz bir mermerdir. Heykelin yüzeyi kabaca yontulmuştur. Heykelin ponderasyonundan ve sağ tarafına yerleştirilen desteğin kütlesinden heykelin ağırlığının sağ bacağa verileceği, sol bacağın ise yana doğru basacağı anlaşılabilir. Kuvvetle muhtemel sol kol yukarı

kaldırılacak, sağ kol ise bel hizasında duracaktır. Sol omuz üzerinden sırta atılacak olan *paludamentum*un drapeleri bir kütle halinde omuz üzerinde durmaktadır. Heykel olasılıkla Stemmer Schema III'e girmektedir. Heykelin herhangi bir bezeme unsuru anlaşılamaz. Ancak heykel kolosal boyutu ile Anadolu zırhlı heykelleri içerisindeki en yüksek yontudur.

Tarihleme: Fıratlı ve Asgari heykeli birlikte bulundukları mimari elemanlar ve diğer heykeltıraşlık eserleri ile değerlendirerek Traian Dönemi'ne tarihlemişlerdir. Vermeule'de bu tarihi kullanmıştır.

Kaynakça: Vermeule 1966, 18, No 233B; Fıratlı – Asgari 1973, 191, Lev. 38, Res. 38; Mellink 1973, 191, Lev. 38, Res. 38; Beykan 1988, 127–29.

73. Zırhlı Heykel **Levha 23, 2**

İstanbul Özel Koleksiyon, Env. No bilinmiyor.

Bulunduğu Yer **:** Bilinmiyor.

Ölçüler **:** Bilinmiyor.

Tanım: Heykelin başı ve sağ kolu eksiktir. Sol kol dirsekten kırılmış ve elinde bir *parazonium* tutarak ileri uzatılmıştır. Heykelin ağırlığı sağ bacağa verilmiş, sol bacak geriye atılmıştır. Kalınca bir kumaştan *paludamentum* sol omuzda toplanmış ve oradan arkaya atılmıştır. Heykelin sağ omuzundan bele doğru çapraz gelen bir balteus bu heykelde de mevcuttur. Gövde bezemesizdir. *Cingulum* Prokonnesos Tipi heykellere özgü biçimde bağlanarak sarkıtılmıştır. Heykelin zırh göbeği şişkincedir. Zırh alt kenar profilinden sarkan rozetler iyice küçülmüş, sayıları artmıştır. İki kısa *pteryges* bandından üstteki kısa iken alttaki uzundur. Hareketsiz bantların uçları kalın burgular biçiminde püsküllendirilmişlerdir. Alt sıra koruyucu bantın altından sarkan tunik eteği diz kapağına kadar uzanır. Heykelin ayağında *calceus patricius* bulunur ve heykel yüksekçe bir kaide üzerinde durmaktadır.

Tarihleme: MS 3. yüzyılın ikinci yarısı veya MS 4. yüzyıl.

Kaynakça: Yayımlanmamış.

74. Natamam Zırhlı Heykel **Levha 23, 3**

Balıkesir Müzesi, Env. No. 212

Bulunduğu Yer : Marmara Adası (Prokonnesos)

Ölçüler : Y 243 cm; G. 42 cm; Kaide Y 17 cm.

Tanım: Prokennessos mermer atölyesinin natamam bir eseri olan heykel Marmara Adasında yaşanan hırsızlık nedeni ile Balıkesir Kuvay-i Milliye Müzesine taşınmıştır. Başı bahsi geçen hırsızlık olayı sırasında kırılmıştır. Natamam olan eserin boynu gövde kısmı işlenmiş, baş ve yüz detayları kaba bırakılmıştır. Heykelin ön yüzeyi de deforme olmuştur. Heykelin solunda bir ağaç kütüğüne dayanmış olan pantolonlu esir figürünün de başı çalınmıştır. Bunların yanı sıra heykelin her iki kolu da pazı hizasından kırılmıştır. Heykel ince grenli, beyaz Prokennessos mermerinden üretilmiştir. Kuvvetle muhtemel bir imparatoru tasvir eden heykelin ağırlığı sol bacağındadır sağ bacak hafif geride bırakılmıştır. Sağ kol aşağıya dönükken sol kol yana doğru açılmıştır ve muhtemelen dirsekten kırılarak yukarıya kaldırılmıştır. Klasik formdaki zırhın sağ omuzu üzerinde iğnelen *paludamentum* arkaya atılmıştır ve *paludamentum*'un ön kısmı göğüs kısmını örtmektedir (Stemmer Schema X). Kaba bırakılan başın saçı yoğun bir matkap işçiliği göstermekte olup, başın üzerinde duran meşe tacı dikkat çekici ölçüde yüksektir. Heykelin göğüs yüzeyindeki aşınma nedeniyle yorum yapmak mümkün değildir. Karın bölgesinde kalınca bir kumaştan vücuda dolanan general kuşağı bulunur. Düz formdaki zırhın alt kenarı yay biçimli olup, ucunda küçük dairesel *pteryges* rozetleri bulunur. Bunların altından aşağı sarkan hareketsiz, mekanik işlenmiş *pteryges* bantları tek sıradır ve dize kadar uzanır. Bu bantların ortasındakinin üzerinde bir herme işlenmiştir. Kaslı bacaklara sahip heykel ayağına aslan başlı askeri bot giymiştir ancak botun detayları işlenmeden bırakılmıştır. Heykelin sağlam kalan kol kısımlarında *pteryges* rozetlerinin ve bantların yüzeysel bir şekilde işlendiği görülür. Heykelin hemen solundaki desteğin önündeki esir figürü başını zırhlı heykelin yüzüne doğru çevirmiştir. Dökümlü bir tulum giyen esirin, elleri arkada bağlıdır ve esir sol bacağını sağ bacağının üzerine atmıştır. Heykel dikdörtgen, yüksek bir kaide üzerinde yükselmektedir.

Tarihleme: Asgari yaptığı değerlendirmede heykeli gözlerinin iriliği ve gövde oranlarının basıklığı nedeni ile MS 4. ve 5. yüzyıllardan olabileceğini belirtmiştir.

Kaynakça: Asgari 1981, 118; Asgari 1983, 335 Res. 3-4; Asgari 1990, 125, Res. 29.

75. Barletta Bronzu **Levha 23, 4**

Barletta, Env. No. Bilinmiyor.

Bulunduğu Yer : Barletta Kıyısı

Ölçüler : Y 511 cm.

Tanım: Bronzdan heykelin tamamı sağlam olmakla birlikte, büyük bir oranda restorasyon görmüştür. Başında gemmalı bir taç bulunan heykelin sağ kolu yukarı kaldırılmış, sol kolu bel hizasından öne uzatılmıştır. Heykelin halihazırda elinde tutuğu haç ve küreler restorasyon döneminin eklemelridir. Heykelin ağırlığı biraz geride kalan sağ bacağa verilmiştir. Bol bacak hafifçe öne atılmıştır. Sağ omuz üzerinde bağlanan çok kıvrımlı *paludamentum* göğüsü kapatıp sol omuz üzerine atılır. *Paludamentum*'un etek kısmı sol kol üzerine atılmıştır. Sağ omuzun hemen altındaki bant *paludamentum*'un altından görünür. Zırh yüzeyi bezemesizidir. Karın bölgesine bağlanan ince *cingulum* diğer Prokonnesos Tipi heykellerde olduğu gibi bağlanmıştır. Çanak formlu zırh alt kenar profilinin altından sarkan *pteryges* rozetleri oldukça küçüktür ve üzerlerinde gorgo protomları vardır. Gorgo protomlu *pteryges* rozetleri zırhın sağ omuz kenarında da görülür. *Pteryges* rozetlerinin altından sarkan koruyucu tek sıra bantlar uzun ve hareketsizdir. Bantların altından sarkan tunik eteği diz kapağının üzerindedir. Heykelin ayağında deriden bir çizme bulunur.

Tarihleme: Heykel erken araştırmalarda I. Valentian olarak kabul edilmiş, Delbrueck ise heykelin Marcian (MS 450-457) olması gerektiğini önermiştir. Johanson ve Kollwitz'da Delbrueck'in önerisini uygun bulmuştur.

Kaynakça: Bernoulli 1982/94, 257-59, No 3, Lev. LVI; Arnt – Bruckmann 1932, 895-98; Delbrueck 1933, Lev. XL – XLII; Wulff 1914, 158 vd., Lev. XI; Dalton 1911, 125; Johnson 1925, 20-25, Res. 1; Toesca 1927, 245 vd., Res. 144; Delbrueck 1933, 219-26, Lev. 116-20; Kollwitz 1978, 93-94, Lev. 30.

76. Süvari Kabartması **Levha 24, 1**

İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Env. No 178

Bulunduğu Yer : Balat-İstanbul

Ölçüler : Y 44 cm; G 36 cm; D 8,5 cm.

Tanım: Zırhlı bir imparatoru at üstünde tasvir eden kabartmanın başı, sol kolu ve ayakları eksikken, zırhlı figürün bindiği atın da burun kısmı ve ayakları eksiktir. Yüksek fakat mekanik bir işçiliğe sahip kabartmada matkap işçiliği dikkat çekicidir. İnce grenli, gri-beyaz renkli bir mermerden üretilmiştir. At üstündeki imparatorun

vücudu ¾ dönüş yapmıştır. Sağ elinde bir kılıç taşıyan imparator muhtemelen sol eli ile atın yularını tutuyor olmalıdır. Hafif kaslı zırhın kollarında ve zırh alt kenarında küçük *pteryges* rozetleri işlenmiş, bunun altındaki deri koruyucu giysi de ince bantlı şeritlerle gösterilmiştir. Kabartmanın etek kısmındaki *pteryges* bantları figürün hareketi ile uyumludur. Ayağa giyilen askeri bir botun kenarları diz altında görülür.

Tarihleme : Mendel ve Fıratlı kabartmayı MS 4-5. yüzyıllara tarihlemişlerdir.

Kaynakça: Mendel 1912/14, No 677; Kollwitz 1971, 12–16, Lev. 81; Fıratlı 1990, 38, No 71, Lev. 27.

77. Kula Torsosu **Levha 24, 2**

İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Env. No 6302

Bulunduğu Yer **:** Kula

Ölçüler **:** Y 105 cm.

Tanım: Heykelin başının oturacağı yer düzdür. Olasılıkla baş bir metal yardımı ile sabitlenmekte idi. Her iki kol omuzlardan, bacaklardan dizden aşağı eksiktir. Zırh göğsü üzerinde bulunan bir büst kabartması (?) aşınmış durumdadır. Zırh alt kenarından sarkan küçük *pteryges* rozetlerinden öndeki ikisi kırılmıştır. Gri renkli, ince grenli bir mermerden üretilmiştir. Ağırlığı sol bacağına verildiği anlaşılan heykelin sol kolu aşağı doğru sağ kolu ise muhtemelen öne doğru uzatılmıştır. Bir *paludamentum*un varlığından bahsetmek mümkün değildir. Yuvarlak zırh yakası dairedir ve oldukça yüksek bir profile sahiptir. İnce, uzun omuz bantları göğsün üzerine kadar uzanır. Göğsün ortasındaki kare bir zemin üzerine işlenmiş büst formunda bir kabartman yer alır fakat bu figürün kimi resmettiği tam anlamı ile anlaşılamamaktadır. Sağ omuz üzerinden sol bele uzanan ince bir *balteus* (*kayış*) vardır. Karın üzerine dolanan general kuşağı ince bir kumaş izlenimi vermek için oluklu biçimde işlenmiştir. Ortada düğümlenen kuşağın uçları kenarlardan aşağı doğru sarkıtılır. Zırh alt kenar formu yay şeklindedir. Küçük *pteryges* rozetleri üzerinde bezeme yoktur. Zırhın altından dize kadar uzanan *pteryges* bantları kalın ve hareketsizdir. Uçları çentiklerle püsküllendirilmiştir. Bantların hemen altında çok kısa tunik eteği görülür. Sağ dizin hemen altında olası bir dizliğin üst kenarı seçilmektedir.

Tarihleme: Kula Torsosu Vermeule tarafından I. Konstantinus'a atfedilen Leningrad Gemması üzerinde betimlenen imparatora oldukça yakın benzerlikler

göstermektedir[905]. Bununla birlikte Roma'daki Constantinus heykelinin proporsiyonu ve işçiliği de Kula torsosu ile ilişki kurmya olanak verir[906]. Bu durumda Kula torsosunu MS 4. yüzyıla tarihlemek mümkün gözükmektedir.

Kaynakça: Yayımlanmamış

[905] Vermeule 1959/60, 28-9, H 2, Lev. XXV, 75.
[906] Vermeule 1959/60, 73, No 323, Lev. XXIV, 74.

YEREL ÜRETİM ZIRHLI HEYKELLER

78. Amastris Heykeli **Levha 25, 1**

Amasra Müzesi, Env. No. 359 /432 veya 431.5.1. A.72

Bulunduğu Yer : Amastris – Nekropol (?)

Ölçüler : Bilinmiyor.

Tanım: Krem rengi, yerel kireç taşından üretilen zırhlı heykel dökülmelerin dışında tümdür. Yüzeydeki dökülme ve kırılmalar baş ve yüz bölgesinde yoğun bir biçimde görülür. Heykel boyun ve diz hizasından kırıldıysa da daha sonra birleştirilmiştir. Heykel kaba bırakılmış dikdörtgen bir kaide üzerinde yükselir. Vücut ağırlığı sol bacağa verilmiş olan heykelin sağ bacağı dizden kırılarak yana açılmıştır. Sağ kolunu göbeğinin üzerinden vücudu ile birleştiren heykelin sol kolu bel hizasına bitişiktir ve elinde bir rulo bulunur. Sol omuz üzerine atılan *paludamentum* sırttan aşağı sarkıtılmış, ucu sol kol üzerine atılarak yana bırakılmıştır. *Paludamentum*'un heykelin soluna sarkan drapeleri heykelin destek görevini de görmektedir (Stemmer Schema **XI**). Heykelin içine giydiği tuniğin kenarları omuzlarda ve diz hizasında görülür. Zırhın altına giyilen deri giysinin bantları yine omuzlarda belirgindir ve bu giysinin iki sıra *pteryges* bandı bulunur. Yuvarlak yakalı zırh düz ve hareketsizdir. Kalın omuz bandı bezemesizdir. Göğüs üzerindeki gorgo yüzeysel işlenmiş, çirkin bir ifadeye sahiptir. Karın bölgesi bezemesizdir ve hatta vücut formunda olması gereken zırh düz bir biçimde üretilmiştir. Düz zırh alt kenarının hemen bitiminde küçük dilimlerden oluşan *pteryges* rozet sırası vardır. Rozetlerin üzerinde alçak kabartma şeklinde işlenmiş lotus çiçeği bezemesi bulunur. Rozetlerin hemen altında başlayan ilk *pteryges* bant sırası dal şeklinde bir bezeme ile süslenmiştir ve kısadır. Bunun altındaki ikinci sıra *pteryges* bant sırası uzundur fakat bezemesizdir. Bantların uçları dalgalı şekilde püsküllendirilmiştir. Heykelin ayağında deri düz bir bot bulunur. Heykelin arka yüzeyi yarım işlenmiştir. Heykelin gövdeye bitişik işlenmiş başı oldukça kaba hatlara sahiptir. Kırılma ve dökülmeler nedeniyle ayrıntıları belli olmasa da saçların ince bukleler şeklinde olduğu ve arkadan öne doğru tarandığı yer yer seçilebilmektedir. Oval bir yüz yapısına sahip heykelin dolgun bir yanak ve boyun dokusu vardır. Gözler çukurlu olmalıdır. Başın arka yüzü kaba bırakılmıştır.

Tarihleme: Amasra zırhlı heykelinin sağ elinin karın üzerine sarılması nadir görülen bir durumdur. Bu tip bir duruş Chalcis ad Bellum'dan (Suriye) bulunan MÖ 1.

yüzyılın ilk yarısından bir torsoda görülebilir[907]. Bu üslup muhtemelen Helenistik Dönem'in Neoattik üslubu ile alakalıdır. Zırhlı heykelin küçük dilimler halindeki *pteryges* rozetleri ve hemen altındaki daha uzun bezemeli dilimler ile bunun altından sarkan deri bant Atina Parthenon Tapınağı'nın kuzey frizindeki zırhlı hoplitlere[908] ve bu dönemin Klasik üslup taşıyan diğer eserlerine bir öykünmedir. Butrint tiyatosundan bulunan bir grup erken imparatorluk dönemi heykeli Amasra torsosunun *pteryges* rozet ve bant şemasına benzerlik gösterir[909]. Heykelin göğsü üzerindeki gorgo süslemesi ile bitkisel motiflerle süslenmiş bir sıra *pteryges* rozeti ve hemen onun altındaki *pteryges* bant sırası Atina Ulusal Müzesi'ndeki Hadrian Dönemi torso ile yakın benzerlik göstermektedir. Laube bu tip heykellerin Hadrian Dönemi'nin Klasisist üslubu içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini söyler. Heykelin portre ve kuaför özellikleri de tarihleme açısından çok fazla yorum şansı vermez. Heykel natamam yahut aşınmış bir baş yüzeyine sahiptir. Başın şakak kısmındaki kuaförden anlaşıldığı kadarı ile küçük bukleler halindeki saçlar arkadan öne doğru taranmıştır. Yüz oval, dolgun bir yüz fizyonomisi vardır fakat sakal yoktur. Bu çerçevede incelendiğinde Amasra heykelinin Erken İmparatorluk Dönemi'nde Karadeniz veya çevresindeki bir atölyede üretilmiş olabileceği akla yatkın gelmektedir. Zira Hadrian döneminde Klasisist üslubu motifleri ile doğru ancak işçiliği bu denli başarısız bir üretim gerçekleştirecek bir atölyenin var olması mümkün gözükmemektedir.

Kaynakça: Yayımlanmamış

79. Priene Heykel Parçaları **Levha 25, 2**

British Museum; Env. No Bilinmiyor

Bulunduğu Yer **:** Athena Polias Tapınağı Cella veya Pronaosu

Ölçüler **:** Hesaplanan Y 320 cm. Normal boyutun iki katı[910]

Tanım: Zırhlı bir heykele ait sağ omuz, sağ bel, sol bel-kasık ve *pteryges* bantları parçalarından oluşur. Orta kalınlıkta beyaz renkli mermerden üretilmiştir. Carter'ın yaptığı restitüsona göre klasik formlu bir zırh giyen heykel karnı üzerinde karşılıklı

[907] Laube 2006, No: 11, Lev. 28, 4.
[908] Jenkins 1994, 94, No 27, 70-72.
[909] Laube 2006, 119-122, No 8, Lev. 50.1; No 9, Lev. 50. 2-4.
[910] Carter 1983, 296; Parçaların ölçüleri için Bkz. a.g.e. 293.

grifonlar bulunur. Zırh alt kenarı çanak formludur. Zırh alt kenarı zikzak biçiminde (köpek balığı dişi) profillidir. Zırh alt kenarının hemen bitiminde başlayan *pteryges* rozetleri alışılmışın dışında sivri uçlu yaprak biçimindedir ve üzerinde çok alçak bitkisel bezeme bulunur. Tek sıra *pteryges* bantları durağan ve düzdür. Bantların ucundaki püsküller burgu biçimindedir.

Tarihleme: Carter zırh alt kanar profilindeki zikzag motifi ile *pteryges* rozetlerinin nadirliğine vurgu yaparak heykelin olasılıkla Traian Dönemi veya bundan sonraki bir tarihe ait olabileceğini belirtir[911]. Çizimlerde görülen karşılıklı grifonlar Prokonnesos Tipi A Grubu zırhlı heykelleri andırmaktadır ancak zırk üzerineki diş sıralarının benzeri literatürde de mevcuttur değildir.

Kaynakça: Carter 1983, 293-7, Res. 31, Lev. XLIV, c, e, f.

80. Troia Hadrian Heykeli **Levha 25, 3**

Çanakkale Müzesi, Env. No. 9

Bulunduğu Yer **:** Troia, Odeion

Ölçüler **:** Y 210 cm.

Tanım: Troia Odeion'unda sahne binasının yıkıntıları arasında iki aediculae arasında bulunmuştur. Heyekelin sol el parmaklarından üçü ve bacakları eksiktir. Baş, sağ kol ve *paludamentum* kırık yerlerinden gövdeye birleştirilmiştir. Heykel iri grenli, düşük kalitede, yerel bir mermerden üretilmiştir. Heykelin yüzeyi zımparalanmamıştır ve pürüzlüdür. Sakallarda uygulanan çentik yontu dikkati çeker. Burun delikleri belirgindir.

İmparator Hadrian'ın yerel bir atölye tarafından üretilen bu heykeli imparatora benzese de Hadrian'ın fizyonomik olarak özelleiklerini yansıtmakta yeterli olamamıştır. Heykelin sakin bir hali vardır ve başı hafif soluna doğru dönüktür. Stemmer Schema V grubuna giren heykel, Helenistik Form'da bir zırh giymiştir ve sol omuzu arkasına attığı *paludamentum*u sol kolu ile tutmaktadır. Sol eldeki *parazonium*'u rozet bezemeli kabzası sol pazı üzerine durur. Sağ elde muhtemelen bir rulo tutmaktaydı. Zırh yakası yuvarlaktır ve oldukça açıktır. Yüksekçe işlenmiş omuz bandı üzerinde kanatlı yıldırım demeti bulunur. Omuz bandı iki halka ile kalp şeklindeki perçine bağlanır. Göğüs üzerindeki gorgo başı, sert

[911] Carter 1983, 297.

bir ifadeye sahiptir. Karın bezemesidir. Karna dolanan kuşak oldukça incedir. Zırh alt kenarı yay şeklindedir. *Pteryges* rozetleri yoktur. *Pteryges* bantları iki sıradır. *Pteryges* bant uçlarındaki püsküllerin birçoğu çentiklerle işlenmişken üst sıradakilerin uçlarında hafif matkap işçiliği de görülür.

Tarihleme: Troia Odeion'u Troia IX kültür katında ele geçirilen heykel çok büyük bir olasılıkla yakın bir atölyenin düşük kalite bir üretimidir. Heykel muhtemelen Odeion'nun da inşasını üstlenen "Aristonoe" adlı kişi tarafından adanmıştır. Rose heykelin İlion'dan bulunan tek zırhlı heykel olduğunu vurgular. Heykelin portre özelliklerine göre "Rollockenfrisur" ipine girmesi gerektiğini öneren Rose, Thasos Hadrian Heykeli ile Troia heykeli ile arasında benzerlik kurar. Heykelin bir posthumous değil, olasılıkla imparatorun erken dönemlerine ait olduğunu öneren Rose'a göre Odein'da aynı program dâhilinde başka heykellerde ortaya çıkabilir. Özgan heykelin Traian ve Hadrian'ın fizyonomilerinin bir arada oluşuna dikkat çekerek erken bir tarihlemeyi önermiştir.

Kaynakça: Rose 1994, 91–93, Res.18–21; Rose 1998, 405-413; Rose 2002, 43, Res. 16.; Özgan 2013, Özgan 2013b, 156-57, Res. 151, a-b.

81- Zırhlı Torso **Levha 25, 4**

Bergama Müzesi Dep. Env. No 1909-47

Bulunduğu Yer **:** Bergama – Demeter Kutsal Alanı

Ölçüler **:** Y 25cm.

Tanım: Zırhlı bir heykel veyahut bir yüksek kabartmaya ait torso. Torsonun sağ omuz ve karın kısmı korunmuş durumdadır. Torsonun omuz kısmında kalın bir omuz bandı ve bunun bağlandığı bir ip bezemesi varken karın üzerinde de zırh plakalarını birbirine bağlayan ince bir *cingulum* bulunur.

Tarihleme: Tanımlama ve tarihleme konusunda bir ipucu vermeyen torsonun ince *cingulum*u ve kalın omuz bandı nedeni ile Aphrodisias Sebasteionu Günay Binası ikinci katındaki Aeneas kabartmasını andırır ancak bu değerlendirme oldukça yüzeysel olarak kabul edilmelidir.

Kaynakça: Hepding 1910, 505.

82. Zırhlı Torso **Levha 25, 5**

İstanbul Arkeoloji Müz. Env. No 97.20

Bulunduğu Yer : Bilinmiyor

Ölçüler : Y 48cm; G 43 cm; D 25 cm.

Tanım: Bir heykele ait gövdedir. Heykelin başı, kolları ve bacakları mevcut değildir. Başın ekleneceği boyun bölümü boştur. Olasılıkla sağ omuz üzerinde bir broş yardımı ile bağlanan *paludamentum* göğsü örterek sol omuzu da kaplar ve sırta doğru iner. Göğsün sağ kenarında omuz bandının uç kısmı ile zırh üzerindeki daire perçinin bağlantısı görülür. Zırh üzerinde herhangi bir bezeme yoktur. Karın kısmında ise ön ve arka zırh plakalarını birbirine bağlayan general kuşağının kenarı görülür.

Tarihleme: Heykelin mevcut durumu ile herhangi bir yorum yapmak çok kolay değildir. *Paludamentum*'un bağlanma şekli Tlos Tiyatrosunda bulunan Marcus Aurelius Heykeli (**53**) ile benzerlik gösterir. Zırh üzerindeki herhangi bir bezeme olmaması ve general kuşağının bağlanma detayı ise Perinthos Heykeli'ni (**65**) andırmaktadır.

Kaynakça: Yayımlanmamış

83. Zırhlı Heykel **Levha 26, 1**

İstanbul Ark. Müzesi, Env. No. 4523 T

Bulunduğu Yer : Tios (Filyos)

Ölçüler : Y 183 cm.

Tanım: Heykelin başı, sağ kolu omuzdan itibaren sol kolu dirsekten itibaren eksik olup gövde üzerindeki kırıklar sonradan tamir edilmiştir. Heykel ince grenli beyaz bir mermerden üretilmiştir. Klasik tipte bir zırh giyen heykelin proporsiyonu Neoattik bir üslup içerisindedir. Heykelin ağırlığı sol bacak tarafından taşınmakta, sağ bacak geriye doğru esnek bir biçimde uzatılmıştır. Sağ omuzun hafif yukarı hareketi sağ kolun yukarı kaldırıldığını gösterirken, sol kol bel hizasından öne kırılmış olmalıdır. Sağ omuz üzerinde bir broş yardımı ile bağlanan *paludamentum* kalın drapelerle göğsü örter ve her iki omuzdan sırtın arkasına doğru sarkar. Heykel Stemmer Schema VIII'e girer. Heykelin zırh yüzeyi fotoğraftan anlaşılamamaktadır. Zırhın alt kenar profili düzdür. Profilin hemen bitiminde küçük *pteryges* rozetleri yer alırken, iki rozetin ortasına gelecek şekildeki bir sıra kısa *pteryges* bandı aşağı doğru sarkmaktadır. Deri bantların altında sarkan uzun tunik eteği dize kadar uzanır ve

hareketli sağ diz kapağı üzerinde bir gerilme meydana gelir. Heykelin ayağında aslan başlı askeri botlar vardır ve heykel dikdörtgen bir kaide üzerinde yükselir. Heykelin sol bacağına bitişik ağaç kütüğü heykel desteği vazifesini görür.

Tarihleme: Vermeule heykeli derin matkap işçiliğ ve omuz üzerindeki ağır *paludamentum* drapeleri nedeniyle Antoninler Dönemi'ne tarihler[912]. Heykel Patras Müzesi'ndeki Achaia kökenli bir torso ile üslup ve şematik olarak benzerlik gösterir[913]. Vermeule Patras torsonun, Atina'daki benzer bir başka heykel le birlikte Yunanistan heykeltıraşlığının Geç Helenistik Dönem ile 2. Yüzyılı arasındaki gelişimi gösterdiğini belirterek bu üslubun, MÖ 4. Yüzyıl Attik Mezar Stellerinin bir mirası olduğunu savunur[914]. Bununla birlikte heykelin *pteryges* bantlarının Augustus Prima Porta heykelinin karnı üzerinde yer alan zırhlı asker figürünün *pteryges* bantları ile olan benzerliği de dikkate değerdir[915]. Laube bu tip heykelleri "*Klasik Modellere Dönüş / Rekurs auf klassische Vorbilder"* başlığı altıda incelemiş ve bunları Butrint Tiyatrosu'ndan çıkan Augustus Dönemi zırhlı heykellerden yola çıkarak erken İmparatorluk Dönemi heykel programının ürünleri olarak değerlendirmiştir[916]. Gerçekten de Butrint Tiyatrosu heykelleri[917] ve Laube'nin bu çerçevede değerlendirdiği diğer benzer heykeller[918] Tios heykeli ile çok yakın benzerlik gösterir. Tios heykelini anılan heykellerden ayıran bir ayrıntı olarak, Tios heykelinin *paludamentum*unun diğer heykellerde görülmeyen biçimde göğsü kapatarak sırta atıldığını gözden kaçırmamak gerekir. Tios heykelinin Anadolu'da bir benzeri Amasra'da bulunmuş olan zırhlı heykeldir (**78**) ancak Amasra heykelinin üslubu Tios heykeline oranla çok daha yerel unsurlar taşımaktadır. Olasılıkla yakın tarihlere ait bu heykellerin Bithynia ve Paflogonya sınırlarında yakın bir coğrafya da bulunmuş olmaları dikkate değerdir. Tios heykeli olasılıkla MÖ 1. yüzyılın sonunda Yunanistan'da üretilmiş bir heykel olmalıdır.

Kaynakça: Vermeule 1959/60, 58, No 205.

---

[912] Vermeule 1959/60, 58, No 205.
[913] Vermeule 1959/60, 40, No 50, Lev. VII 22.
[914] Vermeule 1959/60, 40.
[915] Vermeule 1959/60, 34, No 13, Lev. IV 12; Burada pteryges rozetleri algılanmasa da deri dilimler halindeki ve olasılıkla üzeri bitkisel bezemeli pterygesyges bantları Tios Heykelinin şematik tipolojisine uygun görünmektedir.
[916] Laube 2006, 119–122;
[917] Laube 2006, No 8, Lev. 50.1; No 9, Lev. 50.2
[918] Laube 2006, No 17, Lev. 51.1,2 (Patras); Laube 2006, No 58, Lev. 52.2 (Grenoble)

İTHAL ZIRHLI HEYKELLER (YUNANİSTAN)

84. Zırhlı Torso **Levha 26, 2**

İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Env. No. 468

Bulunduğu Yer : Amastris

Ölçüler : Y. 175 cm.

Tanım: Heykelin başı, kolları ve bacakları eksiktir. Heykel zırhı ve *pteryges* üzerindeki tüm figürler de yıpranmıştır. Beyaz iri grenli mermerden üretilen heykelin üzerinde gri bir patina vardır. Baş ve sol kol monte delikleri vardır. Heykelin ağırlığı sağ bacağa verilmiştir. Sol bacağın öne doğru uzatıldığı *pteryges* bantlarının hareketlenmesinden anlaşılır. Sol kol yukarı kaldırılmış, sağ kol vücudun yanında olmalıdır. Zırhın sol omzuna alınan *paludamentum* sırta doğru sarkar. Stemmer'in Schema III içerisinde değerlendirdiği heykellerden biridir[919]. Hareketli esnek bir duruş yapısına sahiptir. Klasik bir zırh giyen heykelin sol omuzu üzerinden arkaya atılan *paludamentum* aşağı doğru iner. Yaka yuvarlaktır. Sağ omuz üzerindeki omuz bandı çok kalındır ve bant ters L şeklinde değildir. Bandın üzeri yıldırım demeti ile bezelidir. Bir halka ile zırha bağlanır. Göğüs üzerinde geniş altıgen bir aegis üzerindeki gorgo başı vardır. Karın üzerinde ortadaki *tropaeum*'u süsleyen Nikeler ve *tropaeum*'un altında elleri arkadan bağlı, oturan iki esir görülür. Bu esirler ile zırh alt kenarı arasında kalan dar alanda bir lotus çiçeğinin izleri de belli belirsiz görülür. Zırh alt kenarı yay şeklindedir. İki sıra *pteryges* rozet sırası altlı üstlü sıralanmış büyük dilimlerden oluşur. Tek sıra *pteryges* bant sırası hareketlidir, uçları hafif püsküllendirilmiştir.

Tarihleme: Vermeule torsoyu Geç Traian-Erken Hadrian heykelleri arasında ilk sıraya koyar. Stemmer torsoyu Atina'dan ve Tunus'tan birer torso ile benzeştirerek erken Hadrian tarihini önerir. Heykel Geç Iulius Claudiuslar-Flaviuslar Dönemi'ne tarihlenen Gabii kökenli Borghese Traianı[920], Louvre Traian'ı[921], Aigeria Heykeli[922] ve Zagrep Heykeli[923] Amasra Torsosu ile çok yakın benzerlik göstermektedirler.

---

[919] Stemmer 1978, 37, III 12,Lev. 22.
[920] Vermeule 1959/60, 46, No 100; Gergel 1987, 26, Res. 17; Alföldi 1999, 101-102, Res. 130; Gergel 2001, 199; Cadario 2004, 347, Lev. XLIV 3.
[921] Cadario 2004, 350 vd., Lev. XLIV 4.
[922] Vermeule 1959/60, No 70; Stemmer 1978, Lev. 20, 1.
[923] Vermeule 1959/60, No 44; Stemmer 1978, Lev. 51, 3;

Kaynakça: Mendel 1912/14; 346 vd. No 1108; Vermeule 1959/60, No 140; Reinach 1897/1930, V, 321 No. 2; Sieveking 1931, 22 dn. 5; Stemmer 1978, 37, III 12, Lev. 21, 3.

85. Zırhlı Heykel Torsosu **Levha 26, 4**

Antakya Müzesi, Env. No. Bilinmiyor[924]

Bulunduğu Yer : Bilinmiyor

Ölçüler : Y 105 cm; G 74 cm.

Tanım: Zırhlı bir heykelin sağlam kalan bel ve bacak kısmıdır. Ön yüzde zırhın alt kenar bitiminden aşağısındaki *pteryges* rozet sıraları, *pteryges* bantları ile baldırlar korunmuş, arkada ise zırhın arka alt kenarı da mevcuttur. Heykel üzerine yoğun biçimde çamur, harç yapışmış vaziyettedir. *Pteryges* rozetlerinin birçoğu anlaşılabilmekle birlikte kırıkları da mevcuttur. Çok ince grenli, kaliteli, beyaz bir mermer cinsinden üretilmiştir.Heykelin ince bir tunik giydiği bacak kısmından anlaşılır. *Pteryges* bantları oldukça hareketlidir. Bantlar cepheden değil kesitlerden tasvir edilmişlerdir. Bu durum muhtemelen heykele dinamik bir hareket vermek için tasarlanmıştır. Tuniğin hareketinden dolayı sağ bacağın vücut ağırlığını taşıdığı, sağ bacağın ise hafifçe yana ya da öne uzatıldığı anlaşılır. Herhangi bir *paludamentum* kıvrımı mevcut değildir. Bel hizasındaki *pteryges* rozetleri üst üste oturtulmuş iki sıradan oluşmaktadır. *Pteryges* rozetleri soldan sağa şu dizidedir; Üst Sıra; Dizlikler, Amazon Kalkanı, kırık, Kartal Başı, Aslan Başı, Kartal Başı, kırık, kırık, Kalkan, Miğfer, Çift Pelta Kalkanı, Miğfer; Alt Sıra; Frig Miğferi, Frig Miğferi, , Erkek Başı, Frig Miğferi, kırık, Amazon Kalkanı, Çift Dizlik, Halka, Ters Lotus Çanağı, Kalkan/Rozet, Ters Lotus Çanağı, Çift Dizlik şeklindedir. Rozetlerin hemen altındaki *Pteryges* bantları ince yapıdadır ve çok sayıdadırlar.

Tarihleme: Torsonun sağlam olan *pteryges* rozetleri, *pteryges* bant dizisi ve az bir kısmı görülebilen tunik incelendiğinde zırhlı heykel parçasının Anadolu'da bulunan zırhlı heykel tiplerinden biri olmadığı kolaylıkla anlaşılmaktadır. Torsonun bir kısmı korunan çift sıra rozet dizisi, hareketli *pteryges* bantları ve uzun, kıvrımlı tunik eteği Anadolu zırhlı heykellerinde karşılaşılmayan bir üsluptur. Bununla birlikte Antakya parçasının *pteryges* bantlarının hareketliliği diğer coğrafyalarda da kolay kolay görülebilen özelliklerden biri de değildir. Bu heykele en yakın eser Louvre

[924] Heykelin üzerinde silik bir numara olsa da müze uzman ve idarecilerince eserin nereden ve ne şekilde bulunduğuna ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Müzesinde bulunan ve Stemmer tarafından Iulius Claudius Dönemi'ne tarihlenen zırhlı heykeldir[925]. Bu heykelin *pteryges* rozetleri ile bir bağ kurmak mümkün değilse de, *pteryges* bantlarının inceliği ve hareketi ile bu bantların altında görülen uzun ve ince drapeli tunik Antakya Torsosunu Louvre heykeline yaklaştırır. Bu durumda Antakya torsosunu Iulius Claudiuslar Dönemine tarihlemek uygun görünmektedir.

Kaynakça: Yayımlanmamış.

86. Zırhlı Torso **Levha 26, 3**

Amasra Müzesi, Env. No 887 (?)

Bulunduğu Yer **:** Amastris

Ölçüler **:** Y 140 cm; G 66 cm.

Tanım: Torso Amasra'nın Kum Mahallesi, Bedesten Mevkii'nde, Küçük Sanayi içerisindeki bir temel kazısı sonucu gerçekleşen kurtarma kazısında bulunmuştur. Torso, ikisi erkek biri bir kadına ait giyimli heykeller ve bunlara ait küçük parçalar ile bulunmuştur. Heykellerin çevresinde küçük bir yazıt parçası, 3 adet su künkü, dört adet tanımlanmamış Geç Roma sikkesi, seramikler ve mozaik parçaları dolgu malzemesi şeklinde ele geçirilmiştir. Bulunduğu alanda işlevi bilinemeyen bir duvar da vardır. Heykelin başı, kolları ve bacakları eksiktir. Baş kısmı farklı başların oturtulabileceği şekilde oyuktur. Heykel kaidesi üzerinde yer alan destek niteliğindeki kartalın gövdesi de kırık biçimde ele geçmiştir. Gövde üzerindeki gorgo, aslan başı, Athena'nın başı, ikizlerin başı ve *pteryges* rozet figürlerinin yüzleri aşınmıştır. İnce grenli, gri-beyaz renkli mermerden üretilen heykelin oldukça düzgün bir işçiliği vardır. Göğüs ve karın üzerindeki bezemeler yüksek kabartma şeklindedir. Heykelin yüzeyinde raspa izleri görüldüğü gibi, yer yer matkap işçili de mevcuttur. Zırhlı bir imparatora ait olması gereken heykel Stemmer'in hiç örneği olmayan Schema X'una girer. Başın hareketi belli değildir. Sol kol yukarı kaldırılmış, sağ kol aşağıdadır. Vücut ağırlığı sabit olan sol bacak üzerinedir. Sağ bacağın hareketi sağ baldır üzerindeki *pteryges* bantları üzerinde görülür. Sol omuz üzerindeki *paludamentum* arkadan aşağı düz şekilde sarkar.

Heykelin altında tunik giysi görülür. Onun üzerine giyilen deri giysinin *pteryges* bantları omuz ve bacak hizasındadır. Bunun üzerine giyilen zırh Klasik

[925] Stemmer 1978, 57, Lev. 34,2-35,1.

Formludur ve kare yakalıdır. Bezemesiz omuz bantları kalıncadır ve aslan başı şeklindeki perçinle zırha bağlanır. Güğüs üzerindeki gorgon başı büyüktür, saçları uzundur. Göğse taşacak biçimde karna yerleştirilen Athena/*Palladion* heykelinin üzerine çelenk taşıyan karşılıklı iki Nike vardır. Nikeler Athena'dan büyük olmuştur. Sağ elinde mızrak, sol elinde kalkanını tutan Athena'nın sol bacağı hareketli gösterilmiştir. *Palladion* iri bir kurdun (*Lupa Romana*) sırtı üzerinde durur. Bu iri, kaslı dişi kurt, ikizler Romus ve Romulus'u besler, başı da onlara dönüktür. İkizler ve dişi kurt karın boşluğu üzerine işlenmiş lotus çiçeği üzerinde dururlar. Lotus çiçeğinin sağ kenarından çıkan bir dal bele doğru uzar. Zırh alt kenarı düzdür. Tek sıra *pteryges* rozeti figürlüdür. Tek sıra, uzun *pteryges* bantları alt alta getirilmiştir. Bantların uçları burgu şeklinde püsküllüdür. Bantların hemen altında tunik görünür. Heykelin sol bacağının yanına yerleştirilen kartal şeklindeki figür heykelin desteği niteliğindedir[926]. Büyük oranda kırık olsa da kapalı kanatlarının çizgilerle belirtilmiş tüyleri belirgindir.

Tarihleme: Ateşoğulları ve Özcan ve Ateşoğulları heykeli Olympia, Atina, Kisamaos, Hierapytna, Knossos, Gortyna ve Tunus'ta bulunan benzer Hadrian heykellerinin ikonografik benzerliği nedeniyle Geç Hadrian devrine tarihlemişlerdir. Anılan benzerlere Hierapytna'da bulunup halen İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Hadrian heykelini de eklemek mümkündür. Bu heykellerin Hadrian'ın Panhellenik politikası çerçevesinde üretildiğine ilişkin inceleme Bergmann tarafından yapılmıştır[927]. Gerçektende Amasra torsosu gerek özellikle kıta Yunanistan, İtalya yarım adası ve Afrika'da bulunan birçok Hadrian Dönemi'nin heykel ile yakın benzerlik kurar. Bunlardan Amasra Torsosuna en yakın olanların Heraklion'dan bulunan başsız heykel[928] ile Tunus-Ammaedara'da bulunmuş olan Bardo Müzesi heykeli[929] olduğu söylenebilir. Gerek şematik gerekse ikonografik anlamdaki benzerlik Amasra Torsosunun imparatorluk kontrolünde yürütülen bir heykel programının bir ürünü olduğunu gösterir. Ne var ki Anadolu coğrafyasında Amasra Torsosu ve yine Amasra'dan bulunmuş olup İstanbul'da sergilenmekte olan

[926] Kartal biçimindeki destek zırhlı heykellerde görülen bir uygulama değildir. Bu konuya temkinli yaklaşmak gerekmektedir.
[927] B. Bergmann, Bar Kochba und das Panhellenion. Die Panzerstatue Hadrians aus Hierapytna/Kreta (Istanbul, Archäologisches Museum Inv. Nr. 50) und der Panzertorso Inv. Nr. 8097 im Piräusmuseum von Athen, IstMitt 60, 2010.
[928] Stemmer 1978, No III 13, Lev. 22.1; Bergmann 2010, Lev. 18, Res. 17.
[929] Stemmer 1978, III 14, Lev. 22.2, Bergmann 2010, Lev. 18, Res. 15.

bir diğer benzer torso (**84**) dışında göğüs zırhı üzerinde alegorik bir ikonografi taşıyan bir başka zırh yoktur. Bu nedenle heykel olasılıkla bu kıyı kentine ithal edilmiştir. Hadrian Panhellenik zırhlı heykel programının bir repliği olan bu heykel kuvvetle muhtemel Yunanistan'da üretilerek bu kıyı kentine ithal edilmiştir.

Kaynakça: Ateşoğulları – Şimşek 1995, 93-97, Res. 4, 12-14; Ateşoğulları 1999, 207-212, Res. 1,2; Özgan 2013b, 154, Res. 148, a-b.

87. Zırhlı Heykel Bel Parçası **Levha 26, 5**

Antalya Müzesi (?) Env. No.

Bulunduğu Yer : Bilinmiyor

Ölçüler : G 41 cm.

Tanım: Zırhlı bir heykele ait olan bel parçası karın bölgesinin alt kısmı, *pteryges* rozet sırasının bir kısmı ve *pteryges* bant sırasının çok az bir kısmından oluşmaktadır. Heykel parçasının yüzeyinde kırık ve dökülmelerde de mevcuttur.

Heykel parçası daha önce Antalya'da bir evin bahçesinde görülmüştür. Zırhın karın bölgesindeki kabartmalarda en üstte bir zafer sancağının yanında oturan iki esir, bunun altında dişi kurdun emzirdiği ikizler ve bunun altında bir akanthus çanağı yer alır. Zırh alt kenar profili yay biçimlidir. Zırhın hemen altından sarkan *pteryges* rozetleri üst üste binmiş iki sıra şeklindedir. *Pteryges* bantlarının hareketli bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Tarihleme: Vermeule bu tip süslemeler bulunan heykellerin Hadrian döneminde yaygın olduğunu belirterek heykel parçasını Geç Hadrian veya erken Antoninler dönemi olarak tarihlemiştir. Stemmer tarafından Schema IV'ün 16 numaralı örneği olarak değerlendirilen heykel Anadolu tipi olarak değerlendirilmiştir. Heykel Hadrian'ın Hierapytna Tipi zırhlı heykel programının ithal bir ürünüdür.

Kaynakça: Alföldi-Rosenbaum 1960, 77, No 100; Moretti 1923/24, 505 vd., Res. 20; Vermeule 1964, 106, No 204; Stemmer 1978, 52-53, IV 16, Lev. 32,3; Gergel 2004, 373, 376; Bergmann 2010, 7, 8, Kat. Nr. 9.

88. Zırhlı Heykel Parçası

Knidos (?) Env. Bilinmiyor

Bulunduğu Yer : Roma veya Bizans Binası Apsisinde (?)

Ölçüler : Bilinmiyor.

Tanım : Zırhlı heykel parçası.

Tarihleme: İmparatora adanan bir yazıtın yakınlarında bulunan bu heykel Vermeule tarafından Hadrian Dönemi'nin zırh üzerinde Nikeler bulunan tipine benzetilmiş ve heykelin Thasos'da olduğu gibi Hadrian'ın bir heykelini barındıran bir Sebasteion olabileceğini ileri sürmüştür[930]. Laube temkinli yaklaştığı parçayı Hierapytna Hadrian Heykeli ile benzer bir zırh ikonografisine sahip olabileceği ifade eder[931].

Kaynakça: Vermeule 1974, 105, 187D (veya 188D); Gergel 2004, 374, dn. 20; Bergmann 2010, 17, No 22.

89. Zırhlı Heykel Parçası

Knidos (?), Env. Bilinmiyor

Bulunduğu Yer : Knidos, Roma veya Bizans Binası Apsisinde

Ölçüler : Bilinmiyor

Tanım: Zırhlı bir heykele ait el, bacak kesiti, drape parçası ve bir *pteryges* ya da bant parçalarıdır.

Tarihleme: İmparatora adanan bir yazıtın yakınlarında bulunan bu heykel Vermeule tarafından Hadrian Dönemi'nin zırh üzerinde Nikeler bulunan tipine benzetilmiş ve heykelin Thasos'da olduğu gibi Hadrian'ın bir heykelini barındıran bir Sebasteion olabileceğini ileri sürmüştür[932]. Laube temkinli yaklaştığı parçayı Girit Hadrian heykeli ile benzer bir zırh ikonografisine sahip olabileceği ifade eder[933].

Kaynakça: Vermeule 1974, 105, 187D (veya 188D); Gergel 2004, 374 dn. 20; Bergmann 2010, 17, No 23.

[930] Vermeule 1959/60V, 105, 187D (veya 188D).
[931] Bergmann 2010, 17.
[932] Vermeule 1959/60V, 105, 187D (veya 188D).
[933] Bergmann 2010, 17.

90. Perge Traian Heykeli **Levha 27, 1-2; 32, 8**

Antalya Müzesi, Env. No. bilinmiyor.

Bulunduğu Yer **:** Perge, Güney Hamamı

Ölçüler **:** Y 248 cm.

Tanım: Heykel 1979 yılında Perge'deki Helenistik duvar kazılırken Güney Hamam'ın palestrasının kuzey porticosunda, kaide üzerinde bir çıplak genç heykeli, bir genç erkek başı ve başsız bir zırhlı heykel ile birlikte bulunmuştur. Traian Heykeli 42 parça halinde bulunmuş, Perge kazılarında ve Antalya Müzesi'nde onarılmıştır. Heykelin montaj soketi bulunan her iki eli de bilek hizasından eksiktir. Heykelin özellikle bacak ve destek kısmında birçok kırık bulunmakla birlikte, torso, karından ve *pteryges* rozet sırasının olduğu yerden yatay olarak bölünmüştür. Büyük kırıkların yanı sıra Traian'ın burnu, göğüsteki gorgo başı ve alt karın süslemesi olarak kullanılan lotus çanağı da kırılmış durumdadır. Heykelin sol etek kısmının arkasında yaklaşık 2 cm. genişliğinde bir soket deliği bulunur. Heykel ince grenli, kaliteli bir beyaz mermerden üretilmiştir. Yüksek bir heykel işçiliğine sahiptir. Heykel yontulurken ustalıklı bir keski işçiliği kullanıldığı görülmekle birlikte, heykelin özellikle ten kısımlarının zımparalanarak cilalandığı görülmektedir. Heykelin arka yüzü kaba bırakılmıştır. Boyun kısmı kırılmalara karşı kalınca işlenmiş, baştaki defne çelenginin uçları doğal bir destek gibi bırakılmıştır. Her ne kadar arka kısım kaba bırakıldıysa da bu yöndeki *pteryges* rozetleri, general kuşağı ve *paludamentum* üstünkörü de olsa işlenmiştir. Heykelin üzerinde durduğu kaide dikdörtgen formdadır ama şekilsizdir. Yüzeyi kaba bırakılmıştır.

Perge Hamamı palestrasında bulunan, başı çelenkli bu heykel kesinlikle İmparator Traian'ı tasvir etmektedir. Traian Heykeli'nin vücut ağırlığı sağ bacak üzerine verilmiş olup, sol ayak geriye doğru atılmıştır. Heykel cepheden tasvir edilmekle birlikte, başı hafif sağına doğru döndürülmüştür. Yukarı kaldırılan sağ kolu muhtemelen bir kargı tutmakta, sol kol ise karın hizasında öne uzatılmış, omuz arkasından gelen *paludamentum*'u taşımaktadır. Heykel bu hali ile Stemmer'in Schema **I** grubuna girer. Zırhın altına iç giysi olarak yumuşak bir kumaştan tunik giydiği kollarda ve diz üst kısmına kadar uzanan eteklik kısmında görülmektedir. Bunun üzerine deriden bir içlik daha giyilerek, bunun üzerine metal zırh kuşanılmıştır. Sol omuz üzerine atılan *paludamentum* sırtın kenarından sol kola

alınır. Traian'ın zırhı düz bir formdaki Klasik Zırhtır. Boyun yakası yuvarlaktır ve hafif açıktır. Yaka altında tunica yakası belli olur. Sağ omuz üzerindeki omuz bandı ters L biçimlidir, profillidir ve oldukça yüksek bir kabartma şeklinde işlenmiştir. Üzerinde kanatlı bir yıldırım demeti motifi bulunur. Omuz bandı sağ göğüs üzerindeki çember şeklindeki perçine iki sıralı bir bağcıkla, düğümsüz şekilde bağlanır. Sol omuz perçini de görülmektedir. Göğüs ortasına işlenen gorgo başı oldukça büyük boyuttadır. *Aegis* zemini üzerine işlenen gorgonun küçük kanatları ve uzun saçları mevcuttur. Heykelin üst karın bölgesinde, ortalarında yanan bir ocak/kandelabrum bulunan karşılıklı iki grifon bulunmaktadır. Grifonların birer ön ayakları bu ocağın üzerine yerleştirilmiştir. Grifonların kanatları zırhın göğüs uçlarına doğru uzanır. Grifonlar oldukça plastik şekilde ve ustalıkla işlenmişler, vakur, yırtıcı bir karaktere büründürülmüşlerdir. Grifonların üzerine gelecek şekilde karna dolanan kalın kuşak (*cingulum*) ortada düğümlenerek ön ve arka zırh plakaları bağlanmış, artan uçları kıvrılarak kuşak altına sıkıştırılmıştır. Zırhın göbek kısmında akanthus çanağı içerisinden çıkarak bele doğru uzanan yaprakların olduğu bir lotus bitkisel motif işlenmiştir. Zırhın alt kenar profili düzdür ve alt kenar açık bir yay şeklindedir. Ön yüzde dokuz adet *pteryges* rozeti bulunur fakat bunların ortada bulunan beş adedi işlenmiştir. *Pteryges* deri bant sırası *pteryges* rozet sırasının hemen altından başlar. Bu deri bantlar iki sıra olup, üstteki bantlar daha kısadır. Omuzlarda da görülen bantlar çok daha kısadır. Bu bantların bazıları iç içe geçirilerek heykele hareket getirilmeye çalışılmıştır. Deri bantların uçları, verev çizgiler uygulanarak püskül haline getirilmiştir. İç giysi olan tunik, omuz ve eteklik *pteryges* deri bant sıralarının altında görülür. Tunik eteği diz kapağının üzerinde kalır ve hafif hareketlidir. Sol omuz üzerinden arkaya atılan *paludamentum* oldukça kalın bir kumaştan imal edilmiş izlenimi verir. Bacaklar gövdeye göre ince yapılı kalmıştır. Sol ayak arkada serbesttir. Baldır kasları işlenmiştir. Traian bileklerin yukarısına kadar bağlanmış olan askeri bot giymiştir.

İmparator Traian'ın sağında diz çökmüş pozisyondaki figür Traian'ın kontrolünü sağladığı Armenia coğrafyasını personifike etmektedir. Uzun, kıvırcık saçları iki yandan omuzlarına inen bu kadın, büyük bir keder içerisinde Traian'a bakmaktadır. Üzerinde tuluma benzer, dökümlü bir kıyafet bulunur ve omuzlarında oldukça kalın bir kumaştan bir *paludamentum*'u vardır. Elbisesi göğüs altından

bağlanan bir kayışla bağlanmış, bu da figürün göğüslerini belirgin bir hale getirmiştir. Sol kolu baldırında olan esir, sağ kolu ile bir diz zırhı taşımakla birlikte, esirin başının hemen üzerinde kaba bırakılan düz zemin dikkate alındığında, esin metalden veyahut ahşaptan*tiara* taşıyor olması gerekir. Personifikasyon sağ omzunda kaba bırakılan boşlukta muhtemelen bu aksesuarın destek vazifesini görmekte idi. Esir boyu dizlerine kadar gelen bir çizme giymekte ve kaya benzer bir yükseltinin üzerinde oturmaktadır.

Tarihleme: Heykelin İmparator Traian'ı tasvir ettiğine hiç şüphe yoktur. Bununla birlikte heykelin hangi tarihte ve hangi amaçla dikildiği konusunda önerilerde bulunmak mümkündür. Heykelin hemen sağında duran personifikasyon Traian'ın Dacia seferi ile ilişkili değildir. Sakalsız, fakat uzun saçlı, külah başlıklı kadın figür doğulu bir milleti temsil etmektedir. Bilindiği üzere Traian MS 113–117 yılları arasında Armenia Krallığı ve Parth Krallığı üzerine sefer düzenlemiş ve İmparatorun doğu sınırını Tigris Nehri olarak belirlemiştir. Tarihçi Festus'un aktardığına göre Traian Büyük Armenia Krallı'nın diademini de almıştır[934]. Traian Senato'ya gönderdiği çelenkli bir mektupla imparatorluğun doğu sınırını belirlediğini ilan ettiğinde tarih MS 116'dır. Bu durum özellikle nümizmatik kaynaklarda görmek mümkündür. Traian'ın 114'ten sonra bastırdığı sikkelerde bir *tropaeum*'a (zafer sancağı) bağlanmış doğulu personifikasyon en çok karşılaşılan figürlerden biri olmuştur[935]. Bu durumda Perge Traian'ı MS114-117 yılları arasında Traian'ın Doğu Seferi'ni onurlandırmak için dikilmiş olmalıdır.

Kaynakça : İnan 1980a, 6; İnan 1980b, 608; Mellink 1980, 509; İnan 1983, 119-120; Özgür 2009, 38; Bennet 1997, Lev. 2c; Özgan 2013b, 77, Res. 63, a-b.

91. Dinar Torsosu **Levha 27, 3**

Afyonkarahisar / Dinar (Park İçi) Env. No bilinmiyor.

Bulunduğu Yer **:** Apameia, Phrygia

Ölçüler **:** Y 125 cm.

Tanım: Baş, kollar ve bacaklar eksiktir. Karından yukarısı büyük oranda tahrip olmuştur. Zırh yakası seçilebilmektedir. Bel kısmı ve *pterygesler* de kırılmalar ve dökülmeler mevcuttur. İnce grenli, beyaz mermerden üretilmiştir. Heykelin ağırlığının sağ bacağa verilerek, sol bacağın hafifçe öne atıldığı *pteryges* bantlarının

[934] Millar 1993, 100.
[935] Cohen 1880/92, 38, 186; Mattingly – Sydenham 1926, 267, 324-25.

hareketliliğinden anlaşılmaktadır. Sağ omuzun hareketinden sağ kolun yukarı kaldırıldığı, sol kolun ise bel hizasında olduğu söylenebilir. Heykel Stemmer Schema V'e girer. Klasik formdaki zırhın yakası yuvarlaktır. Sol omuz bandının dairesel bir perçinle ön ve arka zırhı bir birine bağladığı sol göğüs üzerinde görülebilir. Göğüs üzerindeki Gorgo'nun uzun kabarık saçlarının bir kısmı seçilebilmektedir. Üst karın bölgesinde karşılıklı iki grifon olmalıdır fakat bunların sadece gövde kısımları koruna gelmiştir. Karın boşluğu üzerinde bir lotus çiçeği mevcuttur ve bunun kıvrık dalları karnın yanlarına doğru uzanır ve karşılıklı grifonlar bu dallar üzerinde dururlar. Zırh alt kenar formu yay şeklindedir. *Pteryges* rozetleri iki sıradır ve ortadaki rozetler dışında bezemesizidir. Bezemeli olan orta rozetlerden üstteki üzerinde belli belirsiz bir kurt başı varken alt sıradakinde ise kötü nitelikte bir kartal motifi bulunur. *Pteryges* bant uçları verev çentik izleri ile püskül haline getirilmiştir.

Tarihleme: Stemmer torsoyu yanlış olarak Yugoslavya kökenli ilan etmiştir[936]. Eseri Deva'dan[937], Roma'dan[938] ve Cordoba'dan[939] örneklerle yakın ilişki içerisinde göstererek Traian veya Hadrian Dönemi'ni olasılık olarak göstermektedir. Stemmer'in eserin konumu yanlış vermesinin yanı sıra benzerlik kurduğu örneklere de katılmak mümkün değildir. Bir palmet yaprağından çıkan ranke dalları üzerindeki yerleştirilen grifonlar Iulius Claudiuslar Dönemi'ne tarihlenen Ravenna'daki kabartma üzerinde yer alan zırhlı heykelde görülür[940]. Bu kabartmanın *pteryges* rozetleri Dinar torsosununkiler gibi iki sıra ve dil biçimindedir. Ancak üslup ve teknik açıdan Dinar torsosunun Iulius Claudiuslar Dönemi'ne ait olamayacağı açıktır. Dinar Torsosu benzeri yüksek, mekanik kabartmalı zırh süslemeleri Traian Dönemi'nin sonları ve Hadrian Dönemi'nin erken devirlerinde görülür. Stemmer XI 3 olarak anılan Kophenag'daki Traian heykeli de bu tipin en belirgin örneklerinde biri olarak kabul edilebilir[941]. Benzer zırh süslemelerinin olduğu Anadolu kökenli heykeller sayıca azdır. Perge Hamamı'ından bulunan Traian Heykeli (**90**) bu eserler arasındaki en kaliteli yontudur. Söz konusu torsonun karın üzerindeki bitkisel motif bezemesinin yanı sıra, uzun, çift sıra *pteryges* rozet sırası ile yakın benzerlik

[936] Stemmer 1978, 69, V 26.
[937] Stemmer 1978, 116.
[938] Stemmer 1978, 37; Vermeule 1959/60, No 77.
[939] Stemmer 1978, 104.
[940] Vermeule 1959/60, Pl VI, 19.
[941] Vermeule 1959/60, Lev. XI, 34; Stemmer 1978, 113, XI 3, Lev. 76,1-2.

kurulabilecek diğer heykeller Perge Tiyatrosu'nda bulunan zırhlı heykel **(92)** ile Side'deki Licinius başı eklenen zırhlı heykelin (**57**) torsosudur. Bu eserlerin işçilik ve motif benzerliğini zırhın sağlam yüzeylerinde görmek mümkündür. Dinar Torsosu için kesin bir tarih belirlemek güçtür. Torso mekanik işçiliği, üslubu ve mermer tipi ile Perge Tiyatrosu heykellerine ve Side Licinius Torsosuna yakındır. Bu durumda Dinar Torsosunu Antoninler Dönemi'ne tarihlemek daha uygun gözükmektedir. Bu tipolojide olup Antoninler Dönemi'ne tarihlenen heykellerden üç adet Tunus kökenli heykel[942] ile Sousse torsosu[943] ve Louvre'daki Marcus Aurelius heykeli[944] Dinar torsonun mekanik üslubuna benzerlik göstermeleri bakımından dikkate değerdir.

Kaynakça: Stemmer 1978, 69, V26, Lev. 45,4.

[942] Stemmer 1978, I 11, I 12, I13, Lev. 8.
[943] Stemmer 1978, 20, I 22, Lev. 10, 4.
[944] Stemmer 1978, 80, VII 9, Lev. 53, 1-54, 3.

İTHAL ZIRHLI HEYKELLER (AFRİKA)

92. Zırhlı İmparator Heykeli **Levha 27, 4; 30, 6**

Antalya Müzesi, Env. No bilinmiyor.

Bulunduğu Yer : Perge Tiyatrosu

Ölçüler : Bilinmiyor

Tanım: Perge Tiyatrosu'nun yıkık palpitumunun alt seviyesinde ve caveanın alt basamaklarına yakın bölgede 7 adet tanrı heykeli ve 10 adet imparator heykeli ile birlikte bulunmuştur. Heykelin sağ el parmakları ve ayakları eksiktir. Baş boyun hizasından kırılmıştır. Sağ kol dirsekten ve omuzdan, sol kol dirsekten, *paludamentum*, bacaklar ve destek onarılarak birleştirilmiş, heykele alçıdan yeni bir kaide yapılmıştır. Başın yontulduğu malzeme sarımtırak bir renkte, iri grenli kalitesiz bir mermerdir. Heykelin geri kalanı ince grenli, beyaz, kaliteli bir mermerden üretilmiştir. Heykel yüzeyi düzgünce zımparalanmıştır. Normalden büyük ölçekte yapılmış heykel bir imparator yahut, imparatora yakın bir kişi olmalıdır. Her iki koluda aşağı doğru indirilmiş, sağ kol bel hizasından öne, sol kol ise karın hizasından öne uzatılmıştır. Sağ kol hitap pozisyonundayken, sol kol *parazonium* taşımaktadır. Stemmer Schema V formuna giren heykelin kaidesi olmamakla birlikte, sağ bacağının yanında duran palmiye ağacı kütüğünden destek alır. Heykel Helenistik bir zırh giymiş olsa bile ilginç bir ayrıntı olarak, heykelin arka yüzünde *pteryges* rozetlerine benzer iki sıra deri parçaları vardır. Zırhın içerisine giyilen tunik omuzlarda ve etek bölgesinde görülür. Ters L uçlu, kanatlı yıldırım demeti bezemeli omuz bantları, bir halka ile kalp şeklindeki perçine bağlanır. Göğüs üzerindeki gorgo kalın, bukleli saçlıdır ve göz bebekleri işlenmiştir. Karın üst bölgesinde yanan bir üç ayak üzerine ön ayaklarını koyan karşılıklı iki grifon bulunur. Grifonlar oldukça mekanik işlenmişlerdir ve hırçın bir ifadeleri vardır. Alt karın bölümünde ise iki grifonun üzerinde durduğu büyük bir lotus çiçeği ve onun sarmal dalları işlenmiştir. Grifonlar ön ayakları ile çiçeğe basarlarken arka ayakları ile de çiçeğin kenarlarından uzayan dalların üzerine basmaktadırlar. Zırh alt kenarı yay biçimindedir. Zırh alt kenarının hemen altından sarkan *pteryges* bantları iki sıradır ve birçok banttan oluşur. Her iki sıranın orta bandı üzerinde lotus çiçeği içerisinden çıkan sarmal dallar işlenmiştir. *Pteryges* bant uçlarındaki püsküllerin birçoğu verev çentiklerle oluşturulmuşken, sol baldır üzerindeki püsküller matkap işçiliği ile burgu haline

getirilmiştir. Omuz üzerinden aşağı sarkan *paludamentum* ince ve hareketsizdir. Palmiye ağacı destek üzerinde bol hurma meyveleri işlenmiştir.

Tarihleme: İnan, tiyatroda gerçekleştirilen çalışmaları yayımladıkları il raporda tiyatronun birden çok safhalı bir yapı evresinin olduğunu işaret etmekle birlikte tiyatronun sahne binasını süsleyen heykellerin de Tacitus Dönemi'nde (MS 275) değişikliğe uğradıklarını belirtir. Aynı raporda heykel İmparator Traian olarak tanımlanmış, ancak gerek bu heykelin gerekse diğer heykellerin portre başlarının değişikliğe uğradığı tespiti yapılmıştır[945]. Perge zırhlı heykeli ilk bakışta oldukça mekanik bir heykeltıraşlık üslubu ile üretilmiş olması ile dikkati çeker. Heykelin Helenistik formdaki *pteryges* rozetsiz zırhının yay biçimli alt profili görmeye alışık olunmayan bir açıya sahiptir[946]. Zırh üzerinde, bir akanthus çanağı ve onun sarmal dalları üzerinde duran karşılıklı iki grifon da üslup ve teknik yönden alışılmışın dışındadır. Çok yüksek bir kabartma tekniği ile oluşturulan grifonlar sert, sinirli bir ifadeye sahip olsalar da genel halleri ile dinamik olmayan bir fizyonomi ve ikonografilerine uymayan bir anatomidedirler. Grifonların arasında birer ön ayaklarını üzerine koydukları, üzerinde alevli bir ocak yanan bir üçayak vardır. Bu kompozisyon Erken İmparatorluk Dönemi'nden itibaren[947] Antoninler Dönemi sonuna kadar sevilen bir uygulama olarak karşımıza çıksa da özellikle Traian Dönemi'nde bu şablonun çok daha yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Anadolu'da bulunan tek benzer örnek Perge Güney Hamamı'ndan bulunan Traian heykelidir (**90**). Muhtemelen Perge Traian'ı Roma'da Traian Dönemi'nde üretilen heykel programının yerel bir kopyasıdır. Zira bu tipteki diğer örnekler olan Kophenag Traian Heykeli[948], Olympia Torsosu[949] ve Leiden Traian Heykeli[950] gerek üslup gerekse işçilik bakımından son derece kaliteli bir düzeye sahiptirler. Öztürk

---

[945] Perge tiyatrosunda bulunan epigrafik belgelere göre yapının en erken inşa süreci MS 60-70 yıllarında Bithynia ve Pontus proconsulü olan Rutilius Marcus Plancius Varus ile ilişkilidir. Bununla birlikte Öztürk stilistik nedenlerle hali hazırdaki tiyatronun MS 2. yüzyılın ikinci yarısından önceki bir tarihte inşa edilmesinin mümkün olmadığını savunur. Tiyatro kazılarında bulunan nümizmatik veriler ve seramik buluntular tiyatronun geç antik dönem kullanımı ile alakalıdır. Son tahlilde Perge tiyatrosunun MS 60-70'lerde inşa edilmeye başlandığı, Marcus Aurelius döneminde inşa faaliyetinin devam ettiği ve Septimius Severus Dönemi'nde inşaatın tamamlandığı düşünülmektedir.

[946] Benzer bir uygulama Traian Dönemi özellikleri gösteren Troia Hadrian Heykeli'nde görülür. Bkz. Kat. No **80**.

[947] Bkz. Vermeule 1959/60, Lev. IV. 13; No 17, Marcus Holconius Rufus'un zırhlı heykeli.

[948] Vermeule 1959/60, Lev. XI, 34, No 126.

[949] Vermeule 1959/60, Lev. XI, 35, No 129.

[950] Vermeule 1959/60, Lev. XII, 36, No 130; Stemmer 1978, 36-7, III 10, Lev. 20,3-21,1.

tiyatronun heykel programı sürecine değinmeden tiyatronun ilk olarak Antoninler Döneminde Prokonnessos mermerleri ile inşa edildiğinin savunur[951].

Perge Tiyatrosu zırhlı heykelleri arasında yer alan bir diğer heykelin kaidesinin altındaki yazıta göre yontu Domitian Dönemi'nde imparatorluk tarafından işletilen Numidia Mermer Ocakları'ndan ithal edilmiştir[952]. Şahin yazıta göre heykelleri Erken İmparatorluk Dönemi'ne götürmek istese de Perge Tiyatrosu zırhlı heykel programı kapsamındaki heykellerin, Erken İmparatorluk Dönemi'ne ait olması mümkün değildir. Heykel stilisitik olarak Marcus Aurelius ve Lucius Verus'un ortak imparatorlukları sırasında bir Traian heykeli repliği olarak üretilmiş olmalıdır.

Kaynakça: İnan ve diğ. 1997, 72, Res. 15; Öztürk 2009, Ek 7; Özgür 2010, 144, No 62; Şahin 2012, 46, Res. 4.

93. Zırhlı Heykel **Levha 28, 1; 29, 4**

Antalya Müzesi, Env. No bilinmiyor.

Bulunduğu Yer **:** Perge Tiyatrosu

Ölçüler **:** Y 208 cm.

Tanım: Perge Tiyatrosunun yıkık palpitumunun alt seviyesinde ve caveanın alt basamaklarına yakın bölgede 7 adet tanrı heykeli ve 10 adet imparator heykeli ile birlikte bulunmuştur. Heykelin başı ve sol eli eksiktir. Sağ ve sol kol, omuzlar, gövde, bacaklar ve *paludamentum* birçok kırık parçanın birleştirilerek onarılmıştır. Heykelin yüzeyinde birçok kırık ve dökülmeler mevcuttur. Zırh perçinleri, göğüs üzerindeki gorgo başı ve üst karındaki iki figür aşınmıştır. Çok ince grenli, beyaz bir mermerden üretilen heykel son derece güzel zımparalanmıştır. Karın üzerindeki lotus çiçeğinin yapraklarında ince matkap işçiliği fark edilir. Perge Tiyatrosunun sahne binasına yerleştirilmiş olan heykel muhtemelen bir imparatoru veyahut imparatora yakın bir kişiyi tasvir etmektedir. Vücut ağırlığının verildiği sol ayak önde iken serbest duran sağ ayak genişçe geride bırakılmıştır. Her iki koluda aşağı doğru indirilmiş, sağ kol bel hizasından öne, sol kol ise karın hizasından öne uzatılmıştır. Heykel Stemmer Schema **V**'e girer. Muhtemelen sağ eli ile bir mızrak tutuyor olmalıdır ancak alışılmışın aksine sol elde bir parzonium olduğu şüphelidir. Vücut

[951] Öztürk 2009, 94.
[952] Şahin 2012, 42.

üzerine giyilen tunik kollarda ve etek kısmında görülür. Bunun üzerine giyilen deri koruyucu giysi de omuzlarda ve bel belgesinde izlenir. Klasik formdaki zırh yumuşak hatlara sahiptir. Sol omuz arkasından sol kol üzerine alınan *paludamentum* ince ve durağan bir yapıdadır. Figür ayağına uzun bilekli bir calceus patricius giymektedir. Zırh omuz bandı bir çengel ile perçine bağlanır. Zırh yakası yuvarlaktır. Karın üzerinde yüksek birer kaide üzerinde duran iki adet heykel kabartması mevcuttur. Bunlardan sağdaki elinde bir *kerykeion* tutan miğferli Athena (Minerva), soldaki ise elinde kargısı ve başında miğferi ile Mars'dır. Bunların hemen altında, karın boşluğu üzerinde içerisinden dallar yükselen bir lotus çiçeği vardır. Zırh alt kenarı yarım daire biçimindedir. Zırhın hemen altından sarkan *pteryges* bantları büyük dilimler halinde, iç içe geçmiş, iki sıradan oluşur. Öndeki rozetlerden yedişer adedi figürlerle bezenmiştir. *Pteryges* bantları sık, iç içe geçmiş şekilde, uzun ve tek sıradır. Ortadaki bant üzerine akanthus çiçeğinden yükselen sarmal dallar işlenmiştir. *Pteryges* bant uçları yüzeysel çentiklerle püskül haline getirilmiştir. Heykel kaba bırakılmış dikdörtgen bir kaide üzerinde durur. Hemen sağındaki destek zırh şeklindedir. Üzerinde bir miğfer de bulunan zırh klasik formdadır ve karında ince bir kuşak da vardır.

Tarihleme: Bu heykelin tarihlemesi yapılırken Perge Tiyatrosu'ndan bulunmuş diğer zırhlı heykeller (**92, 94, 95, 96**) dikkate alınmalıdır[953]. Heykel karın bölgesinde oluşturulan ikonografi Anadolu zırhlı heykelleri arasındaki bilinen tek örnek olduğu gibi literatürde de benzer bir heykelin varlığından söz etmek mümkünde değildir. Bununla birlikte her ne kadar aynı kontekstten bulunmuş olsalar da **(92)** numaralı heykel ile karın boşluğu üzerine işlenen akanthus çiçeği çanağı birbirlerinden farklıdır. **(92)** numaralı heykelin bezemeleri (**93**)'ye göre oldukça yüksek olduğu gibi yapraklar üzerindeki ustalıklı matkap işçiliği oldukça dikkat çekicidir. Bu heykeli Anadolu'da bulunmuş olan diğer heykellerden ayıran bir diğer önemli unsur da *pteryges* rozetlerinin üst üste iki sıradan oluşmasıdır[954]. Bu rozetlerin üst sırası soldan sağa; koç başı, kartal başı, aslan başı, gorgo başı, aslan başı, kartal başı, koç başı şeklinde, alt sırası ise; tiyatro maskı, kanatlı yıldırım demeti, tiyatro maskı, silen maskı takmış bir eros, tiyatro maskı, kanatlı yıldırım demeti ve tiyatro maskı ile

[953] Perge Tiyatrosu'nun tarihlenmesi için bkz. sf. 115, dn 547-549.
[954] Perge Tiyatrosu sahne binası heykelleri arasındaki heykeller arasındaki tek pterygesyges rozetli yontu olması bakımından da ilginçtir.

bezenmiştir. Heykel gerek göğüs bezemesi gerekse *pteryges* rozetleri nedeniyle ünik bir niteliğe sahiptir. Heykel olasılıkla Antoninler Dönemi'nde üretilmiş bir Hadrian Heykeli olmalıdır.

Kaynakça: İnan ve diğ. 1997; Öztürk 2009, Ek 7; Özgür 2010, 146, no 63; Şahin 2012, 46, Res. 5.

94. Zırhlı Torso

Antalya Müzesi, Env. No. Bilinmiyor

Bulunduğu Yer : Perge Tiyatrosu

Ölçüler : Bilinmiyor

Tanım: Zırhlı bir heykele ait olan torso Antalya Müzesi'nden ve Perge Kazı Başkanlığı'ndan izin alınamadığı için görülememiştir. Perge Tiyatrosu *Scaenae Frons*'u için yapılan çalışmanın rekonstrüksiyon önermesinden görüldüğü kadarı ile[955] torsonun başı, kolları ve bacakları eksiktir. Heykelin göbekten aşağısı yoktur. Muhtemelen sağ kolu yukarı kaldırılmış, sol kolu bel hizasından öne uzatılmış olup sağ bacak vücut ağırlığını taşırken sağ bacak serbesttir. *Paludamentum* sol omuzdan arkaya doğru atılmıştır (Stemmer Schema I). Göğüs ortasında bir gorgo başı olduğu anlaşılmakla birlikte karın bölgesinde de karşılıklı iki grifonun varlığından söz etmek mümkündür. Kuvvetle muhtemel bu grifonların ortasında (**22**)'de olduğu gibi bir *kandelabrum* olmalıdır (?).

Tarihleme: Antoninler Dönemi

Kaynakça: İnan ve diğ. 1997, 72, Res. 15; Öztürk 200, Ek 7.

95. Zırhlı İmparator Heykeli **Levha 28, 2; 30, 8**

Antalya Müzesi, Env. 11.23.99

Bulunduğu Yer : Perge Tiyatrosu

Ölçüler : Y 248 cm.

Tanım: Perge Tiyatrosu'nun sahne binasındaki diğer zırhlı heykeller ile birlikte bulunmuştur (**92, 93, 94, 96**). Heykelin sol yanak, çene ve boyun kısmı ile elleri ve sağ ayağı eksiktir. Baş boyundan kırılmış; kollar, omuz ve dirsekten kırılmış, bacaklar diz ve bileklerden kırılmış ve restore edilmiştir. Dikdörtgen kaidenin sol ayak altı ve destek altı dışındaki kısımları yeni üretimdir. Heykel çok kaliteli, çok

[955] Öztürk 2009, Ek 7.

ince grenli, beyaz mermerden üretilmiştir. Heykel yüzeyi oldukça ustaca işlenmiş olup, yüzey zımparalanarak pürüzsüzleştirilmiştir. Arka yüz şekillendirilmiş ancak zımparalanmamıştır. Cepheden tasvir edilen heykelin hareketsiz bir ifadesi vardır. Heykelin ağırlığı sağ bacağa verilmiş, sol ayak dizden bükülerek hafifçe öne atılmıştır. Sağ kol dirsekten bükülerek yukarı kalkmış, sağ kol ise bel hizasında kaldırılarak *paludamentum* tutulmuştur (Stemmer Schema I). En alta ince bir kumaştan tunik, üstüne deri koruyucu giysi, onun üzerine zırh giyilmiş, sol omuz üzerine de *paludamentum* atılmıştır. Bel kısmı hafif içe basık zırh Helenistik formda olup, zırh yakası yuvarlaktır. Kalın, yüksek kabartmalı omuz bandı, büyük bir kanatlı yıldırım demeti ile süslenmiştir. Zırh üzerinde perçin gözükmez. Göğüs üzerinde küçük kanatlı, hareketli saçlı, dolgun yanaklı, büyük bir gorgo başı bulunur. Zırhın karın bölgesini üzerinde iki grifonu kulaklarından yukarı kaldıran aslan postlu çıplak bir çocuk kabartması doldurur. Hemen bunun altında, ortada üç adet palmet yaprağı ve yanlarda dairesel sarmaşık dalından oluşan bir bitkisel bezeme vardır. Zırhın alt kenar profili kalınlaştırılmıştır ve neredeyse düzdür. Zırhın hemen altında kısa, bir sıra deri bant, bununda altında uzunca bir deri bant sırası vardır. Ortadaki uzun deri bant üzerinde lotus çanağından çıkan sarmal dallardan oluşan bir bezeme bulunur. Deri bantların uçları keski ile verevleştirilerek püskül görünümü verilmiştir. Deri koruyucunun altına giyilen hareketli ve kıvrımlı tunik baldır üzerindedir. Ayaklarda uzun bilekli bir törensel askeri bot vardır. Heykelin sağ bacağının da yapışık olduğu destek, kalın bir ağaç kütüğüdür ve hemen ününde kurdeleli bir bereket boynuzu vardır. Yüksek kabartma bir defne çelengi takan heykel muhtemelen bir imparatora veya güçlü bir yöneticiye aittir.

Tarihleme: İnan ve diğerleri heykelin Hadrian'ı temsil etmekle birlikte Perge Tiyatrosu'nda Tacitus Dönemi'nde gerçekleşen inşa sürecinde portrenin değişikliğe uğradığını belirtmişlerdir[956]. Heykelin zırhı üzerindeki kabartma oldukça nadir bir ikonografidir. Benzer bir ikonografi Side Agora'sından bulunan zırhlı bir heykelin torsosunda (**97**), Roma yakınlarındaki Sessa Aurunca Tiyatrosu'ndan bulunmuş Hadrian Heykeli üzerinde[957], ayrıca Villa Albani Müzesi'nde korunmakta olan bir

[956] İnan ve diğ. 1997, 72.
[957] Cascella 2002, 67-76; Cadario 2004, 371, Lev. LIV 2.

Hadrian Heykeli üzerinde görülebilmektedir[958]. Side Torsosu üzerindeki kabartmalar gerek zırh alt profili üzerindeki palmet yaprakları, gerekse bunun üzerinde yer alan ve iki grifonu başlarından tutan figür ile yakın benzerlik içerir. İnan, Side torsosu üzerindeki çıplak aslan postlu figürü bir amazon olarak tanımlasa da[959] Perge heykelinin daha sağlam durumu nedeni ile her iki figüründe genç Herakles olduğunu tespit etmek güç değildir. İnan Side torsosunu Antoninler Dönemi'ne tarihler. Cadario, Sessa Aurunca Tiyatrosu Hadrian Heykeli'nin göğsündeki ikonografiyi bir Dionysos/Sabazios olarak tanımlamıştır[960] ancak anılan yapı Antoninler Dönemi'ndendir. Heykel stil olarak bulunuduğu diğer heykellerden farksızdır. Bu nedenle Antoninler Dönemi'ne tarihlemek mümkündür.

Kaynakça: İnan ve diğ. 1997, 72, Res. 15; Öztürk 2009, Ek 7; Özgür 2010, 144, No 62; Şahin 2012, 45, Res. 3, 3a.

96. Zırhlı Heykel **Levha 28, 3; 29, 3**

Antalya Müzesi, Env. No. 13.23.93

Bulunduğu Yer **:** Perge, Tiyatro

Ölçüler **:** Y 193 cm.

Tanım: Perge Tiyatrosu'nun yıkık pulpitumunun alt seviyesinde ve caveanın alt basamaklarına yakın bölgede 7 adet tanrı heykeli ve 10 adet imparator heykeli ile birlikte bulunmuştur. Heykelin başı, sağ ve sol eli, sol baldır kısımları eksiktir. Kollarda, karın bölgesi birleştirilmiş olup kası bölgesi be bel altı onarılmıştır. Eksik parçalar da mevcuttur. Heykel çok kaliteli, çok ince grenli, beyaz mermerden üretilmiştir. Heykel yüzeyi oldukça ustaca işlenmiş olup, yüzey zımparalanarak pürüzsüzleştirilmiştir. Helenistik tipte bir zırh kuşanmış olan heykelin ağırlığı sağ bacağa verilmiş, sol bacak öne ve hafif sola uzatılmıştır. Sağ kol yukarı doğru kaldırılmış, muhtemelen bir kargı tutulmaktadır. Sol kol bel hizasında öne uzatılmış, sol omuz üzerinden sırta atılan *paludamentum* bu kol üzerinde bırakılmıştır (Stemmer Schema I). Omuz bandı meme ucunun yanındaki çember perçine kalınca bir şeritle bağlanmıştır. Zırh karın üst bölgesinde lotus çiçeğinin iki yanında

[958] Cadario bu heykelin gövdesinin modern olduğunu kabul eder Bkz. Cadario 2004, 372.; Villa Albani Hadrian Heykeli için bkz. Fittschen – Zanker 1983, 51 dn. 7 b; Hekler 1919, 225; Wegner 1956, 53, 113.
[959] İnan 1975; 153, No 93, Lev. LXXVIII, 1.
[960] Cadario 2004, 371.

şahlanmış biçimde duran karşılıklı iki grifon bulunur. Sağdaki grifonun yüzü kırıkken, soldaki grifon *paludamentum* altında kalmıştır. Grifonların erkek cinsel organları dikkat çekici biçimde belirgindir. Grifonların ön ayakları ile dayandıkları akanthus çiçeği zırh alt kenarındaki üç adet palmet yaprağı içerisinden yükselmektedir. Zırh alt profili neredeyse düz biçimde yataydır. Zırh bitiminden itibaren önce çok kısa bir dizi *pteryges* bandı, onun altında da baldıra kadar uzanan *pteryges* bant sırası vardır. *Pteryges* bantları iç içe dilimlerden oluşturulmuştur. Bu da heykelin sahne binasındaki duruş pozisyonu ve heykelin ışık-gölge kompozisyonu ile alakalı olmalıdır. *Pteryges* bantlarının uçları çentiklerle püskül haline getirilmiştir ve püsküller kalın iplik biçimindedir. Tunik eteğinin kısa bir bölümü gözükür. Dikdörtgen bir kaide üzerinde yükselen heykelin ayağında *calceus patricius* bulunur. Heykelin sağ bacağına bitişik olan ağaç kütüğü şeklindeki desteğin önünde ise bir bereket boynuzu bulunmaktadır.

Tarihleme: İncelediğimiz heykel karın bölgesinden göğse kadar uzanan bir akanthus çiçeği Anadolu zırhlı heykelleri arasındaki bilinen tek yontudur. Heykelin karnı üzerindeki grifonlar da aynı kontekst içerisinde bulunduğu **(92)** ve **(95)** nolu heykeller ile farklılık gösterir. Bu heykelde grifonlar diğerlerine göre oldukça vahşi, atak ve vakur bir fizyonomi ve ifadeye sahiptirler. Bu grifonların yüksekçe ve dolgunca işlenmiş kanatları izleyicinin dikkatini çekecek kadar özenlidir. Tüm bu heykellerin göğüsleri üzerindeki gorgo başları da birbirinden farklı ifadeler gösterir. Göğüs üzerindeki karşılıklı grifonların ortasında akanthus çiçeğinin yer aldığı ikonografiler Anadolu dışındaki zırhlı heykellerde de nadiren görülmektedir. Bu eserlerden en erkeni Stemmer tarafından Erken Iulius Claudius Dönemi'ne tarihlenen Ancona Torsosu'dur[961]. Bununla birlikte Traian Dönemi'ne tarihlenen Roma Senator Sarayı Heykeli'nin[962] göğsü üzerindeki grifonların arasında da bir akanthus çiçeği görülmektedir. Bununla birlikte heykel stilisitik olarak birlikte bulunduğu heykellerden farksızdır. Mekanik işçilik ve statik ponderasyon tüm bu heykellerin aynı atölyenin ürünleri olduklarını kanıtlar. Bu nedenle heykeli diğer Perge Tiyatrosu heykelleri gibi Antoninler Dönemi'ne tarihlemek mümkündür.

Kaynakça: İnan ve diğ. 1997, 72, Res. 15; Öztürk 2009, Ek 7; Özgür 2010, 144, No 62; Şahin 2012, 41-42, Res. 1.

[961] Stemmer 1978, 32, III 2, Lev. 17,2.
[962] Stemmer 1978, 74, VI 3, Lev. 48,1.

97. Zırhlı Torso **Levha 28, 4**

Side Müzesi, Env. No. 238

Bulunduğu Yer : 2. Sütunlu Cadde, Agora

Ölçüler : Y 118 cm; G 55 cm.

Tanım: Zırhlı bir heykele ait torsonun başı boyundan itibaren, kollar, sol omuz ve omuz üzerindeki *paludamentum* ile heykelin baldır bölgesinden aşağısı eksiktir. Heykelin yüzeyi ise yoğun biçimde aşınmış, giysi ve zırh üzerindeki hatlar silinmeye yüz tutmuştur. Heykel gövdenin altında küçük bir kısmı korunabilen bacaklardan çıkarılan demirlerle başka bir taşa monte edilmiştir. İnce grenli beyaz renkli bir mermerden üretilen heykelin zırh yüzeyinin perdahlanarak parlatıldığı anlaşılmaktadır. Heykel mekanik bir işçiliğe sahiptir. Heykelin kırık boyun bölgesinden anlaşıldığı kadarıyla baş gövde ile birlikte işlenmiştir. Helenistik Tip'te bir zırh taşıyan heykelin sağ omuz hareketinden sağ kolun yukarıya kaldırıldığı, sol kolun ise muhtemelen bel hizasında omuza atılan *paludamentum*un eteklerini taşıdığı anlaşılmaktadır. Vücut ağırlığı sağ bacak üzerine verilmiş, sol bacak hareketlendirilmiştir. Omuz üzerindeki *paludamentum* sırtın arkasına atılmıştır (Stemmer Schema **I**). Sağ omuz üzerindeki kalın omuz bandı, halka perçinlerle göğüs üzerine bağlanır. Omuz bandı üzerinde yıldırım demeti motifi bulunur. Göğüs üzerine yerleştirilen gorgo başı oldukça geniş boyuttadır. Karın üzerinde karşılıklı iki grifonun arasında, grifonları başlarından kavramış çıplak bir oğlan figürü yer alır. Oğlanın üzerinde aslan postuna benzer bir giysi geçirilmiştir. Genç oğlan, zırhın karın bölgesine yerleştirilmiş palmet yaprakları üzerinde durmaktadır. Zırh alt kenarı düzdür. Zırhın hemen altından aşağı sarkan iki sıra *pteryges* bandı iç içe geçirilmiş deri dilimlerden oluşur. Üst *pteryges* bant sırası kısa iken, baldıra kadar uzanan alt sıra *pteryges* bant sırası kısa kayışlardan oluşmaktadır.

Tarihleme: İnan sütunlu caddede bulunan heykel üzerindeki iki grifon arasındaki figürü Hekler'in incelediği Villa Albani heykeline istinaden bir barbar olarak anar[963]. Bununla birlikte Vermeule'nin değerlendirdiği Fogg Traian Heykeli'nin göğsü üzerinde yer alan iki grifon arasındaki Amazon figürünü de anarak heykeli Hadrian Dönemi'ne tarihlemeyi uygun bulur. Side Torsosu'nun tahrip olmuş yüzeyi zırh bezemsindeki figürün tanımlanmasında büyük güçlük doğurmuş olmalıdır. Ancak

[963] İnan 1975, 153.

Perge Tiyatrosu'ndan bulunan heykel (**95**) üzerindeki sağlam benzer kabartma bu figürün çok daha sağlıklı biçimde tetkik edilmesine imkân verir. Her iki heykelde gerek ikonografik gerekse teknik özellikleri ile birbirlerine çok yakındır. Zırh üzerinde iki grifonu boyunlarından kavrayarak onları uzaklaştıran genç, hatta çocuk yaşta bir erkektir. Bu figür kuvvetle muhtemel çocuk *(cupid)* Herakles'i tasvir etmektedir. Cadario, Side Torsosu'nu da içine aldığı grubu Hadrian tarafından hazırlanan yeni bir heykel programı olarak tanımlayarak zırh göğsü üzerindeki ikonografiyi Dionysos / Sabazios ile ilişkilendirmiştir. Heykeli Perge Tiyatrosu heykellerinin tarihlemesi olarak önerilen Antoninler Dönemi'ne vermek uygundur.

Kaynakça: İnan 1975, 153, No 93, Lev. LXXVIII, 1; Cadario 2004, 373, 377, Lev. XLVIII 1.

98. Seleukeia Pieria Lucius Verus Heykeli **Levha 29, 2**

Antakya Müzesi, Env. 11113

Bulunduğu Yer **:** Seleukeia Pieria

Ölçüler **:** Y 290 cm.

Tanım: Dikdörtgen bir kaide üzerinde yükselen heykel yüzeysel olarak oldukça tahrip olmuş durumdadır ve kötü bir restorasyon geçirmiştir. Sağ kol omuzdan, sol kol dirsekten itibaren eksik olup, eksik kaval kemikleri yeniden yapılarak heykel ayağa kaldırılmıştır. Heykelin, baş, yüz, göğüs ve bacak kısımlarında kırıklar ve dökülmeler mevcuttur. Heykelin sağındaki palmiye ağacından destek de yeni malzeme ile tamamlanmıştır. Heykel iri grenli, gri-beyaz mermerden üretilmiştir. Heykelin başı soluna doğru döndürülmüş olup, yüzünde durgun bir ifade mevcuttur. Sağ kol yukarıya doğru kaldırılmış olmalıdır. Sol kol aşağıya, bel hizasında dirsekten kırılarak öne uzatılmış ve bu kol üzerinde bir *parazonium*'un varlığından söz etmek mümkündür. Heykelin ağırlığı sağ bacağa verilmiş, sol bacak dizden kırılarak geriye doğru uzatılmıştır. Sağ omuz üzerinden göğsü kapatacak şekilde bağlandığı anlaşılan *paludamentum*, her iki omuzu kapatarak sırta atılmış, sarkan kısım sol koltuk altından sol kol üzerine atılmıştır. Heykel bu hali ile Stemmer'in Schema II formuna uygun proporsiyondadır.

Ağır bir zırh taşıyan heykel sahibi, zırhın aşağısındaki *pteryges* bantlarının altından ince bir şerit halinde görülebilen bir tunik giymiştir. Omuza alınan *paludamentum* zırhın omuz ve göğüs bölgelerini kapattığından zırhın omuz bandı göğüs süslemeleri

anlaşılamamaktadır. Zırhın karın bölgesinde karşılıklı iki grifonun varlığı görülebilmekteyse de, bu sahnede bunların dışındaki birkaç figürsel unsur daha olduğu dikkatlice bakıldığında tespit edilebilmektedir.

Gerek İnan ve Alföldi-Rosenbaum gerekse Meischner karşılıklı iki grifonun arasında bir *Palladion* olduğunu söylemişler ve hatta Meischner *Palladion*'un muhtemelen bir dişi kurt (*Lupa Romana*) üzerinde olduğunu önermiştir[964]. Heykel yüzeyi kötü durumda olduğundan gerçektende sağlıklı bir yorum yapılamamakla birlikte, zırh üzerindeki iki grifon arasındaki figürün ne olduğu konusunda yeni bir yorum getirmek de mümkünüdür. Bize göre zırh üzerindeki iki grifonun arasındaki figürü bir *Palladion*'dan ziyade, örneklerini Perge Tiyatrosunda bulunan heykel (**95**) Side Torsosu (**97**) üzerinde de görülen, çıplak bir oğlan figürü olarak da yorumlamak mümkündür. Zırh üzerinde karın bölgesine dolanan general kuşağı mevcut değildir. *Pteryges* Rozetleri iç içe geçmiş iki sıra halindedir fakat hemen hepsinin yüzeyi tahrip olduğundan rozet simgeleri hakkında bir yorum yapmak sağlıklı olmayacaktır. Bunlardan sadece sol bel hizasında, üst rozet sırasında yer alan ve başı geriye doğru dönük kartal motifi ile, alt rozet sırasında, kasık bölgesindeki sola dönük koç başı figürü belirgindir. *Pteryges* deri bant işçiliği seçilememekle birlikte sol bacak üzerindekilerin hareketli oluşu dikkat çeker. Heykel sahibinin ayağında ise bağcıklı bir askeri bot olmalıdır. Maalesef yanlış restore edilen bu bölüm nedeni ile heykelin bağcıklı düz bir bot giydiği anlaşılsa da, heykelin arka baldır kısımları incelendiğinde botun aslan başı süslemeli, askeri bir bot olduğu (*mulleus*) anlaşılır. Heykelin sağ bacağına bitişik destek bir palmiye ağacı kütüğü heykelin dengesini sağlamaktadır.

Baş heykel gövdesi ile bir bütündür. Hafif sola döndürülmüş baş durağan ve yorgun bir ifadeye sahiptir. Başın üzerinde bulunan meşe tacı (*corona civica*) başın hacimli bir hal almasını sağlamıştır. Tacın bantları yumuşak bir şekilde omuzlara iner. Saç ve sakal detayları tahrip olmuşsa da bunların matkap işçilikli, bukleler şeklinde işlenmiş bir yapıya sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Tarihleme: İnan ve Rosenbaum heykeli Hadrian'ın Imperatori 32 Tipi'nin yerel bir kopyası olarak değerlendirmiştir. Vermeule'de muhtemelen heykeli hiç görmeden İnan ve Alföldi-Rosenbaum'a atfen Hadrian olarak tanımlamış fakat heykelin muhtemelen Geç Antoninler- Erken Severuslar Dönemi'nde üretilen bir hanedan

[964] İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 99; Meischner 2003, 328.

heykeli grubu içerisinden olduğunu savunmuştur. Meischner ise heykeli Lucius Verus'un genç bir tipi olarak tanımlar ve imparatorun MS 163'te kente uğradığını hatırlatır. Heykelin Lucius Verus'a ait olduğu çok açıktır ancak erken tarihleme uygun olmayabilir. Heykelin zırhlı oluşu ve başındaki meşe çelengi bir zaferi simgeliyor olmalıdır. Bu nedenle heykelin MS 166'dan sonra dikilmiş olması gerektiğini söylemek daha uygun görünmektedir.

Kaynakça: İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, No 47, Lev. 38.3,41.1-3; Vermeule 1980, 24, 196C; Çalık 1996, 86 vd. Lev. 11 a; Evers 1994, 289; Meischner 2003, 328, Lev. 34,35.1-3.

HARİTA LİSTESİ

Harita 1 Zırhlı Heykellerin Kronolojik Dağılımı

Harita 2 Zırhlı Heykellerin Tipolojik Dağılımı

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1	Helenistik Tip Zırh	(M. Türkmen)
Çizim 2	Klasik Tip Zırh	(M. Türkmen)
Çizim 3	Aphrodisias Tipi Zırhlı Heykel (**11**)	Hallett 1998, 86, Fig. 25.1
Çizim 4	Dokimeion I Tipi Grifon (**34**)	(M. Türkmen)
Çizim 5	Dokimeion II Tipi Grifon (**48**)	(M. Türkmen)
Çizim 6	Prokonnesos Tipi Grifon (**61**)	(C. Zoroğlu)
Çizim 7	Perge Traian Heykeli (**90**)	(M. Türkmen)
Çizim 8	Perge Tiyatrosu Zırhlı Heykeli (**92**)	(M. Türkmen)
Çizim 9	Grifon Tipleri (**11**, **34**, **48**, **61**, **90**, **92**)	

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1 Zırhlı Heykellerin Kronolojik Dağılımı

Grafik 2 Zırhlı Heykellerin Tipolojik Dağılımı

Grafik 3 Zırhlı Heykel Atölyelerinin Faaliyet Aralığı

Grafik 4 *Pteryges* Rozetleri Protomlarının Dağılımı

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 *Pteryges* Rozet Protomları

Tablo 2 Parth Savaşları'nda Görev Alan Lejyonlar ve Birlik Sembolleri

Tablo 3 Zırhlı Heykellerin Mekânsal Dağılımı

RESİM LİSTESİ

1,1 Xanthos Harpy Anıtı
1,2 Payava Lahdi
1,3 Nereidler Anıtı, Üst Podyum
1,4 Nereidler Anıtı, Alt Podyum
1,5 Nereidler Anıtı, Batı Alınlık
1,6 Belevi Mezar Anıtı
1,7 Belevi Mezar Anıtı
2,1 Pergamon Altarı, Telefos Frizi
2,2 Lagina Hekate Tapınağı, Kuzey Frizi
2,3 Lagina Hekate Tapınağı, Detay, Amazon ve Asker
2,4 Pergamon Mezar Steli
3,1 Pergamon Gymnasiumu Heykeli (**01**)
3,2 Pergamon Gymnasiumu Heykeli (**02**)
3,3 Pergamon Gymnasiumu Heykeli (**03**)
3,4 Letoon Heykeli Kaidesi (**06**)
3,5 C. Billienus Heykeli
3,6 Letoon Heykeli (**05**)
4,1 Magnesia Prytaneionu Heykeli (**08**)
4,2 Metropolis – Bouleuterion Torsosu (**09**)
4,3 Perge Akropolü Torsosu (**07**)
4,4 Perge Akropolü Torsosu (**07**), Detay
5,1 Ephesos Tiyatrosu Heykeli (**10**)
5,2 Sardes Torsosu (**04**)
5,3 Sardes, Omuz Bandı Parçası
5,4 Aphrodisias Bouleuterion Heykeli (**11**)
5,5 Aphrodisias Bouleuterion Hey. (**11**), Detay
6,1 Benevento Torsosu (**12**)
6,2 Apollonia Torsosu (**14**)
6,3 Milet Tiyatrosu Torsosu (**13**)
6,4 Milet Tiyatrosu Torsosu (**13**), Detay
7,1 Tralleis Nero Heykeli (**15**)
7,2 Tralleis Nero Heykeli (**15**), Detay
7,3 Aphrodisias Nero Kabartması (**16**)
7,4 Aphrodisias Nero Kabartması (**16**), Detay
8,1 Aphrodisias Dioskur Kabartması (**17**)
8,2 Aphrodisias Dioskur Kabartması (**18**)
8,3 Aphrodisias Aeneas Kabartması (**19**)
8,4 Aphrodisias Roma Kabartması (**20**)
9,1 Milet Tiyatrosu Torsosu (**21**)
9,2 Pola Tiyatrosu Torsosu (**22**)

9,3 Ephesos Celsus Kütüphanesi Heykeli (**23**)
9,4 Ephesos Celsus Kütüphanesi Heykeli (**23**), Detay
10,1 Halikarnassos Heykeli, (**24**)
10,2 Ephesos Torsosu (**25**)
10,3 Ephesos Torsosu (**26**)
10,4 Hierapolis Torsosu (**27**)
11,1 Tralleis Heykeli (**28**)
11,2 PergamonTorsosu (**29**)
11,3 Aphrodisias Antoninus Pius Heykeli (**30**)
11,4 Telmessos Tiyatrosu Torsosu (**31**)
12,1 Telmessos Tiyatrosu Torsosu (**32**)
12,2 Seleukeia am Kalykadnos Heykeli (**33**)
12,3 Hierapolis Lahdi, Zırhlı Figür Detayı
12,4 Konya Lahdi, Zırhlı Figür Detayı
12,5 Karaman Lahdi, Zırhlı Figür Detayı
13,1 Kapı Tipi Mezar Steli Alınlığı, Kartal
13,2 Kapı Tipi Mezar Steli Alınlığı, Kartal
13,3 Lahit Kapısı, Aslan Başı Protomu
13,4 Lahit Kapısı, Aslan Başı Protomu
13,5 Perge Nymphaeumu Hadrian Heykeli (**34**)
13,6 Perge Nymphaeumu Hadrian Heykeli (**34**), Detay
14,1 Perge Hadrian Torsosu (**35**)
14,2 Afyon Müzesi, Dinar Torsosu (**37**)
14,3 Aspendos Heykeli (**38**)
14,4 Perge Marcus Aurelius Heykeli (**39**)
15,1 Seleukeia am Kalykadnos Heykeli (**41**)
15,2 Afyon Müzesi Torsosu (**42**)
15,3 Perge Septimius Severus Heykeli (**44**)
15,4 Akmonia Heykeli (**45**)
16,1 Pisidia Antiochia, Zırhlı Heykel Desteği (**43**)
16,2 Sandıklı Torsosu, Afyon Müzesi (**46**)
16,3 Ankyra Tiyatrosu Hadrian Heykeli (**47**)
16,4 Parth Anıtı, Roma Şehri Kabartması (**49**)
17,1 Parth Anıtı, Apotheosis Kabartması (**50**), Detay
17,2 Nysa Gerontikonu Torsosu (**48**)
17,3 Parth Anıtı, Apotheosis Kabartması (**50**)
17,4 Diokaseria Heykeli (**56**)
18,1 Tlos Tiyatrosu Hadrian Heykeli (**51**)
18,2 Tlos Tiyatrosu Hadrian Hey. (**51**), Detay
18,3 Tlos Tiyatrosu Antoninus Pius Hey. (**52**)
18,4 Tlos Tiyatrosu M. Aurelius Heykeli (**53**)
19,1 Xanthos DipylonuTorsosu (**54**)

19,2 Xanthos Torsosu (**55**)
19,3 Side Nymphaeumu Torsosu (**57**)
19,4 Philadelphia Torsosu (**58**)
20,1 Hierapolis Apollon Tapınağı Heykeli (**59**)
20,2 Milet Güney Pazar Kapısı Heykeli (**60**)
20,3 Milet Faustina Hamamı Torsosu (**61**)
20,4 Detroit Torsosu (**62**)
21,1 Antiochia Tiyatrosu Torsosu (**63**)
21,2 Apollonia ad RhyndacumTorsosu **(64)**
21,3 Kyzikos Torsosu (**66**)
21,4 Perinthos Heraklia Heykeli (**65**)
21,5 Alexandria S. Severus Heykeli **(67)**
22,1 BM S. Severus Heykeli (**68**)
22,2 Laterano Heykeli (**69**)
22,3 Campidoglio I. Konstantinus Heykeli (**70**)
22,4 Campidoglio II. Konstantinus Heykeli (**71**)
23,1 Şile Batığı, Natamam Heykel (**72**)
23,2 İstanbul Heykeli (Özel Koleksiyon) (**73**)
23,3 Prokonnesos Heykeli (**74**)
23,4 Barletta Bronzu (**75**)
24,1 Balat Süvari Kabartması (**76**)
24,2 Kula Torsosu (**77**)
24,3 Barberini Diptiği
24,4 Probus Diptiği
25,1 Amastris Heykeli (**78**)
25,2 Priene Torsosu (**79**)
25,3 Troia Hadrian Heykeli (**80**)
25,4 Pergamon Torso Parçası (**81**)
25,5 İstanbul Torso Parçası (**82**)
26,1 Tios Heykeli (**83**)
26,2 Amastris Torsosu, İstanbul (**84**)
26,3 Amastris Torsosu, Amasra (**86**)
26,4 Antakya Torsosu (**85**)
26,5 Antalya Torso Parçası (**87**)
27,1 Perge Traian Heykeli (**90**)
27,2 Perge Traian Heykeli (**90**), Detay
27,3 Dinar Torsosu (**91**)
27,4 Perge Tiyatrosu Heykeli **(92)**
28,1 Perge Tiyatrosu Heykeli (**93**)
28,2 Perge Tiyatrosu Heykeli (**95**)
28,3 Perge Tiyatrosu Heykeli (**96**)
28,4 Side Torsosu (**97**)

29,1 Seleukeia Pieria LuciusVerus Heykeli (**98**)
29,2 Seleukeia Pieria Lucius Verus Heykeli (**98**), Detay
29,3 Perge Tiyatrosu Heykeli (**96**), Detay
29,4 Perge Tiyatrosu Heykeli (**93**), Detay
30,1 *Pteryges* Bandı (**34**)
30,2 *Pteryges* Bandı (**35**)
30,3 *Pteryges* Bandı (**38**)
30,4 *Pteryges* Bandı (**37**)
30,5 *Pteryges* Bandı (**29**)
30,6 *Pteryges* Bandı **(92)**
30,7 *Pteryges* Bandı (**93**)
30,8 *Pteryges* Bandı (**95**)
30,9 Kapı Tipi Mezar Steli
30,10 Antalya Lahdi, Detay
31,1 *Pteryges* Bandı (**44**)
31,2 *Pteryges* Bandı (**45**)
31,3 *Pteryges* Bandı (**46**)
31,4 Augustus Dönemi Sikke, *Terminus*
31,5 *Terminus* Formlu Augustus Büstü, Sikke
31,6 Lahit Kapısı, Antalya Müzesi
31,7 Lahit Kapısı, Antalya Müzesi
32,1 Heykel Desteği Personifikasyonu (**20**)
32,2 Heykel Desteği Personifikasyonu (**30**)
32,3 Heykel Desteği Personifikasyonu (**56**)
32,4 Heykel Desteği Personifikasyonu (**59**)
32,5 Heykel Desteği Personifikasyonu (**60**)
32,6 Heykel Desteği Personifikasyonu (**65**)
32,7 Heykel Desteği Personifikasyonu (**74**)
32,8 Heykel Desteği Personifikasyonu (**90**)
32,9 Armenia Personifikasyonu, Aphrodisias Sebasteionu.
33,1 Asia Personifikasyonu, Antalya Lahdi
33,2 Asia Personifikasyonu, Antalya Lahdi
33,3 Asia Personifikasyonu, Kayseri Lahdi
33,4 Armenia Personifikasyonu. Sikke, Traian Dönemi

SÖZLÜK

Aegis : 1. (*Mitoloji*) Keçi Amaltheia'nın derisinden yapılmış olan Zeus'un kalkanı.
2. (*Mitoloji*) Zeus'un Athena'ya verdiği kalkan.

Aeternitas : Roma Mitolojisi'nde sonsuzluğu simgeleyen tanrıça kültü.

Agalma : Onurlandırma heykeli.

Aquila : 1. (*Askeri*) Tüm Roma Lejyonlarının simgesi.
2. (*Kişi*) MS 105-107 yılları arasında Asia Eyaleti Valisi olarak görev yapan Tiberius Julius Celsus Polemaeanus'un Roma Konsülü olan oğlu Gaius Julius Aquila'nın adıdır. Aquila, babası onuruna MS 135'de Ephesos Celsus Kütüphanesi'ni yaptırtmıştır.

Adlocutio : İmparatorun sağ elini kaldırarak lejyonları resmi olarak selamlaması.

Andrias : Antik Dönemde bir kişiye ait heykel veya resme verilen ad.

Apotropaik : Korkutma ve koruma amaçlı imge, muska.

Arimaspiler : Antik Dönemde Karadeniz'in kuzeyindeki İskit Bölgesi'nde yaşadıklarına inanılan tek gözlü, mitolojik, dev insan ırkı.

Balteus : 1. (*Heykel*) Romalı askerlerin kılıçlarını taşımak için omuzlarına bağladıkları kemer.
2. (*Mimari*) İon başlıklarının baluster kısmının sıkılarak volütlerin aşağı sarkmasını sağlayan bant.

Calceus Equester : İki parçadan oluşan, bağcıksız Atlı Sınıf botu.

Calceus Patricius : Sadece Patrici Sınıfı tarafından giyilebilen yüksek konçlu bağcıklı deri bot.

Calceus Senatorius : Sadece Senatör Sınıfı tarafından giyilebilen, Calceus Patricius'dan biraz daha kısa olan bağcıklı deri bot.

Cingulum : Zırhlı heykellerin göbek deliklerinin hemen üzerinden düğümlenerek, uçlarının yanlardan sarkıtıldığı, kalın kumaştan kuşak. General kuşağı.

Cornucopia	:	İçinden meyve ve yaprakların taştığı mitolojik bir atribüt. Bereket boynuzu.
Corona Civica	:	Bir savaşta Roma vatandaşlarının hayatlarını kurtaran askerlere verilen en yüksek ikinci onuru simgeleyen meşe çelengi.
Corona Graminea	:	Roma Dönemi'nde kuşatmadan kurtulmuş orduların komutanına verilen en yüksek dereceli, yaprak, çiçek ve değerli bir taşla bezenmiş çelenk.
Damnatio Memoriae	:	Roma'da vatan hainleri ya da devleti itibarsızlaştıranlar hakkında Roma Senatosu tarafından bir kişinin hatırasının silinmesi yönünde alınan karar.
Dendrites e Karpimos	:	Dionysos'un meyvelerin koruyucusu anlamına gelen epitheti.
Eikon	:	Resim, portre.
Epomides	:	Zırh plakalarını omuz üzerinden birbirine bağlayan, muhtemelen deriden mamul bant. Omuz bandı.
Euergetes	:	Antik dönemde bir kentin her türlü ihtiyaçlarını kişisel bütçesinden karşılayan kişilere verilen unvan. Hayırsever.
Gorgo	:	Saçları yılan şeklinde, sivri dişli, dişi canavarlar.
Grifon	:	Gövdesi aslan, başı ve kanatları ise kartal şeklindeki mitolojik yaratık.
Gyala	:	Askeri zırhların metal levhaları.
Hadrianeion	:	İmparator Hadrian onuruna düzenlenmiş kutsal alan.
Hasta Pura	:	Roma Lejyonlarının sancaklarının taşındığı mızrak.
Herm	:	Genellikle kare bir sütun üzerine yerleştirilen heykel başından meydana getirilmiş, koruyucu ya da sınır belirleyici olarak kullanılan yontulara verilen isim.
Honos	:	Roma Mitolojisi'nde cesaret, onur ve askeri erdemi simgeleyen kült. Virtus olarak da anılır.
İkonografi	:	Mitolojik veya siyasi olay ve durumların simgesel bir kavramla anlatılması yolu.

Kandelabrum : Kandillerin yüksek bir noktada durması için kullanılan ayaklı şamdan.

Ktistes : Yunan kentlerinin mitolojik kurucularına verilen unvan.

Lupa Romana : Roma'nın kuruluş efsanesine göre Romus ve Romulus'u emziren dişi kurt.

Lorica : Zırh.

Mulleus : Mor renkli anlamına gelen, aslan postu biçimli deri çizme.

Neo-attik : MÖ 2. yüzyıl ile MS 1. yüzyıl arasında heykeltıraşlık ve seramik sanatında görülen Klasik Dönem üslubu.

Paludamentum : Mor renkli pelerin. İmparatorluk alameti gösterdiği için sadece imparatorlar ve yüksek rütbeli generaller tarafından giyilebilen kalınca bir kumaştan manto.

Palladion Antik Yunan ve Roma Mitolojilerinde *Pallas* Athena'yı temsil eden, ahşap kült heykeli.

Panteon : 1. (*Mitoloji*) Yunan ve Roma Mitolojisinde tanrıların tümüne verilen ad.

2. (*Mimari*) Tüm tanrıları mekânı anlamına gelen anıtsal yapı.

Perzonifikasyon : Kişileştirme, şahıslandırma. Bir ırkı veya coğrafyayı insan biçiminde sembolleştirme.

Parazonium : Roma Mitolojisi'nde Virtus, Mars ve Roma tarafından taşınan kılıç.

Patrocinium Publicum : Romalıların faydasına icraatlar yapanlara verilen halk hamisi ünvanı.

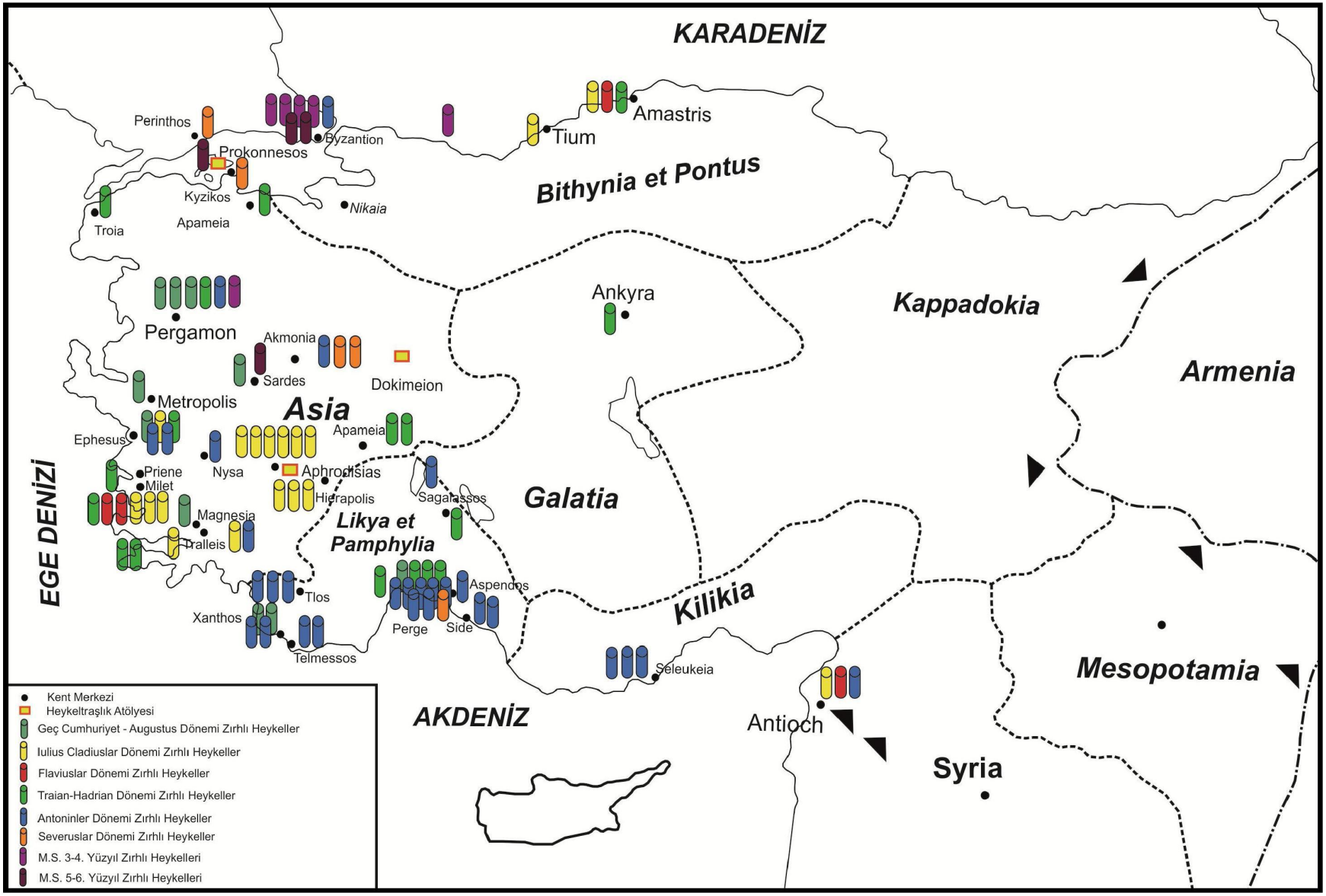
Pax : Roma Mitolojisi'nde barış tanrıçası.

Portre : Bilinen, tanınan bir şahsın bütün kişilik özellikleri ile değişik materyaller üzerinden yeniden canlandırılması sanatı.

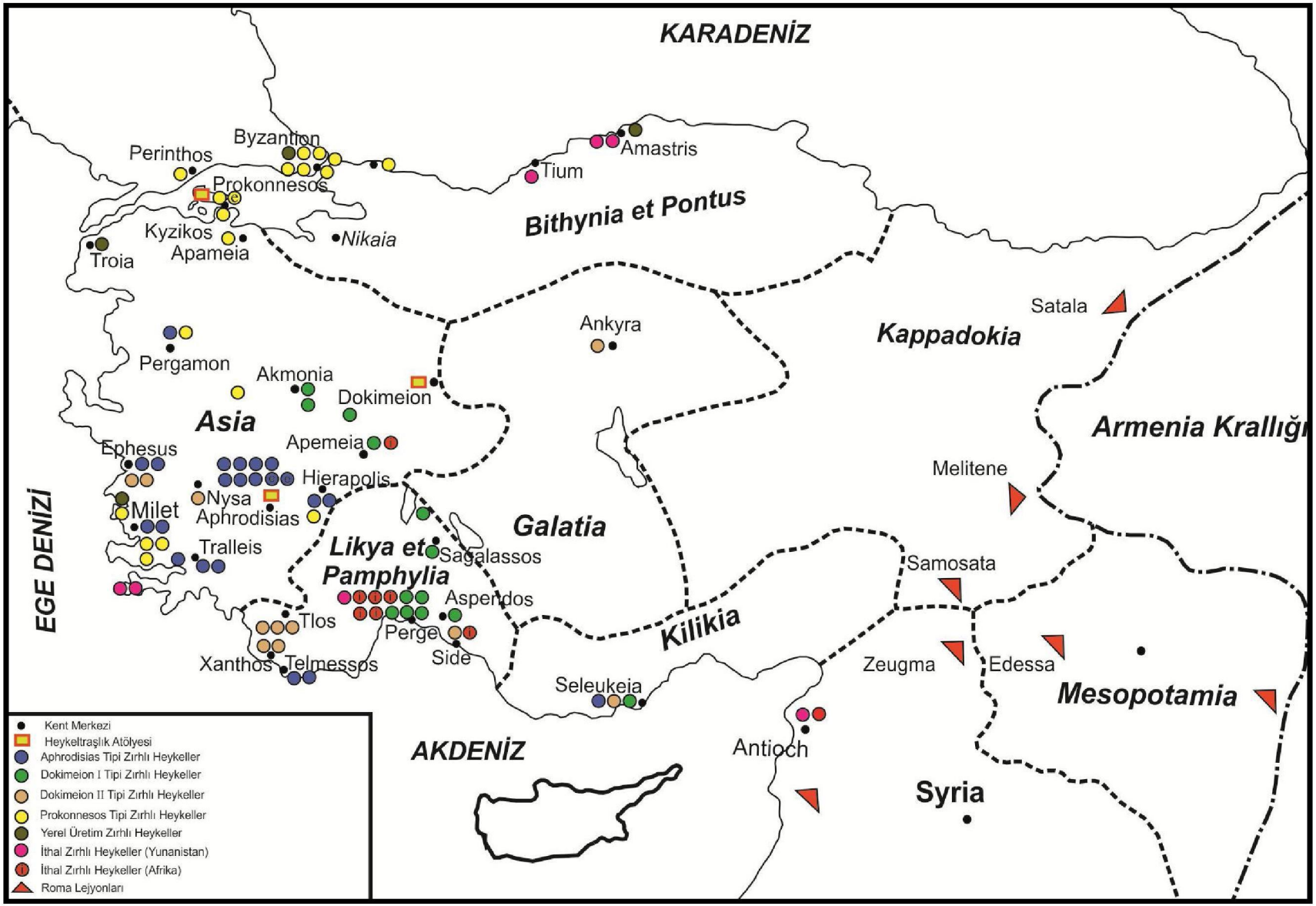
Proconsul : Daha önce bir eyalette konsüllük görevi yapmış Roma magistratı.

Propreator : Daha önce bir eyalette preatorluk görevi yapmış Roma magistratı.

Praetorian Muhafızlar	:	İmparatorların yakın muhafız ordusu.
Pteryges Bandı	:	Zırhlı heykellerin zırhı levhası ve omuz altından sarkan koruyucu deri bantlar.
Pteryges Rozeti	:	Zırhlı heykellerin zırh alt kenar profili altından sarkan, üzeri protomlu, koruyucu ve sembolik rozetler.
Romanitas	:	Roma siyasi yaşamı içinde bireylerin dil ve etnik kökenden ziyade politik ve dini anlamda Romalı gibi bir yaşam tarzını benimsemesi durumuna verilen isim.
Silvanus	:	Roma Mitolojisi'nde orman, bağ, bahçe tanrısı.
Soter	:	Kurtarıcı.
Statua Armata	:	Zırhlı heykel
Statua Habitu Militari	:	Zırhlı heykel
Statua Loricata	:	Zırhlı heykel
Strategos	:	Roma Generali
Terminus	:	Ahşaptan veya taştan sınır taşı. Roma Mitolojisinde sınırları koruyan tanrı.
Theos	:	Tanrı.
Thorax	:	Zırh.
Thymaterion	:	Buhurdan.
Torso	:	Heykel gövdesi.
Tropaeum	:	Üzerine savaş ganimeti olarak ele geçirilen zırh ve silahların asılı olduğu sancak. Zafer sancağı.
Tunik	:	Antik Yunan ve Roma'da giysilerin altına giyilen içlik.
Virtus	:	Roma Mitolojisi'nde askeri erdem, cesaret ve kararlılığı simgeleyen tanrıça.
Palladion	:	Aeneas tarafından Troia'dan kaçırılan, Roma'nın kuruluş efsanesinin dayandırıldığı, Pallas Athena'nın ahşap kült heykeli.
Zırh Perçini	:	Askeri zırhın iki levhasını birbirine bağlayan omuz bandının zırha tutturulmasına yarayan aksam.

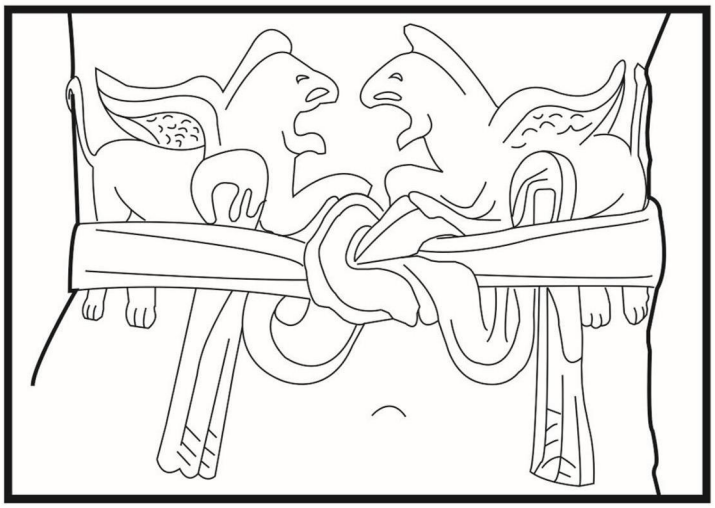
Harita 1– Zırhlı Heykellerin Kronolojik Dağılımı

Harita 2 - Zırhlı Heykellerin Tipolojik Dağılımı

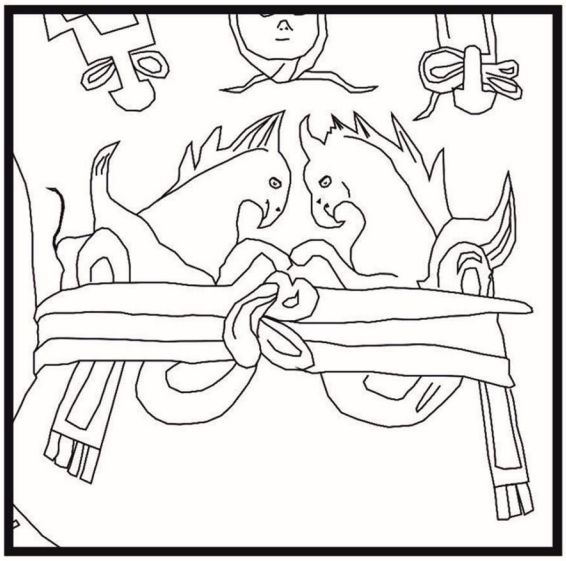
Aphrodisias Tipi Grifon **(14)**

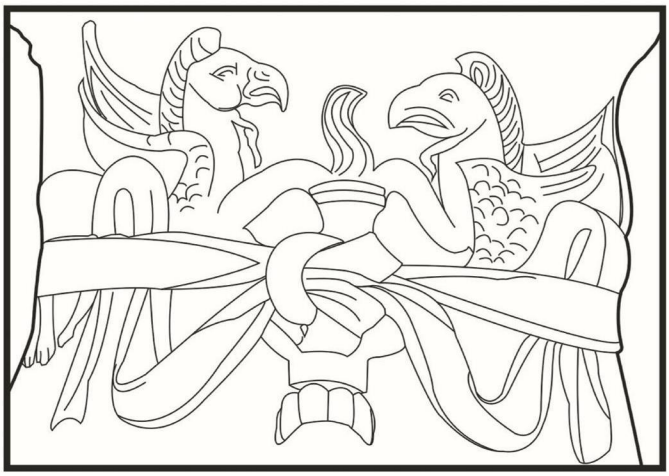
Dokimeion I Tipi Grifon **(37)**

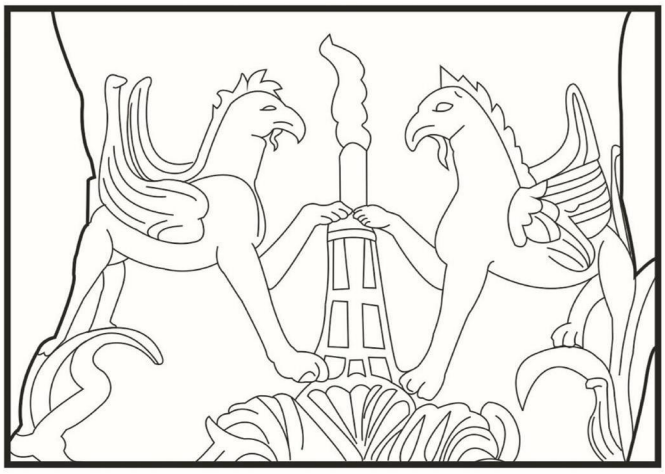
Dokimeion II Tipi Grifon **(48)**

Prokonnesos Tipi Grifon (**61**)

İthal Zırhlı Heykel Grifon Şablonu
(Perge Traian Heykeli, **90**)

İthal Zırhlı Heykel Grifon Şablonu
(Perge Tiyatrosu**, 92)**

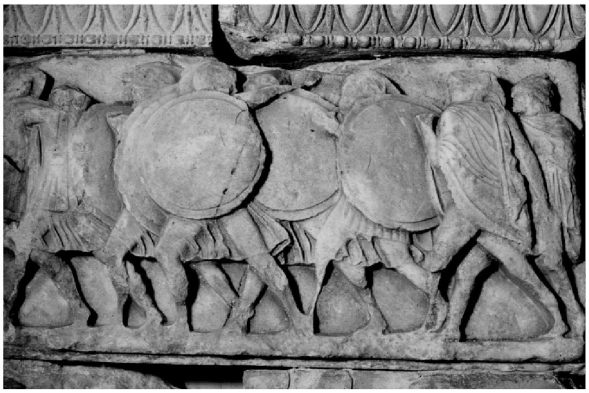
Çizim 9

1

2

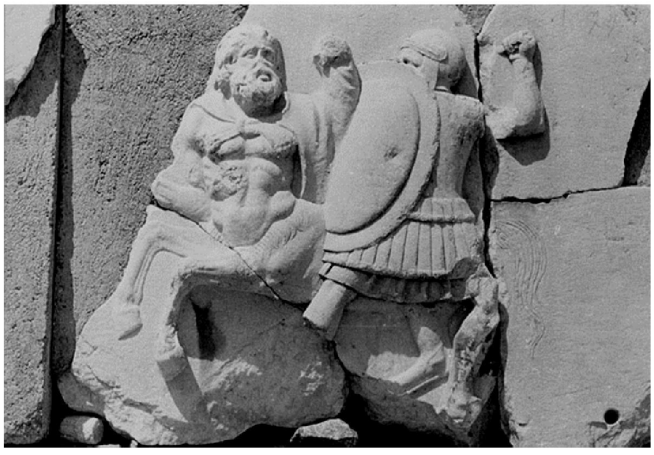
3

4

5

6

7

1

2

3

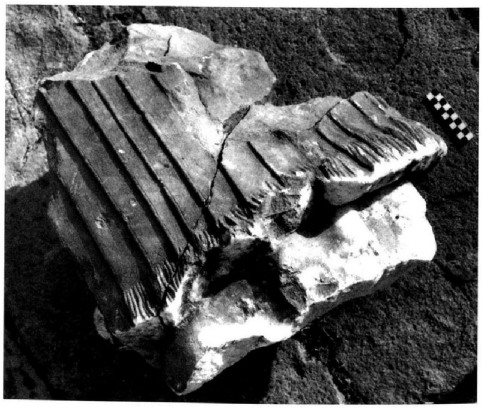
4

1

2

3

4

5

6

1

2

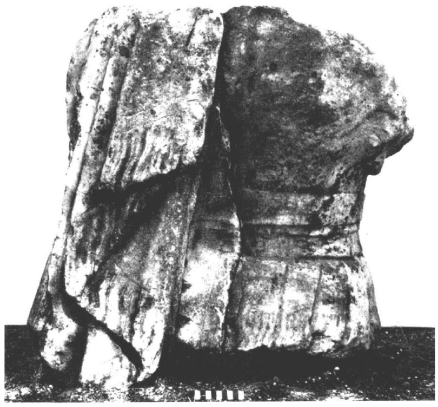
3

4

1

2

3

4

5

1

2

3

4

1

2

3

4

1

2

3

4

1

2

3

4

1

2

3

4

1

2

3

4

1

2

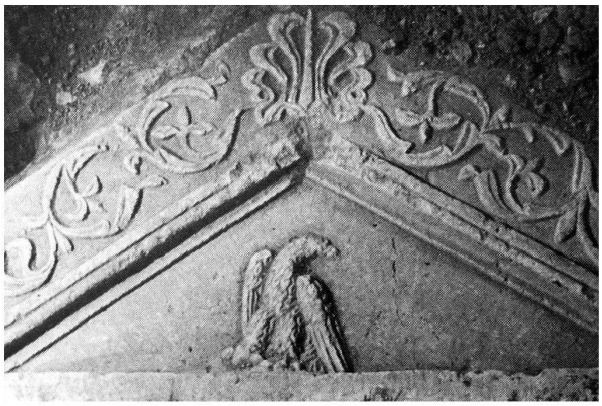
3

4

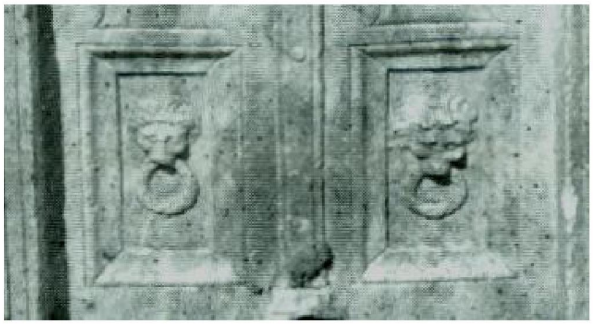
5

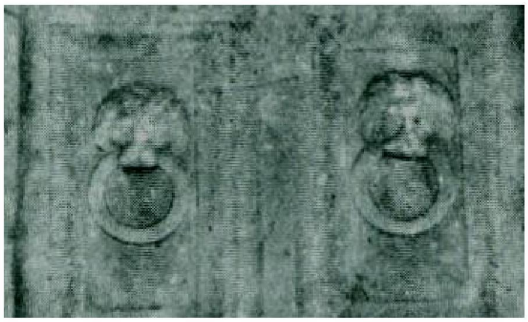
1

2

3

4

5

6

1

2

3

4

1

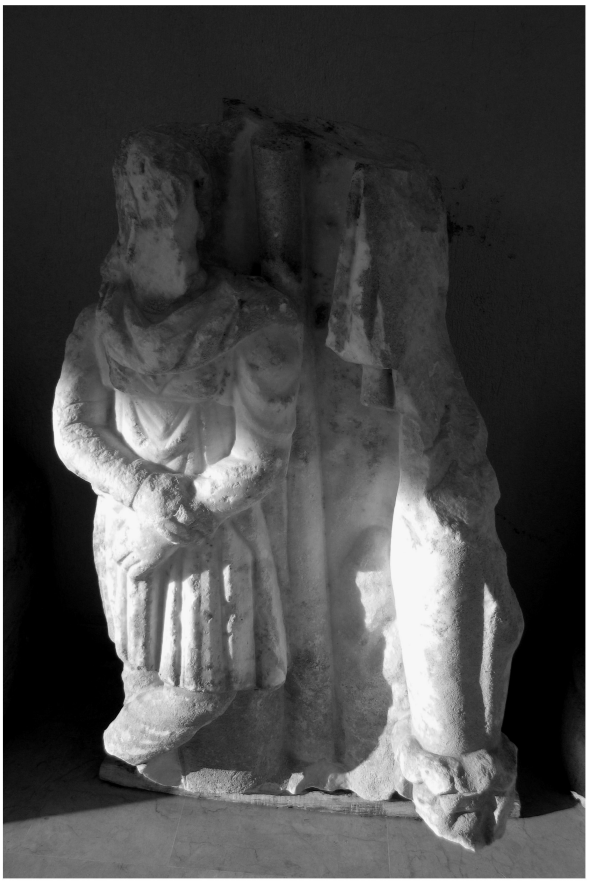
2

3

4

1

2

3

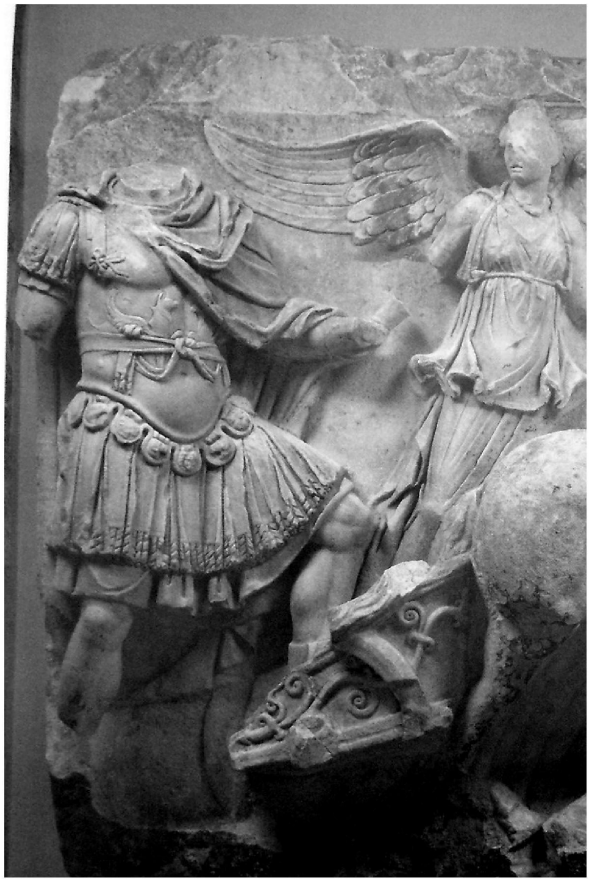
4

1

2

3

3

1

2

3

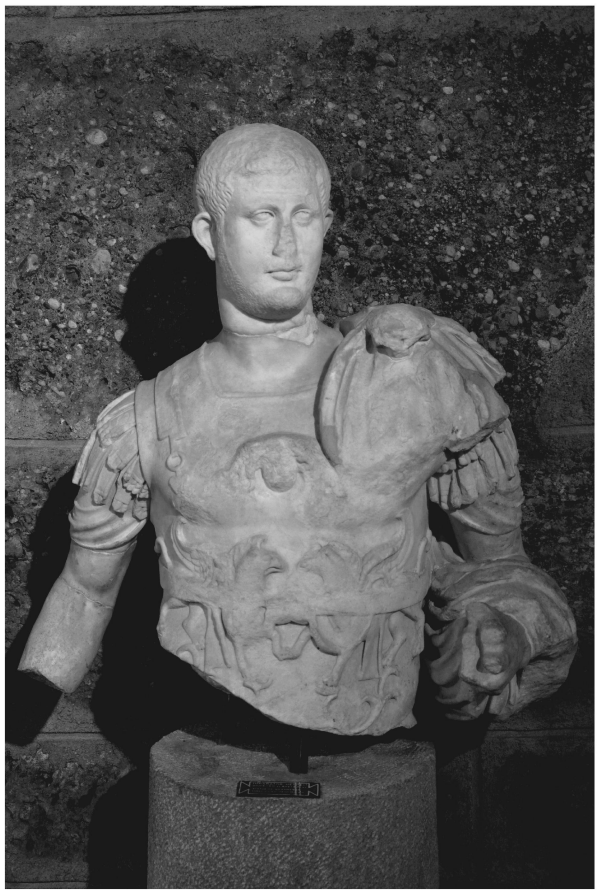
4

1

2

3

4

1

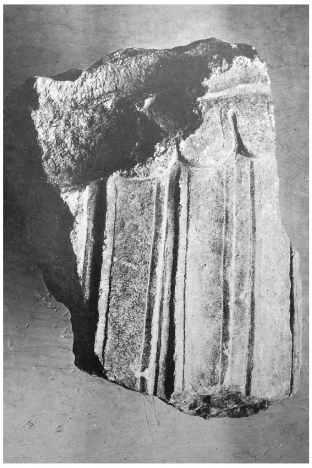
2

3

4

1

2

3

4

5

1

2

3

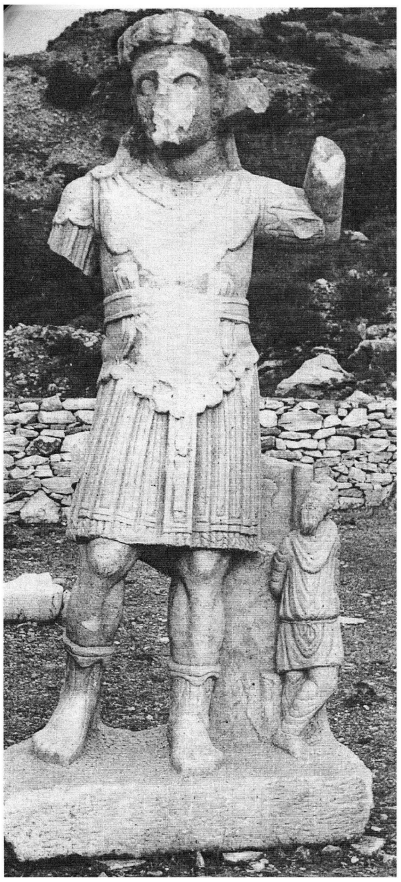
4

1

2

4

5

1

2

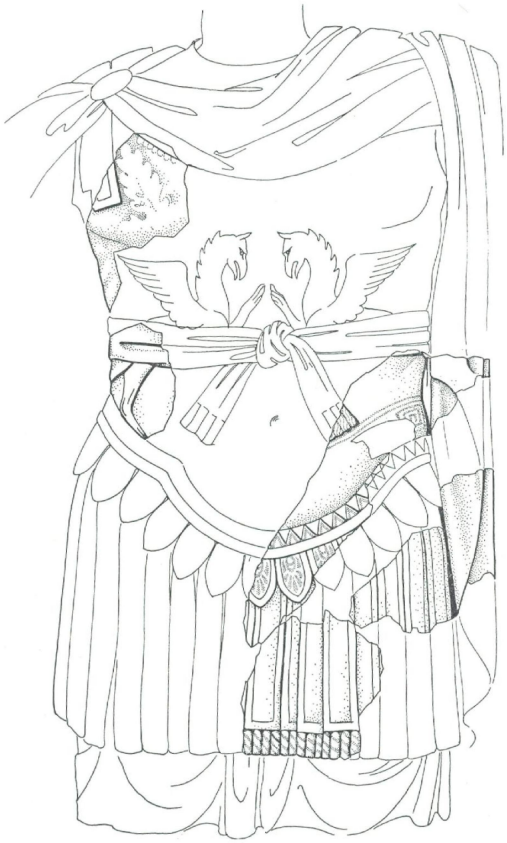
3

IN NOMINE
XPI VINCAS
SEMPER
DN HONORIO SEMP AVG
PROBVS FAMVLVS V C CONS ORD

4

1

2

3

4

5

1

2

3

4

5

1

2

3

4

1

2

3

4

1

2

3

4

1

2

3

4

5

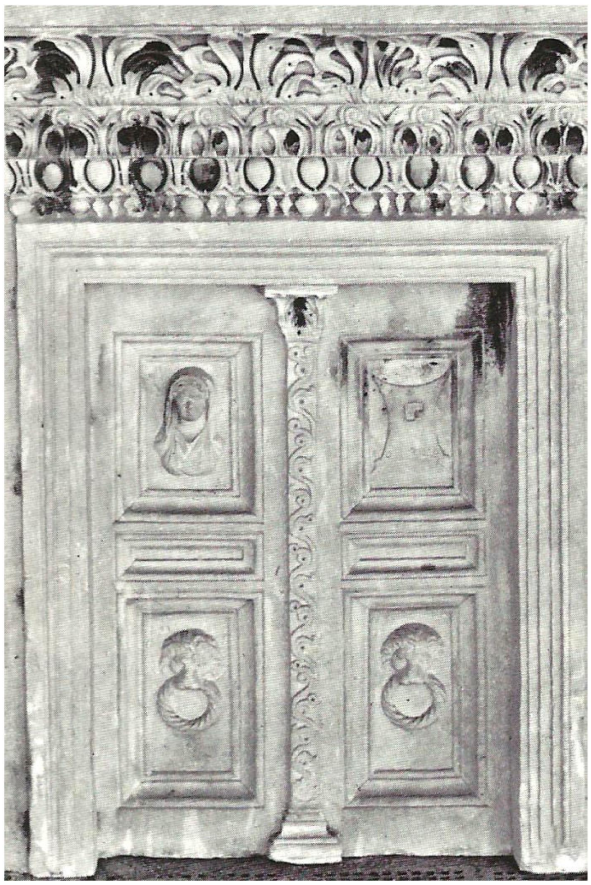
6

7

8

9

10

1

2

3

4

5

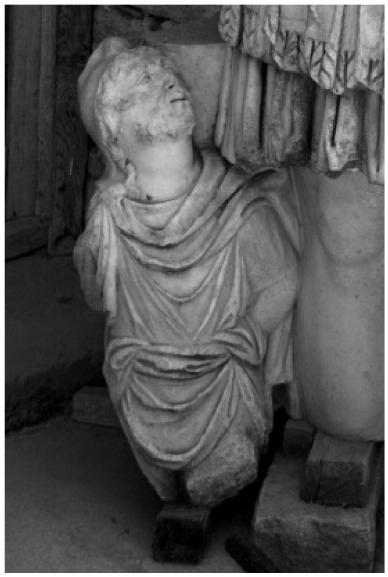
6

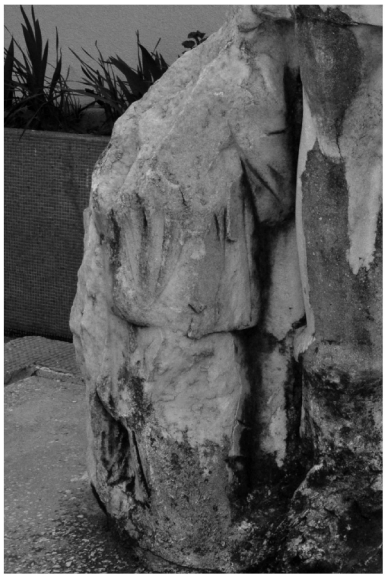
7

1

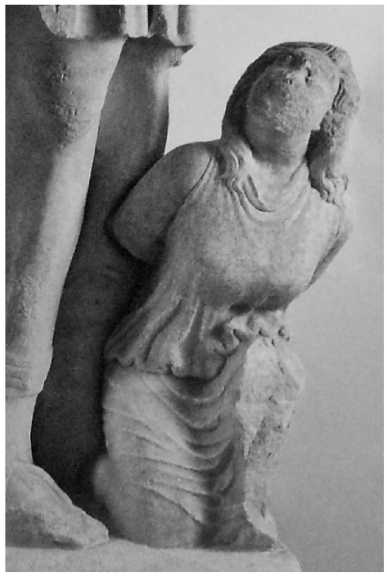
2

3

4

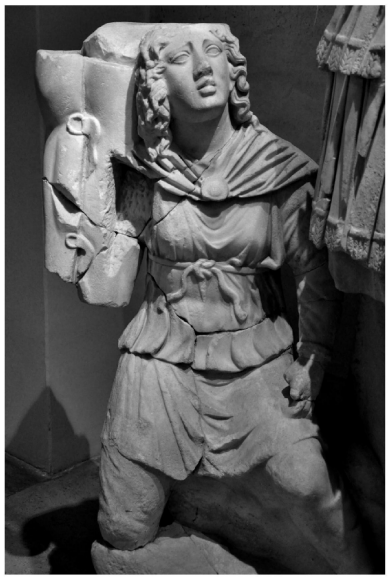
5

6

7

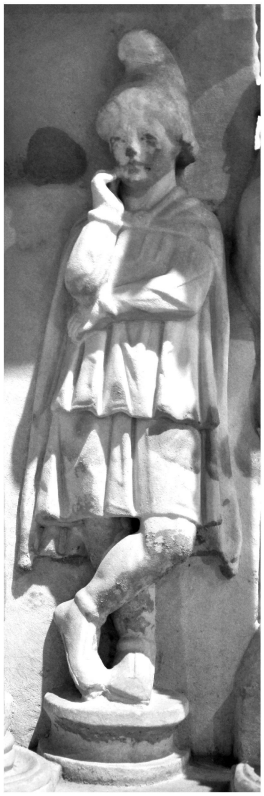
8

9

1

2

3

4